KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz

Tom I ▪ Art. 1–477[16]

redakcja naukowa Małgorzata Manowska

Andrzej Adamczuk, Małgorzata Manowska, Piotr Pruś
Marcin Radwan, Małgorzata Sieńko, Ewa Stefańska

WYDANIE 4

Wolters Kluwer

Andrzej Adamczuk – sędzia Sądu Okręgowego w Poznaniu, orzeka w wydziale cywilnym odwoławczym, specjalizuje się w postępowaniu egzekucyjnym.

Małgorzata Manowska – sędzia Sądu Najwyższego; doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uczelni Łazarskiego; autorka wielu cenionych opracowań z zakresu procedury cywilnej; od lat kształci aplikantów sądowych, radcowskich i adwokackich.

Piotr Pruś – radca prawny, ukończył aplikację sądową i radcowską; wspólnik w Ecovis Legal Poland Pruś i Wspólnicy Kancelaria Prawna sp. k.; kształci aplikantów radcowskich.

Marcin Radwan – sędzia wizytator Sądu Okręgowego w Poznaniu; od wielu lat zajmuje się zagadnieniami obrotu międzynarodowego z zagranicą; autor publikacji z zakresu prawa Unii Europejskiej.

Małgorzata Sieńko – radca prawny, radca Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej.

Ewa Stefańska – sędzia Sądu Najwyższego; doktor habilitowany nauk prawnych zatrudniony w Katedrze Prawa i Postępowania Administracyjnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego; autorka lub współautorka monografii, komentarzy oraz podręczników.

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz

Tom I ▪ Art. 1–477[16]

redakcja naukowa Małgorzata Manowska

Andrzej Adamczuk, Małgorzata Manowska, Piotr Pruś
Marcin Radwan, Małgorzata Sieńko, Ewa Stefańska

WYDANIE 4

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2021

Stan prawny na 2 listopada 2020 r.
W komentarzu uwzględniono również nowelizacje k.p.c.,
które wejdą w życie: 30.11.2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 956),
20.02.2021 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 2070), 28.02.2021 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 1798),
1.03.2021 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 398, Dz.U. z 2019 r. poz. 1655),
1.07.2021 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 398, Dz.U. z 2019 r. poz. 55),
30.10.2021 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 2070).

Wydawca
Klaudia Szawłowska-Milczarek

Redaktor prowadzący
Małgorzata Jarecka

Opracowanie redakcyjne
JustLuk

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części komentarza opracowali:
Andrzej Adamczuk: art. 758–775[1], 796–840[2], 841–1088
Małgorzata Manowska: art. 1–13, 64–110, 127, 186[1]–205, 316–416[1], 425–458[13], 478–479, 480[1]–505[39]
Piotr Pruś: art. 506–694[8], 1106–1110[2], 1111–1115[1], 1139–1142[7], 1154–1217
Marcin Radwan: art. 795[1]–795[17], 840[3], 1097–1105[1], 1117–1138, 1143–1153[25]
Małgorzata Sieńko: art. 117–124, 227–315, 424[1]–424[12], 716–729, 776–795
Ewa Stefańska: art. 15–63[5], 125–186 (bez 127), 205[1]–226, 459–477[14a], 479[28]–479[129], 730–757, 1110[3]–1110[4]

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8187-733-6 *ISBN PDF-a: 978-83-8223-725-2*
4. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów 9

Słowo wstępne 25

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.) 27

Tytuł wstępny. Przepisy ogólne 29

Część pierwsza
Postępowanie rozpoznawcze

KSIĘGA PIERWSZA. PROCES 71
Tytuł I. Sąd 71
Dział I. Właściwość sądu 71
Przepis wstępny 71
Rozdział 1. Właściwość rzeczowa 79
Oddział 1. Podstawy właściwości 79
Oddział 2. Wartość przedmiotu sporu 93
Rozdział 2. Właściwość miejscowa 119
Oddział 1. Właściwość ogólna 119
Oddział 2. Właściwość przemienna 125
Oddział 3. Właściwość wyłączna 147
Oddział 4. Przepisy szczególne 157
Dział II. Skład sądu 176
Dział III. Wyłączenie sędziego 196
Tytuł II. Prokurator 231
Tytuł III. Organizacje pozarządowe 243
Tytuł IIIA. Państwowa Inspekcja Pracy 256
Tytuł IIIB. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów 259
Tytuł IIIC. Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów 262
Tytuł IV. Strony 264
Dział I. Zdolność sądowa i procesowa 268

Dział II. Współuczestnictwo w sporze 291
Dział III. Interwencja główna i uboczna 305
Dział IV. Przypozwanie 315
Dział V. Pełnomocnicy procesowi 316
Tytuł V. Koszty procesu 349
Dział I. Zwrot kosztów procesu 349
Dział II. Pomoc prawna z urzędu 375
Tytuł VI. Postępowanie 399
Dział I. Przepisy ogólne o czynnościach procesowych 399
Rozdział 1. Pisma procesowe 401
Rozdział 2. Doręczenia 461
Rozdział 3. Posiedzenia sądowe 522
Rozdział 4. Terminy 570
Rozdział 5. Uchybienie i przywrócenie terminu 578
Rozdział 6. Zawieszenie postępowania 596
Dział II. Postępowanie przed sądami pierwszej instancji 647
Rozdział 1. Mediacja i postępowanie pojednawcze 652
Oddział 1. Mediacja 652
Oddział 2. Postępowanie pojednawcze 679
Rozdział 2. Pozew 693
Rozdział 2a. Organizacja postępowania 760
Rozdział 3. Rozprawa 810
Dział III. Dowody 871
Rozdział 1. Przedmiot i ocena dowodów 877
Rozdział 2. Postępowanie dowodowe 897
Oddział 1. Przepisy ogólne 897
Oddział 2. Dokumenty 916
Oddział 3. Zeznania świadków 941
Oddział 4. Opinia biegłych 961
Oddział 5. Oględziny 981
Oddział 6. Przesłuchanie stron 984
Oddział 7. Inne środki dowodowe 991
Rozdział 3. Zabezpieczenie dowodów 996
Dział IV. Orzeczenia 1000
Rozdział 1. Wyroki 1005
Oddział 1. Wydanie wyroku 1005
Oddział 2. Natychmiastowa wykonalność wyroków 1049
Oddział 3. Wyroki zaoczne 1053
Oddział 4. Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia wyroków 1068
Rozdział 1a. Nakazy zapłaty 1075
Rozdział 2. Postanowienia sądu 1077
Rozdział 3. Prawomocność orzeczeń 1088
Dział V. Środki odwoławcze 1097
Rozdział 1. Apelacja 1103
Rozdział 1^1. (uchylony) 1231
Rozdział 2. Zażalenie 1231
Dział Va. Skarga kasacyjna 1279
Dział Vb. Skarga na orzeczenie referendarza sądowego 1329

Dział VI. Wznowienie postępowania 1344
Dział VII. (uchylony) 1410
Dział VIII. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia 1411
Tytuł VII. Postępowania odrębne 1443
Dział I. Postępowanie w sprawach małżeńskich 1447
Rozdział 1. Przepisy ogólne 1447
Rozdział 2. Sprawy o rozwód i o separację 1456
Rozdział 3. Inne sprawy 1475
Dział II. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi 1479
Dział IIa. Postępowanie w sprawach gospodarczych 1488
Dział III. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych 1528
Rozdział 1. Przepisy ogólne 1528
Rozdział 2. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy 1581
Rozdział 3. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych 1596

Wykaz skrótów

Akty prawne

d.k.p.c.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm.) – nieobowiązujące
dyrektywa 97/67/WE	– dyrektywa 97/67/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 15.12.1997 r. w sprawie wspólnych zasad rozwoju rynku wewnętrznego usług pocztowych Wspólnoty oraz poprawy jakości usług (Dz.Urz. WE L 15, s. 14 ze zm.)
dyrektywa 2004/48/WE	– dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 r. w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej (Dz.Urz. UE L 157, s. 45)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
k.h.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.) – nieobowiązujące
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 523 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2018 r. poz. 2175 ze zm.)

Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja haska z 1905 r.	– Konwencja dotycząca procedury cywilnej, podpisana w Hadze 17.07.1905 r. (Dz.U. z 1926 r. Nr 126, poz. 735 ze zm.)
konwencja haska z 1954 r.	– Konwencja dotycząca procedury cywilnej, podpisana w Hadze 1.03.1954 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 17, poz. 90 ze zm.)
konwencja haska z 1965 r.	– Konwencja o doręczaniu za granicą dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzona w Hadze 15.11.1965 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 87, poz. 968)
konwencja haska z 1970 r.	– Konwencja o przeprowadzaniu dowodów za granicą w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzona w Hadze 18.03.1970 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 50, poz. 582)
konwencja haska z 1980 r.	– Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528)
konwencja haska z 1996 r.	– Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze 19.10.1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158)
Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych	– Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu dnia 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232, zał.)
Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych	– Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych, sporządzona w Wiedniu 24.04.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98, zał.)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526)

k.wyb.	– ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1319)
nowelizacja z 2006 r.	– ustawa z 17.02.2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 66, poz. 466)
nowelizacja z 2007 r.	– ustawa z 9.05.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 121, poz. 831)
nowelizacja z 6.11.2008 r.	– ustawa z 6.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220, poz. 1431)
nowelizacja z 5.12.2008 r.	– ustawa z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 234, poz. 1571)
nowelizacja z 2009 r.	– ustawa z 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 7, poz. 45)
nowelizacja z 2010 r.	– ustawa z 22.07.2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 155, poz. 1037)
nowelizacja z 2011 r.	– ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381)
nowelizacja z 2013 r.	– ustawa z 10.05.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. poz. 654)
nowelizacja z 10.06.2014 r.	– ustawa z 10.06.2014 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. poz. 945)
nowelizacja z 26.09.2014 r.	– ustawa z 26.09.2014 r. o zmianie ustawy o finansach publicznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1626)
nowelizacja z 5.12.2014 r.	– ustawa z 5.12.2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 2)
nowelizacja z 15.01.2015 r.	– ustawa z 15.01.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 218)
nowelizacja z 20.03.2015 r.	– ustawa z 20.03.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 539)
nowelizacja z 25.09.2015 r.	– ustawa z 25.09.2015 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1854)
nowelizacja z 10.07.2015 r.	– ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311)

nowelizacja z 7.04.2017 r.	– ustawa z 7.04.2017 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia dochodzenia wierzytelności (Dz.U. poz. 933 ze zm.)
nowelizacja z 26.01.2018 r.	– ustawa z 26.01.2018 r. o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 398 ze zm.)
nowelizacja z 4.07.2019 r.	– ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.)
nowelizacja z 19.07.2019 r.	– ustawa z 19.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia zatorów płatniczych (Dz.U. poz. 1649)
nowelizacja z 31.07.2019 r.	– ustawa z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych (Dz.U. poz. 1495 ze zm.)
nowelizacja z 13.02.2020 r.	– ustawa z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.)
nowelizacja z 30.04.2020 r.	– ustawa z 30.04.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 956)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2020 r. poz. 1325 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.)
p.g.g.	– ustawa z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2020 r. poz. 1064 ze zm.)
p.g.k.	– ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2020 r. poz. 276 ze zm.)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2325 ze zm.)
pr. adw.	– ustawa z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2020 r. poz. 1651 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 2357 ze zm.)
pr. cel.	– ustawa z 19.03.2004 r. – Prawo celne (Dz.U. z 2020 r. poz. 1382 ze zm.)
pr. czek.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462)
pr. ener.	– ustawa z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. z 2020 r. poz. 833 ze zm.)
pr. kons.	– ustawa z 25.06.2015 r. – Prawo konsularne (Dz.U. z 2020 r. poz. 195 ze zm.)

pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 ze zm.)
pr. poczt.	– ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1041)
pr. pras.	– ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
pr. przeds.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1292 ze zm.)
pr. restr.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2020 r. poz. 814 ze zm.)
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2020 r. poz. 275)
pr. stow.	– ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 713 ze zm.)
pr. tel.	– ustawa z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 2460 ze zm.)
pr. weksl.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160)
pr. wod.	– ustawa z 20.07.2017 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2020 r. poz. 310 ze zm.)
p.r.d.	– ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 110 ze zm.)
p.u.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.); akt obowiązujący od 1.01.2016 r.
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 365 ze zm.)
p.w.p.	– ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2020 r. poz. 286 ze zm.)
r.c.k.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 9.03.1968 r. w sprawie czynności komorników (Dz.U. Nr 10, poz. 52 ze zm.) – nieobowiązujące
r.e.g.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26.07.2016 r. w sprawie sposobu prowadzenia egzekucji grzywien i kar pieniężnych orzeczonych w postępowaniu cywilnym, a także kosztów sądowych w sprawach cywilnych, przysługujących Skarbowi Państwa (Dz.U. poz. 1227)
reg. SA KIG	– regulamin arbitrażowy Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej, www.sakig.pl
reg. SA KL	– regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan, www.sadarbitrazowy.org.pl

reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141)
r.o.c.a.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. poz. 1800 ze zm.)
r.o.c.r.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 265)
RODO	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
rozporządzenie MS z 7.09.2016 r.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.09.2016 r. w sprawie sposobu przeprowadzania licytacji elektronicznej ruchomości w sądowym postępowaniu egzekucyjnym (Dz.U. poz. 1431)
rozporządzenie nr 1/2003	– rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z 16.12.2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu (Dz.Urz. WE L 1, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 1348/2000	– rozporządzenie Rady (WE) nr 1348/2000 z 29.05.2000 r. w sprawie doręczania w Państwach Członkowskich sądowych i pozasądowych dokumentów w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 160, s. 37)
rozporządzenie nr 44/2001	– rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 12, s. 1, ze zm.) – nieobowiązujące
rozporządzenie nr 1206/2001	– rozporządzenie Rady (WE) nr 1206/2001 z 28.05.2001 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (Dz.Urz. WE L 174, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 2201/2003	– rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2001 (Dz.Urz. WE L 338, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 805/2004	– rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L 143, s. 15, ze zm.)

rozporządzenie nr 1896/2006	– rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 399, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 861/2007	– rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L 199, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 1393/2007	– rozporządzenie nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 13.11.2007 r. dotyczące doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów") oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1348/2000 (Dz.Urz. UE L 324, s. 79, ze zm.)
rozporządzenie nr 4/2009	– rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7 z 2009 r., s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 650/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107)
rozporządzenie nr 1215/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 606/2013	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z 12.06.2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych (Dz.Urz. UE L 181, s. 4)
rozporządzenie nr 655/2014	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 655/2014 z 15.05.2014 r. ustanawiające procedurę europejskiego nakazu zabezpieczenia na rachunku bankowym w celu ułatwienia transgranicznego dochodzenia wierzytelności w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 189, s. 59)
rozporządzenie nr 910/2014	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (Dz.Urz. UE L 257, s. 73)

r.p.k.r.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.10.2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu (Dz.U. z 2019 r. poz. 68)
r.p.r.n.e.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 5.07.2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji (Dz.U. poz. 1385)
r.s.c.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.01.2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1657 ze zm.)
r.s.p.l.r.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 29.07.2016 r. w sprawie sposobu przeprowadzenia licytacji ruchomości (Dz.U. poz. 1205)
r.s.s.p.o.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 5.08.2016 r. w sprawie szczegółowego sposobu przeprowadzania opisu i oszacowania nieruchomości (Dz.U. poz. 1263)
r.s.t.d.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.05.2020 r. w sprawie szczegółowego trybu i sposobu doręczania pism sądowych w postępowaniu cywilnym (Dz.U. poz. 819 ze zm.)
r.t.p.z.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1.10.1991 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy zabezpieczaniu spadku i sporządzaniu spisu inwentarza (Dz.U. Nr 92, poz. 411) – nieobowiązujące
r.u.o.k.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.06.2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 989)
statut UOKiK	– Statut Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów – załącznik do zarządzenia nr 272 Prezesa Rady Ministrów z 20.12.2019 r. w sprawie nadania statutu Urzędowi Ochrony Konkurencji i Konsumentów (M.P. poz. 1198)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
u.BFG	– ustawa z 10.06.2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U. z 2020 r. poz. 842)
u.CEIDG	– ustawa z 6.03.2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1291 ze zm.)

u.d.p.p. – ustawa z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1057 ze zm.)

u.d.r.p.g. – ustawa z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 446)

u.e.l. – ustawa z 24.09.2010 r. o ewidencji ludności (Dz.U. z 2019 r. poz. 1397 ze zm.)

u.e.r. – ustawa z 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 53 ze zm.)

u.e.z.i.g. – ustawa z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2036 ze zm.)

u.f. – ustawa z 6.04.1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 1491 ze zm.)

u.f.i. – ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2020 r. poz. 95 ze zm.)

u.f.p. – ustawa z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 869 ze zm.)

u.g.k. – ustawa z 20.12.1996 r. o gospodarce komunalnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 712 ze zm.)

u.g.n. – ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 65 ze zm.)

u.i.d. – ustawa z 17.02.2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz.U. z 2020 r. poz. 346 ze zm.)

u.k.k. – ustawa z 28.02.2018 r. o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 ze zm.)

u.kom.s. – ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 121 ze zm.)

u.KRS – ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.)

u.k.s. – ustawa z 27.07.2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 167)

u.k.s.c. – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)

u.k.s.e. – ustawa z 29.08.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2018 r. poz. 1309 ze zm.) – nieobowiązująca

u.k.u.r. – ustawa z 11.04.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1655)

u.k.w.h. – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204)

u.l.n.d. – ustawa z 18.10.2006 r. o likwidacji niepodjętych depozytów (Dz.U. Nr 208, poz. 1537 ze zm.)

u.l.s. – ustawa z 15.06.2007 r. o lekarzu sądowym (Dz.U. Nr 123, poz. 849 ze zm.)

u.l.z.b.h. – ustawa z 29.08.1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 415)

u.o.b.d. – ustawa z 27.07.2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2134 ze zm.)

u.o.f.f. – ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 105 ze zm.)

u.o.i.f. – ustawa z 29.07.2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2020 r. poz. 89 ze zm.)

u.o.i.n. – ustawa z 5.08.2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 742)

u.o.k.k. – ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2020 r. poz. 1076 ze zm.)

u.o.p. – ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347)

u.o.p.l. – ustawa z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 611)

u.o.p.o.r. – ustawa z 26.06.2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin (Dz.U. z 2018 r. poz. 432 ze zm.)

u.o.z. – ustawa z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2020 r. poz. 638)

u.o.z.p. – ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685)

u.p.a.p.p. – ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1231 ze zm.)

u.p.e. – ustawa z 18.09.2001 r. o podpisie elektronicznym (Dz.U. z 2013 r. poz. 262 ze zm.) – nieobowiązujący

u.p.e.a. – ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2020 r. poz. 1427 ze zm.)

u.PGRP – ustawa z 15.12.2016 r. o Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 762 ze zm.)

u.p.g.s.k. – ustawa z 8.07.2005 r. o Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa (Dz.U. z 2016 r. poz. 1313 ze zm.) – nieobowiązująca

u.p.n.o.t. – ustawa z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 935 ze zm.)

u.p.o.u. – ustawa z 7.09.2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. z 2020 r. poz. 808 ze zm.)

u.p.p. – ustawa z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1644)

u.p.p.c. – ustawa z 17.12.2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania (Dz.U. z 2005 r. Nr 10, poz. 67 ze zm.)

u.p.p.r. – ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2020 r. poz. 218 ze zm.)

u.p.s. – ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2019 r. poz. 1507 ze zm.)

u.p.s.n. – ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)

u.r. – ustawa z 29.09.1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2019 r. poz. 351 ze zm.)

u.r.n.s. – ustawa z 21.04.2017 r. o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji (Dz.U. poz. 1132)

u.r.p. – ustawa z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 75 ze zm.)

u.RPD – ustawa z 6.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2020 r. poz. 141)

u.RPO – ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627)

u.r.s.g. – ustawa z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (Dz.U. z 2016 r. poz. 723 ze zm.) – nieobowiązująca

u.s.c. – ustawa z 21.11.2008 r. o służbie cywilnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 265 ze zm.)

u.s.g. – ustawa z 8.3.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 713)

u.SKOK – ustawa z 5.11.2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-rozliczeniowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1643 ze zm.)

u.s.m. – ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1465)

u.SN – ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825 ze zm.)

u.s.p. – ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 920)

ustawa o Policji – ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2020 r. poz. 360 ze zm.)
u.s.u.s. – ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 266 ze zm.)
u.s.w. – ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2020 r. poz. 1668)
u.s.z.p. – ustawa z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1543)
u.ś.k. – ustawa z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 1197)
u.ś.r. – ustawa z 28.11.2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 111 ze zm.)
u.t.k. – ustawa z 28.03.2003 r. o transporcie kolejowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 1043 ze zm.)
u.u.p.s. – ustawa z 25.04.2008 r. o uczestnictwie pracowników w spółce powstałej w wyniku transgranicznego połączenia się spółek (Dz.U. z 2019 r. poz. 2384)
u.u.s.r. – ustawa z 20.12.1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2020 r. poz. 174 ze zm.)
u.w.cz.o.c. – ustawa z 26.01.2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (Dz.U. poz. 416)
u.w.l. – ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2020 r. poz. 1910)
u.w.r. – ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2020 r. poz. 821)
u.w.t.p.a. – ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.)
u.z.n.k. – ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2020 r. poz. 1913)
u.z.r.r.z. – ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017)
u.z.s. – ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. poz. 1629 ze zm.)
u.z.z. – ustawa z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263 ze zm.)
u.z.z.w. – ustawa z 7.06.2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz.U. z 2019 r. poz. 1437 ze zm.)

u.ŻW	– ustawa z 24.08.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 431 ze zm.)
zarz. org. sąd.	– zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19.06.2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS poz. 138 ze zm.)

Publikatory

Ann.UMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
AUL FI	– Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica
AUNC	– Acta Universitatis Nicolai Copernici
AUW Prawo	– Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo
Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
Biul. SN IPiUS	– Biuletyn Sądu Najwyższego. Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
BMS	– Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
CzPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
DPP	– Demokratyczny Przegląd Prawniczy
EP	– Edukacja Prawnicza
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
FK	– Finanse Komunalne
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
GSP-Prz. Orz.	– Gdańskie Studia Prawnie. Przegląd Orzecznictwa
iKAR	– internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KPPubl.	– Kwartalnik Prawa Publicznego
KSP	– Krakowskie Studia Prawnicze
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
M. Spół.	– Monitor Spółdzielczy
MPB	– Monitor Prawa Bankowego
M.P.Pr.	– Monitor Prawa Pracy
NP	– Nowe Prawo
NPN	– Nowy Przegląd Notarialny
ONSA WSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAŁ	– Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi

OSAP	– Opolskie Studia Administracyjno-Prawne
OSAW	– Orzecznictwo Apelacji Wrocławskiej
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSN(C)	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna)
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Dodatkowy
OSNKN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Kontroli Nadzwyczajnej
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNP-wkł.	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych – wkładka
OSNwSK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiM	– Prawo i Medycyna
PiP	– Państwo i Prawo
PiPUE	– Prawo i Podatki Unii Europejskiej
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PME	– Prawo Mediów Elektronicznych
PN	– Przegląd Notarialny
PNUŚ	– Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
POP	– Przegląd Orzecznictwa Podatkowego
POSAG	– Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPP	– Przegląd Prawa Publicznego

Pr. Bank.	– Prawo Bankowe
Pr. Gosp.	– Prawo Gospodarcze
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
Prob. Egz.	– Problemy Egzekucji
Prob.Egz.S.	– Problemy Egzekucji Sądowej
Probl. Praworz.	– Problemy Praworządności
Prok. i Pr.-wkł.	– Prokuratura i Prawo – wkładka
Prz. Leg.	– Przegląd Legislacyjny
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PWS	– Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
RiP	– Rodzina i Prawo
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
R.Pr.	– Radca Prawny
R.Pr. Zesz. Nauk.	– Radca Prawny. Zeszyty Naukowe
RZNPiE	– Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo i Ekonomia
RzP	– Rzecznik Patentowy
Sam. Teryt.	– Samorząd Terytorialny
SC	– Studia Cywilistyczne
St. Iur.	– Studia Iuridica
St. Pr.-Ek.	– Studia Prawno-Ekonomiczne
St. Praw.	– Studia Prawnicze
St.Pr.PiPS	– Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy
WSS	– Wrocławskie Studia Sądowe
ZNIBPS	– Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ PIPWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej
ZNUJ PPWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej
ZNUJ PWiOWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
ZNUŁ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZPD	– Zamówienia Publiczne. Doradca
ZPUKSW	– Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stanisława Wyszyńskiego

Inne

EPU	– elektroniczne postępowanie upominawcze
ETE	– europejski tytuł egzekucyjny
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
KRS	– Krajowy Rejestr Sądowy
KRUS	– Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
PGWWP	– Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SOKiK	– sąd ochrony konkurencji i konsumentów
SW	– sąd wojewódzki
TS	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UKE	– Urząd Komunikacji Elektronicznej
UOKiK	– Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
URE	– Urząd Regulacji Energetyki
UTK	– Urząd Transportu Kolejowego
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny
zaświadczenie ETE	– zaświadczenie europejskiego tytułu egzekucyjnego
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Słowo wstępne

Szanowni Państwo!

Oddajemy w Wasze ręce czwarte wydanie komentarza do Kodeksu postępowania cywilnego, napisanego przez praktyków dla praktyków (sędziów, radców prawnych, radców Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, adwokatów, referendarzy sądowych, asystentów sędziów, aplikantów). Wśród jego autorów są przedstawiciele różnych zawodów prawniczych: sędziowie, radca Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz radca prawny. Uwagi zawarte w komentarzu uwzględniają zatem spojrzenie na stosowanie przepisów regulujących postępowanie cywilne zarówno sędziego, jak i pełnomocnika. Chociaż każdy z komentatorów jest odpowiedzialny za wyrażone przez siebie poglądy, to skład autorów pozwolił na wypracowanie jednolitego stanowiska w większości kwestii nastręczających trudności w praktyce. W trakcie tworzenia komentarza staraliśmy się bowiem uzgadniać pogląd sędziowski z poglądem pełnomocnika.

Naszym zamiarem była próba rozwiązania tych problemów, z którymi sami spotykamy się na co dzień w naszej działalności, mając nadzieję, że ułatwi to również Państwa pracę. Czwarte wydanie uzupełniliśmy o te zagadnienia i problemy praktyczne, które zgłosili nam nasi Czytelnicy. Będziemy wdzięczni za dalsze uwagi oraz przedstawienie kolejnych problemów, tak abyśmy mogli je uwzględnić w następnym wydaniu, które – mamy nadzieję – się ukaże. Prosimy o przesyłanie ich na adres manowskam@sn.pl.

Czwarte wydanie komentarza uwzględnia także ostatnie, dość liczne zmiany legislacyjne, w tym wprowadzone ustawami: z 4.07.2019 r. – o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469), którą w znacznej mierze zmieniono model postępowania rozpoznawczego i przywrócono postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych, czy też z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288), którą wprowadzono postępowanie w sprawach własności intelektualnej.

Ponieważ komentarz ma z założenia charakter praktyczny i ograniczeni byliśmy jego objętością, z żalem musieliśmy zminimalizować odwoływanie się w samym tekście do poszczególnych poglądów wyrażanych przez wybitnych przedstawicieli nauki procesu cywilnego. Dlatego literaturę, która pomogła nam w krystalizacji naszych poglądów, zamieściliśmy na wstępie każdego z działów; przepraszamy z góry, jeśli przez przeoczenie ktoś został pominięty. Zachęcamy tym samym naszych Czytelników do pogłębienia interesujących Państwa zagadnień przez sięgnięcie do tej właśnie literatury. Wyrażone przez nas poglądy mają natomiast przede wszystkim oparcie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych, którym bardzo dziękujemy za to, że dzięki ich stanowiskom uzyskaliśmy odpowiedź na wiele pytań, przed którymi stają praktycy każdego dnia.

Tą drogą chciałabym podziękować wszystkim autorom za ogromny trud, jaki włożyli w powstanie komentarza, i poświęcony czas, jak również ich rodzinom, dla których ostatnie miesiące nie były łatwe i które musiały ustąpić przed spoczywającym na nas obowiązkiem ukończenia książki.

W imieniu Autorów
Małgorzata Manowska

USTAWA

z dnia 17 listopada 1964 r.

Kodeks postępowania cywilnego

(Dz.U. z 2020 r. poz. 1575; zm.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1578)

TYTUŁ WSTĘPNY
Przepisy ogólne

Literatura: **Allerhand M.**, *Kodeks postępowania cywilnego*, cz. 1–2, Lwów 1933; Allerhand M., *Podstęp w procesie*, Lwów 1907; **Arczyński P.**, *Moc wiążąca wyroku karnego w postępowaniu cywilnym – artykuł 11 kodeksu postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa i poglądów doktryny*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe" 2017/20; **Banaszkiewicz B.**, *Glosa do uchwały SN z 20.09.1996 r., III CZP 72/96*, „Przegląd Sejmowy" 1997/6; **Baran K.W.**, *Droga sądowa w sprawach z zakresu prawa pracy członków korpusu służby cywilnej*, PiZS 2001/10; Baran K.W., *Glosa do postanowienia SN z 4.10.1996 r., III KKO 1/96*, „Palestra" 1997/7–8; Baran K.W., *Mediacja w sprawach z zakresu prawa pracy*, PiZS 2006/3; Baran K.W., *Ogólny zarys modelu ochrony prawnej w sprawach z zakresu prawa pracy po nowelizacjach kodeksu pracy i kodeksu postępowania cywilnego dokonanych w 1996 r.*, St.Pr.PiPS 1996/1; Baran K.W., *Prawo do sądu a droga sądowa w sporach z zakresu prawa pracy*, St.Pr.PiPS 1994/1; **Białowąs E.**, *Prokurator w postępowaniu cywilnym i administracyjnym*, cz. 1, EP 2010/4; **Bieliński A.**, *Wykorzystanie środków komunikacji elektronicznej w ramach polskiego procesu cywilnego, jako zwiększenie dostępu obywateli do wymiaru sprawiedliwości – zagadnienia wybrane* [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014; **Bińczycka-Majewska T.**, *Glosa do wyroku NSA z 6.04.1994 r., II SA 60/94*, Prok. i Pr. 1996/12; **Błaszczak Ł.**, *Pojęcie i znaczenie ciężaru dowodu w procesie cywilnym* [w:] *Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia w procesie karnym*, red. W. Jasiński, J. Skorupka, Warszawa 2017; Błaszczak Ł., *Problematyka sprawy cywilnej i drogi sądowej w kontekście zagadnienia sprawy konstytucyjnej i domniemania drogi sądu powszechnego z art. 177 Konstytucji* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2015; Błaszczak Ł., *Radca prawny jako przedsiębiorca – refleksje na tle art. 43 [1] k.c. i art. 479 [1] k.p.c.*, M. Praw. 2004/13; **Błaszczak Ł., Szydło M.**, *Sprawa antymonopolowa jako przykład sprawy administracyjnej oraz sprawy gospodarczej*, PS 2005/7–8; **Boć J.**, *Droga administracyjna i droga sądowa w dochodzeniu niektórych roszczeń wobec Państwa*, AUW Prawo 1969/29; **Bodio J., Graliński W.J.**, *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, Studia Iuridica Lublinensia 2016, t. 25/1; **Bogusz M.**, *Granice przedmiotowe prawa do sądu w sprawach z zakresu administracji publicznej*, GSP 2005, t. I; **Broniewicz W.**, *Nowelizacja prawa postępowania cywilnego z 1.03.1996 r.*, KPP 1997/2; Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1998; Broniewicz W., *Prokurator w cywilnym postępowaniu kasacyjnym*, Prok. i Pr. 1997/9; Broniewicz W., *W kwestii stosunku postępowania karnego do cywilnego*, PiP 1957/2; **Broniewicz W., Kunicki I., Marciniak A.**, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016; **Brysiewicz K., Poździk R.**, *Droga sądowa w sprawach związanych z dofinansowaniem projektów z funduszy strukturalnych i funduszu spójności*, PS 2011/4; **Bukowski T.**, *Rozstrzyganie o kosztach procesu cywilnego*, Warszawa 1971; **Cagara J.**, *Związanie sądu cywilnego wyrokiem karnym*, NP 1981/3; **Chalimoniuk R.**, *Uwagi o granicach prawa cywilnego*, Sam. Teryt. 1991/11–12; **Chwalibogowski K.**, *Ustalenia faktyczne w procesie karnym i cywilnym i ich wzajemna moc wiążąca*, NP 1965/9; **Cieślak S.**, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013; **Cieśliński M.M.**,

W kwestii stosowania art. 5 k.p.c., PS 1999/4; **Cioch P., Studzińska J.**, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014, 2017; **Cytowski T.**, *Procesowe nadużycie prawa*, PS 2005/5; **Czarnow S.**, *Komunalna działalność gospodarcza a zadania publiczne samorządu terytorialnego*, Sam. Teryt. 2002/10; **Czepelak M.**, *Glosa do postanowienia SN z 17.01.2002 r., III CZP 77/01*, „Rejent" 2003/12; **Dalka S.**, *Glosa do uchwały SN z 7.02.1997 r., III CZP 1/97*, Prob.Egz.S. 1998/29; Dalka S., *Postępowanie w sprawach gospodarczych przed sądami powszechnymi*, „Palestra" 1990/1; Dalka S., *Rola i zadania art. 5 k.p.c.*, PPE 2005/7–9; **Dalka S., Rodziewicz J.**, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części drugiej kodeksu postępowania cywilnego*, Gdańsk 1994; **Daszkiewicz W.**, *Pokrzywdzony przestępstwem a zasada legalizmu w procesie karnym*, GSP 2003, t. II; Daszkiewicz W., *Powództwo cywilne w procesie karnym*, Warszawa 1976; Daszkiewicz W., *Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970; **Dawidowicz W.**, *Postępowanie w sprawach administracyjnych a postępowanie przed sądem cywilnym*, PiP 1990/8; **Dąbrowski S., Łazarska A.**, *Nadużycie władzy sędziowskiej*, PPC 2012/1; **Derlatka J.**, *Postulaty szybkości oraz bezstronności postępowania cywilnego i ich realizacja w świetle nowelizacji k.p.c. z 10.07.2015 r* [w:] *Ochrona praw człowieka w Polsce. Aksjologia, instytucje, nowe wyzwania, praktyka. Materiały z VIII Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Systemy ochrony praw człowieka: europejski i afrykańskie. Kontekst uniwersalny, specyfika regionalna, uwarunkowania realizacyjne"*, Warszawa 18–19.04.2016 r., red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2017; **Deskiewicz B.**, *Udział prokuratora w postępowaniu o zaprzeczenie pochodzenia dziecka poczętego w drodze sztucznej inseminacji heterologicznej*, Prok. i Pr. 2007/9; **Dębiński M.**, *Kierownicza rola sądu – analiza zastosowania w wybranej kategorii spraw* [w:] *Dyskrecjonalność w sprawach z udziałem przedsiębiorców. Zagadnienia teorii i praktyki*, red. M. Dębiński, R. Pelewicz, T. Rakoczy, Tarnobrzeg 2015; **Dolecki H.**, *Jedna czy kilka prawd w poznaniu sądowym?* [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, red. Z. Ofiarski, Szczecin 2004; Dolecki H., *Nadużycie prawa do sądu* [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral, R. Hauser, J. Trzciński, Warszawa 2005; Dolecki H., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005; **Dominowska J.**, *Reforma procedury cywilnej – podstawowe założenia*, Prz. Leg. 2004/5; **Draniewicz B.**, *Nowelizacja KPC – wybrane wątpliwości praktyczne*, M. Praw. 2013/16; **Draniewicz B., Piebiak Ł.**, *Postępowania odrębne. Komentarz*, Warszawa 2007; **Drela M.**, *Rozważania nad art. 124 ustawy o gospodarce nieruchomościami*, „Rejent" 2002/4; **Ereciński T.**, *Czy w procesie adhezyjnym można wydać orzeczenie co do roszczeń objętych obowiązkiem ubezpieczenia OC wyłącznie w stosunku do oskarżonego?*, NP 1972/7–8; Ereciński T., *Dopuszczalność drogi sądowej dla dochodzenia roszczeń przez żołnierzy poszkodowanych w wypadkach komunikacyjnych*, WPP 1976/1; Ereciński T., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1986/4; Ereciński T., *Postępowania odrębne de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały Konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze 28–30.9.2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009; Ereciński T., *Postępowanie w sprawach o przeciwdziałanie praktykom monopolistycznym*, PiP 1991/1; Ereciński T., *Problemy procesowe na tle dochodzenia roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych*, „Palestra" 1971/6; Ereciński T., *Sądowe dochodzenie roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych*, Warszawa 1976; Ereciński T., *Zagadnienie drogi dochodzenia roszczeń wynikających z komunikacyjnego wypadku przy pracy*, NP 1976/4; **Felcenloben D.**, *Glosa do postanowienia SN z 14.03.2002 r., IV CKN 809/00*, Sam. Teryt. 2010/3; **Felski T.**, *Glosa do uchwały SN z 29.05.1987 r., III CZP 25/87*, „Palestra" 1990/2–3; **Fenichel Z.**, *Powództwo cywilne w procesie karnym a proces cywilny*, „Głos Adwokatów" 1929/9–10; **Fierich K.**, *Środki skupienia materiału procesowego według projektu kodeksu polskiej procedury cywilnej. Księga pamiątkowa ku czci śp. Edmunda Krzymuskiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne" 1929; **Filar M.**, *Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym*, CzPKiNP 2002/2; **Flaga-Gieruszyńska K.**, *Dostęp do sądu a postulat humanizacji procesu cywilnego* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 2, Warszawa 2011; Flaga-Gieruszyńska K., *Jawność zewnętrzna procesu cywilnego – wizja przyszłości* [w:] *Zasady postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016; Flaga-Gieruszyńska K., *Zastój procesu cywilnego*, Szczecin 2011; Flaga-Gieruszyńska K., *Zastój procesu cywilnego jako skutek niewłaściwego postępowania stron* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010; **Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A.**, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa 2016, 2017; **Flejszar R.**, *Pojęcie przedsiębiorcy w świetle przepisów kodeksu postępowania cywilnego*, PS 2000/9; Flejszar R., *Postępowanie w sprawach gospodarczych. Komentarz*, Warszawa 2007; Flejszar R., *Przedsiębiorca w postępowaniu cywilnym rozpoznawczym*, Warszawa 2006;

Flejszar R., *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016; Flejszar R., *Zdolność sądowa przedsiębiorcy*, Pr. Spółek 2001/7–8; **Flejszar R., Malczyk-Herdzina M.**, *Postępowanie cywilne w sprawach o zatwierdzanie i zmianę zatwierdzonych tabel wynagrodzeń za korzystanie z utworów lub przedmiotów praw pokrewnych*, ZNUJ PPWI 2011/1; **Gajda-Roszczynialska K.**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawie o ustalenie nieistnienia obowiązku zapłaty odszkodowania z tytułu ograniczeń w sposobie korzystania z nieruchomości w związku z ochroną zasobów środowiska*, M. Praw. 2013/3; Gajda-Roszczynialska K., *Sprawy i ochrona indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; Gajda-Roszczynialska K., *Udział organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym – uwagi de lege lata oraz de lege ferenda* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011; Gajda-Roszczynialska K., *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustitia" 2013/1; **Gapska E.**, *Wyłączenie drogi sądowej w sprawach cywilnych w świetle Konstytucji RP* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2015; **Garlicki S.**, *Jeszcze o symbolicznej złotówce*, „Palestra" 1963/10; **Gąszcz B., Talaga A.**, *Postępowanie cywilne*, Bielsko-Biała 2017; **Gerecka-Żołyńska A.**, *Powództwo cywilne w procesie karnym a obowiązek naprawienia szkody. Uwagi na tle art. 62 k.p.k. oraz art. 46 § 1 k.k.* [w:] *Współczesny proces karny. Księga ofiarowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. S. Stachowiak, Poznań 2002; **Gil I.**, *Ciężar twierdzenia i dowodzenia w aspekcie dobrych obyczajów* [w:] *Dowodzenie w postępowaniach sądowych w perspektywie porównawczej*, red. D. Gil, Lublin 2016; **Gil I., Marszałkowska-Krześ E.**, *Władza dyskrecjonalna a ciężar wspierania postępowania i działania dobrymi obyczajami* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Glaser S.**, *O prejudycjalności wyroków karnych*, PPC 1934/13; **Głuszkiewicz M.**, *O powództwie cywilnym według ustaw polskich*, „Nowa Palestra" 1934/10; **Gniewek E.**, *Glosa do uchwały SN z 29.04.2008 r., III CZP 17/08*, „Rejent" 2009/11; **Gołaczyński J., Kaczmarek-Templin B.**, *System dyskrecjonalnej władzy sędziego* [w:] *Dyskrecjonalność w sprawach z udziałem przedsiębiorców. Zagadnienia teorii i praktyki*, red. M. Dębiński, R. Pelewicz, T. Rakoczy, Tarnobrzeg 2015; **Gorczyński G.**, *Glosa do uchwały SN z 7.12.2006 r., III CZP 88/06*, Pr. Bank. 2007/12; **Gostyński Z.**, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999; **Góra-Błaszczykowska A.**, *Zasada równości stron w aspekcie zmiany przepisów art. 5 i 212 k.p.c. i wynikających z nich obowiązków sądu w postępowaniu cywilnym (uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, PS 2005/10; Góra-Błaszczykowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008; **Górski W.**, *Reklamacyjny tryb dochodzenia roszczeń w transporcie*, PUG 1978/2; **Grzegorczyk P.**, *Postępowania odrębne w świetle projektowanych zmian Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011; **Grzegorczyk T.**, *Wniosek pokrzywdzonego o naprawienie szkody w nowym prawie i postępowaniu karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 1997/1; **Gudowski J.**, *Droga sądowa w sprawach o rozgraniczenie nieruchomości (na tle prawa geodezyjnego i kartograficznego)*, PS 1995/2; Gudowski J., *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś i jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005; Gudowski J., *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, PCC 2011/2; Gudowski J., *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006/1; Gudowski J., *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26.09.2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; **Harla A.G.**, *Ciężar wspierania postępowania cywilnego przez strony i uczestników postępowania (art. 6 § 2 k.p.c.)* [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017; Harla A.G., *Udzielanie przez sąd stronom i uczestnikom postępowania cywilnego wskazówek w świetle art. 5 k.p.c. (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, PS 2003/10; Harla A.G., *Uprawnienia prokuratora do wszczęcia postępowania sądowego w sprawie cywilnej (art. 7 k.p.c.) – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Palestra" 2006/3–4; **Hofmański P.**, *Orzekanie w procesie adhezyjnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika*, NP 1980/9; Hofmański P., *Powództwo adhezyjne o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika. Zagadnienia procesowe*, „Problemy Prawa Karnego" 1986/12; **Hroboni J.**, *Nadużywanie pism przygotowawczych i środki zaradcze*, PPC 1936/1–2; **Izdebski H.**, *Nadużycie prawa* [w:] *Nadużycie prawa. Konferencja Wydziału Prawa i Administracji UW 1.03.2002 r.*, red. H. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003; **Jagoda J.**, *Glosa do uchwały SN z 22.12.1997 r., III CZP 57/97*, PiP 1999/2; **Jakubecki A.**, *Dochodzenie roszczeń z zakresu prawa własności*

przemysłowej w postępowaniu cywilnym, „Studia Prawa Prywatnego" 2010/1–2; Jakubecki A., *Kontradyktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1998/10; Jakubecki A., *Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Kraków 2006; **Janeczko E.**, *Roszczenia właścicieli nieruchomości o wykup lub zamianę wynikające z ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, „Rejent" 1999/3; **Jankowski J.**, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej – istota i skutki*, AUL FI 1982/9; Jankowski J., *Ewolucja unormowań i poglądów doktryny na temat wypadków czasowej niedopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 2, Warszawa 2011; Jankowski J., *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego. Część I. Postępowanie rozpoznawcze (1)*, M. Praw. 2012/1; Jankowski J., *Postępowanie reklamacyjne a dopuszczalność drogi sądowej i drogi arbitrażowej*, NP 1971/7–8; **Januchowski A.**, *Wyciąg z ksiąg funduszu sekurytyzacyjnego jako podstawa wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym*, „Palestra" 2009/7–8; **Jaślikowski M.**, *Pozostawienie powództwa cywilnego bez rozpoznania na podstawie art. 415 § 3 k.p.c.*, PS 2007/6; **Jaworski A.**, *Prawo do sądu w postępowaniu cywilnym w świetle zaleceń komitetu ministrów Rady Europy a polski porządek prawny. Wybrane zagadnienia* [w:] *Instytucje ochrony praw człowieka*, red. B. Szmulik, A. Pogłódek, B. Przywora, Warszawa 2015; Jaworski A., *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym przed Sądem Najwyższym*, PPC 2011/3; **Jodłowski J.**, *Glosa do postanowienia SN z 26.07.1978 r., II CR 248/78*, PiP 1981/1; **Jodłowski J., Lapierre J., Misiuk-Jodłowska T., Resich Z., Weitz K.**, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2002, 2007, 2014, 2016; **Józefowicz A.**, *Glosa do uchwały SN z 16.05.1996 r., III CZP 44/96*, PiP 1999/12; **Julke G.**, *Perpetuatio fori, czyli interpretacja przepisu art. 8 ust. 14 ustawy z 29.08.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji*, PPE 2008/1–2; **Justyński T.**, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000; **Kafarski A.**, *Akcja cywilna w procesie karnym*, Warszawa 1972; Kafarski A., *Zagadnienie mocy wiążącej prawomocnych wyroków karnych w procesie cywilnym*, PiP 1961/7; **Kaftal A.**, *Powództwo cywilne w procesie karnym*, Warszawa 1975; **Kamiński M.**, *O istocie pojęcia sprawy sądowo-administracyjnej*, „Przegląd Prawa Publicznego" 2009/10; **Karcz-Kaczmarek M.**, *Sprawa administracyjna (sprawa z zakresu administracji publicznej) a sprawa cywilna na przykładzie sprawy dotyczącej ustalenia kwoty nienależnie pobranych środków publicznych. Pomiędzy poprawnością teoretycznoprawną a paradygmatem racjonalnego ustawodawcy* [w:] *O prawie administracyjnym i administracji. Refleksje. Księga jubileuszowa dedykowana profesor Małgorzacie Stahl*, red. B. Jaworska-Dębska, Z. Duniewska, M. Kasiński, E. Olejniczak-Szałowska, R. Michalska-Badziak, P. Korzeniowski, Łódź 2017; **Karolak A.**, *Glosa do wyroku SN z 18.03.2004 r., III CK 351/02*, PUG 2004/12; Karolak A., *Glosa do wyroku SN z 24.06.2004 r., III CK 107/03*, Pr. Spółek 2005/6; **Katner W.J.**, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 2003; **Kłak C.P.**, *Wpływ prawomocnego wyroku skazującego na postępowanie cywilne*, „Ius et Administratio" 2005/2; **Kłopocka M.**, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, PPiA 2007/LXXVI; **Knoppek K.**, *Wstęp do badań nad fikcyjnym procesem cywilnym* [w:] *Proces cywilny. Nauka – kodyfikacja – praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorczyk, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012; Knoppek K., *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra" 2005/1–2; **Knypl Z.**, *Prawo do sądu w świetle prawa międzynarodowego i prawa polskiego*, Prob.Egz.S. 1996/17; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–505[39]*, red. T. Szanciło, Warszawa 2019; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–366*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–505[14]*, t. 2, *Komentarz do art. 508–1088*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–729*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–366*, t. 2, *Komentarz do artykułów 367–505[37]*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–729*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2013; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2012; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1A, *Komentarz do art. 1–424[12]*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2019; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1B, *Komentarz do art. 425–729*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2020; *Kodeks postępowania cywilnego. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Część druga. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz*, t. 1–3, red. T. Ereciński, Warszawa 2007; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki,

Warszawa 2008, 2012, 2015; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2012; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza – postępowanie rozpoznawcze*, t. 1–2, red. T. Ereciński, Warszawa 2009; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, LEX 2019; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1–2, red. T. Ereciński, Warszawa 2012; *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020; *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1–3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989; *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016; *Komentarz aktualizowany do ustawy z 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX 2015; *Komentarz do niektórych zmian Kodeksu postępowania cywilnego*, red. O.M. Piaskowska, LEX 2019; **Koncewicz T.**, *Nie nadużywać procedury*, „Rzeczpospolita" z 19.01.2011 r.; **Koper R.**, *Granice mocy wiążącej wyroków karnych w postępowaniu cywilnym*, St. Praw. 2016/1; **Korzan K.**, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004; Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji*, „Rejent" 2004/10; **Kosikowski C.**, *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim*, PiP 2001/4; Kosikowski C., *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2008; **Kościółek A.**, *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym w świetle nowelizacji KPC z 16.9.2011 r.*, M. Praw. 2012/21; Kościółek A., *Zasada jawności postępowania cywilnego w świetle zmian wprowadzanych na mocy ustawy z 10.7.2015 r.*, PME 2016/1; Kościółek A., *Zasada jawności w świetle nowelizacji związanych z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych w postępowaniu cywilnym. Zagadnienia wybrane* [w:] *Zasady postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016; **Kotłowski D., Piaskowska O.M., Rutkowska A., Sadowski K.**, *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, Warszawa 2016; **Kowalski S.**, *Glosa do wyroku SA w Poznaniu z 26.09.2012 r., I ACa 553/12*, OSP 2013/7–8, poz. 78; **Kozłowski Ł.**, *Glosa do wyroku SN z 28.03.2002 r., I PKN 960/00*, „Glosa" 2005/2; **Krajewski J.**, *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo" 1967, t. VII; **Krzyżanowski D.**, *Prawnokarne instytucje służące zaspokojeniu roszczeń pokrzywdzonego a dochodzenie roszczeń w procesie cywilnym*, „Palestra" 2008/9–10; **Kubas A.**, *Nowe reguły procesowe w kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Konferencje Izby Adwokackiej we Wrocławiu*, t. 5, *Adwokatura jako uczestnik procesu legislacyjnego*, red. J. Giezek, A. Malicki, Warszawa 2012; **Kulski R.**, *Cel i funkcje postępowania cywilnego* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Kwaśniewski Z.**, *Glosa do postanowienia SN z 24.06.1999 r., II CKN 298/99*, Pr. Bank. 2000/4; **Lapierre J.**, *Prawo sądu do instruowania procesu z urzędu według kodeksu postępowania cywilnego na tle prawnoporównawczym* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998; Lapierre J., *Ugoda sądowa w polskim procesie cywilnym*, PS 1996/2; Lapierre J., *Ugoda sądowa w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1968; **Leszczyński L.**, *Nadużycie prawa – teoretycznoprawny kontekst aksjologii luzu decyzyjnego* [w:] *Nadużycie prawa. Konferencja Wydziału Prawa i Administracji UW 1.03.2002 r.*, red. H. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003; **Lewandowski M.**, *Glosa do orzeczenia SN z 24.02.1999 r., III CKN 182/98*, Prob. Egz. 2000/4; Lewandowski M., *Glosa do postanowienia SN z 25.01.2000 r., I CZ 204/99*, Prob. Egz. 2001/15; Lewandowski M., *Glosa do uchwały SN z 6.12.2000 r., III CZP 41/00*, PPH 2001/4; Lewandowski M., *Glosa do uchwały SN z 24.10.2001 r., III CZP 53/01*, Pr. Bank. 2002/5; Lewandowski M., *Glosa do uchwały SN z 12.12.2001 r., III CZP 70/01*, Pr. Bank. 2003/3; Lewandowski M., *Glosa do uchwały SN z 28.08.2008 r., III CZP 65/08*, PPE 2009/1–3; Lewandowski M., *Odpowiednie stosowanie przepisów o procesie do postępowań klauzulowego i egzekucyjnego (na tle wybranych orzeczeń sądowych)*, Prob. Egz. 2000/9; **Lewy M.**, *Nadużycie prawa według orzecznictwa francuskiego i prawa polskiego*, Warszawa, 1938; **Liszcz T.**, *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego w świetle zasad postępowania*, Prz. Leg. 2005/2; **Longchamps de Berier F.**, *Nadużycie prawa u początków problemu* [w:] *Nadużycie prawa. Konferencja Wydziału Prawa i Administracji UW 1.03.2002 r.*, red. H. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003; **Lubiński K.**, *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985; Lubiński K., *Uwagi o terminie „postępowanie nieprocesowe"*, PiP 1986/2; **Łazarska A.**, *Glosa do uchwały SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13*,

OSP 2017/6; Łazarska A., *O prawdzie jako granicy wolności rozporządzania przez strony faktami w procesie cywilnym*, PS 2008/4; Łazarska A., *Zaufanie jako kategoria prawna w procesie cywilnym*, PPC 2011/2; **Łochowski M.**, *Rola zasady kontradyktoryjności w sprawach cywilnych dotyczących odpowiedzialności lekarzy za błąd w sztuce*, PiM 2004/17; **Machnikowska A.**, *Uwag kilka o zasadzie sędziowskiego kierownictwa postępowaniem cywilnym* [w:] *Wymiar sprawiedliwości w dobie oczekiwań społecznych*, cz. 1, *Prawo*, red. P. Banasik, Warszawa 2015; **Malczyk M.**, *Dokonywanie czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami na gruncie art. 3 k.p.c. – zagadnienia wybrane* [w:] *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz, Warszawa 2017; **Manowska M.**, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2010; Manowska M., *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2007; Manowska M., *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, Pr. Spółek 1999/12; **Markiewicz K.**, *Prokurator w postępowaniu cywilnym w ujęciu historycznym* [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. 2, red. M. Mikołajczyk [*et al.*], Białystok–Katowice 2010; **Mazurek J.**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach szkód doznanych przez żołnierza w związku ze służbą wojskową*, WPP 1985/3; **Mazurek J., Sieklucki J.**, *Postępowanie likwidacyjne w sprawach ubezpieczeń gospodarczych a dopuszczalność drogi sądowej (zagadnienia wybrane)*, „Palestra" 1989/4; **Mądrzak H.**, *Strukturalne aspekty postępowania rozgraniczeniowego*, „Rejent" 1996/2; **Metzler J.**, *Zakres dopuszczalności postępowania cywilnego w sprawach odszkodowawczych objętych prawem wodnym*, NP 1972/9; **Miączyński A.**, *Specyfika postępowania nieprocesowego* [w:] *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1989; **Miczek Z.**, *Związanie sądu orzeczeniem wydanym w sprawach karnych oraz w sprawach o wykroczenia*, PS 2004/6; **Miłosz M.**, *Glosa do postanowienia NSA z 6.07.2004 r., OSK 547/04*, GSP-Prz. Orz. 2005/1–2; **Misiuk T.**, *Udział organizacji społecznych w postępowaniu sądowym (uwagi de lege ferenda)*, St. Iur. 1994, t. 21; **Miszewski W.**, *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, PPC 1933/1; **Misztal-Konecka J.**, *Jawność postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem elektronicznego postępowania upominawczego*, KPPubl. 2012/3; **Mokry J.**, *Pojęcie sprawy gospodarczej*, PiP 1990/7; **Naworski J.**, *Reprezentowanie podmiotów gospodarczych przed sądem przez radcę prawnego*, R.Pr. 1995/4; **Naworski J.P.**, *Co jest sprawą gospodarczą, a co nie*, „Rzeczpospolita" z 15.02.1999 r.; Naworski J.P., *Glosa do postanowienia SN z 29.04.1998 r., III CZP 7/98*, R.Pr. 1999/2; Naworski J.P., *Pojęcie sprawy gospodarczej sensu stricto (uwagi na marginesie postanowienia Sądu Najwyższego z 29.04.1998 r., III CZP 7/98)*, PPH 1999/8; Naworski J.P., *Pojęcie sprawy gospodarczej w świetle legis latae*, PPH 2013/1; Naworski J.P., *Reprezentacja podmiotów gospodarczych przez radcę prawnego w sprawach gospodarczych (wybrane zagadnienia)*, cz. 2, PPH 1993/13; Naworski J.P., *Zdolność sądowa i oznaczenie osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą*, „Palestra" 1995/1–2; **Niedużak M.**, *Z praktycznych zagadnień sprawiedliwości proceduralnej: konflikt zasad na gruncie przepisu art. 11 K.p.c. w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia" 2012/6; **Nowak A.**, *Glosa do uchwały SN z 6.12.2000 r., III CZP 41/00*, Pr. Bank. 2001/10; **Nowińska J.**, *Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym*, Warszawa 2007; **Obrębski R.**, *Procesowe skutki utraty statusu podmiotu gospodarczego (rozważania na tle uchwały Sądu Najwyższego z 5.X.1995 r. III CZP 128/95)*, PS 1997/1; **Oleszko A.A.**, *Rola i znaczenie decyzji administracyjnych w sądowym postępowaniu cywilnym w świetle kompetencji Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Trybunału Konstytucyjnego*, „Rejent" 1991/3; **Osajda K.**, *Nadużycie prawa w procesie cywilnym*, PS 2005/5; **Osowska-Grzelak M.**, *Wzajemna relacja postępowań odrębnych występujących w procesie cywilnym w ujęciu ogólnym*, cz. 1, M. Praw. 2008/13, cz. 2, M. Praw. 2008/14; **Osowy P.**, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent" 2003/7–8; Osowy P., *Postępowanie administracyjne jako przykład procedury poprzedzającej sądowe postępowanie cywilne i jego wpływ na ochronę praw jednostki (wybrane zagadnienia)*, PS 2004/9; Osowy P., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2001; Osowy P., *Zapobieganie przewlekłości postępowania cywilnego z uwzględnieniem znaczenia zasady koncentracji materiału procesowego (zagadnienia wybrane)*, „Rejent" 2002/11; **Ostrowski L.**, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej*, „Palestra" 1984/11; Ostrowski L., *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, NP 1967/12; Ostrowski L., *Glosa do uchwały SN z 7.06.1995 r., III CZP 67/95*, „Palestra" 1996/3–4; **Pacyna M.**, *Regulacja art. 11 k.p.c. jako normatywny wzorzec w postępowaniu przed sądami administracyjnymi* [w:] *Postępowanie cywilne w dobie przemian*, red. I. Gil, Warszawa 2017; **Paprzycki L.K.**, *Instytucja świadka koronnego i świadka incognito w świetle Konstytucji RP i Europejskiej konwencji praw człowieka*, „Palestra" 2008/5–6; **Paterek von Sperling A.**, *Pojęcie trybu w kodeksie postępowania cywilnego (uwagi de lege lata i de lege ferenda),*

PiP 2017/2; **Piasecki K.**, *Dopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu przed sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym w sprawach cywilnych*, PWS 1981/2; Piasecki K., *Glosa do wyroku SN z 27.03.2013 r., V CSK 185/12*, OSP 2014/3; Piasecki K., *Nadużycie praw procesowych przez strony*, „Palestra" 1960/11; Piasecki K., *Niektóre aspekty uzasadnienia wpływu postępowania i wyroku karnego na postępowanie cywilne* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, red. J. Jodłowski [*et al.*], Wrocław 1967; Piasecki K., *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004; Piasecki K., *Prawda w procesie cywilnym*, NP 1989/2–3; Piasecki K., *Procedury poprzedzające sądowe postępowanie cywilne*, „Palestra" 1985/7–8; Piasecki K., *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970; Piasecki K., *Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego* [w:] *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1989; **Piebiak Ł.**, *Czym jest proces cywilny*, „Rzeczpospolita" z 17.12.2013 r.; **Piekarski M.**, *Stosunek postępowania niespornego do spornego*, PN 1949/3–4; **Pietrzkowski H.**, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10; Pietrzkowski H., *Prawo do sądu (wybrane zagadnienia)*, PS 1999/11–12; Pietrzkowski H., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2005; **Pietrzykowski J.**, *Powództwo adhezyjne oraz zasądzenie odszkodowania z urzędu*, Warszawa 1969; **Pietrzykowski K.**, *O tak zwanych „interpretacyjnych" wyrokach Trybunału Konstytucyjnego*, PS 2004/3; **Pietrzykowski T., Wojciechowski B.**, *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra" 2004/9–10; **Piórkowska M.**, *Kilka refleksji w związku z udziałem prokuratora w postępowaniu cywilnym*, PUG 1994/5; **Pisuliński J.**, *Glosa do uchwały SN z 22.06.1989 r., III CZP 37/89*, PiP 1991/6; **Plaskacz M.**, *Ewolucja zasady kontradyktoryjności w polskim procesie cywilnym*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej" 2017/4; **Plebanek M.G.**, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; Plebanek M.G., *Wykonanie nieprawomocnego nakazu zapłaty zaopatrzonego w klauzulę wykonalności a zagadnienia nadużycia prawa procesowego i podmiotowego. Glosa do uchwały SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09*, PPC 2011/1; **Pogonowski P.**, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005; **Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E.**, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973; *Postępowanie cywilne*, red. I. Gil, Warszawa 2017; *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2013, 2017; *Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, Warszawa 2003; *Postępowanie cywilne. Komentarz praktyczny dla sędziów i pełnomocników procesowych. Wzory pism sądowych i procesowych z przykładowymi stanami faktycznymi, linie orzecznicze, koszty sądowe*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2014, 2016; **Preussner-Zamorska J.**, *Zakres prawnie chronionej tajemnicy w postępowaniu cywilnym*, KPP 1998/2; **Przybysz P.**, *Glosa do uchwały SN z 19.09.1991 r., III CZP 82/91*, PiP 1993/1; **Pyt Z.**, *Nadużycie prawa cywilnego procesowego* [w:] *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 3, red. J. Jaskiernia, Warszawa 2014; Pyt Z., *Nadużycie prawa procesowego cywilnego* [w:] *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 3, red. J. Jaskiernia, Warszawa 2014; **Radzikowski K.**, *Glosa do wyroku SN z 13.05.2005 r., I CK 677/04*, POP 2007/3; **Resich Z.**, *Droga sądowa*, NP 1973/7–8; **Rodziewicz J.**, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000; **Rosenbluth I.**, *Niedopuszczalność drogi sądowej w nowym ustroju sądów powszechnych*, PS 1928/10; **Rosengarten F.**, *Powództwo adhezyjne o symboliczną złotówkę*, NP 1973/9; **Rudowald A.**, *Zamówienia publiczne jako sprawy cywilne*, ZPD 2007/11; **Rybak-Starczak A.**, *„Oko za oko", czyli naprawienie szkody w przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu*, „Palestra" 2005/11–12; **Rylski P., Zembrzuski T.**, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, PS 2006/6; **Samborski E.**, *Dochodzenie roszczeń cywilnych w procesie karnym*, Warszawa 2004; **Sawczuk M.**, *Problem aktywności stron (vigilantibus iura scripta sunt) w postępowaniu cywilnym*, ZNUJ PWiOWI 1974/1; **Sawuła R.**, *Glosa do postanowienia NSA z 3.10.1997 r., I SA 1333/97*, Sam. Teryt. 1998/1–2; Sawuła R., *Postępowanie w sprawach opłaty za użytkowanie wieczyste. Kilka uwag na tle artykułu J.P. Tarno i A. Wrzesińskiej-Nowackiej*, Sam. Teryt. 1996/3; **Schmidt R.**, *Tajemnica bankowa w postępowaniu cywilnym*, cz. 2, Pr. Bank. 2008/6; **Semeniuk A.**, *Ocena proponowanych zmian w procedurze cywilnej w zakresie utrzymania sądów gospodarczych i likwidacji odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011; **Serkies J.**, *Pouczenia w trybie art. 5 k.p.c. w praktyce sądowej*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury" 2016/1; **Siedlecki W.**, *Fikcyjny proces cywilny*, PiP 1955/2; Siedlecki W., *Glosa do wyroku SN z 9.12.1976 r., II CR 469/76*, OSPiKA 1978/1; Siedlecki W., *Przedmiot postępowania cywilnego* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974; Siedlecki W., *Stosunek postępowania karnego do postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra" 1966/9; Siedlecki W., *Stosunek postępowania spornego do niespornego*, PiP 1949/2; Siedlecki W., *Z problematyki ugody sądo-*

wej, ZNUJ PWiOWI 1985/41; Siedlecki W., *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966; **Siedlecki W., Świeboda Z.**, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004; Siedlecki W., Świeboda Z., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001; **Skarżyński H.**, *Zmiany w art. 148 k.p.c. jako środek przyspieszający postępowanie, kosztem zasady jawności i kontradyktoryjności* [w:] *Postępowanie cywilne w dobie przemian*, red. I. Gil, Warszawa 2017; **Sługiewicz W.**, *Glosa do uchwały SN z 7.02.1997 r., III CZP 1/97*, „Rejent" 1998/1; **Snitko-Pleszko M.**, *Kodeks postępowania cywilnego po nowelizacji – tabelaryczne zestawienie zmian wraz z komentarzem*, M. Praw. 2004/20; **Sobczak K.**, *Działalność gospodarcza. Uregulowania prawne*, Warszawa 2004; **Sobkowski J.**, *Wyrok karny w polskim procesie cywilnym*, PiP 1961/7; **Spałek K.**, *Glosa do postanowienia SN z 6.04.2001 r., V CO 3/01*, PiP 2002/12; **Stanowska M.**, *Udostępnianie dziennikarzom akt sądowych lub prokuratorskich*, PS 2001/10; **Stawecki T.**, *Obejście prawa. Szkic na temat granic prawa i zasad jego wykładni* [w:] *Nadużycie prawa. Konferencja Wydziału Prawa i Administracji UW 1.03.2002 r.*, red. H. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003; **Stelina J.**, *Glosa do uchwały SN z 23.05.2001 r., III ZP 17/00*, PiP 2002/7; **Stępkowski Ł.**, *Roszczenia procesowe wynikające z prawa Unii Europejskiej w polskim postępowaniu cywilnym* [w:] *Rządy prawa i europejska kultura prawna*, red. A. Bator, J. Helios, W. Jedlecka, Wrocław 2014; **Strus Z.**, *Postępowanie regulacyjne a ochrona praw osób trzecich*, PS 1998/3; **Strus-Wołos M.**, *Zasada szybkości postępowania cywilnego* [w:] *Konferencje Izby Adwokackiej we Wrocławiu*, t. 5, *Adwokatura jako uczestnik procesu legislacyjnego*, red. J. Giezek, A. Malicki, Warszawa 2012; **Stypułkowska M.**, *Zakres uprawnień prokuratora w postępowaniu cywilnym*, NP 1957/12; **Sychowicz M.**, *Podstawy przekazania spraw cywilnych do trybu nieprocesowego*, NP 1969/10; *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. W. Berutowicz, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze przed sądami pierwszej instancji*, red. Z. Resich, Ossolineum 1987; *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 2, cz. 2, *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016; *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007; **Szafrańska K.**, *Proces adhezyjny w k.p.k. z 1997 r.* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze*, z. 3, *Kodeks postępowania karnego*, Wrocław 1998; **Szanciło T.**, *Pozycja procesowa przedsiębiorcy po zmianach Kodeksu postępowania cywilnego*, R.Pr. 2012/125, dodatek naukowy; Szanciło T., *Właściwość sądu gospodarczego po zmianach Kodeksu postępowania cywilnego*, R.Pr. 2012/123, dodatek naukowy; **Szarek R.**, *Glosa do uchwały SN z 26.06.2001 r., III CZP 30/01*, Sam. Teryt. 2003/3; **Szczepaniak R.**, *Nadużycie prawa do posługiwania się formą osoby prawnej*, Toruń 2009; **Szczurowski T.**, *Pojęcie sprawy gospodarczej po likwidacji postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych*, M. Praw. 2012/19; **Szkudlarek P.**, *Glosa do uchwały SN z 26.06.2001 r., III CZP 30/01*, Sam. Teryt. 2003/9; **Szostak R.**, *Glosa do wyroku SN z 14.02.2006 r., II CSK 84/05,* FK 2006/12; **Szpunar A.**, *Powództwo o symboliczną złotówkę*, NP 1973/12; Szpunar A., *Stosowanie art. 5 kodeksu cywilnego w sprawach o prawa stanu*, PiP 1981/6; **Sztombka J.**, *Rozstrzyganie przez sądy spraw gospodarczych*, cz. 1, PiZS 1990/1–3, cz. 2, PiZS 1990/4; **Szubiakowski M.**, *Glosa do postanowienia SN z 11.08.1999 r., I CKN 414/99*, PiP 2000/9; **Szymura M., Jamroży R.**, *Kontradyktoryjność i prawda w procesie cywilnym*, „Palestra" 2011/5–6; **Śliwiński S.**, *Jeszcze kilka słów o tzw. oszustwie procesowym*, PPC 1937/15–17; **Świątkowski A.**, *Droga sądowa w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, „Palestra" 1986/5–6; Świątkowski A., *Rozwiązywanie sporów zbiorowych pracy*, St.Pr.PiPS 1994/1; **Świeboda Z.**, *Koncentracja i wykorzystanie dowodów w postępowaniu cywilnym (rozpoznawczym)*, ZNIBPS 1979/11; Świeboda Z., *Rozstrzyganie sporów z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, NP 1985/6; **Taruffo M.**, *Prawda sądowa i powoływanie się na fakty w postępowaniu cywilnym*, St. Praw. 1985/3–4; **Torbus A.**, *Zawezwanie do zawarcia ugody w postępowaniu pojednawczym a problem nadużycia prawa* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010; **Trepczyński M.**, *Zasada prawdy formalnej w polskim cywilnym prawie procesowym a rozumowania niemonotoniczne*, ZPUKSW 2016/16(2); **Trojanowski G.**, *Polskie postępowanie cywilne* [w:] *Synteza prawa polskiego od 1989 roku*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013; **Trzaskowski R.**, *Działalność gospodarcza w rozumieniu przepisów prawa cywilnego na tle orzecznictwa*, „Glosa" 2006/2; **Turek J.**, *Cywilne postępowanie pojednawcze*, „Palestra" 2004/1–2; Turek J., *Ugoda w procesie cywilnym*, M. Praw. 2005/21; **Tyczka M.**, *Pozasądowe tryby załatwiania spraw cywilnych*, PiP 1972/8–9; **Uliasz M.**, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008; Uliasz M., *Udział organizacji społecznych w postępowaniu cywilnym* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011; **Wach A.**, *Kształtowanie się zakresu drogi sądowej w sprawach cywilnych*, NP 1980/10; Wach A., *Prawo do sądu w sprawach sportowych*, St. Iur. 2008/48; **Walasik M.**, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013; **Waligórski M.**, *Gwarancje wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, PiP 1953/8–9; Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne.*

Dynamika procesu (postępowanie), Warszawa 1948; Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947; **Warzocha E.**, *Problematyka sprawności postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych* [w:] *Wokół problematyki cywilnoprocesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, red. A. Nowak, Katowice 2001; **Wasilewski A.**, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych (ustawodawstwo polskie na tle standardów Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Konstytucji RP)*, PS 2001/9; **Ważny A.**, *Powództwo adhezyjne – analiza stosowania*, WPP 2008/4; **Weitz K.**, *Czy potrzebne jest postępowanie w sprawach gospodarczych?*, PS 2008/7–8; Weitz K., *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa poleskiego* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze 28–30.9.2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009; Weitz K., *Postępowanie ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego a przepisy o postępowaniach odrębnych*, „Palestra" 2008/5–6; Weitz K., *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011; **Wengerek E.**, *Zakres sądowej ochrony w sprawach cywilnych*, PiP 1975/3; **Więckowski R.**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, ZNUJ Prace Prawnicze 1991/139; Więckowski R., *Sądowe dochodzenie roszczeń a postępowanie przedsądowe*, PiP 1990/2; **Wilczyńska A.**, *Sprawy z zakresu administracji publicznej na tle pojęć sprawy administracyjnej i sprawy cywilnej – zagadnienia teoretycznoprawne*, ZNSA 2008/5; **Wiśniewski A.**, *Pojęcie sprawy gospodarczej*, M. Praw. 2009/16; **Wiśniewski T.**, *Kolizyjność zasad procesu cywilnego* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016; Wiśniewski T., *O aktualności koncepcji bezwzględnej nieważności niektórych decyzji administracyjnych*, PS 2002/6; Wiśniewski T., *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, Kraków 1997; Wiśniewski T., *Problematyka dopuszczalności drogi sądowej z punktu widzenia rozgraniczenia tej drogi od postępowania administracyjnego* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, 2013; Wiśniewski T., *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, cz. 1, Prok. i Pr. 1997/10, cz. 2, Prok. i Pr. 1997/11; **Włodyka S.**, *Pojęcie postępowania cywilnego, jego rodzaje* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974; Włodyka S., *Powództwo prokuratora w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1957; Włodyka S., *Ustawa o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych*, PiP 1990/3; **Włosińska A.**, *Prawo do sprawiedliwego procesu cywilnego w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* [w:] *Współczesne przemiany postępowania cywilnego*, red. P. Pogonowski [*et al.*], Warszawa 2010; **Wojciechowski B.**, *Glosa do wyroku SN z 13.02.2004 r., IV CK 24/03*, „Palestra" 2005/3–4; **Wojciechowski T.**, *Charakter prawny ugody sądowej*, PS 2001/6; **Wojdala M.**, *Instytucja zwolnienia od kosztów sądowych w kontekście nadużycia prawa do sądu* [w:] *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Klich, Toruń 2015; **Wojdył S.**, *Glosa do uchwały SN z 23.09.2010 r., III CZP 57/10*, LEX 2011; *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974; **Wujczyk M.**, *Prawo związków zawodowych do informacji o sytuacji zakładu pracy i możliwości jego dochodzenia na drodze sądowej*, St.Pr.PiPS 2007/1; **Wyrozumska A.**, *Pozywanie przed sądami polskimi ambasady obcego państwa oraz dostarczanie dokumentów sądowych w świetle orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Sprawiedliwości UE*, EPS 2015/9; **Zamojski Ł.**, *Przepisy o charakterze karnym stosowane przez sąd rejestrowy*, Pr. Spółek 2008/5; **Zawadzka Z.**, *Formy udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Prok. i Pr. 2009/10; **Zawiślak K.**, *Orzekanie o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia na tle zmian w systemie zaskarżania orzeczeń sądowych wprowadzonych nowelą z 1.03.1996 r.*, „Palestra" 1999/5–6; **Zawrot J.**, *Prawo do sądu o określonej właściwości i jego gwarancyjny charakter z perspektywy wymogu bezstronności w postępowaniu cywilnym. Uwagi na marginesie stosowania art. 202 k.p.c.*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej" 2017/3; **Zembrzuski T.**, *Droga sądowa w sprawie o ustalenie wysokości opłaty rocznej na użytkowanie wieczyste*, M. Praw. 2011/23; Zembrzuski T., *Pouczanie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016; Zembrzuski T., *Przeciwdziałanie nadużyciom w korzystaniu z instytucji wyłączenia sędziego w postępowaniu cywilnym*, PS 2006/2; **Zieliński A.**, *Glosa do postanowienia NSA z 14.12.2001 r., V SA 1991/01*, PiP 2002/3; Zieliński A., *Glosa do wyroku SN*

z 17.12.1996 r., I CKU 45/96, „Palestra" 1998/1–2; Zieliński A., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2004, 2017; Zieliński A., *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, PiP 2003/4; Zieliński A., *Zakaz zamykania drogi sądowej (art. 77 ust. 2 Konstytucji) a postępowanie cywilne*, PPC 2012/3; **Ziemianin K.**, *Nowy model jawności postępowania na tle informatyzacji postępowania cywilnego* [w:] *Zasady postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016; **Żuk A.**, *Komentarz do spraw gospodarczych*, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2013; Żuk A., *Postępowanie w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2009; Żuk A., *Pozywanie spółki jawnej i jej wspólników a właściwość funkcjonalna sądu*, Pr. Spółek 2010/7–8; **Żukowski W.**, *Ciężar wspierania postępowania w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, przygotowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów komisji kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011; **Żyznowski T.**, *Niektóre aspekty drogi sądowej z zakresu własności przemysłowej*, PS 2002/9.

Art. 1. [1] [Sprawa cywilna]

Kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne).

1. Definicja sprawy cywilnej jest istotna z punktu widzenia dopuszczalności drogi sądowej przed sądem powszechnym, sądem cywilnym. Tradycyjnie wyróżnia ona pojęcie sprawy cywilnej na bazie przesłanek materialnych oraz sprawy cywilnej w rozumieniu formalnym. Kryterium materialne nie jest wystarczające do ustalenia dopuszczalności drogi sądowej przed sądem powszechnym cywilnym, gdyż z art. 2 wynika, że sprawy cywilne niekiedy pozostają we właściwości sądów szczególnych.

2. Cechą identyfikującą sprawę, która jest sprawą cywilną ze swej istoty, jest zagwarantowanie udzielenia ochrony prawnej stanu (statusu) prawnego bądź stosunku prawnego

[1] Z dniem 17 lipca 2000 r. art. 1, rozumiany w ten sposób, iż w zakresie pojęcia „sprawy cywilnej" nie mogą się mieścić roszczenia dotyczące zobowiązań pieniężnych, których źródło stanowi decyzja administracyjna, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 10 lipca 2000 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 665).
Art. 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 1 zdanie pierwsze w związku z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 1 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dniem 11 września 2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości procedury wyboru sędziego Trybunału Konstytucyjnego.
Art. 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 2 w związku z art. 10 Konstytucji RP oraz z art. 144 ust. 3 pkt 21 w związku z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 2 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dniem 11 września 2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości procedury przedstawienia kandydatów na stanowisko Prezesa oraz Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego i powołania ich przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

o charakterze równorzędnym i ekwiwalentnym. Zgodnie bowiem z komentowanym przepisem Kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego oraz prawa pracy. Co do zasady nadrzędność jednego z podmiotów stosunku prawnego wynikająca z wykonywania władzy publicznej, a nie na podstawie prawa prywatnego, wyklucza możliwość uznania sprawy za cywilną, chyba że w znaczeniu formalnym. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, ocena danej sprawy na tle art. 1 zależy przede wszystkim od przedmiotu procesu oraz wskazanego przez stronę powodową stanu faktycznego. Te elementy bowiem konkretyzują stosunek prawny zachodzący między stronami, kształtują charakter sprawy i nadają jej lub odejmują przymiot sprawy cywilnej. Dopuszczalność drogi sądowej nigdy nie jest warunkowana wykazaniem istnienia dochodzonego roszczenia. Bez znaczenia jest także kwestia, że żądanie przedstawione przez powoda może być postrzegane – w świetle przytoczonych przezeń okoliczności – jako oczywiście bezzasadne (zob. postanowienia SN: z 6.05.2003 r., V CK 435/02, M. Praw. 2007/19, poz. 1095; z 14.09.2004 r., III CK 566/03, LEX nr 176104; z 10.03.1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999/9, poz. 161; z 12.12.2003 r., V CK 86/03, M. Praw. 2006/14, poz. 772; z 11.09.2014 r., III CZ 46/14, LEX nr 1511587). W art. 186^1 przewidziano natomiast instytucję zwrotu quasi-pozwu, czyli pisma, które zostało wniesione jako pozew, a z którego nie wynika żądanie rozstrzygnięcia sporu o charakterze sprawy cywilnej (zob. uwagi do tego przepisu).

3. Nie jest uzasadnione odrzucenie pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej w sprawie niemającej cech sprawy cywilnej, jeżeli powód przedstawił okoliczności i zdarzenia, które mogą stanowić cywilnoprawne źródło jego żądań, przy czym decydujący jest opis roszczeń powoda przedstawiony w pozwie (zob. postanowienia SN: z 24.06.2010 r., IV CSK 554/09, LEX nr 738131; z 22.08.2000 r., IV CKN 1188/00, OSNC 2001/1, poz. 20; z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999/1, poz. 6; z 3.10.2000 r., I CKN 852/00, M. Praw. 2006/24, poz. 1331, oraz wyroki SN: z 5.12.2003 r., IV CK 271/02, LEX nr 602079; z 11.09.2014 r., III CZP 64/14, „Rzeczpospolita" – „Prawo co dnia" 2014/212, s. 3). Bogate orzecznictwo Sądu Najwyższego dostarcza wielu przykładów tego typu spraw cywilnych (zob. np. wyroki SN: z 22.04.2010 r., V CSK 355/09, OSNC 2010/11, poz. 151; z 16.06.2009 r., I PK 226/08, OSNP 2011/3–4, poz. 33; z 4.12.2008 r., I CNP 56/08, LEX nr 484693; z 2.07.2008 r., II PK 10/08, LEX nr 442828; z 12.01.2005 r., I CK 402/04, LEX nr 371837; z 29.10.2004 r., III CK 477/03, LEX nr 500186; z 27.10.2004 r., IV CK 148/04, LEX nr 146344; z 23.07.2004 r., III CK 194/03, LEX nr 174181; z 20.02.2004 r., I CK 308/03, LEX nr 176090; z 2.04.2003 r., I CK 265/02, OSNC 2004/6, poz. 99; postanowienia SN: z 4.02.2009 r., II PK 226/08, OSNP 2010/19–20, poz. 238; z 9.05.2007 r., I PZP 2/07, OSNP 2008/15–16, poz. 224; z 14.09.2004 r., III CK 566/03; z 13.05.2003 r., V CK 107/02, LEX nr 157316; z 12.02.2014 r., IV CSK 291/13, LEX nr 1441196; uchwała SN z 3.12.2014 r., III CZP 91/14, LEX nr 1566726).

4. Sprawami cywilnymi w ścisłym znaczeniu są również sprawy gospodarcze. Ich definicja, uwzględniająca zarówno aspekt pozytywny, jak i negatywny, zawarta została w art. 458^2 (zob. uwagi do tego przepisu).

5. Sprawy należące do właściwości sądów na podstawie przepisów o ochronie konkurencji (art. 479^{28}–479^{35}), prawa energetycznego (art. 479^{46}–479^{56}), prawa telekomunikacyjnego (art. 479^{57}–479^{67}), prawa pocztowego (art. 479^{57}–479^{67}), regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego (art. 479^{79}–479^{88}) oraz przepisów o transporcie kolejowym (art. 479^{68}–479^{78}) rozpoznawane są według szczególnych przepisów w ramach postępowań odrębnych. W sprawach tych właściwy jest Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Dotyczą one sporów powstałych na tle decyzji i postanowień Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki, Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej, Prezesa Urzędu Transportu Kolejowego, wydawanych na podstawie ustaw: z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2020 r. poz. 1076 ze zm.); z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1292 ze zm.); z 15.12.2016 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwemu wykorzystywaniu przewagi kontraktowej w obrocie produktami rolnymi i spożywczymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 517 ze zm.); z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. z 2019 r. poz. 755 ze zm.); z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 2460 ze zm.); z 7.06.2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz.U. z 2019 r. poz. 1437 ze zm.); z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 2188 ze zm.); z 28.03.2003 r. o transporcie kolejowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 710 ze zm.). Sąd ochrony konkurencji i konsumentów jest właściwy w sprawach tzw. regulacyjnych, dotyczących odwołań (zażaleń) od decyzji (postanowień) prezesów właściwych urzędów. Sprawy z zakresu ochrony konkurencji mogą natomiast mieć szerszy zasięg i podlegać rozpoznaniu według przepisów ogólnych. Dotyczy to np. roszczeń wynikających z ustawy z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2019 r. poz. 1010 ze zm.) czy ustawy z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 2070).

6. Sprawami cywilnymi w znaczeniu formalnym są te, dla których z mocy przepisów szczególnych przewidziano sądowe postępowanie cywilne, mimo że nie mają one elementów właściwych sprawie cywilnej w sensie materialnym Do takich należy zaliczyć przede wszystkim sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, które wprost wymieniono w art. 1 (wyroki SN: z 1.09.2010 r., III UK 15/10, LEX nr 667499; z 22.10.2013 r., III UK 154/12, LEX nr 1463908), jak również sprawy regulacyjne, których tryb rozpoznawania unormowano w art. 479^{46}–479^{78}. Ponadto wymienione one zostały w przepisach pozakodeksowych, np. art. 36 p.a.s.c. i art. 5 dekretu z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw o ukończeniu nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.).

7. Na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego wyróżnić można jeszcze jeden rodzaj spraw rozpoznawanych w postępowaniu cywilnym, które nie są sprawami cywilnymi

ani w znaczeniu materialnym, ani formalnym. Zgodnie bowiem z art. 199^1 sąd nie może odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe (zob. uwagi do art. 199 i 199^1). Norma ta ma zastosowanie także wówczas, gdy decyzja organu administracji publicznej albo sądu administracyjnego była błędna. Zastosowanie art. 199^1 może mieć miejsce w konkretnej sprawie, w której organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się za niewłaściwe. Taka decyzja organu lub sądu administracyjnego nie odnosi skutku w innych podobnych sprawach, w których sąd powszechny władny jest samodzielnie ocenić dopuszczalność drogi sądowej. Powołany przepis stanowi jeden z instrumentów urzeczywistnienia prawa obywatela do sądu wynikającego z art. 45 Konstytucji RP oraz zasady domniemania właściwości sądów powszechnych określonej w art. 177 Konstytucji RP (zob. na ten temat np. wyrok SN z 25.04.2012 r., I PK 142/11, LEX nr 1216841, oraz postanowienie SN z 16.09.2010 r., III CN 1/10, „Palestra" 2010/9–10, s. 273). W orzecznictwie Sądu Najwyższego słusznie wskazywane jest przy tym, że do odrzucenia pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie wystarczy nawet odmowa zakwalifikowania sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1, ale sąd odrzucający pozew powinien wskazać inny sąd, do którego właściwości rozpoznanie tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone, spełniając w ten sposób wymogi standardów konstytucyjnych wynikających z art. 45 ust. 1 i art. 177 Konstytucji RP (postanowienie SN z 21.05.2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003/2, poz. 31). Ostatecznie zatem, jeśli sprawa nie ma charakteru sprawy karnej, a należy zgodnie z domniemaniem wynikającym z art. 177 Konstytucji RP do kompetencji sądu powszechnego, to trzeba przyjąć, że właściwą drogą jej rozpoznania jest postępowanie cywilne. Jak bowiem podkreślił Sąd Najwyższy, może się zdarzyć, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia przez sąd powszechny nie jest sprawą cywilną ani w ujęciu materialnym, ani formalnym, ani też nie jest sprawą toczącą się według przepisów kodeksu postępowania karnego, ale jednocześnie ustawa nie zastrzega dla jej rozpoznania właściwości sądu administracyjnego; wówczas, zgodnie z art. 177 Konstytucji RP, sprawę tę – mimo niedostatków unormowań prawnoprocesowych – rozpoznaje sąd powszechny w postępowaniu cywilnym (postanowienie SN z 11.04.2008 r., II CSK 646/07, LEX nr 627208; zob. także wyrok SN z 3.01.2007 r., IV CSK 312/06, LEX nr 277299, oraz postanowienie SN z 19.12.2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005/2, poz. 31).

Art. 2. [Droga sądowa]

§ 1. Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.
§ 1a–2. (uchylone)
§ 3. Nie są rozpoznawane w postępowaniu sądowym sprawy cywilne, jeżeli przepisy szczególne przekazują je do właściwości innych organów.

1. Kompetencja sądów powszechnych do rozpoznawania spraw cywilnych związana jest z zagadnieniem dopuszczalności drogi sądowej (zob. uwagi do art. 1, 199, 199^1, 202).

2. Oprócz bezwzględnej niedopuszczalności drogi sądowej zachodzącej wówczas, gdy sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej ani w znaczeniu materialnym, ani formalnym, ani rozpoznanie jej przez sąd cywilny nie wynika z domniemania wynikającego z art. 177 Konstytucji RP, wyróżnia się także czasową i względną niedopuszczalność drogi sądowej (na temat czasowej niedopuszczalności drogi sądowej por. uwagi do art. 199). Względny brak drogi sądowej dotyczy takiego marginalnego przypadku, gdy uprawnionemu przysługuje wybór między kompetencją sądu powszechnego i innego organu do rozpoznania jego sprawy. Przypadek ten nie wyraża pełnej względności drogi sądowej, gdyż zgodnie z art. 242 § 2 k.p. przed skierowaniem sprawy na drogę sądową pracownik może żądać wszczęcia postępowania pojednawczego przed komisją pojednawczą. Oznacza to, że taki wybór nie zamyka stronie trwale drogi do sądu.

3. Kolejny przykład względnej niedopuszczalności drogi sądowej jest przewidziany w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku i zapisu windykacyjnego. W tych bowiem przypadkach zainteresowanym przysługuje wybór drogi sądowej i uzyskania postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku bądź drogi uzyskania wydanego przez notariusza aktu poświadczenia dziedziczenia na warunkach określonych w art. 95a i n. pr. not. W tym jednak przypadku zamknięcie drogi sądowej jest całkowite, gdyż uchylenie aktu poświadczenia dziedziczenia jest dopuszczalne tylko w przypadkach szczególnych wskazanych w art. 669^1, 678, 679 k.p.c.

4. W orzecznictwie wyróżnia się także pojęcie sprawy pozornej, w której droga sądowa jest niedopuszczalna z uwagi na fakt, że nie nosi ona cech sporu prawnego, tzn. opartego na stosunkach cywilnoprawnych, publicznoprawnych, odnoszących się do zarzutów karnych bądź powiązanych z ochroną wolności konstytucyjnych (zob. na ten temat postanowienie SN z 18.11.2008 r., II CSK 303/08, LEX nr 487512, oraz postanowienie SN z 17.06.2002 r., V CK 232/02, LEX nr 1165143). W tego typu sprawach nie dochodzi jednak do odrzucenia pozwu, ale – stosownie do art. 186^1 – do zwrotu quasi-pozwu (zob. uwagi do tego przepisu).

Art. 3. [Zasada dokonywania czynności procesowych zgodnie z prawdą materialną i dobrymi obyczajami]

Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody.

1. Komentowany przepis ujmuje dwa odrębne, ale powiązane ze sobą obowiązki stron, tj. dokonywanie czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami oraz dawanie wyjaśnień co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek, a także przedstawianie dowodów. Obowiązek działania zgodnie z dobrymi obyczajami jest ogólnym nakazem procesowym, którego nieprzestrzeganie może (ale nie musi) skutkować zakwalifikowaniem zachowania strony jako nadużycia prawa procesowego (zob. uwagi do art. 4^1 oraz 226^2). Obowiązek dążenia do ustalenia prawdy przez nakaz dostarczania materiału procesowego stanowi ciężar procesowy. Negatywne konsekwencje niewywiązania się z tego ciężaru obciążają strony. Nie jest wykluczone, że naruszenie drugiego z wymienionych w art. 3 obowiązków będzie stanowiło jednocześnie nadużycie prawa procesowego (zob. uwagi do art. 4^1).

2. Obowiązek przewidziany w komentowanym przepisie w zakresie, w jakim dotyczy składania wyjaśnień oraz przedstawiania dowodów, nie został obwarowany przymusem procesowym. Wynika to z faktu, że co do zasady podejmowanie przez strony czynności procesowych w postępowaniu cywilnym nie jest obowiązkowe. Nie podejmując ich, strona musi jednak liczyć się z negatywnymi konsekwencjami, takimi np. jak: wydanie wyroku zaocznego, pominięcie materiału procesowego zaoferowanego z naruszeniem reguł prekluzji dowodowej, możliwość uznania okoliczności faktycznych za przyznane, a w rezultacie przegranie procesu. Tylko w niektórych przypadkach ustawa przewiduje dla strony sankcję w postaci grzywny za podanie nieprawdziwych informacji, jednak nie zawsze dotyczą one istoty sprawy (np. art. 120 § 4, art. 214 § 2, art. 255, 545 § 4 k.p.c. i art. 111 u.k.s.c.).

3. Obowiązek dawania wyjaśnień zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek konkretyzuje się w trakcie przesłuchania w charakterze stron. Zgodnie bowiem z art. 304 przed przystąpieniem do przesłuchania sąd uprzedza strony, że są obowiązane zeznawać prawdę i że stosownie do okoliczności mogą być przesłuchane ponownie po odebraniu od nich przyrzeczenia. Przed odebraniem przyrzeczenia sąd uprzedza stronę o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Poza tym wyjaśnienia złożone przez strony w trakcie przesłuchania podlegają ocenie w świetle art. 233 § 1.

4. Norma art. 3 kierowana jest wyłącznie do stron jako wskazanie, że ciężar dawania wyjaśnień co do okoliczności sprawy i powoływania dowodów co do zasady spoczywa na stronach w ich własnym interesie (tak np. SN w wyroku z 1.12.2016 r., I PK 86/16, LEX nr 2191444). Obowiązek ten konkretyzuje się w art. 232 zdanie pierwsze. Nie jest natomiast obowiązkiem sądu niejako przymuszanie stron do składania tych wyjaśnień i dowodów (zob. wyroki SN: z 11.12.1998 r., II CKN 104/98, LEX nr 50663; z 24.01.2001 r., II CKN 28/01, LEX nr 483289; z 17.07.2009 r., IV CSK 117/09, Biul. SN 2009/10, s. 15; z 17.06.2009 r., IV CSK 71/09, OSP 2014/3, poz. 32; z 7.11.2007 r., II CSK 293/07, LEX nr 487510). Przewidziana w art. 232 zdanie drugie możliwość

przeprowadzenia przez sąd dowodu niewskazanego przez strony stanowi wyjątek (zob. uwagi do tego przepisu). Rolą sądu jest natomiast zagwarantowanie stronom, aby mogły przedstawić sądowi wyjaśnienia i dowody za pomocą konkretnych instytucji procesowych (np. art. 205^3, 205^{12}, 458^5).

5. Wyjaśnienia złożone w trybie art. 3 w zw. z art. 212 § 1 nie mają mocy dowodowej (zob. np. wyroki: SN z 15.06.1973 r., II CR 257/73, OSNCP 1974/4, poz. 76, oraz SA w Katowicach z 9.12.2011 r., V ACa 610/11, LEX nr 1120400). Ponieważ jednak strona ma obowiązek dawać wyjaśnienia zgodnie z prawdą, ich treść może posłużyć do weryfikacji wiarygodności późniejszych zeznań strony złożonych w charakterze strony w trybie art. 299 i n.

Na temat stosowania art. 3 zob. także uwagi do art. 4^1.

Art. 4. (uchylony)

Art. 4^1. [Nadużycie prawa procesowego]

Z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono (nadużycie prawa procesowego).

1. Problematyka nadużycia praw procesowych przez strony (*Abuse of Procedural Rights* – APR) od lat wzbudzała zainteresowanie w doktrynie polskiego procesu cywilnego, szczególnie w odniesieniu do konstytucyjnego prawa do sądu. Problematyczne było, w jaki sposób kwalifikować zachowania stron jako stanowiące nadużycie praw procesowych oraz czy i w jaki sposób uregulować w Kodeksie postępowania cywilnego konsekwencje procesowe takiego zachowania. W nauce procesu cywilnego formułowane były różne (aczkolwiek zbliżone w swojej istocie) definicje nadużycia praw procesowych. Nadużycie praw procesowych określane było jako korzystanie przez stronę procesową z przepisów procedury cywilnej bez uzasadnienia, w sposób sprzeczny z przeznaczeniem procesowym tych przepisów lub sprzeczny z ekonomią procesową (T. Cytowski, *Procesowe nadużycie prawa*, PS 2005/5, s. 82 i 102). Ujmowane było również jako podejmowanie czynności procesowych przewidzianych przez ustawodawcę, formalnie dopuszczalnych, dozwolonych, których dokonanie w okolicznościach konkretnego wypadku będzie mogło zostać ocenione jako użycie prawa w celu niezgodnym z intencjami ustawodawcy czy też w celu obcym procesowi cywilnemu (A. Góra-Błaszczykowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 350–353; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 25; T. Bukowski, *Rozstrzyganie o kosztach procesu cywilnego*, Warszawa 1971, s. 53). Nadużycie prawa procesowego definiowane było także jako korzystanie z prawnie dopuszczalnych

środków procesowych, ale w taki sposób, że można je ocenić jako zmierzające do zakłócenia normalnego przebiegu procesu bądź niesprawiedliwe (K. Flaga-Gieruszyńska, *Zastój procesu cywilnego jako skutek niewłaściwego postępowania stron* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 162–167). W przedstawionych definicjach łatwo zauważyć dwa istotne elementy. Po pierwsze, zachowania stron, które mogą zostać zakwalifikowane jako nadużycie praw procesowych, polegają na korzystaniu ze środków formalnie zagwarantowanych prawem procesowym. Po drugie, korzystanie to wypacza cel ustawowy, dla którego dane środki procesowe zostały wprowadzone w ustawie, i dlatego jest sprzeczne z celem procesu cywilnego. Najpełniejszą definicję nadużycia praw procesowych przedstawił M.G. Plebanek. Autor ten wskazał, że przez nadużycie praw procesowych należy rozumieć każdy wypadek takiego skorzystania (użycia) przez stronę (lub innego uczestnika) z postępowania cywilnego, które służy innym celom niż uzyskanie ochrony praw podmiotowych, tj. skorzystanie w sposób obiektywnie sprzeczny (czy też obiektywnie nieuzasadniony) z treścią przepisów procesowych (w tym z zasadami postępowania cywilnego, zwłaszcza z zasadą równości i ekonomii procesowej), z wynikającym z tych przepisów (jak również z przepisów Konstytucji RP) obowiązkiem zachowania uczciwości procesowej oraz z innymi zasadami współżycia społecznego, przy czym przez użycie (skorzystanie z) postępowania należy rozumieć wszelkie zachowania (zarówno czynności procesowe, jak i działania oraz zaniechania wpływające na bieg lub wynik procesu) – M.G. Plebanek, *Wykonanie nieprawomocnego nakazu zapłaty zaopatrzonego w klauzulę wykonalności a zagadnienia nadużycia prawa procesowego i podmiotowego. Glosa do uchwały SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09*, PPC 2011/1, s. 159; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 74–75.

2. W doktrynie proponowano różne sposoby przeciwdziałania nadużywaniu przez stronę praw procesowych w zakresie korzystania z prawa do zaskarżania orzeczeń sądu. Wskazać można kilka propozycji. Krytyce poddano koncepcję, aby do oceny czynności procesowych pod kątem ich rzetelności i uczciwości procesowej stosować odpowiednio art. 5 k.c. (K. Osajda, *Nadużycie prawa w procesie cywilnym*, PS 2005/5, s. 72–75; J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, PCC 2011/2, s. 14; M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 811 i n.; T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000, s. 76–91; J. Jodłowski, *Glosa do postanowienia SN z 26.07.1978 r., II CR 248/78*, PiP 1981/1, s. 161–173; J. Lapierre, Z. Resich [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 132; A. Torbus, *Zawezwanie do zawarcia ugody w postępowaniu pojednawczym a problem nadużycia prawa* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 594–603; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw*

procesowych…, s. 95–99; odmiennie, jak się wydaje, A. Szpunar, *Stosowanie art. 5 kodeksu cywilnego w sprawach o prawa stanu*, PiP 1981/6, s. 58). Pogląd ten jest zasadny z uwagi na fakt, że regulacje dotyczące prawa materialnego nie mogą być wprost przekładane na normy procesowe, gdyż wówczas normy procesowe byłyby zbędne. Zgodnie z teorią prawnoprocesowego i prawnomaterialnego monizmu, jeżeli dana czynność procesowa wywołuje jednocześnie skutki o charakterze materialnym (np. ugoda, cofnięcie pozwu ze zrzeczeniem się roszczenia, uznanie powództwa), to do oceny skutków każdej z tych czynności należy stosować właściwe dla niej normy prawne, a więc do skutków czynności o charakterze materialnym – prawo materialne, a do skutków czynności procesowej – prawo procesowe. Niedopuszczalne również byłoby pozostawienie bez rozpoznania (bez wyraźnego upoważnienia wynikającego z przepisu procesowego) środka zaskarżenia strony nadużywającej swojego uprawnienia procesowego. Aprobowane natomiast były rozwiązania polegające na wprowadzeniu ogólnej normy procesowej zakazującej nadużywania praw procesowych, jak również na wprowadzeniu konkretnych regulacji procesowych przewidujących sankcje za nadużycie poszczególnych uprawnień procesowych.

3. Przed wprowadzeniem do Kodeksu postępowania cywilnego art. 4[1] w literaturze przyjmowano, że zakaz nadużywania praw procesowych stanowi jedną z zasad procesowych, która urzeczywistnia się w prawidłowo realizowanych zasadach równości i formalizmu, a konkretyzuje się w przepisach prawa procesowego, zarówno o charakterze pozytywnym (np. art. 3), jak i negatywnym (zob. na ten temat np. M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych…*, s. 535–542; K. Osajda, *Nadużycie prawa…*, s. 53 i 67). Zakaz nadużywania prawa procesowego był również wywodzony z innych praw i zasad procesu cywilnego, takich jak zasada rzetelnego procesu, prawo do sądu, a także z celu (istoty) procesu cywilnego (por. A. Góra-Błaszczykowska, *Zasada równości stron…*, s. 344, 346, 350–353; T. Cytowski, *Procesowe nadużycie…*, s. 86 i 99).

4. W judykaturze w szczególności przyjmowano, że z normy wyrażonej w art. 3 wynika (*a contrario*) zakaz nadużywania przez strony przewidzianych w Kodeksie postępowania cywilnego środków procesowych. Stanowisko takie zajął np. SN w postanowieniu z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, OSNC 2017/3, poz. 37, w którym przyjął, że podejmowanie przez stronę czynności procesowych niezgodnie z ich celem i funkcją stanowi działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami (art. 3). Sąd Najwyższy wprost wskazał, że wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego, opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu, jest nadużyciem praw procesowych. Podobnie w wyroku z 11.05.2018 r., II CSK 457/17, LEX nr 2486818, SN wyraził pogląd, że wykorzystywanie przez stronę uprawnienia do żądania odroczenia rozprawy w celu opóźnienia postępowania stanowi naruszenie powinności działania w postępowaniu w sposób rzetelny i zgodny z zasadą lojalności wobec strony przeciwnej (art. 3).

Takie działanie, zdaniem Sądu Najwyższego, stanowi nadużycie uprawnień procesowych i nie korzysta z ochrony. W kolejnym wyroku z 27.07.2018 r., V CSK 384/17, LEX nr 2525421, SN wskazał, że złożenie wniosku o zawezwanie do próby ugodowej wyłącznie w celu przerwania biegu przedawnienia stanowi – jako czynność procesowa sprzeczna z dobrymi obyczajami – nadużycie prawa procesowego (art. 3). Natomiast w wyroku z 25.03.2015 r., II CSK 443/14, LEX nr 1730599, SN wyraził pogląd, że korzystanie przez stronę z uprawnień procesowych nie może powodować ograniczenia uprawnień procesowych strony przeciwnej. Przyjęcie przez sąd, że skorzystanie przez stronę z uprawnienia procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić, zdaniem Sądu Najwyższego, tylko na podstawie dogłębnej oceny okoliczności spraw, w pełni uzasadniającej ustalenie, że działanie strony jest podyktowane nierzetelnym celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania, czego można dokonać przez porównanie celu uprawnienia procesowego ze znaczeniem wykorzystania go w konkretny sposób. Odmowa zatem skorzystania przez stronę z uprawnienia procesowego, jako wyjątek od zasady realizowania go, wymaga wystąpienia w sprawie szczególnych okoliczności.

5. W świetle powyższych orzeczeń zachodzi wątpliwość, czy art. 3 może być samodzielną podstawą upoważniającą sąd do przyjęcia, że strona nadużywa prawa procesowego, czy też stanowi on normę pomocniczą dla tych wszystkich przypadków, w których ustawodawca przewidział sankcję za niewłaściwe zachowanie się strony, ale sankcję tę uzależnił od oceny tego zachowania. Stanowisko w tej kwestii zajął SN w uchwale z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, LEX nr 1506348, uznając, że świadome zaniechanie przez stronę ustanowienia pełnomocnika procesowego (ubiegania się o ustanowienie pełnomocnika) nie usuwa formalnej podstawy odroczenia ujętej w art. 214 § 1 *in fine*, ale może stanowić okoliczność istotną dla oceny działania strony pod kątem rzetelności i zgodności z dobrymi obyczajami, a ostatecznie pod kątem nadużycia praw procesowych. Sąd Najwyższy wskazał, że oceniając realizację przez strony obowiązków procesowych, sąd powinien respektować i realizować zasady efektywności postępowania i równouprawnienia stron. Nakaz rzetelnego postępowania przez strony uzyskał w art. 3 status normatywny. Ten obowiązek, jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, nie został co prawda powiązany z żadną ogólną sankcją, jednak jeżeli strona się z niego nie wywiąże, powinna liczyć się z niekorzystnym skutkiem procesowym, gdyż sąd może taką sytuację uwzględnić przy podejmowaniu decyzji procesowych. W dalszym ciągu Sąd Najwyższy wskazał, że zakaz nadużywania praw procesowych umożliwia przeciwdziałanie wykorzystywaniu prawa w sposób sprzeczny z funkcją przepisów oraz może mieć znaczenie dla wykładni i stosowania przepisów postępowania przez sąd. Ma to istotne znaczenie także z tej przyczyny, że ustawa nie przewiduje żadnej ogólnej sankcji stosowanej w wypadku nadużycia praw procesowych, a szczególne regulacje, które można uznać za wprowadzające rodzaj sankcji, pozostają jednostkowe (np. art. 103 § 1, art. 213 § 2 i art. 545 § 4). W przedstawionej uchwale Sąd Najwyższy

przyjął zatem pomocniczą funkcję normy art. 3, która pozwala sądowi na podjęcie właściwej decyzji procesowej, będącej wynikiem oceny zachowania się strony wskazanego w uzasadnieniu wniosku o odroczenie rozprawy.

6. Inną oraz, jak się wydaje, bezpośrednią funkcję procesową przypisał SN art. 3 k.p.c. w uchwale z 27.03.2014 r., III CZP 133/13, LEX nr 1444959 (z aprobującą glosą D. Mróz-Krysty, LEX 2016, i krytyczną glosą M. Krakowiaka, M. Praw. 2015/21, s. 1158–1162), która została podjęta na tle stosowania art. 102 ust. 4 u.k.s.c. i art. 130 k.p.c. W kontekście stosowania tych przepisów powstał problem związany ze zwrotem wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych oraz konsekwencjami tego zwrotu. Sąd Najwyższy wskazał mianowicie, że w razie zwrotu na podstawie art. 102 ust. 4 u.k.s.c. wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, zgłoszonego po wezwaniu do uiszczenia opłaty od sprzeciwu od wyroku zaocznego, przewodniczący wzywa ponownie do opłacenia sprzeciwu na podstawie art. 130 § 1 k.p.c. Przyjęcie takiej koncepcji przez Sąd Najwyższy umożliwia stronom właśnie nadużywanie ich praw procesowych przy wnoszeniu środków zaskarżenia. Skoro bowiem przewodniczący po każdym zwrocie wniosku o zwolnienie od opłaty sądowej od środka zaskarżenia, który jest dotknięty brakiem formalnym, ma obowiązek wezwać stronę do uiszczenia tej opłaty, to strona po każdym takim wezwaniu może złożyć ponownie wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych. Jeśli wniosek ten ponownie będzie dotknięty brakiem formalnym, cała operacja (zwrot wniosku i wezwanie do uiszczenia opłaty) zostanie powtórzona. Taki schemat działania może być powtarzany wielokrotnie, co doprowadzi do zastoju postępowania sądowego. W związku z takim zagrożeniem Sąd Najwyższy wskazał, iż korzystanie z przysługujących stronie uprawnień procesowych można, na podstawie ich oceny pod kątem zgodności z celem, dla którego zostały przyznane, zakwalifikować jako nadużycie praw, z określonymi tego konsekwencjami procesowymi.

Przedstawioną uchwałę Sądu Najwyższego należy uznać za błędną z dwóch względów. Po pierwsze, pogląd zaprezentowany przez Sąd Najwyższy jest prawidłowy tylko przy założeniu, że do zwrotu wniosku dochodzi przed wezwaniem do uiszczenia opłaty sądowej, a w przypadku wniesienia pozwu (skargi o wznowienie postępowania) dodatkowo – gdy nie wnosi go profesjonalny pełnomocnik. Sąd Najwyższy nie rozważył natomiast skutków, w zakresie zwrotu wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, jakie wywołuje dyspozycja art. 130 § 2, ograniczając swoje rozważania do dyspozycji art. 130 § 1. Zgodnie natomiast z art. 130 § 2 zdanie drugie pismo zwrócone nie wywołuje żadnych skutków, jakie ustawa wiąże z wniesieniem pisma procesowego do sądu. Skoro pismo nie wywołuje wówczas żadnych skutków, to również tych związanych z odroczeniem obowiązku uiszczenia opłaty – o ile obowiązek taki w momencie złożenia wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych istniał (zasadny w tym względzie pogląd wyraził SN w uzasadnieniu postanowienia z 25.01.2007 r., V CZ 114/06, LEX nr 277277, w którym słusznie odróżniono sytuację oddalenia wniosku o zwolnie-

nie od kosztów sądowych od zarządzenia jego zwrotu). W stanie faktycznym przedstawionym w uchwale z 27.03.2014 r. nie zachodziła zatem w ogóle potrzeba odwoływania się do instytucji nadużycia praw procesowych przez stronę, gdyż rozwiązanie problemu mogło nastąpić przy zastosowaniu art. 130 § 2, a sprzeciw od wyroku zaocznego powinien zostać odrzucony od razu przy pierwszym zwrocie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych. Po drugie, wątpliwości budzi bezpośrednie zastosowanie art. 3 przy podjęciu decyzji w kwestii odrzucenia środka zaskarżenia z powodu nadużycia praw procesowych. W uchwale z 27.03.2014 r. Sąd Najwyższy wskazał, że korzystanie z przysługujących stronie uprawnień procesowych można, na podstawie ich oceny pod kątem zgodności z celem, dla którego zostały przyznane, zakwalifikować jako nadużycie praw, z określonymi tego konsekwencjami procesowymi. Nie wyjaśnił jednak, jakie konkretnie negatywne konsekwencje procesowe mogły stronę spotkać w stanie faktycznym opisanym w uchwale. Domniemywać można, że chodzi o odrzucenie środka zaskarżenia, gdyż żadna inna konsekwencja procesowa nie wchodzi w rachubę na podstawie obecnie obowiązujących przepisów prawa. Takie podejście oznacza natomiast, że co do zasady – zdaniem Sądu Najwyższego – nie można wobec strony zastosować sankcji odrzucenia środka zaskarżenia z powodu zwrotu wniosku o zwolnienie od kosztów sądów i braku opłaty sądowej z tego powodu. Sankcja taka wchodzi w rachubę dopiero wówczas, gdy sąd oceni, że kolejne złożenie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, który jest dotknięty brakami formalnymi, stanowi nadużycie prawa procesowego. Takie podejście nacechowane jest nadmierną uznaniowością, która nie powinna mieć miejsca w przypadku oceny spełnienia przez stronę wymagań formalnych przy wnoszeniu środka zaskarżenia.

7. Komentowany przepis zawiera legalną definicję nadużycia prawa procesowego, stanowiąc, że z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono. Norma ta nie stanowi odzwierciedlenia klauzuli generalnej wyrażonej w art. 3 na zasadzie rozumienia art. 3 jako ustanawiającego nakaz dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, zaś art. 4^1 – zakaz nadużycia prawa procesowego. Nie każde bowiem naruszenie dobrych obyczajów stanowi jednocześnie nadużycie prawa procesowego.

8. Komentowany przepis zawiera klauzulę generalną, która nie będzie stanowiła samodzielnej podstawy prawnej uznania czynności procesowej za bezskuteczną wobec stwierdzenia, że stanowi ona nadużycie prawa procesowego. Wprowadzenie tej normy nie zmienia wniosku (wysnutego już na kanwie art. 3), że tego typu klauzule generalne mają pomocnicze zastosowanie, służą ocenie zasadności wniosku strony o dokonanie określonej czynności procesowej (np. dopuszczenie dowodu, odroczenie rozprawy) bądź ocenie, czy zachowanie strony wyczerpujące znamiona nadużycia prawa procesowego uzasadnia zastosowanie określonej w ustawie sankcji (pominięcia dowodu,

odmowy odroczenia rozprawy, odmowy ustanowienia pełnomocnika z urzędu itp.). Norma generalna nie może natomiast tworzyć własnych bezpośrednich sankcji, odrębnych od tych przewidzianych w ustawie, np. w postaci odrzucenia środka zaskarżenia. Należy bowiem zauważyć, że przepisy procesowe zawierają pewne unormowania szczególne dotyczące nadużycia praw procesowych przez konkretne zachowanie stron. Rozwiązanie takie zastosowano, ilekroć ustawodawca przewidział konkretną sankcję majątkową lub procesową za nadużycie przez stronę przysługujących jej uprawnień procesowych. Tytułem przykładu należy wskazać grzywnę przewidzianą w art. 120 § 4 k.p.c. (za podanie świadomie nieprawdziwych okoliczności, na podstawie których ustanowiono pełnomocnika z urzędu), art. 214 § 2 k.p.c. (za podanie nieprawdziwych informacji, które skutkowały odroczeniem rozprawy), art. 255 k.p.c. (za lekkomyślne lub w złej wierze zgłoszenie zarzutów dotyczących dokumentu urzędowego lub prywatnego), art. 111 u.k.s.c. (za świadome podanie nieprawdziwych informacji celem uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych). Inne sankcje procesowe przewidziane w wypadkach nadużycia praw procesowych to np. odrzucenie ponownego wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych opartego na tych samych okolicznościach co wniosek poprzednio oddalony (art. 107 ust. 2 u.k.s.c.), odmowa zwolnienia od kosztów sądowych w razie oczywistej bezzasadności dochodzonego roszczenia lub obrony praw (art. 109 ust. 2 u.k.s.c.), pominięcie materiału procesowego w wypadku złożenia go z naruszeniem reguł ekonomii procesowej bądź jedynie dla zwłoki (np. w art. 205^3 § 3, art. 205^{12}, 381, 458^5 § 4 k.p.c.).

9. Oprócz tego, że art. 4^1 pełni funkcję pomocniczą, to wyrażona w nim zasada uściślona została w art. 226^2 (zob. uwagi do tego przepisu) przez wskazanie sankcji, które mogą być stosowane niezależnie od tego, na czym polegało zachowanie strony noszące znamiona nadużycia prawa procesowego.

Art. 5. [Udzielanie pouczeń]

W razie uzasadnionej potrzeby sąd może udzielić stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych.

1. Komentowany przepis wprowadza możliwość niezbędnych pouczeń stron wyłącznie co do czynności procesowych (zob. także uwagi do art. 212 § 2, art. 205^2 oraz 458^4). Oznacza to, że w żadnym razie nie mogą one dotyczyć kwestii merytorycznych ani takich czynności procesowych, które w istocie zawierają poradę prawną co do strategii prowadzenia postępowania czy też podstawy roszczenia, np. co do tego, że jeżeli stronie przysługuje roszczenie wzajemne wobec powoda, to powinna wnieść pozew wzajemny bądź podnieść zarzut potrącenia.

2. Do sądu należy ocena, czy istnieje uzasadniona potrzeba udzielenia pouczeń. Nie stanowi takiej potrzeby sam brak profesjonalnego pełnomocnika, ale np. taka nieporadność strony, która powoduje, że brak pouczenia prowadziłby do naruszenia jej gwarancji procesowych do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez naruszenie zasady równości stron (zob. np. wyroki SN: z 14.02.2007 r., II CSK 436/06, LEX nr 358777; z 28.10.2003 r., I CK 185/02, LEX nr 328989; z 13.05.1997 r., II UKN 100/97, OSNAPiUS 1998/4, poz. 133; z 30.04.1997 r., II UKN 79/97, OSNAPiUS 1998/2, poz. 58; z 20.01.2011 r., I UK 267/10, LEX nr 738537; z 18.08.2009 r., I UK 74/09, LEX nr 530693; z 2.07.2009 r., V CSK 481/08, LEX nr 627260; z 4.04.2014 r., I UK 363/13, LEX nr 1482341; z 11.10.2013 r., III UK 139/12, LEX nr 1463907; z 10.05.2013 r., I CSK 495/12, LEX nr 1365592; postanowienia SN: z 16.02.2012 r., IV CZ 113/11, LEX nr 1217226; z 12.09.2014 r., I CZ 55/14, LEX nr 1521314; z 27.06.2013 r., III CZ 33/13 LEX nr 1360264). W grę może wchodzić również skomplikowany charakter sprawy (tak SN w wyrokach: z 13.05.1997 r., II UKN 100/97; z 16.09.1998 r., II UKN 214/98, OSNAPiUS 1999/18, poz. 593; z 13.07.2000 r., II UKN 639/99, OSNAPiUS 2000/3, poz. 78; z 11.10.2013 r., III UK 139/12). W art. 458^4 § 4 ustawodawca przesądził, że w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych zaniechanie dokonania pouczeń określonych w § 1 powołanego przepisu uważa się za pozbawienie możności obrony praw strony, chyba że nieudzielenie pouczeń nie miało wpływu na zachowanie tej strony w toku postępowania.

3. Niekiedy ustawa wprowadza obowiązek pouczeń stron, przesądzając, że określona sytuacja procesowa uzasadnia przyjęcie, iż strona tych pouczeń wymaga (zob. uwagi do art. 205^2, 212 oraz 458^4).

4. Artykuł 5 stanowi wprawdzie, że sąd może udzielić pouczeń. Oznacza to jednak, że ilekroć sąd dojdzie do przekonania, że zachodzi uzasadniona potrzeba, powinien udzielić niezbędnych pouczeń (zob. np. postanowienie SN z 27.09.2012 r., III CSK 13/12, LEX nr 1224681). Decyzja sądu w tym zakresie podlega kontroli instancyjnej, gdyż intencją ustawodawcy nie było z pewnością wprowadzenie przepisu, który może być stosowany dowolnie (zob. także wyroki SN: z 4.09.2013 r., II PK 366/12, LEX nr 1573746; z 11.06.2013 r., II UK 389/12, LEX nr 1438540).

Art. 6. [Zasada szybkości]

§ 1. Sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko.

1. Komentowany przepis zawiera przede wszystkim normę instrukcyjną, której realizacja może się stać przedmiotem postępowania ze skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (ustawa z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.). Jak niejednokrotnie wskazał Europejski Trybunał Praw Człowieka, rozsądny termin postępowania musi zostać określony w świetle wszystkich okoliczności danej sprawy oraz według następujących kryteriów: złożoności sprawy, postępowania samych skarżących oraz właściwych organów, znaczenia przedmiotu postępowania dla skarżących (np. wyroki ETPC: z 27.05.2014 r., 40988/09, Hoszowski v. Polska, LEX nr 1462950; z 27.05.2014 r., 32327/10, Goławski i Pisarek v. Polska, LEX nr 1462947).

2. Z art. 6 wynika, że zasada szybkości postępowania nie ma nadrzędnego znaczenia wobec dążenia do prawidłowego rozstrzygnięcia i ustalenia prawdy. Związek między szybkością postępowania i koniecznością należytego wyjaśnienia sprawy musi jednak uwzględniać, że podstawowym celem procesu cywilnego nie jest zastąpienie stron przez sąd w wyjaśnieniu sprawy, ale zapewnienie im takich gwarancji procesowych, które umożliwią wyjaśnienie sprawy. Stąd nie stanowi naruszenia art. 6 prawidłowe skorzystanie przez sąd z instytucji pominięcia twierdzenia bądź dowodu na podstawie art. 205^3 czy też art. 458^5 § 4.

3. Zgodnie z brzmieniem komentowanego przepisu nie tylko na sądzie spoczywa obowiązek koncentrowania materiału procesowego i przeciwdziałania przewlekaniu postępowania. Dotyczy on także stron, które zobowiązane są do bezzwłocznego wskazywania nie tylko okoliczności faktycznych, lecz także wniosków dowodowych. Konkretyzacja tego obowiązku i konsekwencje jego zaniedbania zostały wskazane w przepisach szczególnych, np. w art. 205^3 czy w art. 458^5 § 1.

4. W aktualnym modelu postępowania dowodowego istotne znaczenie ma sędziowskie kierownictwo tym postępowaniem. Prawidłowe zorganizowanie postępowania, a w szczególności efektywne przeprowadzenie posiedzenia przygotowawczego i sporządzenie planu rozprawy, przekłada się na sprawność postępowania (zob. uwagi do art. 205^1 i n.). Ustawodawca przewidział kilka rozwiązań (ogólnych i szczególnych) dyscyplinujących strony do prezentowania materiału procesowego i instruowania sądu w zakresie kierunku postępowania dowodowego. Zasadą jest przeprowadzenie przez przewodniczącego posiedzenia przygotowawczego, o którym mowa w art. 205^5. W takim przypadku strona, zgodnie z art. 205^{12} § 1, może przytaczać twierdzenia i dowody na uzasadnienie swoich wniosków lub dla odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej do chwili zatwierdzenia planu rozprawy. Twierdzenia i dowody zgłoszone po

zatwierdzeniu planu rozprawy podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, że ich powołanie nie było możliwe albo potrzeba ich powołania wynikła później. Zmiana planu rozprawy lub wyznaczenie kolejnego posiedzenia przygotowawczego nie powodują otwarcia terminu do zgłaszania nowych twierdzeń i dowodów (rozwiązanie ogólne). Jeśli nie zarządzono przeprowadzenia posiedzenia przygotowawczego, strona – zgodnie z art. 205^{12} § 2 – może przytaczać twierdzenia i dowody na uzasadnienie swoich wniosków lub dla odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej aż do zamknięcia rozprawy, z zastrzeżeniem niekorzystnych skutków, które według przepisów kodeksu mogą dla niej wyniknąć z działania na zwłokę lub niezastosowania się do zarządzeń przewodniczącego i postanowień sądu (rozwiązanie ogólne). Niezależnie od powyższych zasad przewodniczący może, stosownie do art. 205^3 § 1, 2 i 3, zarządzić wymianę pism przygotowawczych, zobowiązując strony do wskazania w nich wszystkich twierdzeń i dowodów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy pod rygorem utraty prawa do ich powoływania w toku dalszego postępowania. W takim przypadku twierdzenia i dowody zgłoszone z naruszeniem tego obowiązku podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, iż ich powołanie w piśmie przygotowawczym nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później (rozwiązanie szczególne). W postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych istnieje, zgodnie z art. 458^5 § 1, obowiązek zgłoszenia przez powoda wszystkich twierdzeń i dowodów już w pozwie, a przez pozwanego – w odpowiedzi na pozew. Reguła ta dotyczy jednak wyłącznie strony reprezentowanej przez profesjonalnego pełnomocnika. W przypadku innych stron rygor pominięcia twierdzeń i dowodów nie może zostać zastosowany, zanim nie otrzymają one pouczeń, o jakich mowa w art. 458^4 § 1 i 3. Dopiero przy doręczeniu pouczeń przewodniczący wzywa stronę, by w wyznaczonym terminie powołała wszystkie twierdzenia i dowody.

Przedstawione rozwiązania są bardziej czytelne niż poprzedni system dyskrecjonalnej władzy sędziego. Przede wszystkim poza postępowaniem gospodarczym powód nie ma obowiązku zaprezentowania już w pozwie pełnego materiału procesowego pod rygorem utraty możliwości powoływania twierdzeń i dowodów na późniejszym etapie postępowania. Dolegliwa konsekwencja w postaci pominięcia twierdzeń i dowodów może zostać zastosowana dopiero po dokonaniu pouczeń, o jakich mowa w art. 205^2. Ponadto w trakcie posiedzenia przygotowawczego albo w zarządzeniu wzywającym do złożenia pisma przygotowawczego strona uzyskuje czytelną informację co do obowiązku zaprezentowania całego materiału dowodowego. W ten sposób strony zostają zdyscyplinowane do przedstawienia sądowi twierdzeń i dowodów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy bez szkody dla ich gwarancji procesowych, co jednocześnie wpływa pozytywnie na sprawność postępowania.

5. W postępowaniu nakazowym w art. 493 § 2 nałożono na pozwanego obowiązek wskazania w piśmie zawierającym zarzuty faktów, z których wywodzi żądania, oraz dowodów

na wykazanie każdego z nich. Obowiązek ten nie został jednak obwarowany konsekwencją pominięcia zgłoszonego później materiału procesowego, w związku z czym zastosowanie znajdą regulacje obowiązujące w postępowaniu zwykłym. Te same regulacje znajdą zastosowanie w stosunku do powoda w postępowaniu nakazowym oraz w stosunku do obu stron w postępowaniu upominawczym i uproszczonym (zob. uwagi do art. 493).

6. Od strony podmiotowej obowiązek wspierania postępowania dotyczy nie tylko stron w ścisłym rozumieniu, lecz także każdego uczestnika procesu i postępowania: interwenienta ubocznego, pełnomocnika, rzecz jasna, zainteresowanego, organizacji pozarządowej, a nawet prokuratora, gdyż fakt, że zgodnie z art. 60 może on przytaczać fakty i dowody na ich potwierdzenie, nie oznacza, że jest zwolniony z obowiązku przeciwdziałania przewlekłości postępowania. Ocena zachowania się prokuratora w tym aspekcie wymaga jednak uwzględnienia, że działa on na rzecz ochrony praworządności, obywateli lub interesu społecznego.

Art. 7. [Udział prokuratora]

Prokurator może żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. W sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego prokurator może wytaczać powództwa tylko w wypadkach wskazanych w ustawie.

1. Ograniczenie możliwości wszczęcia postępowania cywilnego przez prokuratora dotyczy jedynie możliwości wytaczania powództwa (a więc spraw rozpoznawanych w postępowaniu procesowym) w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego. W sprawach tych musi istnieć upoważnienie ustawowe do wszczęcia postępowania przez prokuratora. Dotyczy to powództw o unieważnienie lub ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa (art. 22 k.r.o.), o ustalenie lub zaprzeczenie macierzyństwa, jeśli wymagają tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego (art. 61^{16} k.r.o.), o ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa oraz o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa, jeżeli wymagają tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego (art. 86 k.r.o.), o rozwiązanie przysposobienia (art. 127 k.r.o.).

2. Stwierdzenie, że prokurator może żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, oznacza, że uprawnienie prokuratora zasadniczo dotyczy zarówno postępowania procesowego, jak i nieprocesowego, egzekucyjnego czy zabezpieczającego (zob. także uwagi do art. 398^{8} i 424^{12}). Pomimo braku wyraźnego wyłączenia ustawowego w niektórych sprawach, z uwagi na specyfikę postępowania, prokurator nie może go skutecznie wszcząć. Dotyczy to np. spraw, w których strony wiąże umowa arbitrażowa, umowa o jurysdykcję państwa obcego, umowa o zagraniczny sąd polubowny, postępo-

wań, które wymagają od wnioskodawcy złożenia osobiście określonego oświadczenia (np. art. 117 § 1 k.r.o.), czy też postępowania grupowego, w którym udział wymaga oświadczenia o przystąpieniu do grupy.

3. We wszystkich sprawach, również w tych, w których prokurator nie ma legitymacji do wszczęcia postępowania, może on wziąć udział w postępowaniu cywilnym, działając na podstawie określonej w art. 60 (zob. uwagi do tego przepisu). Natomiast w sytuacji, gdy prokurator może żądać wszczęcia postępowania, działa w nim albo wytaczając powództwo na rzecz (w interesie) oznaczonego podmiotu, albo też przeciwko wszystkim stronom stosunku prawnego (zob. uwagi do art. 55, 56, 57 i 511).

4. Obligatoryjny udział prokuratora dotyczy postępowania w sprawie o ubezwłasnowolnienie (art. 546 § 2). Istnieją kategorie spraw, w których sąd ma obowiązek zawiadomić prokuratora o toczącym się postępowaniu, doręczając mu odpis pozwu (wniosku) i zawiadamiając o terminach rozprawy. Dotyczy to postępowania w sprawach o unieważnienie albo o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa (art. 449 § 1), o zaprzeczenie pochodzenia dziecka lub o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa albo o rozwiązanie przysposobienia (art. 457), o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (art. 598^1), ze skargi na postanowienie komornika o ukaraniu grzywną (art. 768). Ponadto, w myśl art. 59, sąd zawiadamia prokuratora o każdej sprawie, w której jego udział uważa za potrzebny.

Art. 8. [Udział organizacji społecznej]

Organizacje pozarządowe, których zadanie statutowe nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, mogą dla ochrony praw obywateli, w wypadkach przewidzianych w ustawie, wszcząć postępowanie oraz wziąć udział w toczącym się postępowaniu.

1. Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym ogranicza się do możliwości wszczęcia postępowania w przypadkach przewidzianych w ustawie (zob. uwagi do art. 61–63, 600), wzięcia udziału tylko w tych postępowaniach, w których mogą żądać wszczęcia postępowania (art. 61 § 2), oraz z mocy ogólnego przepisu art. 63 jak również przepisów szczególnych, takich jak art. 546 § 3, przedstawienia swojego poglądu w niektórych sprawach (zob. uwagi do art. 63) bądź pełnienia funkcji pełnomocnika procesowego w oznaczonych sprawach (art. 87 § 3–6, art. 465 § 1, art. 585 § 3).

2. Organizacje pozarządowe to podmioty wymienione w ustawie z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1057 ze zm.). Zgodnie z art. 3 ust. 2 u.d.p.p. organizacjami pozarządowymi są określone osoby prawne lub jednostki organizacyjne, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną,

w tym fundacje i stowarzyszenia, z wyłączeniem podmiotów określonych w ust. 4 tego przepisu.

Art. 9. [Zasada jawności]

§ 1. Rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Treść protokołów i pism może być także udostępniana w postaci elektronicznej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (system teleinformatyczny) albo innego systemu teleinformatycznego służącego udostępnianiu tych protokołów lub pism.
§ 2. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Przewodniczący wydaje z akt sprawy zapis dźwięku, jeżeli wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny.
§ 3. Jeżeli posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku.

1. Zasada jawności zewnętrznej została skonkretyzowana w art. 148 § 1, stanowiącym regułę jawnego rozpoznawania spraw. Doznaje ona ograniczeń wyłącznie w przepisach szczególnych. Wyłączenie jawnego rozpoznania sprawy i wydania merytorycznego rozstrzygnięcia w postępowaniu procesowym przewidują: art. 148^1, 191^1 § 3, art. 341, 374, 391^1 § 1, art. 398^{11}, 424^{10} zdanie drugie, art. 505^{17}, 505^{23}, 753^2 (zob. uwagi do tych przepisów). Szersza możliwość merytorycznego rozpoznania spraw na posiedzeniu niejawnym występuje w postępowaniu nieprocesowym, w którym w myśl art. 514 § 1 rozprawa odbywa się w przypadkach wskazanych w ustawie.

2. Postanowienia w kwestiach formalnych mogą być – stosownie do art. 148 § 3 – wydawane na posiedzeniach niejawnych. Wprawdzie przepis ten nie precyzuje, że chodzi o postanowienia w kwestiach formalnych, jednak ze względu na to, że został on zamieszczony wśród przepisów regulujących postępowanie procesowe rozpoznawcze, w którym merytoryczne rozstrzygnięcie zapada w formie wyroku (nakazu zapłaty), oczywiste jest, że przez postanowienie na gruncie art. 148 § 3 należy rozumieć jedynie postanowienie w kwestii formalnej.

3. Wyłączenie jawności może nastąpić z mocy ustawy (art. 427), na zarządzenie sądu podejmowane z urzędu (art. 153 § 1) bądź na wniosek strony (art. 153 § 1^1 i 2).

4. Zgodnie z art. 152 § 3 na posiedzenia niejawne wstęp mają tylko osoby wezwane. Dotyczy to również stron (zob. postanowienie SN z 5.02.1999 r., III CKN 1211/98, OSNC 1999/7–8, poz. 139).

5. Zasadniczo nie podlega ograniczeniu jawność wewnętrzna określona w art. 9 § 1 zdanie drugie oraz w § 2, pozwalająca stronom na przeglądanie akt sprawy, otrzymywanie odpisów, kopii lub wyciągów z akt oraz zapisu dźwięku. Według znowelizowanego art. 9 § 2 strony mają prawo do otrzymania z akt sprawy nie tylko zapisu dźwięku, lecz także obrazu, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu obrazu podlega trzem ograniczeniom. Po pierwsze, jest oczywiste, że strona nie może otrzymać zapisu obrazu, jeżeli z przyczyn technicznych bądź organizacyjnych zapis ten nie został sporządzony (to ograniczenie dotyczy również zapisu dźwięku). Po drugie, zgodnie z art. 9 § 3, jeżeli posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych, strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku. Po trzecie, w myśl art. 9 § 2 zdanie drugie, przewodniczący wydaje z akt sprawy zapis dźwięku, jeżeli wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny. Ta ostatnia przesłanka nie została przez ustawodawcę skonkretyzowana. Również z uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej z 29.08.2014 r., VII kadencja, druk sejm. nr 2131, nie wynika, jakie sytuacje dotyczące ochrony ważnego interesu publicznego lub prywatnego projektodawca miał na myśli. Nie chodzi tu o ochronę danych osobowych świadka, skoro jest on i tak znany z imienia i nazwiska. Nie chodzi również o informacje, jakich udzielił świadek, gdyż te i tak wynikają z treści zeznań, a nie z utrwalonego obrazu. Trudno zatem wyobrazić sobie taki ważny interes publiczny bądź prywatny, który uzasadnia odmowę wydania stronie zapisu obrazu przy jednoczesnym braku ograniczeń w wydaniu zapisu dźwięku. Może tu chodzić np. o gesty czy prezentację przedmiotów, które nie zostały utrwalone za pomocą dźwięku.

Zgodnie z art. 77 ust. 1 pkt 1 u.k.s.c. od wniosku o wydanie na podstawie akt poświadczonego odpisu, wypisu lub wyciągu pobiera się opłatę kancelaryjną w kwocie 20 zł za każde rozpoczęte dziesięć stron wydanego dokumentu. Opłata od wniosku o wydanie na podstawie akt zapisu dźwięku alb obrazu i dźwięku z przebiegu posiedzenia wynosi 20 zł za każdy wydany informatyczny nośnik danych (art. 77 ust. 1a u.k.s.c.). Opłata ta nie jest zależna od długości zapisu obrazu lub dźwięku. Jeśli wniosek dotyczy wydania kopii dokumentu znajdującego się w aktach sprawy, opłata kancelaryjna wynosi 20 zł za każde rozpoczęte 20 stron wydanej kopii (art. 78 u.k.s.c.). Ponieważ powołany przepis nie definiuje kopii dokumentu, należy uznać, że stanowi ona odwzorowanie dokumentu za pomocą dowolnej techniki, niezależnie od tego, kto tę technikę stosuje (pracownik sądu czy sama strona). W związku z tym, że art. 78 u.k.s.c. przewiduje opłatę od samego wniosku, przez wydanie dokumentu należy rozumieć również sporządzenie jego fotokopii za pomocą urządzenia posiadanego przez stronę i należy pobierać opłatę przewidzianą w tym przepisie również od takiego wniosku, który także wymaga akceptacji, a więc podjęcia czynności przez przewodniczącego wydziału.

6. Nie można zgodzić się z poglądem, że obecnie jawność wewnętrzna nie podlega żadnym ograniczeniom. Może ona w szczególnych przypadkach zostać ograniczo-

na w zakresie, w jakim dotyczy możliwości uzyskiwania przez strony odpisów, kopii i wyciągów z akt sprawy. Wykładnia art. 9 musi bowiem uwzględniać jego cel oraz ograniczenia wynikające z niektórych innych ustaw. Dotyczy to np. tych dokumentów, które stanowią materiał do sporządzenia opinii biegłego (dokumentacja medyczna, listy złożone celem przeprowadzenia badań grafologicznych). Dokumentem w tym przypadku, którego kopia może być wydana, jest pisemna opinia biegłego. Nie podlegają także wydaniu kopie dokumentów, które nie mają związku z tokiem postępowania, np. zaświadczenie o stanie zdrowia pełnomocnika strony w związku z wnioskiem o odroczenie rozprawy, albo też dokumentów, które nie podlegają do pewnego momentu doręczenia pozwanemu (np. wniosek o udzielenie zabezpieczenia). Decyzja w kwestii wydania stronie kopii dokumentu z akt sprawy nie może również ignorować ograniczeń wynikających z ustawy z 5.08.2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 742), chociaż w tym zakresie art. 9 nie został dostosowany do wymagań tej ustawy na wzór wprowadzonego do Kodeksu postępowania administracyjnego art. 74 § 1.

7. Nie podlegają wydaniu stronie kopie dokumentów znajdujących się w innych aktach dołączonych do akt sprawy cywilnej, np. akt sprawy administracyjnej, karnej, dokumentacji medycznej, innej sprawy cywilnej. Fakt, że dokumenty z tych akt stanowią materiał dowodowy w toczącej się sprawie cywilnej, nie powoduje, że akta, w których się znajdują, stają się aktami sprawy cywilnej w rozumieniu art. 9. Jeśli strona składa wniosek o wydanie kopii takiego dokumentu, akta powinny być zwrócone do właściwego organu (podmiotu) w celu podjęcia w tej kwestii decyzji przez wystawcę dokumentu lub zarządzającego aktami.

8. Artykuł 9 § 1 zdanie trzecie przewiduje obecnie możliwość udostępniania stronie treści protokołów i pism w postaci elektronicznej. Uprawnienie to przysługuje stronie na jej wniosek i jest niezależne od obligatoryjnych sposobów doręczania stronom pism sądowych i procesowych. Artykuł 9 bowiem reguluje czynności sądowe odrębne od tych, które uregulowane zostały w innych przepisach Kodeksu postępowania cywilnego i wiążą skutek procesowy z prawidłowym doręczeniem, np. bieg terminu wniesienia apelacji. Artykuł 9 pełni funkcję wyłącznie informacyjną, realizującą zasadę jawności (zob. na ten temat np. postanowienia SN: z 9.01.2014 r., V CZ 76/13, LEX nr 1424863; z 11.05.2012 r., II CZ 8/12, LEX nr 1238090).

Art. 9[1]. [Prawo do prywatnej rejestracji czynności sądu za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk]

§ 1. Nie jest wymagane zezwolenie sądu na utrwalanie przez strony lub uczestników postępowania przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są obecni, za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania uprzedzają sąd o zamiarze utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk. § 3. Sąd zakazuje stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli posiedzenie lub jego część odbywa się przy drzwiach zamkniętych lub sprzeciwia się temu wzgląd na prawidłowość postępowania.

1. Komentowany przepis precyzuje kwestię prawa strony do prywatnej rejestracji przebiegu posiedzeń i innych czynności sądu za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk. Na tego typu czynność nie jest wymagane zezwolenie sądu, przy czym strona powinna uprzedzić sąd o zamiarze utrwalenia czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk. Uprzedzenie jest obligatoryjne z uwagi na fakt, że sąd ma obowiązek zakazać stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli posiedzenie lub jego część odbywają się przy drzwiach zamkniętych lub sprzeciwia się temu wzgląd na prawidłowość postępowania.

2. Ponieważ komentowany przepis wprowadza zasadę dopuszczalności rejestrowania czynności sądowych jedynie za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, należy przyjąć (*a contrario*), że rejestrowanie tych czynności za pomocą urządzenia rejestrującego obraz wymaga każdorazowo zgody sądu.

3. Zachodzi wątpliwość, czy strony mogą rejestrować przebieg posiedzenia przygotowawczego, o jakim mowa w art. 205^4 i n. Możliwość rejestrowania tego posiedzenia (ani w ogóle posiedzeń niejawnych) nie została wprost wyłączona w art. 9^1. Zważyć jednak należy, że stosownie do art. 205^6 § 2 istotną funkcją posiedzenia przygotowawczego jest doprowadzenie do ugodowego rozwiązania sporu. Składane przez strony oświadczenia, które mają doprowadzić do tego celu, są najczęściej oświadczeniami nieformalnymi i w pewnym stopniu poufnymi, dlatego nie są np. wciągane do protokołu posiedzenia przygotowawczego (art. 205^8 § 1). Mając to na uwadze, przedstawiony problem należy rozstrzygnąć następująco: co do zasady strony mają prawo utrwalać przebieg posiedzenia przygotowawczego za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, ale przewodniczący powinien zakazać utrwalania przebiegu posiedzenia, ilekroć uzna, że sprzeciwia się temu wzgląd na prawidłowość postępowania (art. 9^1 § 3), przez co należy rozumieć również zniweczenie możliwości ugodowego rozwiązania sporu.

Art. 10. [Ugodowe załatwianie spraw]

W sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd dąży w każdym stanie postępowania do ich ugodowego załatwienia, w szczególności przez nakłanianie stron do mediacji.

1. Brak możliwości zawarcia ugody wynika albo z charakteru danej sprawy, albo z wyraźnego zakazu ustawowego. Zakaz taki zawarty jest w art. 477^{12} co do spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych. Ponieważ ugoda jest czynnością prawną, nie może ona regulować praw i obowiązków stron w tych sprawach, w których rozstrzygnięcie nie zależy od woli stron, niezależnie od tego, czy mają one majątkowy, czy niemajątkowy charakter, chociaż należy wskazać, że zwykle rozstrzygnięcie o prawach niemajątkowych nie może być przedmiotem czynności prawnej. Dotyczy to również spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, w którym brak wyraźnego zakazu zawarcia ugody, o czym świadczy brzmienie art. 570^{2}. Nie mogą zostać zakończone ugodą sprawy np.: o rozwód czy separację, o prawa stanu (z wyjątkiem łącznie z nimi dochodzonych roszczeń majątkowych), o zasiedzenie czy stwierdzenie nabycia spadku.

2. Ugoda sądowa jest czynnością prawa materialnego, jednak na skutek jej zawarcia sąd podejmuje decyzję procesową o umorzeniu postępowania (art. 355). Czynności procesowe natomiast co do zasady podlegają odwołaniu, o ile nie wywołały jeszcze skutku. Zgodnie z teorią prawnoprocesowego i prawnomaterialnego dualizmu w polskim systemie procesowym przyjęto, że wadliwość czy odwołanie czynności procesowej, np. cofnięcie oświadczenia o cofnięciu pozwu czy wniosku o umorzenie postępowania, nie niweczą skutków materialnych wywołanych przez oświadczenie woli o zrzeczeniu się roszczenia czy też oświadczenie woli złożone w ugodzie. Dla upadku tych skutków konieczne jest skuteczne uchylenie się przez stronę od skutków oświadczenia woli złożonego w ugodzie bądź wykazanie innych przyczyn jej nieważności. Strona może podjąć odpowiednie w tym celu czynności przede wszystkim w zażaleniu na postanowienie sądu o umorzeniu postępowania. Jak jednak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 26.04.1982 r., IV CZ 62/82, LEX nr 8417, samo złożenie oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków prawnych ugody nie wystarcza do uwzględnienia zażalenia na postanowienie umarzające postępowanie. Do obowiązków strony należy wskazanie przyczyn wadliwości oświadczenia, do sądu zaś należy ocena, czy przyczyny te są dostateczne do skutecznego uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli. Również w postanowieniu z 14.06.2005 r., V CK 691/04, LEX nr 177225, Sąd Najwyższy wskazał, że wyrażenie zgody na zawarcie ugody, a więc i na zakończenie postępowania sądowego, może być jako czynność procesowa odwołane z przyczyn uzasadnionych aż do chwili uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania. Ze względu na swój materialnoprawny charakter ugoda podlega natomiast przepisom o wadach oświadczenia woli, umożliwiającym uchylenie się od skutków złożonego oświadczenia.

3. Jeśli uprawomocniło się postanowienie o umorzeniu postępowania, strona może podjąć próbę uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego w ugodzie sądowej bądź też zakwestionowania ugody z innych przyczyn w osobnym procesie. W zależności od sytuacji może to być wprost powództwo o ustalenie nieważności

ugody, o stwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli bądź o zasądzenie, w przypadku którego nieważność ugody bądź skuteczność uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego w ugodzie jest stwierdzana przesłankowo. W przypadku ponownego wytoczenia powództwa o ten sam przedmiot strona przeciwna może podnieść zarzut sprawy ugodzonej (*exceptio rei transactae*). W przypadku niewykazania wady oświadczenia woli ponownie wytoczone powództwo podlega oddaleniu (zob. także uwagi do art. 183^1, 184, 223 i n.).

Art. 11. [Wiążąca moc wyroku skazującego]

Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

1. Komentowany przepis w żadnym razie nie wprowadza zakazu samodzielnego ustalenia przez sąd rozpoznający sprawę cywilną, czy zostało popełnione przestępstwo wywołujące określone skutki w sferze prawa cywilnego, jeśli wyrok karny skazujący jeszcze nie zapadł bądź wydane zostało orzeczenie, które nie jest wyrokiem skazującym (wyroki SN: z 26.03.2003 r., II CKN 1370/00, LEX nr 78827; z 16.10.2002 r., IV CKN 1355/00, LEX nr 577497; z 30.11.2000 r., II UKN 96/00, OSNAPiUS 2002/14, poz. 338). Wydanie wyroku karnego skazującego na ogół nie jest w takich sytuacjach kwestią prejudycjalną dla rozstrzygnięcia w sprawie cywilnej. Wyrok karny skazujący wiąże dopiero wtedy, gdy zapadł. Niemniej jednak art. 177 § 1 pkt 4 pozwala na zawieszenie postępowania cywilnego z urzędu, jeśli ujawni się czyn, którego ustalenie w drodze karnej lub dyscyplinarnej mogłoby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej. Przepis ten nie wymaga, aby rozstrzygnięcie sprawy cywilnej zależało od wyniku innego postępowania, tak jak to stanowi art. 177 § 1 pkt 1 i 3. Oznacza to, że zawieszenie postępowania cywilnego na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 jest dopuszczalne nie tylko wówczas, gdy wyrok karny ma prejudycjalne znaczenie dla wyniku sprawy cywilnej. Decyzję o zawieszeniu postępowania cywilnego na podstawie tego przepisu sąd powinien podjąć, ilekroć ustalenie faktu popełnienia przestępstwa wymaga długotrwałych, skomplikowanych i kosztownych czynności, które już są podejmowane w postępowaniu karnym. Jak wskazał SN w wyroku z 2.02.2010 r., II PK 157/09, OSNP 2011/13–14, poz. 179, sąd cywilny powinien zawiesić postępowanie cywilne m.in. w razie dojścia do uzasadnionego wniosku, że w świetle dowodów przeprowadzonych w sprawie cywilnej byłoby brak podstaw do uwzględnienia powództwa, a jednocześnie nie można wyłączyć, że toczące się postępowanie karne zakończy się wyrokiem skazującym, którego ustaleniami sąd cywilny byłby związany (natomiast w wyroku z 12.10.2016 r., II CSK 58/16, LEX nr 2147278, SN uznał, że zawieszenie postępowania w oczekiwaniu

na wyrok karny powinno mieć miejsce wyjątkowo, w sytuacji, w której sąd nie znajduje w świetle zgromadzonego w sprawie materiału podstaw do uwzględnienia powództwa, a jednocześnie nie można wykluczyć, że postępowanie karne zakończy się wydaniem wyroku skazującego, którym sąd cywilny będzie związany stosownie do art. 11).

2. Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym wyroku karnego skazującego wiążą sąd cywilny co do wszystkich okoliczności faktycznych koniecznych dla bytu przestępstwa, za które skazany został sprawca, a w szczególności wszystkich okoliczności należących do znamion strony przedmiotowej i podmiotowej (por. wyrok SN z 23.05.2019 r., II CSK 360/18, LEX nr 2673068). Związanie dotyczy faktu popełnienia przestępstwa, czyli nie tylko popełnienia czynu przez określoną osobę na szkodę konkretnej osoby, lecz także kwalifikacji prawnej tego czynu i stopnia winy, okoliczności jego popełnienia, np. czasu, miejsca i sposobu, czy też poczytalności sprawcy (zob. wyroki SN: z 23.06.2017 r., I CSK 614/16, LEX nr 2376905; z 4.04.2014 r., II CSK 405/13, LEX nr 1480316, w którym podkreślono, że okoliczności te muszą wynikać z samej sentencji wyroku karnego; z 24.06.2013 r., II PK 352/12, LEX nr 1350306; z 25.06.2010 r., I CSK 520/09, LEX nr 737244; z 10.02.2010 r., V CSK 267/09, LEX nr 794582; z 5.12.2008 r., III CSK 191/08, OSP 2010/1, poz. 2; z 17.06.2005 r., III CK 642/04, LEX nr 177207; z 18.07.1972 r., I PR 343/71, OSNCP 1973/4, poz. 65; uchwała SN z 20.01.1984 r., III CZP 71/83, OSNCP 1984/8, poz. 133; odmiennie co do kwalifikacji prawnej czynu SN w wyroku z 9.02.1984 r., II CR 424/72, LEX nr 8591, natomiast co do stopnia winy w uchwale SN (7) z 28.04.1983 r., III CZP 14/83, OSNCP 1983/11, poz. 168, przyjęto, że prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo nieumyślne nie wyłącza możliwości ustalenia w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie; odwrotna zależność nie zachodzi – tak SN w wyroku z 21.03.2019 r., II CSK 82/18, LEX nr 2652506).

3. Odnośnie do kwalifikacji prawnej czynu ustalonego w wyroku karnym skazującym należy przyjąć, że są one wiążące dla sądu cywilnego. Moc wiążąca, o jakiej mowa w art. 11, nie odnosi się bowiem do jakiegokolwiek przestępstwa, tylko do tego, które zostało stypizowane w wyroku karnym skazującym. Wydaje się, że także stopień winy określony w wyroku karnym powinien być wiążący dla sądu cywilnego, gdyż określa on sposób popełnienia przestępstwa, a z pewnością wówczas, gdy w zależności od przyjęcia umyślności bądź nieumyślności działania sprawcy dany czyn zostanie zakwalifikowany jako zbrodnia albo występek. Popełnienie przestępstwa nie pozostaje bowiem zawieszone w próżni. Wiąże się z konkretnym działaniem człowieka w określony sposób, w określonym miejscu i czasie i z określoną wolą. Jeśli te elementy są konieczne do ustalenia faktu popełnienia przestępstwa i składają się na ten czyn, to ustalenie co do faktu popełnienia przestępstwa obejmuje również te elementy.

4. Inną kwestią jest, jak kwalifikacja prawna czynu bądź stopień winy sprawcy przestępstwa przekładają się na określenie skutków przestępstwa w postępowaniu cy-

wilnym. Należy mieć na uwadze, że co do zasady następstwa popełnienia przestępstwa, szkoda i jej wysokość nie należą do istoty przestępstwa (tak słusznie SN w wyrokach: z 2.12.1971 r., II CR 529/71, LEX nr 7028; z 21.03.2019 r., II CSK 82/18, LEX nr 2652506). Obrazowo rzecz ujmując, jeśli np. pozwany został skazany za pobicie, a nie za popchnięcie powoda, to fakt ten jest dla sądu cywilnego wiążący, sąd cywilny nie jest natomiast związany ustaleniami sądu karnego co do doznanych obrażeń przez poszkodowanego. Służyły one bowiem tylko jako jeden z elementów składających się na ustalenie, że do pobicia doszło. Podobnie jeśli pozwany został skazany za spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a po uprawomocnieniu się wyroku karnego skazującego poszkodowany zmarł, to okoliczność ta niewątpliwie rzutuje na zakres i elementy cywilnych skutków czynu. Sąd cywilny jest wówczas związany stwierdzeniem zdarzenia, z którego skutki te wynikły, ale ustala ich rozmiar samodzielnie.

5. Sąd cywilny może i powinien czynić własne ustalenia co do okoliczności, które nie dotyczą popełnienia przestępstwa, mimo że pozostają w związku z przestępstwem oraz że zostały opisane w uzasadnieniu wyroku karnego, np. wysokości szkody, gdy nie stanowi ona niezbędnego elementu stanu faktycznego przestępstwa, stanu majątkowego skazanego, wpływu faktu popełnienia przestępstwa przez małżonka na rozkład pożycia małżeńskiego, doznania większych obrażeń na skutek pobicia, niż to przyjęto w postępowaniu karnym, itp. (zob. wyroki SN: z 21.03.2019 r., II CSK 82/18, LEX nr 2652506; z 22.05.2014 r., III PK 113/13, LEX nr 1483409; z 20.11.2013 r., II PK 54/13, OSNP 2014/10, poz. 144; z 17.06.2005 r., III CK 642/04; z 26.03.2003 r., II CK 91/02, LEX nr 78825; z 21.01.1981 r., IV PR 4/81, LEX nr 8300; z 28.11.1980 r., IV PR 372/80, LEX nr 14562; z 3.10.1972 r., I CR 356/72, LEX nr 7143).

6. Wyrok karny skazujący z reguły nie wiąże zatem sądu cywilnego w zakresie wysokości wskazanej przez sąd karny szkody, ale wyjątek od tej zasady stanowią przypadki dotyczące prawomocnego skazania w postępowaniu karnym za zabór mienia w celu przywłaszczenia lub przywłaszczenie konkretnej rzeczy. Wówczas określona w wyroku karnym wartość rzeczy będącej przedmiotem zagarnięcia lub przywłaszczenia staje się elementem istoty przypisanego sprawcy przestępstwa i jako taka wiąże sąd cywilny (wyroki SN: z 27.11.2013 r., V CSK 556/12, LEX nr 1413608; z 18.08.2009 r., I PK 60/09, OSNP 2011/7–8, poz. 101; z 22.01.1963 r., II CR 1118/61, OSNPG 1963/8, poz. 46; z 10.06.1963 r., II CR 114/62, OSNPG 1963/9, poz. 53; orzeczenia SN: z 17.04.1961 r., I CR 467/60, OSNCP 1963/1, poz. 13; z 17.06.2005 r., III CK 642/04; z 10.11.1972 r., II PR 294/71, LEX nr 7181). Nie oznacza to, że poszkodowanemu nie należy się w procesie cywilnym dalej idące odszkodowanie. Fakt zagarnięcia bądź przywłaszczenia konkretnej rzeczy czy określonej kwoty nie przesądza bowiem ostatecznie o wysokości uszczerbku majątkowego po stronie powoda, np. z tytułu utraconych korzyści (tak słusznie SN w wyroku z 10.07.2013 r., V CSK 393/12, „Gazeta Prawna" 2013/133,

s. 8). Ponadto już po wydaniu wyroku karnego mogły zajść okoliczności powodujące, że poszkodowanemu należy się odszkodowanie w niższej wysokości.

7. Jak wyjaśnił SN w wyroku z 7.05.2010 r., III CSK 229/09, LEX nr 602264, art. 11 zdanie drugie dotyczy szkody wyrządzonej przestępstwem przez nieskazanych współsprawców tej szkody bądź inne osoby, odpowiadające ze sprawcą z tytułu ryzyka za cudze czyny. Nie dotyczy on natomiast osoby, która jest tym przestępstwem pokrzywdzona. Oznacza to m.in., że sąd cywilny powinien dokonywać własnych ustaleń co do faktu przyczynienia się do powstania szkody i – jeśli ustalenia te są pozytywne dla pozwanego – powinien uwzględnić fakt przyczynienia się (wyroki SN: z 14.11.1990 r., I PR 231/90, LEX nr 1124346; z 2.04.1971 r., III CZP 66/70, LEX nr 6901; postanowienie SN z 22.11.1966 r., II PR 487/66, LEX nr 6077).

8. Wyrok karny uniewinniający albo umarzający postępowanie karne nie jest wprawdzie wiążący dla sądu cywilnego, ale nie pozostaje bez znaczenia dla postępowania dowodowego w postępowaniu cywilnym, gdyż podlega rozważeniu na podstawie art. 233 § 1 (zob. wyrok SN z 18.04.1978 r., IV PR 90/78, LEX nr 8096; z 13.09.2017 r., IV CSK 621/16, LEX nr 2376901; z 12.04.2019 r., I CSK 169/18, LEX nr 2647524; uchwała SN (7) z 22.10.1974 r., III PZP 20/74, OSNCP 1975/2, poz. 17). Należy także przyjąć, że samo tego typu orzeczenie sądu karnego stanowi dokument urzędowy, o jakim mowa w art. 244 § 1, w zakresie elementów sentencji, a w zakresie uzasadnienia – tylko i wyłącznie co do faktów stanowiących konieczną i istotną podstawę tego orzeczenia.

9. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, art. 11 zdanie drugie nie uchyla zasady związania określonej w art. 11 zdanie pierwsze, lecz daje tylko wyraz temu, że zasada związania ustaleniami prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa nie przesądza jeszcze sama przez się, w świetle przepisów prawa cywilnego, o istnieniu odpowiedzialności cywilnej osoby, która nie była oskarżona. Norma ta daje natomiast osobie ponoszącej odpowiedzialność cywilną za cudze czyny możliwość, bez podważania ustaleń co do popełnienia przestępstwa zawartych w prawomocnym wyroku skazującym, podejmowania obrony wszelkimi zarzutami przysługującymi jej z mocy przepisów prawa cywilnego, np. braku adekwatnego związku przyczynowego pomiędzy zachowaniem się pozwanego (nie zaś osoby skazanej) a doznaną szkodą, braku winy w wyborze itp. (zob. np. wyroki SN: z 5.03.2009 r., II CSK 484/08, LEX nr 507988; z 29.06.2012 r., I CSK 545/11, LEX nr 1228768, oraz z 2.02.2012 r., II CSK 330/11, LEX nr 1170224).

Art. 12. [Roszczenie adhezyjne]

Roszczenia majątkowe wynikające z przestępstwa mogą być dochodzone w postępowaniu cywilnym albo w wypadkach w ustawie przewidzianych w postępowaniu karnym.

1. Komentowany przepis pozostawia poszkodowanemu wybór drogi dochodzenia roszczeń wyłącznie majątkowych, wynikających z przestępstwa.

2. Roszczenia majątkowe poszkodowanego nie mogą być w aktualnym stanie prawnym zaspokojone za pomocą powództwa adhezyjnego. W Kodeksie postępowania karnego uchylono art. 62 i n. Takie rozwiązanie jest właściwe, zważywszy na podział kompetencji sądu cywilnego i karnego, jak również na fakt, że konieczność rozpoznania powództwa adhezyjnego przedłużało postępowanie karne. W dalszym ciągu natomiast w procesie karnym istnieje możliwość bądź obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo zapłaty nawiązki, w ramach tzw. środków kompensacyjnych uregulowanych w art. 46, 47 i 48 k.k. Zgodnie z art. 415 § 1 k.p.k.: „W razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia, w całości lub w części, szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnionego przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono". Jeżeli przy tym „orzeczony obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązka orzeczona na rzecz pokrzywdzonego nie pokrywają całej szkody lub nie stanowią pełnego zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, pokrzywdzony może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym" (art. 415 § 2 k.p.k.). Pomiędzy oskarżonym a pokrzywdzonym może dojść także do porozumienia w kwestii naprawienia szkody, które sąd uwzględnia, orzekając o warunkowym umorzeniu postępowania (art. 341 § 3 i 4 k.p.k.). Ponadto wreszcie w sprawach z oskarżenia prywatnego może dojść do zawarcia ugody (art. 494 k.p.k.).

3. W celu określenia, czy poszkodowany wyczerpał tryb odszkodowawczy w toku postępowania karnego, czy też w dalszym ciągu przysługuje mu w tym celu droga procesu cywilnego, konieczne jest ustalenie, czy – a jeśli tak, to w jakim rozmiarze – sąd karny uwzględnił roszczenia poszkodowanego oraz czy orzeczenie sądu karnego może stanowić tytuł wykonawczy uprawniający poszkodowanego do prowadzenia postępowania egzekucyjnego.

4. Wyrok sądu karnego, w którym przyznano poszkodowanemu odszkodowanie bądź zadośćuczynienia, stanowi przeszkodę we wszczęciu postępowania cywilnego co do tego samego przedmiotu. Oceniając, czy przedmiot procesu jest ten sam, należy mieć jednak na uwadze regułę określoną w art. 415 § 2 k.p.k., który stanowi, że jeżeli zasądzone odszkodowanie, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązka orzeczona na rzecz pokrzywdzonego nie pokrywają całej szkody lub nie stanowią pełnego zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, pokrzywdzo-

ny może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym. Wobec takiego brzmienia art. 415 § 2 k.p.k. należy przyjąć, że poszkodowany może wystąpić na drogę postępowania cywilnego o dalszą część roszczenia co do zasady wtedy, gdy odszkodowanie bądź zadośćuczynienie zostały uwzględnione. Droga procesu cywilnego jest dopuszczalna co do szkody niepodlegającej w ogóle rozpoznaniu w postępowaniu karnym, np. o rentę, o ustalenie odpowiedzialności sprawcy za skutki zdarzenia, jakie mogą ujawnić się w przyszłości.

5. Nieaktualna w związku z tym jest uchwała SN z 13.11.1970 r., III CZP 73/70, OSPiKA 1972/2, poz. 27, w której stwierdzono, że zasądzenie przez sąd karny na rzecz powoda cywilnego z tytułu zadośćuczynienia za krzywdę kwoty pieniężnej niemającej charakteru symbolicznego stanowi przeszkodę do zasądzenia w postępowaniu cywilnym dalszej kwoty z tego samego tytułu, chyba że ujawni się nowa krzywda, której nie można było przewidzieć w postępowaniu karnym (zob. także wyrok SN z 9.05.2019 r., III PK 47/18, LEX nr 2678274).

6. Aktualny natomiast pozostaje pogląd, że w przypadku zasądzenia przez sąd karny tzw. symbolicznej złotówki z tytułu zadośćuczynienia, poszkodowany w dalszym ciągu ma otwartą drogę procesu cywilnego, gdyż takie rozstrzygnięcie sądu karnego oznacza w istocie pozostawienie roszczeń majątkowych bez rozpoznania, chyba że w wyroku stwierdzono, że wyczerpuje ono w całości zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę (tak w uchwale SN (7) z 17.03.1965 r., VI KO 14/64, OSNKW 1965/6, poz. 57; zob. ponadto uchwała SN z 24.11.1966 r., III CZP 91/66, OSNCP 1967/3, poz. 47; postanowienie SN z 23.11.1966 r., III CR 245/66, OSNCP 1967/5, poz. 94). Artykuł 415 § 2 k.p.k. otwiera drogę procesu cywilnego tylko wówczas, gdy zasądzona kwota nie stanowi pełnego zadośćuczynienia. Stwierdzenie sądu karnego, że zasądzona symboliczna złotówka wyczerpuje w całości zadośćuczynienie, przesądzałoby, że zasądzona kwota stanowi pełne zadośćuczynienie, i byłoby dla sądu cywilnego wiążące. Należy dodać, że wyrok sądu karnego zasądzający odszkodowanie, zadośćuczynienie bądź nawiązkę staje się tytułem wykonawczym po nadaniu mu klauzuli wykonalności (art. 107 § 1 i 2 k.p.k.).

7. W przypadku zawarcia ugody co do roszczeń majątkowych w postępowaniu karnym stanowi ona również tytuł wykonawczy po nadaniu jej klauzuli wykonalności. W procesie cywilnym o dalej idące roszczenia, które wygaszone zostały ugodą, pozwany może podnieść zarzut rzeczy ugodzonej (zob. uwagi do art. 10).

8. Orzeczenie sądu karnego uwzględniające roszczenia majątkowe stanowi tytuł wykonawczy po nadaniu mu klauzuli wykonalności (art. 107 § 1 k.p.k.). Zgodnie z art. 107 § 2 k.p.k. za orzeczenia co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, jeżeli nadają się one do egzekucji w myśl

przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Nie jest takim orzeczeniem orzeczenie sądu karnego zobowiązujące skazanego do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przestępstwem, które nie nadaje się do egzekucji cywilnej. Nie pozbawia ono pokrzywdzonego możliwości dochodzenia w postępowaniu cywilnym roszczeń odszkodowawczych wynikających z tego przestępstwa (zob. wyrok SN z 7.07.2000 r., I PKN 724/99, OSNAPiUS 2002/2, poz. 38 – co do zobowiązania przez sąd karny do zapłaty odszkodowania w terminie 2 lat od uprawomocnienia się wyroku karnego i uznania na tym tle, że takie orzeczenie nie stanowiło orzeczenia o roszczeniach majątkowych w rozumieniu art. 107 § 2 k.p.k., dlatego że do określonego przez sąd karny terminu naprawienia szkody nie nadawało się do egzekucji cywilnej). Do orzeczeń, o których mowa w art. 107 § 2 k.p.k. (nawiązka, obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie), zastosowanie znajduje art. 415 § 2 k.p.k.

Art. 13. [Tryby i rodzaje postępowania]

§ 1. Sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej. W wypadkach przewidzianych w ustawie sąd rozpoznaje sprawy według przepisów o postępowaniach odrębnych.
§ 2. Przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

1. Komentowany przepis w § 1 stanowi domniemanie trybu procesowego rozpoznawania spraw cywilnych. Postępowanie nieprocesowe przewidziane jest w przepisach szczególnych, przede wszystkim w art. 526–694[8]. Ponadto droga postępowania nieprocesowego przewidziana jest w przepisach funkcjonujących poza Kodeksem postępowania cywilnego. Należą do nich w szczególności:
1) art. 96 pr. weksl.;
2) art. 78 pr. czek.;
3) art. 5 dekretu z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw o ukończeniu nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.);
4) art. 3 i 5 dekretu z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20);
5) art. 8 dekretu z 10.12.1946 r. o rejestracji i umarzaniu listów hipotecznych, listów długów gruntowych i rentowych, wydanych przed dniem 1.09.1939 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 19);
6) art. 11 dekretu z 3.02.1947 r. o rejestracji i umorzeniu niektórych dokumentów na okaziciela emitowanych przed dniem 1.09.1939 r. (Dz.U. z 1948 r. Nr 28, poz. 190 ze zm.);
7) art. 19 ust. 3, art. 32 ust. 2 i art. 47 ustawy z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347) w zw. z art. 582 k.p.c.;

8) art. 26 ust. 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.);
9) art. 36, 38, 39, 40 p.a.s.c.;
10) art. 9 ust. 6 ustawy z 7.04.1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 210);
11) art. 6 ust. 2 ustawy z 10.05.1990 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych (Dz.U. Nr 32, poz. 191 ze zm.);
12) art. 20 § 5, art. 111 § 2, art. 145 § 3 i 5, art. 149 § 8, art. 205 § 2, art. 242 § 1, art. 250 § 2, art. 282 § 2, art. 300 § 2, art. 304 § 7, art. 323 § 1, art. 367 § 2, art. 393 § 1, art. 404 § 2 k.wyb.;
13) art. 35 ust. 2 i 3, art. 66 ust. 3 ustawy z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 741);
14) art. 34, 44 ust. 2, art. 48 ust. 7, art. 63 ust. 8 ustawy z 14.03.2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 851);
15) art. 6, 110 § 2 pr. not.;
16) art. 23 i 28 ustawy z 3.02.1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 1439);
17) art. 42 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685);
18) art. 28 ust. 6 ustawy z 14.12.1995 r. o izbach rolniczych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1027);
19) art. 6 ust. 5, art. 12 ust. 3 ustawy z 24.06.1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz.U. z 2018 r. poz. 2120);
20) art. 376 ust. 1 pr. up.;
21) art. 57 u.e.z.i.g.;
22) art. 15 ust. 7 ustawy z 15.04.2005 r. o pomocy publicznej i restrukturyzacji publicznych zakładów opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2018 r. poz. 164);
23) art. 8 ust. 1 ustawy z 7.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw (Dz.U. Nr z 2016 r. poz. 325);
24) art. 13 ust. 1 ustawy z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2019 r. poz. 1405);
25) art. 7, art. 25e ust. 9 u.KRS;
26) art. 20 pr. pras.;
27) art. 44 u.z.r.r.z.;
28) art. 11 ustawy z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 580);
29) art. 13 ustawy z 30.05.1989 r. o izbach gospodarczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 579);
30) art. 12 ust. 1 u.f.;
31) art. 9 ust. 3, art. 19 i 24 u.w.l.;
32) art. 15 ust. 4, art. 17^9 i 52 pkt 1 u.s.m.;
33) art. 34 ust. 3 p.g.k.;

34) art. 5 ustawy z 26.03.1982 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 11, poz. 81 ze zm.);
35) art. 259a § 3 pr. spółdz.;
36) art. 241^{11} § 5 pkt 2 k.p.;
37) art. 339 § 1 k.m.;
38) art. 11a ust. 2 u.p.p.r.;
39) art. 33 ustawy z 22.07.2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2043);
40) art. 7 ust. 3 ustawy z 18.10.2006 r. o likwidacji niepodjętych depozytów (Dz.U. Nr 208, poz. 1537 ze zm.);
41) art. 10 ust. 2 ustawy z 1.07.2011 r. o samorządzie pielęgniarek i położnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 916);
42) art. 3 ust. 2 ustawy z 7.09.2007 r. o ujawnieniu w księgach wieczystych prawa własności nieruchomości Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2012 r. poz. 1460);
43) art. 13 ust. 1 ustawy z 23.05.1991 r. o organizacjach pracodawców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1809);
44) art. 17 ust. 3 ustawy z 20.02.2015 r. o rzeczach znalezionych (Dz.U. z 2019 r. poz. 908);
45) art. 25^1 ust. 8, art. 25^2 ust. 2 ustawy z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263 ze zm.);
46) art. 7 ustawy z 22.11.2018 r. o europejskich partiach politycznych i europejskich fundacjach politycznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 37);
47) art. 16 ust. 3 ustawy z 24.07.2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 631);
48) art. 14 ust. 6 i 7, art. 26 ust. 2a i 2b ustawy z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2020 r. poz. 849 ze zm.);
49) art. 2 ust. 3 ustawy z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2020 r. poz. 1346);
50) art. 25 ust. 1 ustawy z 24.07.2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2232 ze zm.);
51) art. 38 ust. 3 ustawy z 13.12.2013 r. o rodzinnych ogrodach działkowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2176);
52) art. 40 ust. 3b i 3c ustawy z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2020 r. poz. 514);
53) art. 71 ust. 2 ustawy z 25.09.2015 r. o zawodzie fizjoterapeuty (Dz.U. z 2019 r. poz. 952).

2. Warto podkreślić, że przepis przytoczony w pkt 42 powyżej nakazuje stosować odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o stwierdzeniu zasiedzenia w sy-

tuacji, gdy konieczne jest uzyskanie orzeczenia sądu – jako podstawy wpisu własności nieruchomości Skarbu Państwa w księgach wieczystych – stwierdzającego nabycie własności nieruchomości przez Skarb Państwa. Pozwala on zatem ponownie na stosowanie trybu nieprocesowego w sprawach o stwierdzenie nabycia przez Skarb Państwa z mocy prawa własności nieruchomości, np. na podstawie przepisów uchylonego dekretu z 8.03.1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich (Dz.U. Nr 13, poz. 87 ze zm.).

3. Brzmienie art. 13 § 1 zdanie drugie w zw. z art. 201 § 1 wskazuje stanowczo, że przez tryb postępowania należy rozumieć wyłącznie proces i postępowanie nieprocesowe (zob. uwagi do art. 201). W ramach natomiast procesu cywilnego funkcjonują postępowania odrębne, do których przepisy o procesie stosuje się wprost, chyba że przepisy funkcjonujące w ramach danego postępowania odrębnego stanowią inaczej. Odpowiednie, przez art. 13 § 1, zastosowanie znajdą przepisy o procesie do postępowania nieprocesowego oraz innych postępowań pozostających poza procesem i postępowaniem nieprocesowym (np. w postępowaniu egzekucyjnym).

4. Zasadą jest niedopuszczalność kumulacji roszczeń (wniosków), dla których przewidziane są różne tryby rozpoznawania spraw. Od tej reguły istnieją wyjątki (zob. uwagi do art. 191).

Art. 14. (uchylony)

CZĘŚĆ PIERWSZA
Postępowanie rozpoznawcze

KSIĘGA PIERWSZA
Proces

TYTUŁ I
Sąd

DZIAŁ I
Właściwość sądu

Przepis wstępny

Literatura: **Barańska A.**, *Właściwość rzeczowa sądu wojewódzkiego w procesie cywilnym*, NP 1973/2; **Drozdowicz K.**, *Właściwość miejscowa sądu w sprawach o ochronę dóbr osobistych. Glosa do uchwały SN z 15.12.2017 r., III CZP 91/17*, PPC 2019/4; **Dziurda M.**, *Przekazanie sprawy na podstawie art. 44 Kodeksu postępowania cywilnego*, PPC 2020/2; Dziurda M., *Reprezentacja Skarbu Państwa w procesie cywilnym*, Warszawa 2005; **Flisak D.**, *Określanie wartości przedmiotu sporu – uwagi w świetle roszczeń o zaniechanie w sprawach z zakresu własności intelektualnej oraz czynów nieuczciwej konkurencji*, M. Praw. 2010/17; **Florek R.**, *Skład sądu orzekającego w przedmiocie odrzucenia wniosku o wyłączenie sędziego*, PS 2019/4; **Fuchs D.**, *Właściwość miejscowa sądu polskiego w przypadku sporów z gwarancji ubezpieczeniowej*, M. Praw. 2012/11; **Gołąb A.**, *Właściwość miejscowa sądu w sprawach przeciwko konsumentom z uwzględnieniem kontekstu unijnego i prawnoporównawczego*, PPC 2020/1; **Harla A.G.**, *Precedensowy charakter sprawy cywilnej w rozumieniu kodeksu postępowania cywilnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, PS 2001/4; **Kajmowicz K.**, *Skarga na postanowienie referendarza sądowego w postępowaniu egzekucyjnym*, PPC 2018/3; **Kenigsberg M., Kołakowski K.**, *Wartość przedmiotu sporu w sprawach posesoryjnych*, NP 1960/2; **Kminikowska Z.**, *Przekazanie sprawy na podstawie art. 18 k.p.c.*, NP 1975/12; **Kotłowski D., Piaskowska O.M., Sadowski K.**, *Badanie właściwości miejscowej sądu*

z urzędu w świetle zmian wprowadzonych do art. 202 kodeksu postępowania cywilnego, PPH 2010/9; **Kulski R.**, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006; **Łazarska A.**, *O potrzebie przytoczenia okoliczności faktycznych uzasadniających właściwość miejscową sądu jako warunku formalnym pozwu*, PS 2008/3; **Markiewicz K.**, *Właściwość sądu w sprawach o odszkodowanie po stwierdzeniu przez Sąd Najwyższy niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PPC 2012/3; **Okońska A.**, *Związek spraw jako przesłanka jurysdykcji krajowej i właściwości sądu dla rozpoznania powództwa wzajemnego*, EPS 2009/8; **Osowy P.**, *Umowa o właściwość sądu jako przykład umowy przedprocesowej – uwagi na tle art. 46 k.p.c.*, KPP 2005/2; **Piszczyk J.**, *Właściwość sądu wojewódzkiego w sprawach o prawa autorskie*, AUNC 1982/21; **Romanowski M.**, *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, PiP 2006/3; **Sadza A.**, *Granice kognicji sądu rozpoznającego skargę na postanowienie referendarza sądowego w postępowaniu egzekucyjnym a nadzór judykacyjny z art. 759 § 2 k.p.c.*, PS 2020/4; **Sikorska-Lewandowska A.**, *Zakres zdolności prawnej wspólnoty mieszkaniowej*, PS 2019/6; **Sztejnert O.**, *Wartość przedmiotu sporu w sprawach o zaniechanie czynów nieuczciwej konkurencji*, M. Praw. 2001/6; **Trzepiński M.**, *Sprawdzanie wartości przedmiotu sprawy w postępowaniu cywilnym*, PS 1999/4; Trzepiński M., *Wartość przedmiotu sprawy w postępowaniu cywilnym*, PS 1998/7–8; **du Vall M.**, *Wartość przedmiotu sporu w sprawach o zwalczanie nieuczciwej konkurencji*, M. Praw. 2006/5; **Weitz K.**, *Skutki naruszenia właściwości sądu do wznowienia postępowania*, „Palestra" 2007/1–2; Weitz K., *W kwestii właściwości sądu drugiej instancji do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych*, „Palestra" 2005/7–8; **Widło J., Wróbel A.**, *Postępowanie przed sądem właściwości ogólnej po przekazaniu sprawy z elektronicznego postępowania upominawczego w świetle art. 505(37) k.p.c. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, PS 2012/4.

Art. 15. [*Perpetuatio fori*]

§ 1. Sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy.
§ 2. Sąd nie może uznać, że jest niewłaściwy, jeżeli w toku postępowania stał się właściwy.

1. Momentem istotnym z punktu widzenia określenia właściwości sądu (rzeczowej, miejscowej) jest chwila wniesienia pozwu. Pozew może być złożony bezpośrednio w biurze podawczym sądu bądź oddany w polskiej placówce pocztowej operatora wyznaczonego w rozumieniu Prawa pocztowego lub w placówce pocztowej operatora świadczącego pocztowe usługi powszechne w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej, co jest równoznaczne z wniesieniem go do sądu (art. 165 § 2). Ponadto pozew może zostać skutecznie złożony przez żołnierza w dowództwie jednostki wojskowej, przez osobę pozbawioną wolności w administracji zakładu karnego bądź przez członka załogi polskiego statku morskiego u kapitana statku (art. 165 § 3) i wówczas ten moment jest traktowany jako chwila wniesienia pozwu.

2. W przypadku złożenia pozwu w biurze podawczym sądu dla określenia właściwości sądu prawnie istotna jest adnotacja o dacie i godzinie wpływu pisma, zamieszczona przy pieczęci tego biura. Zgodnie z § 14 ust. 1 i 3 zarz.org.sąd. pismo wpływające do sądu znakuje się pieczęcią wpływu z oznaczeniem sądu i zamieszcza się adnotację zawierającą datę i godzinę wpływu pisma, liczbę załączników i podpis przyjmującego pismo; kopertę, w której pismo nadesłano, załącza się do pisma. Natomiast

§ 15 zarz.org.sąd. stanowi, że na żądanie osoby wnoszącej pismo do sądu biuro podawcze lub pracownik upoważniony do przyjmowania korespondencji poświadczają przyjęcie pisma na jego kopii lub w książce doręczeń. Uzyskanie przez powoda poświadczenia przyjęcia pisma przez biuro podawcze jest istotne, gdyż w razie zaginięcia pisma stanowi dowód na okoliczność zarówno samego faktu, jak i chwili wniesienia pozwu.

3. Alternatywną drogą wniesienia pozwu jest oddanie go w polskiej placówce pocztowej operatora wyznaczonego w rozumieniu Prawa pocztowego lub w placówce pocztowej operatora świadczącego pocztowe usługi powszechne w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej.

4. Zgodnie z art. 3 pkt 13 w zw. z pkt 12 pr. poczt. operatorem wyznaczonym jest operator pocztowy obowiązany do świadczenia usług powszechnych, przy czym operatorem pocztowym jest przedsiębiorca uprawniony do wykonywania działalności pocztowej na podstawie wpisu do rejestru operatorów pocztowych. W myśl art. 46 ust. 1 i 2 pr. poczt. operator wyznaczony jest obowiązany do świadczenia usług powszechnych na terytorium całego kraju. Obowiązek ten obejmuje świadczenie usług powszechnych: w sposób jednolity w porównywalnych warunkach; przy zapewnieniu na terytorium całego kraju rozmieszczenia jego placówek pocztowych oraz nadawczych skrzynek pocztowych odpowiedniego do zapotrzebowania na danym terenie; z zachowaniem wskaźników czasu przebiegu przesyłek pocztowych; po przystępnych cenach; z częstotliwością zapewniającą co najmniej jedno opróżnianie nadawczej skrzynki pocztowej i doręczanie przesyłek pocztowych co najmniej w każdy dzień roboczy i nie mniej niż przez 5 dni w tygodniu (z wyłączeniem dni ustawowo wolnych od pracy); w sposób umożliwiający uzyskanie przez nadawcę dokumentu potwierdzającego odbiór przesyłki rejestrowanej.

5. Z art. 71 ust. 1 oraz art. 73 ust. 3 i 4 pr. poczt. wynika, że operator wyznaczony jest wybierany przez Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej w drodze decyzji na okres 10 lat spośród operatorów pocztowych wyłonionych w drodze konkursu. W przypadku gdy konkurs nie zostanie rozstrzygnięty, obowiązki operatora wyznaczonego wykonuje dotychczasowy operator wyznaczony, przy czym Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej określa w drodze decyzji okres, na jaki przedłuża dotychczasowemu operatorowi wyznaczonemu wykonywanie obowiązków, nie krótszy niż 3 lata i nie dłuższy niż 10 lat. W wyniku wygranego konkursu decyzją Prezesa UKE Poczta Polska S.A. została ustanowiona operatorem wyznaczonym na okres do 31.12.2025 r.

6. Za placówkę pocztową operatora wyznaczonego uważa się jednostkę organizacyjną tego operatora lub agenta pocztowego, w której nadawca może zawrzeć umowę o świadczenie usługi pocztowej lub która doręcza adresatom przesyłki pocztowe

lub kwoty pieniężne określone w przekazach pocztowych, albo inne wyodrębnione i oznaczone przez operatora wyznaczonego miejsce, w którym można zawrzeć umowę o świadczenie usługi pocztowej lub odebrać przesyłkę pocztową lub kwotę pieniężną określoną w przekazie pocztowym (art. 3 pkt 15 pr. poczt.). Agent pocztowy to przedsiębiorca pośredniczący na rzecz operatora pocztowego w zawieraniu z nadawcami umów o świadczenie usług pocztowych lub zawierający je w imieniu operatora pocztowego (art. 3 pkt 3 pr. poczt.).

7. Użyte przez ustawodawcę w art. 165 § 2 sformułowanie „oddanie pisma" należy uznać za tożsame z pojęciem nadania, zdefiniowanym w art. 3 pkt 8 pr. poczt. jako polecenie doręczenia przesyłki pocztowej lub kwoty pieniężnej określonej w przekazie pocztowym oraz przekazania druku bezadresowego zgodnie z umową o świadczenie usługi pocztowej. Brak bowiem racjonalnych argumentów przemawiających za stwierdzeniem, że intencją ustawodawcy było stworzenie na potrzeby procedury cywilnej odmiennej regulacji w zakresie chwili powstania skutków nadania pisma w placówce pocztowej operatora wyznaczonego od przyjętej w innych ustawach (m.in. w Kodeksie postępowania administracyjnego, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym czy Ordynacji podatkowej). Dlatego dla określenia momentu powstania skutku wniesienia pozwu istotne jest ustalenie chwili zawarcia umowy o świadczenie usługi pocztowej.

8. Kodeks nie stawia wymogów co do rodzaju przesyłki, którą nadawany jest pozew. Oznacza to, że zawierając umowę o świadczenie usługi pocztowej, powód ma wybór między zwykłą przesyłką listową a przesyłką rejestrowaną lub poleconą. Przesyłką rejestrowaną jest przesyłka pocztowa przyjęta za pokwitowaniem przyjęcia i doręczana za pokwitowaniem odbioru, natomiast przesyłką poleconą jest przesyłka listowa będąca przesyłką rejestrowaną, przemieszczaną i doręczaną w sposób zabezpieczający ją przed utratą, ubytkiem zawartości lub uszkodzeniem (art. 3 pkt 22 i 23 pr. poczt.).

9. Zgodnie z art. 15 ust. 1 pr. poczt. zawarcie umowy o świadczenie usługi pocztowej następuje w szczególności przez: przyjęcie przez operatora pocztowego przesyłki do przemieszczenia i doręczenia, wrzucenie przesyłki listowej (z wyłączeniem przesyłek rejestrowanych oraz podlegających ustawowemu zwolnieniu z opłat pocztowych) do nadawczej skrzynki pocztowej operatora pocztowego bądź przyjęcie przekazu pocztowego. Oznacza to, że w przypadku zwykłej przesyłki listowej do zawarcia umowy wystarczające jest wrzucenie przesyłki do nadawczej skrzynki pocztowej operatora wyznaczonego, co jednak wiąże się z brakiem możliwości uzyskania przez powoda potwierdzenia jej nadania.

10. Bezpieczniejszym rozwiązaniem jest skorzystanie z przesyłki rejestrowanej, zwłaszcza że zgodnie z art. 17 pr. poczt. potwierdzenie nadania przesyłki rejestrowanej wydane

przez placówkę operatora wyznaczonego ma moc dokumentu urzędowego. W przypadku przesyłek rejestrowanych może powstać wątpliwość dotycząca chwili zawarcia umowy o świadczenie usługi pocztowej. Zgodnie z § 27 rozporządzenia Ministra Administracji i Cyfryzacji z 29.04.2013 r. w sprawie warunków wykonywania usług powszechnych przez operatora wyznaczonego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1026) umowę o świadczenie usługi uważa się za zawartą z chwilą wydania nadawcy przez operatora wyznaczonego dowodu przyjęcia przesyłki rejestrowanej (czyli tzw. potwierdzenia nadania). Natomiast art. 15 ust. 1 pr. poczt. stanowi, że zawarcie umowy o świadczenie usługi pocztowej następuje w szczególności przez przyjęcie przez operatora pocztowego przesyłki do przemieszczenia i doręczenia. Rozbieżność ta nie ma znaczenia w praktyce, ponieważ zasadą jest równoczesność przyjęcia przesyłki i wydania nadawcy potwierdzenia jej przyjęcia.

11. Wprowadzenie w art. 165 § 2 dodatkowo możliwości oddania pozwu w placówce pocztowej operatora świadczącego pocztowe usługi powszechne w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej miało na celu usunięcie sprzeczności między treścią prawa polskiego a przepisem art. 18 TFUE, ustanawiającym zakaz dyskryminacji ze względu na przynależność państwową. Dlatego zrównano skutki złożenia pisma procesowego w placówce pocztowej operatora wyznaczonego w Polsce i placówce pocztowej operatora świadczącego pocztowe usługi powszechne w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej (w rozumieniu art. 2 pkt 13 dyrektywy 97/67/WE). W obu przypadkach oddanie pisma jest równoznaczne z wniesieniem go do sądu.

12. W sytuacji gdy przepis prawa dopuszcza zgłoszenie powództwa ustnie do protokołu, co dotyczy pracownika lub ubezpieczonego działających bez adwokata lub radcy prawnego w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (art. 466), chwila wniesienia pozwu wynika z daty określonej w protokole. W razie dokonania takiego zgłoszenia przyjmuje je biuro obsługi interesantów lub kierownik sekretariatu przez zapisanie danych osobowych pracownika lub ubezpieczonego oraz treści zgłoszonego żądania ze wskazaniem, przeciwko komu jest skierowane, i przedstawia je niezwłocznie przewodniczącemu wydziału (§ 218 reg.sąd.). W przypadku sporządzenia protokołu ustnego zgłoszenia powództwa konieczne jest wskazanie czasu i miejsca jego sporządzenia (§ 32 ust. 1 zarz.org.sąd.), co pozwala na tak samo precyzyjne ustalenie chwili zgłoszenia powództwa, jak ma to miejsce w przypadku wniesienia pozwu jako pisma procesowego.

13. Jest zasadą, że ustalona w chwili wniesienia pozwu właściwość sądu nie ulega zmianie w toku postępowania także w sytuacji, gdy już po wniesieniu pozwu doszło do zmiany podstaw tej właściwości (zasada *perpetuatio fori*). Oznacza to, że np. zmiana miejsca zamieszkania, pobytu lub siedziby pozwanego (art. 27 § 1, art. 28, 29, 30, 40), powoda (art. 42) bądź osoby uprawnionej (art. 32) już po wniesieniu pozwu nie może skutko-

wać przekazaniem sprawy według właściwości innemu sądowi. Jednakże od powyższej reguły istnieją opisane dalej wyjątki.

14. Po pierwsze, gdy w sądzie rejonowym dojdzie do zmiany przedmiotowej powództwa tego rodzaju, że do rozpoznania sprawy stanie się właściwy sąd okręgowy, należy zastosować dyspozycję wynikającą z art. 193 § 2 zdanie drugie. Przepis art. 193 § 2 stanowi, że jeżeli ze względu na właściwość sądu zmiana powództwa nie jest dopuszczalna, a powód zmienia powództwo w ten sposób, że występuje z nowym roszczeniem obok pierwotnego, sąd rozpoznaje nowe roszczenie jako sprawę oddzielną, jeżeli jest dla niej rzeczowo i miejscowo właściwy, w przeciwnym zaś razie przekazuje sprawę sądowi właściwemu. Gdy jednak zmiana taka następuje w sądzie rejonowym, należy przekazać całe zmienione powództwo sądowi okręgowemu, który dla zmienionego powództwa jest rzeczowo i miejscowo właściwy.

15. Oznacza to, że na skutek rozszerzenia powództwa mogą powstać trzy różne sytuacje. W pierwszej z nich powód zmienia powództwo w ten sposób, że także po modyfikacji ten sam sąd (rejonowy lub okręgowy) jest właściwy do rozpoznania powództwa w całości. Wówczas na podstawie art. 193 § 1 zmiana jest uznawana za dopuszczalną i zasada wynikająca z art. 15 § 1 znajduje zastosowanie. W drugiej sytuacji powód zmienia powództwo w ten sposób, że występuje z nowym roszczeniem obok dotychczasowego, przy czym ze względu na właściwość sądu (rzeczową i miejscową) i tryb postępowania (art. 191) nie ma możliwości łącznego ich rozpoznania. Wówczas nowo zgłoszone roszczenie jest traktowane jako oddzielna sprawa i bądź rozpatrywane przez ten sam sąd (jeśli jest on właściwy rzeczowo i miejscowo), bądź przekazywane sądowi właściwemu (rejonowemu lub okręgowemu). Również wtedy zasada wynikająca z art. 15 § 1 znajduje zastosowanie, gdyż właściwość sądu podlega ocenie na nowo w odniesieniu do nowego (odrębnego) roszczenia. W trzeciej sytuacji powód zmienia powództwo przed sądem rejonowym w ten sposób, że występuje z nowym roszczeniem obok dotychczasowego, przy czym ze względu na właściwość sądu rejonowego nie ma możliwości łącznego ich rozpoznania, nowe roszczenie nie podlega wyłączeniu, lecz sprawę w całości przekazuje się według właściwości sądowi okręgowemu, co stanowi wyjątek od zasady wynikającej z art. 15 § 1.

16. Po drugie, zgodnie z art. 204 § 2, pozew wzajemny wnosi się do sądu pozwu głównego. Jeżeli jednak pozew wzajemny podlega rozpoznaniu przez sąd okręgowy, a sprawa wszczęta była w sądzie rejonowym, sąd ten przekazuje całą sprawę sądowi właściwemu do rozpoznania powództwa wzajemnego.

17. Po trzecie, z art. 205 wynika, że sąd rejonowy może przekazać sprawę sądowi okręgowemu, jeżeli pozwany wytoczył przeciwko powodowi przed tym sądem powództwo wpływające na roszczenie powoda, bądź dlatego że ma z nim związek, bądź dlatego że

roszczenia stron nadają się do potrącenia. Do przekazania sprawy dochodzi na wniosek pozwanego, który może zostać złożony aż do zamknięcia rozprawy.

18. Po czwarte, art. 18 § 1 stanowi, że jeżeli przy rozpoznawaniu sprawy w sądzie rejonowym powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd ten może przekazać sprawę do rozpoznania sądowi okręgowemu.

19. Po piąte, zgodnie z art. 44 § 1, jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznacza inny sąd równorzędny.

20. Sprostowanie w toku procesu danych będących przesłankami ustalenia właściwości sądu (np. obejmujących miejsce zamieszkania lub siedziby pozwanego bądź wartość przedmiotu sporu) i zamiana ich na dane prawidłowe, aktualne w chwili wniesienia pozwu, może być podstawą przekazania sprawy innemu sądowi według właściwości. W chwili wniesienia pozwu właściwość sądu określają bowiem dane prawidłowe, a nie błędnie wskazane. Jednak również w tym wypadku należy mieć na uwadze ograniczenia wynikające z treści art. 200 § 1^2.

21. Zgodnie z powołanym przepisem niewłaściwość dającą się usunąć za pomocą umowy stron sąd bierze pod rozwagę z urzędu tylko do czasu doręczenia pozwu. Natomiast po doręczeniu pozwu sąd bierze tę niewłaściwość pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Niewłaściwość, która może być usunięta za pomocą umowy stron, obejmuje właściwość miejscową ogólną, przemienną i umowną. Należy przy tym wskazać, że nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., ustawodawca jako zasadę ustanowił badanie przez sąd z urzędu właściwości w każdym stanie sprawy. Powołany przepis stanowi zaś wyjątek od tej zasady (zob. uwagi do art. 200).

22. Konsekwencją niewłaściwości sądu w chwili wniesienia pozwu może być przekazanie sprawy według właściwości sądowi właściwemu – z urzędu lub na zarzut pozwanego. Jednakże jest to możliwe jedynie w przypadku, gdy sąd, do którego wniesiono pozew, w toku postępowania nie stał się właściwy. Zgodnie z art. 15 § 2 sąd, który w toku postępowania stał się właściwy do rozpoznania sprawy, nie może stwierdzić swojej niewłaściwości, odwołując się do zasady wynikającej z art. 15 § 1. Wówczas bowiem podstawowa reguła ulega modyfikacji i o właściwości sądu decyduje nie chwila wniesienia pozwu, lecz stan aktualny.

23. W wypadku niezgłoszenia przez pozwanego zarzutu niewłaściwości sądu, o którym mowa w art. 200 § 1^2, zasada określona w art. 15 § 1 dotyczy sądu, do którego został wniesiony pozew.

24. Strona, która mimo istnienia przesłanek wyboru sądu właściwego według przepisów o właściwości przemiennej wniosła pozew do sądu właściwości ogólnej, nie może później zmienić sądu właściwego (postanowienie SA w Rzeszowie z 18.10.1991 r., I ACz 120/91, „Wokanda" 1992/6, s. 29).

25. Zasada określona w komentowanym przepisie dotyczy nie tylko procesu, lecz na podstawie art. 13 § 2 także postępowania nieprocesowego. Przy tym, zgodnie z art. 508 § 2, w postępowaniu nieprocesowym w wypadku gdy sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności albo gdy wymagają tego względy celowości, sąd nad nim przełożony wyznacza na posiedzeniu niejawnym inny sąd do rozpoznania sprawy w całości lub w części. Również z art. 526 § 1 i 2 wynika, że w sprawach o uznanie za zmarłego, jeżeli wskutek tego samego zdarzenia zaginęła większa liczba osób, Sąd Najwyższy na wniosek Ministra Sprawiedliwości może wyznaczyć jeden sąd jako wyłącznie właściwy do rozpoznania spraw będących w związku z tym zdarzeniem. Natomiast art. 683 przewiduje, że na żądanie uczestnika postępowania o dział spadku, zgłoszone nie później niż na pierwszej rozprawie, sąd spadku może przekazać sprawę sądowi rejonowemu, w którego okręgu znajduje się spadek lub jego znaczna część, albo sądowi rejonowemu, w którego okręgu mieszkają wszyscy współspadkobiercy.

26. Natomiast w procesie generalnie brak jest podstaw do zmiany właściwości sądu ze względów celowości. Szczególna regulacja dotyczy spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, w których sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu, rozpoznającemu sprawy z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych, jeżeli przemawiają za tym względy celowości (art. 461 § 3).

27. Zasada określona w art. 15 § 1 i ograniczenia wynikające z art. 200 obowiązują także w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, który uchylając zaskarżony wyrok, przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji, który wydał ten wyrok (art. 386 § 4). Obowiązuje ona także przed Sądem Najwyższym, przy czym przepisy wyraźnie zastrzegają możliwość przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu w sytuacji, gdy sąd właściwy nie jest zdolny do jej rozpoznania (np. z powodu przeszkody, gdy zachodzi naruszenie właściwości rzeczowej czy funkcyjnej). Zgodnie bowiem z art. 398^{15} § 1 Sąd Najwyższy w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał orzeczenie, lub innemu sądowi równorzędnemu. Ponadto Sąd Najwyższy może uchylić w całości lub w części orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania sądowi temu samemu lub równorzędnemu.

28. Sąd gospodarczy, który stwierdzi, że dana sprawa nie jest sprawą gospodarczą, może przekazać ją sądowi właściwemu w terminie miesiąca od dnia wdania się przez pozwanego w spór co do istoty sprawy. W tym samym terminie także inny sąd może przekazać sprawę sądowi gospodarczemu jako sprawę gospodarczą. Jeżeli sprawa gospodarcza nie zostanie przekazana sądowi gospodarczemu ze względu na upływ terminu, inny sąd powinien ją rozpoznać z pominięciem przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych (zob. uwagi do art. 458^{7}).

Rozdział 1
Właściwość rzeczowa

Oddział 1
Podstawy właściwości

Art. 16. [Właściwość sądu rejonowego]

§ 1. Sądy rejonowe rozpoznają wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw, dla których zastrzeżona jest właściwość sądów okręgowych.
§ 2. (uchylony)

1. Pojęcie właściwości rzeczowej dotyczy rozłożenia kompetencji orzeczniczej między sądy różnego rzędu i ma znaczenie dla określenia, który sąd (rejonowy czy okręgowy) powinien rozpoznać daną sprawę w pierwszej instancji. Komentowany przepis wyraża zasadę właściwości rzeczowej sądów rejonowych w postępowaniu procesowym, z której wynika, że jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, do rozpoznania sprawy właściwy jest sąd rejonowy. Obowiązywanie podobnej zasady w postępowaniu nieprocesowym wynika z art. 507.

2. Sądy okręgowe w postępowaniu procesowym pierwszoinstancyjnym są właściwe wyłącznie wówczas, gdy wynika to z przepisu szczególnego. Przepisami takimi są: art. 17, 477^{8} § 1, art. 479^{28}, 479^{46}, 479^{57}, 479^{68}, 479^{79}, 479^{90} § 1. Natomiast podstawą właściwości rzeczowej sądów okręgowych w postępowaniu nieprocesowym są: art. 544 § 1, art. 567^{1}, 691^{1} § 2. Również rozpoznawanie wniosków zgłoszonych na podstawie art. 1148^{1} § 1 i art. 1151^{1} § 1 należy do właściwości sądów okręgowych.

3. Odmienna reguła obowiązuje w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, gdyż ustawodawca w art. 477^{8} § 1 wprowadził zasadę właściwości rzeczowej sądów okręgowych. W konsekwencji sądy rejonowe są właściwe wyłącznie w sprawach

enumeratywnie wymienionych w art. 477^{8} § 2, który jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 16 i 17.

4. Na podstawie art. 479^{28}, 479^{46}, 479^{57}, 479^{68}, 479^{79} Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów jest właściwy w sprawach z zakresu: ochrony konkurencji, regulacji energetyki, regulacji telekomunikacji i poczty, regulacji transportu kolejowego oraz regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego.

5. Ponadto do właściwości sądów okręgowych należą sprawy własności intelektualnej (art. 479^{90} § 1). Zalicza się do nich sprawy o ochronę praw autorskich i pokrewnych, o ochronę praw własności przemysłowej oraz o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych, a także sprawy o: zapobieganie i zwalczanie nieuczciwej konkurencji; ochronę dóbr osobistych w zakresie, w jakim dotyczy ona wykorzystania dobra osobistego w celu indywidualizacji, reklamy lub promocji przedsiębiorcy, towarów lub usług; ochronę dóbr osobistych w związku z działalnością naukową lub wynalazczą (art. 479^{89} § 1 i 2). Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 29.06.2020 r. w sprawie przekazania niektórym sądom okręgowym rozpoznawania spraw własności intelektualnej z właściwości innych sądów okręgowych (Dz.U. poz. 1152) rozpoznawanie tej kategorii spraw zostało przekazane jedynie pięciu sądom okręgowym w Polsce. Są to: Sąd Okręgowy w Gdańsku, Sąd Okręgowy w Katowicach, Sąd Okręgowy w Lublinie, Sąd Okręgowy w Poznaniu i Sąd Okręgowy w Warszawie. Natomiast do rozpoznawania spraw własności intelektualnej w drugiej instancji właściwe są tylko dwa sądy apelacyjne w Polsce: Sąd Apelacyjny w Warszawie i Sąd Apelacyjny w Poznaniu (zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 29.06.2020 r. w sprawie przekazania niektórym sądom apelacyjnym rozpoznawania spraw własności intelektualnej z właściwości lub części obszarów właściwości innych sądów apelacyjnych, Dz.U. poz. 1151).

6. Sąd okręgowy jest właściwy rzeczowo także w sprawach nieprocesowych o ubezwłasnowolnienie (art. 544 § 1) i o separację na zgodny wniosek małżonków i o zniesienie separacji (art. 567^{1}) oraz w sprawach z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (art. 691^{1} § 2). Ponadto właściwość sądów okręgowych wynika z art. 1148^{1} § 1 (sprawy o ustalenie, że orzeczenie sądu państwa obcego podlega lub nie podlega uznaniu) i art. 1151^{1} § 1 (sprawy o stwierdzenie wykonalności orzeczeń sądów państw obcych przez nadanie im klauzuli wykonalności).

7. Właściwość sądu może wynikać również z przepisów pozakodeksowych. Przykładowo prowadzenie ksiąg wieczystych należy do właściwości sądów rejonowych (art. 23 u.k.w.h.), również Krajowy Rejestr Sądowy prowadzą w systemie teleinformatycznym sądy rejonowe (art. 2 ust. 1 u.KRS). Natomiast z art. 3 ust. 1 u.d.r.p.g. wynika, że postępowanie grupowe należy do właściwości sądów okręgowych.

8. Niezależnie od przedmiotu sprawy do właściwości sądów rejonowych należy przeprowadzanie wielu czynności, do których zalicza się m.in.: przyjęcie od osoby fizycznej niemającej miejsca zamieszkania w siedzibie danego sądu wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego w celu przekazania go sądowi właściwemu (art. 117 § 4), przeprowadzenie postępowania pojednawczego (art. 185 § 1), przeprowadzenie dowodu jako sąd wezwany (art. 235 § 1 k.p.c. w zw. z art. 44 § 3 i 4 p.u.s.p.), zabezpieczenie dowodu w wypadkach niecierpiących zwłoki lub gdy postępowanie nie zostało jeszcze wszczęte (art. 311), ustanowienie kuratora do sprawy o unieważnienie małżeństwa wytaczanej po śmierci jednego z małżonków (art. 447 § 1), przyjęcie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 640 § 1), odtworzenie akt sprawy zakończonej w państwowym biurze notarialnym (art. 720), dokonywanie czynności w postępowaniu egzekucyjnym (art. 758), rozpoznawanie skarg na czynności komornika (art. 767 § 1), nadawanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu w postaci orzeczenia wydanego w elektronicznym postępowaniu upominawczym (art. 781 § 1^2 w zw. z art. 783 § 4), nadawanie klauzuli wykonalności tytułom egzekucyjnym pochodzącym od sądu administracyjnego (art. 781 § 2), przeprowadzanie dowodów i doręczanie pism na wniosek sądów i innych organów państw obcych (art. 1135 § 1), zabezpieczanie dowodów potrzebnych do dochodzenia roszczeń za granicą (art. 1137), wydawanie zaświadczeń europejskiego tytułu egzekucyjnego dotyczących tytułu egzekucyjnego innego niż orzeczenie sądu lub ugoda zawarta przed sądem (art. 795^1 § 2 w zw. z § 1), wydawanie zaświadczeń na potrzeby wykonania w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej tytułu egzekucyjnego w sprawach cywilnych i handlowych innego niż orzeczenie sądu lub ugoda zawarta przed sądem (art. 795^{10} § 3 w zw. z § 1 i 2), wydawanie wyciągów z tytułu egzekucyjnego innego niż orzeczenie sądowe lub ugoda zawarta przed sądem na potrzeby uznania lub wykonania orzeczenia w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej (art. 795^{12} § 3 w zw. z § 1 i 2), przeprowadzenie dowodu lub wykonanie innej czynności na wniosek sądu polubownego (art. 1192 § 1).

9. Właściwość rzeczowa sądu może ulec modyfikacji na korzyść sądu okręgowego także w przypadku wniesienia powództwa wzajemnego. Zgodnie z art. 204 § 2 pozew wzajemny wnosi się do sądu pozwu głównego. Jeżeli jednak pozew wzajemny podlega rozpoznaniu przez sąd okręgowy, a sprawa wszczęta była w sądzie rejonowym, sąd ten przekazuje całą sprawę sądowi właściwemu do rozpoznania powództwa wzajemnego. Oznacza to nakaz przekazania do rozpoznania sądowi okręgowemu także powództwa pierwotnego, mimo że sprawa należy do właściwości sądu rejonowego. Ponadto, ponieważ pozew wzajemny wnosi się do sądu pozwu głównego, jeżeli sprawa toczy się przed sądem okręgowym, rozpozna on pozew wzajemny nawet wówczas, gdy z uwagi na wartość przedmiotu sporu sprawa będzie należała do właściwości rzeczowej sądu rejonowego.

10. Inną podstawą prowadzącą do modyfikacji właściwości sądu jest art. 205, który zezwala sądowi rejonowemu na przekazanie sprawy sądowi okręgowemu, jeżeli pozwany wytoczył przeciwko powodowi przed tym sądem powództwo wpływające na roszcze-

nie powoda ze względu na fakt, że pozostaje z nim w związku, bądź obydwa roszczenia nadają się do potrącenia. Przekazanie sprawy w tym trybie może nastąpić wyłącznie na wniosek pozwanego złożony aż do zamknięcia rozprawy.

11. Dodatkową podstawą powstania właściwości rzeczowej sądu okręgowego w sprawie należącej do właściwości sądu rejonowego może być wydane na podstawie art. 18 § 1 postanowienie sądu rejonowego o przekazaniu sprawy do rozpoznania sądowi okręgowemu w sytuacji, gdy przy rozpoznawaniu sprawy w sądzie rejonowym powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości. Skutku tego nie powoduje natomiast wyznaczenie innego sądu przez sąd przełożony na podstawie art. 44 § 1, w sytuacji gdy sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności. Sąd przełożony w ramach właściwości delegacyjnej wyznacza bowiem inny sąd równorzędny, co nie wpływa na właściwość rzeczową.

12. Konsekwencje naruszenia przepisów o właściwości rzeczowej określa art. 379 pkt 6 w ten sposób, że nieważność postępowania zachodzi wyłącznie wówczas, gdy sąd rejonowy orzekł w sprawie, w której sąd okręgowy jest właściwy bez względu na wartość przedmiotu sporu (chodzi o sprawy wymienione w art. 17 pkt 1, 3, 4^1, 4^2, 4^4 i 4^5, art. 477^8 § 1, art. 479^{28}, 479^{46}, 479^{57}, 479^{68}, 479^{79}, 479^{90} § 1, art. 544 § 1, art. 567^1, 691^1 § 2). Jeżeli natomiast sąd okręgowy orzekł w sprawie należącej do właściwości sądu rejonowego bądź sąd rejonowy orzekł w sprawie należącej do właściwości sądu okręgowego na podstawie art. 17 pkt 4, nieważność postępowania nie wystąpi. Jednakże takie naruszenie przepisów o właściwości rzeczowej sądu może stać się podstawą sformułowania zarzutów apelacji, jeżeli uchybienie to miało wpływ na treść rozstrzygnięcia sprawy. Ponadto w takiej sytuacji może dojść do naruszenia pośrednio innych przepisów przewidujących skutek nieważności, np. regulujących skład sądu lub gwarantujących stronie prawo do obrony swych praw.

Art. 17. [Właściwość sądu okręgowego]

Do właściwości sądów okręgowych należą sprawy:

1) o prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe oprócz spraw o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz o rozwiązanie przysposobienia;

2) (uchylony)

3) o roszczenia wynikające z Prawa prasowego;

4) o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa siedemdziesiąt pięć tysięcy złotych, oprócz spraw o alimenty, o naruszenie posiadania, o ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami, o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym oraz spraw rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym;

4^{1}) o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni;
4^{2}) o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo o ustalenie istnienia lub nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną;
4^{3}) (uchylony)
4^{4}) o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem;
4^{5}) o roszczenia wynikające z naruszenia praw przysługujących na mocy przepisów o ochronie danych osobowych.
5–6) (uchylone)

1. Sprawy należące do właściwości rzeczowej sądów okręgowych w pierwszej instancji zostały przez ustawodawcę wyodrębnione na podstawie kryteriów niemajątkowego charakteru sprawy, jej specyficznego przedmiotu, a w sprawach o prawa majątkowe – także wartości przedmiotu sprawy.

2. Rozpoznawane w postępowaniu procesowym sprawy o prawa niemajątkowe to te, w których powód domaga się ochrony dobra niemającego charakteru majątkowego, w szczególności wszystkich dóbr osobistych (art. 23 i 24 k.c.) i praw wynikających ze stosunków rodzinnych (sprawy: o unieważnienie małżeństwa – art. 15^{1} i n. k.r.o., o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa – art. 2 k.r.o., o rozwód – art. 56 i n. k.r.o., o separację na żądanie jednego z małżonków – art. 61^{1} i n. k.r.o.). W postępowaniu nieprocesowym art. 567^{1} jest podstawą właściwości sądów okręgowych w sprawach o separację na zgodny wniosek małżonków i o zniesienie separacji.

3. Jednakże – na zasadzie wyjątku – do właściwości sądów rejonowych należą sprawy o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka (tj. sprawy o ustalenie lub zaprzeczenie macierzyństwa – art. 61^{10} oraz 61^{12} i n. k.r.o., a także sprawy o ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa – art. 63 i n. oraz 72 k.r.o.), o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa (art. 78 i n. k.r.o.) oraz o rozwiązanie przysposobienia (art. 125 k.r.o.).

4. O majątkowym charakterze sprawy decyduje ścisłe powiązanie zasadniczego przedmiotu rozstrzygnięcia z mieniem, wyrażające się w bezpośrednim wpływie rozstrzygnięcia na stan i bezpieczeństwo mienia. Jeżeli rozstrzygnięcie ma oddziaływać bezpośrednio na sferę dóbr osobistych powoda, a tylko pośrednio na sferę ekonomiczną, sprawa ma charakter niemajątkowy (por. postanowienie SN z 27.03.2008 r., II CZ 4/08, LEX nr 627218).

5. O charakterze sprawy decyduje charakter prawa (roszczenia) realizowanego w toku danego postępowania. Przyjmując jako kryterium rozróżnienia praw majątkowych i niemajątkowych typowy interes, jaki one realizują, do praw majątkowych zalicza

się przede wszystkim prawa rzeczowe, wierzytelności opiewające na świadczenia majątkowe, prawa majątkowo-małżeńskie, prawa autorskie i wynalazcze. Dla uznania danego prawa podmiotowego za prawo majątkowe nie ma znaczenia, czy przedstawia ono jakąś wartość rynkową. Za prawa majątkowe uważa się także roszczenia pieniężne, chociażby służyły do ochrony dóbr niemajątkowych. Natomiast do praw niemajątkowych zalicza się w szczególności prawa osobiste (tj. prawa podmiotowe, które zostały przyznane w celu ochrony dóbr osobistych) i niemajątkowe prawa rodzinne wynikające z małżeństwa, pokrewieństwa albo stosunków prawnych ukształtowanych na wzór rodzinnych (opieka, kuratela, przysposobienie; por. uzasadnienie postanowienia SN z 19.05.2010 r., I CZ 121/09, LEX nr 627199, uchwała SN z 9.12.2005 r., III CZP 111/05, OSNC 2006/11, poz. 183, i postanowienie SN z 28.01.2015 r., II CZ 87/14, LEX nr 1652693).

6. Bez znaczenia dla kwalifikacji sprawy jako majątkowej pozostaje okoliczność, że pośrednio wydane orzeczenie może oddziaływać także na dobra niemajątkowe (postanowienie SN z 28.01.2015 r., II CZ 87/14, LEX nr 1652693).

7. Sprawami o prawa majątkowe są według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego sprawy, w których przedmiot żądania objętego pozwem ma wartość majątkową. Pojęcie spraw o prawa majątkowe jest szersze niż pojęcie spraw o świadczenie i może obejmować też sprawy o ukształtowanie oraz ustalenie prawa lub stosunku prawnego (postanowienia SN: z 15.12.2006 r., III CZ 85/06, LEX nr 610087, oraz z 5.08.2009 r., II PZ 6/09, LEX nr 558584). Spór o ustalenie prawa do określonego świadczenia należy do właściwości tego samego sądu, który jest właściwy do rozpoznania sporu o samo świadczenie (postanowienie SN z 22.09.1981 r., IV PZ 49/81, OSNCP 1982/2–3, poz. 41).

8. Nie każda sprawa o świadczenie niepieniężne (*facere*) ma za przedmiot prawo niemajątkowe (art. 17 pkt 1). Ocena okresowa jest częścią stosunku pracy określonej grupy pracowników, a stosunek pracy ma charakter majątkowy. Wyłomu w tej zasadzie nie tworzy procedura ocen okresowych, która ma zakotwiczenie w ustawie i jest ściśle sformalizowana. Ocena okresowa dotyczy wykonywania przez członka korpusu służby cywilnej obowiązków wynikających z opisu zajmowanego przez niego stanowiska pracy (art. 81 ust. 3 u.s.c.), dlatego sprzeciw pracownika służby cywilnej wobec oceny okresowej rozpoznaje sąd rejonowy (wyrok SN z 30.10.2013 r., II PK 32/13, OSNP 2014/9, poz. 128).

9. Charakter niemajątkowy mają m.in.: roszczenie negatoryjne właściciela nieruchomości o zaniechanie immisji na podstawie art. 222 § 2 w zw. z art. 144 k.c. (tak postanowienie SN z 27.03.2008 r., II CZ 4/08, LEX nr 627218), sprawa o ustalenie uprawnienia do dysponowania grobem, w którym są pochowane zwłoki (uchwała SN z 28.10.2004 r., III CZP 59/04, OSNC 2005/10, poz. 172), sprawa o zobowiązanie spółdzielni do przy-

jęcia osoby w poczet jej członków (postanowienie SN z 19.05.1986 r., IV CZ 65/86, OSNCP 1987/8, poz. 124).

10. Ponadto do spraw niemajątkowych zalicza się sprawy o sprostowanie treści świadectwa lub opinii o pracy wówczas, gdy kwestionowana treść godzi w dobra osobiste pracownika (postanowienie SN z 24.04.1975 r., I PZP 5/75, LEX nr 14282). Natomiast powództwo o wydanie określonych dokumentów, a więc o wydanie rzeczy, nie jest roszczeniem o prawa niemajątkowe, lecz roszczeniem majątkowym niepieniężnym (postanowienie SN z 14.03.1975 r., II CZ 31/75, LEX nr 7674).

11. Charakter majątkowy mają m.in.: sprawa o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (tak postanowienie SN z 15.12.2006 r., III CZ 85/06, LEX nr 610087), sprawa o uchylenie uchwały wspólnoty mieszkaniowej w przedmiocie odwołania członka zarządu (postanowienie SN z 16.06.2008 r., II CSK 140/08, LEX nr 637703), sprawa o uchylenie uchwały wspólnoty mieszkaniowej, której przedmiotem jest przeznaczenie środków finansowych wynikających z rozliczenia kosztów centralnego ogrzewania za określony okres na pokrycie takich kosztów w przyszłości (uchwała SN z 7.01.2004 r., III CZP 100/03, OSNC 2005/2, poz. 29), sprawa o wyłączenie wspólnika spółki (postanowienie SN z 8.10.1997 r., II CZ 108/97, OSNC 1998/4, poz. 57), roszczenie o udzielenie urlopu wypoczynkowego (postanowienie SN z 10.04.1997 r., I PKN 112/97, OSNAPiUS 1998/4, poz. 116), roszczenie o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (postanowienie SA w Warszawie z 29.12.1993 r., I ACz 1120/93, OSA 1996/10, poz. 55), sprawa o uiszczenie przez sprawcę umyślnego naruszenia dóbr osobistych odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża na podstawie art. 448 k.c. (uchwała SN (7) z 26.06.1985 r., III CZP 27/85, OSNCP 1985/12, poz. 185), sprawa o uznanie spadkobiercy za niegodnego (postanowienie SN z 7.10.1966 r., I CZ 105/66, OSNCP 1967/7–8, poz. 128) (tak postanowienie SN z 19.05.2010 r., I CZ 121/09, LEX nr 627199).

12. Również w żądaniu członka wspólnoty mieszkaniowej udostępnienia dokumentacji dotyczącej nieruchomości wspólnej dominują elementy ochrony interesów majątkowych (postanowienie SN z 5.10.2006 r., IV CSK 110/06, LEX nr 354965). Ponadto jeżeli u podstaw zakwestionowania uchwały o wykluczeniu członka zarządu ze składu zarządu leży interes ekonomiczny ogółu właścicieli lokali i ten interes określa charakter sprawy o uchylenie, ustalenie nieistnienia lub nieważności uchwały o wykluczeniu, to jest to sprawa o prawa majątkowe (postanowienie SN z 26.01.2006 r., V CSK 53/05, OSP 2007/2, poz. 14, LEX nr 191235).

13. Na podstawie art. 17 pkt 1 do właściwości sądów okręgowych należą nie tylko sprawy o prawa niemajątkowe, lecz także sprawy o łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe. Oznacza to, że jeżeli powód domaga się udzielenia ochrony prawu niema-

jątkowemu, to sąd okręgowy rozpozna także jego roszczenie majątkowe (np. o odszkodowanie, zadośćuczynienie czy zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na cel społeczny) niezależnie od wartości przedmiotu sporu.

14. Jednakże w sytuacji gdy powód wprawdzie powołuje się na fakt naruszenia jego dóbr osobistych, lecz dochodzi wyłącznie roszczeń majątkowych, art. 17 pkt 1 nie będzie miał zastosowania i zgodnie z art. 17 pkt 4 właściwość rzeczowa sądu będzie zależna od wartości przedmiotu sporu (postanowienie SN z 6.01.1969 r., II CZ 203/68, LEX nr 6436). Także w nowszym orzecznictwie przyjmuje się, że właściwość rzeczową sądu okręgowego w sprawie z powództwa pracownika, której przedmiotem jest wyłącznie roszczenie o zasądzenie zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, określa się na podstawie art. 17 pkt 4 (uchwała SN z 5.10.2006 r., I PZP 3/06, OSNP 2007/11–12, poz. 151, i postanowienie SN z 6.03.2015 r., III CZ 10/15, LEX nr 1682211).

15. Ustawą z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288), która weszła w życie z dniem 1.07.2020 r., uchylony został pkt 2 komentowanego artykułu. Przewidywał on, że do właściwości rzeczowej sądów okręgowych należały sprawy o ochronę praw autorskich i pokrewnych, jak również dotyczących wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych i topografii układów scalonych oraz o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych. Uchylenie tego przepisu pozostaje w związku z dodaniem w części pierwszej w księdze pierwszej w tytule VII Kodeksu postępowania cywilnego działu IVg, zatytułowanego „Postępowanie w sprawach własności intelektualnej". W dodanym art. 479^{89} § 1 i 2 zdefiniowane zostały sprawy własności intelektualnej jako sprawy o ochronę praw autorskich i pokrewnych, o ochronę praw własności przemysłowej oraz o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych, a także sprawy o: zapobieganie i zwalczanie nieuczciwej konkurencji; ochronę dóbr osobistych w zakresie, w jakim dotyczy ona wykorzystania dobra osobistego w celu indywidualizacji, reklamy lub promocji przedsiębiorcy, towarów lub usług; ochronę dóbr osobistych w związku z działalnością naukową lub wynalazczą. Natomiast w art. 479^{90} § 1 wskazano, że sprawy te należą do właściwości sądów okręgowych.

16. Sprawy o ochronę praw autorskich i pokrewnych wynikają z ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Ochroną prawną objęte są zarówno osobiste (art. 78 u.p.a.p.p.), jak i majątkowe (art. 79 i 80 u.p.a.p.p.) prawa autorskie. Ponadto, na podstawie art. 83 u.p.a.p.p., ochroną objęte są wizerunek osoby i korespondencja, a na podstawie art. 85 i n. u.p.a.p.p. – artystyczne wykonania utworów lub dzieł sztuki ludowej (prawa pokrewne).

17. W orzecznictwie powstałym na gruncie uchylonego pkt 2 komentowanego artykułu wskazywano, że ustawodawca w art. 17 pkt 2 posługiwał się pojęciem spraw o ochronę

praw autorskich. O ochronie praw autorskich – osobistych i majątkowych – mowa jest też w tytułach rozdziałów 8 i 9 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Sugerowało to wykładnię art. 17 pkt 2 k.p.c. w kierunku ograniczenia właściwości sądów okręgowych tylko do spraw, w których dochodzone były roszczenia z tytułu naruszenia praw autorskich, o których mowa w art. 78 i 79 u.p.a.p.p. Przy takim ujęciu decydujący wpływ na wykładnię art. 17 pkt 2 k.p.c. miała okoliczność, czy prawo do wynagrodzenia stanowiło rodzaj bezwzględnego autorskiego prawa majątkowego, w razie naruszenia którego twórca mógł korzystać z roszczeń określonych w art. 79 u.p.a.p.p. (postanowienie SN z 26.02.2015 r., III CZ 6/15, LEX nr 1659242). Pogląd ten należy uznać za nadal aktualny, skoro analogicznie w nowym art. 479^{89} § 1 jest mowa o sprawach o ochronę praw autorskich i pokrewnych.

18. Dotychczas w orzecznictwie za roszczenia o ochronę praw autorskich uznano m.in. sprawy: z powództwa twórcy przeciwko wydawcy o zapłatę wynagrodzenia w związku z odstąpieniem przez wydawcę od wydania utworu (postanowienie SN z 29.12.1971 r., I CZ 205/71, OSPiKA 1972/9, poz. 173), z powództwa stowarzyszenia ZAiKS o zapłatę wynagrodzenia za publiczne wykonanie utworu muzycznego, także w wypadku gdy jest ono skierowane na podstawie umowy między wykonawcą utworu a zamawiającym przeciwko zamawiającemu (uchwała SN (7) z 6.11.1976 r., III CZP 10/76, OSNCP 1977/3, poz. 43), sprawę, której przedmiotem jest uprawnienie twórcy utworu do zatrzymania zaliczki wypłaconej mu przez wydawcę na podstawie zawartej przez strony umowy wydawniczej (wyrok SN z 8.12.1976 r., III CRN 269/76, OSNCP 1977/10, poz. 191).

19. Ponadto w orzecznictwie przyjmowano, że treść prawa autorskiego nie obejmuje prawa do należnej za rozpowszechnienie utworu scenicznego tantiemy, wynikającego z umowy między wykonawcą utworu a zamawiającym, w której zastrzeżono tantiemy na rzecz ZAiKS (art. 393 § 1 k.c.). Roszczenie o zapłatę takiej tantiemy nie jest roszczeniem o ochronę praw autorskich, a wobec tego może być dochodzone przed sądem okręgowym tylko na podstawie przepisu art. 17 pkt 4 (postanowienie SN z 9.02.1973 r., II CZ 4/73, OSNCP 1973/12, poz. 222). Stwierdzono również, że prawo twórcy do wynagrodzenia za korzystanie z jego dzieła należy do treści prawa autorskiego, a dochodzenie jego prawa jest sprawą o ochronę praw autorskich bez względu na to, czy korzystający z dzieła autorskiego kwestionuje autorstwo twórcy (postanowienie SN z 11.04.1973 r., I CZ 36/73, OSNCP 1974/5, poz. 89).

20. Sprawy dotyczące wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych i topografii układów scalonych wynikają z Prawa własności przemysłowej. Zgodnie z art. 283 p.w.p. sprawy dotyczące roszczeń cywilnoprawnych z zakresu ochrony własności przemysłowej, nienależące do kompetencji innych organów, rozstrzygane są w trybie postępowania cywilnego na zasadach

ogólnych. Natomiast art. 284 p.w.p. precyzuje, że w trybie postępowania cywilnego rozpatrywane są m.in. sprawy o:

1) ustalenie autorstwa projektu wynalazczego;
2) ustalenie prawa do patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji;
3) wynagrodzenie za korzystanie z projektu wynalazczego;
4) wynagrodzenie za korzystanie z wynalazku, wzoru użytkowego lub topografii do celów państwowych;
5) naruszenie patentu, dodatkowego prawa ochronnego, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji;
6) przeniesienie patentu, prawa ochronnego na wzór użytkowy albo prawa z rejestracji wzoru przemysłowego lub topografii, uzyskanego przez osobę nieuprawnioną.

Jednakże w zakresie spraw rozstrzyganych przez Urząd Patentowy w drodze decyzji (art. 255 p.w.p.) stronom przysługuje skarga do sądu administracyjnego.

21. W dotychczasowym stanie prawnym w piśmiennictwie wskazywano, że pojęcie praw na dobrach niematerialnych odnosi się do tzw. własności intelektualnej, która jest rozumiana dosyć szeroko i obejmuje m.in. prawa autorskie, patenty, wzory użytkowe i przemysłowe, znaki towarowe. W uchylonym pkt 2 komentowanego artykułu ustawodawca jedynie przykładowo wymienił sprawy o ochronę praw autorskich i pokrewnych, a także sprawy dotyczące wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych i topografii układów scalonych. Dlatego przyjmowano, że wskazane w art. 17 pkt 2 *in fine* sprawy o ochronę „innych praw na dobrach niematerialnych" dotyczyły pozostałych praw własności intelektualnej, np. baz danych, na podstawie ustawy z 27.07.2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2134 ze zm.). W nowym art. 479^{89} § 1 i 2 ustawodawca odwołuje się do równie ogólnej definicji „spraw własności intelektualnej", nadal posługując się określeniem spraw „o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych". W konsekwencji również to wyliczenie spraw ma charakter jedynie przykładowy.

22. Ochronę praw własności intelektualnej przedsiębiorców zapewniają także przepisy ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Przykładowe czyny nieuczciwej konkurencji to takie oznaczenie przedsiębiorstwa, które może wprowadzić klientów w błąd co do jego tożsamości, przez używanie firmy, nazwy, godła, skrótu literowego lub innego charakterystycznego symbolu wcześniej używanego zgodnie z prawem do oznaczenia innego przedsiębiorstwa bądź opatrywanie towarów lub usług fałszywym lub oszukańczym oznaczeniem geograficznym wskazującym bezpośrednio albo pośrednio na kraj, region lub miejscowość ich pochodzenia albo używanie takiego oznaczenia w działalności handlowej, reklamie, listach handlowych, rachunkach lub innych dokumentach. Ustawą z 13.02.2020 r., która weszła w życie z dniem 1.07.2020 r., uchylony został pkt 4^3 komentowanego artykułu. Przepis ten stanowił *lex specialis* wobec

uchylonego podczas tej samej nowelizacji art. 17 pkt 2. Obecnie regulacja przewidująca właściwość sądu okręgowego znalazła się w nowym art. 479^{89} § 2, w którym wymienione zostały m.in. sprawy o zapobieganie i zwalczanie nieuczciwej konkurencji.

23. Kolejna kategoria spraw należących do właściwości rzeczowej sądów okręgowych bez względu na ich charakter (niemajątkowy lub majątkowy) i wartość przedmiotu sporu obejmuje roszczenia wynikające z Prawa prasowego (art. 17 pkt 3). Są to m.in. roszczenia o opublikowanie sprostowania (art. 31a–33 i 39 pr. pras.) czy kierowane przeciwko autorowi, redaktorowi, wydawcy i innym osobom odpowiedzialnym za publikację roszczenia związane z naruszeniem prawa spowodowanym opublikowaniem materiału prasowego (art. 37 i 38 pr. pras.). Zgodnie z art. 52 ust. 1 pr. pras. sprawy, o których mowa w art. 39 ust. 1, rozpoznaje sąd okręgowy właściwy ze względu na siedzibę odpowiedniej redakcji, najpóźniej w ciągu 30 dni od dnia wniesienia pozwu niedotkniętego brakami formalnymi.

24. W uchwale z 10.07.2015 r., III CZP 36/15, OSNC 2016/6, poz. 70, SN uznał, że sprawy o zadośćuczynienie za krzywdę wyrządzoną naruszeniem dóbr osobistych przez opublikowanie materiału prasowego należą do właściwości sądu okręgowego (art. 17 pkt 3). W uzasadnieniu wyjaśnił, że wyodrębnienie spraw wynikających z prawa prasowego, bez określenia ich rodzajów, stworzyło kategorię spraw szczególną w stosunku do klasyfikacji objętej art. 17 pkt 1 i 4, ponieważ dominujące znaczenie zostało przyznane umiejscowieniu ich w kodeksie, z czym łączy się wzgląd na społeczną wagę tych spraw.

25. Zgodnie z art. 17 pkt 4 do właściwości rzeczowej sądów okręgowych należą sprawy o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa 75 000 zł. Sposób obliczania wartości przedmiotu sporu został określony w art. 19–24.

26. Na zasadzie wyjątku do właściwości sądów rejonowych, bez względu na wartość przedmiotu sporu, należą sprawy o: alimenty, naruszenie posiadania (art. 478–479 k.p.c.), ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami (art. 52 k.r.o.), uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (art. 10 u.k.w.h.), a także sprawy rozpoznawane w elektronicznym postępowaniu upominawczym (art. 505^{28}–505^{37} k.p.c.).

27. Do właściwości sądów okręgowych należą sprawy o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni, przewidziane w art. 108b § 4 pr. spółdz. (art. 17 pkt 4^1 k.p.c.).

28. Ponadto w sprawach o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo ustalenie istnienia lub nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 33^1 k.c.), usta-

wodawca przewidział właściwość sądów okręgowych w przypadku wszystkich uchwał, o charakterze zarówno niemajątkowym, jak i majątkowym, bez względu na wartość przedmiotu sporu (art. 17 pkt 4^2 k.p.c.). Wprowadzenie powyższego rozwiązania było podyktowane zamiarem uproszczenia zasad ustalania właściwości rzeczowej w tego typu sprawach ze względu na występujące w praktyce trudności z klasyfikowaniem uchwał jako niemajątkowych lub majątkowych, a w tym drugim przypadku – z ustalaniem wartości przedmiotu sporu. Jednakże problem ten jest nadal aktualny na etapie wnoszenia skargi kasacyjnej (art. 398^2 § 1 k.p.c.).

29. W dotychczasowym stanie prawnym w komentowanym przepisie nie wymieniono spraw o ustalenie istnienia uchwał, mimo że tego rodzaju roszczenia mogą być dochodzone przed sądem; przykładowo w art. 27 pkt 8b u.k.s.c. ustawodawca przewidział wysokość opłaty od pozwu o ustalenie istnienia uchwały organu spółdzielni. Nieumieszczenie w zawartym w art. 17 pkt 4^2 katalogu spraw o ustalenie istnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, było przejawem niekonsekwencji ustawodawcy i powodowało, że w sprawach tych, jeśli miały one majątkowy charakter, o właściwości rzeczowej sądu nadal decydowała wartość przedmiotu sporu (art. 17 pkt 4). Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., ustawodawca zmienił komentowany przepis, uzupełniając go o brakującą kategorię spraw o ustalenie istnienia uchwał.

30. Kolejną kategorią spraw przekazanych przez ustawodawcę do właściwości sądów okręgowych są sprawy o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem (art. 17 pkt 4^4). Możliwość dochodzenia odszkodowania z tego tytułu przewidziano w art. 424^1 i 424^{1b}.

31. Do właściwości sądów okręgowych należą również sprawy o roszczenia wynikające z naruszenia praw przysługujących na mocy przepisów o ochronie danych osobowych. Punkt 4^5 został dodany do komentowanego artykułu ustawą z 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1781), która weszła w życie z dniem 25.05.2018 r. Zgodnie z art. 93 ustawy o ochronie danych osobowych sąd okręgowy właściwy jest w sprawach o roszczenia z tytułu naruszenia przepisów o ochronie danych osobowych, o których mowa w art. 79 i 82 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1). W powołanych przepisach jest mowa o prawie do skutecznego środka ochrony prawnej przed sądem przeciwko administratorowi lub podmiotowi przetwarzającemu oraz prawie do uzyskania od administratora lub podmiotu przetwarzającego odszkodowania za poniesioną szkodę. Ponadto zgodnie

z art. 53 ust. 1 ustawy z 14.12.2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości (Dz.U. z 2019 r. poz. 125) osobie, która poniosła szkodę lub doznała krzywdy w wyniku czynności naruszającej przepisy ustawy, przysługuje od administratora odszkodowanie lub zadośćuczynienie.

32. Niezależnie od postanowień art. 17 m.in. na podstawie art. 479^{28}, 479^{46}, 479^{57}, 479^{68}, 479^{79} Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów jest właściwy w sprawach z zakresu: ochrony konkurencji, regulacji energetyki, regulacji telekomunikacji i poczty, regulacji transportu kolejowego oraz regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego. Zgodnie z art. 479^{90} § 1 do właściwości wskazanych w rozporządzeniu sądów okręgowych należą także sprawy własności intelektualnej. Również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych w art. 477^{8} § 1 ustawodawca wprowadził zasadę właściwości rzeczowej sądów okręgowych. Ponadto z art. 3 ust. 1 u.d.r.p.g. wynika, że postępowanie grupowe należy do właściwości sądu okręgowego.

Art. 18. [Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu]

§ 1. Jeżeli przy rozpoznawaniu sprawy w sądzie rejonowym powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd ten może przekazać sprawę do rozpoznania sądowi okręgowemu. Postanowienie o przekazaniu sprawy wymaga uzasadnienia.
§ 2. Przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę sąd okręgowy może odmówić przyjęcia sprawy do rozpoznania i zwrócić ją sądowi rejonowemu, jeżeli uzna, że poważne wątpliwości nie zachodzą. Postanowienie zapada w składzie trzech sędziów i wymaga uzasadnienia. Ponowne przekazanie tej samej sprawy przez sąd rejonowy nie jest dopuszczalne.

1. Właściwość sądu okręgowego powstała na podstawie art. 18 § 1 jest określana jako właściwość delegacyjna, gdyż powstaje na podstawie orzeczenia sądu. Stanowi odstępstwo od wyrażonej w art. 15 § 1 zasady niezmienności właściwości sądu w toku postępowania.

2. Przepis ten przewiduje możliwość przekazania przez sąd rejonowy sprawy do rozpoznania sądowi okręgowemu, w sytuacji gdy przy jej rozpoznawaniu powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości. Będące podstawą przekazania sprawy wątpliwości muszą mieć charakter prawny, a nie faktyczny. Mogą one dotyczyć stosowania zarówno prawa materialnego, jak i procesowego. Przy tym muszą być to wątpliwości poważne, tzn. mające podstawowe znaczenie dla rozstrzygnięcia danej sprawy.

3. Muszą to być wątpliwości składu orzekającego, a nie stron lub innych uczestników postępowania, którzy mogą wyłącznie zwrócić uwagę składowi rozpoznającemu sprawę na celowość jej przekazania sądowi okręgowemu. Jednakże w przypadku zgłoszenia

przez stronę formalnego wniosku o przekazanie sprawy, gdy skład orzekający w sprawie nie widzi wątpliwości prawnych bądź nie uznaje ich za poważne, sąd rejonowy powinien wniosek ten oddalić, wydając niezaskarżalne postanowienie, które nie wymaga uzasadnienia (art. 354, 357 § 1 i 2, art. 394 § 1 i art. 394^1 § 1). Postanowienie wydane podczas posiedzenia jawnego powinno zostać wpisane do protokołu bez spisywania odrębnej sentencji (art. 356). Natomiast gdy skład orzekający zauważa istnienie w sprawie poważnych wątpliwości prawnych, choćby nastąpiło to dopiero na skutek ich sygnalizacji przez stronę, wydaje z urzędu postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania sądowi okręgowemu.

4. Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu może nastąpić w każdym stanie sprawy, a więc zarówno wówczas, gdy sąd rejonowy rozpoznaje sprawę po raz pierwszy, jak i później, po uchyleniu zaskarżonego wyroku przez sąd odwoławczy i przekazaniu sprawy sądowi rejonowemu do ponownego rozpoznania. Jednakże w tym drugim przypadku przekazanie sprawy nie może nastąpić ze względu na zagadnienie prawne, które zostało już wyjaśnione w uzasadnieniu orzeczenia sądu odwoławczego uchylającym zaskarżony wyrok (por. wyrok SN z 11.10.1967 r., II CR 148/67, OSNCP 1968/8–9, poz. 143). Ponadto sąd okręgowy, któremu sprawa została przekazana w trybie art. 18 § 1 do ponownego rozpoznania w pierwszej instancji, jest związany oceną prawną i wskazaniami wyrażonymi w uzasadnieniu orzeczenia sądu odwoławczego (wyrok SN z 27.07.1966 r., I PR 293/66, PiP 1967/10, poz. 639).

5. W razie wydania wyroku przez sąd rejonowy nie można w trybie art. 18 przekazać wniosku o uzupełnienie wyroku sądowi okręgowemu, prowadziłoby to bowiem do wydania wyroku w tej samej sprawie przez różne sądy, co skutkowałoby nieważnością postępowania przed sądem okręgowym (wyrok SN z 9.12.1976 r., II CR 469/76, OSPiKA 1978/1, poz. 4). Można się spotkać także z poglądem przeciwnym, opartym na twierdzeniu, że wyrokiem sądu rejonowego zakończona zostaje tylko część sprawy, a jej pozostała część dopiero wymaga rozstrzygnięcia i w tym zakresie może powstać zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, uzasadniające przekazanie sprawy do rozstrzygnięcia co do tych tylko roszczeń sądowi okręgowemu.

6. Sąd rejonowy przekazuje sprawę do rozpoznania sądowi okręgowemu niezaskarżalnym postanowieniem (por. postanowienie SN z 25.08.1967 r., II CZ 60/67, OSNCP 1968/3, poz. 51), które wymaga uzasadnienia. Sporządzenie przez sąd rejonowy wyczerpującego uzasadnienia postanowienia o przekazaniu sprawy jest istotne, ponieważ umożliwia sądowi okręgowemu dokonanie oceny, czy w sprawie rzeczywiście występuje zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości. Jeżeli ocena sądu okręgowego jest odmienna od oceny sądu rejonowego, wydaje on postanowienie o odmowie przyjęcia sprawy do rozpoznania, czego konsekwencją jest zwrot sprawy sądowi rejonowemu. Przy tym ponowne przekazanie tej samej sprawy przez sąd rejonowy jest niedopuszczalne.

7. Postanowienie sądu okręgowego o odmowie przyjęcia sprawy do rozpoznania może zostać wydane na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) w składzie trzech sędziów i także wymaga uzasadnienia. Jest ono również niezaskarżalne (por. postanowienie SN z 25.08.1967 r., II CZ 60/67, OSNCP 1968/3, poz. 51). Może zostać wydane wyłącznie przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę, gdyż tylko do czasu jego rozpoczęcia sąd okręgowy nie jest związany postanowieniem sądu rejonowego o przekazaniu sprawy. Natomiast po rozpoczęciu rozprawy sąd okręgowy staje się trwale rzeczowo właściwy do jej rozpoznania. Oznacza to, że w razie uchylenia wyroku sądu okręgowego przez sąd odwoławczy sprawa podlega przekazaniu do ponownego rozpoznania także sądowi okręgowemu (por. wyrok SN z 30.04.1964 r., I PR 130/64, OSNCP 1965/2, poz. 33; postanowienie SN z 18.12.1967 r., III PRN 81/67, OSNCP 1968/6, poz. 111).

8. Sąd rejonowy, jako sąd pierwszej instancji, nie ma możliwości zwrócenia się do Sądu Najwyższego z pytaniem o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości, w przeciwieństwie do sądu odwoławczego (okręgowego lub apelacyjnego), dla którego takie uprawnienie przewiduje art. 390 § 1.

Oddział 2

Wartość przedmiotu sporu

Art. 19. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach majątkowych]

§ 1. W sprawach o roszczenia pieniężne, zgłoszone choćby w zamian innego przedmiotu, podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu.
§ 2. W innych sprawach majątkowych powód obowiązany jest oznaczyć w pozwie kwotą pieniężną wartość przedmiotu sporu, uwzględniając postanowienia zawarte w artykułach poniższych.

1. Termin „wartość przedmiotu sporu" określa wartość będącego przedmiotem procesu roszczenia, prawa lub stosunku prawnego. Od niej zależą właściwość rzeczowa sądu w sprawach o prawa majątkowe (art. 17 pkt 4), dopuszczalność skargi kasacyjnej w sprawach o prawa majątkowe (art. 398^2 § 1), a także najczęściej wysokość opłaty stałej lub stosunkowej od pozwu w sprawach o prawa majątkowe (por. art. 13 ust. 1 i 2 u.k.s.c.) oraz wysokość stawek minimalnych będących podstawą ustalania opłat za czynności pełnomocników procesowych w wielu kategoriach spraw (por. § 2 i n. r.o.c.a., a także § 2 i n. r.o.c.r.).

2. Wartość przedmiotu sporu dotyczy wyłącznie spraw o prawa majątkowe i nie występuje w sprawach o prawa niemajątkowe (na temat kryteriów rozróżnienia tych kategorii spraw zob. uwagi do art. 17).

3. Wartość przedmiotu sporu jest określana przez powoda w dacie wniesienia pozwu i co do zasady nie ulega zmianie w dalszym toku postępowania. Jej zmiana jest możliwa, po pierwsze, w razie sprawdzenia wartości przedmiotu sporu przez sąd na podstawie art. 25, a po drugie – w razie modyfikacji powództwa przez powoda (częściowe cofnięcie pozwu, rozszerzenie powództwa). Wartość przedmiotu sporu niesprawdzona przez sąd z urzędu (do czasu doręczenia odpisu pozwu pozwanemu) ani na zarzut pozwanego (do czasu wdania się w spór co do istoty sprawy) obowiązuje zarówno sąd, jak i strony we wszystkich instancjach (por. postanowienia SN: z 29.04.2010 r., IV CSK 474/09, LEX nr 602730, oraz z 15.02.2002 r., III CKN 191/01, LEX nr 560572).

4. Tożsamość zakresu rozstrzygnięcia kwestionowanego w apelacji i w skardze kasacyjnej powoduje, że niedopuszczalne jest oznaczenie w skardze kasacyjnej wartości przedmiotu zaskarżenia w kwocie innej niż poprzednio w apelacji. Wartość przedmiotu zaskarżenia, którego dotyczy skarga kasacyjna, obejmuje tylko te roszczenia strony wnoszącej skargę kasacyjną, które zostały objęte oddaleniem apelacji przez sąd drugiej instancji i których dlatego strona dochodzi w postępowaniu kasacyjnym. Jeśli skarga kasacyjna nie obejmuje całości roszczeń dochodzonych przed sądem drugiej instancji, to wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa od wartości przedmiotu sporu. Jedynie w sytuacji gdy strona wadliwie wskaże wartość przedmiotu zaskarżenia (tj. nie tylko w zakresie roszczeń nieuwzględnionych w postępowaniu apelacyjnym), wskazanie nie jest wiążące dla oceny dopuszczalności skargi i podlega sprawdzeniu zarówno przez sąd drugiej instancji, jak i przez Sąd Najwyższy (postanowienie SN z 14.01.2015 r., I CZ 105/14, LEX nr 1622298).

5. Brak sprawdzenia wartości przedmiotu zaskarżenia podanej w apelacji nie eliminuje możliwości weryfikacji prawidłowości podanej wartości przedmiotu zaskarżenia w skardze kasacyjnej. Zgodnie bowiem z art. 398^{21} w postępowaniu kasacyjnym odpowiednie zastosowanie ma m.in. art. 368 § 2, który przewiduje, że przepisy art. 19–24 i 25 § 1 stosuje się odpowiednio. Oznacza to, że zarówno sąd drugiej instancji, jak i Sąd Najwyższy w ramach badania warunków formalnych skargi kasacyjnej mogą sprawdzić wartość przedmiotu zaskarżenia podaną w skardze kasacyjnej (postanowienie SN z 9.10.2014 r., I CZ 61/14, LEX nr 1540482).

6. Obowiązek oznaczenia przez powoda w pozwie w sprawach o prawa majątkowe wartości przedmiotu sporu wynika z art. 187 § 1 pkt 1. Nieoznaczenie w pozwie wartości przedmiotu sporu stanowi brak formalny pisma, który podlega uzupełnieniu w trybie art. 130 § 1. Natomiast w postępowaniu nieprocesowym wnioskodawca ma obowiązek oznaczyć wartość przedmiotu sprawy na podstawie art. 511 § 1 w zw. z art. 187 § 1 pkt 1.

7. W sprawach o roszczenia pieniężne (zgłoszone choćby w zamian za inny przedmiot) podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu. Taka sytuacja będzie

miała miejsce w sprawach o zapłatę niezależnie od tego, czy zobowiązanie pozwanego od początku miało charakter pieniężny, czy też początkowo było zobowiązaniem niepieniężnym, lecz następnie przekształciło się w zobowiązanie pieniężne (np. żądanie zapłaty równowartości rzeczy zniszczonej czynem niedozwolonym). W przypadku powództw o zapłatę powód nie musi wskazywać w pozwie wartości przedmiotu sporu, ponieważ przedmiotem sprawy jest wówczas oznaczona kwota pieniężna (zob. art. 187 § 1 pkt 1 *in fine*).

8. W przypadku dochodzenia pozwem odsetek, których wartość podlega doliczeniu do świadczenia głównego, należy wskazać dotyczącą ich wartość przedmiotu sporu (por. uzasadnienie uchwały SN (7) z 21.10.1997 r., III ZP 16/97, OSNAPiUS 1998/7, poz. 204; zob. także uwagi do art. 187 i 368).

9. Dla oznaczenia wartości przedmiotu sporu w sprawie o roszczenie pieniężne wyrażone w walucie obcej miarodajny jest kurs tej waluty w dniu wniesienia pozwu (postanowienie SN z 8.08.2008 r., V CZ 49/08, LEX nr 450153).

10. Sprostowanie przez powoda błędnego określenia żądanej w pozwie kwoty powoduje, że pierwotnie żądana kwota nie może być uznana za wartość przedmiotu sporu (postanowienie SN z 16.01.1998 r., I PZ 48/97, OSNAPiUS 1999/3, poz. 91).

11. W sprawach o prawa majątkowe obejmujące roszczenia niepieniężne powód ma obowiązek podać w pozwie wartość przedmiotu sporu oznaczoną kwotą pieniężną. W niektórych kategoriach spraw ustawodawca uregulował sposób obliczania wartości przedmiotu sporu (art. 22–24). Natomiast w pozostałych sprawach powód powinien określić tę wartość przy użyciu obiektywnych kryteriów (np. wartość rynkowa rzeczy lub prawa). Trudności w określeniu wartości przedmiotu sporu w wielu kategoriach spraw obrazuje bogate orzecznictwo sądowe, nie zawsze spójne.

12. Przykładowo w orzecznictwie wyrażony został pogląd, że w sprawie opartej na roszczeniu z art. 527 k.c. (tzw. skarga pauliańska) wartość przedmiotu sporu powinna być określona jako kwota równa wierzytelności powoda, która ma być chroniona tą skargą. Uwzględnienie powództwa oznacza bowiem, że wierzyciel może z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej dochodzić zaspokojenia tej wierzytelności z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności prawnej uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły (art. 532 k.c.). Przedmiotem ochrony jest tu zatem wierzytelność powoda, która nie mogła zostać zaspokojona na skutek krzywdzącej wierzyciela czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią, i wierzytelność ta, określona kwotowo, stanowi wartość przedmiotu sporu zgodnie z zasadami z art. 19 § 2 i art. 20 (postanowienie SN z 12.01.2007 r., IV CZ 105/06, LEX nr 258555). Jednakże w innym orzeczeniu uznano, że w sprawie, w której przed-

miotem powództwa jest roszczenie przewidziane w art. 527 k.c., dla oznaczenia wartości przedmiotu sporu miarodajne są dwie wartości: albo wartość tego, co na skutek zaskarżonej czynności z majątku dłużnika wyszło lub do niego nie weszło, albo wysokość wierzytelności zaskarżającego wierzyciela – w zależności od tego, która z tych wielkości jest niższa (uzasadnienie postanowienia SN z 7.05.2008 r., II CZ 25/08, LEX nr 420391). Drugi z tych poglądów należy podzielić ze względu na istotę i skutki skargi pauliańskiej.

13. W sprawie o nakazanie opróżnienia mieszkania zajmowanego przez członka spółdzielni na podstawie lokatorskiego prawa do lokalu wkład mieszkaniowy nie wyznacza wartości przedmiotu sporu ani zaskarżenia (postanowienie SN z 16.11.1998 r., I CZ 151/98, OSNC 1999/5, poz. 95).

14. W wypadku gdy kupujący dochodzi na podstawie rękojmi za wady lub gwarancji wydania w miejsce rzeczy sprzedanej rzeczy wolnej od wad, wartość przedmiotu sporu wyraża się nie w kwocie równej wartości rzeczy wolnej od wad, lecz w różnicy między wartością tej rzeczy a wartością sprzedanej rzeczy wadliwej (postanowienie SN z 8.10.1976 r., I CZ 69/76, OSNCP 1977/5–6, poz. 94).

15. Wartością przedmiotu sporu w sprawach o roszczenia kupującego o zwrot ekwiwalentnego świadczenia na skutek odstąpienia od umowy wzajemnej jest różnica wartości podlegających zwrotowi świadczeń (postanowienie SA w Łodzi z 12.09.1997 r., I ACz 397/97, OSAŁ 1997/4, s. 154).

16. Roszczenie o przekształcenie spółdzielczego prawa do lokalu typu lokatorskiego na spółdzielcze prawo do lokalu typu własnościowego (odrębną własność lokalu) jest roszczeniem majątkowym. Wartością przedmiotu sporu w sprawie, w której dochodzone jest takie roszczenie, jest różnica pomiędzy wartością spółdzielczego prawa do lokalu typu własnościowego (odrębnej własności lokalu) a wartością spółdzielczego prawa do lokalu typu lokatorskiego (postanowienie SN z 18.05.1982 r., I CZ 49/82, OSNCP 1982/11–12, poz. 182).

17. Uchwały organów spółdzielni w sprawie zmian regulaminu rozliczenia kosztów zakupu energii cieplnej i dokonywanie rozliczeń z użytkownikami lokali za centralne ogrzewanie oraz podgrzanie wody pozostają w bezpośrednim związku z ekonomicznym interesem stron, mają więc charakter majątkowy (postanowienie SN z 26.03.2014 r., V CZ 16/14, LEX nr 1480073).

18. Do wartości przedmiotu współwłasności w sprawach o zniesienie współwłasności wlicza się wartość części składowych rzeczy (art. 47 § 2 k.c.) także wtedy, gdy nakłady na rzecz zostały poczynione odrębnie przez poszczególnych współwłaścicieli (uchwała SN (7) z 19.02.1977 r., III CZP 64/76, OSNCP 1977/8, poz. 123).

19. W sprawie o przeniesienie własności działki na podstawie art. 231 § 1 k.c. do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się wartości budowli wzniesionej przez powoda (uchwała SN z 7.08.1984 r., III CZP 50/84, OSNCP 1985/2–3, poz. 29).

20. W sprawie o stwierdzenie zasiedzenia nieruchomości do wartości przedmiotu sprawy nie wlicza się nakładów poczynionych przez jej samoistnego posiadacza (uchwała SN z 14.12.1984 r., III CZP 79/84, OSNCP 1985/9, poz. 124).

21. W sprawach o ustalenie, że strony wiązała nie umowa sprzedaży, lecz umowa o pośrednictwo przy sprzedaży (art. 734 i n. k.c.), wartość przedmiotu sporu stanowi suma pieniężna odpowiadająca prowizji należnej pośrednikowi za 1 rok poprzedzający powstanie tego sporu (art. 19 § 2) (postanowienie SN z 19.04.1989 r., II CZ 59/89, LEX nr 8956).

22. Nie jest dopuszczalne określenie wartości przedmiotu zaskarżenia w sprawie o odszkodowanie z tytułu dyskryminacji w zatrudnieniu na innej podstawie niż art. 19 § 1 (postanowienie SN z 29.10.2014 r., I PZ 24/14, LEX nr 1544221).

23. Gdy przedmiotem sporu z zakresu ubezpieczeń społecznych jest zmiana wysokości świadczenia powtarzającego się, wartość przedmiotu zaskarżenia ustala się na podstawie art. 22 w odniesieniu do świadczeń przyszłych, a w odniesieniu do świadczeń zaległych – na podstawie art. 19 § 2. W razie jednoczesnego dochodzenia świadczeń przyszłych i zaległych, stosuje się art. 21 (postanowienie SN z 25.02.2016 r., II UZ 49/15, LEX nr 2019549).

24. Żądanie przeliczenia emerytury (podstawy jej wymiaru) jest sporem o prawo majątkowe. W takim wypadku wartość przedmiotu zaskarżenia oblicza się na podstawie art. 22 w odniesieniu do świadczeń przyszłych i art. 19 § 1 w stosunku do świadczeń zaległych. W razie dochodzenia świadczeń przyszłych i zaległych stosuje się art. 21 (postanowienie SN z 30.09.2014 r., III UZ 10/14, LEX nr 1526617).

25. W literaturze wyrażany jest trafny pogląd, że w przypadku dochodzenia pozwem roszczeń alternatywnych lub ewentualnych wartość przedmiotu sporu określana jest na podstawie tego z roszczeń, które ma najwyższą wartość. Jednakże jeżeli jedno z żądań przy roszczeniach alternatywnych lub ewentualnych ma charakter pieniężny, a drugie niepieniężny, wartość przedmiotu sporu będzie wyznaczała dochodzona kwota pieniężna, która zgodnie z art. 19 § 1 stanowi wartość przedmiotu sporu.

26. W orzecznictwie zaś wskazano, że art. 21, nakazujący przy kumulacji roszczeń przyjmować za podstawę obliczenia opłaty sądowej ogólną wartość połączonych roszczeń, nie odnosi się do żądań ewentualnych. Skoro wykluczona jest kumulacja opłat (tj. nie-

uzasadnione jest żądanie opłat od roszczenia głównego i ewentualnego), powstaje problem, od którego z nich należy wymierzyć opłaty. Gdy choć jedno ma postać sumy pieniężnej, kwota ta stanowi podstawę wymiaru opłaty zgodnie z art. 19 § 1, gdy w rachubę wchodzi opłata stosunkowa. Jeżeli ani żądanie główne, ani ewentualne nie jest wyrażone w pieniądzu, opłaty należy wymierzyć od roszczenia głównego z tego względu, że gdy sąd uwzględnia żądanie główne, nie oddala niewchodzącego wtedy w rachubę żądania ewentualnego (postanowienia SN: z 6.12.2006 r., IV CZ 96/06, LEX nr 607281, oraz z 2.08.2007 r., V CZ 68/07, LEX nr 465614).

27. Przy współuczestnictwie formalnym dochodzi do łącznego rozpoznania spraw podobnych, opartych na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, ale samodzielnych. Stąd też obliczenie wartości przedmiotu sporu (a następnie zaskarżenia) musi nastąpić oddzielnie dla każdej z tak połączonych spraw. Innymi słowy – o wartości przedmiotu zaskarżenia nie decyduje suma poszczególnych przedmiotów zaskarżenia, ale wartość każdego z nich z osobna (postanowienie SN z 15.04.1997 r., I CKN 154/97, LEX nr 153214, oraz postanowienie SN z 5.02.2015 r., V CZ 108/14, LEX nr 1652413).

28. Sprawa o ustalenie wysokości podstawy wymiaru składki na ubezpieczenie społeczne i ubezpieczenie zdrowotne ma charakter majątkowy i nie jest jednocześnie sprawą o objęcie obowiązkiem ubezpieczenia społecznego (postanowienie SN z 20.08.2014 r., I UZ 11/14, LEX nr 1504749). W razie objęcia jednym wyrokiem wielu decyzji ustalających płatnikowi składek (pracodawcy) i wskazanym w tych decyzjach pracownikom podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne wartość przedmiotu zaskarżenia skargą kasacyjną oznacza się odrębnie względem każdego ubezpieczonego pracownika zgodnie z art. 19 § 2 w zw. z art. 398^4 § 3 (postanowienie SN z 30.09.2014 r., II UZ 20/14, LEX nr 1544227).

29. W orzecznictwie wskazuje się, że przy współuczestnictwie formalnym, gdy dochodzone są roszczenia oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, wartość przedmiotu zaskarżenia oblicza się oddzielnie dla każdego ze współuczestników. Przy tym brak jest podstaw, by odmienną zasadę przyjąć dla wypadków współuczestnictwa materialnego (postanowienia SN: z 14.01.2009 r., IV CZ 105/08, LEX nr 784206; z 17.01.1997 r., I PKN 65/96, OSNAPiUS 1997/17, poz. 317, oraz z 21.03.1997 r., I PKN 61/97, OSNAPiUS 1998/1, poz. 16).

30. Gdy żądanie pozwu obejmuje świadczenia zaległe oraz świadczenia, które mają powtarzać się w przyszłości, to o wartości przedmiotu sporu decydują obydwa roszczenia, przy czym wartość każdego z nich oblicza się inaczej, zaś ich suma określa całkowitą wartość przedmiotu sporu (postanowienie SN z 3.02.2011 r., II UZ 46/10, LEX nr 1130865).

31. W sprawie o zasądzenie odszkodowania z tytułu bezprawnego rozwiązania umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony bez wypowiedzenia na podstawie art. 52 k.p. wartość przedmiotu sporu stanowi podana kwota pieniężna (art. 19 § 1 k.p.c.), a nie suma wynagrodzenia za pracę za okres roku (art. 23^1 k.p.c.) (postanowienie SN z 8.10.2010 r., II PZ 28/10, LEX nr 784926).

32. Wartość przedmiotu zaskarżenia skargą o wznowienie postępowania nie może być wyższa od wartości przedmiotu sporu w sprawie, której dotyczy (postanowienie SN z 27.01.2005 r., V CZ 171/04, LEX nr 148176). Pogląd ten wydaje się trafny ze względu na fakt, że postępowanie ze skargi o wznowienie jest technicznie i formalnie nową sprawą, a sama skarga musi zawierać elementy wymagane dla pozwu, w tym wartość przedmiotu sporu.

33. W judykaturze trafnie się wskazuje, że określenie wartości przedmiotu sporu (zaskarżenia) nie może polegać jedynie na określeniu tej wartości bez wskazania sposobu jej wyliczenia (postanowienie SN z 26.06.2012 r., II UZ 25/12, LEX nr 1235848).

34. W sprawach o świadczenie wartość przedmiotu zaskarżenia nie może być wyższa od wartości przedmiotu sporu, chyba że w toku sprawy rozszerzone zostało powództwo (postanowienie SN z 5.04.1997 r., III CKN 49/97, LEX nr 1673365). Podwyższenie wartości przedmiotu zaskarżenia wyłącznie na użytek dopuszczalności skargi kasacyjnej (art. 398^2 § 1) nie wyłącza możliwości odrzucenia takiej skargi (postanowienie SN z 13.03.1997 r., III CKN 47/97, Prok. i Pr.-wkł. 1998/1, poz. 43).

35. Pewna trudność wiąże się z określeniem przez pozwanego wartości przedmiotu zaskarżenia, w sytuacji gdy nie kwestionuje on zasądzenia od niego w wyroku sądu pierwszej instancji określonej kwoty, ale wyłącznie odmowę rozłożenia jej na raty na podstawie art. 320. W uchwale z 28.01.1971 r., III CZP 95/70, OSNCP 1971/6, poz. 96, SN słusznie wskazał, że sprawa w zakresie wniosku o rozłożenie na raty zasądzonego świadczenia jest sprawą majątkową, ale nie jest już sprawą o roszczenie pieniężne, dlatego w sprawie tej wartość przedmiotu zaskarżenia stanowi kwota wskazana przez skarżącego w apelacji. Jednakże nie wyjaśnił, według jakich zasad wartość tę należy ustalić. W tej sytuacji jako prawidłowe należałoby przyjąć inne kryterium niż wartość zasądzonego świadczenia, skoro zasadność jego zasądzenia nie jest kwestionowana.

36. Wątpliwość tę rozstrzygnął SN w uchwale z 21.06.2012 r., III CZP 35/12, Biul. SN 2012/6, s. 10, w której uznał, że w sprawie o roszczenie pieniężne zaskarżenie apelacją braku rozłożenia na raty wartości przedmiotu zaskarżenia stanowi wskazana przez skarżącego kwota określająca wartości jego naruszonego interesu prawnego. W uzasadnieniu uchwały wskazano, że uwzględnieniu podlegać mogą m.in. liczba i wysokość rat, uszczuplenie związane z pozbawieniem odsetek za okres od daty wyroku do terminu

ich zapłaty bądź obowiązek zapłaty odsetek w przypadku powinności jednorazowego spełnienia świadczenia. Rozłożenie zasądzonego świadczenia na raty ma bowiem ten skutek, iż wierzycielowi nie przysługują odsetki od ratalnych świadczeń za okres od daty wyroku do daty płatności poszczególnych rat (uchwała SN (7) z 22.09.1970 r., III PZP 11/70, OSNCP 1971/4, poz. 61, oraz uchwała SN z 15.12.2006 r., III CZP 126/06, OSNC 2007/10, poz. 147). Jednocześnie nie można wykluczyć zastosowania innych kryteriów związanych z okolicznościami konkretnej sprawy, przy czym wartość przedmiotu zaskarżenia nie może być podana dowolnie, skoro wiąże się ściśle z konkretnym postępowaniem sądowym i dochodzonym w jego toku roszczeniem.

37. Natomiast wartością przedmiotu zaskarżenia wyroku wstępnego jest wartość przedmiotu sporu (uchwała SN z 25.04.1974 r., III CZP 11/74, OSNCP 1974/12, poz. 211).

Art. 20. [Roszczenia akcesoryjne]

Do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się odsetek, pożytków i kosztów, żądanych obok roszczenia głównego.

1. Wartość przedmiotu sporu obejmuje wartość roszczenia głównego (ewentualnie skumulowanych roszczeń głównych, zgodnie z art. 21), lecz nie obejmuje tzw. roszczeń ubocznych (tj. odsetek, pożytków i kosztów), jeśli są one dochodzone w tym samym procesie co roszczenie główne. Jeżeli jednak roszczenia uboczne są dochodzone w innym procesie niż roszczenie główne, to one określają wartość przedmiotu sporu w tym procesie.

2. Odsetki mogą mieć charakter wynagrodzenia za korzystanie z pieniędzy lub innych rzeczy oznaczonych co do gatunku (m.in. art. 359, 741, 753 § 2, art. 842, 891 § 2 k.c.) bądź mogą przysługiwać w związku z opóźnieniem się dłużnika ze spełnieniem świadczenia pieniężnego (art. 481 k.c.). W określonych przypadkach można także naliczać odsetki za opóźnienie od zaległych odsetek (art. 482 k.c.).

3. Pożytki dzielą się na pożytki rzeczy (art. 53 k.c.) i pożytki prawa (art. 54 k.c.). Pożytki naturalne rzeczy to jej płody i inne odłączone od niej części składowe, jeśli według zasad prawidłowej gospodarki stanowią normalny dochód z rzeczy. Natomiast pożytki cywilne rzeczy są to dochody, które rzecz przynosi na podstawie stosunku prawnego. Z kolei pożytki prawa to dochody, które prawo to przynosi zgodnie ze swym społeczno-gospodarczym przeznaczeniem.

4. Koszty to nie tylko koszty procesu, lecz także koszty związane z realizacją roszczenia materialnoprawnego, m.in. koszty pokwitowania (art. 462 § 3 k.c.), koszty wydania i odebrania rzeczy przy sprzedaży (art. 547 k.c.), koszty przesłania długu wierzycielowi

(art. 454 § 1 k.c.). Jednakże w orzecznictwie uznano, że żądana w pozwie suma z tytułu kosztu blankietu wekslowego (opłata skarbowa) jest, podobnie jak żądana suma z tytułu wierzytelności wekslowej, roszczeniem głównym i dlatego wchodzi do wartości przedmiotu sporu (postanowienie SN z 21.02.1969 r., I CZ 5/69, OSNCP 1969/12, poz. 226).

5. Jeżeli obok świadczenia głównego dochodzone są odsetki (obojętnie, czy określone procentowo, czy wyliczone jako kwota), to zachodzi sytuacja objęta unormowaniem z art. 20, powód dochodzi bowiem świadczenia głównego i obok niego świadczenia ubocznego w postaci odsetek (postanowienie SN z 29.09.2000 r., V CKN 71/00, LEX nr 52582).

6. Natomiast odsetki nie są dochodzone obok świadczenia głównego, jeżeli następuje zmiana ich charakteru z należności okresowej na kwotę poddaną oprocentowaniu, czyli na kapitał. Przepis art. 20 nie ma zastosowania do wypadku kapitalizacji odsetek w prawnym znaczeniu (postanowienie SN z 30.05.2007 r., I CZ 38/07, LEX nr 346207). Skapitalizowanie odsetek w znaczeniu prawnym następuje wtedy, gdy obliczono ich sumę za określony czas, a następnie poddano je oprocentowaniu, tworząc w ten sposób kapitał stanowiący odrębną kategorię prawną (postanowienie SN z 24.02.2012 r., II UZ 63/11, LEX nr 1211158).

7. Reasumując, o zastosowaniu normy art. 20 przy obliczaniu wartości przedmiotu sporu (odpowiednio wartości przedmiotu zaskarżenia) decyduje to, czy odsetki, pożytki lub koszty są żądane obok roszczenia głównego. Przesłanka ta nie jest spełniona np. wtedy, gdy powód dochodzi odrębnym pozwem samych odsetek, albo gdy odsetki uległy skapitalizowaniu, tj. po powstaniu zaległości strony zgodziły się na doliczenie zaległych odsetek do dłużnej sumy (art. 482 § 1 k.c.) i powód dochodzi całej tak obliczonej kwoty. Natomiast przesłankę tę należy uznać za spełnioną np. wtedy, gdy powód domaga się określonej sumy z odsetkami, obojętnie czy oznaczonymi jedynie w stosunku procentowym, czy już obliczonymi kwotowo (postanowienie SN z 2.04.1998 r., I CZ 13/98, LEX nr 33374).

8. Możliwe sposoby formułowania żądania pozwu przy dochodzeniu odsetek zostały poddane szczegółowej analizie w uzasadnieniu uchwały SN (7) z 21.10.1997 r., III ZP 16/97, OSNAPiUS 1998/7, poz. 204. Wskazano w nim, że żądanie może obejmować zasądzenie:
1) świadczenia głównego z odsetkami określonymi procentowo od świadczenia głównego od konkretnej daty;
2) samych odsetek za zamknięty okres, wyliczonych kwotowo lub niewyliczonych;
3) świadczenia głównego i obok niego odsetek wyliczonych kwotowo za pewien zamknięty okres (świadczenie główne może być wówczas żądane z odsetkami lub bez odsetek, ale nie żąda się odsetek od odsetek wyliczonych kwotowo);

4) świadczenia głównego i obok niego odsetek wyliczonych kwotowo za określony, zamknięty okres (od odsetek wyliczonych kwotowo żąda się odsetek);
5) świadczenia głównego, z którym zostały zsumowane odsetki za określony, zamknięty okres wraz z odsetkami od tak powiększonego świadczenia głównego (anatocyzm).

W dwóch ostatnich przypadkach ma miejsce doliczenie do świadczenia głównego skapitalizowanych odsetek, przy czym nie muszą one zostać z nim zsumowane, istotne jest wyłącznie to, aby zostały poddane oprocentowaniu, gdyż wtedy przestają być odsetkami i stają się kapitałem.

9. Przepis art. 20 dotyczy wyłącznie spraw, w których odsetki dochodzone są obok świadczenia głównego, a więc jako należności uboczne. Nie dotyczy natomiast sytuacji, gdy odsetki dochodzone są samodzielnie, gdyż wtedy są one świadczeniem głównym w danym postępowaniu. Sytuacja taka ma miejsce w drugim ze wskazanych w uchwale przypadków, do którego przepis art. 20 nie ma zastosowania. Stosuje się go natomiast wówczas, gdy obok świadczenia głównego dochodzone są odsetki, obojętnie, czy określone procentowo, czy wyliczone kwotowo (przypadki pierwszy i trzeci).

10. Komentowany przepis nie ma zastosowania jedynie do odsetek obliczonych za określony czas przed wytoczeniem powództwa i doliczonych do dochodzonej sumy dłużnej już w pozwie (postanowienie SN z 28.05.2013 r., V CZ 20/13, LEX nr 1360379). Hipoteza art. 20 obejmuje sytuację, gdy obok świadczenia głównego dochodzone są odsetki jako świadczenie uboczne, którego wartość nie jest wliczana wówczas do wartości przedmiotu zaskarżenia. Jeżeli natomiast zaskarżeniem objęte są wyłącznie odsetki, to tylko one – mimo dochodzenia ich obok świadczenia głównego – wyznaczają wartość przedmiotu zaskarżenia. Wyjątek ustanowiony w art. 20 dotyczy wyłącznie sytuacji, w której roszczenie uboczne jest żądane obok roszczenia głównego, przy czym co do odsetek – chodzi o odsetki naliczane od kwoty objętej nadal spornym roszczeniem głównym. W tym tylko wypadku wartość odsetek nie wpływa na wartość przedmiotu sporu. Jednakże stan objęty hipotezą art. 20 istnieje wyłącznie do chwili prawomocności wyroku rozstrzygającego o świadczeniu głównym (postanowienie SN z 7.03.2014 r., IV CZ 134/13, LEX nr 1438423).

11. W sprawie, w której powód nie dochodzi ani wierzytelności z odsetkami, ani zaległych odsetek, domaga się natomiast uznania umowy sprzedaży za bezskuteczną w celu zaspokojenia wierzytelności z ustawowymi odsetkami od określonego dnia, norma art. 20 nie znajduje zastosowania (postanowienie SN z 7.05.2008 r., II CZ 25/08, LEX nr 420391).

12. Zgodnie z art. 20 do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się w zasadzie odsetek, w tym odsetek za opóźnienie (art. 481 k.c.). Rozszerzenie przedmiotu zaskarżenia

o wartość odsetek za opóźnienie za dalszy okres opóźnienia nie może naruszać zasady stałości wartości przedmiotu zaskarżenia (postanowienie SN z 6.12.2017 r., I CZ 131/17, LEX nr 2416284). Nie ma w tym zakresie znaczenia, że od momentu orzeczenia przez sąd pierwszej instancji do chwili wyrokowania przez sąd drugiej instancji minęło wiele miesięcy, a taki upływ czasu w sposób oczywisty wpływa ostatecznie na wysokość zobowiązania pozwanych.

Art. 21. [Kumulacja roszczeń]

Jeżeli powód dochodzi pozwem kilku roszczeń, zlicza się ich wartość.

1. Obliczając wartość przedmiotu sporu, należy stosować zasadę kumulacji przedmiotowej roszczeń, zgodnie z którą w sytuacji gdy powód dochodzi kilku roszczeń przeciwko temu samemu pozwanemu (art. 191) bądź odrębnych roszczeń przeciwko każdemu z kilku pozwanych (współuczestnictwo procesowe po stronie biernej), zlicza się wartość tych roszczeń. Podobna sytuacja ma miejsce wówczas, gdy w miejsce powoda wstępuje kilku powodów (współuczestnictwo procesowe po stronie czynnej).

2. Natomiast kumulacji roszczeń nie stosuje się, gdy powód występuje przeciwko kilku pozwanym z jednym roszczeniem (np. w wypadku zobowiązań solidarnych lub niepodzielnych).

3. W celu ustalenia wartości przedmiotu sporu zlicza się wartość kilku roszczeń dochodzonych jednym pozwem tylko w sytuacji, gdy dochodzi ich ta sama osoba (postanowienie SN z 19.05.2006 r., I CSK 92/06, LEX nr 200905).

4. W przypadku współuczestnictwa materialnego nie można przyjmować, że istnieje jedno roszczenie dochodzone przez powoda, gdy w sprawie występuje dwóch powodów, którzy dochodzą swoich odrębnych roszczeń, choć w jednym procesie (na zasadzie współuczestnictwa). Przepis art. 21 przewiduje zliczanie wartości roszczeń jedynie w przypadku dochodzenia ich przez powoda, nie ustanawiając zasady, że zliczeniu podlegają roszczenia dochodzone przez kilku powodów, stąd nie można uważać, iż możliwe jest zliczanie wartości roszczeń dochodzonych przez rożnych powodów tylko z tego tytułu, że wystąpili oni w jednym procesie, korzystając z możliwości stworzonej przez przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o współuczestnictwie w sporze, zwłaszcza jeżeli jest to współuczestnictwo materialne lub formalne (uzasadnienie postanowienia SN z 18.07.2000 r., I PZ 50/00, LEX nr 45627).

5. W przypadku współuczestnictwa formalnego oraz współuczestnictwa materialnego w formie oparcia roszczeń na tej samej podstawie faktycznej i prawnej należy wskazać

wartość przedmiotu zaskarżenia odrębnie w stosunku do każdego ze współuczestników (postanowienie SN z 11.06.2002 r., I PZ 50/02, M. Praw. 2003/1, s. 9).

6. Kumulacja roszczeń nie zachodzi w razie wystąpienia z żądaniem ewentualnym lub alternatywnym (zob. postanowienia SN: z 11.02.2015 r., I CZ 123/14, LEX nr 1659212; z 28.10.2008 r., I PZ 25/08, OSNP 2010/5–6, poz. 70; z 6.12.2006 r., IV CZ 96/06, LEX nr 607281; z 20.04.1966 r., I CZ 29/66, OSPiKA 1967/2, poz. 36; na temat sposobu określania wartości przedmiotu sporu w przypadku żądań ewentualnych lub alternatywnych zob. uwagi do art. 19).

7. W razie przedmiotowej kumulacji roszczeń o charakterze majątkowym, a zatem przedmiotowo jednorodzajowych, ich wartość podlega zliczeniu, co dotyczy także wartości przedmiotu zaskarżenia. Oznacza to, że strona ma obowiązek wniesienia jednej opłaty stosunkowej, a jej rozmiar jest uzależniony do sumy tych roszczeń. W odniesieniu do roszczeń różnego rodzaju (majątkowych i niemajątkowych) czy też dochodzonych w jednym pozwie kilku roszczeń niemajątkowych zachodzi konieczność określenia opłat sądowych w odniesieniu do każdego z nich, a zliczeniu mogą podlegać jedynie te opłaty sądowe. Wykonanie obowiązku opłacenia pisma polega na wniesieniu prawidłowo ustalonej opłaty i w pełnej wysokości (postanowienie SN z 10.10.2012 r., I CZ 118/12, LEX nr 1231343).

8. Przepis art. 287 p.w.p. zawiera katalog roszczeń przysługujących w przypadku naruszenia prawa do patentu. Z tytułu naruszenia prawa do patentu można domagać się m.in. naprawienia szkody, zaniechania naruszeń oraz podania do publicznej wiadomości części lub całości orzeczenia sądu. Przyjmując majątkowy, a zarazem odrębny charakter wszystkich powyższych roszczeń, zgodnie z art. 21 k.p.c. w celu określenia zarówno wartości przedmiotu sporu, jak i wartości przedmiotu zaskarżenia zlicza się wartość tychże roszczeń (postanowienie SN z 29.06.2012 r., I CZ 31/12, LEX nr 1232458).

9. Jeżeli powód dochodzi jednym pozwem zarówno przywrócenia do pracy, jak i zasądzenia wynagrodzenia za czas pozostawania bez pracy, dla celów obliczenia wartości przedmiotu sporu w sprawie zlicza się wartość obu tych roszczeń (postanowienie SN z 5.01.2011 r., II PZ 47/10, LEX nr 784931).

10. W sprawach z ubezpieczenia społecznego przepis art. 22 stosuje się tylko do przyszłych świadczeń powtarzających się, natomiast różnicę pomiędzy świadczeniem powtarzającym się z ubezpieczenia społecznego wypłaconym a należnym w okresie wstecznym należy zsumować. Powstała kwota stanowi wartość przedmiotu sporu zgodnie z art. 19 § 1. Jeżeli razem z nimi dochodzone są przyszłe świadczenia powtarzające się, to na podstawie art. 21 do oznaczenia wartości przedmiotu spo-

ru zlicza się wartość obu roszczeń (postanowienie SN z 29.01.2014 r., II UZ 67/13, LEX nr 1573832).

11. Między osobami dochodzącymi w jednej sprawie roszczeń z tego samego czynu niedozwolonego kierowcy pojazdu mechanicznego, który spowodował wypadek drogowy, zachodzi współuczestnictwo materialne. Wartość przedmiotu sporu w takiej sprawie równa się sumie roszczeń wszystkich powodów (postanowienie SN z 19.12.1985 r., I CZ 135/85, M. Praw. 2009/3, s. 153).

12. W postępowaniu nakazowym żądana w pozwie suma z tytułu kosztu blankietu wekslowego (opłata skarbowa) jest – podobnie jak żądana suma z tytułu wierzytelności wekslowej – roszczeniem głównym i dlatego wchodzi do wartości przedmiotu sporu według zasady przewidzianej w art. 21 (postanowienie SN z 21.02.1969 r., I CZ 5/69, OSNCP 1969/12, poz. 226).

Art. 22. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach o świadczenia powtarzające się]

W sprawach o prawo do świadczeń powtarzających się wartość przedmiotu sporu stanowi suma świadczeń za jeden rok, a jeżeli świadczenia trwają krócej niż rok – za cały czas ich trwania.

1. Świadczenia powtarzające się to świadczenia oparte na tej samej podstawie prawnej, w zbliżonej wysokości, powtarzające się w podobnych, a przynajmniej możliwych do określenia odstępach czasu (np. świadczenia alimentacyjne, rentowe, z tytułu umowy dożywocia). Natomiast w sytuacji gdy powód dochodzi świadczeń powtarzających się opartych na różnych podstawach prawnych, do obliczenia wartości przedmiotu sporu znajdzie zastosowanie art. 21 o kumulacji roszczeń przy jednoczesnym zastosowaniu art. 22.

2. Zasadę wynikającą z art. 22 stosuje się tylko do świadczeń, które w dacie wniesienia pozwu jeszcze nie są wymagalne. Natomiast nie ma ona zastosowania do świadczeń już wymagalnych, które nie są traktowane jako świadczenia powtarzające się, lecz stanowią odrębne roszczenia pieniężne, podlegające zliczeniu na podstawie art. 21. Na odrębną uwagę zasługuje powództwo o ustalenie renty, gdyż w tym przypadku wyrok ma charakter kształtujący prawo, co uzasadnia stosowanie art. 22 do wszystkich objętych nim świadczeń (por. uwagi do art. 190).

3. Jeżeli powód jednym pozwem dochodzi świadczeń zarówno wymagalnych w dacie wniesienia pozwu, jak i przyszłych, podstawą ustalenia wartości przedmiotu sporu są art. 21 i 22, przy czym wymagalne już świadczenia podlegają zliczeniu i ich suma okre-

śla wartość przedmiotu sporu tej części roszczeń, a wartość przedmiotu sporu w zakresie świadczeń przyszłych jest ustalana na podstawie art. 22. Ostatecznie wartość przedmiotu sporu w takiej sprawie stanowi suma obydwu powyższych kwot (por. uchwała SN z 15.01.1981 r., III CZP 69/80, OSNCP 1981/6, poz. 101).

4. W sprawach o prawo do świadczeń powtarzających się sposób obliczania wartości przedmiotu sporu zależy od długości trwania obowiązku tych świadczeń, a w szczególności od tego, czy jest to czas krótszy niż rok, czy wynoszący co najmniej rok, oraz od tego, czy świadczenia te w ogóle trwały. Jeżeli świadczenia trwały krócej niż rok, wartość przedmiotu sporu odpowiada sumie wszystkich dotychczasowych świadczeń. Natomiast gdy obowiązek świadczenia wynosi rok lub dłużej albo świadczenia te w ogóle nie trwały, wartość przedmiotu sporu odpowiada sumie świadczeń za rok, niezależnie od rzeczywistego czasu trwania obowiązku świadczenia.

5. Sprawa o odszkodowanie będące „sumą miesięcznych szkód częściowych" nie jest sprawą o prawo do świadczeń powtarzających się (postanowienie SN z 1.02.2000 r., I PKN 507/99, OSNAPiUS 2001/15, poz. 489).

6. Sprawa o wysokość emerytury jest sprawą o świadczenie, w której dopuszczalność skargi kasacyjnej zależy od wartości przedmiotu zaskarżenia. Wartość przedmiotu zaskarżenia w takiej sprawie stanowi obliczona stosownie do wskazań zawartych w art. 22 (świadczenia powtarzające się) różnica pomiędzy hipotetyczną wartością emerytury, jaką skarżący otrzymywałby, gdyby jego żądanie ustalenia wysokości świadczenia emerytalnego zostało uwzględnione, a wartością emerytury pobieranej (postanowienie SN z 13.10.2009 r., II UK 234/08, LEX nr 553692). Reguły te mają zastosowanie także w sprawach o sposób waloryzacji świadczeń. Również i w tych przypadkach do ustalenia wartości przedmiotu zaskarżenia konieczne jest zestawienie w skali roku różnic w wysokości emerytury (renty) zwaloryzowanej zgodnie z życzeniem wnioskodawcy i emerytury (renty) zwaloryzowanej według przyjętego przez organ rentowy mechanizmu (postanowienie SN z 21.01.2015 r., II UZ 61/14, LEX nr 1656498).

7. Jeżeli przedmiotem sporu sądowego nie jest prawo do emerytury, lecz tylko jej wysokość, to o zaskarżeniu skargą kasacyjną decyduje wartość przedmiotu zaskarżenia obliczona na podstawie art. 22. Stanowi ona różnicę między wysokością świadczenia wypłacanego przez organ rentowy i wysokością świadczenia żądanego przez ubezpieczonego w skali roku (postanowienia SN: z 10.11.2010 r., II UZ 30/10, LEX nr 707896, i z 6.03.2018 r., II UZ 119/17, LEX nr 2456371).

8. Gdy ubezpieczony domaga się renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, mając prawo do renty w związku z częściową niezdolnością, to wartość przedmiotu sporu

i zaskarżenia w takich sprawach wyznacza art. 22 (postanowienie SN z 15.12.2011 r., II UZ 44/11, LEX nr 1163335).

9. Wartość przedmiotu zaskarżenia w sprawie o ustalenie wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne równa jest różnicy między wysokością składki wskazywaną przez ubezpieczonego i należną, ustaloną w zaskarżonej decyzji za okres sporny, jeżeli jest krótszy niż 12 miesięcy (postanowienie SN z 29.10.2014 r., II UZ 44/14, LEX nr 1551902).

10. Wartością przedmiotu zaskarżenia w sprawie o opuszczenie lokalu przez domownika wspólnie korzystającego z lokalu na podstawie użyczenia powinna być kwota odpowiadająca jego 3-miesięcznemu udziałowi w należnościach z tytułu czynszu najmu tego lokalu (postanowienie SN z 8.04.1997 r., I CKN 18/97, OSNC 1997/10, poz. 145).

Art. 23. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach najmu lub dzierżawy]

W sprawach o istnienie, unieważnienie albo rozwiązanie umowy najmu lub dzierżawy, o wydanie albo odebranie przedmiotu najmu lub dzierżawy, wartość przedmiotu sporu stanowi przy umowach zawartych na czas oznaczony – suma czynszu za czas sporny, lecz nie więcej niż za rok; przy umowach zawartych na czas nieoznaczony – suma czynszu za okres trzech miesięcy.

1. Wskazany w art. 23 sposób obliczenia wartości przedmiotu sporu dotyczy wywodzonych z umów najmu lub dzierżawy wszystkich rodzajów powództw, tj. powództw o ustalenie (sprawy o ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego, określone przez ustawodawcę jako sprawy o „istnienie"), ukształtowanie (sprawy o unieważnienie albo rozwiązanie umowy) i świadczenie (sprawy o wydanie rzeczy ruchomej bądź nieruchomej, określone przez ustawodawcę jako sprawy o „wydanie albo odebranie").

2. W sprawach o wydanie reguły wynikające z art. 23 mają zastosowanie do określenia wartości przedmiotu sporu jedynie wówczas, gdy roszczenie oparte jest na umowie najmu lub dzierżawy. Natomiast gdy roszczenie dotyczy rzeczy posiadanej na podstawie innej umowy lub bez tytułu prawnego, wartość przedmiotu sporu powinna zostać określona na podstawie art. 23^2.

3. Sposób określenia wartości przedmiotu sporu na podstawie art. 23 zależy od tego, czy umowa najmu lub dzierżawy została zawarta na czas nieoznaczony, czy oznaczony, a w tym drugim przypadku – czy na czas krótszy niż rok, czy wynoszący co najmniej rok. W przypadku umów zawartych na czas nieoznaczony wartość przedmiotu sporu odpowiada sumie czynszu za okres 3 miesięcy. Natomiast w przypadku umów zawar-

tych na czas oznaczony wartość przedmiotu sporu odpowiada sumie czynszu za czas sporny, lecz nie więcej niż za rok.

4. Roszczenie o ustalenie nieważności wypowiedzenia umów najmu lokali użytkowych ma charakter majątkowy, lecz niepieniężny, i ze względu na jego rodzaj wartość przedmiotu sporu powinna być określona według zasad z art. 23 (postanowienie SN z 25.08.1999 r., III CKN 595/99, LEX nr 527143).

5. W sporze o wstąpienie w stosunek najmu po zmarłym najemcy mieszkania komunalnego do obliczenia wartości przedmiotu sporu mają zastosowanie przesłanki ustanowione w art. 23 jako najbardziej zbliżone do tego charakteru sprawy (postanowienie SN z 19.12.2002 r., V CZ 186/02, LEX nr 583928).

6. Brak jest podstaw do przyjęcia niemajątkowego charakteru spraw o eksmisję z lokalu socjalnego czy orzeczeń o uprawnieniu do tego lokalu. Jeżeli powód dochodzi opróżnienia lokalu mieszkalnego, to sprawa ma – także wtedy, gdy sąd jest obowiązany orzec co do uprawnienia do lokalu socjalnego – charakter majątkowy i mają do niej zastosowanie przepisy o obliczaniu wartości przedmiotu sporu w sprawach o wydanie przedmiotu najmu (postanowienie SN z 8.01.2009 r., I CZ 112/08, LEX nr 523628).

7. Dopuszczalność skargi kasacyjnej w sprawach o eksmisję – bez względu na to, czy sąd orzeka co do uprawnienia do lokalu socjalnego, czy nie – uzależniona jest od wartości przedmiotu zaskarżenia odpowiadającej wartości przedmiotu sporu dla spraw o wydanie nieruchomości, określanej na podstawie art. 23 lub 23[2]. Dla określenia wartości przedmiotu zaskarżenia kasacyjnego przyjmować należy zatem wartość przedmiotu podlegającego rzeczywistemu rozpoznaniu i rozstrzygnięciu, determinowanego żądaniem pozwu i indywidualnym interesem majątkowym osoby dochodzącej udzielenia ochrony prawnej w postępowaniu (postanowienie SN z 11.10.2019 r., I CZ 71/19, LEX nr 2782632).

Art. 23[1]. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach pracowniczych]

W sprawach o roszczenia pracowników dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy wartość przedmiotu sporu stanowi, przy umowach na czas określony – suma wynagrodzenia za pracę za okres sporny, lecz nie więcej niż za rok, a przy umowach na czas nieokreślony – za okres jednego roku.

1. Sposób ustalania wartości przedmiotu sporu określony w art. 23[1] ma zastosowanie wyłącznie do niektórych kategorii spraw pracowniczych, tj. powództw o ukształtowanie (o nawiązanie lub rozwiązanie) i ustalenie (o ustalenie istnienia) stosunku pracy. Nie stosuje się go w pozostałych sprawach z zakresu prawa pracy, w szczególności do po-

wództw o zapłatę oraz powództw wytaczanych przez pracodawcę przeciwko pracownikowi.

2. Sposób określenia wartości przedmiotu sporu na podstawie art. 23[1] zależy od tego, czy umowa została zawarta na czas nieokreślony, czy określony, a w tym drugim przypadku – czy na czas krótszy niż rok, czy wynoszący co najmniej rok. W przypadku umów zawartych na czas nieokreślony wartość przedmiotu sporu odpowiada sumie wynagrodzenia za pracę za okres roku. Natomiast w przypadku umów zawartych na czas określony wartość przedmiotu sporu odpowiada sumie wynagrodzenia za pracę za czas sporny, lecz nie więcej niż za rok.

3. W sprawie o zasądzenie odszkodowania z tytułu bezprawnego rozwiązania umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony bez wypowiedzenia wartość przedmiotu sporu stanowi podana kwota pieniężna (art. 19 § 1), a nie suma wynagrodzenia za pracę za okres roku (art. 23[1]). W orzecznictwie wyjaśniono, że art. 23[1] w zakresie, w jakim reguluje sposób oznaczenia wartości przedmiotu sporu w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy, ma zastosowanie tylko do roszczeń majątkowych niepieniężnych (postanowienie SN z 5.04.2017 r., III PZ 1/17, LEX nr 2298285).

4. Sprawa dotycząca przeniesienia na inne stanowisko pracy, które powoduje obniżenie wynagrodzenia, jest sprawą o prawo majątkowe, a podstawą prawną określenia wartości przedmiotu sporu jest art. 23[1] (postanowienie SN z 4.02.2008 r., I PZ 2/08, OSNP 2009/11–12, poz. 146).

5. Zgodnie z art. 23[1] w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące istnienia stosunku pracy podstawą ustalenia wartości przedmiotu sporu jest wynagrodzenie w kwocie, której przysługiwanie pracownikowi w okresie objętym sporem nie jest sporne między stronami, a nie wynagrodzenie żądane przez pracownika, które stanowi (lub może stanowić) przedmiot odrębnego roszczenia (postanowienie SN z 20.11.2007 r., II PZ 56/07, OSNP 2009/3–4, poz. 45).

6. Jeżeli chodzi o żądanie przywrócenia dotychczasowych warunków wynagrodzenia, to wartością przedmiotu sporu jest różnica pomiędzy wartością wynagrodzenia rocznego powoda otrzymywanego aktualnie oraz przed zmianą warunków płacy jako świadczenia powtarzającego się w rozumieniu art. 22 (postanowienie SN z 18.06.2007 r., II PZ 22/07, LEX nr 515409).

7. W sprawie o przywrócenie do pracy na poprzednich warunkach płacy w związku z wypowiedzeniem umowy o pracę na czas nieokreślony w tej części (w szczególności w zakresie prawa do nagrody jubileuszowej, dodatku za staż pracy oraz specjalne-

go wynagrodzenia za wieloletnią pracę bezpośrednio w produkcji) podstawą prawną określenia wartości przedmiotu sporu jest art. 23¹, a nie art. 22 (postanowienie SN z 19.01.2006 r., III PZ 14/05, OSNP 2007/1–2, poz. 18).

8. Do ustalenia wartości przedmiotu sporu w sprawie o wynagrodzenie za pracę, w tym także za pracę w godzinach nadliczbowych, nie ma zastosowania art. 23¹, mimo że wynagrodzenie to pozostaje w związku z czasem trwania stosunku pracy (postanowienie SN z 17.03.2003 r., I PZ 2/03, OSNP-wkł. 2003/18, poz. 2). Analogicznie w sprawie, w której sąd zasądził od pracodawcy na rzecz pracownika odszkodowanie z tytułu niezgodnego z prawem rozwiązania umowy o pracę za wypowiedzeniem, wartość przedmiotu zaskarżenia stanowi dla pozwanego pracodawcy zasądzona kwota pieniężna (art. 19 § 1), a nie suma wynagrodzenia za pracę za okres roku (art. 23¹) (postanowienie SN z 30.01.2003 r., I PK 263/02, OSNP-wkł. 2003/15, poz. 11).

9. W sprawie o przywrócenie do pracy na poprzednich warunkach w związku z wypowiedzeniem warunków pracy i płacy wartość przedmiotu zaskarżenia stanowi suma wynagrodzenia za pracę sprzed jego zmiany za okres roku (art. 23¹), niezależnie od tego, czy umowa o pracę uległa rozwiązaniu wskutek odmowy przyjęcia zaproponowanych warunków, czy stosunek pracy trwa na zmienionych warunkach (postanowienie SN z 8.04.2002 r., I PZ 18/02, OSNP 2004/6, poz. 102).

10. Sprawa o ustalenie istnienia stosunku pracy jest sprawą o prawo majątkowe, więc wartość przedmiotu sporu określa się zgodnie z art. 23¹ (postanowienie SN z 8.07.2014 r., I PZ 11/14, LEX nr 1511379).

11. Przepis art. 23¹ dotyczy nie tylko umów o pracę, lecz także zatrudnienia na podstawie mianowania, jako że przypisana mu funkcja odnosi się do spraw dotyczących nawiązania, istnienia i rozwiązania szerzej rozumianego stosunku pracy (postanowienie SN z 11.04.2008 r., I PZ 4/08, OSNP 2009/15–16, poz. 204).

Art. 23². [Wartość przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości]

W sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego lub na podstawie tytułu innego niż najem lub dzierżawa wartość przedmiotu sporu oblicza się przyjmując, stosownie do rodzaju nieruchomości i sposobu korzystania z niej, podaną przez powoda sumę odpowiadającą trzymiesięcznemu czynszowi najmu lub dzierżawy należnemu od danego rodzaju nieruchomości.

1. Przepis art. 23² reguluje sposób ustalania wartości przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego lub na podstawie innego tytułu prawnego niż najem lub dzierżawa. Pojęcie posiadania w omawianym przepi-

sie jest rozumiane szeroko i nie dotyczy tylko posiadania samoistnego lub zależnego (art. 336 k.c.), lecz także każdego rodzaju władztwa nad nieruchomością (np. dzierżenie). Także posiadanie nieruchomości na podstawie umowy najmu lub dzierżawy zawartej z inną osobą niż powód uzasadnia zastosowanie sposobu ustalenia wartości przedmiotu sporu określonego w art. 23^2.

2. W sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego lub na podstawie innego tytułu prawnego niż najem lub dzierżawa powód powinien określić wartość przedmiotu sporu, biorąc pod uwagę rodzaj nieruchomości i sposób korzystania z niej, w wysokości 3-miesięcznego czynszu za najem lub dzierżawę danego rodzaju nieruchomości. Czynsz ten ma charakter hipotetyczny i dotyczy nieruchomości o zbliżonych cechach, pozwalających na zaliczenie jej do tego samego rodzaju co przedmiotowa nieruchomość.

3. Przepis art. 23^2 pozostaje z art. 23 w relacji rozłączności, ponieważ hipotezy tych przepisów nawet częściowo się nie pokrywają. Artykuł 23 dotyczy wywodzonych z umów najmu lub dzierżawy powództw o ustalenie, ukształtowanie i świadczenie (w tym wydanie nieruchomości bądź ruchomości). Natomiast art. 23^2 dotyczy tylko powództw o wydanie nieruchomości i tylko wówczas, gdy nieruchomość jest posiadana przez pozwanego bez tytułu prawnego bądź na podstawie tytułu prawnego innego niż najem lub dzierżawa (np. użytkowanie, użyczenie). Oznacza to, że poza zakresem obydwu powołanych przepisów znalazły się m.in. powództwa o ustalenie lub ukształtowanie stosunków prawnych nieopartych na najmie lub dzierżawie czy powództwa o wydanie rzeczy ruchomych. W tym zakresie należy stosować art. 19 § 2.

4. Przepis art. 19 § 2 znajduje zastosowanie także w sprawach o roszczenia negatoryjne. Pojęcie wartości przedmiotu sporu odnosi się do wartości prawa, którego ochrony domaga się powód w postępowaniu sądowym, a zatem wartość przedmiotu sporu powinna odpowiadać obiektywnym kryteriom oraz uwzględniać, co jest przedmiotem roszczenia (por. uzasadnienia postanowień SN: z 3.10.2002 r., I CZ 129/02, LEX nr 189751, i z 12.01.2007 r., IV CZ 105/06, LEX nr 258555). Odmienne stanowisko – oparte wyłącznie na wykładni celowościowej – zajął Sąd Apelacyjny w Gdańsku, uznając, że stosowanie art. 23^2 również w sprawach o roszczenia negatoryjne pozwoliłoby na efektywniejszą ochronę konstytucyjnego prawa własności (por. uzasadnienie postanowienia SA w Gdańsku z 10.08.2010 r., I ACz 1079/10, POSAG 2010/3, poz. 78). Stanowisko to nie zasługuje na aprobatę jako niedające się pogodzić z wykładnią gramatyczną powołanego przepisu.

5. Zasad określenia wartości przedmiotu sporu i zaskarżenia w sprawie o wydanie nieruchomości nie zmienia fakt zgłoszenia zarzutu zatrzymania z powodu poniesienia określonych nakładów na nieruchomość (postanowienie SN z 8.12.2006 r., III CSK 421/06, LEX nr 607268).

Art. 24. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach o zabezpieczenie, zastaw, hipotekę]

W sprawach o zabezpieczenie, zastaw lub hipotekę wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności. Jeżeli jednak przedmiot zabezpieczenia lub zastawu ma mniejszą wartość niż wierzytelność, rozstrzyga wartość mniejsza.

1. Wskazany w art. 24 sposób określenia wartości przedmiotu sporu dotyczy wyłącznie spraw o zabezpieczenie, zastaw lub hipotekę ustanowione na rzeczy lub prawie. Nie obejmuje jednak spraw o samą rzecz lub prawo.

2. W sprawach tych wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności, chyba że wartość przedmiotu zabezpieczenia lub zastawu jest niższa, gdyż wówczas rozstrzygająca jest ta właśnie wartość. Ocena powyższych wartości dokonywana jest na datę wniesienia powództwa.

3. W sprawie zakończonej wydaniem przez SN postanowienia z 30.11.1971 r., II CZ 168/71, LEX nr 7023, samochód, którego wydania domagała się powódka, stanowił zabezpieczenie kredytu udzielonego przez powódkę żonie pozwanego na zakup samochodu. Własność tego samochodu została przeniesiona przez żonę pozwanego na powódkę tylko w celu zabezpieczenia spłaty udzielonego kredytu na warunkach promesy kredytowej, w myśl których powódka w razie niezwrócenia pożyczki uprawniona była do sprzedania samochodu w celu pokrycia swej należności. W tej sytuacji wartość przedmiotu sporu stanowiła suma wierzytelności powódki, czyli kwota 41 040 zł, a nie kwota 117 000 zł, stanowiąca wartość samochodu zabezpieczającego spłatę tej wierzytelności.

4. Wartość przedmiotu sporu w sprawie o wyłączenie z egzekucji określona jest przez wartość zajętych rzeczy lub praw (postanowienie SN z 12.07.1957 r., III CZ 216/57, OSNCK 1959/3, poz. 71).

Art. 25. [Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu]

§ 1. Sąd może sprawdzić wartość przedmiotu sporu oznaczoną przez powoda i zarządzić w tym celu dochodzenie.
§ 2. Po doręczeniu pozwu sprawdzenie nastąpić może jedynie na zarzut pozwanego, zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy.
§ 3. Jeżeli sąd w wyniku sprawdzenia wartości przedmiotu sporu uzna się za niewłaściwy, przekaże sprawę sądowi właściwemu; jeżeli jest kilka sądów właściwych – przekaże temu z nich, który wskaże powód.

1. Zgodnie z art. 187 § 1 pkt 1 obowiązek oznaczenia wartości przedmiotu sporu w pozwie wniesionym w sprawach o prawa majątkowe (niebędące roszczeniami pieniężnymi) spoczywa na powodzie. Wartość ta podlega kontroli sądu, która może zostać przeprowadzona z urzędu bądź na zarzut pozwanego. Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu może nastąpić na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) bądź po skierowaniu sprawy na posiedzenie jawne (art. 148 § 2).

2. Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu przez sąd z urzędu jest możliwe do chwili doręczenia odpisu pozwu pozwanemu. Sąd nie może postępować w tym względzie w sposób dowolny. Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu powinno nastąpić w każdym przypadku, w którym podana wartość nasuwa uzasadnione wątpliwości, a od wartości tej zależy właściwość sądu albo wysokość opłat sądowych. Potrzeba taka nie zachodzi, jeżeli z treści pisma wynika, że podlega ono odrzuceniu albo że sprawę należy przekazać innemu sądowi lub innemu organowi, chyba że od wartości tej zależy właściwość sądu (§ 162 ust. 2 w zw. z ust. 1 reg.sąd.).

3. Po doręczeniu odpisu pozwu sprawdzenie wartości przedmiotu sporu może nastąpić jedynie na zarzut pozwanego zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Określenie „przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy" oznacza, że sprawdzenie przez sąd wartości przedmiotu sporu na zarzut pozwanego może nastąpić, jeżeli został on postawiony w odpowiedzi na pozew, a gdy pozwany nie złożył odpowiedzi na pozew – na pierwszym posiedzeniu wyznaczonym na rozprawę, chyba że nie wziął on udziału w rozprawie i został przeciwko niemu wydany wyrok zaoczny. W tym wypadku wspomniany zarzut może być skutecznie podniesiony w sprzeciwie od wyroku zaocznego (postanowienie SN z 4.07.1988 r., IV CZ 90/88, LEX nr 8898). Zgłoszenie przez pozwanego zarzutu skutkuje obowiązkiem sprawdzenia przez sąd wartości przedmiotu sporu.

4. Na podstawie art. 25 § 1 sąd wydaje niezaskarżalne postanowienie o sprawdzeniu wartości przedmiotu sporu, w którym może zarządzić stosowne dochodzenie. Dochodzenie może polegać m.in. na zleceniu biegłemu sporządzenia wyceny, zwróceniu się do urzędów o informacje, a nawet dokonaniu przez sąd niezbędnych ustaleń na podstawie danych dostępnych w Internecie. Sprawdzenie obejmuje nie tylko rzetelność podanych przez powoda danych (np. wartości rynkowej, cen), lecz także prawidłowość dokonanych obliczeń oraz zgodność sposobu obliczeń z obowiązującymi przepisami prawa (art. 20–24).

5. Po sprawdzeniu wartości przedmiotu sporu na podstawie art. 25 § 1 i art. 26 sąd może wydać niezaskarżalne postanowienie o ustaleniu wartości przedmiotu sporu. Konsekwencją sprawdzenia i ustalenia wartości przedmiotu sporu w sprawach o niektóre prawa majątkowe może być uznanie się przez sąd za niewłaściwy i przekazanie spra-

wy sądowi rzeczowo właściwemu, zgodnie z art. 17 pkt 4. W sytuacji gdy sądów właściwych jest więcej niż jeden, wybór sądu należy do powoda. Jeżeli powód – pomimo wezwania – nie dokona wyboru, sąd przekazuje sprawę według własnego wyboru.

6. Przekazanie sprawy według właściwości następuje na podstawie art. 200 § 1^4. Postanowienie o przekazaniu sprawy do sądu rejonowego wiąże ten sąd, lecz jest ono zaskarżalne (art. 394 § 1 pkt 4) i w razie zaskarżenia go przez strony kontroli instancyjnej mogłaby być poddana także prawidłowość rozstrzygnięcia o ustaleniu wartości przedmiotu sporu. Spotykany jest jednak pogląd, że kontrola instancyjna w tym zakresie jest dopuszczalna jedynie wówczas, gdy przekazanie sprawy nastąpiło bez uprzedniego wydania postanowienia o ustaleniu wartości przedmiotu sporu. Nie zasługuje on na aprobatę, gdyż w postępowaniu zażaleniowym nie zostało wyłączone stosowanie art. 380.

7. Natomiast niezaskarżalne postanowienie sądu rejonowego o przekazaniu sprawy do sądu okręgowego nie wiąże tego sądu (art. 200 § 2), lecz w razie stwierdzenia przez sąd okręgowy swojej niewłaściwości przekazuje on sprawę sądowi właściwemu, nie wyłączając sądu przekazującego. Nie zasługuje natomiast na aprobatę odmienny pogląd, który zakłada, że również sąd, któremu sprawa została przekazana w wyniku sprawdzenia wartości przedmiotu sporu, jest związany ustaleniem tej wartości i nie może ponownie jej sprawdzić, co wykluczałoby możliwość stosowania art. 200 § 2.

8. W orzecznictwie również wyrażono pogląd, że niezwiązanie sądu wyższego rzędu, o którym mowa w art. 200 § 2, dotyczy postanowienia o przekazaniu, natomiast nie dotyczy postanowienia o sprawdzeniu i ustaleniu wartości przedmiotu sporu, chyba że po doręczeniu przez ten sąd pozwu strona pozwana we właściwym czasie podniesie stosowny zarzut (postanowienie SN z 14.12.2007 r., III CZ 57/07, LEX nr 621777).

9. Dopiero przedstawienie sposobu obliczenia wartości przedmiotu zaskarżenia umożliwia jej sprawdzenie przez sąd. Z tego względu wezwanie do przedstawienia sposobu wyliczenia wartości przedmiotu zaskarżenia jest wezwaniem do usunięcia braku formalnego skargi kasacyjnej (postanowienie SN z 10.02.2010 r., II UZ 55/09, LEX nr 621342).

10. Wezwanie przez sąd do uzupełnienia braku pozwu przez oznaczenie wartości roszczenia, którym nie jest oznaczona kwota pieniężna, nie stanowi sprawdzenia wartości przedmiotu zaskarżenia w rozumieniu art. 130^2 § 5 w zw. z art. 25 (postanowienie SN z 20.08.2008 r., I PZ 16/08, OSNP 2010/1–2, poz. 15).

11. Oznaczenie w apelacji wartości przedmiotu zaskarżenia podlega w uzasadnionych przypadkach sprawdzeniu przez sąd na podstawie art. 25 § 1 w zw. z art. 368 § 2,

przy zastosowaniu reguł określonych w art. 19–24 (postanowienie SN z 6.04.2007 r., II PZ 12/07, OSNP 2008/11–12, poz. 169).

12. W orzecznictwie wyjaśniono, że słowo „dochodzenie" z art. 25 § 1 nie determinuje obowiązku sięgnięcia po wiadomości specjalne. Zadaniem sądu drugiej instancji jest sprawdzenie wartości przedmiotu zaskarżenia, gdy jest ona niejasna. W tym celu może posłużyć się on wszelkimi możliwymi sposobami, w tym samodzielnie przeprowadzić działania matematyczne według algorytmu wyznaczonego przez obowiązujące przepisy (postanowienie SN z 22.02.2018 r., II UZ 120/17, LEX nr 2473789).

13. Jeśli sąd okręgowy, pomijając brak formalny apelacji polegający na niewskazaniu wartości przedmiotu zaskarżenia, ustala jej wysokość samodzielnie i uznaje, że wniesiona opłata jest za niska, jest również związany art. 130^2 § 5, co oznacza, że ma obowiązek wezwania strony do uzupełnienia braku na podstawie art. 130 § 1, nie może natomiast apelacji odrzucić (postanowienie SN z 11.03.2009 r., II PZ 47/08, LEX nr 489013).

14. Wskazana w pozwie wartość przedmiotu sporu, która nie została sprawdzona przez sąd pierwszej instancji w myśl art. 25 § 1 i 2, pozostaje aktualna w postępowaniu apelacyjnym (art. 368 § 2) i kasacyjnym (art. 368 § 2 w zw. z art. 398^4 § 3 i art. 398^{21}) (postanowienia SN: z 20.10.2008 r., I PZ 26/08, OSNP 2010/5–6, poz. 67, i z 19.12.2017 r., I PZ 12/17, LEX nr 2439134).

15. Wartość przedmiotu zaskarżenia w zakresie sposobu obliczania powinna odpowiadać obiektywnemu kryterium. Nie zmienia to jednak zasady, że jej określenie pozostawiono stronie. Jej oświadczenie może być kwestionowane przez stronę przeciwną oraz podlega kontroli sądu. Jednakże i tu nie ma dowolności, ponieważ w pierwszej instancji przepisy art. 25 i 26 określają wyczerpująco sposób i terminy podważenia oświadczenia powoda. Po ich wyczerpaniu wartość przedmiotu sporu ulega stabilizacji i może być zmieniana tylko ze względu na zmianę powództwa, orzeczenie ponad żądanie lub granice zaskarżenia (postanowienie SN z 8.12.2000 r., I CZ 115/00, LEX nr 51342).

16. Sąd Najwyższy wyjaśnił, że w tzw. sprawach działowych (dział spadku, podział majątku wspólnego małżonków, zniesienie współwłasności), w razie zaskarżenia orzeczenia co do istoty sprawy, wartość przedmiotu zaskarżenia wyznacza nie wartość całego dzielonego majątku, ale wartość konkretnego interesu (roszczenia, żądania) lub składnika majątkowego, którego dotyczy środek odwoławczy. Z reguły nie może przekraczać wartości udziału przysługującemu skarżącemu uczestnikowi, chyba że podważa on zasadę podziału, objęcie lub nieobjęcie orzeczeniem poszczególnych rzeczy lub praw albo rozliczenie nakładów, gdyż wówczas wartość przedmiotu zaskarże-

nia może być wyższa niż wartość jego udziału. Wskazana przez skarżącego w skardze kasacyjnej wartość przedmiotu zaskarżenia nie jest wiążąca dla sądu drugiej instancji ani dla Sądu Najwyższego i podlega weryfikacji na podstawie akt sprawy, z pominięciem zasad określonych w art. 25 i 26 (postanowienie SN z 26.10.2017 r., II CZ 64/17, LEX nr 2397590).

17. Unormowania zawarte w art. 25 i 26 podyktowane są potrzebą ustabilizowania wartości przedmiotu sporu w celu określenia właściwości rzeczowej sądu i wysokości należnych opłat sądowych. Te powody nie mają znaczenia w odniesieniu do oznaczenia wartości przedmiotu zaskarżenia w celu ustalenia dopuszczalności skargi kasacyjnej (postanowienie SN z 20.01.2015 r., V CZ 90/14, LEX nr 1652417). Sąd Najwyższy nie jest związany wskazaną przez strony wartością przedmiotu zaskarżenia i może dokonać jej sprawdzenia na podstawie akt sprawy, z pominięciem zasad określonych w art. 25 i 26. Sprawdzenie jest niezbędne wówczas, gdy od tej wartości zależy dopuszczalność skargi kasacyjnej (postanowienia SN: z 18.03.2015 r., III CSK 419/14, LEX nr 1659241, i z 25.10.2017 r., II UZ 83/17, LEX nr 2427174).

18. W orzecznictwie zajmowane jest trafne stanowisko, że do oznaczenia wartości przedmiotu zaskarżenia w postępowaniu kasacyjnym art. 25 stosowany jest jedynie odpowiednio, a jego § 2 nie ma zastosowania. Z tej przyczyny zarzut, że wartość wskazana w toku postępowania apelacyjnego jako sprostowanie wartości przedmiotu zaskarżenia nie była kwestionowana przez sąd, nie ma istotnego znaczenia. W sprawach, w których dopuszczalność skargi została uzależniona od odpowiedniej wartości przedmiotu wartości zaskarżenia, sąd uprawniony jest do jej badania i oznaczenia prawidłowej wartości (postanowienie SN z 20.01.2017 r., I CZ 105/16, LEX nr 2224601). Brak sprawdzenia wartości przedmiotu sporu lub przedmiotu zaskarżenia podanej w apelacji nie eliminuje możliwości weryfikacji prawidłowości poddanej wartości przedmiotu zaskarżenia w skardze kasacyjnej (postanowienie SN z 16.11.2016 r., I UZ 31/16, LEX nr 2178666).

Art. 26. [Niedopuszczalność ponownego badania wartości przedmiotu sporu]

Po ustaleniu w myśl artykułu poprzedzającego, wartość przedmiotu sporu nie podlega ponownemu badaniu w dalszym toku postępowania.

1. Wartość przedmiotu sporu ulega utrwaleniu bądź na skutek niesprawdzenia jej przez sąd najpóźniej na zarzut pozwanego zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, bądź na skutek jej ustalenia przez sąd w postanowieniu wydanym na podstawie art. 25 § 1 i art. 26.

2. Postanowienie o ustaleniu wartości przedmiotu sporu jest niezaskarżalne. Dlatego prawidłowość dokonanego ustalenia mogłaby zostać poddana kontroli instancyjnej lub kontroli sądu wyższego rzędu wówczas, gdy jego konsekwencją jest przekazanie sprawy sądowi rzeczowo właściwemu (zob. jednak uwagi do art. 25). Natomiast gdy wartość przedmiotu sporu nie wpływa na właściwość rzeczową sądu, lecz jedynie na wysokość opłaty sądowej od pozwu, wówczas kontrola instancyjna mogłaby zostać dokonana poprzez zaskarżenie postanowienia w przedmiocie wymiaru tej opłaty (art. 394 § 1 pkt 6) przy odpowiednim zastosowaniu art. 380. Jednakże możliwość taka została błędnie zanegowana przez Sąd Najwyższy, który uznał, że w ramach przepisów ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych nie jest dopuszczalna kontrola przez sąd drugiej instancji prawidłowości postępowania sądu pierwszej instancji co do ustalenia wartości przedmiotu sporu (art. 25 k.p.c.) (uchwała SN z 24.05.1968 r., III CZP 31/68, OSNCP 1969/5, poz. 87).

3. Dopuszczalność kontroli instancyjnej postanowień o ustaleniu wartości przedmiotu sporu następuje na podstawie art. 380 w zw. z art. 397 § 2, z którego wynika, że w postępowaniu zażaleniowym sąd drugiej instancji na wniosek strony rozpoznaje również te postanowienia sądu pierwszej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy. W tym wypadku chodziłoby o wpływ na rozstrzygnięcie postępowania incydentalnego, a nie sprawy głównej. Za przyjęciem dopuszczalności takiej kontroli przemawia wykładnia celowościowa art. 26, który ma za zadanie, po pierwsze, ustabilizować właściwość rzeczową sądu zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 15 § 1, a po drugie – ustabilizować zakres zobowiązań fiskalnych strony wobec sądu jeszcze przed podjęciem przez sąd czynności zmierzających do merytorycznego rozpoznania sprawy.

4. Kwestionowanie w zażaleniu prawidłowości ustalonej przez sąd wartości przedmiotu zaskarżenia nie zwalnia skarżącego z obowiązku zawarcia w zażaleniu wyraźnego wniosku o rozpoznanie niezaskarżalnego orzeczenia na podstawie art. 380. W środku zaskarżenia wnoszonym przez profesjonalnego pełnomocnika wniosek taki powinien zostać jednoznacznie sformułowany, gdyż nie ma podstaw do przypisywania pismom wnoszonym przez takich pełnomocników treści wprost w nich niewyrażonych i zgłoszenie wniosku jest warunkiem kontroli niezaskarżalnego zażalenia (postanowienie SN z 21.08.2014 r., IV CZ 43/14, LEX nr 1544216).

5. Natomiast brzmienie art. 26 niewątpliwie wyłącza możliwość stosowania do postanowień o ustaleniu wartości przedmiotu sporu art. 359 § 1, który stanowi, że postanowienia niekończące postępowania w sprawie mogą być uchylane i zmieniane wskutek zmiany okoliczności sprawy, chociażby były zaskarżone, a nawet prawomocne.

6. Określenie wartości przedmiotu sporu następuje według oceny właściwej w chwili wniesienia pozwu, przy czym tak określona wartość pozostaje niezmieniona do końca postępowania (por. art. 25 i 26), chyba że w dalszym toku postępowania nastąpi zmiana powództwa (art. 193 § 2), w wyniku której wartość przedmiotu sporu ulega zmianie (postanowienie SN z 29.04.2010 r., IV CSK 474/09, LEX nr 602730).

7. Z art. 25 i 26 wynika reguła utrwalenia niezakwestionowanej przez pozwanego lub niesprawdzonej przez sąd wartości przedmiotu sporu na okres całego postępowania we wszystkich instancjach. Możliwość odpowiedniego zastosowania do oznaczenia wartości przedmiotu zaskarżenia, zarówno w apelacji, jak i w kasacji, „przepisów o wartości przedmiotu sporu" musi być sprowadzona do tego, że w razie zaskarżenia w całości orzeczenia rozstrzygającego o całym przedmiocie sporu jako wartość przedmiotu zaskarżenia należy podać jego wartość ustaloną w pierwszej instancji. Nie można natomiast odesłania tego rozumieć jako uprawnienia do ponownego oznaczania wartości przedmiotu zaskarżenia na użytek kasacji, według reguł z art. 19 i n., w sposób prowadzący do podwyższenia ustalonej już wartości przedmiotu sporu (postanowienie SN z 17.12.2003 r., IV CZ 153/03, LEX nr 599563).

8. Jednakże przyjmuje się, że Sąd Najwyższy nie jest związany wskazaną przez strony wartością przedmiotu zaskarżenia i może dokonać jej sprawdzenia na podstawie akt sprawy, z pominięciem zasad określonych w art. 25 i 26. Sprawdzenie to jest niezbędne w szczególności wówczas, gdy z okoliczności sprawy wynika, że skarżący w celu obejścia przepisów procesowych dokonał zawyżenia wskazanej wartości, instrumentalnie zmierzając do przekroczenia progu wyznaczającego dopuszczalność skargi kasacyjnej (postanowienia SN: z 19.02.2014 r., V CSK 275/13, LEX nr 1444465, i z 1.12.2016 r., IV CSK 247/16, LEX nr 2183510).

9. Ponadto w wypadku zaskarżania postanowienia co do istoty sprawy o podziale majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami, na podstawie którego sąd dokonał zniesienia współwłasności, wartości przedmiotu zaskarżenia z reguły nie wyznacza wartość całego dzielonego majątku, ale wartość konkretnego interesu (roszczenia, żądania) lub składnika majątkowego, którego środek odwoławczy dotyczy. Wskazana wartość przedmiotu zaskarżenia nie jest wiążąca ani dla sądu drugiej instancji, ani dla Sądu Najwyższego. Mogą one poddać ją weryfikacji na podstawie akt sprawy z pominięciem zasad określonych w art. 25 i 26 (postanowienie SN z 22.01.2014 r., V CSK 211/13, LEX nr 1436519). Praktyczne znaczenie możliwości tej weryfikacji ujawnia się w szczególności w przypadkach oczywiście nieprawidłowego wskazania wartości przedmiotu zaskarżenia w zamiarze zapewnienia sobie dostępu do postępowania kasacyjnego (postanowienie SN z 6.06.2012 r., IV CZ 7/12, LEX nr 1231333).

Rozdział 2
Właściwość miejscowa

Oddział 1
Właściwość ogólna

Art. 27. [*Actor sequitur forum rei*]

§ 1. Powództwo wytacza się przed sąd pierwszej instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania.
§ 2. Miejsce zamieszkania określa się według przepisów kodeksu cywilnego.

1. Przepisy o właściwości miejscowej obejmują przepisy o właściwości ogólnej (art. 27–30), przemiennej (art. 31–37[2]) i wyłącznej (art. 38–42). Zostały one uzupełnione przepisami szczególnymi regulującymi właściwość miejscową wynikającą z wyboru powoda, orzeczenia sądu bądź umowy stron.

2. Zgodnie z art. 200 § 1[2] niewłaściwość sądu dającą się usunąć za pomocą umowy stron (m.in. wynikającą z naruszenia przepisów o właściwości miejscowej ogólnej lub przemiennej) sąd bierze pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Natomiast przed doręczeniem pozwanemu odpisu pozwu sąd bada z urzędu również tę właściwość, obejmującą właściwość miejscową ogólną, przemienną i umowną.

3. Podstawową zasadą w postępowaniu procesowym jest ustalenie właściwości miejscowej sądu według miejsca zamieszkania pozwanego będącego osobą fizyczną (zasada *actor sequitur forum rei*). Chodzi tu przy tym wyłącznie o miejsce zamieszkania pozwanego w Polsce, gdyż jego miejsce zamieszkania za granicą nie może być podstawą oznaczenia właściwości miejscowej sądu Rzeczypospolitej Polskiej.

4. Miejsce zamieszkania określa się według przepisów Kodeksu cywilnego. Z art. 28 k.c. wynika, że można mieć tylko jedno miejsce zamieszkania. Zgodnie z art. 25 k.c. miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu. Pojęcie miejsca zamieszkania obejmuje dwa elementy: obiektywny, tj. pobyt stały w danej miejscowości (*corpus*), i subiektywny, tj. uzewnętrzniony zamiar tego pobytu (*animus*). Aby możliwe było wskazanie danej miejscowości jako centrum spraw życiowych danej osoby, obydwa powyższe elementy muszą występować łącznie. Trwały brak któregokolwiek z nich skutkuje niemożnością traktowania określonej miejscowości jako miejsca zamieszkania danej osoby.

5. Wprawdzie art. 27 k.p.c. łączy właściwość miejscową sądu z miejscem zamieszkania (a nie zameldowania) pozwanego, jednakże przy określaniu miejsca zamieszkania powstaje potrzeba odwołania się do pojęcia stałego pobytu, które zostało zdefiniowane w art. 25 ust. 1 u.e.l. Zgodnie z powołanym przepisem pobytem stałym jest zamieszkanie w określonej miejscowości pod oznaczonym adresem z zamiarem stałego przebywania.

6. Bezspornie na gruncie przepisu art. 27 § 2 k.p.c. w zw. z art. 25 k.c. o ogólnej właściwości miejscowej sądu nie decyduje miejscowość, w której pozwany jest zameldowany, ale ta miejscowość, w której przebywa on z zamiarem stałego pobytu (por. postanowienie SN z 3.05.1973 r., I CZ 48/73, LEX nr 7250). Zameldowanie, będące kategorią prawa administracyjnego, nie przesądza o miejscu zamieszkania w rozumieniu prawa cywilnego, choć niejednokrotnie stanowi cenną wskazówkę przy ocenie istnienia przesłanek z art. 25 k.c. (por. wyrok SN z 8.05.1970 r., I CR 208/69, OSNCP 1971/2, poz. 37, i postanowienie SN z 26.03.1973 r., I CZ 38/73, LEX nr 7234).

7. Ponieważ w danej miejscowości może mieć siedzibę kilka sądów, zgodnie zaś z art. 25 k.c. miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość (a nie oznaczony adres), zastosowanie zasady, że do rozpoznania sprawy właściwy jest sąd, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania, może prowadzić do wniosku, że żaden z sądów obejmujących swoją właściwością choć część danej miejscowości nie ma podstaw do uznania swojej niewłaściwości. Wniosek ten nie byłby jednak trafny, zważywszy na unormowanie art. 126 § 2 pkt 1 k.p.c., skoro do prawidłowego oznaczenia miejsca zamieszkania strony nie jest wystarczające wskazanie samej tylko miejscowości, to również do określenia właściwości miejscowej sądu nie jest to wystarczające. Pogląd ten należy uznać za zasadny, zważywszy, że w definicji miejsca zamieszkania ustawodawca odwołał się do pojęcia stałego pobytu, które wiąże się z przebywaniem pod oznaczonym adresem.

8. Miejscem zamieszkania dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest miejsce zamieszkania rodziców albo tego z rodziców, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzone wykonywanie władzy rodzicielskiej. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje na równi obojgu rodzicom mającym osobne miejsce zamieszkania, miejsce zamieszkania dziecka jest u tego z rodziców, u którego dziecko stale przebywa. Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania określa sąd opiekuńczy (art. 26 k.c.). Natomiast miejscem zamieszkania osoby pozostającej pod opieką jest miejsce zamieszkania opiekuna (art. 27 k.c.).

9. W dotychczasowej judykaturze wskazywano, że powództwo o przeniesienie własności nieruchomości na podstawie art. 231 § 1 k.c. wytacza się przed sąd ogólnej właści-

wości miejscowej (art. 27), do powództwa takiego nie odnosi się bowiem właściwość wyłączna sądu miejsca położenia nieruchomości (art. 38) (wyrok SN z 17.08.1983 r., III CRN 167/83, OSNCP 1984/4, poz. 58). Aktualnie treść art. 38 § 1 pkt 3, wynikająca z nowelizacji z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., reguluje tę kwestię odmiennie. Zgodnie z powołanym przepisem powództwo o roszczenia wynikające z art. 231 k.c. wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca położenia nieruchomości.

Art. 28. [Właściwość według miejsca pobytu pozwanego]

Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, ogólną właściwość oznacza się według miejsca jego pobytu w Polsce, a gdy nie jest ono znane lub nie leży w Polsce – według ostatniego miejsca zamieszkania pozwanego w Polsce.

1. Właściwość miejscową sądu na podstawie miejsca pobytu pozwanego oznacza się jedynie wówczas, gdy pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, co jest równoznaczne z zamieszkaniem za granicą.

2. Dla określenia właściwości miejscowej sądu istotne jest tylko znane miejsce pobytu pozwanego w Polsce, co musi wiązać się z jego przebywaniem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w dacie wniesienia pozwu. Natomiast bez znaczenia dla oznaczenia właściwości miejscowej sądu jest znane miejsce pobytu pozwanego za granicą.

3. Miejsce pobytu to miejsce, w którym osoba przebywa bez zamiaru stałego pobytu, a więc czasowo. Zgodnie z art. 25 ust. 2 u.e.l. pobytem czasowym jest przebywanie bez zamiaru zmiany miejsca pobytu stałego w innej miejscowości pod oznaczonym adresem lub w tej samej miejscowości, lecz pod innym adresem. Pobyt w określonym miejscu może być pochodną decyzji osoby fizycznej (np. podjęcie pracy, studiów, rozpoczęcie działalności gospodarczej) bądź trwać niezależnie od jej woli (np. osadzenie w zakładzie karnym, pobyt w areszcie śledczym).

4. Jeżeli w dacie wniesienia pozwu pozwany nie zamieszkuje w Polsce ani nie przebywa na jej terytorium (bądź miejsce jego pobytu w Polsce nie jest znane), podstawą oznaczenia właściwości miejscowej sądu jest ostatnie miejsce zamieszkania pozwanego w Polsce. Natomiast ostatnie miejsce pobytu pozwanego w Polsce nie ma znaczenia dla oznaczenia właściwości miejscowej sądu.

5. Jeżeli pozwany nie zamieszkuje (ani wcześniej nie zamieszkiwał) w Polsce, a nadto w dacie wniesienia pozwu w Polsce nie przebywa, do ustalenia właściwości miejscowej sądu dochodzi na podstawie orzeczenia Sądu Najwyższego wydanego w trybie art. 45, chyba że możliwe jest oznaczenie właściwości miejscowej sądu na podstawie przepisów o właściwości przemiennej.

Art. 29. [Właściwość w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa]

Powództwo przeciwko Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie.

1. Zgodnie z art. 34 k.c. Skarb Państwa (*fiscus*) jest w stosunkach cywilnoprawnych podmiotem praw i obowiązków, które dotyczą mienia państwowego nienależącego do innych państwowych osób prawnych. Pojęcie Skarbu Państwa odnosi się do działań państwa podejmowanych w sferze stosunków cywilnoprawnych o charakterze majątkowym (sfera *dominium*), które wymagają posiadania przez ich podmiot osobowości prawnej w sferze prawa prywatnego. Innym obszarem funkcjonowania państwa jest sfera wykonywania władztwa publicznego (sfera *imperium*), w której działania oparte są na kompetencjach przyznanych przez ustawodawcę poszczególnym organom.

2. Skarb Państwa nie ma typowych organów, lecz działa za pomocą swoich jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej (*stationes fisci*). Najczęściej jednostki te pełnią jednocześnie funkcje organów administracji publicznej, gdy podejmują działania polegające na wykonywaniu władztwa. Jednakże do państwowych jednostek organizacyjnych zalicza się także inne podmioty niemające osobowości prawnej, takie jak instytucje czy zakłady administracyjne.

3. Zgodnie z art. 2 pkt 4–6 ustawy z 23.01.2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz.U. z 2019 r. poz. 1464) zadania administracji rządowej w województwie wykonują także jednostki samorządu terytorialnego i ich związki (na podstawie odrębnych ustaw lub zawartych porozumień), starosta (na podstawie odrębnych ustaw) i inne podmioty (na podstawie odrębnych ustaw). Z art. 20 ust. 1 powołanej ustawy wynika natomiast, że wojewoda może powierzyć prowadzenie, w jego imieniu, niektórych spraw z zakresu swojej właściwości jednostkom samorządu terytorialnego lub organom innych samorządów działających na obszarze województwa, kierownikom państwowych i samorządowych osób prawnych oraz innych państwowych jednostek organizacyjnych funkcjonujących w województwie. Jeżeli zadania z zakresu administracji rządowej wykonują jednostki samorządu terytorialnego bądź organy samorządów zawodowych, to siedziba ich organów decyduje o właściwości miejscowej sądu.

4. Ustawodawca najczęściej nie wskazuje w sposób bezpośredni właściwych *stationes fisci*, lecz czyni to metodą pośrednią, przez ustawowe określenie zadań i kompetencji poszczególnych państwowych jednostek organizacyjnych. Problematykę materialnoprawnej reprezentacji Skarbu Państwa regulują liczne ustawy z zakresu prawa publicznego, przede wszystkim prawa materialnego, lecz także prawa ustrojowego.

5. Właściwość miejscową sądu w sprawach z powództwa przeciwko Skarbowi Państwa wyznacza miejsce siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie. Zgodnie z art. 33 k.c. Skarb Państwa jest osobą prawną, z art. 41 k.c. wynika zaś, że jeżeli ustawa lub oparty na niej statut nie stanowią inaczej, siedzibą osoby prawnej jest miejscowość, w której ma siedzibę jej organ zarządzający. Dlatego za siedzibę państwowej jednostki organizacyjnej należy uznać miejscowość, w której mają siedzibę właściwa jednostka lub jej organ.

6. Przepis art. 29 należy traktować jako *lex specialis* w stosunku do art. 30, będącego podstawą oznaczenia właściwości miejscowej sądu w sprawach z powództw przeciwko innym niż Skarb Państwa osobom prawnym, a także innym niż państwowe jednostkom organizacyjnym.

7. Materialnoprawna konstrukcja zakładająca jednolitość Skarbu Państwa jako osoby prawnej wywołuje w sferze przepisów proceduralnych ten skutek, że niezależnie od wielości wskazanych w pozwie i orzeczeniu sądowym państwowych jednostek organizacyjnych lub ich organów, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, stroną pozwaną jest zawsze Skarb Państwa, a nie wskazane jednostki. Wymóg określenia w procesie właściwej państwowej jednostki organizacyjnej wynika z konieczności określenia właściwości miejscowej sądu (art. 29), zapewnienia należytej reprezentacji Skarbu Państwa (art. 67 § 2) i skonkretyzowania tej jednostki w orzeczeniu do celów egzekucji sądowej (art. 1060). W sytuacji gdy zasądzona od Skarbu Państwa należność wiąże się z działalnością kilku państwowych jednostek organizacyjnych reprezentujących w procesie pozwany Skarb Państwa, ustalenie zakresu odpowiedzialności każdej z tych *stationes fisci* nie należy do kompetencji sądu (wyrok SN z 13.04.1983 r., IV CR 66/83, OSNCP 1984/1, poz. 5).

8. Dodatkowe określenie w pozwie (jako *statio fisci*) jednostki organizacyjnej państwa nie wpływa na zmianę osoby pozwanego, którym zawsze pozostaje Skarb Państwa, lecz ma na celu jedynie ułatwienie sądowi stwierdzenia, jaka państwowa jednostka organizacyjna, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, powinna podjąć czynności procesowe za Skarb Państwa, a więc jakiej jednostce organizacyjnej państwa należy doręczyć pozew, a następnie zawiadomienie o terminach rozpraw (art. 67 § 2). Prawidłowe oznaczenie takiej jednostki zapewnia prawidłowy tok procesu przez należyte zastępstwo procesowe Skarbu Państwa, a w pewnych wypadkach może wskazywać na właściwość miejscową sądu (art. 29). W każdym wypadku gdy z treści pozwu w sposób ewidentny wynika, jaka państwowa jednostka organizacyjna powinna podjąć czynności procesowe za Skarb Państwa, niedopuszczalne jest odrzucenie pozwu, natomiast sąd obowiązany jest – niezależnie od treści wniosku zawartego w pozwie – doręczyć odpis pozwu i wezwanie na rozprawę tej państwowej jednostce (postanowienie SN z 17.12.1970 r., I PZ 78/70, LEX nr 14110).

9. W razie likwidacji jednostki, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, właściwość miejscową sądu określa się według siedziby jednostki państwowej, która przejęła agendy rozwiązanej jednostki, lub według siedziby jej jednostki nadrzędnej (por. postanowienie SN z 4.11.1969 r., II CZ 110/69, LEX nr 6604), chyba że przepis szczególny wprost wskazuje, do której jednostki organizacyjnej powinno być skierowane roszczenie.

10. Każda jednostka wojskowa jest państwową jednostką organizacyjną wyodrębnioną, mającą własną obsługę prawną i zdolną do występowania w procesie jako *statio fisci* w zakresie swojej działalności. Okoliczność, że pozwana jednostka jest podległa jednostce nadrzędnej, nie oznacza, aby ta ostatnia stała się właściwa do reprezentowania pozwanego Skarbu Państwa w niniejszym procesie. W myśl bowiem art. 29 powództwo przeciwko Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie (postanowienie SN z 4.03.1969 r., II CZ 10/69, LEX nr 6465).

Art. 30. [Właściwość w sprawach przeciwko osobom prawnym i innym podmiotom]

Powództwo przeciwko osobie prawnej lub innemu podmiotowi niebędącemu osobą fizyczną wytacza się według miejsca ich siedziby.

1. W sprawach z powództw przeciwko osobom prawnym i wszystkim innym podmiotom, które nie są osobami fizycznymi i jednocześnie zostały wyposażone przez ustawodawcę w zdolność sądową (art. 64 § 1 i 1^1), właściwość miejscową sądu oznacza się według miejsca siedziby tych podmiotów.

2. Zakresem obowiązywania art. 30 są objęte wszystkie osoby prawne oprócz Skarbu Państwa, którego jako *lex specialis* dotyczy art. 29.

3. Zgodnie z art. 33 k.c. osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną (np. spółki kapitałowe, spółdzielnie, przedsiębiorstwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego i ich związki, stowarzyszenia, fundacje, partie polityczne, związki zawodowe, wyższe uczelnie, jednostki badawczo-rozwojowe, samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej, kościoły i ich jednostki organizacyjne). O przyznaniu danej jednostce organizacyjnej osobowości prawnej decydują przepisy prawa materialnego. Jednostka organizacyjna uzyskuje osobowość prawną z chwilą jej wpisu do właściwego rejestru, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej (art. 37 § 1 k.c.). Posiadanie osobowości prawnej wiąże się z posiadaniem zdolności sądowej (art. 64 § 1 k.p.c.) i zdolności procesowej (art. 65 § 1 k.p.c.).

4. Osoba prawna działa przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i w oparty na niej statucie (art. 38 k.c.). Zgodnie z art. 41 k.c., jeżeli ustawa lub oparty na niej statut nie stanowią inaczej, siedzibą osoby prawnej jest miejscowość, w której ma siedzibę jej organ zarządzający.

5. Jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, lecz wyposażone przez ustawodawcę w zdolność prawną, stanowią – obok osób fizycznych i osób prawnych – odrębną kategorię podmiotów. Są to np. spółki osobowe, spółki kapitałowe w organizacji, ewentualnie wspólnoty mieszkaniowe.

6. Zgodnie z art. 33^1 § 1 k.c. do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych. W kontekście art. 30 k.p.c. oznacza to konieczność odpowiedniego stosowania art. 41 k.c. przy ustalaniu miejsca siedziby tych podmiotów.

7. W orzecznictwie wyjaśniono, że art. 30 określa właściwość ogólną sądów w sprawach przeciwko wszystkim (poza Skarbem Państwa) osobom prawnym, a więc również tym, których działalność obejmuje teren całego kraju, przy czym przepis szczególny może określać tę właściwość w sposób odmienny (uchwała SN (7) z 27.10.1988 r., III CZP 43/88, OSNCP 1989/4, poz. 53). W takiej sytuacji nie ma podstaw do stosowania w drodze analogii art. 29.

Oddział 2

Właściwość przemienna

Art. 31. [Definicja właściwości przemiennej]

§ 1. Powództwo w sprawach objętych przepisami oddziału niniejszego wytoczyć można bądź według przepisów o właściwości ogólnej, bądź przed sąd oznaczony w przepisach poniższych.
§ 2. Przepisów niniejszego oddziału nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom.

1. Przepisy o właściwości przemiennej stanowią dla powoda alternatywę wobec przepisów o właściwości ogólnej przy wyborze sądu właściwego miejscowo do rozpoznania sprawy. Oznacza to, że w kategoriach spraw wymienionych w art. 32–37^2 i 461 § 1 powód może dokonać wyboru pomiędzy sądem właściwości ogólnej i sądem właściwości przemiennej. Przepisy o właściwości przemiennej niekiedy występują także w ustawach innych niż Kodeks postępowania cywilnego.

2. Zgodnie z art. 187 § 1 pkt 2 pozew powinien zawierać przytoczenie faktów uzasadniających żądanie, a w miarę potrzeby również właściwość sądu. Najczęściej skierowanie pozwu do sądu właściwości ogólnej nie wymaga uzasadnienia, skoro samo wskazanie miejsca zamieszkania lub siedziby pozwanego (lub jego jednostki organizacyjnej), zgodnie z art. 126 § 2 pkt 1 będące wymogiem formalnym pozwu, przesądza o właściwości wynikającej z art. 27, 29 lub 30. Jednak gdy właściwość ogólna wynika z art. 28, podanie ostatniego miejsca zamieszkania pozwanego w Polsce i przytoczenie okoliczności wskazanych w przepisie jest wymagane. Podobnie w wypadku właściwości wyłącznej wynikającej z art. 39 lub 41 okoliczności decydujące o tej właściwości z reguły nie będą wynikać z samego określenia stron i żądania pozwu.

3. Także właściwość przemienna sądu, do którego pozew został wniesiony, powinna wynikać z okoliczności wskazanych w pozwie (uchwała SN z 9.06.2005 r., III CZP 28/05, OSNC 2006/4, poz. 61). Także wówczas, gdy z dołączonych do pozwu dokumentów wynikają okoliczności uzasadniające właściwość przemienną sądu, do którego wniesiono pozew, zachodzi potrzeba wskazania ich w treści pozwu. Przy tym nieprzytoczenie okoliczności uzasadniających właściwość przemienną sądu nie powoduje wezwania do uzupełnienia braków pozwu (art. 130 § 1), jeżeli stosownie do jego treści można określić sąd właściwości ogólnej, ponieważ w takim wypadku wymieniony brak pozwu nie uniemożliwia nadania mu prawidłowego biegu (por. uzasadnienie powyższej uchwały). W tym wypadku konsekwencją może być przekazanie sprawy według właściwości do sądu właściwości ogólnej (zob. jednak uwagi do art. 27).

4. W sytuacji gdy w toku merytorycznego rozpoznania sprawy okaże się, że nie istnieją wskazane przez powoda podstawy właściwości przemiennej, treść art. 200 § 1^2 stoi na przeszkodzie przekazaniu sprawy sądowi właściwemu zgodnie z przepisami o właściwości ogólnej, jeżeli pozwany nie zgłosił zarzutu niewłaściwości sądu przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, a sąd wcześniej nie uczynił tego z urzędu.

5. Określona przez strony w umowie właściwość wyłączna sądów do rozpoznawania ich spraw oznacza, że właściwość w ten sposób określona eliminuje każdą inną właściwość, a więc także ewentualną właściwość ogólną czy przemienną (postanowienie SN z 29.11.1982 r., I CZ 98/82, LEX nr 8496).

6. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do komentowanego artykułu dodany został § 2. Przepis ten przewiduje, że przepisów o właściwości przemiennej nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom. W uzasadnieniu projektu ustawy wyjaśniono, że wprowadzenie powołanego przepisu miało na celu przeciwdziałanie wadliwej praktyce przedsiębiorców masowych pozywania konsumentów zgodnie z właściwością przemienną przed sąd miejsca wykonania umowy, mając na uwadze, że za miejsce to uważane jest także miejsce spełnienia świadczenia przez

konsumenta, którym jest z reguły siedziba przedsiębiorcy (art. 454 k.c.) (zob. VIII kadencja, druk sejm. nr 3137). Prowadziło to do uprzywilejowania pozycji przedsiębiorców masowych i powstania utrudnienia dla konsumentów, którzy musieli występować przed sądem właściwym dla siedziby przedsiębiorcy zamiast przed sądem właściwym dla miejsca swojego zamieszkania.

7. W wyroku z 3.04.2019 r., C-266/18, Aqua Med sp. z o.o. v. Irena Skóra, EU:C:2019:282, TS uznał, że art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że nie stoi ona na przeszkodzie przepisom proceduralnym, do których odsyła warunek umowy, umożliwiającym przedsiębiorcy wytaczającemu przeciwko konsumentowi powództwo o wykonanie umowy wybór pomiędzy sądem właściwym dla miejsca zamieszkania pozwanego a sądem właściwym ze względu na miejsce wykonania umowy, chyba że wybór forum miejsca wykonania umowy powoduje zastosowanie wobec konsumenta uregulowań proceduralnych, które mogłyby w nadmiernym stopniu ograniczyć przyznane mu przez unijny porządek prawny prawo do skutecznego środka prawnego, czego zweryfikowanie należy do sądu krajowego.

Art. 32. [Właściwość w sprawach o alimenty, ustalenie ojcostwa]

Powództwo o roszczenie alimentacyjne oraz o ustalenie pochodzenia dziecka i związane z tym roszczenia wytoczyć można według miejsca zamieszkania osoby uprawnionej.

1. Pojęcie sprawy o roszczenie alimentacyjne powinno być rozumiane szeroko i obejmować wszystkie rodzaje powództw o dostarczenie kosztów utrzymania i wychowania (art. 27, 60, 128 i n. k.r.o.). Kontrowersje budzi zagadnienie dopuszczalności stosowania art. 32 do spraw o świadczenia rentowe dochodzone na podstawie art. 446 § 2, art. 897, 903, 908, 938, 966 k.c. Jednakże pogląd zakładający możliwość traktowania tychże świadczeń jako alimentacyjnych zasługuje na aprobatę.

2. Żądanie zmiany wysokości świadczeń alimentacyjnych jest roszczeniem alimentacyjnym w rozumieniu art. 32, niezależnie od powoływanej przez stronę powodową podstawy (uchwała SN z 16.04.1991 r., III CZP 24/91, OSNCP 1992/2, poz. 21). Jednakże ponieważ celem art. 32 jest ułatwienie dochodzenia roszczeń alimentacyjnych osobie uprawnionej, przepis ten nie ma zastosowania do powództwa obowiązanego o obniżenie alimentów (zob. uzasadnienie uchwały SN z 19.03.1955 r., I CO 8/55, OSNCK 1956/1, poz. 1).

3. W orzecznictwie uznano, że roszczenie matki dziecka przeciwko jego ojcu o zwrot kosztów utrzymania i wychowania dziecka, oparte na przepisie art. 140 k.r.o., sta-

nowi roszczenie alimentacyjne w rozumieniu art. 32 (uchwała SN z 6.10.1967 r., III CZP 63/67, LEX nr 6219). Pogląd ten w piśmiennictwie został uznany za dyskusyjny, przy czym nie jest kwestionowany związek tego roszczenia z powództwem o ustalenie pochodzenia dziecka. Również w uzasadnieniu wyroku z 22.04.1970 r., III CRN 41/70, OSNCP 1971/1, poz. 7, SN uznał, że odrębny charakter roszczeń zwrotnych w zestawieniu z roszczeniami alimentacyjnymi wyraża się w tym, że są one roszczeniami czysto majątkowymi, co wyłącza stosowanie do nich przepisów prawa rodzinnego i Kodeksu postępowania cywilnego odnoszących się do alimentów.

4. Sprawy o ustalenie pochodzenia dziecka i związane z tym roszczenia obejmują w szczególności sprawy o ustalenie i zaprzeczenie macierzyństwa (art. 61^{10} i 61^{12} k.r.o.), o ustalenie i zaprzeczenie ojcostwa (art. 63 i 84 k.r.o.), a także roszczenia przewidziane w art. 141 i 142 k.r.o. (m.in. o przyczynianie się do pokrycia wydatków związanych z ciążą i porodem oraz kosztów 3-miesięcznego utrzymania matki w okresie porodu, a także o wyłożenie odpowiedniej sumy pieniężnej na koszty utrzymania matki przez 3 miesiące w okresie porodu oraz na koszty utrzymania dziecka przez pierwsze 3 miesiące po urodzeniu).

Art. 33. [Właściwość w sprawach przeciwko przedsiębiorcy]

Powództwo o roszczenie majątkowe przeciwko przedsiębiorcy można wytoczyć przed sąd, w którego okręgu znajduje się zakład główny lub oddział, jeżeli roszczenie pozostaje w związku z działalnością tego zakładu lub oddziału.

1. Możliwość skorzystania przez powoda z określonej w art. 33 właściwości przemiennej wymaga zaistnienia łącznie dwóch przesłanek: przedmiotem pozwu musi być roszczenie majątkowe i roszczenie to musi być kierowane przeciwko przedsiębiorcy (na temat roszczeń majątkowych zob. uwagi do art. 17, natomiast definicję przedsiębiorcy zawiera art. 43^1 w zw. z art. 33^1 § 1 k.c.). Przedsiębiorcami są osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Przymiot przedsiębiorcy musi mieć wyłącznie pozwany, zaś powód może nie być przedsiębiorcą.

2. Obecne brzmienie art. 33 nie pozostawia wątpliwości, że powództwo o roszczenie majątkowe skierowane przeciwko osobie fizycznej prowadzącej ewidencjonowaną działalność gospodarczą związane z tą działalnością wytoczyć można przed sąd, w którego okręgu znajduje się miejsce prowadzenia tej działalności – zakład (uchwała SN z 4.01.1995 r., III CZP 148/94, OSNC 1995/4, poz. 61).

3. Korzystając z właściwości przemiennej, powód może wytoczyć powództwo przed sąd, w którego okręgu znajduje się zakład główny lub oddział przedsiębiorcy, jeżeli rosz-

czenie pozostaje w związku z działalnością tego zakładu lub oddziału. Pojęcie oddziału zostało zdefiniowane w art. 3 pkt 4 ustawy z 6.03.2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 1252 ze zm.). Oznacza on wyodrębnioną i samodzielną organizacyjnie część działalności gospodarczej, wykonywaną przez przedsiębiorcę poza siedzibą przedsiębiorcy lub głównym miejscem wykonywania działalności. *A contrario* zakład główny znajduje się w głównym miejscu wykonywania działalności, które może, lecz nie musi pokrywać się z miejscem siedziby przedsiębiorcy (tożsamym z miejscem siedziby organu zarządzającego).

4. Dochodzone roszczenie musi pozostawać w związku z działalnością danego zakładu lub oddziału. W orzecznictwie przyjęto, że powództwo przeciwko PZU o roszczenie odszkodowawcze z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego wytoczyć można według przemiennej właściwości miejscowej (art. 33) także przed sąd, w którego okręgu znajduje się jednostka organizacyjna PZU, która przyjęła zgłoszenie o wypadku i przeprowadziła postępowanie likwidacji szkody, chociażby czynności te były wykonane na zlecenie innej jednostki organizacyjnej PZU (postanowienie SN z 22.04.1971 r., II CZ 29/71, OSNCP 1971/12, poz. 220).

5. Przepis art. 33 może znaleźć zastosowanie także do pozwanego Skarbu Państwa, jeżeli występuje on w roli przedsiębiorcy. W orzecznictwie wskazano, że jeśli w sprawie wchodzi w grę odpowiedzialność dwóch jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa mających siedzibę w okręgach różnych sądów, wybór sądu właściwego do rozpoznania sprawy należy zgodnie z art. 33 do powoda (postanowienie SN z 22.03.1978 r., IV CZ 42/78, LEX nr 8086).

6. Ze względu na istnienie przepisu szczególnego w postaci art. 461 § 1 omawiany przepis nie ma zastosowania w sprawach z zakresu prawa pracy.

Art. 34. [Właściwość w sprawach ze sporów wynikających z umów]

§ 1. Powództwo o zawarcie umowy, ustalenie jej treści, o zmianę umowy oraz o ustalenie istnienia umowy, o jej wykonanie, rozwiązanie lub unieważnienie, a także o odszkodowanie z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy można wytoczyć przed sąd miejsca jej wykonania.

§ 2. Za miejsce wykonania umowy uważa się miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego dla umów danego rodzaju, w szczególności w przypadku:

1) **sprzedaży rzeczy ruchomych – miejsce, do którego rzeczy te zgodnie z umową zostały lub miały zostać dostarczone;**
2) **świadczenia usług – miejsce, w którym usługi zgodnie z umową były lub miały być świadczone.**

§ 3. W przypadku wątpliwości miejsce wykonania umowy powinno być stwierdzone dokumentem.

1. Komentowany artykuł jest podstawą właściwości przemiennej dla sporów wynikających z umów o charakterze obligacyjnym, toczących się głównie pomiędzy stronami tych umów i ewentualnie ich następcami prawnymi, lecz także osobami trzecimi domagającymi się ustalenia istnienia stosunku prawnego. Przewiduje on możliwość dokonania przez powoda wyboru sądu miejsca wykonania umowy w sprawach o ustalenie jej istnienia, o jej wykonanie, rozwiązanie lub unieważnienie oraz w sprawach o odszkodowanie z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, a także w sprawach o zawarcie lub zmianę umowy oraz ustalenie jej treści.

2. Przepisem objęte są powództwa o: ustalenie istnienia umowy, wykonanie umowy (każdego ze świadczeń określonych w umowie), rozwiązanie lub unieważnienie umowy (orzeczeniem o charakterze konstytutywnym), a także odszkodowanie z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy (w tym o zapłatę odsetek lub kary umownej). Właściwością przemienną objęte są także sprawy o naprawienie szkody powstałej przy zawieraniu umowy (art. 390 § 1 k.c.) oraz z powodu niedojścia umowy do skutku (art. 103 § 3 k.c.). Komentowany przepis nie ma natomiast zastosowania w przypadku żądania ustalenia nieistnienia umowy, a więc przy negacji jej zawarcia.

3. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do komentowanego artykułu dodany został § 2. Ustawodawca zastrzegł w nim, że za miejsce wykonania umowy uważa się miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego dla umów danego rodzaju. W szczególności w przypadku sprzedaży rzeczy ruchomych będzie to miejsce, do którego rzeczy te zgodnie z umową zostały lub miały zostać dostarczone, zaś w przypadku świadczenia usług – miejsce, w którym usługi zgodnie z umową były lub miały być świadczone.

4. W poprzednim stanie prawnym miejsce wykonania umowy określane było według założeń prawa materialnego. Przepis art. 454 § 1 i 2 k.c. stanowi, że jeżeli miejsce spełnienia świadczenia nie jest oznaczone ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie niepieniężne powinno być spełnione w miejscu, gdzie w chwili powstania zobowiązania dłużnik miał zamieszkanie lub siedzibę, jako dług odbiorczy. Jednakże świadczenie pieniężne powinno być spełnione w miejscu zamieszkania lub w siedzibie wierzyciela w chwili spełnienia świadczenia jako dług oddawczy.

5. Pojęcie świadczenia pieniężnego obejmuje zarówno świadczenie gotówkowe (polegające na przekazaniu określonej liczby znaków pieniężnych), jak i bezgotówkowe (polegające na przekazaniu środków pomiędzy rachunkami bankowymi, także za pomocą karty płatniczej lub kredytowej bądź zapłaty czekiem). W dotychczasowym orzecznic-

twie utrwalił się pogląd, że miejscem spełnienia świadczenia pieniężnego na rachunek bankowy jest siedziba banku, który prowadzi rachunek wierzyciela, lub jego oddziału (por. m.in. uchwała SN z 20.11.1992 r., III CZP 138/92, OSNCP 1993/6, poz. 96).

6. Przyjmowano również, że w razie przelewu wierzytelności pieniężnej dłużnik powinien dokonać zapłaty, jeżeli miejsce spełnienia świadczenia nie jest oznaczone, w miejscu zamieszkania lub w siedzibie (siedzibie przedsiębiorstwa) nabywcy wierzytelności w chwili spełnienia świadczenia. Samo wskazanie dłużnikowi przez wierzyciela rachunku bankowego, na który ma zapłacić, nie rozstrzygało o miejscu spełnienia świadczenia. Gdy dłużnik nie zastosował się do żądania zapłaty na wskazany przez nabywcę wierzytelności rachunek, sądem miejsca wykonania zobowiązania (art. 34) był sąd miejsca zamieszkania lub siedziby (siedziby przedsiębiorstwa) nabywcy wierzytelności w chwili wytoczenia powództwa (uchwała SN z 14.02.2002 r., III CZP 81/01, OSNC 2002/11, poz. 131).

7. Jeżeli zobowiązanie miało związek z przedsiębiorstwem dłużnika lub wierzyciela, o miejscu spełnienia świadczenia rozstrzygała siedziba przedsiębiorstwa. W orzecznictwie przyjmowano, iż określone w art. 454 § 2 k.c. miejsce spełnienia świadczenia należy rozumieć w ten sposób, że co do zasady świadczenie pieniężne powinno być spełnione w miejscu zamieszkania lub siedzibie wierzyciela, jeżeli jednak wierzyciel prowadzi przedsiębiorstwo i zobowiązanie ma związek z tym przedsiębiorstwem, o miejscu spełnienia świadczenia rozstrzyga siedziba przedsiębiorstwa (postanowienie SN z 8.11.1991 r., II CO 16/91, OSNC 1993/3, poz. 40).

8. Gdy zobowiązanie pieniężne pozostawało w związku z przedsiębiorstwem dłużnika, miejsce spełnienia świadczenia nie ulegało zmianie, ponieważ zapłata i tak powinna zostać dokonana w miejscu zamieszkania lub w siedzibie wierzyciela w chwili spełnienia świadczenia. Świadczenie niepieniężne powinno być zaś spełnione w siedzibie przedsiębiorstwa dłużnika albo w miejscu zamieszkania lub w siedzibie dłużnika, w zależności od tego, czy jest związane z przedsiębiorstwem dłużnika.

9. W orzecznictwie wskazywano, że dla określenia właściwości sądu może być decydujące miejsce wykonania całego zobowiązania lub jego części. Dlatego też w ramach jednego stosunku umownego może zachodzić właściwość kilku sądów (postanowienie SA w Katowicach z 17.06.1992 r., I ACz 268/92, OSA 1993/1, poz. 3).

10. Nowelizacją z 4.07.2019 r. ustawodawca odstąpił od zasady ustalania miejsca wykonania umowy zgodnie z treścią art. 454 k.c. Obecnie w tym celu należy przyjąć kryterium miejsca spełnienia świadczenia charakterystycznego dla umów danego rodzaju. Jest to kryterium wzorowane na użytym w art. 7 pkt 1 lit. b rozporządzenia nr 1215/2012. Rozporządzenie to określa sąd, przed jaki może być pozwana w innym państwie człon-

kowskim osoba, która ma miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego UE. Dotyczy ono spraw o charakterze transgranicznym i w tym zakresie wyłącza stosowanie przepisów kodeksu. Analogiczna treść przepisów komentowanego artykułu i powołanego rozporządzenia powoduje, że przy dokonywaniu wykładni użytego w kodeksie pojęcia miejsca spełnienia świadczenia charakterystycznego dla umów danego rodzaju zasadne jest odwoływanie się do relewantnego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE.

11. Celem wprowadzenia przez ustawodawcę zmian do przepisów o właściwości miejscowej przemiennej było ograniczenie uprzywilejowania przedsiębiorców w stosunkach z konsumentami. W dotychczasowym stanie prawnym, dochodząc od konsumentów świadczeń pieniężnych, przedsiębiorcy najczęściej korzystali z właściwości przemiennej i wnosili pozwy do sądu właściwego dla ich siedziby (art. 454 § 2 k.c.) bądź sądu właściwego dla siedziby banku, który prowadził rachunek wierzyciela, lub dla jego oddziału (uchwała SN z 20.11.1992 r., III CZP 138/92, OSNCP 1993/6, poz. 96). Było to niekorzystne dla pozwanych konsumentów narażonych na konieczność uczestniczenia w procesie w sądzie położonym w innym mieście niż to, w którym zamieszkiwali. Ponadto w wypadku przedsiębiorców masowych wywoływało to ten skutek, że sądy właściwe dla ich siedziby, zazwyczaj położone w dużych miastach, były nadmiernie obciążone sprawami tego rodzaju, co powodowało występowanie przewlekłości w ich rozpoznawaniu. Sprawy te zazwyczaj nie trafiały do mniej obciążonych pracą sądów położonych w mniejszych ośrodkach miejskich, gdzie czas ich rozpoznawania byłby o wiele krótszy.

12. W obecnym stanie prawnym komentowany przepis pozwala powodowi na wytoczenie powództwa przed sąd miejsca spełnienia świadczenia charakterystycznego, będącego – co do zasady – świadczeniem niepieniężnym. Ponieważ świadczenie pieniężne w większości stosunków obligacyjnych nie jest świadczeniem charakterystycznym, miejsce zapłaty zazwyczaj nie będzie brane pod uwagę przy ustalaniu podstaw właściwości miejscowej sądu. Uprawnienie do skorzystania przez powoda z właściwości przemiennej dotyczy tylko sytuacji, gdy pozwany nie jest konsumentem. Zgodnie bowiem z treścią art. 31 § 2 powód nie jest uprawniony do skorzystania z właściwości przemiennej, jeżeli pozew miałby zostać wniesiony przeciwko konsumentowi. W sprawach ze sporów wynikających z umów można pozwać konsumenta jedynie przed sąd właściwości ogólnej (art. 27). Natomiast konsument wnoszący pozew przeciwko pozwanemu, także będącemu przedsiębiorcą, jest uprawniony do wyboru między właściwością ogólną lub przemienną sądu (art. 31 § 1).

13. Zgodnie z § 2 komentowanego artykułu za miejsce wykonania umowy uważa się miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego dla umów danego rodzaju. W szczególności w przypadku sprzedaży rzeczy ruchomych będzie to miejsce, do którego

rzeczy te zgodnie z umową zostały lub miały zostać dostarczone, zaś w przypadku świadczenia usług – miejsce, w którym usługi zgodnie z umową były lub miały być świadczone. Miejsce dostarczenia rzeczy ruchomej lub świadczenia usługi powinno zostać wskazane przez strony w umowie. W wypadku nabywcy będącego osobą fizyczną najczęściej będzie to miejsce jej zamieszkania, czasowego pobytu lub pracy. W wypadku nabywcy będącego osobą prawną lub jednostką organizacyjną niebędącą osobą prawną, której ustawa przyznała zdolność prawną (art. 33^1 § 1 k.c.), może to być np. miejsce jej siedziby lub prowadzenia działalności. Możliwe jest także zastrzeżenie w umowie, że nabywca odbierze rzecz ruchomą od przedsiębiorcy. Wówczas rzecz ta jest dostarczana (np. z hurtowni) do siedziby przedsiębiorcy i to ona wyznaczy właściwość przemienną sądu, jeżeli nabywca nie będzie konsumentem.

14. Konsekwencją przyjęcia powyższej metody ustalania właściwości przemiennej wraz z wyłączeniem uprawnienia do korzystania z niej w sprawach przeciwko konsumentom (art. 31 § 2) będzie nie tylko odciążenie sądów położonych w dużych miastach od nadmiernego wpływu spraw wnoszonych przez masowych przedsiębiorców, lecz także możliwa koncentracja spraw dotyczących sporów powstałych na gruncie tej samej umowy w tym samym sądzie. Sąd właściwy według właściwości przemiennej w licznych wypadkach może bowiem okazać się tożsamy z sądem właściwości ogólnej konsumenta (art. 27). W takiej sytuacji może być zasadne połączenie wniesionych do jednego sądu spraw do łącznego rozpoznania i rozstrzygnięcia (art. 219) ze względu na zasadę ekonomii procesowej.

15. Pojęcie świadczenia charakterystycznego w stosunku obligacyjnym odwołuje się do cech odróżniających dany typ umowy od innych typów umów. Najczęściej będzie to świadczenie niepieniężne (np. przeniesienie własności rzeczy, wytworzenie i dostarczenie rzeczy, wykonanie dzieła, oddanie rzeczy do używania lub używania i pobierania pożytków, dokonanie określonej czynności prawnej, pośredniczenie w zakresie prowadzonego przedsiębiorstwa w zawieraniu umów). Natomiast świadczenie pieniężne w większości rodzajów umów nie będzie świadczeniem charakterystycznym, gdyż jest ono najczęściej ekwiwalentem określonego świadczenia niepieniężnego (np. cena to ekwiwalent za przeniesienie własności rzeczy przy umowie sprzedaży – art. 535 § 1 k.c.; cena to ekwiwalent za wytworzenie i dostarczenie rzeczy przy umowach dostawy lub kontraktacji – art. 605 i 613 § 1 k.c.; wynagrodzenie to ekwiwalent za wykonanie dzieła – art. 627 k.c.; czynsz to ekwiwalent za oddanie rzeczy do używania przy umowie najmu lub używania i pobierania pożytków przy umowie dzierżawy – art. 659 § 1 i art. 693 § 1 k.c.; wynagrodzenie (prowizja) to ekwiwalent za pośredniczenie przy zawieraniu umów przy umowie agencyjnej – art. 758 § 1 i art. 758^1 § 1 k.c.).

16. Wątpliwości co do świadczenia charakterystycznego mogą powstać w wypadku umowy zamiany (art. 603 k.c.), której treścią jest zobowiązanie obu stron do wzajemne-

go przeniesienia na drugą stronę własności rzeczy. Oba świadczenia mają więc charakter analogiczny i równoważny. Również w wypadku umowy o roboty budowlane (art. 647 k.c.) obie strony zobowiązane są do świadczeń niepieniężnych: wykonawca – do oddania obiektu wykonanego zgodnie z projektem i zasadami wiedzy technicznej, a inwestor – do dokonania czynności związanych z przygotowaniem robót, w szczególności do przekazania terenu budowy i dostarczenia projektu, a także odebrania obiektu. W piśmiennictwie zasadnie wskazuje się w takich wypadkach na potrzebę zastosowania kryteriów uzupełniających dla oceny, które ze świadczeń niepieniężnych uznać za charakterystyczne. Jako tego rodzaju kryterium wskazuje się spełnianie świadczenia w ramach czynności zawodowych. Według tego kryterium za charakterystyczne należy uznać świadczenia wykonawcy robót budowlanych.

17. Ponadto istnieją umowy, w których świadczenia obu stron mają charakter pieniężny. Przykładem takiej umowy może być pożyczka (art. 720 § 1 k.c.), jeżeli zobowiązanie dającego pożyczkę będzie polegało na przeniesieniu na własność biorącego określonej ilości pieniędzy, zaś zobowiązanie biorącego – na zwrocie tej samej ilości pieniędzy. Charakter taki będzie miała także umowa ubezpieczenia (art. 805 § 1 i 2 k.c.), w której ubezpieczyciel zobowiązuje się do spełnienia określonego świadczenia (odszkodowanie, umówiona suma pieniężna, renta) w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, zaś ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. W piśmiennictwie trafnie wskazuje się, że w takim przypadku świadczeniem charakterystycznym będzie to z nich, które jest związane z większym ryzykiem lub poważniejszymi obowiązkami, bądź świadczenie strony będącej w danym stosunku prawnym profesjonalistą (np. bank, ubezpieczyciel).

18. Istnieje możliwość, że strony w umowie wskażą więcej niż jedno miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego (np. dostawa rzeczy do kilku miejsc). Wówczas należy przyjąć, że o właściwości przemiennej sądu decyduje miejsce głównej dostawy, a gdy nie da się go określić, to wybór spośród sądów właściwych dla miejsc poszczególnych dostaw należy do powoda (zob. *per analogiam* wyrok TS z 3.05.2007 r., C-386/05, Color Drack GmbH v. Lexx International Vertriebs GmbH, EU:C:2007:262).

19. W orzecznictwie przyjmuje się, że roszczenie o zapłatę należności za towar dostarczony na podstawie zawartej umowy jest roszczeniem o wykonanie umowy, o którym mowa w art. 34 (postanowienie SN z 8.07.1981 r., II CZ 87/81, LEX nr 1228043). Nie uzasadnia natomiast właściwości przemiennej sądu (art. 34 k.p.c.) wytoczenie pozwu o zwrot świadczenia po odstąpieniu przez kupującego od umowy sprzedaży na podstawie rękojmi za wady (art. 560 § 1 i 2 k.c.), albowiem nie jest to pozew o wykonanie zawartej przez strony umowy. Odpowiedzialność sprzedawcy oparta na rękojmi za wady wynika wprawdzie z samego prawa, może być jednak w pewnym zakresie określona umową stron i tylko w takim wypadku, gdy pozew dotyczy niewykonania

lub nienależytego wykonania takiej następczej umowy, m.in. w zakresie zwrotu dokonanych świadczeń, może on zostać złożony w sądzie miejsca wykonania umowy (por. uzasadnienie postanowienia SN z 21.02.1983 r., II CZ 7/83, OSNCP 1983/11, poz. 178). Podstawą właściwości przemiennej uregulowanej w art. 34 jest miejsce wykonania umowy o charakterze obligacyjnym, a nie zobowiązań wynikających bezpośrednio z ustawy (postanowienie SA w Katowicach z 7.10.1993 r., I ACz 694/93, M. Praw. 2006/5, s. 256).

20. Samoistne powództwo o odsetki za opóźnienie spełnionego świadczenia może być wytoczone przed sądem miejsca wykonania umowy (art. 34) (uchwała SN z 26.04.1991 r., III CZP 31/91, LEX nr 527107).

21. Komentowany przepis ma zastosowanie również w sprawach o zawarcie umowy, ustalenie jej treści oraz zmianę umowy. Będą to m.in. powództwa o: zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli o zawarciu umowy (art. 64 k.c., art. 1047 § 1 k.p.c.), zawarcie umowy w wykonaniu umowy przedwstępnej (art. 390 § 2 k.c.), ustalenie treści umowy (art. 189 k.p.c.) czy zmianę umowy (art. 357^1 k.c.).

22. Ze względu na istnienie przepisu szczególnego w postaci art. 461 § 1 omawiany przepis nie ma zastosowania w sprawach z zakresu prawa pracy.

23. Dotychczasowa treść zdania drugiego komentowanego artykułu została przeniesiona do dodanego § 3. Przewiduje on, że w przypadku wątpliwości miejsce wykonania umowy powinno zostać stwierdzone dokumentem. Niedołączenie do pozwu dokumentu stwierdzającego miejsce wykonania umowy nie stanowi braku formalnego pozwu, podlegającego uzupełnieniu w trybie art. 130, lecz jedynie może stanowić podstawę przekazania przez sąd sprawy według właściwości ogólnej (zob. jednak uwagi do art. 31). Przy tym potrzeba dołączenia takiego dokumentu powstaje tylko wówczas, gdy istnieją wątpliwości co do miejsca wykonania umowy.

Art. 35. [Właściwość w sprawach z deliktów]

Powództwo o roszczenie z czynu niedozwolonego wytoczyć można przed sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę.

1. Komentowany przepis jest podstawą właściwości przemiennej do dochodzenia roszczeń na podstawie przepisów o odpowiedzialności deliktowej, określonej w art. 415–449 k.c. oraz innych ustawach (np. art. 46 i n. ustawy z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie, Dz.U. z 2020 r. poz. 1683). Powództwa o roszczenia z czynów niedozwolonych obejmują zarówno powództwa o świadczenie (zapłatę odszkodowania, zadośćuczynienia, przekazanie odpowiedniej sumy na cel społeczny), jak i o ustalenie.

2. Przepis art. 35 nie rozróżnia spraw obejmujących roszczenia za szkody wynikłe z własnego działania i dotyczących odpowiedzialności za szkody wynikłe z działania innych osób (postanowienie SN z 24.08.1977 r., IV CZ 93/77, OSNCP 1978/5–6, poz. 97). Właściwość przemienna dotyczy więc odpowiedzialności deliktowej za cudze czyny, ponoszonej na podstawie art. 427 i 429 k.c., a także ponoszonej na podstawie art. 422 k.c. odpowiedzialności podżegacza, pomocnika i korzystającego ze szkody. Powództwo przed sąd właściwy przemiennie mogą wytaczać także następcy prawni zarówno poszkodowanego, jak i sprawcy szkody.

3. W dotychczasowym orzecznictwie wyrażany był pogląd, że istotne dla oceny właściwości miejscowej sądu z art. 35 jest miejsce, gdzie nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę, a nie miejsce, gdzie powstała szkoda. Wskazywano, że w razie naruszenia dobra osobistego w artykule prasowym zdarzeniem wywołującym szkodę jest opublikowanie tego artykułu (postanowienie SN z 2.12.1970 r., II CZ 158/70, OSPiKA 1971/6, poz. 120). Przy tym nie jest to jedynie miejsce siedziby sprawcy naruszenia, ale każde miejsce rozpowszechniania materiału prasowego, filmowego itp. Wskazywano również, że naruszenie dobra osobistego zawinionym działaniem lub zaniechaniem, ze względu na wagę społeczną tego rodzaju naruszeń oraz jednolitość skutków prawnych (art. 448 k.c.), jest czynem niedozwolonym, co w konsekwencji umożliwia poszkodowanemu, w myśl art. 35, wytoczenie powództwa o ochronę tego dobra również przed sądem, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę materialną lub niematerialną (postanowienie SN z 28.06.1989 r., I CZ 170/89, LEX nr 8977).

4. Kwestia ta została następnie przesądzona w uchwale z 15.12.2017 r., III CZP 91/17, OSNC 2018/10, poz. 95, przez SN, który uznał, że osoba dochodząca ochrony dobra osobistego może, na podstawie art. 35, wytoczyć powództwo przed sąd, w którego okręgu działał sprawca, lub przed sąd, w którego okręgu to działanie spowodowało zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego. W uzasadnieniu uchwały wskazano, że zawarty w art. 35 zwrot „nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę" nie ma normatywnej definicji i jest niejednoznaczny. Wyjaśniono, że w sprawach dotyczących publikacji prasowych możliwe jest odwołanie się do kolejno następujących czynności, tj. sporządzenia materiału prasowego, jego przyjęcia przez redakcję, skierowania do druku oraz rozpowszechnienia. W tej sytuacji zrównanie „zdarzenia wywołującego szkodę" z siedzibą rejestrową wydawcy (miejsca usytuowania jego organu zarządczego) lub siedzibą (adresem) redakcji jest wątpliwe, nie muszą bowiem być one tożsame, gdyż czynności decyzyjne i dyspozycyjne mogą być podejmowane przez różne osoby w różnych miejscach, praktycznie niemożliwych do ustalenia przez powoda.

5. Podobnie w uchwale z 15.12.2017 r., III CZP 82/17, OSNC 2018/10, poz. 93, SN stwierdził, że przedsiębiorca dochodzący roszczeń wynikających z czynu nieuczciwej kon-

kurencji polegającego na zamieszczeniu publikacji na stronie internetowej może na podstawie art. 35 wytoczyć powództwo przed sąd, w którego okręgu publikację wprowadzono na stronę internetową, lub przed sąd, w którego okręgu dostępność tej strony spowodowała zagrożenie lub naruszenie jego interesu. W uzasadnieniu tej uchwały również zauważono problem, że czyny niedozwolone mogą charakteryzować się wielomiejscowością ich stanu faktycznego. W prostej postaci polega ona na tym, że w jednym miejscu jest zlokalizowane zachowanie (działanie, zaniechanie) będące przyczyną szkody, a w innym miejscu następuje jego szkodliwy skutek w postaci naruszenia określonego dobra prawnie chronionego. W złożonej postaci wielomiejscowość może polegać na tym, że w kilku miejscach zlokalizowane są elementy zdarzenia sprawczego lub jego szkodliwe skutki.

6. Dostrzegając powyższe uwarunkowania i chcąc ułatwić powodom określenie sądu właściwego, ustawodawca w art. 35^1, dodanym nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., jednoznacznie przewidział, że powództwo o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu można wytoczyć przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby powoda. Przepis ten stanowi *lex specialis* wobec art. 35. Obecnie więc w tego rodzaju sprawach zbędne jest poszukiwanie sądu, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę (art. 35).

7. W orzecznictwie wyrażono pogląd, że co do zasady miejsce wprowadzenia produktu do obrotu (zarówno na gruncie art. 10, jak i art. 13 u.z.n.k.) stanowi miejsce zdarzenia wywołującego szkodę. Nie upoważnia to jednak do przyznawania właściwości miejscowej każdemu sądowi, w którego okręgu produkt ten jest dostępny. Pojęcie zdarzenia wywołującego szkodę w odniesieniu do czynów nieuczciwej konkurencji należy powiązać z działaniem lub zaniechaniem sprawcy czynu, a nie np. jego kontrahentów. Z tego powodu uzasadniona byłaby właściwość miejscowa sądu, w którego okręgu poszkodowany nabył sporny produkt od osoby ponoszącej odpowiedzialność za czyn nieuczciwej konkurencji i pozwanej w danym sporze. Praktyka polegająca na wytaczaniu powództwa przed sąd, w którego okręgu zakupiono sporny produkt od drobnego detalisty, wydaje się nadużyciem uprawnień procesowych (postanowienie SA w Poznaniu z 18.06.2014 r., I ACz 1034/14, LEX nr 1477269).

8. Powództwo przeciwko sprawcy wypadku komunikacyjnego objęte obowiązkowym ubezpieczeniem komunikacyjnym o roszczenia odszkodowawcze można wytoczyć także przed sąd miejsca wypadku na podstawie art. 35. Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej wypadkiem drogowym jest roszczeniem z czynu niedozwolonego, wobec tego powód może go wnieść także przed sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę (uzasadnienie uchwały SN z 13.03.1978 r., III CZP 11/78, OSNCP 1978/12, poz. 217). W przypadku jednak skierowania roszcze-

nia przeciwko towarzystwu ubezpieczeniowemu znajdzie zastosowanie art. 20 ustawy z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2214 ze zm.). Właściwość unormowana w tym przepisie wyłącza stosowanie art. 35 k.p.c.

9. Zbieg podstaw odpowiedzialności pozwanego (kontraktowej i deliktowej) nie stoi na przeszkodzie skorzystaniu przez powoda z właściwości przemiennej wynikającej z art. 35.

10. Komentowany przepis nie ma zastosowania w przypadku roszczeń wynikających z umowy ubezpieczenia, a tylko pośrednio z czynu niedozwolonego, np. roszczeń z umowy autocasco czy NW. W tych sytuacjach znajduje zresztą zastosowanie art. 10 ustawy z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 895 ze zm.). Artykuł ten przewiduje, że powództwo o roszczenie wynikające z umowy ubezpieczenia można wytoczyć według przepisów o właściwości ogólnej albo przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania lub siedziby ubezpieczającego, ubezpieczonego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia. Ponadto powództwo takie można wytoczyć według przepisów o właściwości ogólnej albo przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania spadkobiercy ubezpieczonego lub spadkobiercy uprawnionego z umowy ubezpieczenia. Powołane przepisy mają charakter *lex specialis* wobec komentowanego artykułu.

Art. 35[1]. [Właściwość w sprawach o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu]

Powództwo o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu można wytoczyć przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby powoda.

1. Komentowany artykuł został dodany do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. Stanowi on *lex specialis* wobec art. 35, który reguluje właściwość przemienną w pozostałych sprawach obejmujących roszczenia wynikające z deliktów. Celem wprowadzenia przez ustawodawcę zmian do przepisów o właściwości miejscowej przemiennej było ograniczenie wpływu spraw do najbardziej obciążonych pracą sądów położonych w największych miastach (w szczególności w Warszawie), w których siedzibę mają podmioty dysponujące środkami masowego przekazu. Ponadto nowy przepis usuwa dotychczasowe wątpliwości dotyczące sposobu ustalenia właściwości miejscowej przemiennej w sprawach tzw. deliktów internetowych. Specyfika tych spraw polega na tym, że pojęcie miejsca, w którym „nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę", może być w nich rozumiane zarówno

jako miejsce działania sprawcy, jak i miejsce, w którym działanie to spowodowało zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego (zob. uwagi do art. 35).

2. Przepis ten przewiduje właściwość przemienną w sprawach o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu, które powód możne wytoczyć przed sąd właściwy dla swojego miejsca zamieszkania albo swojej siedziby. Jest to zasada odwrotna od obowiązującej w przypadku właściwości ogólnej, zgodnie z którą właściwość ustala się według miejsca zamieszkania albo siedziby pozwanego (art. 27 i 30).

3. Uprawnienie do skorzystania z określonej w komentowanym artykule właściwości przemiennej ma każdy powód, niezależnie od tego, czy jest osobą fizyczną, osobą prawną lub jednostką organizacyjną niebędącą osobą prawną, której ustawa przyznała zdolność prawną (art. 33^1 § 1 k.c.).

4. Komentowany przepis dotyczy spraw o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu. Uprawnienie powoda do skorzystania z uregulowanej w nim właściwości przemiennej wymaga więc łącznego wystąpienia dwóch przesłanek: po pierwsze – przedmiotem sprawy musi być ochrona dóbr osobistych, a po drugie – dobra te muszą zostać naruszone przy wykorzystaniu środków masowego przekazu.

5. Pojęcie dóbr osobistych zostało uregulowane w art. 23 i 24 k.c. Dobra osobiste człowieka to m.in. zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska. Zawarte w art. 23 k.c. wyliczenie dóbr osobistych osoby fizycznej ma charakter jedynie przykładowy, o czym świadczy użycie przez ustawodawcę zwrotu „w szczególności". Natomiast dobra osobiste osób prawnych to wartości niemajątkowe, dzięki którym osoba prawna może funkcjonować zgodnie ze swym zakresem działań, takie jak dobre imię (dobra sława, reputacja, autorytet), nazwa (firma) lub tajemnica korespondencji (wyrok SN z 18.09.2019 r., IV CSK 297/18, LEX nr 2734448).

6. Dobra osobiste podlegają ochronie cywilnoprawnej w sposób określony w art. 24 k.c., a także w innych przepisach (m.in. w prawie prasowym, prawie własności przemysłowej, prawie autorskim). Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. Natomiast w razie dokonanego już naruszenia dobra osobistego można ponadto żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, a także zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

7. Ponieważ w komentowanym artykule ustawodawca posługuje się pojęciem naruszenia dóbr osobistych, a nie także ich zagrożenia, należy przyjąć, że sprawy, w których dochodzone jest przewidziane w art. 24 § 1 zdanie pierwsze k.c. roszczenie o zaniechanie bezprawnego działania zagrażającego dobrom osobistym, nie podlegają hipotezie nowego art. 35[1] k.p.c. W tej kategorii spraw należy nadal stosować art. 35, przewidujący właściwość przemienną sądu, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. W tym zakresie zachowała więc aktualność uchwała SN z 15.12.2017 r., III CZP 91/17, OSNC 2018/10, poz. 95. Komentowany artykuł ma zastosowanie natomiast w sprawach, w których dochodzone są roszczenia przewidziane na wypadek dokonanego już naruszenia dóbr osobistych, o których mowa w art. 24 § 1 zdanie drugie i trzecie k.c. Są to roszczenia o:
1) zaniechanie bezprawnego działania naruszającego dobro osobiste;
2) dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków tego naruszenia;
3) zadośćuczynienie pieniężne lub
4) zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

8. Sprawami o ochronę dóbr osobistych nie są sprawy wytaczane na podstawie przepisów ustaw szczególnych, m.in. Prawa prasowego, ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Prawa własności przemysłowej czy ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Przykładowo zgodnie z treścią art. 52 ust. 1 pr. pras. sprawy o opublikowanie sprostowania (art. 39 ust. 1 pr. pras.) rozpoznaje sąd okręgowy właściwy ze względu na siedzibę odpowiedniej redakcji.

9. Komentowany artykuł wymaga, aby do naruszenia dóbr osobistych doszło przy wykorzystaniu „środków masowego przekazu". Ponieważ nie istnieje definicja ustawowa tego pojęcia, przy jego odkodowaniu celowe jest odwołanie się do zbliżonego pojęcia „prasy i innych środków społecznego przekazu", o których mowa w art. 14 Konstytucji RP. Zgodnie z art. 7 ust. 2 pkt 1 pr. pras. prasa oznacza publikacje periodyczne, które nie tworzą zamkniętej, jednorodnej całości, ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, opatrzone stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą, a w szczególności: dzienniki i czasopisma, serwisy agencyjne, stałe przekazy teleksowe, biuletyny, programy radiowe i telewizyjne oraz kroniki filmowe. Prasą są także wszelkie istniejące i powstające w wyniku postępu technicznego środki masowego przekazywania, upowszechniające publikacje periodyczne za pomocą druku, wizji, fonii lub innej techniki rozpowszechniania. Prawo prasowe posługuje się zatem pojęciem środków masowego przekazywania, które służą upowszechnianiu publikacji periodycznych za pomocą zróżnicowanych technik.

10. Natomiast w *Słowniku języka polskiego PWN* „środki masowego przekazu" są definiowane jako urządzenia i instytucje, za pomocą których przesyłane są treści do bardzo licznej i zróżnicowanej publiczności (m.in. prasa, radio, telewizja, kino, książki, na-

grania muzyczne oraz tzw. nowe media, tj. telewizja satelitarna, kablowa, gry komputerowe, telefony komórkowe, Internet). Jako decydujące wyróżniki środków masowego przekazu wskazywane są:

1) ich szeroki zasięg (ponadregionalny, ogólnokrajowy lub zmierzający do globalnego);
2) publiczny charakter przekazywanych treści (są one kierowane do wszystkich, których mogą zainteresować, i są masowo odbierane);
3) możliwość upowszechniania tych treści tylko dzięki wysokiemu poziomowi techniki i technologii (umożliwienie taniej produkcji nośników informacji).

Powstawanie kolejnych środków masowego przekazu zbiegło się z ukształtowaniem społeczeństw przemysłowych, w których masowej produkcji, dystrybucji i konsumpcji dóbr materialnych towarzyszyło zapotrzebowanie na szybką informację, powszechną edukację oraz łatwo dostępną rozrywkę. Natomiast cechami specyficznymi tzw. nowych mediów są ich wzajemne powiązanie, dostęp do indywidualnych użytkowników (którzy mogą występować zarówno w roli nadawców, jak i odbiorców), a także interaktywność.

Art. 36. [Właściwość w sprawach o należność pełnomocnika]

Powództwo o zapłatę należności za prowadzenie sprawy wytoczyć można przed sąd miejsca, gdzie pełnomocnik procesowy sprawę prowadził.

1. Należności za prowadzenie sprawy obejmują wynagrodzenie pełnomocnika oraz poniesione przez niego wydatki (np. koszty przejazdów, opłaty za uzyskanie odpisów dokumentów, opłata skarbowa od pełnomocnictwa). Dochodzone przez pełnomocnika należności muszą pozostawać w związku z prowadzeniem sprawy, a więc z czynnościami podejmowanymi w ramach udzielonego przez mocodawcę upoważnienia.

2. W piśmiennictwie wskazuje się, że sprawa musi być prowadzona przed sądem lub innym organem. Według jednego z prezentowanych poglądów hipotezą art. 36 są objęte sprawy prowadzone przed sądami powszechnymi, Sądem Najwyższym, sądami administracyjnymi, sądami polubownymi, trybunałami, organami administracji, a także prowadzenie pertraktacji lub zawieranie umów. Takie rozumienie prowadzenia sprawy wydaje się zbyt szerokie, zważywszy że w omawianym przepisie mowa jest o pełnomocniku procesowym, upoważnionym do dokonywania czynności w toku postępowania. Jednocześnie brak jest podstaw do ograniczenia pojęcia prowadzenia sprawy wyłącznie do postępowania rozpoznawczego (kończącego się wydaniem orzeczenia merytorycznego lub formalnego, np. na skutek zawarcia ugody, cofnięcia pozwu), z wyłączeniem postępowań zabezpieczającego i egzekucyjnego.

3. Standardowy zakres pełnomocnictwa procesowego określa art. 91, wskazując, że z mocy prawa obejmuje ono umocowanie do:
1) wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych (nie wyłączając powództwa wzajemnego, skargi o wznowienie postępowania i postępowania wywołanego ich wniesieniem, jak też wniesieniem interwencji głównej przeciwko mocodawcy);
2) wszelkich czynności dotyczących zabezpieczenia i egzekucji;
3) udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu;
4) zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa (jeżeli czynności te nie zostały wyłączone w danym pełnomocnictwie), a także
5) odbioru kosztów procesu od strony przeciwnej.

Jednakże zakres pełnomocnictwa procesowego może zostać rozszerzony, przy czym dalsze czynności, do których umocowany został pełnomocnik, powinny w sposób wyraźny wynikać z jego treści.

4. Zgodnie z art. 88 pełnomocnictwo może być albo procesowe – bądź to ogólne, bądź do prowadzenia poszczególnych spraw – albo do niektórych tylko czynności procesowych. Oznacza to, że pełnomocnikiem procesowym jest wyłącznie osoba, której udzielono pełnomocnictwa ogólnego lub szczególnego, nie jest nim zaś osoba, której udzielono pełnomocnictwa do poszczególnych czynności procesowych. Nie może więc ona, podobnie jak pełnomocnik do doręczeń (art. 133 § 3), wytoczyć powództwa, powołując się na właściwość przemienną wynikającą z art. 36.

5. Powództwo o zapłatę należności związanych z prowadzeniem sprawy według właściwości przemiennej może wytoczyć pełnomocnik procesowy lub jego substytut (ich następcy prawni) przeciwko zleceniodawcy (jego następcy prawnemu). Ponadto substytut może wystąpić z takim powództwem przeciwko pełnomocnikowi procesowemu.

6. Właściwość przemienna na podstawie art. 36 jest określana na podstawie miejsca, w którym pełnomocnik procesowy sprawę prowadził. Po pierwsze, użycie czasu przeszłego wskazuje, że rozliczenie pełnomocnika z mocodawcą powinno nastąpić po zakończeniu podejmowania przez niego czynności procesowych na podstawie udzielonego pełnomocnictwa (niezależnie od tego, czy umocowanie obejmowało prowadzenie sprawy w całości, czy w części), a po drugie – gdy sprawę prowadzono przed różnymi sądami (np. w kolejnych instancjach), do rozpoznania sprawy przemiennie właściwych będzie kilka sądów. Sprawa jako taka nie musi być zakończona.

Art. 37. [Właściwość w sprawach o roszczenie z najmu lub dzierżawy nieruchomości]

Powództwo o roszczenie ze stosunku najmu lub dzierżawy nieruchomości wytoczyć można przed sąd miejsca położenia nieruchomości.

1. Definicję najmu i dzierżawy zawierają art. 659 i 693 k.c. Przez umowę najmu wynajmujący zobowiązuje się oddać najemcy rzecz do używania przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a najemca zobowiązuje się płacić wynajmującemu umówiony czynsz (oznaczony w pieniądzach lub w świadczeniach innego rodzaju). Natomiast przez umowę dzierżawy wydzierżawiający zobowiązuje się oddać dzierżawcy rzecz do używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a dzierżawca zobowiązuje się płacić wydzierżawiającemu umówiony czynsz (zastrzeżony w pieniądzach lub świadczeniach innego rodzaju, ewentualnie w ułamkowej części pożytków). Najem i dzierżawa to stosunki o charakterze obligacyjnym. Natomiast powództwa o roszczenia wynikające z praw rzeczowych na nieruchomościach lub z ich posiadania muszą być wytaczane na podstawie przepisów o właściwości wyłącznej (art. 38). Decydujące w tym zakresie są twierdzenia pozwu (por. postanowienie SN z 22.07.2005 r., III CZP 39/05, Biul. SN 2005/11, s. 4).

2. Z powództwami o roszczenia pieniężne i niepieniężne ze stosunku najmu lub dzierżawy mogą występować najemca, wynajmujący, dzierżawca i wydzierżawiający. Właściwością przemienną wynikającą z art. 37 są objęte wszystkie rodzaje powództw o świadczenie, ustalenie i ukształtowanie stosunku prawnego. Jednakże w przypadku powództw o ustalenie istnienia umów najmu lub dzierżawy nieruchomości, ich wykonanie, rozwiązanie lub unieważnienie, a także odszkodowanie z tytułu ich niewykonania lub nienależytego wykonania alternatywną podstawą ustalenia właściwości przemiennej może być art. 34.

3. Określenie roszczenia pieniężnego wynikającego z najmu obejmuje wszelkie roszczenia pieniężne, które są następstwem umowy najmu i dalszych umów, uzupełniających pierwotną umowę najmu, jak również roszczenia powstałe wskutek wykonywania samego najmu (orzeczenie SN z 19.10.1936 r., III C 517/36, OSN(C) 1937/6, poz. 216).

Art. 37[1]. [Właściwość w sprawach z weksla i czeku]

§ 1. Powództwo przeciwko zobowiązanemu z weksla lub czeku można wytoczyć przed sąd miejsca płatności.
§ 2. Kilku zobowiązanych z weksla lub czeku można łącznie pozwać przed sąd miejsca płatności lub sąd właściwości ogólnej dla akceptanta albo wystawcy weksla własnego lub czeku.

1. Właściwość przemienna wynikająca z art. 37[1] ma zastosowanie zarówno w postępowaniu zwykłym, jak i w postępowaniu odrębnym (nakazowym). Zobowiązanym z weksla lub czeku może być wystawca, trasat, indosant, a także poręczyciel wekslowy albo czekowy.

2. Miejsce płatności weksla ustala się według przepisów Prawa wekslowego. Zgodnie z art. 1 pkt 5, art. 2 i 4 pr. weksl. weksel trasowany zawiera m.in. oznaczenie miejsca płatności. Weksel może być płatny w miejscu zamieszkania osoby trzeciej bądź w miejscowości, w której trasat ma miejsce zamieszkania, lub w innej miejscowości. W braku osobnego oznaczenia miejsce wymienione obok nazwiska trasata uważa się za miejsce płatności. Zgodnie z art. 101 pkt 4, art. 102 i 103 pr. weksl. weksel własny zawiera m.in. oznaczenie miejsca płatności. W braku osobnego oznaczenia miejsce wystawienia weksla uważa się za miejsce płatności.

3. Miejsce płatności czeku ustala się według przepisów Prawa czekowego. Zgodnie z art. 1, 2 i 8 pr. czek. czek zawiera m.in. oznaczenie miejsca płatności. Czek może być płatny w miejscu zamieszkania osoby trzeciej bądź w miejscowości, w której trasat ma miejsce zamieszkania, bądź w innej miejscowości, z tym jednak zastrzeżeniem, że osoba trzecia jest bankierem. W braku osobnego oznaczenia miejsce wymienione obok nazwiska trasata uważa się za miejsce płatności. Jeżeli obok nazwiska trasata wymieniono kilka miejsc, czek jest płatny w miejscu wymienionym najpierw. W braku takiego lub jakiegokolwiek innego oznaczenia czek jest płatny w miejscu wystawienia.

4. W uchwale z 19.10.2017 r., III CZP 42/17, OSNC 2018/7–8, poz. 70, SN uznał, że w sprawie z powództwa przedsiębiorcy przeciwko konsumentowi zobowiązanemu z weksla sąd z urzędu uwzględnia nieskuteczność powołania się przez powoda na podstawę właściwości miejscowej przewidzianą w art. 37[1] § 1. W uzasadnieniu wyjaśnił, że spory z udziałem konsumentów, do których znajdują zastosowanie przepisy wprowadzające dyrektywę Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. WE L 95, s. 29, ze zm.), mają charakter spraw wspólnotowych. Obliguje to sądy krajowe do uwzględnienia dyrektywy 93/13 oraz jej wykładni dokonanej przez Trybunał Sprawiedliwości UE w sposób zapewniający skuteczność ochrony przyznanej konsumentom przez prawo wspólnotowe. Tymczasem Trybunał w swoim orzecznictwie wielokrotnie wskazywał na obowiązek sądu krajowego działania z urzędu w sprawach z udziałem konsumenta w celu zapewnienia efektywności tej dyrektywy.

5. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., ustawodawca w art. 200 § 1[1] wprowadził obowiązek badania przez sąd swojej właściwości z urzędu w każdym stanie sprawy. Zgodnie z nowym § 1[2] art. 200 niewłaściwość dającą się usunąć za pomocą umowy stron sąd bierze pod rozwagę z urzędu tylko do czasu

doręczenia pozwu. Natomiast po doręczeniu pozwu sąd bierze tę niewłaściwość pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Mając na uwadze powołaną uchwałę, należy przyjąć, że obliguje ona sąd do uwzględnienia z urzędu nieskuteczności powołania się przez powoda na podstawę właściwości miejscowej przewidzianą w komentowanym przepisie również na etapie po doręczeniu pozwu.

6. W przypadku wystąpienia współuczestnictwa procesowego biernego kilku zobowiązanych z weksla lub czeku właściwością przemienną jest objęty sąd miejsca płatności weksla lub czeku albo sąd właściwości ogólnej dla akceptanta bądź wystawcy weksla własnego lub czeku (§ 2 komentowanego artykułu).

Art. 37². [Właściwość w sprawach o roszczenie z czynności bankowej]

§ 1. Powództwo o roszczenie wynikające z czynności bankowej przeciwko bankowi, innej jednostce organizacyjnej uprawnionej do wykonywania czynności bankowych lub ich następcom prawnym można wytoczyć przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby powoda.
§ 2. Przepis § 1 stosuje się także do powództwa przeciwko bankowi hipotecznemu lub jego następcy prawnemu o roszczenie wynikające z czynności banku hipotecznego.

1. Komentowany artykuł został dodany do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. Celem wprowadzenia przez ustawodawcę zmian do przepisów o właściwości miejscowej przemiennej było ograniczenie wpływu spraw do najbardziej obciążonych pracą sądów położonych w największych miastach, w których siedzibę mają banki, banki hipoteczne lub inne jednostki organizacyjne uprawnione do wykonywania czynności bankowych. Ponadto przepis ten zawiera ułatwienie dla wszystkich powodów (nie tylko konsumentów), umożliwiając im pozwanie instytucji finansowych lub ich następców prawnych przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby powoda.

2. Przepis ten przewiduje właściwość przemienną w sprawach powództw o roszczenia wynikające z czynności bankowych wnoszone przeciwko bankom, innym jednostkom organizacyjnym uprawnionym do wykonywania czynności bankowych lub ich następcom prawnym (§ 1 komentowanego artykułu), a także w sprawach powództw przeciwko bankom hipotecznym lub ich następcom prawnym o roszczenia wynikające z czynności banku hipotecznego (§ 2 komentowanego artykułu), opartą na łączniku miejsca zamieszkania albo siedziby powoda. Jest to zasada odwrotna od obowiązującej w przypadku właściwości ogólnej, zgodnie z którą właściwość ustala się według miejsca zamieszkania albo siedziby pozwanego (art. 27 i 30).

3. Do pojęć, do których odwołuje się komentowany przepis, odnoszą się przepisy Prawa bankowego oraz ustawy o listach zastawnych i bankach hipotecznych. Przez czynności bankowe należy rozumieć czynności wymienione w art. 5 ust. 1 pr. bank., zastrzeżone dla banków (m.in. przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu, prowadzenie rachunków tych wkładów czy udzielanie kredytów), a także czynności wymienione w art. 5 ust. 2 pr. bank., jeśli są wykonywane przez banki (m.in. udzielanie pożyczek pieniężnych). Jednostki organizacyjne inne niż banki mogą wykonywać czynności zastrzeżone dla banków (o których mowa w art. 5 ust. 1 pr. bank.) jedynie wówczas, gdy przepisy odrębnych ustaw uprawniają je do tego.

4. Podmioty, przeciwko którym na podstawie właściwości przemiennej wynikającej z komentowanego artykułu mogą być wnoszone powództwa, to banki, banki hipoteczne lub inne jednostki organizacyjne uprawnione do wykonywania czynności bankowych, a także następcy prawni tych podmiotów.

5. Bank jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym (art. 2 pr. bank.). Banki mogą być tworzone jako banki państwowe, banki spółdzielcze lub banki w formie spółek akcyjnych (art. 12 pr. bank.). Bank państwowy może być utworzony przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia. Nie podlega on wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego (art. 14 ust. 1 i 3 pr. bank.). Bank ten nie jest przedsiębiorstwem państwowym, państwową jednostką organizacyjną ani jednostką sektora finansów publicznych (art. 14a pr. bank.). Założycielami banku spółdzielczego mogą być tylko osoby fizyczne w liczbie co najmniej dziesięciu (art. 13 ust. 2 pr. bank. w zw. z art. 6 § 2 pr. spółdz.). Definicja banku spółdzielczego zawarta jest w art. 2 pkt 1 ustawy z 7.12.2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Dz.U. z 2020 r. poz. 449 ze zm.). Jest to bank będący spółdzielnią. Założycielami banku w formie spółki akcyjnej mogą być osoby prawne i osoby fizyczne w liczbie nie mniejszej niż trzech (art. 13 ust. 1 pr. bank.). Do utworzenia i działalności banku w tej formie stosuje się przepisy Kodeksu spółek handlowych (art. 21 pr. bank.).

6. Banki hipoteczne to banki specjalistyczne mieszczące się w definicji zawartej w art. 2 pr. bank. Są one tworzone wyłącznie w formie spółki akcyjnej (art. 9 ust. 1 u.l.z.b.h.). Do podstawowych czynności banku hipotecznego należy m.in. udzielanie kredytów zabezpieczonych lub niezabezpieczonych hipoteką, nabywanie wierzytelności innych banków z tytułu udzielonych przez nie kredytów zabezpieczonych hipoteką oraz wierzytelności z tytułu kredytów niezabezpieczonych hipoteką, a także emitowanie hipotecznych listów zastawnych (art. 12 u.l.z.b.h.). Ponadto banki

te mogą wykonywać m.in. następujące czynności: zaciąganie kredytów i pożyczek, emitowanie obligacji, nabywanie i obejmowanie akcji lub udziałów innych podmiotów (art. 15 ust. 1 u.l.z.b.h.).

7. Prawo bankowe nie zawiera definicji innej jednostki organizacyjnej uprawnionej do wykonywania czynności bankowych. Do wskazanego pojęcia ustawodawca odwołuje się jedynie w art. 5 ust. 5 pr. bank., przewidując, że jednostki te mogą wykonywać czynności bankowe, o których mowa w art. 5 ust. 1 pr. bank. (a więc zastrzeżone dla banków), jeżeli przepisy odrębnych ustaw uprawniają je do tego. Oznacza to, że ustawodawca może upoważnić każdą jednostkę organizacyjną, niezależnie od jej formy organizacyjno-prawnej, do wykonywania określonych czynności bankowych. Przykładami takich jednostek są pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe czy spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe.

Oddział 3

Właściwość wyłączna

Art. 38. [Właściwość w sprawach o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości]

§ 1. Powództwo o:
1) własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości,
2) posiadanie nieruchomości,
3) roszczenia wynikające z art. 231 Kodeksu cywilnego,
4) roszczenia wynikające z art. 224–228 i art. 230 Kodeksu cywilnego, o ile są związane z nieruchomością
– wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca położenia nieruchomości, przy czym jeżeli przedmiotem sporu jest służebność gruntowa, właściwość oznacza się według położenia nieruchomości obciążonej.
§ 2. Właściwość powyższa rozciąga się na roszczenia osobiste związane z prawami rzeczowymi i dochodzone łącznie z nimi przeciwko temu samemu pozwanemu.
§ 3. Sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli przemawiają za tym względy celowości.

1. Objęcie danej kategorii spraw właściwością wyłączną skutkuje tym, że mogą być one rozpoznawane tylko przez sąd wskazany w art. 38–42, z wyłączeniem możliwości stosowania przepisów o właściwości ogólnej i przemiennej do ustalania właściwości miejscowej sądu. Zgodnie z art. 46 § 2 również strony nie mogą zmienić właściwości wyłącznej sądu w drodze umowy.

2. Właściwość miejscowa sądu w postępowaniu nieprocesowym została ogólnie określona w art. 508 § 1, przy czym z zasady jest ona właściwością wyłączną. Nadto istnieje wiele przepisów wprowadzających odstępstwa od ogólnej reguły, które ustanawiają właściwość wyłączną sądu według innego kryterium. Tak jest m.in. w sprawach o uznanie za zmarłego (art. 526 § 1), ubezwłasnowolnienie (art. 544 § 2), podział majątku wspólnego (art. 566), z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi, opieki i kurateli, o przysposobienie, odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (art. 569 § 1), z zakresu prawa spadkowego (art. 628) i w sprawach rejestrowych (art. 694^2). Także w sprawach z zakresu prawa rzeczowego wyłącznie właściwy jest sąd miejsca położenia rzeczy (art. 606).

3. Zgodnie z treścią art. 200 § 1^1 w brzmieniu wynikającym z nowelizacji z 4.07.2019 r. sąd bada istnienie właściwości wyłącznej z urzędu w każdym stanie sprawy. Jest to zasada tożsama z przewidzianą w art. 202 w poprzednim brzmieniu.

4. Przepis art. 38 dotyczy powództw o własność lub o inne prawa rzeczowe na nieruchomości, a także powództw o posiadanie nieruchomości. W powyższych kategoriach spraw wyłącznie właściwy jest sąd miejsca położenia nieruchomości (*forum rei sitae*). Jednakże w sprawach dotyczących służebności gruntowych właściwość sądu wyznacza miejsce położenia nieruchomości obciążonej.

5. Powództwa o własność mogą zmierzać do ustalenia istnienia (nieistnienia) prawa własności bądź do uzyskania świadczenia wynikającego z prawa własności. Będą to np. powództwa o wydanie nieruchomości (roszczenie windykacyjne), o przywrócenie stanu zgodnego z prawem i zaniechanie naruszeń (roszczenie negatoryjne) oraz powództwa wynikające z tzw. prawa sąsiedzkiego – o zakazanie immisji (art. 144 k.c.), o zakazanie prowadzenia robót ziemnych grożących nieruchomościom sąsiednim utratą oparcia (art. 147 k.c.), o nieczynienie przeszkód w obcięciu korzeni i gałęzi przechodzących na grunt sąsiedni (art. 149–150 k.c.), o przywrócenie stanu poprzedniego w związku z nieumyślnym przekroczeniem granicy przy wznoszeniu budynku (art. 151 k.c.).

6. Sprawa o stwierdzenie nieważności wpisu hipoteki nie jest sprawą o inne prawa rzeczowe w rozumieniu art. 38 § 1 (postanowienie SN z 21.03.2001 r., III CZP 46/00, Prok. i Pr.-wkł. 2001/7–8, poz. 28).

7. Właściwość miejscowa wyłączna przewidziana w art. 38 odnosi się głównie do spraw o własność, a więc do powództw o pozytywne lub negatywne ustalenie tego prawa, zmierzających do jego realizacji przez właściciela będącego już podmiotem tego prawa (według twierdzeń pozwu), a nie do powództw o przeniesienie prawa własności, w których powód pretenduje dopiero do przeniesienia na niego prawa własności (uzasadnienie wyroku SN z 17.08.1983 r., III CRN 167/83, OSNCP 1984/4, poz. 58).

8. Powództwa o inne prawa rzeczowe na nieruchomości dotyczą użytkowania wieczystego lub praw rzeczowych ograniczonych (użytkowanie, służebność, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, hipoteka). Zgodnie z art. 251 k.c. do ochrony praw rzeczowych ograniczonych stosuje się odpowiednio przepisy o ochronie własności. Przykładowo powództwo o ustalenie nieważności ustanowienia hipoteki lub o usunięcie niezgodności między treścią księgi wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym, względnie o inne ustalenie negatywne odnoszące się do prawa powoduje, że sprawa jest sprawą o hipotekę w rozumieniu art. 38 § 1 (uzasadnienie postanowienia SN z 21.03.2001 r., III CZP 46/00, Prok. i Pr.-wkł. 2001/7–8, poz. 28).

9. Powództwa o posiadanie mogą obejmować w szczególności żądania przywrócenia posiadania lub zaniechania naruszeń. Zgodnie z art. 344 k.c. przeciwko temu, kto samowolnie naruszył posiadanie, jak również przeciwko temu, na czyją korzyść naruszenie nastąpiło, przysługuje posiadaczowi roszczenie o przywrócenie stanu poprzedniego i o zaniechanie naruszeń. Ponadto na podstawie art. 347 § 1 k.c. posiadaczowi nieruchomości przysługuje roszczenie o wstrzymanie budowy, jeżeli budowa mogłaby naruszyć jego posiadanie albo grozić wyrządzeniem mu szkody.

10. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do katalogu spraw objętych właściwością wyłączną dodane zostały powództwa o roszczenia wynikające z art. 231 k.c. oraz wynikające z art. 224–228 i 230 k.c., o ile są związane z nieruchomością. Są to: roszczenie samoistnego posiadacza gruntu w dobrej wierze, który wzniósł na cudzym gruncie budynek o wartości przenoszącej znacznie wartość zajętej na ten cel działki, o przeniesienie na niego własności zajętej działki; roszczenie właściciela gruntu, na którym wzniesiono ten budynek lub inne urządzenie, o nabycie od niego własności działki; roszczenia tzw. uzupełniające właściciela przeciwko posiadaczowi o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, zwrot pożytków lub zapłatę ich wartości oraz o naprawienie szkody z powodu pogorszenia lub utraty rzeczy, a także roszczenia samoistnego posiadacza przeciwko właścicielowi o zwrot nakładów na rzecz.

11. Właściwość wyłączna dotyczy jedynie praw rzeczowych na nieruchomości, przy czym rozciąga się ona także na roszczenia osobiste związane z prawami rzeczowymi i dochodzone łącznie z nimi przeciwko temu samemu pozwanemu (§ 2 komentowanego artykułu). Konsekwencją dochodzenia tych roszczeń w odrębnym procesie jest konieczność stosowania przepisów o właściwości ogólnej, ewentualnie o właściwości przemiennej sądu. Przykładem roszczeń osobistych związanych z nieruchomością jest wynikająca z art. 910 § 2 k.c. osobista odpowiedzialność nabywcy nieruchomości obciążonej prawem dożywocia za świadczenia objęte tym prawem.

12. W uchwale z 24.05.2017 r., III CZP 14/17, OSNC 2018/2, poz. 17, SN uznał, że art. 38 nie ma zastosowania w sprawach o zapłatę zaległych opłat rocznych za użytkowanie

wieczyste gruntu. W uzasadnieniu wyjaśnił, że rozciągnięcie właściwości wyłącznej na roszczenia osobiste związane z prawami rzeczowymi następuje pod warunkiem łącznego ich dochodzenia z tymi prawami. Dla dochodzenia tych roszczeń właściwość sądu nie jest więc wyłączna, lecz jedynie pochodna i warunkowa. W związku z tym w razie dochodzenia ich w drodze odrębnego procesu o właściwości sądu decydują przepisy o właściwości ogólnej lub przemiennej.

13. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do komentowanego artykułu dodany został § 3. Przewiduje on, że sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli przemawiają za tym względy celowości. Warunkiem przekazania sprawy jest zgodny wniosek stron, który może zostać zgłoszony aż do zamknięcia rozprawy przed sądem pierwszej instancji. Zgodny wniosek stron powinien obejmować nie tylko postulat przekazania sprawy, lecz również wskazanie sądu, do którego sprawa ma zostać przekazana. Nie jest dopuszczalne przekazanie sprawy z urzędu ani na wniosek tylko jednej ze stron. Jednakże również zgodny wniosek stron nie jest dla sądu wiążący, albowiem powinien on ocenić, czy za przekazaniem sprawy przemawiają względy celowości. W piśmiennictwie celowość utożsamiana jest z dążeniem do przyspieszenia rozpoznania sprawy poprzez ułatwienie gromadzenia materiału dowodowego (co ma miejsce, np. gdy w okręgu danego sądu zamieszkuje większość świadków).

14. Analogiczną instytucję prawną ustawodawca przewidział w art. 461 § 3 w sprawach z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych. Natomiast w postępowaniu nieprocesowym rozwiązanie przewidziane w art. 508 § 2 jest odmienne, ponieważ uprawnienie do wyznaczenia innego sądu do rozpoznania sprawy ustawodawca przyznał sądowi przełożonemu nad sądem dotychczas właściwym.

15. W wyniku wydania postanowienia o przekazaniu sprawy przez sąd dotychczas właściwy sąd równorzędny staje się właściwy do rozpoznania sprawy. Postanowienie to może zostać wydane na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3). Postanowienie to jest zaskarżalne zażaleniem (art. 394 § 1 pkt 4). Sąd równorzędny, któremu sprawa została przekazana, jest związany postanowieniem o przekazaniu sprawy (art. 200 § 2). Nie jest on uprawniony do dalszego przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu.

Art. 39. [Właściwość w sprawach spadkowych]

Powództwo z tytułu dziedziczenia, zachowku, jak również z tytułu zapisu, polecenia oraz innych rozrządzeń testamentowych wytacza się wyłącznie przed sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, a jeżeli miejsca jego zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, przed sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część.

1. Właściwość wyłączna sądu w rozpoznawanych w procesie sprawach z zakresu prawa spadkowego obejmuje tylko powództwa enumeratywnie wskazane w art. 39. Sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy jest wyłącznie właściwy w sprawach dotyczących dziedziczenia, zachowku, zapisu, polecenia i innych rozrządzeń testamentowych. Są to powództwa o uznanie spadkobiercy za niegodnego (art. 928 k.c.), wyłączenie małżonka od dziedziczenia (art. 940 k.c.), wykonanie zapisu (art. 970 k.c.), wykonanie polecenia (art. 985 k.c.), zachowek (art. 991 k.c.), wydanie spadku (art. 1029 k.c.), roszczenia powstałe na tle umów dotyczących spadków (art. 1047–1057 k.c.), roszczenia wzajemne między spadkobiercą a wykonawcą testamentu (art. 989 k.c.). Do tej kategorii należy zakwalifikować także powództwa o wydanie przedmiotu zapisu windykacyjnego (art. 981^1 k.c.), zważywszy że zapis ten wywołuje skutki prawne odmienne od skutków zapisu zwykłego.

2. W rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym sprawach z zakresu prawa spadkowego wyłącznie właściwy jest sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy (art. 628). Jednakże jeżeli jego miejsca zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, właściwy jest sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część (sąd spadku). W braku powyższych podstaw sądem spadku jest Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy.

3. Także w wymienionych w art. 39 sprawach rozpoznawanych w postępowaniu procesowym wyłącznie właściwy jest sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. Ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy określa się na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego (zob. uwagi do art. 27). Jednakże jeżeli jego miejsca zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, właściwy jest sąd miejsca, w którym znajdują się majątek spadkowy lub jego część.

4. Ustawą z 24.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1137) ustawodawca zastąpił łącznik „ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy" łącznikiem „ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy". Zmiana brzmienia art. 39 i 628 miała na celu ujednolicenie łączników wskazujących na właściwość miejscową sądu spadku i kryteriów, które decydują w prawie europejskim o istnieniu jurysdykcji krajowej w sprawach spadkowych. Zgodnie bowiem z treścią art. 4 rozporządzenia nr 650/2012 podstawowym łącznikiem jurysdykcji w sprawach spadkowych jest miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili jego śmierci.

5. „Miejsce zwykłego pobytu" jest pojęciem autonomicznym prawa UE (zob. motywy 23 i 24 preambuły do rozporządzenia) i powinno być rozumiane jako miejsce, w którym dana osoba zazwyczaj przebywa i w którym znajduje się jej główne centrum egzystencji. Zgodnie z powołanym rozporządzeniem ustalenie miejsca zwykłego

pobytu spadkodawcy będzie niezbędne w każdej sprawie spadkowej nie tylko w celu określenia właściwości miejscowej sądu, lecz także aby stwierdzić, czy sąd polski posiada jurysdykcję w danej sprawie i czy prawem właściwym jest prawo polskie. Należy jednak zauważyć, że w art. 1108 § 1 zachowano obydwa łączniki, aby nie ograniczać zakresu jurysdykcji sądów polskich. Powołany przepis stanowi, że do jurysdykcji krajowej należą sprawy spadkowe, jeżeli spadkodawca w chwili śmierci był obywatelem polskim lub miał miejsce zamieszkania bądź miejsce zwykłego pobytu w RP.

6. Zgodnie z art. 922 k.c. w skład spadku wchodzą prawa i obowiązki majątkowe zmarłego o charakterze cywilnoprawnym. Natomiast w skład spadku nie wchodzą prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą (które wygasają) ani też prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami. Stąd na majątek spadkowy składają się m.in. prawa rzeczowe i związane z nimi roszczenia, posiadanie, wierzytelności, autorskie prawa majątkowe czy prawa kształtujące.

7. Podstawą określenia właściwości miejscowej sądu jest miejsce położenia majątku spadkowego wyłącznie w Polsce, bez znaczenia jest zaś majątek spadkowy położony za granicą. W sytuacji gdy majątek spadkowy znajduje się w okręgach różnych sądów w Polsce, powództwo można wytoczyć przed każdy z tych sądów. Natomiast jeżeli całość majątku spadkowego znajduje się za granicą, konieczne jest wystąpienie do Sądu Najwyższego o oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo (art. 45).

Art. 40. [Właściwość w sprawach ze stosunku członkostwa]

Powództwo ze stosunku członkostwa spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia wytacza się wyłącznie według miejsca ich siedziby.

1. Powództwa ze stosunku członkostwa spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia obejmują wszelkie sprawy dotyczące praw i obowiązków członków tych organizacji o charakterze korporacyjnym, a także o charakterze majątkowym, jeżeli wynikają one ze stosunku członkostwa. *A contrario* sprawy między organizacją a jej członkiem niezwiązane ze stosunkiem członkostwa podlegają rozpoznaniu przez sąd oznaczony według przepisów o właściwości ogólnej lub przemiennej.

2. Właściwość wyłączna dotyczy wszystkich rodzajów powództw: o świadczenie, o ustalenie, o ukształtowanie.

3. Właściwość wyłączna obejmuje powództwa wytaczane zarówno przez spółdzielnie, spółki lub stowarzyszenia przeciwko swoim członkom, jak i przez członków przeciw-

ko tymże organizacjom. Ponadto dotyczy ona powództw członków spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia przeciwko innym członkom.

4. Sprawami ze stosunku członkostwa spółdzielni są sprawy dotyczące praw i obowiązków ich członków, wynikających z przepisów Prawa spółdzielczego, ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, a także ze statutów.

5. Będą to m.in. sprawy o ustalenie nieistnienia, stwierdzenie nieważności lub uchylenie uchwał organów spółdzielni, spory o wypłatę udziałów lub wkładów oraz ich wysokość, sprawy o przyjęcie do spółdzielni i zawarcie umowy o ustanowienie spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu mieszkalnego, o przyjęcie w poczet członków nabywcy spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, o zobowiązanie do zawarcia umowy przeniesienia własności lokalu, o zobowiązanie do ustanowienia na rzecz członka odrębnej własność lokalu, o zapłatę różnicy pomiędzy wysokością wstępnie ustalonego wkładu budowlanego a kosztami budowy lokalu powstałej w wyniku ostatecznego rozliczenia kosztów budowy, o zapłatę kosztów eksploatacji. Do roszczeń tych należy zaliczyć również takie, które powstały już po ustaniu członkostwa, ale są z nim ściśle związane.

6. Sprawami ze stosunku członkostwa spółki są sprawy dotyczące praw i obowiązków ich członków, wynikających z przepisów Kodeksu spółek handlowych, a także ustaw szczególnych. Będą to m.in. sprawy o rozwiązanie spółki, o wyłączenie wspólnika, o odebranie wspólnikowi prawa prowadzenia spraw spółki, o wypłatę udziału w zysku.

7. Właściwość wyłączna dotyczy spraw ze stosunku członkostwa spółek prawa handlowego, zarówno osobowych (spółki: jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna), jak i kapitałowych (spółka z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjna). Dotyczy także spółek funkcjonujących na podstawie ustaw szczególnych, m.in. Prawa wodnego.

8. W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że właściwość wyłączna nie dotyczy spółek cywilnych, niemających osobowości prawnej ani zdolności sądowej. Zdolność sądową mają tylko wspólnicy spółki cywilnej, którzy zgodnie z art. 4 ust. 2 pr. przeds. mają status przedsiębiorców. Dlatego powództwa ze stosunku spółki cywilnej wytaczane przeciwko jej wspólnikom są rozpoznawane przez sąd oznaczony według przepisów o właściwości ogólnej lub przemiennej. Wyjątek stanowi art. 460 § 1 k.p.c., który w sprawach z zakresu prawa pracy przyznaje zdolność sądową i procesową także pracodawcy, chociażby nie miał on osobowości prawnej. Można spotkać także odmienny pogląd, wskazujący przepisy regulujące funkcjonowanie spółek cywilnych (art. 860–875 k.c.) jako źródło praw i obowiązków, z których roszczenia powinny być rozpoznawane przez sądy zgodnie z przepisami o właściwości wyłącznej.

9. Sprawami ze stosunku członkostwa stowarzyszenia są sprawy dotyczące praw i obowiązków ich członków, wynikających z Prawa o stowarzyszeniach.

10. Zarówno Polski Związek Łowiecki, jak i poszczególne koła łowieckie należą do osób prawnych typu zrzeszeniowego, tzn. grupującego określone grono osób fizycznych w celu podejmowania aktywności przewidzianej w statucie (postanowienie SN z 20.06.2007 r., II CSK 100/07, LEX nr 347287). Polski Związek Łowiecki i koła łowieckie podlegają przepisom prawa o stowarzyszeniach, które ma charakter regulacji generalnej, z tym że prawo łowieckie przyznaje im pewne dodatkowe uprawnienia lub obowiązki (postanowienie SA w Warszawie z 12.07.2011 r., I ACz 1090/11, LEX nr 1027253).

11. Miejsce siedziby spółdzielni i stowarzyszenia określają ich statuty (art. 5 § 1 pkt 1 pr. spółdz., art. 10 ust. 1 pkt 2 pr. stow.), miejsce siedziby spółki wynika zaś z jej umowy lub statutu (art. 25 pkt 1, art. 91 pkt 5, art. 105 pkt 1, art. 157 § 1 pkt 1, art. 304 § 1 pkt 1 k.s.h.). Miejsce siedziby tychże organizacji jest wpisywane do rejestrów prowadzonych na podstawie ustawy o KRS, przy czym w przypadku spółdzielni i spółek jest to rejestr przedsiębiorców, w przypadku stowarzyszeń zaś jest to rejestr stowarzyszeń.

12. Przepisami będącymi podstawą ustalenia właściwości wyłącznej sądu są również art. 298 i 489 k.s.h. Wynika z nich, że powództwo o odszkodowanie przeciwko członkom organów spółki oraz likwidatorom wytacza się według miejsca siedziby spółki (por. uchwała SN z 22.09.1995 r., III CZP 120/95, OSNC 1995/12, poz. 181).

Art. 41. [Właściwość w sprawach małżeńskich]

Powództwo ze stosunku małżeństwa wytacza się wyłącznie przed sąd, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie miejsce zamieszkania, jeżeli choć jedno z nich w okręgu tym jeszcze ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu. Z braku takiej podstawy wyłącznie właściwy jest sąd miejsca zamieszkania strony pozwanej, a jeżeli i tej podstawy nie ma – sąd miejsca zamieszkania powoda.

1. Powództwa ze stosunku małżeństwa obejmują wszelkie spory dotyczące nie tylko kwestii istnienia małżeństwa, lecz także praw i obowiązków wynikających ze stosunku małżeństwa, zarówno w trakcie jego istnienia, jak i po jego ustaniu. Obejmują więc m.in. sprawy o rozwód, separację, unieważnienie małżeństwa, ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa czy o odszkodowanie za szkodę wynikłą z działań małżonka podejmowanych w zakresie zwykłego zarządu majątkiem wspólnym (art. 29 k.r.o.).

2. Właściwość wyłączna dotyczy wszystkich rodzajów powództw: o świadczenie, o ustalenie, o ukształtowanie.

3. Do spraw ze stosunku małżeństwa nie zalicza się sporów dotyczących obowiązku dostarczania środków utrzymania między małżonkami, ponieważ w tym zakresie stosuje się przepisy o obowiązku alimentacyjnym między krewnymi (art. 60, 61, 61^4 § 4 k.r.o.), co uzasadnia właściwość sądu ogólną (art. 27, 28 k.p.c.) lub przemienną (art. 32 k.p.c.).

4. Wyłącznie właściwy do rozpoznawania spraw ze stosunku małżeństwa jest sąd, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie miejsce zamieszkania. Chodzi tu o ostatnie miejsce zamieszkania każdego z małżonków, a nie o ich ostatnie wspólne miejsce zamieszkania, jak wymagał tego omawiany przepis przed zmianami wynikającymi z nowelizacji z 2008 r. Obecnie właściwość wyłączna dotyczy więc sądu, w którego okręgu ostatnio zamieszkiwali oboje małżonkowie, także wówczas, gdy mieszkali osobno.

5. Powyższa właściwość utrzymuje się, dopóki w okręgu tego sądu ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu przynajmniej jedno z małżonków. Sąd miejsca ostatniego wspólnego zamieszkania małżonków nie przestaje być właściwy dla powództwa ze stosunku małżeństwa, jeżeli jedno z małżonków zamieszkuje nadal w okręgu tego sądu, choćby nie w tej samej miejscowości, w której strony zamieszkiwały wspólnie (orzeczenie SN z 12.06.1951 r., C 428/51, OSNCK 1953/3, poz. 62).

6. Na temat pojęcia miejsca zamieszkania – zob. uwagi do art. 27. Natomiast pojęcie zwykłego pobytu obejmuje także pobyt o charakterze czasowym (zob. uwagi do art. 28).

7. Miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu przynajmniej jednego z małżonków w danym okręgu sądu musi charakteryzować się trwałością w tym znaczeniu, że nie niweczy jej czasowa nieobecność, pod warunkiem że nie prowadzi ona do zmiany miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu. Natomiast jeżeli w dacie wniesienia pozwu małżonek ma pobyt czasowy w okręgu innego sądu, nie jest możliwe oznaczenie właściwości wyłącznej sądu na podstawie kryterium ostatniego miejsca zamieszkania małżonków.

8. Dla możliwości oznaczenia właściwości wyłącznej sądu na podstawie art. 41 zdanie pierwsze nie ma znaczenia długość zamieszkiwania lub pobytu małżonków w okręgu tego sądu (zob. orzeczenie SN z 15.09.1938 r., II C 286/38, LEX nr 1628206).

9. W sytuacji braku możliwości oznaczenia właściwości sądu na podstawie kryterium ostatniego miejsca zamieszkania małżonków wyłącznie właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd miejsca zamieszkania pozwanego, jeżeli zaś i tej podstawy nie ma, wyłącznie właściwy staje się sąd miejsca zamieszkania powoda. Ustalenie właściwości sądu według miejsca zamieszkania pozwanego odwołuje się do kryterium występującego w przepisach o właściwości ogólnej (art. 27) jedynie częściowo, ponieważ w braku możliwości oznaczenia właściwości sądu na tej podstawie właściwy jest sąd miejsca

zamieszkania powoda, a więc nie ma zastosowania przepis art. 28, odwołujący się do miejsca pobytu lub ostatniego miejsca zamieszkania pozwanego w Polsce.

Art. 42. [Właściwość w sprawach między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającymi a przysposobionymi]

Powództwo ze stosunku między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca zamieszkania powoda, jeżeli brak jest podstaw do wytoczenia powództwa według przepisów o właściwości ogólnej.

1. Powództwa ze stosunku między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym obejmują wszelkie sprawy wynikające z tychże stosunków uregulowane w art. 61^9–127 k.r.o. Są to m.in. powództwa o ustalenie ojcostwa lub macierzyństwa, zaprzeczenie ojcostwa lub macierzyństwa, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa, o rozwiązanie przysposobienia, o zobowiązanie dziecka do przyczyniania się do pokrywania kosztów utrzymania rodziny czy roszczenia z tytułu zarządu majątkiem dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską.

2. Właściwość wyłączna sądu określona w art. 42 ma charakter subsydiarny. Powołany przepis znajduje zastosowanie tylko wówczas, gdy brak jest podstaw do wytoczenia powództwa według przepisów o właściwości ogólnej (postanowienie SN z 8.01.1975 r., I CZ 197/74, LEX nr 7638). Z przepisu art. 42 wynika, że powództwo ze stosunku między rodzicami a dziećmi należy wytoczyć na podstawie przepisów o właściwości ogólnej, a więc według miejsca zamieszkania lub pobytu strony pozwanej (art. 27 i 28), a dopiero w przypadku braku podstaw do przyjęcia tego rodzaju właściwości, np. gdyby pozwani nigdy nie mieszkali w Polsce, należy sięgnąć do właściwości przewidzianej w art. 42 (postanowienie SN z 3.05.1967 r., II CZ 34/67, LEX nr 6151).

3. Co do zasady, w sprawach ze stosunku między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym nie ma zastosowania art. 45, ponieważ w sytuacji braku miejsca zamieszkania lub pobytu pozwanego w Polsce na podstawie art. 42 wyłącznie właściwy staje się sąd miejsca zamieszkania powoda. Dopiero gdyby nie było możliwe również ustalenie miejsca zamieszkania powoda, należałoby oznaczyć sąd miejscowo właściwy na podstawie art. 45 (postanowienie SN z 29.07.1971 r., II CZ 122/71, LEX nr 6972).

4. W sprawach między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym właściwość sądu jest wyłączna, niezależnie od tego, czy chodzi o właściwość ogólną uregulowaną w art. 27 i 28, czy o stosowaną subsydiarnie właściwość wynikającą z art. 42. Skoro nie jest możliwe umowne regulowanie samych stosunków mię-

dzy rodzicami i dziećmi, nie jest także dopuszczalne zawieranie umów między tymi osobami odnośnie do właściwości sądu do rozstrzygania sporów z tych stosunków (postanowienie SN z 20.06.1974 r., I CZ 74/74, LEX nr 7530).

5. Sądem wyłącznie właściwym do rozpoznania sprawy o pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka (art. 569 § 1) (uchwała SN z 21.02.1968 r., III CZP 105/67, OSNCP 1968/10, poz. 162).

Oddział 4
Przepisy szczególne

Art. 43. [Wybór sądu w przypadku właściwości kilku sądów]

§ 1. Jeżeli uzasadniona jest właściwość kilku sądów albo jeżeli powództwo wytacza się przeciwko kilku osobom, dla których według przepisów o właściwości ogólnej właściwe są różne sądy, wybór między tymi sądami należy do powoda.
§ 2. To samo dotyczy wypadku, gdy nieruchomość, której położenie jest podstawą oznaczenia właściwości sądu, jest położona w kilku okręgach sądowych.

1. Powód ma uprawnienie do dokonania wyboru sądu w sytuacji, gdy w danej sprawie jest uzasadniona właściwość miejscowa kilku sądów według przepisów o właściwości ogólnej, właściwości przemiennej albo właściwości wyłącznej. Chodzi tu o sytuację, gdy właściwość kilku sądów występuje w ramach jednego rodzaju właściwości (ogólnej, przemiennej, wyłącznej). Jest tak, ponieważ w razie konkurencji właściwości ogólnej z właściwością przemienną podstawą dokonania wyboru przez powoda jest art. 31. Natomiast w przypadku konkurencji właściwości przemiennej lub ogólnej z właściwością wyłączną powód nie ma prawa dokonania wyboru, gdyż bezwzględnie należy stosować przepisy o właściwości wyłącznej.

2. Wybór sądu w ramach właściwości ogólnej będzie mógł dotyczyć sytuacji, gdy powód dochodzi przeciwko Skarbowi Państwa roszczenia, które wiąże się z działalnością kilku jego jednostek organizacyjnych mających siedziby w okręgach różnych sądów albo gdy pozwano kilka podmiotów, z których każdy ma siedzibę lub miejsce zamieszkania w różnych okręgach sądów (z wyjątkiem współuczestnika formalnego).

3. Jeśli w sprawie wchodzi w grę odpowiedzialność dwóch jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa mających siedzibę w okręgach różnych sądów, wybór sądu właściwego do rozpoznania sprawy należy, zgodnie z art. 33, do powoda (postanowienie SN z 22.03.1978 r., IV CZ 42/78, LEX nr 8086).

4. Natomiast wybór sądu w ramach właściwości przemiennej będzie dotyczył sytuacji, gdy określona sprawa jednocześnie należy do więcej niż jednej kategorii spraw wymienionych w art. 33–37 (np. powództwo przeciwko przedsiębiorcy o roszczenie majątkowe związane z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem umowy). Możliwe jest również występowanie w danej sprawie właściwości różnych sądów według przepisów o właściwości wyłącznej, m.in. w sytuacji, gdy w okręgach różnych sądów znajdują się poszczególne części majątku spadkowego (art. 39).

5. Ponadto powód ma prawo wyboru sądu w sytuacji, gdy nieruchomość, której położenie jest podstawą oznaczenia właściwości sądu, znajduje się w kilku okręgach sądowych. Sytuacja taka ma miejsce w przypadku właściwości przemiennej w zakresie roszczeń ze stosunku najmu lub dzierżawy nieruchomości (art. 37) oraz w przypadku właściwości wyłącznej w zakresie powództw o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości oraz roszczeń osobistych związanych z tymi prawami i dochodzonych łącznie z nimi, a także powództw o posiadanie nieruchomości (art. 38).

6. Powód ma uprawnienie do dokonania wyboru sądu także w sytuacji, gdy wytacza powództwo przeciwko kilku pozwanym, dla których według przepisów o właściwości ogólnej właściwe są różne sądy. Jednakże przepis ten dotyczy wyłącznie przypadków współuczestnictwa materialnego po stronie pozwanej (art. 72 § 1 pkt 1) w sytuacji, gdy według przepisów o właściwości ogólnej nie istnieje jeden sąd właściwy miejscowo dla wszystkich pozwanych. W tej sytuacji powód wybiera sąd oznaczony według przepisów o właściwości ogólnej, właściwy dla jednego lub kilku pozwanych. Powód może wybrać także sąd oznaczony według przepisów o właściwości przemiennej, lecz tylko wówczas, gdy jest on właściwy jednocześnie dla każdego z pozwanych (zob. uzasadnienie uchwały SN z 13.03.1978 r., III CZP 11/78, OSNCP 1978/12, poz. 217).

7. Natomiast przepis art. 43 § 1 nie ma zastosowania do współuczestnictwa formalnego po stronie pozwanej, ponieważ – zgodnie z art. 72 § 1 pkt 2 – aby współuczestnictwo to mogło zaistnieć, właściwość sądu musi być uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, a także dla wszystkich wspólnie. Dlatego jeżeli dla roszczenia wobec któregokolwiek z pozwanych byłaby uzasadniona właściwość innego sądu niż dla pozostałych, współuczestnictwo w procesie nie zachodziłoby, a więc powód nie mógłby dokonać wyboru sądu.

8. W przypadku biernego współuczestnictwa materialnego (art. 72 § 1 pkt 1) można zastosować przepis art. 45, jeżeli nie można ustalić sądu właściwego dla żadnego z pozwanych, natomiast ustalenie sądu właściwego miejscowo chociażby dla jednego z pozwanych pozwala zastosować art. 43 § 1 (postanowienia SN: z 24.03.2010 r., V CO 77/09, LEX nr 786559, oraz z 18.05.2016 r., III CO 34/16, LEX nr 2086374).

9. Z mocy art. 43 § 1 wybór sądu należy do powoda także w sytuacji, gdy pozywa on kilku pozwanych mających siedziby w miejscowościach podlegających właściwości różnych sądów, chociażby treść pozwu wskazywała na to, że dochodzone roszczenie może być zasadne tylko w stosunku do jednego z nich (postanowienie SN z 19.01.1989 r., II PZ 3/89, LEX nr 8939).

Art. 44. [Wyznaczenie sądu przez sąd przełożony]

§ 1. Jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznaczy inny sąd równorzędny.
§ 2. O wyznaczenie innego sądu równorzędnego występuje sąd właściwy.

1. Sądem właściwym jest sąd, który powinien rozpoznać sprawę zgodnie z przepisami o właściwości rzeczowej, miejscowej i instancyjnej. Przy tym właściwość miejscowa sądu może wynikać z ustawy (jako właściwość ogólna, przemienna, wyłączna), umowy stron bądź orzeczenia sądu. Jest to również sąd, który zgodnie z właściwością powinien podjąć inną czynność, nieobejmującą rozpoznania sprawy, np. rozpoznać wniosek o udzielenie zabezpieczenia przed wszczęciem postępowania, czy jako sąd wezwany wykonać odezwę o udzielenie pomocy sądowej.

2. Przepis art. 44 pozwala wyznaczyć inny sąd równorzędny do rozpoznania sprawy tylko wówczas, gdy sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności. Chodzi tu o przeszkodę, której sąd właściwy nie może pokonać, polegającą np. na wyłączeniu wszystkich sędziów danego sądu od rozpoznania sprawy bądź wystąpieniu siły wyższej. Jednocześnie z art. 173 wynika, że postępowanie ulega zawieszeniu z mocy prawa w razie zaprzestania czynności przez sąd wskutek siły wyższej. Dlatego jedynie długotrwałe działanie siły wyższej będzie uzasadniało wyznaczenie innego sądu równorzędnego do rozpoznania poszczególnych spraw.

3. Takiej przeszkody nie stanowi zamieszkiwanie świadków w znacznej odległości od sądu, skoro można ich przesłuchać w drodze pomocy sądowej przez sąd rejonowy, w którego okręgu zamieszkują. Natomiast przepisy Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące procesu – co do zasady – nie przewidują możliwości przekazania sprawy innemu sądowi ze względów celowości (postanowienia SN: z 28.02.1978 r., IV PO 2/78, LEX nr 8077, oraz z 7.11.1975 r., I CO 14/75, OSNCP 1976/10, poz. 217). Wyjątek stanowią tu art. 38 § 3 i art. 461 § 3. Również okresowe utrudnienia związane z dojazdami do sądu miejscowo właściwego do rozpoznania sprawy nie uzasadniają oceny, że zachodzą przesłanki wyznaczenia innego sądu równorzędnego na podstawie przepisu art. 44 (postanowienie SN z 22.02.1982 r., I CO 3/82, LEX nr 8396).

4. Wyjątkowo, zgodnie z art. 461 § 3, sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu, rozpoznającemu sprawy z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych, jeżeli przemawiają za tym względy celowości. Analogiczną regulację przewiduje art. 38 § 3 w sprawach o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości. Ponadto art. 398^{15} § 1 zezwala Sądowi Najwyższemu, w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej, na przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania także innemu sądowi, równorzędnemu z tym, który rozpatrywał sprawę w pierwszej lub drugiej instancji.

5. W dotychczasowym orzecznictwie przyjmowano, że wniesienie powództwa przeciwko sądowi o odszkodowanie z tytułu czynów niedozwolonych nie stanowi przeszkody do rozpoznania sprawy przez ten sąd (uchwała SN z 11.09.2014 r., III CZP 66/14, Biul. SN 2014/9, s. 6). Jednakże ocena ta uległa zmianie wobec dodania do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., art. 44^2. Przepis ten przewiduje, że jeżeli w sprawie stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy – sąd ten jest obowiązany z urzędu przedstawić akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który powinien przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym. Przekazanie sprawy powinno nastąpić również wtedy, gdy stroną jest Skarb Państwa reprezentowany przez sąd przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy.

6. W orzecznictwie utrwalił się pogląd, że sądem przełożonym nad sądem rejonowym (w rozumieniu art. 44, 52 § 1 i art. 508 § 2) jest sąd okręgowy działający jako sąd pierwszej instancji (zob. uchwała SN (7) z 21.02.1972 r., III CZP 76/71, OSNCP 1972/9, poz. 152). Pogląd ten należy poddać krytyce ze względu na wprowadzanie niejednolitości sposobu określania sądu przełożonego w przypadkach, gdy sądem pierwszej instancji jest sąd rejonowy lub sąd okręgowy. Sąd Najwyższy słusznie ostatecznie uznał, że sądem przełożonym nad sądem właściwym jest zawsze sąd odwoławczy (zob. uchwała SN z 6.03.1998 r., III CZP 70/97, OSNC 1998/9, poz. 132).

7. W judykaturze przyjmuje się, że przepis art. 44 (podobnie jak art. 508 § 2) nie ma charakteru normy procesowej, lecz jest normą o charakterze ustrojowym. Oznacza to, że decyzja sądu przełożonego o wyznaczeniu innego sądu do rozpoznania sprawy nie jest faktem procesowym, lecz aktem o charakterze organizacyjno-administracyjnym. Nie można więc utożsamiać tej decyzji z czynnością procesową, jaką jest przekazanie sprawy w rozumieniu art. 394 § 1 pkt 1 w sytuacji, gdy sąd stwierdzi swą niewłaściwość (zob. postanowienie SN z 25.07.1984 r., I CZ 84/84, LEX nr 8607). Jednakże wyrażany jest także pogląd przeciwny, zgodnie z którym postanowienie sądu przełożonego w przedmiocie wyznaczenia innego sądu równorzędnego ma charakter procesowy.

8. Postanowienie o wyznaczeniu sądu może zostać wydane przez sąd na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3), w składzie jednego sędziego (art. 47 § 3). Postanowienie to nie kończy postępowania w sprawie, możliwości zaskarżenia takiego orzeczenia nie przewiduje też przepis szczególny (zob. postanowienie SN z 24.03.1972 r., II CZ 12/72, LEX nr 7075). Dlatego na postanowienie sądu okręgowego wyznaczające do rozpoznania sprawy inny sąd rejonowy zamiast właściwego nie przysługuje zażalenie (postanowienie SN z 28.10.1983 r., II CZ 98/83, LEX nr 8568). Zażalenie nie przysługuje również na postanowienie sądu apelacyjnego wyznaczające do rozpoznania sprawy równorzędny sąd okręgowy zamiast właściwego.

9. W orzecznictwie przyjęto, że na podstawie art. 508 § 2 sąd przełożony może zamiast sądu właściwego wyznaczyć do rozpoznania sprawy ze względu na celowość również inny równorzędny sąd, niepodlegający mu instancyjnie (postanowienie SN z 15.06.1970 r., I CZ 60/70, OSNCP 1971/1, poz. 17). Możliwość taką należy przyjąć w drodze analogii także w przypadku art. 44.

10. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do komentowanego artykułu został dodany § 2. Przewiduje on, że o wyznaczenie innego sądu równorzędnego występuje sąd właściwy. Wystąpienie to jest czynnością urzędową realizowaną w formie pisma sądu właściwego skierowanego do sądu przełożonego, które powinno zawierać wniosek oraz jego uzasadnienie. Nie wymaga ono formy postanowienia lub zarządzenia.

11. Nałożony przez ustawodawcę na sąd właściwy obowiązek wystąpienia o wyznaczenie innego sądu równorzędnego w sytuacji braku możliwości z powodu przeszkody rozpoznania sprawy lub podjęcia innej czynności powoduje skutek w postaci sygnalizacji sądowi przełożonemu zaistniałego problemu. Jednakże wniosek ten nie jest warunkiem koniecznym do wydania przez sąd przełożony postanowienia w przedmiocie wyznaczenia innego sądu równorzędnego. Postanowienie to może zostać wydane z urzędu, jeżeli sąd przełożony dysponuje wiedzą o zaistniałych przeszkodach. Wniosek o wydanie postanowienia może złożyć również strona w piśmie procesowym skierowanym do sądu właściwego. Wówczas sąd właściwy powinien ocenić podaną przez stronę argumentację i rozważyć kwestię zasadności wystąpienia ze stosownym wnioskiem.

12. Jeżeli przesłanki przewidziane w § 1 komentowanego artykułu nie są spełnione, sąd przełożony powinien wydać postanowienie o odmowie przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu. Postanowienie to również jest niezaskarżalne zażaleniem. Może zostać wydane przez sąd na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) w składzie jednego sędziego (art. 47 § 3).

Art. 44[1]. [Przekazanie sprawy innemu sądowi przez SN]

§ 1. Sąd Najwyższy może przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu z sądem występującym, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, w szczególności wzgląd na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego.
§ 2. O przekazanie sprawy może wystąpić sąd właściwy.

1. Komentowany artykuł został dodany do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. Wprowadza on odstępstwo od przewidzianej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zasady, że każdy ma prawo do rozpatrzenia sprawy przez sąd będący sądem właściwym w sprawie. Właściwość sądu wynika zaś z przepisów kodeksu oraz ustaw szczególnych.

2. W uzasadnieniu projektu nowelizacji z 4.07.2019 r. (VIII kadencja, druk sejm. nr 3137) wyjaśniono, że w sytuacjach gdy w danej sprawie zagrożone jest postrzeganie właściwego sądu przez lokalną społeczność jako bezstronnego, konieczne jest przekazanie jej do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu. Ustawodawca wszystkie te sytuacje zaliczył zbiorczo do kategorii uzasadniającej przekazanie sprawy z uwagi na „dobro wymiaru sprawiedliwości". Jako przykład podał wypadek, gdy stroną postępowania jest osoba zaliczana do lokalnych elit władzy lub biznesu. Wyjaśnił, że ze względu na szerokie kontakty oficjalne i towarzyskie takich osób lokalna społeczność przyjmuje za oczywiste istnienie tego rodzaju więzi również z sędziami i pracownikami sądu, niezależnie od rzeczywistego stanu rzeczy. Jako kolejny przykład podano sytuację, gdy stroną postępowania jest pracownik sądu właściwego. Wyjaśniono, że społeczność lokalna będzie go podejrzewała o wykorzystywanie swoich rzeczywistych lub domniemanych kontaktów z sędziami do korzystnego dla niego załatwienia sprawy. Według ustawodawcy istnienie tego rodzaju wątpliwości obniża prestiż wymiaru sprawiedliwości, co uzasadnia odejście od stosowania przepisów określających właściwość sądów.

3. W dotychczasowym stanie prawnym w wypadkach zagrożenia dobra wymiaru sprawiedliwości na skutek zaistnienia sytuacji opisanych przykładowo w uzasadnieniu projektu nowelizacji z 4.07.2019 r. jedynym dostępnym instrumentem prawnym było złożenie przez wszystkich sędziów sądu właściwego oświadczeń zmierzających do wyłączenia każdego z nich z uwagi na okoliczności mogące wywołać uzasadnioną wątpliwość co do ich bezstronności w danej sprawie (art. 49). W razie złożenia tych oświadczeń i wydania przez sąd przełożony orzeczenia o wyłączeniu wszystkich sędziów (art. 52 § 1) powstawała przeszkoda w rozpoznaniu danej sprawy przez sąd właściwy i sąd nad nim przełożony wyznaczał inny sąd równorzędny (art. 44). W obecnym stanie prawnym złożenie oświadczeń przez wszystkich sędziów sądu

właściwego jest zbędne, albowiem w razie stwierdzenia, że wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, Sąd Najwyższy może przekazać daną sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu. Ponadto taki „zbiorowy" wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu byłby wątpliwy w świetle uchwały SN (7) z 26.07.2019 r., I NOZP 1/19, OSNKN 2020/1, poz. 1, z której wynika, że wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2.

4. Użyte przez ustawodawcę pojęcie dobra wymiaru sprawiedliwości ma charakter nieostry i ocenny, zaś jego wykładnia należy do Sądu Najwyższego, który jest władny przekazać daną sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu. Należy przyjąć, że komentowany przepis powinien być stosowany wyłącznie w sytuacjach wyjątkowych, albowiem zasadą jest rozpoznawanie spraw przez sądy właściwe według przepisów kodeksu oraz ustaw szczególnych. Dlatego nie każdy wypadek występowania w procesie w charakterze strony np. radnego czy przedsiębiorcy prowadzącego działalność gospodarczą w większym rozmiarze będzie uzasadniał przekazanie sprawy innemu sądowi. Nie może w żadnym razie występować tu automatyzm, który prowadziłby do nieuzasadnionej zmiany sądu rozpoznającego sprawę.

5. Występujące na gruncie komentowanego przepisu wątpliwości opinii społecznej co do bezstronności wszystkich sędziów sądu właściwego powinny mieć charakter uzasadniony, tylko wówczas bowiem można mówić o zagrożeniu dobra wymiaru sprawiedliwości. Chodzi tu więc o sytuację analogiczną do przewidzianej w art. 49 § 1, tyle że odnoszącą się do zbiorowości sędziów danego sądu, a nie do konkretnego sędziego. Dlatego za uprawnione należy uznać odwoływanie się, przy ocenie spełnienia ustawowej przesłanki dobra wymiaru sprawiedliwości (a w szczególności – społecznego postrzegania sądu jako organu bezstronnego), do utrwalonego orzecznictwa odnoszącego się do podstaw istnienia uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności sędziego w danej sprawie (art. 49).

6. W judykaturze trafnie się wskazuje, że wyłączenie sędziego na wniosek strony nie nastąpi, gdy strona poweźmie jakiekolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego rozpoznającego sprawę, ale dopiero wówczas, gdy ujawnią się uzasadnione wątpliwości co do bezstronności sędziego (art. 49). Dlatego wnoszący o wyłączenie sędziego powinien uprawdopodobnić wystąpienie takich okoliczności, które obiektywnie mogą rzutować na bezstronność i niezawisłość sędziowską. Natomiast niewystarczające jest prezentowanie subiektywnych odczuć i przypuszczeń wnioskodawcy, nieopartych na obiektywnych, racjonalnych kryteriach (postanowienie SN z 16.12.2019 r., II CO 208/19, LEX nr 2772528).

7. Na gruncie komentowanego artykułu powyższą zasadę należy odnieść do okoliczności podnoszonych przez opinię publiczną, których wyrazicielem może być m.in. miejscowa prasa. Powinny one obejmować konkretne zarzuty dotyczące istniejących powiązań towarzyskich lub biznesowych, z których może wynikać uzasadniona obawa braku bezstronności sędziów danego sądu. Nie jest natomiast wystarczające samo subiektywne odczucie odwołujące się jedynie do twierdzenia, że stroną procesu jest lokalny polityk lub przedsiębiorca, bez wskazania, jakie fakt ten mógłby mieć znaczenie dla przebiegu procesu. Tego rodzaju strona może być bowiem osobą niemającą w środowisku lokalnym kontaktów towarzyskich, które najczęściej wywodzą się z czasów młodości.

8. Jednakże należy mieć również na uwadze pogląd wyrażony w wyroku ETPC z 27.06.2019 r., 53427/09, Cosmos Maritime Trading and Shipping Agency v. Ukraina, LEX nr 2685804. Trybunał wyjaśnił, że o istnieniu bezstronności dla celów art. 6 ust. 1 EKPC należy rozstrzygać zarówno na podstawie kryterium subiektywnego, kiedy należy mieć na względzie osobiste przekonania i zachowanie konkretnego sędziego (tj. czy sędzia żywił jakieś osobiste uprzedzenia lub był stronniczy w danej sprawie), jak i kryterium obiektywnego, czyli w oparciu o dokonanie oceny, czy sam sąd (m.in. jego skład) dawał wystarczające gwarancje, aby wykluczyć jakiekolwiek uprawnione wątpliwości w odniesieniu do jego bezstronności. Co do kryterium obiektywnego należy rozstrzygnąć, czy oprócz zachowania sędziego istnieją podlegające ocenie okoliczności faktyczne, które mogą rodzić wątpliwości co do jego bezstronności. Oznacza to, że przy rozstrzyganiu w przedmiocie zaistnienia w danej sprawie uprawnionego powodu ku temu, aby obawiać się, iż danemu sędziemu lub organowi sprawującemu funkcję składu orzekającego brakuje bezstronności, stanowisko zainteresowanej osoby jest ważne, lecz nie jest rozstrzygające. Rozstrzygające jest to, czy można uznać taką obawę za obiektywnie uzasadnioną. Kryterium obiektywne dotyczy przede wszystkim związków hierarchicznych i innych pomiędzy sędzią a innymi podmiotami w procesie. W związku z tym nawet pozory mogą mieć pewne znaczenie lub – innymi słowy – sprawiedliwości nie tylko musi stać się zadość, musi być ona także widoczna. Stawką jest tutaj zaufanie, które sądy w demokratycznym społeczeństwie muszą wzbudzać w społeczeństwie.

9. Jeżeli uzasadniona wątpliwość co do bezstronności w danej sprawie dotyczy konkretnego sędziego lub sędziów, podstawą jego (ich) wyłączenia jest art. 49. Wówczas sprawę rozpoznaje inny sędzia (inni sędziowie) tego samego sądu, a gdyby jego (ich) nie było, zachodzi sytuacja, gdy sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy i musi wystąpić do sądu przełożonego o wyznaczenie innego sądu równorzędnego (art. 44). Natomiast komentowany przepis nie przewiduje indywidualnego wyłączenia każdego z sędziów sądu właściwego. Jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności wzgląd na społeczne postrzeganie sądu jako

organu bezstronnego, sąd właściwy powinien wystąpić do Sądu Najwyższego o przekazanie sprawy innemu sądowi równorzędnemu. Jest to więc instytucja przewidująca skutek analogiczny do wyłączenia całego sądu właściwego, a nie poszczególnych jego sędziów.

10. Komentowany przepis dotyczy wszystkich rodzajów właściwości miejscowej, tj. właściwości ogólnej, przemiennej, wyłącznej, a także umownej.

11. Zgodnie z § 2 komentowanego artykułu o przekazanie sprawy może wystąpić sąd właściwy. Wniosek ten jest czynnością urzędową realizowaną w formie pisma sądu właściwego skierowanego do Sądu Najwyższego, które powinno zawierać także uzasadnienie wniosku. Nie wymaga ono formy postanowienia lub zarządzenia. Wniosek ten powoduje skutek w postaci sygnalizacji Sądowi Najwyższemu potrzeby przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu z uwagi na dobro wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności wzgląd na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego. Jednakże wniosek ten nie jest warunkiem koniecznym do wydania przez Sąd Najwyższy postanowienia w przedmiocie wyznaczenia innego sądu równorzędnego. Postanowienie to może zostać wydane z urzędu, jeżeli Sąd Najwyższy dysponuje wiedzą o zaistniałych okolicznościach. Wniosek o wydanie postanowienia może złożyć również strona w piśmie procesowym skierowanym do sądu właściwego. Wówczas sąd właściwy powinien ocenić podaną przez stronę argumentację i rozważyć kwestię zasadności wystąpienia ze stosownym wnioskiem.

12. Uznając przesłankę przewidzianą w § 1 komentowanego artykułu za spełnioną, Sąd Najwyższy wydaje postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu z sądem występującym. Jeżeli natomiast przesłanka ta nie jest spełniona, Sąd Najwyższy powinien wydać postanowienie o odmowie przekazania sprawy.

13. Postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu nie jest tożsame z postanowieniem o przekazaniu sprawy według właściwości (art. 200 § 1^4), ponieważ ono samo stanowi źródło powstania właściwości miejscowej na rzecz sądu, któremu sprawę przekazano.

14. Postanowienia o przekazaniu sprawy lub odmowie przekazania sprawy powinny zostać wydane przez Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3), w składzie jednego sędziego. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 u.SN Sąd Najwyższy orzeka w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ponieważ w art. 47 § 3 k.p.c. przewidziano, że postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego, należy przyjąć, że przepis ten uzasadnia w sprawach rozpoznawanych na posiedzeniach niejawnych odstępstwo od składu trzech sędziów Sądu Najwyższego.

Art. 44². [Obowiązki sądu, z którego działalnością związane jest dochodzone roszczenie]

Jeżeli stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd:

1) **właściwy do rozpoznania sprawy – sąd ten z urzędu przedstawia akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym;**
2) **przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy – sąd właściwy do rozpoznania sprawy z urzędu przedstawia akta sprawy temu sądowi przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego.**

1. Komentowany artykuł został dodany do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. Wprowadza on kolejne (obok art. 44¹ i 48¹) odstępstwo od przewidzianej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zasady, że każdy ma prawo do rozpatrzenia sprawy przez sąd będący sądem właściwym w sprawie. Przy czym właściwość sądu w określonej sprawie wynika z przepisów kodeksu oraz ustaw szczególnych. Natomiast wydanie przez sąd przełożony lub Sąd Najwyższy postanowienia o przekazaniu sprawy innemu sądowi równorzędnemu jest podstawą powstania tzw. właściwości delegacyjnej.

2. W uzasadnieniu projektu nowelizacji z 4.07.2019 r. (VIII kadencja, druk sejm. nr 3137) wyjaśniono, że sąd nie powinien rozpoznawać spraw, których charakter *a limine* budzi wątpliwości co do jego bezstronności. Jako ich przykład wskazano sprawy, w których stroną jest sam sąd właściwy lub sąd nad nim przełożony. Analogiczne uzasadnienie dotyczy wprowadzenia nowego przepisu art. 48¹. Komentowany przepis ma zastosowanie zarówno w sprawach, w których Skarb Państwa jest powodem, jak i w sprawach, w których jest pozwanym.

3. Jako strony procesu sądy rejonowe, okręgowe, apelacyjne oraz Sąd Najwyższy występują w charakterze państwowych jednostek organizacyjnych reprezentujących Skarb Państwa (*stationes fisci*). Zgodnie z art. 67 § 2 za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. W wypadku sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego organami reprezentującymi te jednostki na zewnątrz są ich prezesi (art. 21 § 1 p.u.s.p. oraz art. 11 i 14 § 1 u.SN).

4. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 1 i 2 u.PGRP do zadań Prokuratorii Generalnej należy m.in. wyłączne zastępstwo Skarbu Państwa przed Sądem Najwyższym oraz zastępstwo

Skarbu Państwa przed sądami powszechnymi. Okoliczność, że w sprawie, w której stroną jest sąd właściwy lub sąd nad nim przełożony, jest on zastępowany przez Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej, nie ma wpływu na zasadność zastosowania komentowanego przepisu. Prokuratoria Generalna nie jest bowiem reprezentantem Skarbu Państwa, a jedynie instytucją wykonującą zastępstwo procesowe.

5. Komentowany przepis dotyczy wszystkich rodzajów właściwości miejscowej, tj. właściwości ogólnej, przemiennej, wyłącznej, a także umownej.

6. W wypadku spełnienia jednej z przesłanek przewidzianych w pkt 1 lub 2 komentowanego artykułu sąd właściwy z urzędu przedstawia akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu w celu przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym. Przepis ten nie nakłada na sąd właściwy obowiązku wystąpienia w tym przedmiocie z wnioskiem do sądu przełożonego, lecz przewiduje przedstawienie mu akt sprawy. Należy przyjąć, że przedstawienie akt powinno nastąpić za pismem przewodnim skierowanym do sądu przełożonego, z którego będzie wynikał cel ich przedstawienia. Wobec łącznego przedstawienia akt sprawy pismo to nie musi zawierać szczegółowego uzasadnienia poza wskazaniem przepisu kodeksu będącego podstawą dokonania tej czynności urzędowej. Przedstawienie akt sprawy nie wymaga formy postanowienia lub zarządzenia.

7. Przedstawienie akt przez sąd właściwy do rozpoznania sprawy skutkuje powstaniem po stronie sądu przełożonego obowiązku wydania postanowienia w przedmiocie przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu. Jeżeli sąd przełożony dysponuje wiedzą o zawisłości sprawy objętej komentowanym przepisem, powinien zwrócić się do sądu właściwego do jej rozpoznania o przedstawienie akt sprawy, a następnie rozważyć wydanie stosownego postanowienia. Ponadto wniosek o wydanie postanowienia może złożyć strona w piśmie procesowym skierowanym do sądu właściwego. Wówczas sąd właściwy powinien rozważyć kwestię zasadności przedstawienia akt sądowi przełożonemu, mając na uwadze, kto jest reprezentantem Skarbu Państwa w danej sprawie.

8. W orzecznictwie wyjaśniono, że art. 44^2 pkt 1 nie pozostawia sądowi właściwemu swobody w przedstawieniu akt sądowi przełożonemu, nie występuje tu również element uznaniowości, ponieważ okoliczność obligująca do podjęcia tej czynności jest możliwa do precyzyjnego, obiektywnego ustalenia. Przewidziana w nim instytucja stanowi szczególne, skodyfikowane narzędzie ochrony działania wymiaru sprawiedliwości, wykluczające stosowanie w tej sferze art. 44^1 § 1 (postanowienie SN z 23.01.2020 r., V CO 295/19, LEX nr 2779956). W art. 44^1 § 1 kompetencja do przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu została przyznana Sądowi Najwyższemu, natomiast art. 44^2 przewiduje uprawnienie do przekazania sprawy na rzecz

sądu przełożonego nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy. Dlatego wadliwe zakwalifikowanie i skierowanie wniosku przez sąd właściwy do rozpoznania sprawy będzie skutkowało wydaniem postanowienia o odmowie przekazania sprawy.

9. Uznając przesłankę przewidzianą w pkt 1 lub 2 komentowanego artykułu za spełnioną, sąd przełożony wydaje postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym. W przypadku gdy stroną w sprawie jest Skarb Państwa reprezentowany przez sąd właściwy do rozpoznania sprawy, sąd przełożony przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym (pkt 1). Zaś w sytuacji gdy stroną w sprawie jest Skarb Państwa reprezentowany przez sąd przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy, sprawa ta powinna zostać przekazana przez sąd przełożony innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego (pkt 2). Jeżeli natomiast przesłanka ta nie jest spełniona, sąd przełożony powinien wydać postanowienie o odmowie przekazania sprawy.

10. Komentowany przepis nie ma zastosowania do sytuacji, gdy sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji lub sąd apelacyjny rozpoznaje sprawę, w której stroną jest Skarb Państwa reprezentowany przez sąd rejonowy lub sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji, z którego działalnością związane jest dochodzone roszczenie. Chodzi tu więc o sytuację, gdy dochodzone roszczenie związane jest z działalnością sądu podległego, a nie przełożonego nad sądem właściwym. Ustawodawca przyjął, że w tym wypadku *a limine* nie powstają wątpliwości co do bezstronności sądu właściwego. Gdyby jednak w danym przypadku wątpliwości te jednak zaistniały, możliwe jest zastosowanie art. 44[1].

11. W orzecznictwie przyjmuje się, że sądem przełożonym nad sądem rejonowym jest sąd okręgowy działający jako sąd pierwszej instancji, zaś nad sądem okręgowym – sąd apelacyjny (por. uchwała SN (7) – zasada prawna – z 21.02.1972 r., III CZP 76/71, OSNCP 1972/9, poz. 152). W przedmiocie przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym akta sprawy orzeka zawsze sąd przełożony nad sądem właściwym w sprawie.

12. Przesłanką przedstawienia akt w celu przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym jest okoliczność, że stroną postępowania jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy albo sąd przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy. Sądem przełożonym, z uwagi na którego udział w postępowaniu powinno nastąpić przekazanie sprawy innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, będzie sąd przełożony zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio. Jeżeli więc sądem właściwym jest sąd rejonowy, przekazanie sprawy

innemu sądowi równorzędnemu powinno nastąpić niezależnie od tego, czy dochodzone roszczenie wiąże się z działalnością sądu okręgowego, czy sądu apelacyjnego. Chodzi tu oczywiście wyłącznie o sądy wyższego rzędu, w których obszarze właściwości położony jest sąd przekazujący. Jeżeli bowiem dochodzone roszczenie wiąże się z działalnością sądów wyższego rzędu, w których obszarze właściwości nie ma siedziby sąd właściwy, brak jest podstaw do podnoszenia wątpliwości co do bezstronności tego sądu, a zatem do stosowania komentowanego przepisu.

13. Możliwa jest również sytuacja, gdy stroną postępowania będzie Skarb Państwa reprezentowany przez więcej niż jeden sąd, z którego działalnością wiąże się dochodzone roszczenie. Wówczas jeżeli co najmniej jeden z tych sądów będzie właściwy do rozpoznania sprawy lub będzie to sąd nad nim przełożony, komentowany przepis będzie miał w tej sprawie zastosowanie (pkt 1 lub 2). Jeżeli Skarb Państwa w danej sprawie będzie reprezentowany zarówno przez sąd właściwy do rozpoznania sprawy, jak i przez sąd nad nim przełożony, zastosowanie będzie miał pkt 2 powołanego przepisu.

14. Jeżeli właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji, zaś dochodzone przeciwko Skarbowi Państwa roszczenie wiąże się z działalnością przełożonego nad nim sądu apelacyjnego, tenże sąd apelacyjny – jako sąd przełożony – powinien przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego. W ten sposób na podstawie właściwości delegacyjnej ewentualną apelację rozpozna inny sąd apelacyjny niż właściwy pierwotnie. W konsekwencji w roli sądu przełożonego nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy nigdy nie będzie występował Sąd Najwyższy.

15. Jeżeli właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd rejonowy lub sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji, zaś dochodzone przeciwko Skarbowi Państwa roszczenie wiąże się z działalnością Sądu Najwyższego, zastosowanie komentowanego przepisu nie będzie możliwe. Traktując bowiem Sąd Najwyższy (który nie jest sądem powszechnym) jako sąd pośrednio przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy, z którego działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, sąd bezpośrednio przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy (tj. sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji lub sąd apelacyjny) musiałby przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego (pkt 2). Przekazanie takie nie osiągnęłoby jednak celu, dla którego wprowadzono komentowany przepis, albowiem Sąd Najwyższy nie rozpoznaje spraw w toku obu instancji, zaś w ewentualnym postępowaniu kasacyjnym nie jest możliwe rozpoznanie sprawy przez inny sąd.

16. Co do zasady przedstawienie akt sprawy sądowi przełożonemu nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy powinno nastąpić na początkowym etapie postępowa-

nia, po wpłynięciu sprawy do sądu. Jeżeli jednak w toku postępowania sąd właściwy wezwie do udziału w sprawie jako kolejnego reprezentanta Skarbu Państwa siebie lub sąd nad sobą przełożony, to wówczas dopiero przedstawienie staje się zasadne.

17. Postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu stanowi źródło powstania właściwości miejscowej na rzecz sądu, któremu sprawę przekazano.

18. Postanowienia o przekazaniu sprawy lub odmowie przekazania sprawy powinny zostać wydane przez sąd przełożony na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) w składzie jednego sędziego (art. 47 § 3).

Art. 45. [Oznaczenie sądu przez Sąd Najwyższy]

§ 1. Jeżeli na podstawie przepisów kodeksu nie można w świetle okoliczności sprawy ustalić właściwości miejscowej, Sąd Najwyższy oznaczy sąd, przed który należy wytoczyć powództwo.
§ 2. O oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, występuje sąd, do którego wpłynął pozew.

1. Komentowany artykuł dotyczy wyłącznie postępowania procesowego, ponieważ w postępowaniu nieprocesowym obowiązuje art. 508 § 1, który stanowi *lex specialis* wobec art. 45. Podobnie w sprawach o ustalenie, że orzeczenie sądu zagranicznego podlega lub nie podlega uznaniu, podstawą właściwości sądu jest art. 1148^1 § 1.

2. W orzecznictwie konsekwentnie przyjmuje się, że warunkiem oznaczenia sądu właściwego do rozpoznania sprawy w trybie art. 45 jest istnienie drogi sądowej oraz jurysdykcji krajowej dla rozpoznania sprawy, a także niemożność ustalenia sądu właściwego miejscowo według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (postanowienia SN: z 18.05.1999 r., III AO 21/99, OSNAPiUS 2000/20, poz. 774, oraz z 25.10.1995 r., I PO 10/95, OSNAPiUS 1996/10, poz. 148). Niemożność ustalenia właściwości miejscowej (ogólnej, przemiennej, wyłącznej) występuje wtedy, gdy brak jest przepisu prawa mogącego w danym stanie faktycznym stanowić podstawę ustalenia tej właściwości bądź brak jest możliwości ustalenia faktu, od którego przepis prawa uzależnia właściwość sądu w danej sprawie. Brak którejkolwiek z powyższych przesłanek jest uzasadnieniem oddalenia wniosku. Istnienie w sprawie jurysdykcji krajowej powinno być przedmiotem oceny sądu właściwego, choćby był to sąd oznaczony przez Sąd Najwyższy na podstawie art. 45 (postanowienie SN z 26.07.2013 r., III SO 5/13, OSNP 2014/6, poz. 94).

3. Jednocześnie wskazuje się, że nie można wykluczyć, gdyby okazało się, że uzyskanie orzeczenia za granicą jest niemożliwe albo nie można rozsądnie wymagać wszczęcia

postępowania za granicą, możliwości dopuszczenia ustalenia właściwości sądów polskich ze względu na konieczność (zob. postanowienie SN z 14.01.2005 r., III CZP 72/04, Prok. i Pr.-wkł. 2005/11, poz. 39). Ewentualność ta nie może być brana pod uwagę w stosunkach z państwami członkowskimi Unii Europejskiej, w tym zakresie bowiem znajdzie zastosowanie rozporządzenie nr 1215/2012.

4. Natomiast w piśmiennictwie zaprezentowany został pogląd, że dokonanie oceny istnienia drogi sądowej oraz jurysdykcji krajowej nie powinno należeć do Sądu Najwyższego, od którego orzeczenia stronom nie służy odwołanie. Kwestie te powinny być przedmiotem oceny sądu orzekającego, tak jak w każdej rozpoznawanej sprawie cywilnej. W tej sytuacji do Sądu Najwyższego należy wyłącznie ocena właściwości miejscowej sądu i ewentualne oznaczenie sądu właściwego.

5. W judykaturze wskazano, że w sprawie, w której nie można wskazać w Polsce siedziby strony pozwanej (art. 30), jej jednostki organizacyjnej lub zakładu (art. 33), miejsca wykonania umowy (art. 34) czy też miejsca, gdzie praca miała być czy była wykonywana, ani siedziby zakładu pracy (art. 461 § 1), równocześnie jest dopuszczalna droga sądowa oraz na podstawie umowy stron (art. 1104) uzasadniona jest jurysdykcja sądów polskich – występują przesłanki oznaczenia w trybie art. 45 sądu właściwego miejscowo do rozpoznania sprawy (postanowienie SN z 7.04.2010 r., II PO 2/10, LEX nr 603830).

6. W sprawach ze stosunku małżeństwa powództwo wytacza się wyłącznie przed sądem, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie wspólne miejsce zamieszkania, jeżeli choć jedno z nich w tym okręgu ma jeszcze miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu (art. 41). W braku takiej podstawy wyłącznie właściwy jest sąd zamieszkania strony pozwanej, a jeżeli i takiej podstawy nie ma – sąd miejsca zamieszkania powoda. Sąd Najwyższy wyjaśnił, iż dopiero w razie stwierdzenia, że żadna ze stron nie przebywa z zamiarem stałego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub poza jej granicami ma miejsce zwykłego pobytu, uzasadnione będzie oznaczenie przez Sąd Najwyższy, w trybie określonym przez art. 45, sądu, przed którym należy wytoczyć powództwo (postanowienie SN z 1.10.2019 r., IV CO 208/19, LEX nr 2772808).

7. Niemożność ustalenia sądu właściwego zachodzi, gdy nie można ustalić okoliczności wyznaczającej właściwość bądź gdy w konkretnej sytuacji brak jest takiej okoliczności, np. pozwana osoba fizyczna nie ma i nigdy nie miała w Polsce miejsca zamieszkania i nie ma w Polsce miejsca pobytu albo żadnego z tych miejsc nie można ustalić – gdy sprawa należy do właściwości ogólnej (postanowienie SN z 11.04.2018 r., III PO 2/18, LEX nr 2496300).

8. W przypadku występowania współuczestnictwa materialnego po stronie pozwanej zastosowanie art. 45 jest możliwe dopiero wówczas, gdy niemożność ustalenia sądu właś-

ciwego miejscowo dotyczy każdego z pozwanych. Natomiast w razie istnienia podstaw do ustalenia właściwości miejscowej choćby dla jednego z nich, powód powinien dokonać wyboru sądu właściwego na podstawie art. 43 § 1 (postanowienia SN: z 24.03.2010 r., V CO 76/09, LEX nr 1111042, oraz z 24.03.2010 r., V CO 77/09, LEX nr 786559).

9. W dotychczasowym orzecznictwie przyjmowano, że wyznaczenie sądu następuje na wniosek powoda, który może zostać zgłoszony przed wytoczeniem powództwa lub już po jego wniesieniu. Początkowo twierdzono, że art. 45 dotyczy wyłącznie sytuacji, gdy sprawa nie została jeszcze wniesiona do żadnego spośród rzeczowo właściwych sądów. Wskazywano bowiem, że przepis ten dotyczy nie wyznaczenia dla toczącej się już sprawy sądu miejscowo właściwego, lecz oznaczenia sądu, przed którym należy wytoczyć powództwo, gdy na podstawie okoliczności sprawy nie da się ustalić właściwości miejscowej (zob. uzasadnienie postanowienia SN z 24.10.1966 r., II CO 9/66, OSNCP 1967/4, poz. 77). Jednakże w późniejszych judykatach powyższy pogląd został uznany za nietrafny (zob. postanowienie SN z 25.10.1995 r., I PO 10/95, OSNAPiUS 1996/10, poz. 148). Ponadto przyjmowano, że z wnioskiem o wyznaczenie sądu może wystąpić z urzędu sąd, do którego sprawa została wniesiona, jeżeli nie jest związany uprzednim przekazaniem mu sprawy (postanowienie SN z 25.09.2003 r., III AO 8/03, OSNP 2004/13, poz. 237). Natomiast art. 45 nie może być stosowany po stwierdzeniu przez sąd, do którego sprawa została wniesiona, swej niewłaściwości i po przekazaniu sprawy innemu sądowi (postanowienie SN z 13.05.1976 r., II CO 3/76, OSNCP 1977/2, poz. 30).

10. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do komentowanego artykułu został dodany § 2. Przepis ten stanowi, że o oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, występuje sąd, do którego wpłynął pozew. Jednakże należy przyjąć, że powyższy obowiązek sądu aktualizuje się już po wniesieniu przez powoda pozwu do tego sądu. Jeżeli taki pozew wpłynął, zaś sąd w świetle okoliczności sprawy nie jest w stanie ustalić właściwości miejscowej, powinien zwrócić się do Sądu Najwyższego z wnioskiem o oznaczenie sądu, przed którym sprawa ta powinna się toczyć. Gdy okaże się, że jest to sąd, do którego wniesiono pozew, powinien sprawę rozpoznać. Natomiast gdy Sąd Najwyższy oznaczy inny sąd jako właściwy miejscowo, sąd, do którego wpłynął pozew, powinien przekazać sprawę według właściwości (art. 200 § 1^4).

11. Wniosek ten jest czynnością urzędową realizowaną w formie pisma sądu właściwego skierowanego do Sądu Najwyższego, które powinno zawierać także uzasadnienie wniosku. Nie wymaga ono formy postanowienia lub zarządzenia.

12. Natomiast przed wniesieniem pozwu przyszły powód może wystąpić bezpośrednio do Sądu Najwyższego z wnioskiem o oznaczenie sądu. W sprawie tej obowiązuje

przymus adwokacko-radcowski (art. 87^1) pod rygorem zwrotu wniosku bez wzywania do usunięcia braków (art. 130 § 5).

13. W orzecznictwie wyjaśniono, że jeżeli złożenie wniosku o oznaczenie sądu właściwego miejscowo następuje przed wniesieniem pozwu, wnioskodawca musi precyzyjnie wskazać strony sporu, a w szczególności osobę (podmiot), którą zamierza pozwać, z podaniem jej adresu zamieszkania (siedziby), a także określić roszczenie procesowe, tj. dokładnie sprecyzowane żądanie oraz uargumentowane twierdzenie o istnieniu tego roszczenia. W razie roszczenia o prawa majątkowe wnioskodawca jest zobowiązany określić także wartość przedmiotu sporu, jeżeli od niej zależy właściwość rzeczowa sądu. Poza tym powinien wykazać, że dla tak określonego powództwa – na podstawie okoliczności sprawy – nie można w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (art. 27–42) ustalić właściwości miejscowej sądu. W niektórych rodzajach spraw niezbędne jest także, w miarę potrzeby, wskazanie okoliczności uzasadniających właściwość sądu (por. art. 187 § 1 pkt 2). Powinność ta dotyczy przypadków, w których właściwość sądu nie będzie wynikała bezpośrednio z obligatoryjnych elementów pozwu, która ma być złożony. Tylko w takiej sytuacji, dysponując tymi danymi, Sąd Najwyższy może ocenić zasadność wniosku, a gdy wniosek okaże się zasadny, oznaczyć sąd rejonowy lub okręgowy miejscowo właściwy (postanowienie SN z 29.08.2016 r., III CO 47/16, LEX nr 2117672).

14. W uzasadnieniu powołanego wyżej orzeczenia Sąd Najwyższy wyjaśnił, że – wydane przed wniesieniem pozwu – postanowienie o oznaczeniu sądu właściwego dotyczy konkretnej, indywidualnie określonej sprawy, o ściśle sprecyzowanym roszczeniu i oznaczonych stronach sporu. Wnosząc pozew do sądu oznaczonego przez Sąd Najwyższy, powód nie może modyfikować sprawy w zakresie wpływającym na rzeczową i miejscową właściwość sądu.

15. Uznając przesłankę przewidzianą w § 1 komentowanego artykułu za spełnioną, Sąd Najwyższy wydaje postanowienie o oznaczeniu sądu, przed który należy wytoczyć powództwo. Jeżeli natomiast przesłanka ta nie jest spełniona, Sąd Najwyższy powinien wydać postanowienie o odmowie oznaczenia takiego sądu.

16. Postanowienia o oznaczeniu sądu lub odmowie jego oznaczenia powinny zostać wydane przez Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) w składzie jednego sędziego. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 u.SN Sąd Najwyższy orzeka w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ponieważ w art. 47 § 3 k.p.c. przewidziano, że postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego, należy przyjąć, że przepis ten uzasadnia w sprawach rozpoznawanych na posiedzeniach niejawnych odstępstwo od składu trzech sędziów Sądu Najwyższego.

17. Postanowienie Sądu Najwyższego o oznaczeniu sądu właściwego nie traci mocy na skutek zwrotu pozwu w sprawie, w której to oznaczenie nastąpiło. W judykaturze wyjaśniono, że sąd oznaczony jest właściwy także w sprawie zainicjowanej ponownym pozwem wniesionym przez powoda (postanowienie SN z 17.03.2017 r., III CO 20/17, OSNC-ZD 2018/C, poz. 39).

Art. 46. [*Prorogatio fori*]

§ 1. Strony mogą umówić się na piśmie o poddanie sądowi pierwszej instancji, który według ustawy nie jest miejscowo właściwy, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego. Sąd ten będzie wówczas wyłącznie właściwy, jeżeli strony nie postanowiły inaczej lub jeżeli powód nie złożył pozwu w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Strony mogą również ograniczyć umową pisemną prawo wyboru powoda pomiędzy kilku sądami właściwymi dla takich sporów.
§ 2. Strony nie mogą jednak zmieniać właściwości wyłącznej.

1. W drodze umowy (*prorogatio fori*) strony mogą doprowadzić do zmiany właściwości miejscowej sądu w zakresie właściwości ogólnej lub przemiennej. Natomiast zmiana w ten sposób właściwości wyłącznej jest niedopuszczalna. Brak jest również podstaw do zmiany w drodze umowy właściwości miejscowej wyłącznej lub funkcyjnej.

2. Zasadą jest, że określona przez strony w umowie właściwość miejscowa jest właściwością wyłączną. Oznacza to, że eliminuje ona każdą inną właściwość, jeżeli jest to właściwość ogólna lub przemienna (postanowienie SN z 29.11.1982 r., I CZ 98/82, LEX nr 8496). Jednakże właściwość umowna nie jest właściwością wyłączną, gdy strony w umowie postanowią, że wskazany przez nie sąd będzie właściwy przemiennie (a nie wyłącznie), bądź powód złoży pozew w elektronicznym postępowaniu upominawczym (obecnie należy ono do właściwości Sądu Rejonowego Lublin-Zachód w Lublinie VI Wydziału Cywilnego). Brak zastrzeżenia w umowie prorogacyjnej, że strony umawiają się o właściwość przemienną, powoduje, że będzie ona miała charakter właściwości wyłącznej.

3. Umowa o właściwość może dotyczyć zarówno sporów już istniejących, jak i przyszłych. Może obejmować sprawy określonego rodzaju lub wszystkie, które wynikną z łączącego strony stosunku prawnego. Może zostać zawarta nawet już po powstaniu stanu zawisłości sprawy przed sądem. Strony mogą również w drodze umowy ograniczyć powodowi prawo wyboru pomiędzy sądami właściwymi dla określonego rodzaju sporów.

4. Nie we wszystkich kategoriach spraw dopuszczalne jest zawarcie umowy o właściwość. W uchwale SN (7) z 31.03.2004 r., III CZP 110/03, OSNC 2004/9, poz. 133, uznano,

że w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności bankowemu tytułowi egzekucyjnemu przepis art. 46 § 1 nie ma zastosowania, ponieważ możliwość taką wyłącza art. 781 § 2. Sąd zwrócił także uwagę, że w niektórych wypadkach narzucanie w umowie danego sądu jako właściwego może nawet być uznane za niedozwoloną klauzulę umowną (art. 385^1 w zw. z art. 385^3 pkt 23 k.c.). Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (obecnie: Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej) wskazuje bowiem, że obowiązkiem sądu w sprawach dotyczących konsumentów jest badanie z urzędu właściwości miejscowej sądu, nawet gdy przepisy procesowe przewidują takie badanie tylko na zarzut pozwanego (por. wyrok TS z 27.06.2000 r., C-240/98, C-242/98, C-243/98, C-244/98, Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero i Salvat Editores SA v. José M. Sánchez Alcón Prades i inni, EU:C:2000:346). Wyrokiem z 14.04.2015 r., P 45/12, OTK-A 2015/4, poz. 46, TK orzekł, że art. 96 ust. 1 i art. 97 ust. 1 pr. bank. są niezgodne z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP. Jednakże powołana uchwała ma szersze znaczenie dla wszystkich spraw z udziałem konsumentów.

5. Jeżeli strony umówiły się na piśmie o poddanie sporu sądowi rejonowemu właściwemu według siedziby powoda, to w przypadku zmiany właściwości rzeczowej ze względu na wartość przedmiotu sporu spór rozstrzyga sąd okręgowy właściwy według tego samego kryterium. Skoro bowiem wyrażonym w umowie zamiarem stron było poddanie sporu innemu sądowi niż sąd właściwości ogólnej, to brak jest logicznych przesłanek, aby ten zamiar niweczyć tylko dlatego, że w treści umowy nie zastrzeżono *expressis verbis*, iż w przypadku gdy ze względu na wartość przedmiotu sporu sprawa podlegać będzie właściwości rzeczowej sądu okręgowego, do rozpoznania sprawy właściwy będzie ten właśnie sąd (zob. uzasadnienie postanowienia SN z 9.06.1981 r., II CZ 77/81, OSNCP 1982/2–3, poz. 26).

6. Umowa o właściwość powinna być zawarta na piśmie. Nie musi jednak być sporządzona w postaci odrębnego dokumentu, gdyż klauzula prorogacyjna może stanowić część umowy materialnoprawnej. Jej ważność i skuteczność podlegają ocenie według przepisów Kodeksu cywilnego o oświadczeniach woli.

7. Za kontrowersyjny uznawany jest problem skuteczności zamieszczenia klauzuli prorogacyjnej przez jedną ze stron umowy w regulaminie. Wymaga on rozważenia w świetle treści art. 384 § 1 i 2 k.c., zgodnie z którym ustalony przez jedną ze stron wzorzec umowy (w szczególności ogólne warunki umów, wzór umowy, regulamin) wiąże drugą stronę, jeżeli został jej doręczony przed zawarciem umowy. Jednakże w razie gdy posługiwanie się wzorcem jest w stosunkach danego rodzaju zwyczajowo przyjęte, wiąże on także wtedy, gdy druga strona mogła się z łatwością dowiedzieć o jego treści. Nie dotyczy to jednak umów zawieranych z udziałem konsumentów, z wyjątkiem umów powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego. Nie ulega wątpliwości, że regulamin, mimo iż w określonych okolicznościach wiąże drugą

stronę umowy, nie spełnia wymogu pisemności, gdyż jest przez nią jedynie milcząco akceptowany.

8. W postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy szczególna i wyczerpująca regulacja właściwości miejscowej sądu (art. 461) wyłącza każdą właściwość ustalaną zgodnie z przepisami o postępowaniu zwykłym, tj. w szczególności właściwość przemienną i wyłączną. Jest to właściwość przemienna (konkurencyjna) w stosunku do właściwości ogólnej i można ją określić jako szczególny przypadek właściwości wyłącznej, do której art. 46 § 1, dopuszczający zawieranie umów prorogacyjnych, nie ma zastosowania (wyrok SN z 20.05.2014 r., I PK 285/13, LEX nr 1493913).

9. Niewłaściwość dającą się usunąć za pomocą umowy stron sąd bierze pod rozwagę tylko do czasu doręczenia pozwu. Po doręczeniu pozwu sąd bierze ją pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., zmieniona została dotychczasowa treść art. 200 i 202 przez oddzielenie problematyki badania właściwości miejscowej sądu od badania okoliczności wpływających na prawidłowość i ważność postępowania. Zasady badania przez sąd właściwości umownej obecnie uregulowane są w art. 200 § 1^2.

DZIAŁ II
Skład sądu

Literatura: **Arkuszewska A.**, *Referendarz sądowy w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011; **Cieśliński M.**, *Skład sądu w postępowaniu zabezpieczającym w sprawie o rozwód*, PS 2009/3; **Dolecki H.**, *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, NP 1975/5; **Nawrocki M.**, *Skład sądu w sprawach z zakresu prawa pracy po nowelizacji art. 47 KPC*, M.P.Pr. 2009/2; **Rawczyński P.**, *Pozycja ustrojowa referendarza sądowego w Polsce*, PPE 2011/3; **Weitz K.**, *W kwestii składu sądu wydającego wyrok (art. 323 k.p.c.)*, „Palestra" 2008/3–4.

Art. 47. [Skład sądu]

§ 1. W pierwszej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.
§ 2. W pierwszej instancji sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników rozpoznaje sprawy:
1) z zakresu prawa pracy o:
a) ustalenie istnienia, nawiązanie lub wygaśnięcie stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy

i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy,

b) naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu i o roszczenia z tym związane,

c) odszkodowanie lub zadośćuczynienie w wyniku stosowania mobbingu;

2) ze stosunków rodzinnych o:

a) rozwód,

b) separację,

c) ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa,

d) rozwiązanie przysposobienia.

§ 3. Postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego.

§ 3[1]. Zarządzenia wydaje przewodniczący.

§ 3[2]. W sprawach rozpoznawanych w składzie jednego sędziego sędzia ten ma prawa i obowiązki przewodniczącego.

§ 4. Prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawiłość lub precedensowy charakter sprawy.

1. W § 1 komentowanego przepisu wprowadzono zasadę rozpoznawania spraw w pierwszej instancji w składzie jednego sędziego, odstępstwa zaś od tej reguły muszą wynikać wprost z ustawy (Kodeksu postępowania cywilnego lub ustawy szczególnej). Przepis art. 47 § 2 dotyczy wyłącznie postępowania procesowego, ponieważ inny od jednoosobowego skład sądu w postępowaniu nieprocesowym wynika z art. 509 i 544 § 1. Natomiast skład sądu w postępowaniu przed sądem drugiej instancji uregulowany został w art. 367 § 3 oraz art. 505^{10} § 1.

2. Na podstawie art. 47 § 2 w pierwszej instancji w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników sąd rozpoznaje enumeratywnie wymienione sprawy z zakresu prawa pracy oraz ze stosunków rodzinnych. Do spraw ze stosunków rodzinnych, które nie podlegają rozpoznaniu w składzie ławniczym, należą m.in. sprawy o alimenty, o unieważnienie małżeństwa czy o uregulowanie kontaktów dziadków z wnukami (uchwała SN z 23.07.2008 r., III CZP 74/08, OSNC 2009/1, poz. 11).

3. Sprawy pracownicze wymienione w art. 47 § 2 rozpoznawane są przez skład sądu z udziałem ławników, natomiast pozostałe sprawy pracownicze rozpoznaje sąd w składzie jednego sędziego. Przy interpretacji art. 47 § 2 nie powinno się stosować wykładni zawężającej, mogącej mieć zastosowanie do wyjątków od reguły. Wykładnia systemowa i funkcjonalna art. 47 § 2 pkt 1 lit. a implikuje tezę, że sprawy o odszkodowanie z tytułu wadliwie dokonanego przez pracodawcę wypowiedzenia zmieniającego są ob-

jęte treścią tego przepisu i powinny być rozpoznawane w składzie ławniczym (wyrok SN z 13.01.2015 r., I PK 136/14, LEX nr 1628904).

4. Powództwo pracownika o dopuszczenie do pracy, dochodzone przeciwko pracodawcy negującemu istnienie stosunku pracy, sąd rozpoznaje w składzie określonym w art. 47 § 2 (uchwała SN z 5.06.2013 r., III PZP 2/13, OSNP 2014/2, poz. 17).

5. W uchwale SN (7) – zasadzie prawnej – z 17.10.2019 r., III PZP 5/19, OSNP 2020/5, poz. 39, przesądzono, że sprawę o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy dochodzone przez pracownika od pracodawcy na podstawie art. 415 k.c. w zw. z art. 300 k.p. rozpoznaje sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a k.p.c.). W uzasadnieniu wyjaśniono, że art. 47, stanowiąc o „sprawie", utożsamia to pojęcie z przedmiotem i rodzajem żądania powoda. Ponieważ strona nie ma obowiązku wskazywać podstawy prawnej żądania, przedmiotem sporu jest zatem sprawa identyfikowana przez twierdzenia faktyczne oferowane przez powoda.

6. W judykaturze wyjaśniono również, iż sprawami „o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy" (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a) są nie tylko sprawy o odszkodowanie dochodzone przez pracownika w związku z rozwiązaniem stosunku pracy przez pracodawcę, ale także sprawy o odszkodowanie, którego domaga się pracodawca po rozwiązaniu przez pracownika niezgodnie z przepisami prawa umowy o pracę bez wypowiedzenia (art. 61^1 k.p.) (postanowienie SN z 2.07.2019 r., I PZ 4/19, OSNP 2020/6, poz. 56).

7. Sprawy zainicjowanej powództwem o pozbawienie wykonalności prawomocnego wyroku przywracającego pracownika do pracy nie można więc traktować jako kontynuacji (kolejnej fazy) postępowania w sprawie dotyczącej roszczenia o przywrócenie do pracy. Sprawę z powództwa pracodawcy o pozbawienie wykonalności wyroku przywracającego pracownika do pracy na poprzednich warunkach (art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 48 § 1 k.p.) sąd pierwszej instancji rozpoznaje w składzie jednego sędziego (art. 47 § 1 k.p.c.), a nie w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a k.p.c.) (wyrok SN z 16.02.2017 r., II PK 368/15, OSNP 2018/4, poz. 41).

8. W uchwale z 10.11.2016 r., III PZP 10/16, OSNP 2017/5, poz. 52, SN uznał, że w sprawie, w której powód żąda zapłaty wynagrodzenia za pracę i nie dochodzi równocześnie ustalenia istnienia stosunku pracy, sąd pierwszej instancji rozpoznaje sprawę w składzie jednego sędziego (art. 47 § 1). W uzasadnieniu wyjaśniono, że z systematyki przepisów Kodeksu postępowania cywilnego wynika różnica między sprawami

o roszczenia ze stosunku pracy lub z nim związanymi (art. 476 § 1 pkt 1) a sprawami o ustalenie istnienia stosunku pracy, jeżeli łączący strony stosunek prawny, wbrew zawartej umowie, ma cechy stosunku pracy (art. 476 § 1 pkt 1^1). Z tego wynika, że roszczenie o wynagrodzenie za pracę (roszczenie pieniężne ze stosunku pracy) może być dochodzone niezależnie od roszczenia niepieniężnego o ustalenie istnienia stosunku pracy.

9. Nieważność postępowania zachodzi w każdym przypadku, gdy skład sądu orzekającego był sprzeczny z przepisami prawa (postanowienie SN z 9.06.2009 r., II PZP 5/09, LEX nr 518051; uchwała SN z 18.12.1968 r., III CZP 119/68, OSNPG 1969/4, poz. 23; a także uzasadnienie uchwały SN z 20.03.2009 r., I PZP 8/08, OSNP 2009/17–18, poz. 219). Oznacza to, że nie ma składu lepszego czy gorszego, jest tylko skład zgodny lub sprzeczny z przepisami prawa.

10. Również wydanie wyroku w innym składzie niż ten, który uczestniczył w rozprawie bezpośrednio poprzedzającej ogłoszenie wyroku, prowadzi do nieważności (wyrok SN z 25.06.2009 r., I UK 32/09, LEX nr 518060).

11. W sprawie z zakresu prawa pracy w pierwszej instancji sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników może rozpoznać kilka roszczeń łącznie dochodzonych przez powoda w jednym postępowaniu, jeżeli wśród nich znajduje się choćby jedno, którego rozpoznanie powinno nastąpić w takim składzie (uchwały SN: z 20.03.2009 r., I PZP 8/08, OSNP 2009/17–18, poz. 219; z 4.02.2009 r., II PZP 14/08, OSNP 2009/17–18, poz. 218; postanowienie SN z 17.05.2018 r., I PZ 6/18, LEX nr 2570957). Natomiast rozpoznanie sprawy przez sąd pierwszej instancji w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, jeżeli przesłankę rozstrzygnięcia stanowi stwierdzenie, że strony łączyła umowa cywilnoprawna, prowadzi do nieważności postępowania (wyrok SN z 25.11.2004 r., I PK 42/04, OSNP 2005/14, poz. 209).

12. Nie zachodzi nieważność postępowania, gdy w sprawie z zakresu prawa pracy sąd pierwszej instancji, orzekając na skutek sprzeciwu, utrzymał w mocy wyrok zaoczny wydany w składzie sprzecznym z przepisami prawa (uchwała SN z 6.12.2001 r., III ZP 27/01, OSNAPiUS 2002/22, poz. 540).

13. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych nie ma przepisu szczególnego dotyczącego składu sądu, który wyłączałby ogólną regułę rozpoznawania sprawy w pierwszej instancji w składzie jednego sędziego (wyrok SA w Białymstoku z 18.04.2018 r., III AUa 176/18, LEX nr 2550331).

14. O uzupełnieniu wyroku w zakresie kosztów procesu sąd orzeka w takim samym składzie, w jakim został wydany wyrok (uchwała SN z 12.09.1973 r., III CZP 47/73,

OSNCP 1974/5, poz. 83). W uzasadnieniu powołanej uchwały wskazano, że ze względu na treść art. 108 § 1 rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów procesu, jako stanowiące część składową wyroku i związane z wynikiem sprawy, sąd powinien podjąć w takim samym składzie, w jakim wydał wyrok. Wprawdzie na podstawie art. 148 § 3 wniosek o uzupełnienie wyroku może być rozpoznany na posiedzeniu niejawnym, jednakże to odstępstwo od zasady orzekania po przeprowadzeniu rozprawy nie może być rozumiane rozszerzająco, jako obejmujące również możliwość niezachowania warunków takiego składu, w jakim wydano orzeczenie co do istoty sprawy, prowadziłoby to bowiem do niedopuszczalnego wydania dwóch części tego samego orzeczenia przez nie taki sam w istocie sąd.

15. Sąd Najwyższy uznał, że wniosek o udzielenie zabezpieczenia w sprawie o rozwód sąd pierwszej instancji rozpoznaje na posiedzeniu niejawnym w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników (uchwała SN z 27.02.2008 r., III CZP 139/07, OSNC 2009/2, poz. 26). W uzasadnieniu uchwały wskazano, że w postępowaniu zabezpieczającym sąd pierwszej instancji orzeka o zasadności (bezzasadności) wniosku o udzielenie zabezpieczenia, a więc co do istoty postępowania zabezpieczającego. Dlatego orzeczenie powinno zostać wydane w takim składzie, w jakim rozpoznawana jest sprawa, w której dochodzi do zabezpieczenia powództwa, bez względu na to, czy działa na posiedzeniu niejawnym, czy na rozprawie. Natomiast przepis art. 47 § 3 reguluje wydawanie poza rozprawą postanowień dotyczących kwestii formalnych. W obecnym stanie prawnym, wynikającym z nowelizacji z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., postanowienia te są wydawane przez sąd w składzie jednego sędziego.

16. Jednakże § 2 komentowanego artykułu zezwala w przypadkach niecierpiących zwłoki na wydanie postanowienia w przedmiocie udzielenia zabezpieczenia przez sąd w składzie jednego sędziego w sprawach, które są rozpoznawane przez sąd w składzie trzech sędziów.

17. Na podstawie art. 47 § 4 prezes sądu może zarządzić rozpoznanie każdej sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawiłość lub precedensowy charakter sprawy. Szczególna zawiłość dotyczy najczęściej stanu prawnego sprawy, a zupełnie wyjątkowo jej stanu faktycznego. Natomiast precedensowy charakter sprawy nie odwołuje się do stopnia jej skomplikowania, lecz raczej do występujących w niej elementów nowości.

18. Prezes sądu może uchylić swoje zarządzenie o rozpoznaniu sprawy w składzie trzech sędziów wydane na podstawie art. 47 § 4 wskutek zmiany okoliczności w toku tej sprawy, na podstawie art. 359 § 1 w zw. z art. 362 (uchwała SN z 18.12.2014 r., III SZP 3/14, LEX nr 1554560).

19. W składzie sądu może brać udział tylko jeden sędzia innego sądu. Sędzia sądu niższego nie może być przewodniczącym składu sądu. Minister Sprawiedliwości może jednak przyznać sędziemu sądu rejonowego, delegowanemu do sądu okręgowego prawo do przewodniczenia w sprawach rozpoznawanych przez ten sąd w pierwszej instancji w składzie jednego sędziego i dwóch ławników albo w składzie jednego sędziego (art. 46 § 1 p.u.s.p.).

20. W orzecznictwie wyrażany jest pogląd, że ustawowa kompetencja Ministra Sprawiedliwości do delegowania sędziego do pełnienia obowiązków w innym sądzie może być z jego upoważnienia wykonywana również przez jego zastępców lub sekretarzy i podsekretarzy stanu i przepisy art. 77 § 1 oraz art. 46 § 1 p.u.s.p. nie stoją temu na przeszkodzie (postanowienie SN z 30.06.2010 r., III KK 33/10, OSNwSK 2010/1, poz. 1313). Pogląd ten ma źródło w uchwale pełnego składu SN z 14.11.2007 r., BSA I-4110-5/2007, OSNKW 2008/3, poz. 23, z której wynika, że ustawowe uprawnienie Ministra Sprawiedliwości do delegowania sędziego do pełnienia obowiązków sędziego w innym sądzie (art. 77 § 1 p.u.s.p.) może być w jego zastępstwie (art. 37 ust. 5 ustawy z 8.08.1996 r. o Radzie Ministrów, Dz.U. z 2019 r. poz. 1171 ze zm.) albo z jego upoważnienia (art. 37 ust. 1 ustawy o Radzie Ministrów) wykonywane przez sekretarza stanu lub podsekretarza stanu.

21. Jednakże w uzasadnieniu uchwały SN (7) z 17.07.2013 r., III CZP 46/13, OSNC 2013/12, poz. 135, uznano, że przewidziane w art. 75 § 3 w zw. z art. 75 § 2 pkt 1 p.u.s.p. uprawnienie do przeniesienia sędziego na inne miejsce służbowe przysługuje wyłącznie Ministrowi Sprawiedliwości, w związku z czym nie może być przekazane innej osobie, w tym sekretarzowi lub podsekretarzowi stanu. Sprzeciwia się temu także zasada równorzędności przedstawicieli władzy wykonawczej i sądowniczej. Sąd Najwyższy wskazał, że kompetencje organu administracji publicznej – przyznane Ministrowi Sprawiedliwości na podstawie przepisu szczególnego, nienależące jednak do sfery administracji publicznej – nie mogą być przekazywane innej osobie (por. także uchwała SN z 5.04.2007 r., I PZP 3/07, OSNP 2007/21–22, poz. 308).

22. Równoczesne delegowanie sędziego na podstawie art. 77 § 8 p.u.s.p. do więcej niż jednego sądu równorzędnego lub niższego, aczkolwiek może niekiedy utrudnić wykonywanie obowiązków delegowanego sędziego, nie stanowi naruszenia tego przepisu (uchwała SN z 17.07.2012 r., I KZP 13/12, OSNKW 2012/9, poz. 87).

23. Delegowanie sędziego nie stanowi decyzji administracyjnej w rozumieniu art. 104 § 1 k.p.a. Jest to akt kierownictwa wewnętrznego z zakresu administracji sądowej i ma na celu realizację polityki kadrowej w wymiarze sprawiedliwości. Jest to akt o charakterze organizacyjnym, służący zaspokojeniu potrzeb kadrowych. Sprawy wewnętrzne administracji sądowej nie podlegają regulacjom Kodeksu postępowania administracyj-

nego, gdyż nie dotyczą one statusu sędziego jako obywatela. Taki sam charakter musi posiadać akt odwołania sędziego z delegacji. Akt delegacji (odwołania z delegacji) nie jest aktem podlegającym kognicji sądów administracyjnych, o jakim mowa w art. 3 § 2 pkt 4 p.p.s.a. Z art. 5 pkt 2 p.p.s.a. bowiem wynika, że sądy administracyjne nie są właściwe w sprawach wynikających z podległości służbowej pomiędzy przełożonymi i podwładnymi (wyrok NSA z 18.10.2013 r., I OSK 320/13, LEX nr 1391544).

24. Wszystkie czynności jurysdykcyjne sędziego delegowanego do innego sądu podjęte w tym sądzie muszą mieścić się w czasie delegacji sędziego określonym w zarządzeniu prezesa. Czynności podjęte przez tego sędziego przed czasem delegacji lub po jego upływie nie mają podstawy prawnej i są czynnościami sędziego niewłaściwego, dokonanymi poza kompetencją oraz obszarem jurysdykcji (wyrok SN z 11.07.2012 r., II CSK 717/11, LEX nr 1228441). Dlatego delegowanie sędziego przez prezesa sądu apelacyjnego na podstawie art. 77 § 8 i 9 p.u.s.p. do pełnienia obowiązków w innym sądzie nie upoważnia tego sędziego do ogłoszenia, po upływie okresu delegacji, wyroku wydanego z jego udziałem (uchwała SN (7) z 24.05.2012 r., III CZP 77/11, OSNC 2012/11, poz. 123).

25. Sprawa o zmianę zawartego w wyroku orzekającym rozwód rozstrzygnięcia o miejscu pobytu dziecka podlega rozpoznaniu przez sąd w składzie jednego sędziego (uchwała SN z 20.05.2011 r., III CZP 20/11, OSNC 2012/1, poz. 4, LEX nr 794132).

26. W dotychczasowym stanie prawnym art. 47 § 3 stanowił, że postanowienia poza rozprawą oraz zarządzenia wydaje przewodniczący. Takie sformułowanie przepisu budziło wątpliwości, ponieważ w piśmiennictwie trafnie zauważano, że czynności decyzyjne przewodniczącego składu przybierają postać zarządzeń, zaś sądu – postanowień. Dlatego niezbędne stało się doprecyzowanie tej regulacji, aby była ona spójna z pozostałymi przepisami Kodeksu postępowania cywilnego. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., zmieniona została treść § 3 komentowanego artykułu oraz dodane zostały do niego § 3^1 i 3^2. Obecnie przepisy te przewidują, że zarządzenia wydaje przewodniczący, natomiast postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego. Przy tym w sprawach rozpoznawanych w składzie jednego sędziego sędzia ten ma prawa i obowiązki przewodniczącego.

27. Z przepisów kodeksu wynika, że przewodniczący składu wydaje zarządzenia m.in. o wyznaczeniu terminów posiedzeń (art. 206 § 2), w toku rozprawy (art. 226), a także w przedmiocie: sprostowania lub uzupełnienia protokołu posiedzenia (art. 160 § 1), zwrotu pisma procesowego (w tym: pozwu) lub zwrotu pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy (art. 130 § 2 i 5, art. 130^1 § 2, art. 130^{1a} § 1, art. 130^2 § 1, art. 130^3 w zw. z art. 130^2 § 1, art. 186^1). Jeżeli przepis tak stanowi, wobec niektórych zarządzeń przewodniczącego składu przysługuje odwo-

łanie do sądu (zob. art. 160 § 1 zdanie drugie i art. 226), a od niektórych – zażalenie do sądu drugiej instancji (zob. art. 394 § 1 pkt 1 i 2). Pozostałe zarządzenia przewodniczącego składu nie podlegają ani odwołaniu, ani zażaleniu do sądu drugiej instancji (np. zarządzenia o zwrocie pisma procesowego niebędącego pozwem czy zarządzenia wydawane na posiedzeniach niebędących rozprawą, jeżeli ich przedmiotem nie są kwestie: sprostowania lub uzupełnienia protokołu posiedzenia, zwrotu pozwu lub zwrotu pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy).

28. Postanowienia natomiast wydaje wyłącznie sąd. Są to postanowienia przesądzające m.in. o: zwolnieniu od kosztów sądowych, odmowie zwolnienia od kosztów sądowych, cofnięciu takiego zwolnienia, ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego, odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, ich odwołaniu, oddaleniu opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego, niedopuszczeniu interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji, rygorze natychmiastowej wykonalności, wstrzymaniu wykonania prawomocnego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia skargi o wznowienie postępowania, stwierdzeniu prawomocności orzeczenia, odmowie uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia, oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego, odrzuceniu pozwu (lub wniosku w postępowaniu nieprocesowym), odmowie odrzucenia pozwu, przekazaniu sprawy innemu sądowi według właściwości, zawieszeniu postępowania, odmowie zawieszenia postępowania, podjęciu zawieszonego postępowania, odmowie podjęcia zawieszonego postępowania, odrzuceniu zażalenia, zwrocie kosztów, określeniu zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, zwrocie opłaty lub obciążeniu kosztami sądowymi.

29. Od postanowień sądu pierwszej instancji enumeratywnie wymienionych w art. 394 § 1 pkt 3–6 przysługuje odwołanie do sądu drugiej instancji, natomiast na postanowienia sądu pierwszej instancji enumeratywnie wymienione w art. 394^{1a} § 1 przysługuje zażalenie do innego składu tego samego sądu. Ponadto zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienie tego sądu o odrzuceniu apelacji (art. 394^2 § 1), a także na postanowienia tego sądu enumeratywnie wymienione w art. 394^2 § 1^1, z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji. Pozostałe postanowienia sądu pierwszej instancji nie podlegają zaskarżeniu (m.in. postanowienia o: odroczeniu rozprawy, dopuszczeniu dowodu, oddaleniu wniosku dowodowego, podjęciu zawieszonego postępowania, odmowie zawieszenia postępowania).

30. Sąd może wydawać postanowienia na posiedzeniu jawnym (w szczególności na rozprawie) – i wówczas orzeka w składzie wynikającym z przepisów dotyczących danego rodzaju postępowania, bądź na posiedzeniu niejawnym – wówczas obowiązuje zasada wynikająca z treści znowelizowanych przepisów art. 47 § 3 i 3^2. Przewidują one, że postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego, przy czym

sędzia ten ma prawa i obowiązki przewodniczącego. Oznacza to, że w wypadku rozpoznawania sprawy przez sąd w składzie trzech sędziów na posiedzeniu niejawnym sąd ten wydaje postanowienia w składzie jednego sędziego. Sędzią tym nie musi być przewodniczący składu trzech sędziów wyznaczonego do rozpoznania danej sprawy, ponieważ – zgodnie z § 3^2 komentowanego artykułu – każdemu z sędziów tego składu na czas wydawania postanowienia na posiedzeniu niejawnym będą przysługiwały prawa i obowiązki przewodniczącego składu. Jeżeli w danej sprawie na posiedzeniu niejawnym zachodzi potrzeba wydania kolejnego postanowienia, może je wydać inny sędzia niż poprzednio, przy czym jemu również będą wtedy przysługiwały prawa i obowiązki przewodniczącego.

31. Wprowadzone przez ustawodawcę rozwiązanie należy ocenić pozytywnie, ponieważ umożliwiło orzekanie jednoosobowe, w formie postanowień wydawanych na posiedzeniu niejawnym, każdemu z sędziów składu wyznaczonego do rozpoznania danej sprawy, a nie – jak dotychczas – wyłącznie sędziemu wyznaczonemu formalnie na przewodniczącego składu. Jest to istotne ułatwienie w sytuacji, gdy przewodniczący składu trzech sędziów jest w danym okresie nieobecny w sądzie, a zachodzi pilna potrzeba wydania postanowienia (np. o przyznaniu wynagrodzenia biegłemu sądowemu). Ponadto z uwagi na lepszą znajomość sprawy często łatwiej jest wydać postanowienie sędziemu sprawozdawcy, a nie sędziemu będącemu przewodniczącym składu. Dotyczy to m.in. postanowień dowodowych czy postanowień w przedmiocie zawieszenia postępowania.

32. Skład sądu orzekającego na posiedzeniu niejawnym w postępowaniu apelacyjnym został uregulowany w znowelizowanym art. 367 § 3 zdanie drugie. Przepis ten przewiduje, że na posiedzeniu niejawnym sąd orzeka w składzie jednego sędziego, z wyjątkiem wydania wyroku. Komentowane § 3–3^2 art. 47 należy jednak traktować jako uzupełnienie powyższego przepisu, albowiem w przeciwieństwie do § 1 i 2 art. 47 nie dotyczą one wyłącznie sądu pierwszej instancji. Przepisy regulujące „Postępowanie przed sądami pierwszej instancji" zostały bowiem zamieszczone w dziale II tytule VI księgi pierwszej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego, obejmującym art. 183^1–226^2. Tymczasem art. 47 ustawodawca umieścił w dziale II tytule I „Sąd", który odnosi się do postępowania rozpoznawczego w procesie. Dlatego trzeba przyjąć, że również przed sądem drugiej instancji obowiązuje wynikająca z art. 47 § 3^2 zasada, w myśl której w sprawach rozpoznawanych w składzie jednego sędziego sędzia ten ma prawa i obowiązki przewodniczącego. Do postępowania toczącego się na skutek zażalenia stosuje się odpowiednio przepisy o postępowaniu apelacyjnym (art. 397 § 3).

33. W dotychczasowym stanie prawnym postanowienie w przedmiocie wyłączenia sędziego wydawał sąd w składzie trzech sędziów także wówczas, gdy zapadało ono na posiedzeniu niejawnym (art. 52 § 2). Jednak nowelizacją z 4.07.2019 r. z dniem 21.08.2019 r.

zmieniona została treść powołanego przepisu, który obecnie nie reguluje składu sądu. Oznacza to, że w sprawach tych mają zastosowanie przepisy art. 47 § 3 i 3[2], a w konsekwencji postanowienia w przedmiocie wyłączenia sędziego wydaje sąd w składzie jednego sędziego, który ma prawa i obowiązki przewodniczącego.

34. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 u.SN Sąd Najwyższy orzeka w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ponieważ w art. 47 § 3 k.p.c. przewidziano, że postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego, należy przyjąć, że przepis ten uzasadnia w sprawach rozpoznawanych na posiedzeniach niejawnych odstępstwo od składu trzech sędziów Sądu Najwyższego. Jednakże odstępstwo to nie dotyczy sytuacji, gdy istnieje przepis szczególny przewidujący inny skład sądu. Przykładem jest m.in. art. 398[10], zgodnie z którym Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w składzie trzech sędziów, a także art. 394[1] § 3 w zw. z art. 397 § 1, który przewiduje rozpoznanie w takim składzie przez Sąd Najwyższy zażalenia (zob. uwagi do art. 398[10]). Ponadto w sytuacjach przewidzianych w art. 398[17] Sąd Najwyższy może orzekać w składach powiększonych.

Art. 47[1]. [Kompetencje referendarza]

Referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie. W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma, zależnie od rodzaju podejmowanej czynności, prawa i obowiązki sądu albo przewodniczącego.

1. Zgodnie z art. 2 § 2 p.u.s.p. zadania z zakresu ochrony prawnej, inne niż wymiar sprawiedliwości, w sądach wykonują także referendarze sądowi i starsi referendarze sądowi. Ilekroć w przepisach innych ustaw jest mowa o referendarzach sądowych, rozumie się przez to również starszych referendarzy sądowych. Są oni zatrudniani w sądach: rejonowych, okręgowych i apelacyjnych (art. 147 § 1 p.u.s.p.). W zakresie wykonywanych obowiązków referendarz jest niezależny co do treści wydawanych orzeczeń i zarządzeń określonych w ustawach (art. 151 § 1 p.u.s.p.).

2. Wyrokiem z 12.05.2011 r., P 38/08, OTK-A 2011/4, poz. 33, TK uznał, że art. 47[1] k.p.c. w zakresie, w jakim przewiduje, że referendarz sądowy ma kompetencje sądu przy wykonywaniu powierzonych mu czynności, jest zgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz nie jest niezgodny z art. 10, 173 i 175 ust. 2 Konstytucji RP.

3. Z komentowanego przepisu wynika, że referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie. Kompetencje referendarzy sądowych wynikają z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

4. Na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego do kompetencji referendarzy sądowych należy: ustanawianie i odwoływanie kuratora dla strony niemającej zdolności procesowej, która nie ma przedstawiciela ustawowego, dla strony będącej osobą prawną, gdy w jej organie zachodzą braki uniemożliwiające jej reprezentację, albo dla strony będącej jednostką organizacyjną, o której mowa w art. 64 § 1[1], gdy brak jest osób uprawnionych do jej reprezentowania (art. 69 § 5); dokonywanie szczegółowego wyliczenia kosztów procesu, w przypadku gdy sąd rozstrzygnął jedynie o zasadach poniesienia tych kosztów przez strony (art. 108 § 1); wydawanie postanowień o ustanowieniu albo odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego (art. 123 § 2); wykonywanie czynności polegających na wezwaniu strony do poprawienia, uzupełnienia lub opłacenia pisma procesowego, zwrocie pisma procesowego w wypadkach określonych w art. 130–130[4], wezwaniu strony do wniesienia zaliczki na pokrycie wydatków związanych z wykonaniem wnioskowanej przez nią czynności, zawiadomieniu strony o bezskuteczności czynności w wypadku dokonania czynności za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (art. 125, 130[5]); wydanie zaświadczenia stwierdzającego, że wyrok zaoczny lub nakaz zapłaty został uznany za doręczony na oznaczony adres (art. 139 § 5); ustanowienie kuratora dla strony nieznanej z miejsca pobytu i ogłoszenie o jego ustanowieniu (art. 144 § 1–3); prowadzenie spotkania informacyjnego stron dotyczącego polubownych metod rozwiązywania sporów, w szczególności mediacji (art. 183[8] § 4); wydawanie postanowień w przedmiocie stwierdzenia prawomocności orzeczeń (art. 364 § 2); wykonywanie czynności w sprawie w postępowaniu upominawczym i postępowaniu nakazowym, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy i wydania wyroku (art. 480[4] § 2); wydawanie europejskich nakazów zapłaty oraz wydawanie zarządzeń w europejskim postępowaniu nakazowym (art. 505[16] § 2 i 3); wydawanie zarządzeń w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 505[22] § 2); wykonywanie czynności w elektronicznym postępowaniu upominawczym (art. 505[28] § 1 w zw. z art. 480[4] § 2); wykonywanie czynności w postępowaniu wieczystoksięgowym (art. 509[1] § 1); wykonywanie czynności w postępowaniach dotyczących rejestrów i ewidencji prowadzonych przez sądy, z wyjątkiem przygotowania i prowadzenia rozprawy, odmowy wpisu partii politycznej do ewidencji, wykreślenia wpisu partii politycznej z ewidencji oraz zawieszenia wydawania dziennika lub czasopisma (art. 509[1] § 2); wykonywanie czynności w sprawach z zakresu prawa spadkowego, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy, zabezpieczenia spadku oraz przesłuchania świadków testamentu ustnego (art. 509[1] § 3); wykonywanie czynności w sprawach depozytowych, z wyłączeniem spraw o stwierdzenie likwidacji niepodjętego depozytu (art. 509[1] § 4); wykonywanie czynności egzekucyjnych zastrzeżonych dla sądu, z wyłączeniem stosowania środków przymusu, orzekania o ściągnięciu należności w trybie art. 873, stwierdzenia wygaśnięcia skutków przybicia i utraty rękojmi, spraw o egzekucję świadczeń niepieniężnych z wyjątkiem wydania rzeczy ruchomej, spraw o egzekucję przez zarząd przymusowy, spraw o egzekucję przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego (art. 759 § 1[1]); dokonywanie czynności w sprawach o nadanie

klauzul wykonalności tytułom egzekucyjnym, o których mowa w art. 777 § 1 (art. 781 § 1[1]); wydawanie postanowień w przedmiocie stwierdzenia wykonalności europejskiego nakazu zapłaty (art. 795[6] § 2); wydawanie postanowień w przedmiocie wydania zaświadczenia w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 795[8] § 2); wydawanie postanowień w przedmiocie wydania zaświadczenia dotyczącego orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach cywilnych i handlowych (art. 795[10] § 4); wydawanie postanowień w przedmiocie wydania wyciągu z orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach alimentacyjnych (art. 795[12] § 4); nadzorowanie licytacji i rozstrzyganie skarg na czynności komornika w toku licytacji (art. 972 i 986); wykonywanie czynności związanych z dokonywaniem doręczeń pism sądowych w międzynarodowym postępowaniu cywilnym (art. 1130 § 2).

5. Na podstawie przepisów ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych do kompetencji referendarzy sądowych należy orzekanie w sprawach: zwrotu stronie z urzędu opłaty sądowej (art. 79 w zw. z art. 82 u.k.s.c.); zwrotu stronie z urzędu różnicy między opłatą pobraną od strony a opłatą należną (art. 80 w zw. z art. 82 u.k.s.c.); zwrotu stronie z urzędu należności z tytułu wydatków stanowiących różnicę między kosztami pobranymi od strony a kosztami należnymi (art. 84 ust. 1 i 2 u.k.s.c.); przyznania i ustalania należności świadków, biegłych, tłumaczy, stron oraz mediatorów za prowadzenie mediacji na skutek skierowania przez sąd (art. 93 ust. 1 u.k.s.c.); zwalniania od kosztów sądowych (art. 118 u.k.s.c.), które obejmują orzekanie o zwolnieniu lub odmowie zwolnienia od kosztów sądowych, zwrocie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, odrzuceniu wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, cofnięciu zwolnienia od kosztów sądowych, skazaniu na grzywnę strony, która świadomie podała nieprawdziwe okoliczności; odroczenia lub rozłożenia na raty należności sądowych (art. 125 u.k.s.c.).

6. Nowelizacją 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do Kodeksu postępowania cywilnego dodany został art. 480[4], który w § 2 przewiduje uprawnienie referendarzy sądowych do wykonywania czynności w postępowaniu nakazowym i upominawczym, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy i wydania wyroku. Stanowi to istotne poszerzenie kompetencji referendarzy, którzy dotychczas mogli wykonywać czynności w postępowaniu upominawczym, a obecnie zostały im powierzone także czynności w postępowaniu nakazowym. Rozwiązanie to należy ocenić jako kontrowersyjne, skoro tego rodzaju nakaz zapłaty z chwilą wydania stanowi tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności (art. 492 § 1 zdanie pierwsze), zaś referendarze nie są uprawnieni do dokonywania czynności w postępowaniu zabezpieczającym.

7. Dotychczas w piśmiennictwie wskazywano, że referendarz sądowy w postępowaniu upominawczym może nie tylko wydać nakaz zapłaty i wydawać zarządzenia, lecz tak-

że wykonywać inne czynności, obejmujące m.in. rozstrzyganie o przywróceniu terminu do wniesienia sprzeciwu, przekazania sprawy według właściwości, uchylenia nakazu zapłaty (art. 480[2] § 5), odrzucenia środka zaskarżenia (art. 480[3] § 3), stwierdzenia utraty mocy nakazu zapłaty wskutek wniesienia sprzeciwu (art. 505 § 3), rozstrzyganie o kosztach procesu pomiędzy stronami, a także wydanie postanowienia uzupełniającego lub prostującego nakaz zapłaty. Kontrowersyjne jest, czy referendarz sądowy w postępowaniu upominawczym jest uprawniony do wydania postanowienia o odrzuceniu pozwu. Natomiast aktualny pozostaje pogląd Sądu Najwyższego wyłączający rozpoznanie przez referendarza sądowego wniosku o udzielenie zabezpieczenia, albowiem nie jest to czynność dokonywana w postępowaniu upominawczym, lecz w postępowaniu zabezpieczającym na potrzeby postępowania upominawczego (uchwała SN z 8.12.2005 r., III CZP 108/05, OSNC 2006/11, poz. 181).

8. W art. 480[4] § 2 ustawodawca zastrzegł, że do referendarza należy wykonywanie czynności w postępowaniu nakazowym i upominawczym, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy i wydania wyroku. Powołany przepis ma treść różną od treści art. 509[1] § 2, który w postępowaniach dotyczących rejestrów i ewidencji prowadzonych przez sądy upoważnił referendarzy do wykonywania czynności, z wyjątkiem przygotowania i prowadzenia rozprawy. Porównanie brzmienia powyższych przepisów pozornie mogłoby wskazywać na wolę ustawodawcy powierzenia referendarzom w postępowaniu nakazowym i upominawczym uprawnienia do przygotowania rozprawy. Nie jest to jednak pogląd trafny, ponieważ art. 208 zastrzega wydawanie zarządzeń w tym przedmiocie dla przewodniczącego składu, który ich treść powinien dostosować do okoliczności faktycznych sprawy oraz twierdzeń zawartych w pismach procesowych stron.

9. W elektronicznym postępowaniu upominawczym czynności referendarza utrwalane są wyłącznie w systemie teleinformatycznym, a wytworzone w ich wyniku dane w postaci elektronicznej opatrywane są kwalifikowanym podpisem elektronicznym (art. 505[30] § 2). Zakres czynności, których może dokonywać referendarz sądowy w postępowaniu upominawczym i elektronicznym postępowaniu upominawczym, został ujednolicony. Referendarz sądowy może wydać nakaz zapłaty oraz wydawać zarządzenia. Jest ponadto uprawniony do rozstrzygania wniosków o przywrócenie terminu, umorzenia postępowania w razie braku podstaw do wydania nakazu zapłaty (art. 505[33]), uchylenia nakazu zapłaty w razie braku możliwości doręczenia go pozwanemu w kraju (art. 505[34] § 2) lub umorzenia postępowania w przypadku wniesienia sprzeciwu (art. 505[36]).

10. W europejskim postępowaniu nakazowym nakaz zapłaty może zostać wydany przez referendarza sądowego (art. 505[16] § 2). W piśmiennictwie wskazuje się, że rozporządzenie nr 1896/2006 przewiduje bardzo ograniczoną kognicję organu wydającego europejski nakaz zapłaty (art. 8 rozporządzenia), posługuje się szeroką definicją sądu (art. 5 pkt 3 rozporządzenia) i w motywie 16 preambuły dopuszcza badanie pozwu

przez „osobę inną niż sędzia". Referendarz sądowy może wydawać również zarządzenia (art. 505[16] § 3), m.in. wzywające do uiszczenia opłaty od pozwu. Może również odrzucić pozew w sytuacjach wskazanych w art. 11 ust. 1 lit. a–d rozporządzenia.

11. W europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń referendarz sądowy może wydawać zarządzenia (art. 505[22] § 2), np. wzywające do uiszczenia opłaty sądowej od pozwu. W piśmiennictwie wskazuje się, że europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń charakteryzuje istotny zakres kognicji organu rozpoznającego sprawę, który bada zasadność powództwa, może wyznaczyć rozprawę (art. 5 ust. 1a i art. 7 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 861/2007) i prowadzić postępowanie dowodowe (por. art. 9 rozporządzenia nr 861/2007), chodzi zatem o sprawowanie wymiaru sprawiedliwości zastrzeżone dla sędziów, a nie jedynie o udzielanie ochrony prawnej. Według motywu 27 preambuły rozporządzenia w składzie sądu musi znajdować się osoba uprawniona do występowania jako sędzia zgodnie z prawem krajowym. Dlatego nie było możliwe umocowanie referendarzy sądowych do wydawania orzeczeń merytorycznych w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń. Referendarzowi sądowemu nie przysługuje zatem uprawnienie do wydania postanowienia o zwrocie pozwu (art. 505[24]).

12. Postępowanie wieczystoksięgowe zostało uregulowane w art. 626[1]–626[13] k.p.c. oraz przepisach ustawy o księgach wieczystych i hipotece, m.in. w art. 23, 36 i 36[1] u.k.w.h. Według art. 509[1] § 1 k.p.c. referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu wieczystoksięgowym. Zgodnie zaś z art. 23 zdanie drugie u.k.w.h. czynności sądu w zakresie prowadzenia ksiąg wieczystych mogą wykonywać referendarze sądowi. Dotyczy to również zakładania i zamykania ksiąg wieczystych. W piśmiennictwie wyjaśniono, że art. 23 u.k.w.h. jest niezbędny, ponieważ „prowadzenie ksiąg wieczystych" nie mieści się w pojęciu sprawy cywilnej, o której stanowi art. 1 k.p.c., prowadzenie ksiąg wieczystych nie ogranicza się bowiem do postępowania wieczystoksięgowego. W postępowaniu wieczystoksięgowym referendarz może wydawać wszelkie postanowienia i zarządzenia, do jakich jest upoważniony sąd, m.in. dokonać wpisu w księdze wieczystej, oddalić wniosek o wpis, odrzucić wniosek, sporządzić uzasadnienie orzeczenia, wezwać wnioskodawcę do usunięcia braków formalnych, umorzyć postępowanie, wpisać ostrzeżenie z urzędu, wymierzyć grzywnę opieszałemu właścicielowi nieruchomości, zarządzić obwieszczenie, dokonać zawiadomienia. Kompetencje referendarza sądowego obejmują również sprawy wpadkowe, które są związane z postępowaniem wieczystoksięgowym (np. wydać postanowienie o zwolnieniu wnioskodawcy od opłaty sądowej). W piśmiennictwie wskazuje się, że referendarze nie mogą wymierzać grzywny opieszałemu właścicielowi w celu spowodowania ujawnienia prawa własności (art. 36 ust. 4 u.k.w.h.), co uzasadniają względy ustrojowe, wymierzanie grzywien oraz wszystkie orzeczenia o charakterze represyjnym nie mieszczą się bowiem w pojęciu ochrony prawnej. Skargę wniesioną na orzeczenie referendarza są-

dowego wydane w postępowaniu wieczystoksięgowym rozpatruje sąd rejonowy jako sąd pierwszej instancji. Jeżeli skarga dotyczy wpisu w księdze wieczystej, wskutek jej wniesienia wpis nie traci automatycznie mocy prawnej (art. 518[1] § 3).

13. Sprawy rejestrowe zostały zdefiniowane w art. 694[1] jako postępowania w sprawach, w których właściwy jest sąd rejonowy prowadzący Krajowy Rejestr Sądowy oraz postępowania rejestrowe prowadzone przez inne sądy, jeżeli przepisy szczególne nie stanowią inaczej. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., zmieniona została treść art. 509[1] § 2. W dotychczasowym stanie prawnym referendarz sądowy mógł wykonywać czynności w postępowaniach należących do właściwości sądów rejonowych prowadzących rejestry sądowe (np. Krajowy Rejestr Sądowy, rejestr zastawów), nie był natomiast uprawniony do działania w postępowaniu rejestrowym dotyczącym dzienników i czasopism, funduszy emerytalnych i funduszy inwestycyjnych, albowiem w tych sprawach właściwe są sądy okręgowe. Obecnie zakres uprawnień referendarzy sądowych uległ rozszerzeniu. Mogą oni wykonywać czynności w postępowaniach dotyczących rejestrów i ewidencji prowadzonych przez sądy, z wyjątkiem: odmowy wpisu partii politycznej do ewidencji, wykreślenia wpisu partii politycznej z ewidencji oraz zawieszenia wydawania dziennika lub czasopisma. Co do zasady więc referendarze mogą wykonywać również czynności związane z: rejestrem dzienników i czasopism (art. 20 ust. 1 pr. pras.), ewidencją partii politycznych (art. 11 ustawy z 27.06.1997 r. o partiach politycznych, Dz.U. z 2018 r. poz. 580), rejestrem funduszy inwestycyjnych (art. 16 ust. 1 u.f.i.) i rejestrem funduszy emerytalnych (art. 16 u.o.f.f.). Z zakresu czynności powierzonych referendarzom sądowym ustawodawca wyłączył te, które z uwagi na ich doniosłość społeczną powinny być wykonywane przez niezawisłych sędziów. Są to: odmowa wpisu partii politycznej do ewidencji, wykreślenie wpisu partii politycznej z ewidencji, zawieszenie wydawania dziennika lub czasopisma. Referendarz sądowy wykonuje czynności sądowe, z wyjątkiem przygotowania i prowadzenia rozprawy, może więc orzekać na posiedzeniu niejawnym oraz posiedzeniu jawnym niebędącym rozprawą. W piśmiennictwie wyrażany jest pogląd, że ze względu na pozycję ustrojową referendarza nie jest on uprawniony do wymierzania grzywny w razie niewykonania przez wnioskodawcę obowiązków nałożonych na podstawie art. 24 u.KRS.

14. Sprawy z zakresu prawa spadkowego zostały uregulowane w art. 627–691. Zgodnie z art. 509[1] § 3 referendarz sądowy może wykonywać w tych sprawach wszystkie czynności sądowe, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy, zabezpieczenia spadku (art. 633–639) oraz przesłuchania świadków testamentu ustnego (art. 661–662). Jest więc uprawniony m.in. do przyjęcia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 640 § 1) oraz oświadczenia o odmowie przyjęcia obowiązku wykonawcy testamentu (art. 664). Referendarz sądowy wykonuje wszystkie czynności sądowe, z wyjątkiem prowadzenia rozprawy, może więc orzekać na posiedzeniu niejawnym oraz po-

siedzeniu jawnym niebędącym rozprawą. Referendarz nie jest uprawniony do wydania orzeczeń, które następują po przeprowadzeniu rozprawy, tj.: postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 669), postanowienia w przedmiocie działu spadku (art. 683 i 684), postanowienia zatwierdzającego uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 690 § 1), postanowienia w przedmiocie zmiany z urzędu postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku albo uchyleniu zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia i orzeczenia co do istoty sprawy w tym przedmiocie (art. 690 § 2).

15. Sprawy depozytowe są unormowane w art. 692 i n., a sprawy o stwierdzenie likwidacji niepodjętego depozytu – w art. 693[18] i n. Referendarz sądowy może wykonywać czynności także w tych sprawach, tj. w postępowaniu o złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego (art. 692–693[10]) oraz w postępowaniu w przedmiocie zwrotu depozytu sądowego składającemu i wydania depozytu sądowego uprawnionemu (art. 693[11]–693[17]), z wyłączeniem spraw o stwierdzenie likwidacji niepodjętego depozytu (art. 693[18]–693[22]).

16. Czynności egzekucyjnych co do zasady dokonuje komornik, natomiast sąd jako organ egzekucyjny dokonuje ich tylko w wypadkach przewidzianych w ustawie. Zgodnie z art. 759 § 1[1] czynności w postępowaniu egzekucyjnym zastrzeżone dla sądu mogą być wykonywane przez referendarza sądowego, z wyłączeniem: stosowania środków przymusu; orzekania o ściągnięciu należności w trybie art. 873; stwierdzenia wygaśnięcia skutków przybicia i utraty rękojmi; spraw o egzekucję świadczeń niepieniężnych z wyjątkiem wydania rzeczy ruchomej; spraw o egzekucję przez zarząd przymusowy; spraw o egzekucję przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego. Ograniczenia kompetencji referendarza sądowego można podzielić na dwie grupy: dotyczące konkretnych czynności (art. 759 § 1[1] pkt 1–3) oraz dotyczące dopuszczalności prowadzenia określonych spraw egzekucyjnych (art. 759 § 1[1] pkt 4–6). Do referendarzy należy w szczególności nadawanie klauzuli wykonalności niektórym tytułom egzekucyjnym (art. 781 § 1[1]), a także nadzorowanie licytacji i rozstrzyganie skarg na czynności komornika w toku licytacji (art. 972 § 1 i art. 986). Referendarz sądowy może m.in. dokonywać czynności zastrzeżone dla sądu w postępowaniu o podział sumy uzyskanej z egzekucji (w tym: rozpoznawać zarzuty na plan podziału), a także wykonywać czynności z zakresu nadzoru judykacyjnego nad komornikiem (na podstawie art. 759 § 2 oraz rozpoznając skargę na czynności komornika).

17. W zakresie powierzonych mu czynności, referendarz sądowy ma – zależnie od rodzaju podejmowanej czynności – prawa i obowiązki sądu albo przewodniczącego. Do czynności sądu należą m.in. przekazanie sprawy sądowi właściwemu (art. 200 § 1[4]), zawieszenie postępowania, umorzenie postępowania, zaś do czynności przewodniczącego – m.in. wezwanie strony do poprawienia, uzupełnienia lub opłacenia pisma procesowego

(art. 130 § 1), zarządzenie zwrotu pisma procesowego (art. 130 § 3), zawiadomienie wnoszącego pismo o bezskuteczności czynności (art. 130 § 7).

18. Wymienione w art. 398^{22} § 1 orzeczenia referendarza sądowego są zaskarżalne skargą. Tryb rozpoznawania skarg został uregulowany w art. 398^{22} i 398^{23}. Powołane przepisy również zostały zmienione nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. (co do zakresu zmian zob. uwagi do art. 398^{22} i 398^{23}).

Art. 47². [Kompetencje asystenta sędziego]

§ 1. W zakresie czynności przewodniczącego zarządzenia może również wydawać asystent sędziego, z wyjątkiem zarządzenia o zwrocie pisma procesowego, w tym pozwu. W każdym przypadku przewodniczący może uchylić lub zmienić zarządzenie asystenta.
§ 2. W terminie tygodnia od dnia doręczenia stronie zarządzenia asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty, z pouczeniem o terminie i sposobie wniesienia zastrzeżenia, strona może wnieść zastrzeżenie do zarządzenia asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty. Zastrzeżenie powinno zawierać wskazanie zaskarżonego zarządzenia. Zastrzeżenie nie wymaga uzasadnienia.
§ 3. W razie wniesienia zastrzeżenia zarządzenie asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty traci moc. Zastrzeżenie wniesione po upływie terminu lub niespełniające warunków formalnych pisma procesowego nie wywołuje skutków i pozostawia się je bez rozpoznania, bez wzywania do jego poprawienia lub uzupełnienia. W takim przypadku przewodniczący z urzędu bada prawidłowość zarządzenia asystenta sędziego.

1. Komentowany artykuł został dodany do Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 30.08.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1802), która weszła w życie z dniem 8.10.2019 r. W dotychczasowym stanie prawnym istniał jedynie ogólny przepis zawarty w akcie ustrojowym przyznający asystentom sędziego kompetencje do dokonywania czynności zmierzających do merytorycznego rozpoznania sprawy. Natomiast w Kodeksie postępowania cywilnego nie było szczegółowych regulacji pozwalających na powierzenie asystentom sędziego wykonywania konkretnych czynności. Dodany przepis uzupełnił tę lukę.

2. Asystenci sędziów są pracownikami sądów, którzy pełnią funkcję pomocniczą. Wykonują czynności zmierzające do przygotowania spraw sądowych do rozpoznania oraz czynności z zakresu działalności administracyjnej sądów polegającej na zapewnieniu właściwego toku wewnętrznego urzędowania, bezpośrednio związanego z realizacją przez sąd zadań z zakresu sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz wykonywania innych zadań z zakresu ochrony prawnej (art. 155 § 1 p.u.s.p.).

3. Szczegółowy zakres i sposób wykonywania czynności przez asystentów sędziów został określony w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 8.11.2012 r. w sprawie czynności asystentów sędziów (Dz.U. poz. 1270). Zgodnie z § 2 rozporządzenia na zlecenie sędziego i pod jego kierunkiem asystent sędziego sporządza projekty zarządzeń, orzeczeń lub ich uzasadnień. Na zlecenie sędziego asystent sędziego samodzielnie: dokonuje analizy akt sprawy we wskazanym zakresie; kontroluje stan spraw odroczonych, zawieszonych lub oczekujących na podjęcie czynności przez sędziego albo sąd; zwraca się do osób i instytucji o nadesłanie informacji lub dokumentów niezbędnych do przygotowania sprawy do rozpoznania; sporządza odpowiedzi na pisma niebędące pismami procesowymi; gromadzi, we wskazanym zakresie, orzecznictwo i literaturę przydatne do rozpoznawania spraw lub wykonywania innych zadań powierzonych sędziom w danym wydziale. Ponadto w uzasadnionych wypadkach, jeżeli wymagają tego zasady sprawności, racjonalności lub ekonomicznego i szybkiego działania, sędzia może zlecić asystentowi sędziego także wykonanie innych czynności niezbędnych do przygotowania spraw sądowych do rozpoznania.

4. Na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów asystenci przygotowywali projekty zarządzeń zmierzających do przygotowania spraw sądowych do rozpoznania, które następnie przedkładali sędziom. Po skontrolowaniu projektu zarządzenie wydawał sędzia. W uzasadnieniu projektu ustawy (VIII kadencja, druk sejm. nr 3480) wskazano, że rozwiązanie to jest niepraktyczne, nieefektywne, prowadzi do przedłużenia postępowania, niepotrzebnie generuje zbędne czynności, angażuje w dokonanie jednej czynności dwie osoby, tj. najpierw asystenta, a następnie sędziego. Dążąc do zwiększenia sprawności i efektywności postępowania, zaproponowano, aby wszystkie zarządzenia, które wydaje sędzia, mógł wydawać asystent sędziego. Uprawnienie to ma dotyczyć: zarządzeń wzywających do usunięcia braków formalnych i fiskalnych pism procesowych, zarządzeń w zakresie doręczeń, w tym również dotyczących skuteczności doręczeń, zarządzeń o wyznaczeniu terminu rozprawy oraz wszelkich zarządzeń zmierzających do przygotowania rozprawy. Wszystkie te zarządzenia mają charakter przygotowawczy, a w niektórych przypadkach techniczny (np. zarządzenie o ponownym wezwaniu świadka na termin rozprawy w razie nieskuteczności poprzedniego wezwania). Nie jest więc uzasadnione, aby czynności te wykonywał wyłącznie sędzia. Biorąc pod uwagę, że istotna część pracy sędziego sprowadza się do kwestii związanych z obrotem korespondencją (m.in. analizowaniem skuteczności doręczeń), uznano, że proponowane rozwiązanie powinno znacznie usprawnić przebieg postępowań cywilnych.

5. Na podstawie komentowanego przepisu w zakresie czynności przewodniczącego składu zarządzenia może również wydawać asystent sędziego (§ 1 zdanie pierwsze). Do zarządzeń tych można zaliczyć zarządzenie m.in. o: wezwaniu strony do poprawienia, uzupełnienia lub opłacenia pisma procesowego, wyznaczeniu terminu rozprawy, we-

zwaniu stron do stawienia się na rozprawę osobiście lub przez pełnomocnika, wezwaniu na rozprawę świadków lub biegłych, przedstawieniu przedmiotów oględzin lub dokumentów czy uznaniu korespondencji za doręczoną. Zarządzenie takie projektuje asystent sędziego, który następnie samodzielnie je podpisuje. Nie sprzeciwia się temu treść § 2 ust. 1 rozporządzenia w sprawie czynności asystentów sędziów, albowiem komentowany przepis zezwala asystentowi na samodzielne wydanie zarządzenia, lecz jednocześnie nie wyłącza możliwości sporządzenia przez niego projektu zarządzenia na zlecenie i pod kierunkiem sędziego. Wybór modelu współpracy sędziego z asystentem powinien być uzależniony od wzajemnego zaufania oraz oceny sędziego przygotowania asystenta do samodzielnego wykonywania określonych zadań. Ponadto zarządzenia wydawane przez asystenta powinny podlegać następczej kontroli przez sędziego, przynajmniej w najistotniejszym zakresie.

6. Z zakresu kompetencji asystenta sędziego wyłączone zostało wydawanie zarządzeń o zwrocie pism procesowych, w tym pozwu (§ 1 zdanie pierwsze). Zarządzenie o zwrocie pozwu (a także innych pism procesowych, m.in. wniosku w postępowaniu nieprocesowym) nie zmierza bowiem do przygotowania sprawy do rozpoznania, lecz jest zarządzeniem kończącym postępowanie w sprawie. Dlatego ustawodawca uznał, że zarządzenia te powinien wydawać wyłącznie sędzia (zob. VIII kadencja, druk sejm. nr 3480).

7. Sędziemu została pozostawiona możliwość korygowania decyzji asystenta, albowiem w każdym przypadku może on uchylić lub zmienić jego zarządzenie. Kompetencja sędziego w tym zakresie nie jest w żaden sposób ograniczona, w szczególności wymogiem zmiany okoliczności faktycznych sprawy (zob. VIII kadencja, druk sejm. nr 3480). Natomiast asystentowi nie przysługuje uprawnienie do zmiany decyzji sędziego poprzez zmianę wydanego przez niego zarządzenia. Asystenci pełnią bowiem funkcję pomocniczą wobec sędziów.

8. Szczególna regulacja dotyczy wydawanego przez asystenta sędziego zarządzenia o wezwaniu strony do uiszczenia opłaty. W uzasadnieniu projektu nowelizacji (VIII kadencja, druk sejm. nr 3480) wyjaśniono, że z jednej strony zarządzenie to ma charakter czynności przygotowawczej do rozpoznania sprawy, stąd powierzenie możliwości wydawania tego zarządzenia asystentowi sędziego jest niezbędne dla zapewnienia sprawności postępowania związanego z formalną weryfikacją pisma procesowego. Z drugiej jednak strony w przypadku wydania takiego zarządzenia przez przewodniczącego podlega ono zaskarżeniu (art. 394 § 1 pkt 6). Dlatego przyjęto rozwiązanie, zgodnie z którym w terminie tygodniowym od dnia doręczenia stronie zarządzenia asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty, z pouczeniem o terminie i sposobie wniesienia zastrzeżenia, strona może wnieść zastrzeżenie co do zarządzenia asystenta sędziego. Zastrzeżenie to powinno jedynie zawierać wskazanie zaskarżonego zarządzenia, natomiast nie wymaga uzasadnienia (§ 2).

9. W razie wniesienia zastrzeżenia zarządzenie asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty traci moc (§ 3). Zastrzeżenie wniesione po upływie terminu lub niespełniające warunków formalnych pisma procesowego nie wywołuje skutków i pozostawia się je bez rozpoznania, bez wzywania do jego poprawienia lub uzupełnienia. Jednakże wówczas przewodniczący składu z urzędu bada prawidłowość zarządzenia asystenta sędziego.

10. Pozostałe zarządzenia asystenta sędziego, niedotyczące wezwania strony do uiszczenia opłaty, nie podlegają zaskarżeniu. W tej sytuacji, chcąc doprowadzić do uchylenia lub zmiany wydanego zarządzenia, strona powinna w piśmie procesowym zwrócić uwagę sądowi na jego wadliwość lub niecelowość. Pismo takie może stać się impulsem dla przewodniczącego składu do uchylenia lub zmiany zarządzenia asystenta.

11. Na podstawie przepisów szczególnych do zakresu działania asystentów należy m.in. prowadzenie spotkania informacyjnego stron dotyczącego polubownych metod rozwiązywania sporów, w szczególności mediacji (art. 183^8 § 4).

12. Sąd Najwyższy może zatrudniać asystentów sędziego (art. 57 u.SN). Status i zadania tych asystentów zostały uregulowane w rozdziale 13 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 29.03.2018 r. – Regulamin Sądu Najwyższego (Dz.U. poz. 660 ze zm.). Zgodnie z § 70 ust. 1 regulaminu Prezes Sądu Najwyższego przydziela asystenta sędziemu Sądu Najwyższego lub wyznacza mu zadania specjalisty do spraw orzecznictwa, specjalisty do spraw prawa europejskiego albo inny zakres czynności. Asystent przydzielony sędziemu Sądu Najwyższego wykonuje zadania zlecone przez tego sędziego, w szczególności: przygotowuje wstępne analizy akt spraw przydzielonych sędziemu Sądu Najwyższego do referatu; wyszukuje i gromadzi orzecznictwo oraz literaturę, a także analizuje strony internetowe pod kątem informacji użytecznych przy rozstrzyganiu zagadnień prawnych oraz rozpoznawaniu środków odwoławczych; sporządza notatki, opinie i ekspertyzy prawne oraz przygotowuje projekty orzeczeń i uchwał; sporządza projekty uzasadnień i tez; wykonuje czynności związane z tworzeniem oraz redagowaniem izbowych baz orzeczeń w programie komputerowym „Supremus"; uczestniczy w pracach redakcyjnych związanych z publikowaniem orzeczeń Sądu Najwyższego oraz ich uzasadnień, a także z wydawaniem biuletynów Sądu Najwyższego (§ 71 regulaminu). Natomiast asystent – specjalista do spraw orzecznictwa wykonuje zadania zlecone przez Prezesa Sądu Najwyższego kierującego pracą izby, w szczególności sporządza opinie i ekspertyzy prawne, analizy orzecznictwa Sądu Najwyższego lub innych sądów, a także przygotowuje notatki do uchwał i ich uzasadnień oraz pytań prawnych przedstawianych Trybunałowi Konstytucyjnemu (§ 72 ust. 1 regulaminu). Asystent – specjalista do spraw prawa europejskiego wykonuje analizy dotyczące treści, wykładni i funkcjonowania prawa europejskiego, w szczególności sporządza opinie i ekspertyzy prawne oraz analizy

orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, a także przygotowuje notatki do pytań wstępnych oraz dotyczących ważności aktów organów unijnych kierowanych do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (§ 72 ust. 1 regulaminu). Mając na uwadze zadania poszczególnych grup asystentów zatrudnionych w Sądzie Najwyższym, należy przyjąć, że zarządzenia w zakresie czynności przewodniczącego składu mogą wydawać asystenci przydzieleni określonym sędziom Sądu Najwyższego. Natomiast asystenci, którym Prezes Sądu Najwyższego wyznaczył wyłącznie wykonywanie zadań specjalisty do spraw orzecznictwa lub specjalisty do spraw prawa europejskiego albo wyłącznie inny zakres czynności niż wykonywanie zadań zleconych przez sędziego Sądu Najwyższego – pomimo że formalnie będą im przysługiwały uprawnienia wskazane w komentowanym artykule – w praktyce nie będą mieli sposobności z nich korzystać.

DZIAŁ III
Wyłączenie sędziego

Literatura: **Dąbrowski S., Łazarska A.**, *Nadużycie władzy sędziowskiej*, PPC 2012/1; **Derlatka J.**, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016; Derlatka J., *Wyłączenie sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c.*, PPC 2012/3; Derlatka J., *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wyłączenia sędziego w procesie cywilnym*, cz. 1, „Palestra" 2011/11–12, cz. 2, „Palestra" 2012/1–2; **Łazarska A.**, *Niezawisłość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018; **Sorysz M.**, *Rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego*, PS 2006/4; **Tobor Z.**, *Bezstronność sędziego*, PS 2005/6; **Waldziński C.P.**, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym – uwagi na tle art. 50 k.p.c.*, PS 2018/11–12; **Zembrzuski T.**, *Przeciwdziałanie nadużyciom w korzystaniu z instytucji wyłączenia sędziego w postępowaniu cywilnym*, PS 2006/2.

Art. 48. [*Iudex inhabilis*]

§ 1. Sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy:

1) w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziaływa na jego prawa lub obowiązki;

2) w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia;

3) w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli;

4) w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron;

5) [2] **w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jako też w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego oraz w sprawach, w których występował jako prokurator;**

6) w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia.

§ 2. Powody wyłączenia trwają także po ustaniu uzasadniającego je małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli.

§ 3. Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie lub skargą nadzwyczajną, nie może orzekać co do tej skargi.

1. Komentowany przepis enumeratywnie wymienia przyczyny wyłączenia sędziego z mocy ustawy (*iudex inhabilis*) z rozpoznania konkretnej sprawy. Przyczyny wyłączenia sędziego mają charakter podmiotowy (oparty na stosunku do osób związanych ze sprawą) lub przedmiotowy (opartych na stosunku do samej sprawy).

2. Przyczyną bezwzględnego wyłączenia sędziego jest przede wszystkim sytuacja, gdy on sam jest stroną postępowania (powodem, pozwanym, wnioskodawcą, uczestnikiem, interwenientem ubocznym). Nie można bowiem być sędzią we własnej sprawie zgodnie z zasadą *nemo iudex in causa sua*.

3. Ponadto sędzia jest wyłączony z mocy ustawy na podstawie art. 48 § 1 pkt 1 w sprawie, w której z jedną ze stron pozostaje w takim stosunku prawnym, że jej wynik oddziałuje na jego prawa i obowiązki. Chodzi tu o bezpośrednie oddziaływanie zapadłego wyroku na stosunek prawny istniejący pomiędzy sędzią a jedną ze stron, których sprawę miałby rozstrzygać (wyrok SN z 20.01.2009 r., II CSK 229/08, LEX nr 527196).

4. Natomiast pośredni interes sędziego w sprawach spółdzielni mieszkaniowej, której sędzia jest członkiem, nie jest podstawą wyłączenia sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 1, choć może być podstawą wyłączenia na wniosek strony na podstawie art. 49, w zależności od stopnia zainteresowania sędziego jako członka spółdzielni wynikiem procesu (postanowienie SN z 14.01.1998 r., I CKN 405/97, LEX nr 78430).

5. W dotychczasowym orzecznictwie wskazywano, że sędzia sądu, z którego działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, nie jest na podstawie art. 48 § 1 pkt 1 wyłączony z rozpoznania sprawy (por. wyroki SN: z 12.07.1991 r., II CR 657/90, LEX nr 30768,

[2] Z dniem 30 lipca 2004 r. art. 48 § 1 pkt 5 w związku art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzyganiu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 20 lipca 2004 r. (Dz.U. Nr 169, poz. 1783).

oraz z 7.06.2016 r., II PK 132/15, LEX nr 2062792). Również stosunek osobisty między stronami procesowymi a pracownikami administracyjnymi sądu był bez znaczenia dla kwestii wyłączenia sędziego (postanowienie SN z 15.02.1973 r., II CZ 9/73, LEX nr 7217). Obecnie do powyższych sytuacji odnoszą się art. 44^1 i 44^2, dodane do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. Przepisy te stanowią podstawę przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości (a w szczególności wzgląd na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego) lub stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy lub sąd nad nim przełożony (zob. uwagi do art. 44^1 i 44^2). Kompetencję do przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu ma Sąd Najwyższy (art. 44^1) lub sąd przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy (art. 44^2). Instytucja przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu nie przewiduje indywidualnego wyłączenia każdego z sędziów sądu właściwego i powoduje skutek analogiczny do wyłączenia całego sądu właściwego, a nie poszczególnych jego sędziów.

6. Wyłączenia biegłego dotyczy art. 281, a nie art. 54, przy czym należy zwrócić uwagę, że art. 281 nie odsyła do odpowiedniego stosowania art. 48 i 49, ale w § 1 zdanie pierwsze wskazuje, iż wyłączenia biegłego można żądać z tych samych przyczyn, z jakich można żądać wyłączenia sędziego. Wyłączenie z tych samych przyczyn co sędziego i brak stwierdzenia ustawodawcy, że stosowanie przepisów jest odpowiednie, oznacza, że z pkt 5 art. 48 § 1 nie można wywodzić, iż biegły jest wyłączony w sprawach, w których w niższej instancji składał opinię będącą podstawą zaskarżonego wyroku. Natomiast zgodnie z brzmieniem powołanego przepisu biegły jest wyłączony z mocy ustawy w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, a więc wówczas, gdy w instancji niższej był członkiem składu orzekającego w sprawie (wyrok SN z 2.12.2011 r., III CSK 77/11, LEX nr 1162686).

7. Przyczyną wyłączenia biegłego jest pozostawanie przez niego nie w jakimkolwiek stosunku prawnym z jedną ze stron, lecz tylko takim, który oddziałuje na sferę jego praw i obowiązków, a więc prowadzi do powstania związku przyczynowego pomiędzy wynikiem sprawy a prawami lub obowiązkami biegłego. Chodzi więc o związek bezpośredni, kauzalny, wpływający wprost na sytuację biegłego, nie ma natomiast znaczenia związek pośredni, dalszy lub czysto hipotetyczny (wyrok SA w Białymstoku z 14.11.2014 r., I ACa 464/14, LEX nr 1566938, i wyrok SN z 27.10.2017 r., IV CSK 730/16, LEX nr 2423294).

8. W orzecznictwie wskazywano, że biegły będący konsultantem organu rentowego jest wyłączony z mocy ustawy (art. 48 § 1 pkt 1 w zw. z art. 281) co do wydawania opinii sądowo-lekarskich w sprawie dotyczącej zakresu tych konsultacji (wyrok SN

z 26.02.2008 r., II UK 162/07, OSNP 2009/11–12, poz. 162). Natomiast biegły sądowy będący członkiem spółdzielni mieszkaniowej jest z mocy samej ustawy wyłączony w sprawie, w której ta spółdzielnia jest stroną, tylko wtedy, gdy wynik sprawy może bezpośrednio oddziaływać na jego prawa lub obowiązki jako członka spółdzielni (uchwała SN z 21.11.2006 r., III CZP 76/06, OSNC 2007/7–8, poz. 100).

9. Zgodnie z art. 281 stronie przysługuje uprawnienie do zgłoszenia żądania wyłączenia biegłego z przyczyn, z jakich można żądać wyłączenia sędziego (art. 49), w terminie prekluzyjnym od chwili powzięcia wiadomości co do osoby wyznaczonej na biegłego do czasu ukończenia przez biegłego czynności (tj. złożenia przez niego opinii lub żądanego przez sąd ustnego wyjaśnienia opinii – art. 286). Natomiast w przypadku zgłoszenia takiego wniosku dopiero po rozpoczęciu przez biegłego czynności na stronie spoczywa obowiązek uprawdopodobnienia przesłanek z art. 281 § 1 zdanie drugie, a więc okoliczności, że przyczyna wyłączenia powstała później lub nie była przedtem znana stronie (wyrok SN z 14.11.2017 r., II UK 523/16, LEX nr 2427164).

10. Zawarty w art. 281 wymóg, aby strona złożyła wniosek o wyłączenie biegłego przed ukończeniem przez niego czynności, nie ma zastosowania wówczas, gdy biegły jest wyłączony z mocy ustawy na skutek jednej z przyczyn wymienionych w art. 48. W takiej sytuacji sąd powinien z urzędu wyłączyć biegłego w każdym stanie sprawy (wyrok SN z 25.03.1975 r., II CR 55/75, OSNCP 1976/5, poz. 110). Jednocześnie, jeżeli pomiędzy biegłym a jedną ze stron lub jej przedstawicielem zachodzi stosunek tego rodzaju, że mógłby wywoływać wątpliwości co do bezstronności biegłego, to brak stosownego wniosku strony i niezastosowanie przez sąd art. 49 nie stoją na przeszkodzie uwzględnieniu tej okoliczności w ramach sędziowskiej oceny wiarygodności i mocy dowodów na podstawie art. 233 § 1 (wyrok SN z 21.03.2001 r., I PKN 618/00, OSNP 2003/2, poz. 29).

11. Opinia biegłego, który został w sprawie po złożeniu opinii wyłączony, powinna zostać uznana za niebyłą na wzór dowodów przeprowadzonych w postępowaniu następnie zniesionym (wyrok SN z 14.11.2017 r., II UK 523/16, LEX nr 2427164).

12. Sędzia spokrewniony lub spowinowacony w stopniu określonym w art. 48 § 1 pkt 2 z osobą wchodzącą w skład organu działającego w imieniu osoby prawnej będącej stroną jest wyłączony na podstawie wymienionego przepisu (uchwała SN z 9.02.2000 r., III CZP 37/99, OSNC 2000/7–8, poz. 125). Natomiast przepis ten nie uzasadnia wyłączenia sędziego z mocy samej ustawy wówczas, gdy sędzia jest powinowatym pracownika strony będącej osobą prawną, nawet gdy pracownik ten jest kierownikiem jednostki organizacyjnej tej osoby prawnej, do zadań której to jednostki należy załatwianie spraw tego samego rodzaju co sprawa rozpoznawana przez sąd (wyrok SN z 1.02.2000 r., III CKN 576/98, LEX nr 52777).

13. Zob. także schemat ilustrujący mechanizm wyłączenia sędziego na podstawie art. 48 § 1 pkt 2 ze względu na udział w postępowaniu osób z nim spokrewnionych lub spowinowaconych.

14. Sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron (art. 48 § 1 pkt 4). W uchwale z 13.05.2015 r., III CZP 10/15, OSNC 2016/5, poz. 57, SN wyjaśnił, że wyłączenie to dotyczy tylko spraw, w których dana osoba – będąc radcą prawnym – świadczyła stronie pomoc prawną w konkretnej, rozpoznawanej przez nią następnie jako sędziego sprawie. Nie obejmuje natomiast sytuacji, gdy przed objęciem urzędu sędziego była radcą prawnym świadczącym na rzecz strony obsługę prawną.

15. Przyczyną wyłączenia sędziego określoną w art. 48 § 1 pkt 5 jest udział sędziego w instancji niższej w wydaniu zaskarżonego orzeczenia. Natomiast sędzia, który brał udział w rozpoznaniu sprawy w pierwszej instancji na wstępnym etapie postępowania, lecz nie wydał zaskarżonego apelacją orzeczenia, nie jest wyłączony z mocy ustawy z rozpoznania sprawy w drugiej instancji (wyrok SN z 23.01.2008 r., II PK 125/07, OSNP 2009/5–6, poz. 66). Mimo że udział na wcześniejszych etapach postępowania w sprawie sędziego, który nie uczestniczył w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, nie uzasadnia wyłączenia tego sędziego z orzekania z mocy samej ustawy, to mógłby usprawiedliwiać wyłączenie sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony w trybie art. 49 (wyroki SN: z 9.01.2007 r., II PK 135/06, OSNP 2008/3–4, poz. 37, oraz z 23.11.2006 r., II UK 93/06, OSNP 2007/23–24, poz. 360).

16. Przepis art. 48 § 1 pkt 5 stanowi, że wyłączony z mocy ustawy jest sędzia, który brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia w niższej instancji. Nie stanowi on zatem podstawy wyłączenia sędziego, który poprzednio orzekał już w drugiej instancji i po ponownym rozpoznaniu sprawy przez sąd pierwszej instancji orzeka ponownie w postępowaniu przed sądem drugiej instancji (wyrok SN z 25.01.2012 r., V CSK 42/11, LEX nr 1215461). Jeżeli w składzie sądu drugiej instancji zasiadają ci sami sędziowie, którzy uczestniczyli w wydaniu poprzedniego wyroku sądu drugiej instancji, nie można przyjąć, aby godziło to w zasadę niezawisłości sędziowskiej, skoro przy ponownym rozpoznaniu tej samej sprawy sąd drugiej instancji jest związany własną oceną prawną oraz wskazaniami zawartymi w wyroku uchylającym orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazującym sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania zgodnie z art. 386 § 6 (wyrok SN z 28.03.2012 r., V CSK 157/11, LEX nr 1254741).

17. W razie uchylenia przez Sąd Najwyższy, na skutek zażalenia przewidzianego w art. 394^1 § 1^1, wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania sąd drugiej instancji może roz-

poznać sprawę w tym samym składzie (uchwała SN z 26.11.2014 r., III CZP 80/14, LEX nr 1545049).

18. Przyczyną wyłączenia sędziego z mocy ustawy na podstawie art. 48 § 1 pkt 5 jest udział sędziego w wydaniu zaskarżonego orzeczenia rozumiany dosłownie jako udział w składzie, który sporządził i podpisał orzeczenie podlegające kontroli instancyjnej. Sędzia brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jeżeli wchodził w skład sądu, który wydał to orzeczenie. Nie podlega zatem na podstawie tego przepisu wyłączeniu z merytorycznego rozpoznania sprawy sędzia, który wydał orzeczenie w sprawie, w której wcześniej stwierdzono przewlekłość postępowania (por. wyrok SA w Białymstoku z 4.12.2014 r., I ACa 503/14, LEX nr 1602867).

19. Przez wzięcie przez sędziego udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia (art. 48 § 1 pkt 5) rozumie się uczestniczenie sędziego w składzie sądu, który wydał to orzeczenie. Wzięciem przez sędziego udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia nie jest natomiast uczestniczenie sędziego w poszczególnych czynnościach procesowych poprzedzających wydanie tego orzeczenia (wyrok SN z 19.02.2014 r., V CSK 189/13, LEX nr 1436183).

20. Sędzia nie podlega wyłączeniu z mocy ustawy na podstawie art. 48 § 1 pkt 5 z tej tylko przyczyny, że orzekał poprzednio w innej sprawie między tymi samymi stronami. Instytucja wyłączenia sędziego z mocy ustawy z orzekania z przyczyn wskazanych w art. 48 § 1 pkt 5 ma na celu zapobieżenie sytuacji, w której sędzia miałby kontrolować swoje własne rozstrzygnięcia wydane w instancji niższej bądź też przedmiotem jego osądu miałaby być ważność aktu prawnego zdziałanego z jego udziałem, przykładowo aktu notarialnego sporządzonego przez sędziego, który wcześniej był notariuszem (wyrok SN z 19.09.2013 r., I CSK 688/12, LEX nr 1523362).

21. Jednakże w orzecznictwie wyrażono pogląd, że jeżeli sędzia wydał orzeczenie na korzyść jednej ze stron, to nie może orzekać w następnej sprawie, w której ta sama strona ponownie występuje, a której przedmiotem są umowy dotyczące tych samych transakcji, o które toczył się pierwszy proces (wyrok SN z 27.10.2016 r., V CSK 571/15, LEX nr 2141203). W uzasadnieniu powołanego orzeczenia wyjaśniono, że art. 48 § 1 pkt 5 dotyczy wypowiedzenia się przez sędziego w innej sprawie o ważności aktu prawnego w ramach badania przesłanek prawidłowości podjęcia innych czynności prawnych czy procesowych, a zatem w sytuacji kiedy wypowiedź ta nie ma charakteru bezwzględnie wiążącego, niemniej ujawnia zapatrywanie prawne sędziego i uzasadnia przypuszczenie, że w kolejnej sprawie, w której wystąpi problem ważności tego samego aktu prawnego, wcześniej badanego przez niego przesłankowo, sędzia zajmie identyczne stanowisko.

22. Sędzia, który brał udział w wydaniu postanowienia w przedmiocie odrzucenia pozwu, po jego uchyleniu nie jest wyłączony z merytorycznego rozpoznania sprawy (wyrok SN z 7.07.2005 r., II PK 349/04, OSNP 2006/9–10, poz. 155). Wyłączeniu z mocy ustawy nie podlega także sędzia, który w instancji niższej uczestniczył w wydaniu wyroku częściowego nieobjętego zaskarżeniem i opartego na innej podstawie faktycznej i prawnej (postanowienie SN z 15.11.2007 r., II PZ 51/07, OSNP 2009/3–4, poz. 44). Również sędzia, który brał udział w wydaniu nakazu zapłaty, nie jest wyłączony z mocy samej ustawy z rozpoznania zarzutów od tego nakazu (uchwała SN z 18.03.2005 r., III CZP 97/04, OSNC 2006/2, poz. 24). Zarówno sprzeciw wobec wyroku zaocznego, jak i zarzuty wobec nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym rozpoznawane są w tej samej instancji, a nie w instancji niższej.

23. Nie zachodzi nieważność postępowania apelacyjnego z tego powodu, że w składzie sądu wezwanego (art. 235) brał udział sędzia, który orzekał w sądzie pierwszej instancji (wyrok SN z 5.08.2008 r., I UK 44/08, OSNP 2009/23–24, poz. 326). Ponadto sędzia nie podlega wyłączeniu z mocy ustawy z tej przyczyny, że poprzednio orzekał w innej sprawie między tymi samymi stronami (wyrok SN z 19.02.2002 r., II UKN 307/01, OSNP 2003/24, poz. 600). Natomiast sędzia, który rozpoznając sprawę, brał udział w sporządzeniu ugody sądowej w tej sprawie, jest wyłączony z mocy art. 48 § 1 pkt 5 w innej sprawie, w której przesłanką żądania pozwu jest zarzut nieważności tej ugody lub zarzut wad oświadczenia woli, uprawniających do uchylenia się od skutków prawnych tej ugody (uchwała SN z 24.08.1971 r., III CZP 45/71, OSNCP 1972/3, poz. 45).

24. Nie ma przepisu, który by wyłączał od postępowania międzyinstancyjnego sędziego, który brał udział w wydaniu zaskarżonego wyroku. Przepis art. 48 § 1 pkt 5 dotyczy innej sytuacji i ma zapobiegać samokontroli własnego orzeczenia (postanowienia SN: z 22.08.1974 r., II CZ 160/74, LEX nr 7574, oraz z 22.08.1974 r., II CZ 161/74, LEX nr 7575). Ponadto art. 48 § 1 pkt 5 nie odnosi się do udziału sędziego w wydaniu orzeczenia w postępowaniu dotyczącym badania dopuszczalności skargi kasacyjnej (postanowienia SN: z 16.12.2005 r., II PZ 45/05, OSNP 2006/21–22, poz. 332, i z 3.08.2016 r., I PZ 15/16, LEX nr 2120887). Sędzia, który brał udział w wydaniu postanowienia odrzucającego skargę kasacyjną od wyroku objętego następnie skargą o wznowienie postępowania, nie podlega wyłączeniu z orzekania co do tej skargi na podstawie art. 48 § 3 (postanowienie SN z 19.06.2008 r., II PZ 11/08, OSNP 2009/21–22, poz. 287).

25. Na podstawie art. 48 § 1 pkt 5 sędzia jest wyłączony z mocy ustawy nie tylko wtedy, gdy bezpośrednim przedmiotem żądania w sprawie jest ustalenie ważności (nieważności) aktu prawnego sporządzonego z jego udziałem, lecz także wówczas, gdy przesłanką rozstrzygnięcia jakiegokolwiek innego żądania jest ważność takiego aktu (wyrok SN z 1.12.1999 r., I CKN 257/98, OSNC 2000/6, poz. 110).

26. Wyrokiem z 20.07.2004 r., SK 19/02, OTK-A 2004/7, poz. 67, TK uznał, że art. 48 § 1 pkt 5 w zw. z art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 k.p.c. w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzyganiu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. W sprawie tej sędzia wydający nakaz zapłaty orzekał następnie w składzie sądu odwoławczego. Przedmiotem postępowania przed Trybunałem nie była literalna treść zakwestionowanego przepisu, który stanowi, że „sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia", lecz taka treść wyrażonej w nim normy prawnej, jaka została powszechnie przyjęta w procesie jego stosowania, sprowadzająca się do wykładni, że z rozpoznania sprawy wyłączony jest tylko ten sędzia, który wydał zaskarżone orzeczenie w instancji bezpośrednio niższej (nie zaś sędzia, który w sprawie wydawał takie orzeczenie wcześniej). W przedmiotowym wyroku Trybunał uznał, że zaskarżony przepis jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, jednakże ze względu na jego zakresowy charakter nie nastąpiło wyeliminowanie go z systemu prawnego.

27. Natomiast w wyrokach: z 26.06.2006 r., SK 55/05, OTK-A 2006/6, poz. 67, oraz z 23.10.2006 r., SK 42/04, OTK-A 2006/9, poz. 125, TK orzekł, że art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. jest zgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i nie jest niezgodny z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego wyłączenie sędziego z mocy ustawy w sprawach, w których w instancji niższej (nie tylko bezpośrednio niższej) brał on udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jest jedną z gwarancji procesowych służących zapewnieniu sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez niezależny i bezstronny sąd. Zapewnienie takiej procedury nie wymaga jednak, aby wyłączenie dotyczyło nie tylko wydania zaskarżonego orzeczenia, lecz także poszczególnych czynności procesowych. Prawo do sądu nie ma bowiem bezwzględnego i absolutnego charakteru, a związane z nim gwarancje konstytucyjne nie mogą być traktowane jako nakaz urzeczywistnienia w każdym trybie i w każdym rodzaju procedury tego samego zestawu instrumentów procesowych, jednolicie określających pozycję stron postępowania i zakres przysługujących im środków procesowych. Tymczasem sprzeciw wobec wyroku zaocznego nie jest środkiem odwoławczym, lecz jedynie niedewolutywnym środkiem zaskarżenia. Ustawodawca mógł zatem całkowicie odmiennie, w zakresie wyłączenia sędziego, potraktować sytuacje wywołane sprzeciwem wobec wyroku zaocznego oraz apelacją.

28. Wyrokiem z 2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5, poz. 46, TK uznał, że ówczesny art. 394^1 § 2 w zakresie, w jakim nie przewidywał możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, był niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Skutkowało to dodaniem do Kodeksu postępowania cywilnego art. 394^2, który obecnie w § 1^1 pkt 2 stanowi, że na postanowienie sądu drugiej instancji oddalające

wniosek o wyłączenie sędziego przysługuje zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji.

29. W art. 48 § 1 pkt 6 ustawodawca przewiduje wyłączenie z urzędu sędziego w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia. Jest to rozwiązanie skorelowane z faktem funkcjonowania w polskim systemie prawnym skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz istnienia możliwości dochodzenia od Skarbu Państwa odszkodowań za szkody wyrządzone przez niezgodne z prawem działania sądów.

30. Na podstawie art. 48 § 3 nie może orzekać co do skargi sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie. W orzecznictwie utrwalony jest pogląd, że wyłączeniu podlega nie tylko sędzia, który uczestniczył w wydaniu zaskarżonego orzeczenia sądu drugiej instancji, lecz także sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia w sądzie pierwszej instancji (postanowienie SN z 8.08.2007 r., I CZ 87/07, OSNC-ZD 2008/C, poz. 68). W wypadku gdy orzeczenie zapadło w sprawie prowadzonej w kilku instancjach, z rozpoznawania skargi o wznowienie są wyłączeni wszyscy sędziowie orzekający w sprawie, w której zapadło orzeczenie objęte tą skargą, w którejkolwiek z instancji (postanowienie SN z 22.02.2007 r., IV CSK 9/07, LEX nr 274135).

31. W orzecznictwie wyrażony został również pogląd, że wyłączenie z rozpoznawania sprawy w sądzie drugiej lub trzeciej instancji dotyczy jedynie sędziego, który w instancji bezpośrednio niższej (odpowiednio pierwszej lub drugiej) wydawał zaskarżone orzeczenie. Z rozpoznania sprawy wyłączony jest zatem tylko ten sędzia, który wydał „zaskarżone orzeczenie", a więc orzeczenie w instancji bezpośrednio niższej, nie zaś sędzia, który w sprawie wydawał jakiekolwiek inne orzeczenie (postanowienie SN z 30.01.2014 r., III CZ 68/13, LEX nr 1463886). Przewidziane w art. 48 § 3 wyłączenie sędziego obejmuje wszystkie czynności wchodzące w zakres badania dopuszczalności wznowienia oraz rozpoznania skargi (postanowienia SN: z 20.02.2014 r., I CZ 115/13, LEX nr 1521219, oraz z 16.11.2018 r., I CSK 633/17, LEX nr 2578182).

32. Sędzia wyłączony na podstawie art. 48 § 3 jest wyłączony z udziału w całym postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania. Wyłączenie obejmuje wszystkie czynności wchodzące w zakres badania dopuszczalności wznowienia oraz rozpoznawania skargi. Udział sędziego wyłączonego z mocy ustawy w postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania powoduje nieważność tego postępowania (wyroki SN: z 3.02.2009 r., I PK 161/08, LEX nr 724991, oraz z 25.10.2016 r., II UZ 44/16, LEX nr 2171116). Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie postępowania, nie może orzekać co do tej skargi także w zakresie rozpoznania apelacji od wyroku

wydanego w sprawie ze skargi o wznowienie (wyrok SN z 24.07.2006 r., I UK 12/06, OSNP 2007/15–16, poz. 230).

33. Sędzia, którego udziału lub zachowania się w procesie poprzednim dotyczy skarga, wyłączony jest od orzekania w postępowaniu ze skargi o wznowienie (art. 413). Podmiotowa tożsamość członka składu orzekającego oznacza, że doszło do rozpoznania dopuszczalności skargi o wznowienie postępowania z obrazą art. 48 § 3 (postanowienie SN z 6.12.2017 r., II UZ 96/17, LEX nr 2420326).

34. Na podstawie art. 48 § 3 w brzmieniu wynikającym z ustawy o Sądzie Najwyższym, która weszła w życie z dniem 3.04.2018 r., nie może orzekać co do skargi również sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą nadzwyczajną. Zgodnie z art. 89 § 1 u.SN skarga nadzwyczajna może być wniesiona od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli jest to konieczne do zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, o ile:

1) orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji lub
2) orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub
3) zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego

– a orzeczenie to nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

35. Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego nie znają instytucji wyłączenia sądu, dotyczą jedynie wyłączenia sędziego (postanowienie SN z 7.05.1973 r., I CZ 55/73, LEX nr 7253). Wniosek o wyłączenie sądu, jako nieprzewidziany w art. 48–52, jest niedopuszczalny i dlatego podlega odrzuceniu (postanowienie SN z 8.12.1999 r., III AO 54/99, M. Praw. 2000/5, s. 269). Jednakże pismo jednej ze stron postępowania sądowego zawierające wniosek o wyłączenie sądu i przekazanie sprawy do rozpoznania innemu sądowi może być zakwalifikowane jako wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów sądu, przed którym sprawa się toczy, jeżeli strona uprawdopodobni, że między nią albo drugą stroną a tymi sędziami istnieje stosunek osobisty mogący wywołać wątpliwości co do bezstronności sędziów (postanowienie SN z 20.01.1995 r., II PO 1/95, OSNAPiUS 1995/11, poz. 138).

36. Przepis art. 48 zezwala jedynie na wyłączenie sędziego, a w konsekwencji wyłączenie wszystkich sędziów danego wydziału z udziału w sprawie może nastąpić dopiero w wypadku wykazania co do każdego z tych sędziów, że zachodzą przyczyny wyłączenia (postanowienie SN z 13.10.1966 r., I CO 7/66, LEX nr 6058). Wyłączenie wszystkich

sędziów sądu rejonowego w postępowaniu rozpoznawczym nie skutkuje wyłączeniem tych sędziów w postępowaniu egzekucyjnym także wówczas, gdy sąd działa jako organ egzekucyjny (uchwała SN z 14.07.1988 r., III CZP 57/88, OSP 1990/7, poz. 264).

37. Wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów sądu apelacyjnego sporządzony osobiście przez stronę, która nie należy do kręgu osób wymienionych w art. 87^1 § 2, podlega zwrotowi na podstawie art. 130 § 5 (zarządzenia SN: z 26.06.2012 r., II UO 2/12, LEX nr 1235843, oraz z 20.05.2015 r., III PO 5/15, OSNP 2017/4, poz. 51). W rozumieniu art. 52 § 1 sądem przełożonym nad sądem apelacyjnym jest Sąd Najwyższy (uchwała SN z 6.03.1998 r., III CZP 70/97, OSNC 1998/9, poz. 132). W postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zaś zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych, które dotyczy także czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji (art. 87^1 § 1). W postępowaniu dotyczącym wyłączenia sędziów sądu apelacyjnego obowiązuje przymus adwokacko-radcowski.

38. Jednak w orzecznictwie wyrażony został także pogląd odmienny. Wskazano bowiem, że złożenie wniosku o wyłączenie wszystkich sędziów sądu apelacyjnego nie jest wyłącznie czynnością procesową związaną z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, gdyż w istocie wniosek taki uruchamia postępowanie o charakterze ustrojowym, a nie procesowym. Prawo do żądania wyłączenia sędziego jest konstytucyjną gwarancją prawa do bezstronnego sądu, a ograniczenia w zakresie realizacji tego prawa są niedopuszczalne. Należy więc uznać, że powód może samodzielnie złożyć wniosek o wyłączenie sędziów tego sądu (wyrok SN z 20.10.2016 r., II CSK 72/16, LEX nr 2188788).

39. Co do zasady art. 48 dotyczy wyłączenia sędziego rozpoznającego daną sprawę. Nie oznacza to dopuszczalności żądania wyłączenia sędziego, który w sprawie nie orzeka i tym samym co do którego zagadnienie jego bezstronności w ogóle nie jest aktualne (postanowienia SN: z 6.05.1966 r., I CO 3/66, LEX nr 5981, oraz z 2.06.2010 r., II UO 1/10, LEX nr 612106). Jednakże w innym orzeczeniu uznano, że wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu jest w istocie równoznaczny z wnioskiem o wyłączenie sądu. Wyłączenie sądu miałoby zaś miejsce wówczas, gdyby między jedną stroną lub jej przedstawicielem a wszystkimi sędziami danego sądu zachodził stosunek osobisty tego rodzaju, że mógłby wywołać wątpliwości co do każdego z nich (postanowienie SN z 8.10.1965 r., II PO 7/65, LEX nr 5883).

40. Przepisy art. 48 i 413 określają w sposób wyczerpujący sytuacje, gdy sędzia jest wyłączony z mocy ustawy od orzekania w sprawie. Przepisy te mają gwarancyjny charakter i służą realizacji wyrażonej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zasady sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez niezależny i bezstronny sąd (postanowienie SN z 2.08.2011 r., II UO 2/11, LEX nr 1106735).

41. Nakaz zachowania zewnętrznych znamion niezawisłości dowodzi, że ważne jest nie tylko to, aby sędzia orzekający w sprawie zachowywał się zawsze rzeczywiście zgodnie ze standardami niezawisłości i bezstronności, lecz także to, aby w ocenie zewnętrznej zachowanie sędziego odpowiadało takim standardom. Reguły wyłączenia sędziego służą bowiem budowie społecznego zaufania do wymiaru sprawiedliwości (postanowienie SN z 23.11.2011 r., III SO 9/11, LEX nr 1124101). W judykaturze wskazuje się, że orzeczenie o wyłączeniu sędziego staje się niezbędne, gdy strona ma chociażby subiektywną, ale uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego (postanowienie SN z 9.03.2017 r., II UO 1/17, LEX nr 2271460). Celem instytucji wyłączenia sędziego jest bowiem zapewnienie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w warunkach optymalnych, wyłączających jakiekolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego. Chodzi przy tym o wyeliminowanie nie tylko wątpliwości stron, ale także wątpliwości samego sędziego co do obiektywnego rozstrzygnięcia sprawy. Duże znaczenie przy stosowaniu instytucji wyłączenia sędziego ma także odbiór społeczny.

42. Problem bezstronności sędziego rozważany był również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W wyroku z 10.01.2017 r., 56134/08, Korzeniak v. Polska, HUDOC, ETPC rozróżnił podejście do bezstronności subiektywne, obejmujące ocenę osobistych przekonań lub interesów danego sędziego w konkretnej sprawie, oraz podejście obiektywne, rozstrzygające, czy skarżący dysponuje wystarczającymi gwarancjami, aby wykluczyć wszelkie uprawnione wątpliwości w tej mierze. Stosując kryterium subiektywne, Trybunał konsekwentnie uznawał, że osobista bezstronność sędziego musi być domniemana do chwili przedstawienia dowodu na okoliczność przeciwną. Jednakże stwierdzając trudność dowiedzenia naruszenia art. 6 EKPC ze względu na stronniczość subiektywną, koncentrował się na kryterium obiektywnym.

43. Udział w postępowaniu sędziego wyłączonego z mocy ustawy powoduje nieważność postępowania (art. 379 pkt 4) oraz stanowi podstawę do żądania wznowienia postępowania z powodu nieważności (art. 401 pkt 1). W judykaturze trafnie wskazuje się, że przesłanką skutkującą nieważnością postępowania z mocy art. 379 pkt 4 jest sprzeczność składu orzekającego z przepisami prawa albo udział w rozpoznaniu sprawy sędziego wyłączonego z mocy ustawy, tj. w razie zaistnienia którejkolwiek z przesłanek określonych w art. 48 § 1 pkt 1–6 (wyrok SN z 28.06.2017 r., IV CSK 514/16, LEX nr 2336015). Natomiast rozpoznanie sprawy z udziałem sędziego podlegającego wyłączeniu na podstawie art. 49 stanowi uchybienie procesowe mogące mieć wpływ na wynik sprawy (postanowienie SN z 12.10.2016 r., II CZ 98/16, LEX nr 2148631). Przy tym dopiero wydanie wyroku przez sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy, tj. z jednej z przyczyn przewidzianych w art. 48, wywołuje nieważność postępowania na podstawie określonej w art. 379 pkt 4.

44. Postanowienie o wyłączeniu sędziego z urzędu ma charakter deklaratoryjny, zaś postanowienie o wyłączeniu sędziego na wniosek ma charakter konstytutywny.

Art. 48[1]. [Wystąpienie o wyznaczenie innego sądu]

W przypadku wyłączenia sędziego na podstawie art. 48 § 1 pkt 1–4 sąd występuje do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu do rozpoznania sprawy, a sąd przełożony wyznacza inny równorzędny sąd.

1. Komentowany artykuł został dodany do Kodeksu postępowania cywilnego nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r. Celem jego wprowadzenia było automatyczne uniknięcie sytuacji, gdy w odbiorze społecznym może występować brak bezstronności pozostałych sędziów sądu właściwego zobligowanych do rozpoznania sprawy, od rozpoznania której wyłączony został któryś z sędziów tego sądu. W dotychczasowym stanie prawnym należałoby wówczas odwołać się do instytucji wyłączenia pozostałych sędziów sądu właściwego – na ich żądanie lub na wniosek strony – z powołaniem się na istnienie okoliczności tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności każdego z tych sędziów w danej sprawie (art. 49). Przewidziane obecnie przez ustawodawcę wystąpienie przez sąd właściwy do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu równorzędnego do rozpoznania sprawy upraszcza czynności podejmowane w tym przedmiocie przez sąd i stanowi gwarancję dla stron rozpoznania ich sprawy w warunkach wyłączających jakiekolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego.

2. Przesłanką wystąpienia przez sąd właściwy do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu równorzędnego do rozpoznania sprawy jest wydanie przez ten sąd postanowienia o wyłączeniu sędziego z urzędu, przy czym tylko w oparciu o przesłanki wymienione w art. 48 § 1 pkt 1–4. Natomiast wyłączenie sędziego na podstawie art. 48 § 1 pkt 5 i 6 nie uzasadnia zastosowania komentowanego artykułu. Są to bowiem przesłanki wyłączenia o charakterze przedmiotowym, oparte na stosunku sędziego do samej sprawy. Ustawodawca uznał, że fakt orzekania przez sędziego w sprawie, w której wcześniej brał udział m.in. w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, nie będzie rzutował na jego bezstronność.

3. Przesłanki wymienione w pkt 1–3 mają charakter podmiotowy i są związane z bliską relacją sędziego z jedną ze stron postępowania, obejmując także sytuację, gdy sam sędzia jest stroną. W tych warunkach wyznaczenie innego sądu do rozpoznania sprawy jest uzasadnione, ponieważ w odczuciu społecznym orzekanie w tego rodzaju sprawach przez „kolegów" zainteresowanego sędziego może być odbierane jako pozbawione przymiotu bezstronności. Ponadto także pozostali sędziowie sądu właściwego mogą odczuwać dyskomfort, orzekając w sprawie dotyczącej swojego kolegi lub jego

bliskich, niezależnie od istnienia ewentualnej zażyłości łączących ich z nim relacji lub jej braku.

4. Analogiczny charakter ma przesłanka wymieniona w pkt 4, albowiem dotyczy ona sytuacji, gdy sędzia był lub jest pełnomocnikiem jednej ze stron. Sędzia może być pełnomocnikiem strony na podstawie art. 87 § 1 jako m.in. współuczestnik sporu bądź małżonek, rodzeństwo, zstępny lub wstępny strony. Wówczas jego zainteresowanie sprawą wynika także z bliskiej relacji ze stroną postępowania, co skutkuje powstaniem w odczuciu społecznym wątpliwości co do bezstronności pozostałych sędziów tego sądu. W powołanym przepisie wymieniona jest również alternatywna przesłanka przewidująca, że sędzia w przeszłości był radcą prawnym strony. W tym wypadku decyzja ustawodawcy o automatycznym wyznaczeniu innego sądu do rozpoznania sprawy wydaje się podyktowana bardziej możliwymi negatywnymi odczuciami społecznymi, a mniej – realną obawą o brak bezstronności pozostałych sędziów sądu właściwego. Z uwagi na upływ czasu sytuacja taka będzie występowała raczej wyjątkowo, ponieważ wyłączenie z mocy ustawy dotyczy byłego radcy prawnego reprezentującego stronę w danej sprawie (zob. uwagi do art. 48).

5. W dotychczasowym orzecznictwie wskazywano, że wątpliwości co do bezstronnego orzekania przez sędziego uzasadniające jego wyłączenie nie mogą się opierać na argumentach o charakterze generalnym, zakładających jako pewnik, że układ stosunków interpersonalnych między sędziami sam w sobie wpływa na ich bezstronność i obiektywizm także w sprawie, w której małżonek jednego z nich występuje w roli reprezentanta jednej ze stron (postanowienie SN z 15.09.2015 r., III PO 7/15, LEX nr 1814915). Opisana wyżej sytuacja nie będzie również podstawą wystąpienia przez sąd właściwy do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu równorzędnego do rozpoznania sprawy.

6. Zgodnie z komentowanym artykułem o przekazanie sprawy powinien wystąpić sąd właściwy. Wniosek ten jest czynnością urzędową realizowaną w formie pisma sądu właściwego skierowanego do sądu nad nim przełożonego. Nie wymaga ono formy postanowienia lub zarządzenia. Do wniosku należy dołączyć postanowienie o wyłączeniu sędziego na podstawie art. 48 § 1 pkt 1–4. Z uwagi na skonkretyzowaną ustawową przesłankę wniosek ten nie wymaga szerszego uzasadnienia. Wywołuje on skutek w postaci sygnalizacji sądowi przełożonemu potrzeby przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu. Jednakże wniosek ten nie jest warunkiem koniecznym do wydania przez sąd przełożony postanowienia w przedmiocie wyznaczenia innego sądu równorzędnego. Postanowienie to może zostać wydane z urzędu, jeżeli sąd przełożony dysponuje wiedzą o wydaniu przedmiotowego postanowienia. Wniosek o wydanie postanowienia może złożyć również strona w piśmie procesowym skierowanym do sądu właściwego. Wówczas sąd właściwy

powinien rozważyć kwestię zasadności wystąpienia ze stosownym wnioskiem, mając na uwadze fakt wydania postanowienia o wyłączeniu sędziego i jego podstawę prawną.

7. Uznając przesłankę przewidzianą w komentowanym artykule za spełnioną, sąd przełożony wydaje postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu z sądem występującym. Jeżeli natomiast przesłanka ta nie jest spełniona, sąd przełożony powinien wydać postanowienie o odmowie przekazania sprawy.

8. Postanowienie o przekazaniu sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu nie jest tożsame z postanowieniem o przekazaniu sprawy według właściwości (art. 200 § 1[4]), ponieważ ono samo stanowi źródło powstania właściwości miejscowej na rzecz sądu, któremu sprawę przekazano.

9. W orzecznictwie przyjmuje się, że sądem przełożonym nad sądem rejonowym jest sąd okręgowy działający jako sąd pierwszej instancji, zaś nad sądem okręgowym – sąd apelacyjny (por. uchwała SN (7) – zasada prawna – z 21.02.1972 r., III CZP 76/71, OSNCP 1972/9, poz. 152). W przedmiocie przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym akta sprawy orzeka zawsze sąd przełożony nad sądem właściwym w sprawie.

10. Postanowienia o przekazaniu sprawy lub odmowie przekazania sprawy powinny zostać wydane przez sąd przełożony na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) w składzie jednego sędziego. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 u.SN Sąd Najwyższy orzeka w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ponieważ w art. 47 § 3 k.p.c. przewidziano, że postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego, należy przyjąć, że przepis ten uzasadnia w sprawach rozpoznawanych na posiedzeniach niejawnych odstępstwo od składu trzech sędziów Sądu Najwyższego.

11. Z art. 508 § 4 wynika, że komentowanego artykułu nie stosuje się w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu wieczystoksięgowym i postępowaniu rejestrowym, a także w sprawach z zakresu prawa spadkowego, z wyjątkiem spraw o stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego oraz o dział spadku. Ustawodawca bowiem uznał, że w tych rodzajach spraw nie są niezbędne tak dalekie gwarancje bezstronności sędziowskiej (por. uzasadnienie projektu nowelizacji z 4.07.2019 r., VIII kadencja, druk sejm. nr 3137).

12. Ponadto w art. 54 wyłączone zostało odpowiednie stosowanie komentowanego artykułu do wyłączenia referendarza sądowego, ławnika, jak również innych organów sądowych oraz prokuratora.

Art. 49. [*Iudex suspectus*]

§ 1.[3] **Niezależnie od przyczyn wymienionych w art. 48, sąd wyłącza sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony, jeżeli istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie.**
§ 2. Za okoliczność, o której mowa w § 1, nie uważa się wyrażenia przez sędziego poglądu co do prawa i faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu lub nakłanianiu do ugody.

1. Celem instytucji wyłączenia sędziego jest zapewnienie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w warunkach optymalnych, wyłączających ewentualne wątpliwości co do bezstronności sędziego (*iudex suspectus*). Chodzi przy tym o wyeliminowanie nie tylko wątpliwości stron, ale także wątpliwości samego sędziego, który może obawiać się, że jego rozstrzygnięcie nie będzie wolne od subiektywizmu (postanowienie SN z 3.08.1973 r., II CZ 135/73, LEX nr 1673137).

2. Z dniem 7.07.2008 r., wyrokiem TK z 24.06.2008 r., P 8/07, OTK-A 2008/5, art. 49 k.p.c. w zakresie, w jakim ograniczał przesłankę wyłączenia sędziego jedynie do stosunku osobistego między nim a jedną ze stron lub jej przedstawicielem ustawowym, pomijając inne okoliczności, które mogłyby wywołać wątpliwości co do bezstronności sędziego, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. W związku z tym nowelizacją z 2008 r. z dniem 1.07.2009 r. zmieniono omawiany przepis w ten sposób, że jako przyczynę wyłączenia sędziego wskazano istnienie okoliczności tego rodzaju, że mogłyby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie. Pojęcie okoliczności uzasadniających wątpliwość co do bezstronności jest szersze od pojęcia stosunku osobistego, gdyż obejmuje wszelkie czynniki wpływające na nastawienie sędziego do sprawy, które nie muszą wypływać z relacji sędziego i strony.

3. Ponadto z dniem 9.06.2020 r. wyrokiem TK z 2.06.2020 r., P 13/19, OTK-A 2020/45, art. 49 § 1 k.p.c. w zakresie, w jakim dopuszcza rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego z powodu podniesienia okoliczności wadliwości powołania sędziego przez Prezydenta RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, został uznany za niezgodny z art. 179 Konstytucji RP.

4. Wyłączenie sędziego na podstawie art. 49 poddane jest innym rygorom, gdy z żądaniem wyłączenia występuje sędzia, i innym, gdy z wnioskiem występuje strona. Róż-

[3] Art. 49 § 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 179 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 2 czerwca 2020 r., P 13/19 (Dz.U. poz. 1017) z dniem 9 czerwca 2020 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dopuszcza rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego z powodu podniesienia okoliczności wadliwości powołania sędziego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa.

nica ta wynika z redakcji art. 49, który przewiduje różne formy wyrażenia woli przez sędziego i przez stronę. Sędzia zgłasza żądanie wyłączenia z rozpoznania sprawy, natomiast strona – wniosek. Poza tym, w myśl art. 50, wniosek o wyłączenie sędziego zgłoszony przez stronę powinien zawierać przyczyny uprawdopodabniające wyłączenie, natomiast zgodnie z art. 51 sędzia ma jedynie obowiązek zawiadomienia o zachodzącej podstawie wyłączenia (zob. uzasadnienie postanowienia SN z 7.09.1994 r., I PO 10/94, OSNAPiUS 1995/4, poz. 56).

5. W orzecznictwie wyjaśniono, że wyłączenie sędziego na wniosek strony nie nastąpi, gdy strona poweźmie jakiekolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego rozpoznającego sprawę, ale nastąpi dopiero wówczas, gdy ujawnią się uzasadnione wątpliwości co do bezstronności sędziego (art. 49). Dlatego wnoszący o wyłączenie sędziego powinien uprawdopodobnić wystąpienie takich okoliczności, które obiektywnie mogą rzutować na bezstronność i niezawisłość sędziowską. Natomiast niewystarczające jest prezentowanie subiektywnych odczuć i przypuszczeń wnioskodawcy, nieopartych na obiektywnych, racjonalnych kryteriach (postanowienie SN z 16.12.2019 r., II CO 208/19, LEX nr 2772528).

6. W obowiązującej procedurze cywilnej nieznana jest instytucja wyłączenia sądu (wyrok SN z 7.06.2016 r., II PK 132/15, LEX nr 2062792). Dlatego wniosek o wyłączenie sędziów powinien wymieniać ich imiona i nazwiska. Wniosek o wyłączenie niezawierający imienia i nazwiska sędziego powinien być uzupełniony w trybie art. 130 (wyrok SN z 25.11.2011 r., II CSK 182/11, LEX nr 1102847).

7. Podejmowanie przez stronę czynności procesowych niezgodnie z ich celem i funkcją stanowi działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami (art. 3). Dlatego wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego, opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu, jest nadużyciem praw procesowych (postanowienie SN z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, OSNC 2017/3, poz. 37).

8. W uchwale SN (7) z 26.07.2019 r., I NOZP 1/19, OSNKN 2020/1, poz. 1, SN uznał, że wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2, przy czym sędzia objęty takim wnioskiem o wyłączenie może zasiadać w składzie sądu rozpoznającego ten wniosek. W uzasadnieniu uchwały sąd poddał analizie obie dotychczasowe rozbieżne linie orzecznicze.

9. Cechą, która powinna charakteryzować każdego sędziego, jest wewnętrzna wolność, która pozwala na bezstronne osądzenie każdej sprawy, nie wyłączając sprawy, w której stronami są nawet osoby bliskie, jednak istnieją także osąd zewnętrzny i wątpli-

wości wyrażane przez osoby postronne, których taka wewnętrzna wolność nie musi cechować. Właśnie wzgląd na ten osąd zewnętrzny nakazuje zachowanie szczególnej ostrożności i rozważenie w każdej sprawie, czy nie istnieje choćby potencjalny konflikt interesów, pozwalający na wyrażenie przez inne osoby wątpliwości co do bezstronności sędziego. Nie chodzi zatem o obiektywny brak bezstronności sędziego, ale o postrzeganie przez inne osoby dotyczących go okoliczności (wyrok SN z 5.06.2009 r., I CSK 465/08, LEX nr 510611).

10. Zniesienie ustawowego zakazu pełnienia funkcji sędziego w okręgu sądu, w którym ma siedzibę małżonek sędziego wykonujący zawód radcy prawnego czy adwokata, nakłada na oboje małżonków obowiązek szczególnej dbałości o to, żeby unikać sytuacji, które mogłyby dawać chociażby tylko pretekst do posądzenia o możliwość braku obiektywizmu w orzekaniu przez sędziego (wyrok SN z 24.07.2009 r., II CSK 61/09, OSNC-ZD 2010/B, poz. 51). Ponadto stosunki towarzysko-służbowe między sędziami sądu stanowią podstawę do wyłączenia sędziów na ich żądanie w sprawie dotyczącej małżonka sędziego, jeżeli mogłyby wywołać wątpliwości co do ich bezstronności i obiektywizmu (postanowienie SN z 8.06.1994 r., II PO 6/94, OSNAPiUS 1994/7, poz. 120).

11. Podstawę do wyłączenia sędziego w rozumieniu art. 49 może stanowić niechętny stosunek sędziego do strony okazywany w toku postępowania (postanowienie SN z 7.11.1984 r., II CZ 117/84, LEX nr 8643). Także ostry i subiektywny sposób reakcji sędziego na postawione mu zarzuty stanowi wystarczającą przyczynę wyłączenia go na jego wniosek na podstawie art. 49 (postanowienie SN z 18.04.1977 r., II CZ 32/77, LEX nr 7930).

12. Za okoliczność uzasadniającą wątpliwości co do bezstronności należy uznać rodzaj emocjonalnego zaangażowania sędziego w odniesieniu do strony postępowania sądowego bądź jej przedstawiciela. W orzecznictwie wskazuje się na przykłady relacji mogących ewentualnie uzasadniać wątpliwości co do bezstronności w konkretnej sprawie, a są to: przyjaźń, nienawiść, więź rodzinna, powiązania majątkowe, gospodarcze, jak również ujawniona niechęć lub sympatia do strony albo faworyzowanie jednej ze stron kosztem drugiej (wyrok SA w Łodzi z 2.10.2014 r., I ACa 342/14, LEX nr 1544871).

13. Podejmowane decyzje procesowe nie mogą być przedmiotem oceny w ramach wniosku o wyłączenie sędziego i nie uzasadniają wyłączenia sędziego (wyrok SA w Warszawie z 17.09.2018 r., VI ACa 204/18, LEX nr 2609043). Przeświadczenie strony co do tego, że sędzia prowadzi proces wadliwie, sprzecznie z regułami procedury cywilnej, samo w sobie nie świadczy o stronniczości sędziego (postanowienie SA w Krakowie z 26.06.2014 r., I ACz 1128/14, LEX nr 1483772).

14. Podstawą wyłączenia sędziego nie może być powołana przez stronę wadliwość oceny prawnej sprawy, kwestia ta może być bowiem badana jedynie w drodze zaskarżenia ewentualnego niekorzystnego rozstrzygnięcia do sądu drugiej instancji (postanowienie SN z 8.03.1972 r., I PZ 9/72, LEX nr 7068). Okoliczność, że sędzia reprezentuje pogląd prawny niekorzystny dla strony, nie stanowi podstawy wyłączenia go w świetle art. 49 (postanowienie SN z 20.02.1976 r., II CZ 8/76, LEX nr 7802). Również zarzut strony, że sędzia prowadzi postępowanie z naruszeniem przepisów procesowych, nie może być skuteczną podstawą wniosku o wyłączenie sędziego (postanowienie SN z 2.05.1974 r., I CZ 48/74, LEX nr 7479).

15. O możliwości wyłączenia sędziego od rozpoznania sprawy decyduje nie samo subiektywne przekonanie strony o braku jego bezstronności, ale faktyczne wystąpienie okoliczności uzasadniających to odczucie. Instytucja wyłączenia sędziego na wniosek nie jest bowiem związana z wystąpieniem jakiejkolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego rozpoznającego sprawę, ale z ujawnieniem się uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności sędziego. Przy tym ciężar uprawdopodobnienia wystąpienia takich okoliczności spoczywa na stronie składającej wniosek o wyłączenie sędziego (wyrok SN z 21.03.2018 r., V CSK 256/17, LEX nr 2511528). Orzeczenie o wyłączeniu sędziego staje się natomiast niezbędne, gdy strona ma chociażby subiektywną, ale uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego (postanowienie SN z 21.04.2011 r., III UZ 9/11, LEX nr 966824).

16. Postawienie sędziemu zarzutu uchybienia godności urzędu przez zaniechanie złożenia wniosku w trybie art. 49 jest w istocie zarzuceniem mu, że dopuścił się przewinienia służbowego polegającego na niezłożeniu, wbrew prawnemu szczególnemu obowiązkowi wynikającemu z art. 49, wniosku o wyłączenie go mimo istnienia do tego podstawy. Nie można, choćby nieumyślnie, uchybić godności urzędu przez zaniechanie złożenia wniosku o wyłączenie, a zarazem nie naruszyć normy zobowiązującej do złożenia takiego wniosku (wyrok SN z 24.11.2006 r., SNO 64/06, LEX nr 470239).

17. Udział we wcześniejszych etapach postępowania w sprawie sędziego, który nie brał udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, nie uzasadnia wyłączenia tego sędziego z orzekania z mocy samej ustawy (art. 48 § 1 pkt 5), ale mógłby usprawiedliwiać wyłączenie sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony w trybie art. 49 (wyrok SN z 9.01.2007 r., II PK 135/06, OSNP 2008/3–4, poz. 37).

18. Co do zasady udział sędziego w składzie sądu drugiej instancji rozpoznającego apelację, który uchylił orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania, nie stanowi samoistnej przyczyny wyłączenia go ze składu tego sądu orzekającego w sprawie powtórnie. W sytuacji wyjątkowej możliwe jest jednak wyłączenie sędziego na wniosek strony (art. 49), jeżeli w konkretnej sprawie, na skutek tego,

że wyraził on pogląd prawny rzutujący bezpośrednio na jej wynik, powstała uzasadniona wątpliwość co do jego bezstronności przy powtórnym rozpoznawaniu sprawy na skutek ponownego wniesienia apelacji dotyczącej tego samego problemu prawnego (postanowienie SN z 20.02.2013 r., III CSK 169/12, OSNC 2013/7–8, poz. 101).

19. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., zmieniona została treść art. 386 § 5. Obecnie przewiduje on, że w przypadku uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd rozpoznaje ją w tym samym składzie, chyba że nie jest to możliwe lub powodowałoby nadmierną zwłokę w postępowaniu. W dotychczasowym stanie prawnym w razie uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji rozpoznawał ją w innym składzie, przy czym rozwiązanie to było traktowane jako gwarancja niezawisłości i bezstronności sędziowskiej (zob. uwagi do art. 386).

20. Z punktu widzenia art. 6 EKPC nie ma zasadniczych przeszkód do udziału tego samego sędziego w różnych stadiach postępowania, ale nie można wyłączać sytuacji, w których bezstronność sędziego okaże się wątpliwa. Zależy to od okoliczności konkretnej sprawy. W odniesieniu do bezstronności sędziego zaleca się przeprowadzenie dwóch testów: testu obiektywnego, a więc dokonania oceny, czy niezależnie od indywidualnego zachowania się sędziego istnieją sprawdzalne fakty rodzące wątpliwości co do jego bezstronności, a w tym względzie mogą mieć również znaczenie atrybuty zewnętrzne, oraz testu subiektywnego, czyli uwzględnienia osobistych walorów sędziego, jego poglądów i przekonań (tak postanowienie SN z 20.02.2013 r., III CSK 169/12, OSNC 2013/7–8, poz. 101).

21. Zgłoszony w postępowaniu apelacyjnym wniosek strony o wyłączenie na podstawie art. 49 sędziego orzekającego w sądzie pierwszej instancji jest spóźniony (wyrok SN z 1.07.1998 r., I PKN 222/98, OSNAPiUS 1999/15, poz. 483). Stosownie do art. 49 wniosek o wyłączenie sędziego strona zgłasza na piśmie lub ustnie do protokołu w sądzie, w którym rozprawa się toczy. Z kolei art. 52 § 1 stanowi, że o wyłączeniu sędziego rozstrzyga sąd, w którym sprawa się toczy. *De lege lata* brakuje zatem możliwości orzekania przez sąd drugiej instancji o wyłączeniu sędziego sądu pierwszej instancji na wniosek zgłoszony przez stronę dopiero w trakcie postępowania apelacyjnego. Nie można bowiem tego wniosku traktować jako wniosku o wyłączenie sędziego sądu apelacyjnego, nie może też rozpatrywać wniosku o wyłączenie sędziego sąd wyższej instancji, przepis mówi bowiem o sądzie, w którym sprawa się toczy (postanowienie SN z 22.02.2012 r., II PK 267/11, LEX nr 1215282).

22. Jeżeli pomiędzy biegłym a jedną ze stron lub jej przedstawicielem zachodzi stosunek tego rodzaju, że mógłby wywoływać wątpliwości co do bezstronności biegłego, to brak stosownego wniosku strony i niezastosowanie przez sąd art. 49 nie stoi na prze-

szkodzie uwzględnieniu tej okoliczności w ramach sędziowskiej oceny wiarygodności i mocy dowodów na podstawie art. 233 § 1 (wyrok SN z 21.03.2001 r., I PKN 618/00, OSNP 2003/2, poz. 29).

23. Biegły sądowy nie powinien w tekście opinii zamieszczać uwag niemerytorycznych ani wyrażać swych ocen w nieodpowiedniej formie. Jest on powoływany przez sąd ze względu na swą wiedzę specjalną w danej dziedzinie potrzebną do rozstrzygnięcia sprawy, a takie uwagi i oceny zawsze obniżają wartość opinii biegłego oraz godzą w powagę wymiaru sprawiedliwości. Niemerytoryczne, wyrażające negatywne emocje uwagi zawarte w opinii biegłego sądowego pod adresem strony lub jej pełnomocnika mogą uzasadniać wątpliwości co do jego bezstronności i stanowić podstawę jego wyłączenia przez sąd na podstawie art. 281 w zw. z art. 49 (wyrok SN z 14.02.2013 r., II CSK 371/12, OSNC-ZD 2014/A, poz. 2).

24. Udział sędziego w rozpoznaniu sprawy i wydaniu orzeczenia przed ostatecznym rozstrzygnięciem wniosku strony o jego wyłączenie z przyczyn wskazanych w art. 49 nie stanowi uchybienia procesowego mającego wpływ na wynik sprawy, jeśli wniosek o wyłączenie sędziego okazał się bezzasadny i został prawomocnie oddalony (wyrok SN z 26.02.2002 r., I CKN 267/01, LEX nr 53296).

25. Sprzeczność składu sądu orzekającego z przepisami prawa nie zachodzi w przypadku, gdy sprawę rozpozna sąd w składzie sędziego, co do którego w ocenie strony istniały uzasadnione podstawy do wyłączenia na podstawie art. 49. W art. 379 pkt 4 chodzi bowiem o sprzeczność z przepisami procesowymi dotyczącymi składu sądu oraz przepisami ustrojowymi dotyczącymi zasad delegowania sędziów do innego sądu przewidzianych w Prawie o ustroju sądów powszechnych (wyrok SN z 9.12.2009 r., IV CSK 242/09, LEX nr 677897).

26. Na podstawie art. 401 pkt 1 nie można żądać wznowienia postępowania z powodu nieważności, jeżeli w składzie sądu orzekał sędzia, który mógł być wyłączony na własne żądanie lub na wniosek strony na podstawie art. 49, lecz nie był wyłączony z mocy samej ustawy na podstawie art. 48 (postanowienie SN z 20.06.2007 r., I PZ 9/07, OSNP 2008/17–18, poz. 257). Okoliczność, że sędzia jest znajomym strony, może być rozważana jako uzasadniająca wyłączenie sędziego na mocy postanowienia sądu (art. 49), ale nie stanowi podstawy wznowienia, o której mowa w art. 401 pkt 1 (postanowienie SN z 23.02.2018 r., III CZ 2/18, LEX nr 2490606).

27. Sędzia wyłączony z mocy ustawy w rozumieniu art. 379 pkt 4 to jedynie sędzia, który podlegał wyłączeniu na podstawie art. 48, 398^{15} § 2 oraz art. 413. Natomiast w przypadku gdy sędzia podlegał wyłączeniu na wniosek strony, może to być przedmiotem tzw. innego naruszenia prawa procesowego, które mogło mieć wpływ na wynik

sprawy. Jednakże w sytuacji gdy zasadny wniosek strony o wyłączenie sędziego nie został rozpoznany do czasu ukończenia postępowania przed sądem pierwszej instancji, należy przyjąć, że doszło do nieważności postępowania na podstawie określonej w art. 379 pkt 5. Wymieniona przyczyna nieważności zachodzi niezależnie od tego, czy strona zgłosiła wniosek o wyłączenie sędziego, podnosiła zarzut, że w składzie sądu uczestniczy sędzia podlegający wyłączeniu z mocy ustawy albo w inny sposób sygnalizowała takie uchybienie (wyrok SN z 28.11.2019 r., III CSK 275/17, LEX nr 2772859).

28. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., do komentowanego artykułu został dodany § 2. Przepis ten stanowi, że za okoliczność, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie, nie uważa się wyrażenia przez sędziego poglądu co do prawa i faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu lub nakłanianiu do ugody. Uchwalenie powołanego przepisu było skorelowane z innymi zmianami wprowadzonymi do Kodeksu postępowania cywilnego, m.in. przepisami dotyczącymi organizacji postępowania. W szczególności art. 205^6 przewiduje, że podczas posiedzenia przygotowawczego przewodniczący składu ma za zadanie wyjaśnić stanowiska stron (także w zakresie ich aspektów prawnych) oraz skłaniać strony do pojednania i dążyć do ugodowego rozwiązania sporu, wspierając je w formułowaniu propozycji ugodowych, a także wskazując sposoby i skutki rozwiązania sporu (w tym skutki finansowe). Realizacja powyższych zadań wymaga od sędziego wyrażenia poglądu co do prawa i faktów już w toku procesu, bez oczekiwania do etapu wydania wyroku w sprawie.

29. Jednak w piśmiennictwie trafnie wskazuje się, że celem podejmowanych przez sędziego działań polegających na wyjaśnieniu stronom prawnych aspektów ich stanowisk powinno być nakłanianie stron do sprawnego rozwiązania sporu (np. przez cofniecie pozwu lub uznanie powództwa) albo do zawarcia ugody. Tylko wówczas czynności te będą mieściły się w hipotezie art. 49 § 2. Natomiast jeżeli sędzia będzie wyrażał podczas procesu poglądy wspomagające stanowisko jednej ze stron, z pokrzywdzeniem drugiej strony, tego rodzaju postępowanie będzie świadczyło o braku jego bezstronności i powinno podlegać ocenie na podstawie art. 49 § 1.

30. Złożenie przez stronę wniosku o wyłączenie sędziego, gdy jego działania mieszczą się w hipotezie art. 49 § 2, jest prawnie dopuszczalne. Przypadek ten nie został bowiem wymieniony w art. 53^1 § 1. Dlatego wniosek taki podlega merytorycznemu rozpoznaniu po odebraniu wyjaśnień od sędziego (art. 52 § 2). Rozpoznając wniosek, sąd bada, czy w sprawie zachodzi negatywna przesłanka wyłączenia sędziego wymieniona w art. 49 § 2. Jeżeli przesłanka ta występuje, wniosek powinien zostać oddalony. Natomiast brak tej przesłanki umożliwia uwzględnienie wniosku, o ile zarazem zachodzi przesłanka pozytywna wskazana w art. 49 § 1.

31. Szczególny tryb rozpoznawania wniosków o wyłączenie sędziów został przewidziany w art. 26 § 2 i 3 u.SN W uzasadnieniu postanowienia z 3.06.2020 r., I NWW 28/20, www.sn.pl, SN wyjaśnił, że art. 26 § 2 u.SN reguluje właściwość Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego do rozpoznawania: po pierwsze – wniosków lub oświadczeń dotyczących wyłączenia sędziego (co związane jest z uregulowaną w art. 49 k.p.c. instytucją wyłączenia sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony – *iudex suspectus*), a po drugie – wniosków o oznaczenie sądu (co związane jest z uregulowaną w art. 45 k.p.c. instytucją oznaczenia sądu). W art. 26 § 2 zdanie pierwsze *in fine* u.SN określono natomiast zarzuty, których wystąpienie we wniosku lub oświadczeniu skutkuje przyznaniem właściwości do ich rozpoznania Izbie. W doktrynie wskazuje się, że przymiot niezawisłości tradycyjnie dotyczy konkretnych osób piastujących władzę sądowniczą, natomiast pojęcie niezależności odnoszone jest do sądów jako organów władzy publicznej.

Art. 50. [Wniosek o wyłączenie]

§ 1. Wniosek o wyłączenie sędziego strona zgłasza na piśmie lub ustnie do protokołu w sądzie, w którym sprawa się toczy, uprawdopodabniając przyczyny wyłączenia.
§ 2. Strona, która przystąpiła do rozprawy, powinna uprawdopodobnić ponadto, że przyczyna wyłączenia dopiero później powstała lub stała się jej znana.
§ 3. Do czasu rozstrzygnięcia wniosku o wyłączenie sędziego:
1) sędzia, którego dotyczy wniosek, może podejmować dalsze czynności;
2) nie może zostać wydane orzeczenie lub zarządzenie kończące postępowanie w sprawie.

1. Legitymację do zgłoszenia wniosku o wyłączenie sędziego ma każdy z podmiotów postępowania, w szczególności strona w procesie, uczestnik w postępowaniu nieprocesowym, interwenient uboczny, przedstawiciel strony, a także inne podmioty występujące w procesie (prokurator, organizacja pozarządowa, inspektor pracy, powiatowy lub miejski rzecznik konsumentów).

2. Zgodnie z art. 50 § 1 wniosek o wyłączenie sędziego może być złożony na piśmie lub ustnie do protokołu w sądzie. Wniosek o wyłączenie sędziego musi określać osobę sędziego oraz wskazywać zindywidualizowane przyczyny wyłączenia. Jeżeli wniosek dotyczy większej liczby sędziów, wszyscy oni muszą być oznaczeni przez wskazanie imion i nazwisk, a przyczyny wyłączenia powinny być odniesione do każdego z nich (postanowienie SN z 21.04.2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004/12, poz. 207).

3. Strona ma obowiązek uprawdopodobnić przyczyny wyłączenia poprzez wskazanie istotnych dowodów, a strona, która przystąpiła do rozprawy, powinna uprawdopodobnić ponadto, że przyczyna wyłączenia dopiero później powstała lub stała się jej

znana. Przez przystąpienie do rozprawy rozumie się nie tylko zajęcie stanowiska merytorycznego, lecz także zgłoszenie zarzutów formalnych. Powyższe ograniczenie czasowe dotyczy wyłącznie wniosku zgłaszanego na podstawie art. 49.

4. Braki formalne wniosku o wyłączenie sędziego podlegają uzupełnieniu w trybie art. 130 (tak postanowienie SN z 21.04.2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004/12, poz. 207).

5. Złożenie wniosku o wyłączenie sędziego jest niezbędne w przypadku wystąpienia przyczyn określonych w art. 49. Natomiast w sytuacji wyłączenia sędziego z mocy ustawy (art. 48), co do zasady, wniosek jest niepotrzebny. Jednakże jego złożenie jest dopuszczalne, a nawet uzasadnione w sytuacjach wątpliwych.

6. Artykuł 50 § 3 został zmieniony nowelizacją z 10.07.2015 r., która weszła w życie z dniem 8.09.2016 r. W poprzednim stanie prawnym obowiązywała zasada, że do czasu rozstrzygnięcia wniosku o wyłączenie sędzia powinien powstrzymać się od podejmowania czynności w sprawie, mógł on tylko spełniać czynności niecierpiące zwłoki. W obecnym stanie prawnym do czasu rozstrzygnięcia wniosku sędzia, którego wniosek ten dotyczy, może podejmować dalsze czynności, nie może jednak wydać orzeczenia lub zarządzenia kończącego postępowanie w sprawie. Rozwiązanie to jest racjonalne, ponieważ uwzględniając wniosek o wyłączenie sędziego, sąd znosi postępowanie w zakresie obejmującym udział tego sędziego w sprawie po złożeniu wniosku (art. 52 § 3). Natomiast zniesienie postępowania w tym zakresie nie byłoby możliwe, gdyby zostało zakończone wydaniem orzeczenia lub zarządzenia kończącego postępowanie w sprawie.

7. Orzeczeniami kończącymi postępowanie w sprawie są: wyrok, wyrok zaoczny, postanowienie co do istoty sprawy wydane w postępowaniu nieprocesowym, nakaz zapłaty. W judykaturze i piśmiennictwie za kończące postępowanie w sprawie uważa się te postanowienia, które kończą całość postępowania, a nie tylko jego fragment (np. postanowienie o umorzeniu postępowania w całości, postanowienie o odrzuceniu pozwu). Są to postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku oraz postanowienia dotyczące całości sprawy, będące ostatnim orzeczeniem wydanym w postępowaniu (uzasadnienie uchwały SN z 6.10.2000 r., III CZP 31/00, OSNC 2001/2, poz. 22). Natomiast zarządzeniem kończącym postępowanie nie jest zarządzenie o zwrocie pozwu, ponieważ kończy ono tylko etap weryfikacji spełnienia wymagań formalnych pozwu, która jest dokonywana przed wszczęciem postępowania w sprawie.

8. Udział sędziego w rozpoznaniu sprawy i wydaniu orzeczenia przed ostatecznym rozstrzygnięciem wniosku strony o jego wyłączenie z przyczyn wskazanych w art. 49 nie stanowi uchybienia procesowego mającego wpływ na wynik sprawy, jeśli wniosek

o wyłączenie sędziego okazał się bezzasadny i został prawomocnie oddalony (wyrok SN z 26.02.2002 r., I CKN 267/01, LEX nr 53296). Jednakże gdy wniosek o wyłączenie na podstawie art. 49 okaże się uzasadniony, czynności procesowe podjęte przez sędziego stanowią uchybienie procesowe mogące mieć wpływ na wynik sprawy, lecz nie powodują nieważności postępowania.

9. Wyłączenie sędziego na podstawie art. 49 poddane jest innym rygorom, gdy z żądaniem wyłączenia występuje sędzia, i innym, gdy z wnioskiem występuje strona. Różnicę tę sygnalizuje przede wszystkim sama redakcja powołanego przepisu, który przewiduje dwie formy wyrażenia woli przez sędziego i przez stronę. O ile bowiem strona zgłasza wniosek, o tyle sędzia zgłasza żądanie jego wyłączenia. Z kolei w myśl art. 50 wniosek o wyłączenie sędziego zgłoszony przez stronę powinien zawierać przyczyny go uprawdopodobniające, natomiast zgodnie z art. 51 sędzia ma jedynie obowiązek zawiadomienia o zachodzącej podstawie wyłączenia. Te różnice terminologiczne pozwalają zatem na sformułowanie ogólnej tezy, że z woli ustawodawcy wniosek strony poddany zostaje surowszym wymaganiom niż wniosek (żądanie) samego sędziego (postanowienie SA w Rzeszowie z 10.09.2013 r., III AUz 113/13, LEX nr 1362806).

Art. 51. [Zawiadomienie o podstawie wyłączenia]

Sędzia zawiadamia sąd o zachodzącej podstawie swojego wyłączenia.

1. Przepis art. 51 określa postępowanie sędziego, który uważa, że zachodzi podstawa określona w art. 49, i żąda wyłączenia. Sędzia ten ma obowiązek zawiadomić sąd o zachodzącej podstawie swego wyłączenia.

2. Złożenie zawiadomienia przez sędziego jest niezbędne w przypadku wystąpienia przyczyn określonych w art. 49, gdyż stanowi ono żądanie wyłączenia zgłoszone przez sędziego. Natomiast w sytuacji wyłączenia sędziego z mocy ustawy (art. 48), co do zasady, zawiadomienie jest niepotrzebne. Jednakże jego złożenie jest dopuszczalne, a nawet uzasadnione w sytuacjach wątpliwych, kiedy celowe jest rozstrzygnięcie, czy wyłączenie z mocy ustawy ma miejsce.

3. Komentowany artykuł został zmieniony nowelizacją z 10.07.2015 r., która weszła w życie z dniem 8.09.2016 r. W poprzednim stanie prawnym obowiązywała zasada, że równocześnie ze złożeniem zawiadomienia sędzia powinien wstrzymać się od udziału w sprawie. Wobec zmiany treści art. 50 § 3 obowiązek ten został uchylony. W obecnym stanie prawnym do czasu rozstrzygnięcia wniosku sędzia, którego wniosek ten dotyczy, może podejmować dalsze czynności, nie może jednak wydać orzeczenia lub zarządzenia kończącego postępowanie w sprawie.

4. W dotychczasowym orzecznictwie wskazywano, że czynności procesowe dokonane z udziałem sędziego, który – wbrew nakazowi wynikającemu z art. 51 – nie powstrzymał się od udziału w sprawie, nie powodują nieważności postępowania, jeżeli podstawą wyłączenia sędziego jest art. 49. Przepis art. 379 pkt 4 dotyczy bowiem wyłączenia sędziego z mocy ustawy (postanowienie SN z 4.12.2015 r., II CSK 249/15, LEX nr 1959479).

5. Zaskarżeniu w trybie art. 394 § 1 pkt 10 (obecnie art. 394^{1a} § 1 pkt 10) nie podlega postanowienie sądu w przedmiocie wyłączenia sędziego, zawierające zarówno negatywną, jak i pozytywną decyzję w tej kwestii, wydane w wyniku zawiadomienia dokonanego poprzez samego sędziego w trybie art. 51 (uchwała SN z 20.06.1969 r., III CZP 33/69, OSNCP 1970/3, poz. 42).

Art. 52. [Rozpoznanie wniosku o wyłączenie]

§ 1. O wyłączeniu sędziego rozstrzyga sąd, w którym sprawa się toczy, a gdyby sąd ten nie mógł wydać postanowienia z powodu braku dostatecznej liczby sędziów – sąd nad nim przełożony.
§ 2. Postanowienie wydaje się po złożeniu wyjaśnienia przez sędziego, którego wniosek dotyczy. W przypadku niezłożenia wyjaśnienia w terminie dwóch tygodni od dnia wpływu wniosku do sądu właściwego, a jeśli był dotknięty brakami – od dnia ich usunięcia, wniosek podlega rozpoznaniu bez wyjaśnienia, chyba że sąd uzna złożenie wyjaśnienia za konieczne.
§ 3. Uwzględniając wniosek o wyłączenie sędziego, sąd znosi postępowanie w zakresie obejmującym udział tego sędziego w sprawie po złożeniu wniosku, chyba że czynności przez niego podejmowane były czynnościami niecierpiącymi zwłoki.

1. O wyłączeniu sędziego rozstrzyga sąd, w którym sprawa się toczy, niezależnie od instancji. Jednak gdy sąd właściwy nie może wydać postanowienia z powodu braku dostatecznej liczby sędziów, o wyłączeniu sędziego rozstrzyga sąd nad nim przełożony.

2. Przy ustaleniu, czy zachodzi przewidziany w art. 52 § 1 brak dostatecznej liczby sędziów do rozstrzygania o wyłączeniu sędziego, należy mieć na uwadze wszystkich sędziów sądu, w którym sprawa się toczy, a nie tylko sędziów jednego wydziału (postanowienie SN z 20.03.1968 r., II CO 2/68, OSNCP 1968/11, poz. 196).

3. W rozumieniu art. 52 § 1 sądem przełożonym nad sądem rejonowym jest sąd okręgowy, nad sądem okręgowym – sąd apelacyjny, a nad sądem apelacyjnym – Sąd Najwyższy (uchwała SN z 6.03.1998 r., III CZP 70/97, OSNC 1998/9, poz. 132; na temat sądu okręgowego jako sądu przełożonego zob. uwaga 5 do art. 44).

4. Zgodnie z art. 394^{1a} § 1 pkt 10 na postanowienie sądu pierwszej instancji, którego przedmiotem jest oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego, przysługuje zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji. Przepis ten odnosi się nie tylko do postanowień oddalających wniosek o wyłączenie sędziego wydanych przez sąd, w którym sprawa się toczy, lecz także do postanowień wydanych przez sąd przełożony (okręgowy lub apelacyjny), skoro sąd przełożony „podstawia się" niejako w miejsce sądu, który normalnie powinien wydać postanowienie w sprawie wyłączenia sędziego, i w ramach tego podstawienia działa jako sąd pierwszej instancji. W takich wypadkach z mocy ustawy następuje delegacja organu procesowego, niemająca wpływu na zagadnienie funkcjonalnej właściwości sądu, a konsekwencją takiej delegacji jest to, że sąd hierarchicznie wyższy działa nadal funkcjonalnie jako sąd pierwszej instancji (zob. uzasadnienie uchwały SN z 11.03.1968 r., III CZP 12/68, OSNCP 1968/11, poz. 180, oraz postanowienie SN z 18.11.2004 r., I CZ 145/04, LEX nr 585686).

5. Natomiast na postanowienie sądu pierwszej instancji uwzględniające wniosek o wyłączenie sędziego zażalenie nie przysługuje. Ponadto na postanowienie w sprawie rozstrzygnięcia żądania sędziego o jego wyłączenie z rozpoznania sprawy zażalenie nie przysługuje (uchwała SN z 20.06.1969 r., III CZP 33/69, OSNCP 1970/3, poz. 42).

6. Służebny charakter kwestii incydentalnych powoduje, że właściwy do ich rozpoznania jest w zasadzie (art. 52 § 1) ten sąd, przed którym toczy się postępowanie w sprawie głównej, a więc – jeżeli kwestia wyłączenia sędziów wyłoniła się przy rozpoznaniu przezeń apelacji – sąd apelacyjny, który jest zawsze sądem odwoławczym. Zgodnie z dotychczas wyrażanym poglądem (m.in. w uchwale SN (7) z 8.06.1988 r., III CZP 16/88, OSNCP 1989/1, poz. 6) sąd odwoławczy nie mógł być jednocześnie sądem rozpoznającym środek odwoławczy (co do istoty sprawy) i sądem pierwszej instancji (dla rozstrzygnięcia kwestii wpadkowej), co przemawiało za uznaniem, że zażalenie na postanowienie sądu apelacyjnego dotyczące wyłączenia sędziego było niedopuszczalne.

7. Jednakże w wyroku z 2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5, poz. 46, TK uznał art. 394^{1} § 2 w zakresie, w jakim nie przewidywał on możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, za niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. W uzasadnieniu wyroku Trybunał stwierdził, że wielokrotnie zdarzają się wypadki, gdy sąd drugiej instancji orzeka w kwestii, która nie była przedmiotem orzekania sądu pierwszej instancji. Określona w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego nie wymaga, aby środek zaskarżenia przysługiwał w każdej kwestii wpadkowej, ponieważ zasada ta dotyczy postępowania sądowego jako całości, a nie poszczególnych rozstrzygnięć.

8. Potrzeba zaskarżalności orzeczenia może wynikać z ogólnego wymogu ukształtowania procedury sądowej w zgodzie z zasadami sprawiedliwości proceduralnej, lecz wówczas do oceny przepisu wykluczającego środek kontroli adekwatnym wzorcem jest art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. W ocenie Trybunału z punktu widzenia znaczenia i wpływu na wymiar sprawiedliwości nie jest istotne, czy zarzuty przedstawia się sędziom orzekającym w drugiej instancji, czy podobne lub identyczne zarzuty kieruje się pod adresem sędziów pierwszej instancji, gdyż potrzeba istnienia prawidłowego mechanizmu gwarancyjnego w obydwu przypadkach jest identyczna. Trybunał wskazał, że bez interwencji ustawodawcy nie jest możliwy pełny powrót do stanu konstytucyjności na tle analizowanej sprawy mechanizmu wyłączenia sędziego.

9. Wyrazem interwencji ustawodawcy w tej sprawie było dodanie ustawą z 28.04.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 138, poz. 806) art. 394^2 k.p.c., który w § 1^1 pkt 2 stanowi, że na postanowienie sądu drugiej instancji oddalające wniosek o wyłączenie sędziego przysługuje zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji. Natomiast nadal aktualny jest pogląd SN zawarty uchwale z 8.06.1988 r., III CZP 16/88, OSNCP 1989/1, poz. 6, że na postanowienie sądu okręgowego oddalające wniosek o wyłączenie sędziego tego sądu rozpoznającego sprawę w drugiej instancji nie przysługuje zażalenie do Sądu Najwyższego.

10. W dotychczasowym stanie prawnym postanowienie w przedmiocie wyłączenia sędziego wydawał sąd w składzie trzech sędziów, innych niż podlegający wyłączeniu. Jednakże § 2 komentowanego artykułu został zmieniony nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 21.08.2019 r. Obecnie postanowienie w przedmiocie wyłączenia sędziego wydaje sąd w składzie jednego sędziego (art. 47 § 3). Postanowienie to może zostać wydane na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3).

11. Wydanie postanowienia następuje po złożeniu wyjaśnienia przez sędziego podlegającego wyłączeniu. Przy tym wyjaśnienie, o którym mowa w art. 52 § 2 zdanie pierwsze, nie może ograniczać się do stwierdzenia, że nie zachodzą okoliczności wskazane w art. 49, gdyż o tym orzeka sąd. Sędzia powinien opisać, czy, a jeśli tak, to jakie zależności wiążą go ze stroną.

12. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 21.08.2019 r., § 2 komentowanego artykułu został zmieniony także w zakresie, w jakim dotyczy kwestii złożenia wyjaśnienia przez sędziego podlegającego wyłączeniu. Obecnie ustawodawca przewiduje, że w przypadku niezłożenia wyjaśnienia w terminie 2 tygodni od dnia wpływu wniosku do sądu właściwego, a jeśli był dotknięty brakami – od dnia ich usunięcia, wniosek ten podlega rozpoznaniu bez wyjaśnienia, chyba że sąd uzna złożenie wyjaśnienia za konieczne. Wprowadzona zmiana miała na celu przyspieszenie postępowania poprzez określenie ustawowego terminu oczekiwania na złożenie przez sędziego wyjaśnienia.

Konsekwencją uchybienia przez sędziego temu terminowi jest pominięcie jego stanowiska przy rozpoznawaniu wniosku o jego wyłączenie. Jednakże w razie istnienia wątpliwości co do okoliczności podawanych przez stronę sąd rozpoznający wniosek może uznać złożenie wyjaśnienia za konieczne i wówczas przyjmie wyjaśnienia od sędziego pomimo upływu terminu, o którym mowa w komentowanym przepisie.

13. Uwzględniając wniosek o wyłączenie sędziego, sąd znosi postępowanie w zakresie obejmującym udział tego sędziego w sprawie po złożeniu wniosku, chyba że czynności przez niego podejmowane były czynnościami niecierpiącymi zwłoki (§ 3 komentowanego artykułu). Zniesienie postępowania oznacza, że wszystkie czynności przeprowadzone z udziałem wyłączonego sędziego są uważane za niebyłe i powinny zostać powtórzone przez sąd. Nie obejmuje ono czynności niecierpiących zwłoki, a więc takich, których niedokonanie naraziłoby stronę na szkodę, uniemożliwiając lub utrudniając właściwe rozstrzygnięcie sprawy albo wykonanie orzeczenia. Do czynności takich należy zaliczyć np. zabezpieczenie dowodów.

14. Sąd Najwyższy wydaje postanowienia w przedmiocie wyłączenia sędziego na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3) w składzie jednego sędziego. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 u.SN Sąd Najwyższy orzeka w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ponieważ w art. 47 § 3 k.p.c. przewidziano, że postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego, należy przyjąć, że przepis ten uzasadnia w sprawach rozpoznawanych na posiedzeniach niejawnych odstępstwo od składu trzech sędziów Sądu Najwyższego.

15. Wydane przez Sąd Najwyższy postanowienie oddalające wniosek o wyłączenie sędziego nie podlega uzasadnieniu, nie przysługuje bowiem wobec niego środek odwoławczy. Wniosek o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia podlega zatem odrzuceniu (art. 357 § 2 zdanie drugie w zw. z art. 391 § 1 zdanie pierwsze i art. 398[21]; postanowienie SN z 4.04.2018 r., V CO 35/18, LEX nr 2499932).

Art. 53. (utracił moc)

Art. 53[1]. [Ponowny wniosek o wyłączenie]

§ 1. Niedopuszczalny jest wniosek o wyłączenie sędziego:
1) oparty wyłącznie na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach;
2) złożony po raz kolejny co do tego samego sędziego z powołaniem tych samych okoliczności.

§ 2. Wniosek, o którym mowa w § 1, pozostawia się w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności. To samo dotyczy pism związanych z jego wniesieniem. O po-

zostawieniu wniosku i pism związanych z jego wniesieniem zawiadamia się stronę wnoszącą tylko raz – przy złożeniu pierwszego pisma.
§ 3. W przypadku złożenia ustnie wniosku, o którym mowa w § 1, przewodniczący zawiadamia stronę o jego bezskuteczności.

1. Celem regulacji zawartej w art. 53[1] jest zapobieganie nadużywaniu instytucji wyłączenia sędziego do przewlekania postępowania przez składanie notorycznych wniosków w tym zakresie. Wprowadzenie uproszczonego sposobu załatwiania wniosków o wyłączenie sędziego już wcześniej rozstrzygniętych, opartych na tych samych przesłankach, miało wypełnić lukę powstałą po derogacji art. 53 (uznanego za niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP wyrokiem TK z 11.12.2002 r., SK 27/01, OTK-A 2002/7, poz. 93).

2. Nowelizacją z 4.07.2019 r., która weszła w życie z dniem 7.11.2019 r., treść komentowanego artykułu została zmieniona. Modyfikacja ta polegała – po pierwsze – na rozszerzeniu przesłanek skutkujących uznaniem wniosku za niedopuszczalny o przypadek oparcia go na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach, a po drugie – na zastąpieniu sankcji odrzucenia niedopuszczalnego wniosku pozostawieniem go w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności (w wypadku wniosku złożonego w formie pisemnej) lub jego bezskutecznością (w wypadku wniosku złożonego w formie ustnej). Celem wprowadzenia przez ustawodawcę powyższych zmian było przyspieszenie postępowania poprzez zdjęcie z sądu obowiązku wydawania postanowień o odrzuceniu niedopuszczalnych wniosków, a także uznanie za niedopuszczalne wniosków uzasadnianych przez strony wyłącznie ich niezadowoleniem z rozstrzygnięcia przez sąd o dowodach. Wydawanie przez sąd postanowień w przedmiocie zgłoszonych przez strony wniosków dowodowych nie jest bowiem przejawem faworyzowania jednych stron procesu względem pozostałych, lecz skutkiem dokonanej przez sąd oceny tych wniosków w aspekcie ich przydatności do dowodzenia faktów spornych, a przy tym istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy.

3. W dotychczasowym stanie prawnym wniosek o wyłączenie sędziego podlegał odrzuceniu, jeżeli został oparty na tych samych okolicznościach co poprzedni wniosek o wyłączenie tego samego sędziego. Natomiast obecnie za niedopuszczalny uznawany jest wniosek o wyłączenie sędziego:
1) oparty wyłącznie na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach lub
2) złożony po raz kolejny co do tego samego sędziego z powołaniem tych samych okoliczności.

4. Oparcie wniosku wyłącznie na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach oznacza, że w uzasadnieniu tego wniosku strona nie podaje innych okoliczności mogących wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego

w danej sprawie, lecz ogranicza się do kwestionowania trafności decyzji sądu w przedmiocie dopuszczenia określonych dowodów. Przesłanka wyłączności nie będzie spełniona wówczas, gdy strona obok podnoszenia okoliczności związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach dodatkowo powoła inne zarzuty mogące świadczyć o braku bezstronności sędziego. Wówczas wniosek o wyłączenie sędziego powinien zostać rozpoznany przez sąd merytorycznie.

5. Powtarzalność przyczyny wyłączenia sędziego podlega ocenie na podstawie porównania treści uzasadnień wniosków poprzedniego i kolejnego. Nie jest niedopuszczalny ponowny wniosek o wyłączenie tego samego sędziego, jeżeli został on oparty na innych okolicznościach niż wniosek poprzedni. Wniosek taki powinien zostać rozpoznany przez sąd merytorycznie.

6. Ustawą z 28.04.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 138, poz. 806) zmodyfikowano poprzednie brzmienie art. 53[1] w ten sposób, że wyeliminowano przesłankę odrzucenia wniosku o wyłączenie sędziego ze względu na jego oczywistą bezzasadność, co stanowiło realizację postulatu wynikającego z uzasadnienia wyroku TK z 2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5, poz. 46.

7. W dotychczasowym orzecznictwie wyjaśniono, że w uregulowaniu normatywnym zawartym w art. 53[1] chodzi o sąd w znaczeniu ustrojowym, a więc o odrzuceniu wniosku powinien orzec sąd, w którym sprawa się toczy (wyrok SA w Gdańsku z 8.02.2008 r., I ACa 1273/07, POSAG 2008/1, poz. 63). Zamiarem ustawodawcy było, aby ponowny wniosek o wyłączenie sędziego, oparty na tych samych okolicznościach, podlegał rozpoznaniu przez sąd, który rozpatruje daną sprawę, a więc przez skład orzekający w sprawie, w której zgłoszono wniosek, nawet wówczas, gdy wniosek ten dotyczy członka składu. Za powyższą interpretacją przemawiało samo brzmienie przepisu art. 53[1], z którego wynikało, że o odrzuceniu orzeka sąd rozpoznający sprawę. Jednakże w uchwale z 18.03.2011 r., III CZP 138/10, OSNC 2011/11, poz. 121, SN przyjął, że o odrzuceniu ponownego wniosku o wyłączenie sędziego opartego na tych samych okolicznościach orzeka sąd w składzie trzech sędziów, bez udziału sędziego, którego wniosek dotyczy.

8. W uzasadnieniu powołanej uchwały wskazano, że skoro komentowany przepis odsyłał do art. 51 w poprzednim brzmieniu, to sędzia, którego wniosek dotyczył, powinien wstrzymać się od udziału w sprawie. Natomiast, ponieważ rozpoznaniu podlegał wniosek o wyłączenie sędziego, zaś decyzja o jego odrzuceniu zapadała po dokonaniu jego wszechstronnej oceny, brak było podstaw do orzeczenia w jego przedmiocie w innym składzie niż określony w art. 52 § 2 w poprzednim brzmieniu. Jednakże po zmianie treści art. 53[1], polegającej na wyeliminowaniu przesłanki odrzucenia wniosku o wyłączenie sędziego ze względu na jego oczywistą bezzasadność, powyższy pogląd stał się dyskusyjny jako zbędnie odwołujący się do innych metod wykładni niż językowa.

Skoro przesłanką odrzucenia wniosku jest oparcie go na tych samych okolicznościach co poprzednio, stwierdzenie tego faktu nie wiąże się z potrzebą dokonywania merytorycznej oceny wniosku.

9. W obecnym stanie prawnym do sądu, w którym sprawa się toczy (art. 52 § 1), należy dokonanie oceny wniosku o wyłączenie sędziego w świetle przesłanek wymienionych w art. 53^1 § 1 pkt 1 i 2. W wyniku tej oceny sąd nie wydaje żadnego postanowienia. W razie pozytywnego jej wyniku przewodniczący składu dokonuje czynności faktycznej polegającej na pozostawieniu wniosku w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności i zawiadomieniu o tym strony (w wypadku wniosku złożonego w formie pisemnej) lub zawiadomieniu strony o jego bezskuteczności (w wypadku wniosku złożonego w formie ustnej), wydając w tym przedmiocie zarządzenie (art. 47 § 3^1). Dokonanie tej czynności nie powinno być poprzedzone złożeniem wyjaśnień przez sędziego, którego wniosek dotyczy. Zarządzenie przewodniczącego składu jest niezaskarżalne i może zostać wydane na posiedzeniu niejawnym.

10. O pozostawieniu wniosku o wyłączenie sędziego i pism związanych z jego wniesieniem w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności przewodniczący składu zawiadamia stronę wnoszącą je tylko raz – przy złożeniu pierwszego pisma (§ 2 komentowanego artykułu). W ten sposób ustawodawca odciążył sąd od obowiązku reagowania na każde pismo strony chcącej wywołać obstrukcję procesową poprzez składanie serii niedopuszczalnych wniosków. Doręczając powyższe zawiadomienie, przewodniczący powinien pouczyć stronę, że jej kolejne wnioski i pisma związane z ich wniesieniem zostaną pozostawione w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności. Natomiast w przypadku złożenia wniosku ustnie przewodniczący składu zawiadamia stronę o jego bezskuteczności (§ 3 komentowanego artykułu). Jeżeli wniosek został złożony podczas rozprawy, zawiadomienie może został dokonane ustnie, co powinno zostać odnotowane w protokole.

11. Zastosowanie przewidzianej w komentowanym artykule instytucji niedopuszczalności wniosku o wyłączenie sędziego nie wiąże się z potrzebą dokonywania merytorycznej oceny tego wniosku. Natomiast złożenie przez stronę wniosku o wyłączenie sędziego, gdy jego działania mieszczą się w hipotezie art. 49 § 2, jest prawnie dopuszczalne. Jednakże zaistnienie negatywnej przesłanki wyłączenia sędziego uzasadnia oddalenie wniosku w tym przedmiocie po jego merytorycznym rozpoznaniu.

Art. 54. [Wyłączenie ławników, innych organów i prokuratora]

Przepisy niniejszego działu, z wyłączeniem przepisu art. 48^1, stosuje się odpowiednio do wyłączenia referendarza sądowego, ławnika, jak również innych organów sądowych oraz prokuratora. Wniosek o wyłączenie referendarza sądowego oraz

ławnika sąd rozstrzyga zgodnie z przepisami niniejszego działu, a w pozostałych przypadkach przekazuje odpowiedniemu organowi nadrzędnemu.

1. Zapewnienie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w warunkach bezstronności wymaga objęcia instytucją wyłączenia nie tylko sędziów, lecz także ławników oraz innych organów sądowych (referendarzy sądowych, asesorów sądowych, protokolantów, komorników sądowych) i prokuratorów.

2. Zgodnie z art. 4 § 2 p.u.s.p. przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami. Natomiast z art. 169 § 1 i 2 p.u.s.p. wynika, że w zakresie orzekania ławnicy są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji RP oraz ustawom. Przy tym ławnik nie może przewodniczyć na rozprawie i naradzie ani też wykonywać czynności sędziego poza rozprawą.

3. Do wyłączenia ławników stosuje się odpowiednio przepisy regulujące instytucję wyłączenia sędziego (art. 48–53[1]). Wniosek o wyłączenie ławnika rozpoznaje sąd w składzie jednego sędziego, wydając postanowienie, które wyłącznie gdy oddala wniosek, podlega zaskarżeniu zażaleniem na podstawie art. 394[1a] § 1 pkt 10 (zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji) lub art. 394[2] § 1[1] pkt 2 (zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji).

4. Do wyłączenia osób wchodzących w skład tzw. innych organów sądowych oraz prokuratora przepisy regulujące instytucję wyłączenia sędziego stosuje się również odpowiednio, przy czym dotyczy to w zasadzie przyczyn wyłączenia (z urzędu i na wniosek), a nie procedury. Wnioski o wyłączenie pozostałych osób są bowiem przekazywane przez sąd odpowiednim organom nadrzędnym (m.in. prezesowi sądu, szefowi prokuratury bądź szefom innych organów), które rozpoznają je w drodze administracyjnej.

5. Rozpoznanie wniosku o wyłączenie komornika należy do właściwości sądu (uchwała SN z 9.12.2005 r., III CZP 113/05, OSNC 2006/11, poz. 185). Do wyłączenia komornika z prowadzenia egzekucji mają odpowiednio zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące wyłączenia sędziego, co oznacza, że komornik podlega wyłączeniu z tych samych przyczyn co sędzia, lecz zarządzenie w tej sprawie wydaje prezes właściwego sądu rejonowego, w którego okręgu ma być wszczęta lub toczy się egzekucja. Na zarządzenie prezesa sądu oddalające wniosek o wyłączenie komornika nie przysługuje zażalenie, skoro rozstrzygnięcie wniosku następuje nie w drodze postępowania sądowego, ale w drodze administracyjno-służbowej (uchwała SN z 3.04.1987 r., III CZP 12/87, OSNCP 1988/6, poz. 80). Podobne zażalenie nie przysługuje na zarządzenia prezesa sądu oddalające wnioski o wyłączenie pozostałych osób (m.in. protokolanta).

6. Protokolant jest z mocy samego prawa wyłączony z czynności urzędowych w sprawie, w której bądź sam jest stroną, bądź też jest kuratorem strony nieznanej z miejsca pobytu (wyrok SN z 8.11.1979 r., III CRN 199/79, OSNCP 1980/3, poz. 62).

7. Biegły nie należy do grupy „innych organów sądowych" w rozumieniu art. 54, dlatego przepis ten nie ma zastosowania do samego sposobu wyłączenia biegłego, a w szczególności do określenia podmiotu, któremu przysługuje kompetencja w zakresie wyłączenia. Zgodnie z art. 281 aż do ukończenia czynności biegłego strona może żądać jego wyłączenia z przyczyn, z jakich można żądać wyłączenia sędziego. Oznacza to, że w zakresie podstaw wyłączenia ma zastosowanie przepis art. 49 (*iudex suspectus*). Wniosek o wyłączenie sędziego rozpatrzyć może sąd orzekający, a nie podmioty wskazane w art. 54 (zob. uzasadnienie wyroku SN z 8.01.2004 r., I CK 17/03, LEX nr 567317).

8. Komentowany przepis został zmieniony z dniem 3.05.2012 r. przez art. 1 pkt 7 nowelizacji z 2011 r. poprzez objęcie jego dyspozycją, obok ławników i innych organów sądowych oraz prokuratora, także referendarzy sądowych. Przy tym do wyłączenia referendarzy sądowych (podobnie jak ławników) mają odpowiednio zastosowanie przepisy dotyczące wyłączenia sędziego, tj. art. 48–53[1].

9. Powyższe oznacza, że referendarz sądowy podlega wyłączeniu z mocy samej ustawy w przypadku spełnienia przesłanek określonych w art. 48 bądź sąd wyłącza go na jego żądanie lub na wniosek strony, gdy zaistnieją okoliczności określone w art. 49. Tryb zgłoszenia przez stronę wniosku o wyłączenie referendarza określony jest w art. 50, z art. 51 wynika zaś obowiązek zawiadomienia przez samego referendarza o zachodzącej podstawie wyłączenia oraz obowiązek powstrzymania się od udziału w sprawie. Tryb rozpoznania wniosku o wyłączenie referendarza wynika z art. 52 i 53[1].

10. Odpowiednie stosowanie do referendarzy sądowych przepisów o wyłączeniu sędziego jest uzasadnione faktem, że na podstawie art. 2 § 2 p.u.s.p. referendarze sądowi i starsi referendarze sądowi wykonują w sądach zadania z zakresu ochrony prawnej. Nie są to wprawdzie zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości, do których realizacji upoważnieni są wyłącznie sędziowie, lecz wykonywane przez nich czynności (m.in. rozpoznawanie wniosków o zwolnienie z kosztów sądowych i o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu, wydawanie nakazów zapłaty w postępowaniu upominawczym i wykonywanie wszystkich czynności w elektronicznym postępowaniu upominawczym, nadawanie klauzuli wykonalności niektórym tytułom egzekucyjnym, dokonywanie czynności w postępowaniu wieczystoksięgowym i rejestrowym) mają istotny wpływ na sytuację stron postępowania. Wymagało to wyposażenia stron w instrument pozwalający na zapewnienie bezstronności referendarzy sądowych.

11. Przed nowelizacją referendarz sądowy był zaliczany do kategorii „innych organów sądowych", stąd wniosek o jego wyłączenie podlegał przekazaniu „odpowiedniemu organowi nadrzędnemu", tj. prezesowi właściwego sądu. Prezes sądu rozstrzygał ten wniosek zarządzeniem wydawanym w trybie administracyjno-służbowym, a nie w drodze postępowania sądowego (por. uzasadnienie powoływanej już uchwały SN z 3.04.1987 r., III CZP 12/87, OSNCP 1988/6, poz. 80). Zarządzenie prezesa sądu, w przeciwieństwie do postanowienia sądu, było niezaskarżalne zażaleniem.

12. W przedmiocie wyłączenia referendarza sądowego orzeka sąd, w którym sprawa się toczy, bądź sąd nad nim przełożony (art. 52), a jego postanowienie oddalające wniosek o wyłączenie referendarza sądowego podlega zaskarżeniu zażaleniem na podstawie art. 394^{1a} § 1 pkt 10 (zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji) lub art. 394^{2} § 1^{1} pkt 2 (zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji).

13. Odpowiednie stosowanie art. 48^{1} do wyłączenia referendarza sądowego, ławnika, jak również innych organów sądowych oraz prokuratora zostało przez ustawodawcę wyłączone. Celem wprowadzenia powołanego przepisu było bowiem automatyczne usunięcie sytuacji, gdy w odbiorze społecznym może istnieć brak bezstronności pozostałych sędziów sądu właściwego zobligowanych do rozpoznania sprawy, od rozpoznania której wyłączony został któryś z sędziów tego sądu. Analogiczna obawa nie powstaje, gdy wyłączeniu podlegają ławnicy, inne organy sądowe (referendarze sądowi, asesorzy sądowi, protokolanci, komornicy sądowi) lub prokuratorzy.

TYTUŁ II
Prokurator

Literatura: **Białowąs E.**, *Prokurator w postępowaniu cywilnym i administracyjnym*, cz. 1, EP 2010/4; **Góra-Błaszczykowska A.**, *Wszczęcie postępowania cywilnego przez prokuratora w świetle zasady równości stron (kilka uwag na tle aktualnego stanu prawnego)*, OSAP 2008/5; **Jaworski A.**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym przed Sądem Najwyższym*, PPC 2011/3; **Kaczor R.**, *Wytoczenie powództwa przez prokuratora w sprawach o ojcostwo*, RiP 2011/17–18; **Kowalska M.**, *Koszty procesu w postępowaniu cywilnym z udziałem prokuratora*, R.Pr. 1998/1; **Wiśniewski P.**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, cz. 1, Prok. i Pr. 1997/10, cz. 2, Prok. i Pr. 1997/11; **Zawadzka Z.**, *Formy udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Prok. i Pr. 2009/10; Zawadzka Z., *Pozycja procesowa prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Prok. i Pr. 2010/6; **Zembrzuski T.**, *Rola Prokuratora Generalnego w cywilnym postępowaniu kasacyjnym*, Prok. i Pr. 2006/2.

Art. 55. [Powództwo na rzecz oznaczonej osoby]

Prokurator, wytaczając powództwo na rzecz oznaczonej osoby, powinien ją wskazać w pozwie. Nie dotyczy to spraw niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

1. Jednym z uprawnień prokuratora w procesie jest wytaczanie powództw na rzecz oznaczonej osoby. Prokurator działa wówczas w imieniu własnym, a jego legitymacja procesowa ma charakter formalny, tzn. wnosząc pozew, staje się on powodem w znaczeniu formalnym. Natomiast powodem w znaczeniu materialnym jest podmiot, na rzecz którego prokurator wytoczył powództwo.

2. Zgodnie z art. 7 prokurator wytacza powództwo, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Prokurator może występować ze wszystkimi rodzajami powództw: o ustalenie, o świadczenie, o ukształtowanie. Jednakże w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego

prokurator może wytaczać powództwa tylko w wypadkach wskazanych w ustawie. Są to powództwa o unieważnienie oraz ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa (art. 22 k.r.o.), o ustalenie lub zaprzeczenie macierzyństwa (art. 61^{16} k.r.o.), o ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa oraz o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa (art. 86 k.r.o.) i o rozwiązanie przysposobienia (art. 127 k.r.o.).

3. Prokurator może wytoczyć powództwo na rzecz nie tylko osoby fizycznej, lecz także osoby prawnej bądź mającej zdolność sądową jednostki organizacyjnej. Ma on obowiązek wskazać w pozwie tę osobę, podając jej imię i nazwisko lub nazwę, a także miejsce zamieszkania lub siedzibę i adres strony oraz odpowiednio jej numer PESEL, NIP lub KRS (art. 126 § 1 i 2). Wytoczenie powództwa przez prokuratora nie jest uzależnione od zgody tej osoby ani nawet od jej wiedzy.

4. Obowiązek wskazania osoby, na rzecz której prokurator wytacza powództwo, nie dotyczy spraw niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. W ten sposób ustawodawca nie wiąże prokuratora z jedną ze stron postępowania, lecz pozwala mu na samodzielne działanie dla dobra rodziny.

5. Zgodnie z art. 454 w sprawach o ustalenie macierzyństwa albo ojcostwa prokurator wskazuje w pozwie dziecko, na którego rzecz wytacza powództwo, oraz pozywa odpowiednio matkę dziecka albo domniemanego ojca, a jeżeli osoby te nie żyją, to kuratora ustanowionego na ich miejsce (§ 1); w sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa prokurator pozywa kobietę wpisaną jako matka w akcie urodzenia dziecka, mężczyznę, którego ojcostwo zostało ustalone z uwzględnieniem jej macierzyństwa, oraz dziecko, a jeżeli osoby te nie żyją, to kuratora ustanowionego na ich miejsce (§ 1^1); w sprawach o zaprzeczenie ojcostwa prokurator pozywa męża matki dziecka, a jeżeli ten nie żyje, to kuratora ustanowionego na jego miejsce, matkę dziecka, jeżeli ta żyje, oraz dziecko, a jeżeli dziecko nie żyje, to kuratora ustanowionego na jego miejsce (§ 2); w sprawach o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa prokurator pozywa dziecko, a jeżeli dziecko nie żyje, to kuratora ustanowionego na jego miejsce, oraz mężczyznę, który uznał ojcostwo, a jeżeli ten nie żyje, to kuratora ustanowionego na jego miejsce, a także matkę dziecka, jeżeli ta żyje (§ 3); w sprawach o rozwiązanie przysposobienia prokurator pozywa przysposabiającego oraz przysposobionego (§ 4).

6. W orzecznictwie wyjaśniono, że prokuratorowi przysługuje uprawnienie do wytoczenia powództwa o ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa oraz ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa, jeżeli wymaga tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego. Treść art. 86 k.r.o. w konfrontacji z art. 7 k.p.c. prowadzi do wniosku, że ocena występowania przytoczonych w nim materialnoprawnych przesłanek powództwa o ustalenie pochodzenia dziecka nie jest pozostawiona swobodnej ocenie prokuratora, w tym znaczeniu, że ich wykazanie przez prokuratora podlega w pierwszej

kolejności ocenie i weryfikacji przez sąd w okolicznościach każdego indywidualnie rozpatrywanego przypadku. Sąd Najwyższy zauważył, że ustawodawca nie powtórzył w tym przepisie zawartego w art. 7 k.p.c. sformułowania („jeżeli według jego oceny"), a ponadto w art. 22 i 127 k.r.o. nie zamieścił dodatkowych przesłanek w postaci dobra dziecka lub ochrony interesu społecznego. Świadczy to o celowym zróżnicowaniu (zawężeniu) przez ustawodawcę zakresu uprawnienia prokuratora do kwestionowania pochodzenia dziecka oraz wyrażeniu potrzeby istnienia sądowej kontroli celowości wytoczenia przez prokuratora powództwa o ustalenie pochodzenia dziecka, przede wszystkim w kontekście naczelnej zasady prawa rodzinnego, jaką jest zasada ochrony dobra dziecka (wyrok SN z 6.12.2019 r., V CSK 471/18, OSNC 2020/7–8, poz. 67).

7. W sprawach o zaprzeczenie ojcostwa prokurator ma samoistną legitymację czynną i tym samym może wytoczyć powództwo w każdym czasie, nie jest związany upływem terminu 6-miesięcznego i może, jeśli uzna, iż zachodzi potrzeba, z pozwem takim wystąpić (wyroki SN: z 19.10.1965 r., I CR 286/65, OSNCP 1966/5, poz. 86, oraz z 12.04.1966 r., I CR 66/66, LEX nr 5968). Samodzielność stanowiska prokuratora dotyczy jedynie spraw niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego.

8. Natomiast w pozostałych sprawach sytuacja materialnoprawna danego podmiotu warunkuje skuteczność czynności procesowych prokuratora. Przykładowo prokurator, wytaczając powództwo o uchylenie uchwały walnego zgromadzenia spółdzielni, jest związany terminem przewidzianym w art. 42 pr. spółdz. (uchwała SN z 24.01.1991 r., III CZP 82/90, OSNCP 1991/7, poz. 88). Gdy prokurator wnosi na podstawie art. 401 pkt 2 skargę o wznowienie postępowania, w którym nie uczestniczył, termin określony w art. 407 § 1 biegnie dla prokuratora od dnia, w którym dowiedział się on o wyroku (wyrok SN z 20.03.2009 r., II CSK 590/08, LEX nr 599759). Ponadto może zostać przeciwko prokuratorowi podniesiony zarzut przedawnienia.

9. W uchwale z 20.11.2015 r., III CZP 78/15, OSNC 2016/12, poz. 139, SN uznał, że w sprawie o stwierdzenie nieważności uchwały wspólników spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 252 § 1 k.s.h.) wytoczonej na podstawie art. 7 i 57 k.p.c. prokurator pozywa wyłącznie tę spółkę. W uzasadnieniu wyjaśnił, że legitymacja bierna została wyraźnie unormowana jedynie w sprawach o stwierdzenie nieważności uchwały wspólników (art. 252 § 1 k.s.h.) i w sprawach o stwierdzenie nieważności uchwały walnego zgromadzenia (art. 425 § 1 k.s.h.), w których powództwo wytacza się „przeciwko spółce". W piśmiennictwie i orzecznictwie jednolicie jednak przyjmuje się identyczne określenie legitymacji biernej również w innych sprawach odnoszących się do uchwał zgromadzenia spółki kapitałowej albo spółdzielni. Zasada ta obowiązuje również w razie wytoczenia powództwa przez prokuratora na podstawie art. 7 w zw. z art. 57 k.p.c.

10. Uprawnienie prokuratora do samodzielnego pozywania podmiotów konkretnego stosunku prawnego, stosownie do art. 7 i 56, będące jego legitymacją publicznoprawną, związane jest z nałożonymi zadaniami polegającymi na ochronie praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego (postanowienie SN z 3.12.2014 r., IV CSK 365/14, LEX nr 1566730).

11. Kompetencje obligatoryjne Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej nie pozostają w kolizji z kompetencjami prokuratora, gdy wytoczył on powództwo na rzecz Skarbu Państwa, ponieważ każdy z tych podmiotów działa samodzielnie i niezależnie. Występujący w trybie art. 55 prokurator nie jest Skarbem Państwa, tylko odrębnym, samodzielnym organem, nie podlega więc zastępstwu Prokuratorii. Ich wzajemne oddziaływanie procesowe określone jest w art. 56 § 1 zdanie drugie w ten sposób, że należy tu stosować odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym (wyrok SN z 23.03.2007 r., V CSK 60/07, LEX nr 315405).

Art. 56. [Wstąpienie do sprawy]

§ 1. Osobę, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, sąd zawiadamia o tym, doręczając jej odpis pozwu. Osoba ta może wstąpić do sprawy w każdym jej stanie w charakterze powoda; w tym wypadku do udziału prokuratora w sprawie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym.
§ 2. Prokurator nie może samodzielnie rozporządzać przedmiotem sporu.

1. Sąd ma obowiązek zawiadomić osobę, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, doręczając jej odpis pozwu. Zawiadomienie powinno nastąpić niezwłocznie po wpłynięciu pozwu do sądu, lecz nie później niż z chwilą wyznaczenia terminu pierwszej rozprawy, o którym osobę tę należy zawiadomić. Przy pierwszym doręczeniu osobę tę należy pouczyć, że służy jej prawo do wstąpienia do sprawy w każdym jej stanie w charakterze powoda.

2. Osoba, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, może wstąpić do sprawy w charakterze powoda w każdym jej stanie. Osoba ta po otrzymaniu zawiadomienia nie musi składać sądowi oświadczenia w tym przedmiocie, a nawet jeżeli złoży oświadczenie negatywne, to nie jest nim związana i w dowolnym czasie może wstąpić do sprawy (por. wyrok SN z 28.06.2001 r., I PKN 508/00, OSNP 2003/9, poz. 224). Wstąpienie do sprawy jest możliwe w każdym jej stanie, a więc w każdej instancji, a nawet na etapie postępowania toczącego się na skutek skargi kasacyjnej. Dopuszczalne jest złożenie oświadczenia o wstąpieniu do sprawy równocześnie z wniesieniem apelacji.

3. Do chwili wstąpienia do sprawy w charakterze powoda osoba, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, jest jedynie stroną w znaczeniu materialnym, lecz nie

formalnym. Mimo nieprzystąpienia tej osoby do sprawy, jest ona na podstawie wielu przepisów Kodeksu postępowania cywilnego traktowana jako strona postępowania i z nią związane są określone skutki procesowe. Konsekwencją powyższej konstrukcji jest oczywisty wymóg zachowania zdolności prawnej (art. 8 § 1 k.c.) i jej atrybutu – zdolności sądowej (art. 64 § 1 k.p.c.) – przez taki podmiot od chwili wniesienia pozwu do prawomocnego zakończenia procesu. Niespełnienie go skutkuje nieważnością postępowania na podstawie art. 379 pkt 2 k.p.c. (wyrok SN z 30.03.2012 r., III CSK 204/11, LEX nr 1212812).

4. Osoba ta, dopóki nie wstąpi do sprawy w charakterze powoda, może podejmować tylko czynności procesowe zmierzające do zrealizowania tego uprawnienia, inne zaś nie mogą odnieść skutku w zakresie merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy (wyrok SN z 28.09.1971 r., III PRN 63/71, OSNPG 1971/12, poz. 59).

5. W wypadku wstąpienia osoby do sprawy w charakterze powoda do udziału prokuratora w sprawie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym. W sprawie występuje wówczas dwóch powodów, tj. osoba będąca powodem i prokurator, przy czym nie zachodzi między nimi współuczestnictwo materialne ani formalne. Natomiast art. 56 § 1 nakazuje stosować do tej relacji odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym, albowiem w stosunku do każdego z powodów musi zapaść takie samo rozstrzygnięcie.

6. Zgodnie z art. 73 § 2 przy współuczestnictwie jednolitym czynności procesowe współuczestników działających są skuteczne wobec niedziałających, a do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa potrzeba zgody wszystkich współuczestników. Nie ulega wątpliwości, że czynności prokuratora są skuteczne wobec strony, czynności strony są zaś skuteczne wobec prokuratora. Przy tym strona po wstąpieniu do sprawy może dokonywać takich czynności procesowych, które są dopuszczalne ze względu na stan sprawy.

7. Natomiast w piśmiennictwie występuje rozbieżność poglądów co do zasad podejmowania czynności dyspozytywnych. Według pierwszego stanowiska czynności tych nie może podjąć samodzielnie żaden z powodów, natomiast według drugiego – czynności te mogą być podejmowane skutecznie przez samą stronę. To drugie stanowisko znajduje oparcie w orzecznictwie (zob. uzasadnienie uchwały SN (7) z 23.02.1970 r., III CZP 81/69, OSNCP 1970/7–8, poz. 119).

8. Zróżnicowane poglądy są prezentowane także w kwestii dopuszczalności cofnięcia pozwu przez stronę i prokuratora. Według jednego z nich cofnąć pozwu nie może samodzielnie żaden z powodów, natomiast według drugiego – prokurator może cofnąć pozew w zakresie jego udziału w postępowaniu i podobnie może uczynić strona. Oby-

dwa powyższe poglądy nie są w istocie wzajemnie sprzeczne, ponieważ do umorzenia postępowania może prowadzić wyłącznie cofnięcie pozwu przez stronę i prokuratora.

9. Zgodnie z art. 56 § 2 prokurator nie może samodzielnie rozporządzać przedmiotem sporu, a więc zrzec się roszczenia, ani zawrzeć ugody. Natomiast osoba, która przystąpiła do tego procesu w charakterze powoda, może samodzielnie skutecznie zrzec się przysługującego jej roszczenia, przy czym czynność ta na podstawie art. 203 § 4 podlega kontroli sądu, czy nie jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo czy nie zmierza do obejścia prawa (zob. uzasadnienie uchwały SN (7) z 23.02.1970 r., III CZP 81/69, OSNCP 1970/7–8, poz. 119).

10. Zgodnie z art. 17 u.k.s.c. w wypadku wstąpienia do sprawy osoby, na której rzecz prokurator wytoczył powództwo lub zgłosił wniosek o wszczęcie postępowania, pobiera się od tej osoby opłatę należną od takiego pozwu lub wniosku. Ma tu zastosowanie art. 130^3 § 2 k.p.c., zgodnie z którym przewodniczący wzywa zobowiązanego do uiszczenia opłaty, a w przypadku bezskutecznego upływu terminu sąd prowadzi sprawę bez wstrzymywania biegu postępowania, o obowiązku uiszczenia opłaty orzeka zaś w orzeczeniu kończącym sprawę w instancji, stosując odpowiednio zasady obowiązujące przy zwrocie kosztów procesu.

11. Do powództwa wytoczonego przez prokuratora na podstawie art. 7 oraz 55 i n. ma zastosowanie art. 106, w myśl którego udział prokuratora w sprawie nie uzasadnia zasądzenia zwrotu kosztów na rzecz Skarbu Państwa ani od Skarbu Państwa. Z wyraźnego brzmienia tego przepisu wynika, że chodzi w nim jedynie o koszty – od Skarbu Państwa lub na rzecz Skarbu Państwa – spowodowane udziałem prokuratora. Przepis ten nie normuje natomiast kosztów procesu spowodowanych udziałem w sprawie strony, w interesie której prokurator wytoczył powództwo, więc co do tych kosztów obowiązują zasady ogólne (postanowienie SN z 11.02.1977 r., I CZ 8/77, LEX nr 7912).

12. Zasądzenie kosztów procesu na podstawie art. 98 § 1 od strony, na rzecz której prokurator wystąpił z powództwem, mogłoby nastąpić, jeśliby ta osoba zrealizowała swoje prawa wynikające z art. 56 § 1 i wstąpiła do sprawy w charakterze powoda. Jeżeli w sprawie po stronie powodowej występował jedynie prokurator, od którego zasądzenie kosztów w myśl art. 106 nie wchodzi w rachubę, stronę pozwaną obciążają poniesione przez nią koszty (postanowienie SN z 23.10.1973 r., II CZ 173/73, LEX nr 7324).

Art. 57. [Pozew przeciwko wszystkim stronom]

Jeżeli prokurator, wytaczając powództwo, nie działa na rzecz oznaczonej osoby, wnosi on pozew przeciwko wszystkim osobom będącym stronami stosunku prawnego, którego dotyczy powództwo.

1. Prokurator może – z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie – w każdej sprawie, gdy wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego, wytoczyć powództwo: albo na rzecz oznaczonej osoby (ma w takim przypadku w sprawie legitymację formalną), albo nie działając na rzecz oznaczonej osoby, jedynie w interesie publicznym, tj. wyłącznie w celu ochrony praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego (ma w takim przypadku w sprawie legitymację materialną). Zasadność wystąpienia z odpowiednim powództwem jest pozostawiona decyzji prokuratora i nie podlega kontroli sądu (wyrok SN z 23.02.2017 r., V CSK 248/16, LEX nr 2327130).

2. Prokurator jest uprawniony do wytaczania powództw mających na celu ochronę praworządności lub interesu społecznego także w sytuacji, gdy nie działa na rzecz oznaczonej osoby. Chodzi tu wyłącznie o powództwa o ukształtowanie lub ustalenie, ponieważ powództwa o świadczenie zawsze zmierzają do realizacji interesu określonego podmiotu. W sprawach tych prokurator ma pozycję samodzielną, co wiąże się z posiadaniem własnej legitymacji procesowej i własnej legitymacji materialnoprawnej. Występująca w tej kategorii spraw legitymacja materialnoprawna prokuratora określana jest jako legitymacja publicznoprawna (postanowienie SN z 5.12.1979 r., II CZ 121/79, OSNCP 1980/6, poz. 124).

3. W orzecznictwie stwierdzono, że jeżeli prokurator wytoczył samoistne powództwo o ustalenie nieważności umowy, korzystając z umocowania określonego w art. 7 i 57, nie da się zdefiniować jego jednostkowego interesu prawnego w rozumieniu art. 189. Prokurator z mocy art. 7 i 57 zawsze bowiem działa w interesie publicznym w celu ochrony praworządności, a przesłanki tego działania nie podlegają kontroli ani ocenie sądu. W konsekwencji uprawnienie prokuratora do wszczęcia postępowania cywilnego na podstawie art. 7 legitymuje go również do zgłoszenia na podstawie art. 57 powództwa o ustalenie nieważności czynności prawnej (art. 189). Kompetencja prokuratora jest zatem ujęta szeroko, a zasadność wystąpienia ze stosownym powództwem jest podporządkowana autonomicznej decyzji prokuratora i nie podlega kontroli sądu. Prokurator może również wytoczyć powództwo samoistne (samodzielne), pozywając wszystkie osoby będące stronami stosunku prawnego, których współuczestnictwo jest konieczne. Wnosząc powództwo na podstawie art. 57, działa w celu ochrony praworządności, czyli w interesie publicznym, a więc zwykle wbrew interesom pozwanych osób, dlatego konieczność udziału stron stosunku prawnego w postępowaniu wszczętym przez prokuratora ma służyć ochronie ich interesów (wyrok SN z 26.04.2019 r., V CSK 90/18, LEX nr 2653100).

4. Wytaczając powództwo na podstawie art. 57, prokurator wnosi pozew przeciwko wszystkim osobom będącym stronami stosunku prawnego, którego dotyczy powództwo. W procesie tym występuje współuczestnictwo konieczne po stronie pozwanej

(art. 72 § 2), ponieważ przeciwko wskazanym osobom sprawa może się toczyć tylko łącznie. Jeżeli okaże się, że nie występują w charakterze pozwanych wszystkie osoby, których łączny udział w sprawie jest konieczny, sąd stosuje art. 195.

5. Legitymacja procesowa bierna w tej kategorii spraw wynika bądź z art. 57, bądź z przepisu szczególnego. Na przykład art. 448 § 1 stanowi, że jeżeli powództwo o unieważnienie małżeństwa wytacza prokurator, pozywa on oboje małżonków, a w wypadku śmierci jednego z nich – kuratora ustanowionego na miejsce zmarłego małżonka.

6. Uprawnienie prokuratora do żądania wszczęcia postępowania cywilnego na podstawie art. 7 legitymuje go również do zgłaszania na podstawie art. 57 powództwa o ustalenie nieważności czynności prawnej (art. 189) (wyrok SN z 2.08.2007 r., V CSK 109/07, OSNC 2008/9, poz. 107). Jednakże w sprawie o ustalenie nieważności umowy warunkiem zgłoszenia takiego żądania jest wykazanie przez powoda, również gdy jest nim prokurator, interesu prawnego w rozumieniu art. 189, który nie może być w tym wypadku utożsamiany z interesem społecznym, o jakim mowa w art. 7 i 57. Legitymacja z art. 7 i 57 polega na tym, że akcja prokuratora ma na celu obronę interesu publicznego, nie jest to jednakże równoznaczne z interesem prawnym w rozumieniu art. 189 (wyrok SN z 3.02.1999 r., III CKN 167/98, LEX nr 483310).

7. Przepis art. 98 nie daje podstawy do dokonania w orzeczeniu kończącym sprawę wzajemnych rozliczeń z tytułu poniesionych kosztów procesu pomiędzy osobami występującymi po tej samej stronie procesu. Zasada ta ma zastosowanie również w wypadku wytoczenia powództwa przez prokuratora niedziałającego na rzecz oznaczonej osoby przeciwko wszystkim osobom będącym stronami danego stosunku prawnego (postanowienie SN z 21.10.1982 r., IV CZ 132/82, LEX nr 8475).

Art. 58. [Zakres *rei iudicatae*]

Wyrok prawomocny zapadły w sprawie wytoczonej przez prokuratora ma powagę rzeczy osądzonej pomiędzy stroną, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, a stroną przeciwną. Jednakże w sprawach o roszczenia majątkowe prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie pozbawia strony zainteresowanej, która nie brała udziału w sporze, możności dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone.

1. Powaga rzeczy osądzonej prawomocnych wyroków zapadłych w sprawach wytoczonych przez prokuratora na rzecz oznaczonych osób (art. 55) obejmuje te osoby i ich przeciwników procesowych. Występuje ona niezależnie od tego, czy osoba, na której rzecz prokurator wytoczył powództwo, wstąpiła do procesu, czy też nie.

2. W sprawach niemajątkowych oraz majątkowych dotyczących ustalenia lub ukształtowania stosunku prawnego lub prawa powaga rzeczy osądzonej dotyczy prawomocnych wyroków uwzględniających, a także oddalających powództwo (art. 366).

3. Jednak w sprawach o roszczenia majątkowe, w sytuacji gdy osoba, na której rzecz prokurator wytoczył powództwo, nie wstąpiła do procesu, powaga rzeczy osądzonej dotyczy wyłącznie prawomocnych wyroków zasądzających roszczenie. Nie są nią natomiast objęte prawomocne wyroki oddalające powództwo w całości lub w części. Wówczas strona zainteresowana, która nie brała udziału w sporze, ma możliwość dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone. Uprawnienie to ma wyłącznie strona, a nie prokurator.

4. Przepis art. 58 zdanie drugie ma odpowiednie zastosowanie do powództwa cywilnego wytoczonego przez prokuratora w postępowaniu karnym na rzecz pokrzywdzonego. Jeżeli pokrzywdzony nie popierał w postępowaniu karnym powództwa cywilnego prokuratora, to prawomocne zasądzenie na jego rzecz pewnej kwoty tytułem zadośćuczynienia nie stoi na przeszkodzie wytoczeniu przez niego powództwa cywilnego o zasądzenie wyższego zadośćuczynienia (wyrok SN z 11.02.1971 r., III CRN 521/70, OSNCP 1971/11, poz. 202).

5. Jeżeli osoba, na której rzecz prokurator wytoczył w postępowaniu karnym powództwo adhezyjne, nie wstąpiła do sprawy (art. 56 § 1 zdanie drugie), mimo że brała udział w postępowaniu karnym jako oskarżyciel posiłkowy i powództwo prokuratora popierała w rozmiarze zgłoszonym w pozwie jako odszkodowanie częściowe, to prawomocne zasądzenie w wyroku skazującym na rzecz tej osoby kwoty żądanej w pozwie prokuratora z tytułu zadośćuczynienia pieniężnego nie pozbawia jej możności dochodzenia wyższego zadośćuczynienia w odrębnym procesie (uchwała SN z 18.02.1976 r., III CZP 3/76, OSNCP 1976/11, poz. 236).

Art. 59. [Zawiadomienie prokuratora]

Sąd zawiadamia prokuratora o każdej sprawie, w której udział jego uważa za potrzebny.

1. Zawiadomienie prokuratora o sprawie może nastąpić w każdym stadium postępowania poprzez doręczenie mu pisma zawierającego opis stanu faktycznego sprawy wraz z uzasadnieniem, dlaczego sąd uznał udział prokuratora za potrzebny. Prokurator nie jest związany zawiadomieniem i samodzielnie podejmuje decyzję o wstąpieniu do sprawy po dokonaniu uprzednio oceny przedstawionych przez sąd okoliczności. Oznacza to, że czynność zawiadomienia pełni funkcję sygnalizacyjną.

2. Zawiadomienie prokuratora jest bezprzedmiotowe w sytuacji, gdy przepis szczególny przewiduje obligatoryjny udział prokuratora w sprawie (art. 546 § 2 – sprawy o ubezwłasnowolnienie).

3. Ustawodawca nie sprecyzował przesłanek zawiadomienia prokuratora o sprawie, pozostawiając decyzję w tym względzie ocenie sądu dokonanej na podstawie okoliczności konkretnej sprawy. Jednakże podejmując decyzję w przedmiocie zawiadomienia prokuratora, sąd powinien uwzględnić treść art. 7, z którego wynika, że prokurator może wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego.

4. Ocena, czy wystąpiła potrzeba udziału prokuratora w konkretnej sprawie, należy do sądu, który dokonuje jej na podstawie okoliczności faktycznych sprawy oraz kierując się oceną prawną, a zwłaszcza oceną istoty i stopnia komplikacji problemów prawnych (postanowienie SN z 13.06.1997 r., I CKN 182/97, LEX nr 50612).

5. Sąd ma obowiązek uznania udziału w sprawie prokuratora za potrzebny i zawiadomienia go o sprawie, gdy strona znajduje się w stanie wyłączającym świadome i swobodne podjęcie decyzji. Rozpoznanie, bez zawiadomienia o sprawie prokuratora, apelacji strony chorej psychicznie i na skutek choroby niezdolnej do świadomego podejmowania decyzji, niemającej ustanowionego pełnomocnika procesowego, pozbawia stronę możności obrony swoich praw, co powoduje nieważność postępowania (wyrok SN z 6.04.2005 r., III CK 319/04, LEX nr 175997).

6. Jeżeli sąd dojdzie do przekonania, że osoba będąca stroną w procesie ze względu na jej stan psychiczny znajduje się w stanie trwale wyłączającym świadome i swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli, a stan ten zagraża jej interesom, powinien uznać udział prokuratora za potrzebny i zawiadomić go o tym. W razie zaś wystąpienia prokuratora z wnioskiem o ubezwłasnowolnienie tej osoby sąd powinien zawiesić postępowanie w procesie (wyrok SN z 6.02.1969 r., III CRN 403/68, LEX nr 6451).

7. Jednakże samo zawiadomienie prokuratora w celu rozważenia kwestii wystąpienia o ubezwłasnowolnienie strony procesowej nie upoważnia sądu do zawieszenia postępowania w sprawie do czasu podjęcia przez prokuratora decyzji w tym przedmiocie. Dopiero złożenie przez prokuratora wniosku o ubezwłasnowolnienie strony procesowej uzasadniałoby zawieszenie toczącego się postępowania, złożenie bowiem takiego wniosku budziłoby wątpliwość, czy strona ta ma zdolność do czynności procesowych (postanowienie SN z 19.03.1974 r., I CZ 24/74, LEX nr 7435).

8. Niezawiadomienie prokuratora o terminach posiedzeń sądu pomimo zgłoszenia przez niego udziału w sprawie stanowi uchybienie procesowe, które może mieć wpływ

na wynik sprawy, gdyż uczestnictwo prokuratora powinno się przyczynić do wyjaśnienia sprawy. Uchybienie to nie pozbawia strony możności obrony swych praw, nie wyczerpuje więc znamion nieważności postępowania (wyrok SN z 30.01.1967 r., II PR 284/66, OSNCP 1967/9, poz. 159).

Art. 60. [Uprawnienia prokuratora]

§ 1. Prokurator może wstąpić do postępowania w każdym jego stadium. Prokurator nie jest związany z żadną ze stron. Może on składać oświadczenia i zgłaszać wnioski, jakie uzna za celowe, oraz przytaczać fakty i dowody na ich potwierdzenie. Od chwili, kiedy prokurator zgłosił udział w postępowaniu, należy mu doręczać pisma procesowe, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach oraz orzeczenia sądowe.
§ 2. Prokurator może zaskarżyć każde orzeczenie sądowe, od którego służy środek odwoławczy. Terminy do zaskarżenia orzeczeń sądowych, ustanowione dla stron, wiążą również prokuratora.

1. Poza wytaczaniem powództw prokurator ma możliwość wstąpienia do toczącego się już postępowania w każdym jego stadium. Wstąpienie do postępowania może dotyczyć w zasadzie wszystkich kategorii spraw, także tych, których prokurator nie może zainicjować, wytaczając powództwo. Inicjatywa wstąpienia do postępowania należy do prokuratora, który nie musi oczekiwać na zawiadomienie go o sprawie przez sąd (art. 59).

2. Wstąpienie przez prokuratora do postępowania następuje przez skierowanie do sądu oświadczenia. Wstąpienie prokuratora do postępowania nie podlega kontroli sądu, w szczególności sąd nie wydaje w tym przedmiocie żadnego postanowienia. Oznacza to, że również strony nie mają możliwości kwestionowania zasadności wstąpienia prokuratora do postępowania.

3. W postępowaniu pozycja prokuratora jest samodzielna, gdyż nie jest on związany z żadną ze stron. Prokurator nie jest stroną postępowania choćby w znaczeniu formalnym, lecz w nim uczestniczy. Może składać oświadczenia i zgłaszać wnioski, jakie uzna za celowe, oraz przytaczać fakty i dowody na ich potwierdzenie. Jego czynności procesowe są ograniczone przez stadium postępowania, w jakim doszło do wstąpienia do procesu. Podczas rozprawy na żądanie prokuratora sąd udziela mu głosu w każdym stanie rozprawy (art. 210 § 1 zdanie trzecie).

4. Od chwili, kiedy prokurator zgłosił udział w postępowaniu, należy mu doręczać pisma procesowe, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach oraz orzeczenia sądowe. Niezawiadomienie prokuratora o terminach posiedzeń sądu mimo zgłoszenia przez prokuratora udziału w sprawie stanowi uchybienie procesowe, które może mieć wpływ

na wynik sprawy, gdyż uczestnictwo prokuratora powinno się przyczynić do wyjaśnienia sprawy. Uchybienie to nie pozbawia strony możności obrony swych praw, nie wyczerpuje więc znamion nieważności postępowania (wyrok SN z 30.01.1967 r., II PR 284/66, OSNCP 1967/9, poz. 159).

5. Prokurator może zaskarżyć każde orzeczenie sądowe, od którego służy środek odwoławczy, niezależnie od tego, czy wcześniej wstąpił do postępowania, czy też nie. Jednakże uprawnienie prokuratora do wnoszenia skarg kasacyjnych podlega dodatkowym ograniczeniom wynikającym z art. 398^1.

6. Terminy zaskarżenia orzeczeń sądowych ustanowione dla stron wiążą również prokuratora. Taka sytuacja ma miejsce wówczas, gdy prokurator wziął udział w postępowaniu poprzedzającym wydanie orzeczenia. Natomiast jeżeli prokurator nie brał udziału w postępowaniu, to termin zaskarżenia przez niego orzeczenia wydanego w tym postępowaniu liczy się od daty najpóźniejszego doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem dokonanego stronom, a gdy takiego doręczenia nie było, to od najpóźniejszego dnia, w którym upłynął dla stron termin żądania uzasadnienia orzeczenia.

7. Gdy prokurator, który nie bierze udziału w sprawie, złoży wniosek o doręczenie orzeczenia z uzasadnieniem, termin zaskarżenia liczy się od daty doręczenia mu orzeczenia z uzasadnieniem. Taki skutek następuje wtedy, gdy prokurator złożenie wniosku o doręczenie orzeczenia z uzasadnieniem połączy ze wstąpieniem do postępowania na podstawie art. 60 § 1 (postanowienie SN z 2.10.2003 r., V CZ 88/03, Biul. SN 2004/3, s. 6).

8. Uprawnienie prokuratora do wniesienia skargi o wznowienie postępowania nieprocesowego podlega ocenie na podstawie szczególnej regulacji zawartej w art. 524. Przepis ten w § 2 stanowi, że zainteresowany, który nie był uczestnikiem postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty, może żądać wznowienia postępowania tylko wtedy, gdy postanowienie to narusza jego prawa. W judykaturze uznano, że zastosowanie tego ograniczenia do prokuratora, którego udział w postępowaniu cywilnym usprawiedliwiają względy publiczne, a nie jego własny interes, doprowadziłoby do pozbawienia prokuratora możliwości żądania wszczęcia postępowania nieprocesowego, które wcześniej toczyło się i zakończyło bez jego udziału (postanowienie SN z 18.01.2017 r., V CSK 160/16, LEX nr 2261017).

9. Sąd Najwyższy uznał, że prokurator, który nie uczestniczył w postępowaniu nieprocesowym, może wnieść skargę o jego wznowienie w terminie określonym w art. 60 § 2 zdanie drugie. Przepis ten stosuje się bowiem odpowiednio w postępowaniu nieprocesowym (art. 13 § 2) (postanowienie SN z 16.11.2018 r., I CSK 679/17, OSNC-ZD 2019/D, poz. 58).

TYTUŁ III
Organizacje pozarządowe

Literatura: **Gajda-Roszczynialska K.**, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; **Jagieła J.**, *Zgoda osoby fizycznej na wszczęcie postępowania i przystąpienie do niej przez organizację pozarządową*, PS 2015/2; *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2009; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2009; *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989; **Kulski R.**, *Ochrona interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2017; **Misiuk T.**, *Powództwo organizacji społecznych w sprawach dotyczących ochrony środowiska* [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985; Misiuk T., *Udział organizacji społecznych w ochronie praw obywateli w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972; **Misiuk-Jodłowska T.**, *Udział organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym de lege ferenda*, PS 2003/1; **Piekarski M.**, *Przedstawienie przez organizację społeczną ludu pracującego sądowi w postępowaniu cywilnym poglądu istotnego dla sprawy*, PiP 1967/4–5; **Radwański Z.**, *Podmioty prawa cywilnego w świetle zmian Kodeksu cywilnego przeprowadzonych ustawą z dnia 14 lutego 2003 r.*, PS 2003/7–8; **Suski P.**, *Stowarzyszenia w prawie polskim*, Warszawa 2002; *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007.

Art. 61. [Zdolność postulacyjna organizacji społecznej]

§ 1. Organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, wytaczać powództwa na jej rzecz w sprawach o:

1) alimenty;
2) ochronę środowiska;
3) ochronę konsumentów;
4) ochronę praw własności przemysłowej;
5) ochronę równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli.

§ 2. W sprawach wymienionych w § 1 organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, przystąpić do niej w toczącym się postępowaniu.
§ 3. Za zgodą przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną, wyrażoną na piśmie, organizacja pozarządowa, której jest on członkiem, może na jego rzecz wytoczyć powództwo lub przystąpić do niego w toczącym się postępowaniu w sporze z innym przedsiębiorcą o roszczenia wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej.
§ 4. Do pozwu lub pisma obejmującego przystąpienie organizacja pozarządowa dołącza wyrażoną na piśmie zgodę osoby fizycznej.

1. W uzasadnieniu projektu nowelizacji z 2011 r. (VI kadencja, druk sejm. nr 4332) wskazano, że wcześniejszy stan prawny w zakresie udziału w postępowaniu cywilnym organizacji społecznych nie odpowiadał współczesnym założeniom procesu cywilnego, a ponadto w efekcie kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego stał się niespójny, co wymagało ingerencji ustawodawcy.

2. Pojęcie organizacji społecznych zostało zastąpione pojęciem organizacji pozarządowych, zdefiniowanym w art. 3 ust. 2 u.d.p.p. Z powołanego przepisu wynika, że organizacjami pozarządowymi są niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy o finansach publicznych lub przedsiębiorstwami, instytutami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi oraz niedziałające w celu osiągnięcia zysku – osoby prawne lub jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia. Jednakże przepisów o działalności pożytku publicznego nie stosuje się do niektórych kategorii organizacji pozarządowych: partii politycznych, europejskich partii politycznych, związków zawodowych i organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji utworzonych przez partie polityczne oraz europejskich fundacji politycznych (art. 3 ust. 4 u.d.p.p.).

3. W piśmiennictwie wskazuje się, że na pojęcie organizacji pozarządowej składają się łącznie trzy elementy: usytuowanie organizacji poza sektorem finansów publicznych, niezarobkowy charakter jej działalności, a także cel działalności organizacji związany z realizacją celów pożytku publicznego (art. 3 ust. 1 u.d.p.p.), przy czym cel ten mogą realizować także inne podmioty (art. 3 ust. 4 u.d.p.p.).

4. Zgodnie z art. 9 u.f.p. sektor finansów publicznych tworzą (a zatem nie są organizacjami pozarządowymi):
1) organy władzy publicznej, w tym organy administracji rządowej, organy kontroli państwowej i ochrony prawa oraz sądy i trybunały;
2) jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki;

2a) związki metropolitalne;
3) jednostki budżetowe;
4) samorządowe zakłady budżetowe;
5) agencje wykonawcze;
6) instytucje gospodarki budżetowej;
7) państwowe fundusze celowe;
8) Zakład Ubezpieczeń Społecznych i zarządzane przez niego fundusze oraz Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, a także fundusze zarządzane przez Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego;
9) Narodowy Fundusz Zdrowia;
10) samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej;
11) uczelnie publiczne;
12) Polska Akademia Nauk i tworzone przez nią jednostki organizacyjne;
13) państwowe i samorządowe instytucje kultury;
14) inne państwowe lub samorządowe osoby prawne utworzone na podstawie odrębnych ustaw w celu wykonywania zadań publicznych, z wyłączeniem przedsiębiorstw, instytutów badawczych, instytutów działających w ramach Sieci Badawczej Łukasiewicz, banków oraz spółek prawa handlowego.

5. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie (art. 3 ust. 1 u.d.p.p.). Zakres zadań należących do sfery zadań publicznych został określony w art. 4 ust. 1 u.d.p.p. Należą do nich m.in. zadania w zakresie pomocy społecznej, działalności charytatywnej, ochrony i promocji zdrowia, działalności na rzecz osób niepełnosprawnych, działalności na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn czy ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego. Ponadto na podstawie art. 4 ust. 2 u.d.p.p. Rada Ministrów w drodze rozporządzenia może określić zadania w zakresie innym niż wymienione w art. 4 ust. 1 jako należące do sfery zadań publicznych, kierując się ich szczególną społeczną użytecznością oraz możliwością ich wykonywania przez organizacje pozarządowe i inne wskazane w ustawie podmioty w sposób zapewniający wystarczające zaspokajanie potrzeb społecznych.

6. Pojęcia organizacji pozarządowych (NGO – *non-governmental organizations*), organizacji nienastawionych na zysk (*non-profit organizations*) czy trzeciego sektora (*third sector*) są używane także w dokumentach organizacji międzynarodowych. Oznaczają one organizacje niezależne od struktur państwowych, samorządowych i gospodarczych, powołane w celu działalności dla wspólnego dobra, bez możliwości podziału zysku pomiędzy członków. Działalność tych organizacji jest nakierowana na realizację celów pożytku publicznego, polegających na prowadzeniu działalności społecznie użytecznej w sferze realizacji zadań publicznych, przy czym osiągnięty przez nie zysk musi być przeznaczony na cele statutowe.

7. W uzasadnieniu projektu nowelizacji z 2011 r. (VI kadencja, druk sejm. nr 4332) wskazano, że zakres pojęcia organizacji pozarządowej jest dostatecznie szeroki, aby objąć wszystkie jednostki mieszczące się w dotychczasowym określeniu „organizacje społeczne", w tym związki zawodowe, a zarazem pozwala uniknąć dotychczasowych wątpliwości co do przynależności do kręgu organizacji społecznych, np. fundacji. Określenie to koresponduje jednocześnie z szeroko stosowanym pojęciem sektora pozarządowego (*non-governmental sector*). Stwierdzenie to budzi pewne wątpliwości. Jeżeli bowiem przyjąć, że ustawodawca – wprowadzając do Kodeksu postępowania cywilnego określenie „organizacja pozarządowa" – zamierzał nadać mu treść wynikającą z art. 3 ust. 2 w zw. z ust. 4 u.d.p.p., to z definicji tej wyłączone zostałyby związki zawodowe, mimo że formalnie spełniają kryteria określone w art. 3 ust. 2 u.d.p.p. (nie należą do sektora finansów publicznych i prowadzą działalność typu *non-profit*). Jednakże z uzasadnienia projektu ustawy wyraźnie wynika, że nie taka była intencja ustawodawcy. Należy więc uznać, że ustawodawca miał na myśli szeroką definicję organizacji pozarządowej wynikającą z art. 3 ust. 2 u.d.p.p., obejmującą także te organizacje pozarządowe, wobec których na mocy art. 3 ust. 4 u.d.p.p. wyłączono możliwość stosowania przepisów o działalności pożytku publicznego (m.in. dotyczących zasad nadawania statusu organizacji pożytku publicznego czy zlecania realizacji zadań publicznych przez organy administracji publicznej).

8. Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego skutkowała ograniczeniem uprawnień organizacji pozarządowych (dawniej: organizacji społecznych) przez pozbawienie tych podmiotów legitymacji procesowej do wytaczania powództw na rzecz osób trzecich bez ich wiedzy, a nawet wbrew ich woli. Posiadanie powyższego uprawnienia stawiało dotychczasowe organizacje społeczne w pozycji zbliżonej do prokuratora i stanowiło istotne naruszenie funkcjonującej w procesie cywilnym zasady dyspozycyjności. Po zmianie Kodeksu postępowania cywilnego organizacja pozarządowa uzyskuje legitymację procesową do wytoczenia powództwa na rzecz osoby fizycznej dopiero w wyniku udzielenia przez tę osobę pisemnej zgody na wystąpienie z powództwem w konkretnej sprawie.

9. Ustawodawca ujednolicił zasady wytaczania powództw oraz przystępowania do stron w toczących się postępowaniach przez organizacje pozarządowe w sprawach o: alimenty, ochronę środowiska, ochronę konsumentów, ochronę praw własności przemysłowej, a także ochronę równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli. Organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, wytoczyć powództwo na jej rzecz (art. 61 § 1) lub przystąpić do niej w toczącym się postępowaniu (art. 61 § 2).

10. Oznacza to, że aby wziąć udział w postępowaniu cywilnym bądź je zainicjować, organizacja pozarządowa musi wykazać spełnienie łącznie dwóch przesłanek: związku

przedmiotu procesu z jej zadaniami statutowymi oraz uzyskania pisemnej zgody osoby fizycznej, w której interesie zamierza występować. Pierwszą z przesłanek należy wykazać przez dołączenie do pozwu odpisu statutu, drugą zaś – przez dołączenie do pozwu pisemnej zgody osoby uprawnionej.

11. Organizacje pozarządowe, których zadanie statutowe nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, mogą w wypadkach przewidzianych w ustawie dla ochrony praw obywateli wszcząć postępowanie, jak również wziąć udział w toczącym się postępowaniu (art. 8). W obecnym stanie prawnym wyłącznie zadania statutowe organizacji pozarządowych, do których nie może się zaliczać prowadzenie działalności gospodarczej, decydują o istnieniu uprawnień do wszczynania postępowań i brania udziału w postępowaniach. Przy tym w piśmiennictwie przyjmuje się, że jedynie podstawowy cel działalności takiej organizacji nie może polegać na prowadzeniu działalności gospodarczej. Dopuszczalne jest natomiast prowadzenie takiej działalności ubocznie, przy założeniu przeznaczania uzyskiwanych w ten sposób środków na realizację zadań statutowych, bez prawa do otrzymywania zysku.

12. Organizacjami pozarządowymi, które mogą wszcząć postępowanie lub wziąć w nim udział, są przede wszystkim fundacje i stowarzyszenia. Fundacje działają na podstawie przepisów ustawy o fundacjach oraz swoich statutów. Mogą być ustanawiane dla realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, w szczególności takich, jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami. Fundacja uzyskuje osobowość prawną z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego. Zarząd fundacji kieruje jej działalnością oraz reprezentuje ją na zewnątrz. Fundacje zagraniczne mające siedzibę za granicą mogą tworzyć przedstawicielstwa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Utworzenie przedstawicielstwa wymaga zezwolenia, które oznacza jednocześnie zgodę na podjęcie działalności określonej w zezwoleniu. Zezwolenie wydaje minister właściwy ze względu na zakres swego działania oraz cele utworzenia przedstawicielstwa.

13. Stowarzyszenia mogą być tworzone na podstawie przepisów Prawa o stowarzyszeniach. Stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych, które samodzielnie określa swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwala akty wewnętrzne dotyczące jego działalności. Stowarzyszenie opiera swoją działalność na pracy społecznej członków, przy czym do prowadzenia swych spraw może zatrudniać pracowników. Stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną i może rozpocząć działalność z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego. Statut stowarzyszenia określa m.in. jego nazwę, cele i sposoby ich realizacji, władze stowarzyszenia i sposób jego reprezentacji.

14. Natomiast uproszczoną formą stowarzyszenia jest stowarzyszenie zwykłe, niepodlegające wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego i niemające osobowości prawnej. Stowarzyszenia te nie mają statutu, tylko regulamin. Ustawowe ograniczenia działalności stowarzyszeń zwykłych są tak daleko posunięte, że z formy tej korzystają stowarzyszenia służące zaspokajaniu osobistych potrzeb swoich członków, a nie realizacji szerszych interesów społecznych. Regulamin stowarzyszenia zwykłego określa tylko sposób działania członków jako grupy osób, która może mieć wewnętrzną strukturę organizacyjną, ale nie może mieć organów. Stowarzyszenie zwykłe musi mieć przedstawiciela reprezentującego stowarzyszenie, ale przedstawiciel ten również nie jest jego organem. Z treści art. 40 ust. 2 i art. 10 ust. 1 pkt 6 pr. stow. wynika, że pojęcie reprezentowania nie obejmuje zaciągania zobowiązań. Przy tym z art. 40 ust. 2 pr. stow. nie wynika, aby przedstawiciel reprezentujący stowarzyszenie mógł zaciągać zobowiązania ze skutkiem dla stowarzyszenia. Skoro stowarzyszenie zwykłe stanowi grupa osób, zaciągać zobowiązania majątkowe mogą jego członkowie osobiście lub działając przez pełnomocnika na zasadach określonych w przepisach Kodeksu cywilnego o pełnomocnictwie (postanowienie SA w Warszawie z 11.10.2001 r., I ACa 214/01, OSA 2003/1, poz. 1).

15. W piśmiennictwie wskazuje się, że brak osobowości prawnej stowarzyszeń zwykłych oznacza, iż nie mają one zdolności do czynności prawnych, nie mają również własnego majątku. Natomiast kwestią sporną w doktrynie jest zagadnienie, czy stowarzyszeniom zwykłym przysługuje zdolność sądowa, tj. zdolność występowania w procesach cywilnych, w szczególności wobec uchylenia art. 64 § 2, który przyznawał zdolność sądową organizacjom społecznym dopuszczonym do działania na podstawie obowiązujących przepisów także wówczas, gdy nie miały one osobowości prawnej. Przy tym nie ulega wątpliwości, że stowarzyszenia zwykłe nie mogą występować w sporach majątkowych. Ich ewentualna zdolność sądowa, oparta na brzmieniu art. 64 § 1^1 (gdyby przyjąć za wystarczającą regulację zawartą w Prawie o stowarzyszeniach), ograniczałaby się do spraw, które są ściśle związane z określonymi w regulaminie celami stowarzyszenia. Zgodnie bowiem z art. 33^1 § 1 k.c. do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych.

16. W piśmiennictwie wyrażane są na ten temat dwa rozbieżne poglądy. Jedna grupa autorów wskazuje, że mimo iż w uzasadnieniu projektu nowelizacji Kodeksu cywilnego podano, że wśród podmiotów, do których należy odnieść uregulowanie art. 33^1 k.c., znajdują się stowarzyszenia zwykłe, pogląd taki należy odrzucić, albowiem przepisy Prawa o stowarzyszeniach nie dają wystarczających podstaw do twierdzenia, iż ustawodawca przyznał stowarzyszeniom zwykłym przymiot podmiotowości prawnej. Natomiast inna grupa autorów wskazuje, że posiadanie struktury organizacyjnej określonej w regulaminie oraz uprawnionego do reprezentacji przedstawiciela jest wystarczające do uznania istnienia zdolności sądowej tych struktur.

Pierwszy z tych poglądów wydaje się w większym stopniu oparty na obowiązujących przepisach prawa, w szczególności po uchyleniu art. 64 § 2. Obowiązujący bowiem obecnie art. 64 § 1^1 odwołuje się wyraźnie do normatywnej cechy zdolności prawnej, a nie jedynie do faktu dopuszczenia do działania na podstawie obowiązujących przepisów. O ile stowarzyszenia zwykłe spełniały kryterium określone w uchylonym art. 64 § 2, o tyle brak jest podstaw do przyjęcia, że ma to miejsce również w odniesieniu do art. 64 § 1^1. Pierwszy z tych poglądów podzielono też w orzecznictwie, wskazując, że udział organizacji społecznej (pozarządowej) nieposiadającej osobowości prawnej w procesie ma charakter wyjątkowy i jest możliwy tylko wtedy, gdy ustawa przyznaje im zdolność sądową. Przy tym przepis zawierający taki wyjątek nie podlega wykładni rozszerzającej (postanowienia SN: z 9.01.2014 r., V CSK 98/13, LEX nr 1424902, oraz z 16.04.2015 r., I CSK 396/14, LEX nr 1712802).

17. W szczególności organizacjami pozarządowymi, o których mowa w komentowanym artykule, są m.in. organizacje konsumenckie (art. 4 pkt 13 i art. 45 u.o.k.k.), związki zawodowe i organizacje pracodawców.

18. W art. 61 § 1 wymienione są kategorie spraw, w których organizacje pozarządowe mogą wytaczać powództwa lub wstępować do postępowań w każdym ich stadium. Należą do nich sprawy o: alimenty, ochronę środowiska, ochronę konsumentów, ochronę praw własności przemysłowej, a także ochronę równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli. W katalogu tym zabrakło spraw o roszczenia z tytułu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym stanowiącym przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, które były w nim wymienione przed nowelizacją.

19. Sprawy o alimenty obejmują roszczenia wynikające z obowiązku dostarczania środków utrzymania i ewentualnie środków wychowania dochodzone nie tylko na podstawie art. 128 k.r.o., lecz także na innych podstawach prawnych. Są to więc także m.in. sprawy o:

1) pokrywanie przez małżonka kosztów utrzymania rodziny w czasie trwania małżeństwa (art. 27 k.r.o.);
2) pokrycie przez ojca niebędącego mężem matki kosztów utrzymania matki i dziecka (art. 141 § 1 k.r.o.);
3) rentę na rzecz osoby, względem której ciążył na zmarłym ustawowy obowiązek alimentacyjny (art. 446 § 2 k.c.);
4) dostarczanie środków utrzymania dziadkom spadkodawcy (art. 938 i 966 k.c.);
5) dostarczanie darczyńcy środków utrzymania (art. 897 k.c.).

Natomiast do powyższej kategorii nie należą sprawy z tytułu roszczeń regresowych osób, które dostarczyły drugiej osobie środków utrzymania lub wychowania, nie będąc do tego zobowiązane (art. 140 k.r.o.).

20. Sprawy o ochronę konsumentów to sprawy dotyczące roszczeń konsumentów wynikłych z umów zawieranych z przedsiębiorcami (profesjonalistami), obejmujące roszczenia związane m.in. z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem tych umów, odpowiedzialnością z tytułu niezgodności towaru z umową, z tytułu rękojmi za wady rzeczy bądź z tytułu gwarancji.

21. W orzecznictwie wyrażono pogląd, że prawo procesowe cywilne jest zaliczane do prawa publicznego, a zakres ochrony konsumentów wynikający z art. 76 Konstytucji RP jest szerszy od zakresu podmiotowego pojęcia konsumenta z art. 22^1 k.c. Przemawia to za rozszerzającą wykładnią spraw o ochronę konsumentów w rozumieniu art. 61 § 1 pkt 3 k.p.c., skoro regulacja ta ma im ułatwiać dochodzenie roszczeń (wyrok SN z 18.07.2019 r., I CSK 587/17, OSNC 2020/3, poz. 33).

22. Sprawa, której przedmiotem jest roszczenie nabywcy towaru w stosunku do producenta lub sprzedawcy, powstałe w związku z promocją towaru, jest sprawą o ochronę konsumentów (postanowienie SN z 15.03.2000 r., I CKN 1325/99, OSNC 2000/9, poz. 169). Także sprawy wynikające z umowy najmu lokalu mieszkalnego przeznaczonego do zaspokajania osobistych potrzeb mieszkaniowych najemcy i osób bliskich, gdy wynajmującym jest przedsiębiorca prowadzący działalność w zakresie najmu lokali, są sprawami o ochronę konsumentów w rozumieniu art. 61 (uchwała SN (7) z 29.02.2000 r., III CZP 26/99, OSNC 2000/9, poz. 152).

23. Natomiast organizacja pozarządowa nie jest uprawniona do wytoczenia powództwa o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia na rzecz osoby, która doznała szkody niepozostającej w bezpośrednim związku z konkretną umową zawartą pomiędzy niebędącym profesjonalistą nabywcą towaru lub usługi a przedsiębiorcą (postanowienie SN z 22.11.1999 r., I CKN 772/99, OSNC 2000/7–8, poz. 129).

24. Sprawy z zakresu ochrony środowiska obejmują powództwa zmierzające do ograniczenia działalności negatywnie oddziałującej na środowisko, do przywrócenia stanu pierwotnego środowiska, a także roszczenia odszkodowawcze z tytułu naruszenia środowiska.

25. Do spraw z zakresu ochrony praw własności przemysłowej należą w szczególności roszczenia wymienione w art. 284 p.w.p. Są to m.in. sprawy o: ustalenie autorstwa projektu wynalazczego; ustalenie prawa do patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji; wynagrodzenie za korzystanie z projektu wynalazczego; naruszenie patentu, dodatkowego prawa ochronnego, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji; stwierdzenie prawa do używania oznaczenia geograficznego; przeniesienie patentu, prawa ochronnego na wzór użytkowy albo prawa z rejestracji wzoru przemysłowego lub topografii, uzyskanego przez osobę nieuprawnioną.

26. Sprawy z zakresu ochrony równości oraz niedyskryminacji poprzez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli to m.in. sprawy wynikające z art. 11^2–11^3 k.p. Z powołanych przepisów wynika, że pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków, przy czym dotyczy to w szczególności równego traktowania mężczyzn i kobiet w zatrudnieniu. Jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy, jest niedopuszczalna.

27. Ponadto na podstawie art. 462 w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych organizacje pozarządowe, w zakresie swoich zadań statutowych, mogą wytaczać powództwa na rzecz pracownika lub wnosić odwołania od decyzji organów rentowych, a także przystępować do pracownika lub ubezpieczonego w toczącym się postępowaniu. Również w tym wypadku wymagana jest pisemna zgoda pracownika lub ubezpieczonego.

28. Z § 3 komentowanego artykułu wynika, że za wyrażoną na piśmie zgodą przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną organizacja pozarządowa, której jest on członkiem, może na jego rzecz wytoczyć powództwo lub przystąpić do niego w toczącym się postępowaniu w sporze z innym przedsiębiorcą o roszczenia wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej.

29. Przepis art. 61 § 4 w brzmieniu sprzed nowelizacji nie dawał podstaw do przyjęcia, że udokumentowanie zgody osób, na rzecz których organizacja społeczna wnosiła powództwo, stanowiło wymóg formalny pozwu. Zgoda taka miała charakter materialnoprawny, co oznaczało, że bez zgody osoby uprawnionej organizacja społeczna nie miała w ogóle uprawnienia (legitymacji procesowej) do wytoczenia powództwa na rzecz oznaczonej osoby. Innymi słowy, dopiero po uzyskaniu przez organizację zgody uprawnionego zachodziło jego podstawienie procesowe (substytucja procesowa) do wystąpienia we własnym imieniu w charakterze powoda zamiast osoby, która była stroną stosunku prawnego rozpoznawanego w procesie (strona w znaczeniu materialnym). Brak czynnej legitymacji procesowej implikował konieczność wydania wyroku co do istoty sprawy, oddalającego powództwo, w żadnym natomiast razie nie uprawniał do rozstrzygnięcia o charakterze formalnym (postanowienie SA w Szczecinie z 14.03.2006 r., I ACz 206/06, LEX nr 279955).

30. Według art. 61 § 4 w aktualnym brzmieniu organizacja pozarządowa jest obowiązana do pozwu lub pisma obejmującego przystąpienie dołączyć wyrażoną na piśmie zgodę osoby fizycznej. Przy tym niedołączenie pisemnej zgody powinno być traktowane jako

brak formalny pozwu i skutkować wezwaniem organizacji pozarządowej do jego uzupełnienia w trybie art. 130 pod rygorem zwrotu pozwu. Ustawodawca przyjął więc rozwiązanie odmienne od stosowanego na podstawie poprzednich przepisów, gdzie zgoda osoby uprawnionej była traktowana wyłącznie jako przesłanka materialnoprawna, warunkująca istnienie legitymacji procesowej organizacji społecznej, a jej brak skutkował oddaleniem powództwa. Obecnie brak zgody skutkuje zwrotem pozwu bądź pisma obejmującego przystąpienie organizacji do toczącego się procesu.

31. Wprowadzenie wymogu pisemności zgody osoby fizycznej na przystąpienie organizacji pozarządowej do toczącego się w jej sprawie postępowania zostało poddane krytyce w toku prac legislacyjnych. Wskazywano, że przedstawiciel organizacji pozarządowej mógłby zgłosić swoje przystąpienie do toczącego się postępowania dopiero na rozprawie i wówczas wystarczająca powinna być zgoda strony złożona ustnie do protokołu rozprawy (zob. opinia prof. dr. hab. A. Zielińskiego z 18.07.2011 r. na temat projektu nowelizacji z 2011 r., zlecona przez Biuro Analiz Sejmowych, http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257806003D0075C12578E70037E217/$file/i1704_11A.pdf, dostęp: 14.10.2020 r.). Jest to uwaga słuszna tylko częściowo. Niewątpliwie samo pismo zawierające oświadczenie o przystąpieniu organizacji pozarządowej do strony w toczącym się postępowaniu powinno mieć formę pisma procesowego, gdyż zgodnie z art. 62 § 2 stosuje się do niego odpowiednio przepisy o interwencji ubocznej. Natomiast samo oświadczenie strony o udzieleniu zgody – co do zasady – powinno być złożone w sposób niebudzący wątpliwości, lecz niekoniecznie pisemny. Powyższy wymóg spełniałoby złożenie oświadczenia w formie ustnej do protokołu rozprawy. Jednakże ponieważ ustawodawca przyjął założenie, że brak zgody strony stanowi brak formalny pisma procesowego organizacji pozarządowej, celowy jest wymóg zachowania formy pisemnej.

Art. 62. [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]

§ 1. Do organizacji pozarządowych wytaczających powództwa na rzecz osób fizycznych stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze wytaczającym powództwo na rzecz oznaczonej osoby, z wyjątkiem art. 58 zdanie drugie.
§ 2. Do przystąpienia organizacji pozarządowych do strony w toczącym się postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o interwencji ubocznej, do której nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

1. Zalecenie odpowiedniego stosowania przepisów o prokuratorze do organizacji pozarządowych wytaczających powództwa na rzecz osób fizycznych oznacza, że mogą wystąpić trzy sytuacje:
1) niektóre przepisy będą podlegały stosowaniu bez żadnych modyfikacji;
2) niektóre przepisy będą podlegały stosowaniu z pewnymi modyfikacjami;

3) niektóre przepisy nie będą podlegały stosowaniu ze względu na ich bezprzedmiotowość lub sprzeczność z przepisami ustanowionymi dla tych stosunków prawnych, do których miały być stosowane odpowiednio (zob. T. Żyznowski, *Glosa do uchwały SN z 29.10.1991 r., III CZP 109/91*, PS 1992/5–6).

2. Do organizacji pozarządowych mają zastosowanie (z pewnymi modyfikacjami) m.in. przepisy: art. 55 zdanie pierwsze (w zakresie obowiązku wskazania przez organizację pozarządową w pozwie oznaczonej osoby fizycznej), art. 56 (w zakresie obowiązku zawiadomienia przez sąd osoby fizycznej o wytoczeniu powództwa), art. 58 zdanie pierwsze (w zakresie powagi rzeczy osądzonej prawomocnych wyroków zapadłych na skutek powództw wytoczonych przez organizacje pozarządowe), art. 60 § 1 zdanie trzecie i czwarte oraz art. 60 § 2 (w zakresie możliwości składania oświadczeń, zgłaszania wniosków, przytaczania faktów i dowodów przez organizację pozarządową oraz obowiązku doręczania jej pism procesowych i zawiadomień, a także prawa do zaskarżania orzeczeń i terminów ich zaskarżenia).

3. Do organizacji pozarządowych nie mają natomiast zastosowania m.in.: art. 55 zdanie drugie (sprawy niemajątkowe z zakresu prawa rodzinnego), art. 57 (możliwość wniesienia powództwa przeciwko wszystkim stronom stosunku prawnego), art. 60 § 1 zdanie drugie (niezwiązanie po wstąpieniu do procesu z żadną ze stron).

4. Odpowiedniemu stosowaniu mogą podlegać nie tylko przepisy tytułu II (art. 55–60), lecz także inne zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego przepisy o prokuratorze, m.in. art. 54, 106, 210 § 1. Jednakże spośród wyżej wymienionych przepisów zastosowanie do organizacji pozarządowych znajdzie wyłącznie art. 106, który dotyczy zasad ponoszenia kosztów procesu. Natomiast ani przepisy o wyłączeniu prokuratora (art. 54), ani o jego prawie do żądania udzielania głosu w każdym stanie rozprawy (art. 210 § 1) nie znajdą zastosowania do organizacji pozarządowych. Wyłączenie odpowiedniego stosowania art. 210 § 1 zostało wprost przewidziane w tym przepisie.

5. Zmiana art. 61 polegająca na pozbawieniu organizacji pozarządowych (dawniej: organizacji społecznych) uprawnienia do wytaczania powództw na rzecz osób trzecich bez ich zgody skutkowała koniecznością modyfikacji brzmienia art. 62 § 1 (dawniej art. 62), odsyłającego do odpowiedniego stosowania do organizacji pozarządowej wytaczającej powództwo przepisów o prokuratorze, przez wyłączenie stosowania art. 58 zdanie drugie.

6. Zgodnie z art. 58 zdanie pierwsze wyrok prawomocny zapadły w sprawie wytoczonej przez prokuratora ma powagę rzeczy osądzonej pomiędzy stroną, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, a stroną przeciwną. Zasada ta dotyczy również prawomocnych wyroków zapadłych w sprawach wytoczonych przez organizacje pozarządowe. Natomiast z art. 58 zdanie drugie wynika, że w sprawach o roszczenia majątkowe

prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie pozbawia strony zainteresowanej, która nie brała udziału w sporze, możności dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone. Powyższe odstępstwo od pełnego rozciągnięcia na osobę, na rzecz której wytoczono powództwo, prawomocności materialnej wyroku wydanego wobec prokuratora jest uzasadnione faktem, że jest on uprawniony do wytoczenia powództwa bez woli i wiedzy osoby, której praw postępowanie dotyczy.

7. Skoro organizacje pozarządowe zostały pozbawione analogicznego uprawnienia i obecnie warunkiem uzyskania przez nie legitymacji procesowej do wytoczenia powództwa jest uprzednie uzyskanie zgody osoby, na rzecz której będzie toczyło się postępowanie, zbędne stało się istnienie dodatkowego mechanizmu chroniącego stronę w znaczeniu materialnym przed niekorzystnym dla niej orzeczeniem. Co więcej, zachowanie tego mechanizmu naruszałoby interes pozwanego w ten sposób, że musiałby on liczyć się z koniecznością podjęcia dalszej obrony w kolejnym procesie wytoczonym samodzielnie przez stronę.

8. Natomiast jeżeli organizacja pozarządowa przystępuje do strony w toczącym się postępowaniu (art. 61 § 2), jej rola procesowa sprowadza się wyłącznie do udzielania pomocy stronie w uzyskaniu korzystnego dla niej orzeczenia przy zachowaniu przez tę stronę decydującego wpływu na przebieg procesu. Postulatu tego nie realizował art. 62 w poprzednim brzmieniu, który nakazywał stosować do uczestnictwa organizacji pozarządowych (dawniej organizacji społecznych) w postępowaniu sądowym odpowiednio przepisy o prokuratorze. Dlatego ustawodawca do art. 62 dodał § 2, z którego wynika, że do przystąpienia organizacji pozarządowych do strony w toczącym się postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o interwencji ubocznej, do której nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy o współuczestnictwie jednolitym. Jest to przypadek tzw. interwencji ubocznej niesamoistnej, przy czym organizacja pozarządowa nie ma własnego interesu prawnego w toczącym się postępowaniu.

9. W sprawie o alimenty, w której nie działa organizacja pozarządowa, lecz tylko jej przedstawiciel, występujący w charakterze pełnomocnika procesowego strony na podstawie art. 87 § 3, przepis art. 62 nie ma zastosowania (postanowienie SN z 26.06.1974 r., II CZ 144/74, LEX nr 7535).

10. Organizacja pozarządowa wytaczająca powództwo na rzecz osoby fizycznej lub biorąca udział w postępowaniu wszczętym dla ochrony praw obywateli (art. 8 i 61 k.p.c.) nie ma obowiązku uiszczenia kosztów sądowych (art. 96 ust. 1 pkt 6 u.k.s.c. w zw. z art. 62 k.p.c.) (postanowienie SN z 17.03.2016 r., II CZ 3/16, LEX nr 2023435). Zwolnienie to przysługuje takiej organizacji również w zakresie opłaty od apelacji, w której kwestionuje ona rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji w zakresie legitymacji procesowej czynnej (art. 61 k.p.c.) (postanowienie SN z 13.01.2016 r., II CZ 95/15, OSNC-ZD 2017/C, poz. 44).

Art. 63. [Przedstawienie poglądu przez organizację społeczną]

Organizacje pozarządowe wymienione w artykułach poprzedzających, które nie uczestniczą w sprawie, mogą przedstawiać sądowi istotny dla sprawy pogląd wyrażony w uchwale lub w oświadczeniu ich należycie umocowanych organów.

1. Wypowiedzenie poglądu istotnego dla sprawy przez organizację pozarządową jest pośrednią formą udziału organizacji w postępowaniu sądowym. Przedstawienie przez organizację poglądu nie wywołuje bezpośredniego udziału organizacji w postępowaniu rozpoznawczym. Brak jest więc podstaw prawnych do wezwania w takiej sytuacji organizacji pozarządowej na rozprawę, a tym bardziej brak jest podstaw do wezwania na rozprawę, gdy organizacja nie przekaże sądowi poglądu. Przedstawienie poglądu istotnego dla sprawy jest prawem organizacji, a nie obowiązkiem. Jeżeli organizacja pozarządowa chce bezpośrednio uczestniczyć w postępowaniu rozpoznawczym z samodzielną legitymacją, art. 61 § 2 daje ku temu podstawę prawną (wyrok SN z 11.12.1980 r., I PR 62/80, LEX nr 8288).

2. Prawo do przedstawienia sądowi istotnego dla sprawy poglądu mają te wszystkie organizacje pozarządowe, które są uprawnione do wytaczania powództw lub przystępowania do toczących się postępowań we wskazanych w ustawie kategoriach spraw, jeżeli nie uczestniczą w sprawie. Organizacja pozarządowa wyraża pogląd w uchwale lub oświadczeniu swoich należycie umocowanych organów, przy czym zakres uprawnień organów wynika ze statutu tej organizacji.

3. Istotny dla sprawy pogląd może być przedstawiony sądowi przez organizację pozarządową z własnej inicjatywy bądź na wniosek sądu. Może on mieć charakter ogólny i odnosić się do kategorii spraw określonego rodzaju bądź charakter indywidualny i zawierać ocenę okoliczności konkretnej sprawy. Pogląd przedstawiony przez organizację pozarządową powinien dotyczyć kwestii faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, jednakże może mieć znaczenie też dla oceny kwestii prawnych.

4. Istnieją wątpliwości co do znaczenia poglądu wyrażonego przez organizację pozarządową dla rozstrzygnięcia sprawy. Według jednego stanowiska pogląd ten jest środkiem dowodowym, który może mieć szczególne znaczenie w sprawach o precedensowym charakterze, według drugiego pogląd ten nie stanowi środka dowodowego, lecz jest elementem „materiału procesowego w najszerszym tego słowa znaczeniu", spełnia funkcję „biegłego społecznego" i stanowi dla sądu materiał opiniodawczy o charakterze pomocniczym. Drugie stanowisko należy uznać za poprawne, gdyż pogląd z natury rzeczy nie jest środkiem dowodowym.

TYTUŁ IIIA
Państwowa Inspekcja Pracy

Literatura: **Gil I., Gil P.**, *Legitymacja procesowa państwowych inspektorów pracy w sporach pracowniczych*, PS 2011/4; **Iwulski J.**, *Udział inspektora pracy w postępowaniu o ustalenie istnienia stosunku pracy*, PiZS 1998/9; **Prusinowski P.**, *Rozstrzyganie indywidualnych sporów ze stosunku pracy*, Warszawa 2013, **Sadlik R.**, *Uprawnienia Inspekcji Pracy w ustalaniu stosunku pracy*, „Prawo Pracy" 2000/12.

Art. 63^1. [Uprawnienia inspektorów pracy]

W sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy inspektorzy pracy mogą wytaczać powództwa na rzecz obywateli, a także wstępować, za zgodą powoda, do postępowania w tych sprawach w każdym jego stadium.

1. Zgodnie z art. 10 ust. 1 pkt 11 ustawy z 13.04.2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1251) do zadań Państwowej Inspekcji Pracy należy prawo wnoszenia powództw, a za zgodą osoby zainteresowanej – uczestnictwo w postępowaniu przed sądem pracy w sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy. Przepis art. 17 tej ustawy stanowi natomiast, że organami Państwowej Inspekcji Pracy są: Główny Inspektor Pracy, okręgowi inspektorzy pracy, a także inspektorzy pracy działający w ramach właściwości terytorialnej okręgowych inspektoratów pracy.

2. Materialnoprawną podstawą ustalenia istnienia stosunku pracy jest przede wszystkim art. 22 § 1^1 w zw. z art. 22 § 1 k.p., który stanowi, że przez nawiązanie stosunku pracy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę, a pracodawca – do zatrudniania pracownika za wynagrodzeniem. Zatrudnienie

w wyżej określonych warunkach jest zatrudnieniem na podstawie stosunku pracy bez względu na nazwę zawartej przez strony umowy.

3. W sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy inspektorzy pracy mogą wytaczać powództwa na rzecz obywateli, a także wstępować do postępowania w tych sprawach w każdym jego stadium, przy czym wyłącznie za zgodą powoda.

4. Zgoda pracownika jest wymagana tylko na wstąpienie inspektora pracy do postępowania w sprawie o ustalenie istnienia stosunku pracy, nie zaś do wytoczenia powództwa przez inspektora na rzecz pracownika (postanowienie SN z 29.12.1998 r., I PKN 494/98, OSNAPiUS 2000/4, poz. 149).

5. Sąd Najwyższy wyjaśnił, że dopuszczalne jest powództwo o ustalenie zmierzające do usunięcia stanu niepewności w przyszłości co do roszczeń, które nie są jeszcze skonkretyzowane bądź wymagalne. Ponadto, skoro ustawodawca wyodrębnia jako samodzielną sprawę o ustalenie stosunku pracy (art. 23^1, 63^1 i 461 § 1^1), to wymienione przepisy prawa procesowego są regulacjami szczególnymi wobec art. 189 i jedynie potwierdzają, że z takim żądaniem ustalenia zawsze wiąże się interes prawny w rozumieniu tego artykułu (wyrok SN z 23.01.2018 r., II PK 333/16, OSNP 2018/11, poz. 147).

Art. 63^2. [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]

W sprawach wymienionych w artykule poprzedzającym do inspektorów pracy stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze.

1. W sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy do inspektorów pracy wnoszących powództwa na rzecz pracowników, jak również do uczestnictwa tychże inspektorów w postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze (na temat zasad odpowiedniego stosowania przepisów zob. uwagi do art. 62).

2. Do inspektorów pracy mają zastosowanie (z pewnymi modyfikacjami) m.in. poniższe przepisy: art. 55 zdanie pierwsze (w zakresie obowiązku wskazania przez inspektora w pozwie oznaczonej osoby – tu: zawsze pracownika), art. 56 (w zakresie obowiązku zawiadomienia przez sąd osoby – tu: pracownika – o wytoczeniu powództwa i możliwości wstąpienia do sprawy w każdym jej stanie w charakterze powoda, a także odpowiedniego stosowania w przypadku wstąpienia pracownika do sprawy przepisów o współuczestnictwie jednolitym), art. 58 zdanie pierwsze (w zakresie powagi rzeczy osądzonej prawomocnych wyroków zapadłych na skutek powództw wytoczonych przez inspektorów), art. 60 § 1 zdanie trzecie i czwarte oraz art. 60 § 2 (w zakresie możliwości składania oświadczeń, zgłaszania wniosków, przytaczania faktów i dowo-

dów przez inspektora oraz obowiązku doręczania mu pism procesowych i zawiadomień, a także prawa do zaskarżania orzeczeń i terminów ich zaskarżenia).

3. Natomiast do inspektorów pracy nie mają zastosowania m.in.: art. 55 zdanie drugie (sprawy niemajątkowe z zakresu prawa rodzinnego), art. 57 (możliwość wniesienia powództwa przeciwko wszystkim stronom stosunku prawnego), art. 58 zdanie drugie (wyjątek od zasady powagi rzeczy osądzonej prawomocnych wyroków zapadłych na skutek powództw wytoczonych przez inspektorów), art. 60 § 1 zdanie drugie (niezwiązanie inspektora z żadną ze stron po wstąpieniu pracownika do procesu).

4. Również w przypadku inspektorów pracy odpowiedniemu stosowaniu mogą podlegać nie tylko przepisy tytułu II (art. 55–60), lecz także inne zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego przepisy o prokuratorze, m.in. art. 54, 106, 210 § 1. Inaczej niż ma to miejsce w przypadku organizacji pozarządowych, za dopuszczalne należy uznać stosowanie do inspektorów pracy – obok art. 106, dotyczącego zasad ponoszenia kosztów procesu – przepisów o wyłączeniu prokuratora (art. 54), a także o jego prawie do żądania udzielania głosu w każdym stanie rozprawy (art. 210 § 1), albowiem przewidziane w tym przepisie wyłączenie odpowiedniego stosowania art. 210 § 1 dotyczy tylko art. 62.

TYTUŁ IIIB
Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów

Literatura: **Kania S.**, *Status prawny powiatowego rzecznika konsumentów*, Sam. Teryt. 2001/5; **Maziarz A.**, *Zadania samorządu terytorialnego w zakresie ochrony praw konsumentów*, Sam. Teryt. 2012/6; **Stefaniuk M.**, *Ewolucja rozwiązań prawnych dotyczących powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów*, „Administracja Publiczna" 2010/2.

Art. 63^3. [Uprawnienia rzecznika konsumentów]

W sprawach o ochronę konsumentów powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów może wytaczać powództwa na rzecz konsumentów, a także wstępować, za ich zgodą, do postępowań w tych sprawach w każdym ich stadium.

1. Zgodnie z art. 39 u.o.k.k. zadania samorządu powiatowego w zakresie ochrony praw konsumentów wykonuje powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów, przy czym powiaty mogą w drodze porozumienia utworzyć jedno wspólne stanowisko rzecznika konsumentów.

2. Z art. 42 ust. 1 pkt 1 oraz ust. 2 i 5 u.o.k.k. wynika, że do zadań rzecznika konsumentów należy m.in. zapewnienie bezpłatnego poradnictwa konsumenckiego i informacji prawnej w zakresie ochrony interesów konsumentów. Rzecznik konsumentów może wytaczać powództwa na rzecz konsumentów oraz wstępować, za ich zgodą, do toczącego się postępowania w sprawach o ochronę interesów konsumentów. Ponadto do rzecznika konsumentów stosuje się odpowiednio art. 63 k.p.c., co oznacza, że rzecznik konsumentów, który nie uczestniczy w sprawie, może przedstawić sądowi istotny dla sprawy pogląd.

3. Definicję legalną konsumenta zawiera art. 22[1] k.c. Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową (na temat spraw o ochronę interesów konsumentów zob. uwagi do art. 61).

4. W sprawach o ochronę konsumentów powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów może wytaczać powództwa na rzecz konsumentów, co nie wymaga ich zgody, a także wstępować do postępowań w tych sprawach w każdym ich stadium, przy czym wyłącznie za zgodą konsumenta.

5. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów może wytoczyć powództwo w postępowaniu grupowym. Może być reprezentantem grupy i jest uprawniony do zawarcia umowy, o której mowa w art. 6 ust. 2 u.d.r.p.g. Przysługuje mu zdolność sądowa również wtedy, gdy do grupy przystąpią osoby spoza terenu jego działania (postanowienie SA w Warszawie z 6.02.2015 r., I ACz 43/15, LEX nr 1646028).

Art. 63[4]. [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]

W sprawach, o których mowa w art. 63[3], do powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze.

1. W sprawach o ochronę interesów konsumentów do powiatowych (miejskich) rzeczników konsumentów wnoszących powództwa na rzecz konsumentów, jak również do uczestnictwa tychże rzeczników w postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze (na temat zasad odpowiedniego stosowania przepisów zob. uwagi do art. 62).

2. Do rzeczników konsumentów mają zastosowanie (z pewnymi modyfikacjami) m.in. przepisy: art. 55 zdanie pierwsze (w zakresie obowiązku wskazania przez rzecznika w pozwie oznaczonej osoby – tu konsumenta), art. 56 (w zakresie obowiązku zawiadomienia przez sąd osoby – konsumenta – o wytoczeniu powództwa i możliwości wstąpienia do sprawy w każdym jej stanie w charakterze powoda, a także odpowiedniego stosowania w przypadku wstąpienia konsumenta do sprawy przepisów o współuczestnictwie jednolitym i zakazu samodzielnego rozporządzania przez rzecznika przedmiotem sporu), art. 58 zdanie pierwsze (w zakresie powagi rzeczy osądzonej prawomocnych wyroków zapadłych na skutek powództw wytoczonych przez rzeczników oraz wyjątku od tej zasady), art. 60 § 1 zdanie trzecie i czwarte oraz art. 60 § 2 (w zakresie możliwości składania oświadczeń, zgłaszania wniosków, przytaczania faktów i dowodów przez rzecznika oraz obowiązku doręczania mu pism procesowych i zawiadomień, a także prawa do zaskarżania orzeczeń i terminów ich zaskarżenia).

3. Do rzeczników konsumentów nie mają natomiast zastosowania m.in.: art. 55 zdanie drugie (sprawy niemajątkowe z zakresu prawa rodzinnego), art. 57 (możliwość wniesienia powództwa przeciwko wszystkim stronom stosunku prawnego), art. 60 § 1 zdanie drugie (niezwiązanie rzecznika z żadną ze stron po wstąpieniu konsumenta do procesu).

4. W przypadku rzeczników konsumentów odpowiedniemu stosowaniu mogą podlegać nie tylko przepisy tytułu II (art. 55–60), lecz także inne zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego przepisy o prokuratorze, m.in. art. 54, 106, 210 § 1. Przepis art. 106 dotyczy zasad ponoszenia kosztów procesu. Ponadto, inaczej niż ma to miejsce w przypadku organizacji pozarządowych, za dopuszczalne należy uznać stosowanie do rzeczników konsumentów przepisów o wyłączeniu prokuratora (art. 54), a także o jego prawie do żądania udzielania głosu w każdym stanie rozprawy (art. 210 § 1), albowiem przewidziane w tym przepisie wyłączenie odpowiedniego stosowania art. 210 § 1 dotyczy tylko art. 62.

TYTUŁ IIIC

Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów

Literatura: **Kohutek K.**, *Stosowanie reguł wspólnotowego prawa konkurencji przez sądy krajowe*, EPS 2006/8; *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, red. T. Skoczny, Warszawa 2014; *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, red. A. Stawicki, E. Stawicki, Warszawa 2016.

Art. 63^5. [Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów]

§ 1. Jeżeli przepisy odrębne przyznają określonym podmiotom, które nie uczestniczą w sprawie, uprawnienie do przedstawiania sądowi istotnego dla sprawy poglądu, do podmiotów tych stosuje się odpowiednio przepis art. 63. Jednak na wniosek podmiotu uprawnionego sąd może zezwolić, aby pogląd został przedstawiony także ustnie na rozprawie.
§ 2. Na wniosek podmiotu uprawnionego sąd udostępnia akta sprawy w zakresie niezbędnym do przedstawienia poglądu.

1. Komentowany przepis został wprowadzony 18.01.2015 r. przez nowelizację z 10.06.2014 r. Jednocześnie uchylony został art. 479^{29a}, dotyczący postępowania odrębnego o ochronę konkurencji. Przepis ten przewidywał, że jeżeli przepisy odrębne przyznają określonym podmiotom, które nie uczestniczą w sprawie, uprawnienie do przedstawiania sądowi istotnego dla sprawy poglądu, do podmiotów tych stosuje się odpowiednio art. 63; jednak na wniosek podmiotu uprawnionego sąd może zezwolić, aby pogląd został przedstawiony także ustnie na rozprawie. Na wniosek podmiotu

uprawnionego sąd udostępniał akta sprawy w zakresie niezbędnym do przedstawienia poglądu.

2. Istnienie komentowanego przepisu jest istotne z uwagi na potrzebę stworzenia dla organu antymonopolowego podstawy do przedstawiania swojego stanowiska w postępowaniu sądowym, gdy jego przedmiotem są kwestie związane z ochroną konkurencji.

3. Materialnoprawne podstawy współpracy sądów krajowych z krajowymi organami antymonopolowymi wynikają z art. 15 rozporządzenia nr 1/2003. Przewidziano w nim, że w postępowaniach dotyczących stosowania art. 81 lub 82 TWE (obecnie art. 101 i 102 TFUE) sądy państw członkowskich mogą prosić Komisję o przekazanie informacji pozostających w jej posiadaniu lub opinii na temat kwestii dotyczących stosowania wspólnotowego prawa konkurencji. Ponadto państwa członkowskie przekazują Komisji na piśmie kopie wszelkich wyroków, w których stosowane były art. 81 lub 82 TWE (obecnie art. 101 i 102 TFUE), niezwłocznie po doręczeniu stronom wyroku na piśmie. Działając z urzędu, organy ochrony konkurencji państw członkowskich mogą przedstawiać pisemne uwagi sądom krajowym własnych państw członkowskich w sprawach dotyczących stosowania art. 81 lub 82 TWE (obecnie art. 101 i 102 TFUE).

4. Organy te mogą również przedstawiać ustne uwagi sądom krajowym własnych państw członkowskich, o ile sądy te wyrażą na to zgodę. Jeżeli spójne stosowanie art. 81 lub 82 TWE (obecnie art. 101 i 102 TFUE) tego wymaga, Komisja, działając z urzędu, może przedstawiać pisemne uwagi sądom państw członkowskich. Za zgodą właściwego sądu Komisja może również przedstawiać ustne uwagi. Wyłącznie w celu przygotowania własnych uwag organy ochrony konkurencji państw członkowskich i Komisja mogą zwracać się z wnioskiem do odpowiedniego sądu państwa członkowskiego o przekazanie lub zapewnienie przekazania wszelkich dokumentów koniecznych do rozstrzygnięcia sprawy. Przepisy te pozostają bez uszczerbku dla szerszych uprawnień do wnoszenia uwag przed sądy przyznanych organom ochrony konkurencji państw członkowskich na mocy przepisów prawa tych państw.

5. W polskim systemie prawnym organem ochrony konkurencji, o którym mowa w art. 15 ust. 3 rozporządzenia nr 1/2003, jest Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Jeżeli Prezes Urzędu uzna, że przemawia za tym interes publiczny, przedstawia sądowi istotny dla sprawy pogląd w sprawach dotyczących ochrony konkurencji i konsumentów (art. 31d u.o.k.k.). Jest to uprawnienie zbliżone do instytucji *amicus curiae*, przewidzianej w prawie europejskim. Opinia Prezesa Urzędu stanowi jedynie oświadczenie wiedzy organu antymonopolowego i nie stanowi dowodu w sprawie. Jej przedmiotem mogą być zarówno kwestie prawne, jak i faktyczne toczącej się sprawy.

TYTUŁ IV
Strony

Literatura: **Arkuszewska A.M., Kościółek A.**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Barańska A.**, *Współuczestnictwo konieczne a tok procesu*, AUL FI 1982/9; **Barut-Skupień B.**, *Współuczestnictwo procesowe w postępowaniu cywilnym, administracyjnym i podatkowym oraz sądowoadministracyjnym. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych i kazus*, Warszawa 2016; Barut-Skupień B., *Współuczestnictwo procesowe w postępowaniu cywilnym i sądowoadministracyjnym*, Warszawa 2014; **Bieniek G.,** *Aktualne problemy związane z reprezentacją Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego*, PS 1999/9; **Bieniek G., Pietrzkowski H.**, *Reprezentacja Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2010, 2013; **Bilewska K., Warzecha M.**, *Wstąpienie wspólnika do sprawy dotyczącej zaskarżenia uchwał zgromadzenia spółki jako interwenienta ubocznego – wybrane aspekty praktyczne*, M. Praw. 2011/5; **Biliński T.**, *Kontrowersje wokół cywilnoprawnego statusu sejmiku samorządowego*, PS 1999/6; **Błaszczak Ł.**, *Handlowa spółka osobowa jako strona procesu cywilnego – analiza wybranych zagadnień procesowych*, Pr. Spółek 2005/9; Błaszczak Ł., *Pozycja handlowej spółki osobowej w procesie cywilnym*, Toruń 2006; Błaszczak Ł., *Spółka jawna i komandytowa (wybrane zagadnienia na tle procedury cywilnej)*, R.Pr. 2003/1; Błaszczak Ł., *Wątpliwości wokół czynności sądowych w razie śmierci strony pozwanej po wniesieniu przeciwko niej pozwu, ale przed doręczeniem jej odpisu*, WSS 2015/3; Błaszczak Ł., *Współuczestnictwo procesowe na przykładzie osobowych spółek handlowych – istota, rodzaje i przypadki jego występowania*, Pr. Spółek 2004/10; **Błaszczak Ł., Marszałkowska-Krześ E.**, *Przymioty procesowe stron i uczestników postępowania nieprocesowego niezbędne do dochodzenia ochrony prawnej na drodze sądowej. Wybrane zagadnienia*, St. Pr.-Ek. 2015/95; **Bodio J.**, *Interes prawny a interes publiczny prokuratora wytaczającego powództwo w trybie art. 7, 57 i 189 k.p.c.*, „Palestra" 2015/1–2; Bodio J., *Prokurator działający na rzecz oznaczonej osoby – glosa do wyroku SN z 30.03.2012 r., III CSK 204/11*, „Glosa" 2014/4; Bodio J., *Zdolność do czynności prawnych a zdolność procesowa na wybranych przykładach w sprawach z zakresu prawa osobowego i rodzinnego*, St. Praw. 2011/2; Bodio J., *Zdolność sądowa a zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, „Rozprawy z Zakresu Nauk Prawnych" 2012/3; **Broniewicz W.**, *Glosa do orzeczenia SN z 1.12.1987 r., III CZP 71/87*, OSP 1990/11–12; Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1998; Broniewicz W., *Zdolność sądowa w postępowaniu cywilnym*, NP 1966/5; Broniewicz W., *Zniesienie postępowania w procesie cywilnym*, „Palestra" 1971/4; **Broniewicz W., Kunicki I., Marciniak A.**, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016; **Cebera A., Kryplewski G.**, *Glosa do postanowienia SA w Katowicach z 13.05.2013 r., V ACz 404/13*, M. Praw. 2014/12; **Chmielnicki P.**, *Zdolność sądowa jednostek samorządu terytorialnego*, Sam. Teryt. 1999/6; **Chmurak W.**, *Interwencja główna i uboczna*, EP 2010/12; **Cioch P., Studzińska J.**, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014, 2017; **Ciszewski J.**, *Wybrane problemy spółek cywilnych na tle niektórych orzeczeń sądowych*, Prob.Egz.S. 1996/17; **Czajkowska W.**,

Oznaczanie przedsiębiorców w sprawach gospodarczych – wybrane zagadnienia na podstawie orzecznictwa sądowego, Pr. Spółek 2000/4; **Dobrzański B.**, *Podmiotowe przekształcenie z art. 194 i 196 k.p.c. w sprawach ustalenia ojcostwa oraz w sprawach o alimenty*, SC 1975, t. XXV–XXVI; **Dolecki H.**, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005; **Doliwa A.**, *Sposoby reprezentacji państwa w obrocie cywilnoprawnym*, St. Praw. 2002/4; **Drela M., Stangret-Smoczyńska A.**, *Współuczestnictwo materialne jako procesowa konsekwencja wielopodmiotowości stosunku prawnego zachowku*, M. Praw. 2010/11; **Dyoniak A.**, *Umowa spółki cywilnej ze skutkiem wewnętrznym*, PPH 1994/6; **Dziurda M.**, *O niektórych konsekwencjach przyznania szczególnej zdolności sądowej*, PPC 2013/3; Dziurda M., *Podmiotowość prawna wspólnoty mieszkaniowej a jej zdolność sądowa*, PPC 2014/4; Dziurda M., *Procesowe skutki wytoczenia powództwa przeciwko państwowej jednostce organizacyjnej bez osobowości prawnej* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; Dziurda M., *Reprezentacja procesowa Skarbu Państwa w sprawach o zwrot równowartości mienia*, PS 2001/10; Dziurda M., *Reprezentacja Skarbu Państwa w procesie cywilnym*, Kraków 2005; Dziurda M., *Skarb Państwa w procesie cywilnym – problemy wciąż aktualne*, PPC 2016/3; Dziurda M., *Szczególna zdolność sądowa – kilka uwag de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; Dziurda M., *Szczególna zdolność sądowa na podstawie przepisów pozakodeksowych*, M. Praw. 2017/5; Dziurda M., *Szczególna zdolność sądowa organów państwowych oraz państwowych jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej*, PPC 2010/1; Dziurda M., *Zdolność procesowa małżonka ubezwłasnowolnionego częściowo w sprawie o rozwód*, PS 2018/6; **Ereciński T.**, *Postępowanie w sprawach o przeciwdziałanie praktykom monopolistycznym*, PiP 1991/1; **Feliga P.**, *Glosa do postanowienia SN z 17.02.2011 r., III CZ 5/11*, PS 2014/2; **Figuła P.**, *Zdatność ugodowa a zdatność arbitrażowa – analiza relacji na tle Kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny" 2018/3; **Flaga-Gieruszyńska K.**, *Osoba z zaburzeniami psychicznymi jako strona procesu cywilnego – zagadnienia wybrane* [w:] *Problematyka osób z zaburzeniami psychicznymi. Aspekty medyczne i prawne*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, Sopot 2017; **Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A.**, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2016, 2017, 2019; **Flejszar R.**, *Zdolność sądowa przedsiębiorcy*, Pr. Spółek 2001/7–8; **Franusz A.**, *Interwencja uboczna w procesie o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka* [w:] *Ochrona małżeństwa i rodziny w Polsce. Zagadnienia prawne*, red. J. Krzynówek, J. Krzywkowska, Olsztyn 2015; **Frąckiewicz F.**, *Reprezentacja organów samorządowych w postępowaniu cywilnym*, „Jurysta" 1999/9; **Gajda-Roszczynialska K.**, *Czy stowarzyszenia zwykłe mają zdolność sądową?*, PPC 2014/2; Gajda-Roszczynialska K., *Dopuszczalność udziału organizacji przedsiębiorców po stronie pozwanej w postępowaniu o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone*, PPC 2013/3; Gajda-Roszczynialska K., *Przedmiot procesu a badanie wstępne braków formalnych i opłaty żądania ewentualnego*, M. Praw. 2014/11; Gajda-Roszczynialska K., *Założenia dotyczące udziału organizacji pozarządowych w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Gąszcz B., Talaga A.**, *Postępowanie cywilne*, Bielsko-Biała 2017; **Gil I.**, *Ograniczenia zdolności procesowej w sprawach pilnych wynikające z chorób psychicznych* [w:] *Problematyka osób z zaburzeniami psychicznymi. Aspekty medyczne i prawne*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, Sopot 2017; **Gniewek E.**, *Utrata zdolności sądowej przez osobę prawną w trakcie procesu*, „Rejent" 1998/5; Gniewek E., *„Wspólnota mieszkaniowa" według ustawy o własności lokali*, „Rejent" 1995/1; **Gołąb A.**, *Przypozwanie w procesie cywilnym (art. 84–85 k.p.c.)*, PPC 2012/1; **Górecki W.**, *Podmiotowość prawna spółki cywilnej. Zagadnienia wybrane*, KPP 1999/3; **Gręda A.**, *Interwencja uboczna w sprawach o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka*, „Palestra" 2016/7–8; **Grzegorczyk P.**, *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010; Grzegorczyk P., *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Ogólna charakterystyka*, Warszawa 2011; **Harla A.G.**, *Postępowanie sądowe w sprawach antymonopolowych*, „Palestra" 1991/5–7; Harla A.G., *Zdolność sądowa w świetle obowiązujących przepisów prawnych*, St. Praw. 1986/3–4; **Jagieła J.**, *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym dla ochrony praw obywateli*, „Gubernaculum et Administratio" 2014/1(9); Jagieła J., *Zgoda osoby fizycznej na wszczęcie postępowania i przystąpienie do niej przez organizację pozarządową*, PS 2015/2; **Jakubecki A.**, *Zdolność sądowa według Kodeksu postępowania cywilnego i przepisów odrębnych (de lege lata i de lege ferenda)* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Jasiecki A., Jurzec-Jasiecka A.**, *Wyka-*

zanie dokumentem umocowania do dokonywania czynności procesowych (art. 68 KPC), cz. 1, M. Praw, 2015/8; **Jaślikowski M.**, *Glosa do uchwały SN z 24.02.2009 r., III CZP 147/08*, ZPD 2009/10; **Jaworski A.**, *Uprawnienia prokuratora w postępowaniu cywilnym w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego – propozycja podstawowych założeń* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29.09.2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Jędrejek G.**, *Legitymacja procesowa w sprawach cywilnych związanych z opublikowaniem materiału prasowego* [w:] *Status prawny dziennikarza*, red. W. Lis, Warszawa 2014; Jędrejek G., *Reprezentacja Skarbu Państwa przed sądem drugiej instancji* [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014; **Jędrzejewska A.**, *Podmiotowość prawna spółki cywilnej będącej podmiotem gospodarczym*, PPH 1993/4; **Jędrzejewska M.**, *Problemy wynikające z regulacji zdolności sądowej w Kodeksie postępowania cywilnego*, PS 1993/10; Jędrzejewska M., *Skarb Państwa w procesie cywilnym*, St. Iur. 1994, t. 21; **Jodłowski J. [*et al.*]**, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007; **Jodłowski J., Lapierre J., Misiuk-Jodłowska T., Resich Z., Weitz K.,** *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2002, 2007, 2014, 2016; **Julke G.**, *Postępowanie w sprawie nadania sądowej klauzuli wykonalności bankowym tytułom egzekucyjnym*, Prob. Egz. 1999/3; **Jurzec-Jasiecka A.**, *Wykazanie umocowania do reprezentowania strony w postępowaniu cywilnym (art. 68 k.p.c.)* [w:] *Postępowanie cywilne w dobie przemian*, red. I. Gil, Warszawa 2017; **Kaczmarek P.**, *Zdolność sądowa jako problem teorii prawa*, Kraków 2006; **Karolczyk-Pundyk M.**, *Zdolność sądowa wspólnoty mieszkaniowej*, „Rejent" 2013/9; **Kledyńska A.**, *Współuczestnictwo w postępowaniu o uzgodnienie treści księgi wieczystej* [w:] *Prawo*, cz. 1 i 2, red. J. Nyćkowiak, J. Leśny, Poznań 2017; **Klimkowicz J.**, *Interwencja uboczna według Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1972; **Knurowska I.**, *Upadłość spółki cywilnej a upadłość jej wspólników*, R.Pr. 2000/6; **Knypl T.**, *Czy koniec nieporozumień wokół spółki cywilnej w postępowaniu rozpoznawczym i egzekucyjnym*?, Prob.Egz.S. 1996/18; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz – art. 1–366*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–505[39]*, red. T. Szanciło, Warszawa 2019; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–505[14]*, t. 2, *Komentarz do art. 508–1088*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–729*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–366*, t. 2, *Komentarz do artykułów 367–505[37]*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–729*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2013; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 367–729*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2012; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1A, *Komentarz do art. 1–424[12]*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2019; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1B, *Komentarz do art. 425–729*, red. A. Góra-Błaszczykowska, Warszawa 2020; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2008, 2012, 2015; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2012; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza – postępowanie rozpoznawcze*, t. 1–2, red. T. Ereciński, Warszawa 2007, 2009; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, LEX 2019; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1–2, red. T. Ereciński, Warszawa 2012; *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1–2, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2019; *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, Warszawa 2020; *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016; *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1–3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989; *Komentarz aktualizowany do ustawy z 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX 2015; **Korzan K.**, *Kurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1966; Korzan K., *Współuczestnictwo wspólników w sprawach odpowiedzialności za długi spółki cywilnej zewnętrznej i wewnętrznej*, „Rejent" 2000/1; **Kowalski S.**, *Odpowiedzialność wspólników*

spółki jawnej za zobowiązania spółki, Pr. Spółek 2003/7–8; **Krajewski J.**, *Glosa do orzeczenia SN z 29.07.1970 r., II CR 301/70*, PiP 1971/12; **Krzemiński Z.**, *Pytania i odpowiedzi prawne*, „Palestra" 1990/11–12; **Lisowska S.**, *Brak organu powołanego do reprezentowania pozwanej osoby prawnej a sytuacja procesowa powoda w postępowaniu cywilnym*, M. Praw. 2016/11; **Machnij M.**, *Szczególny przypadek współuczestnictwa*, „Rzeczpospolita" 1998/3; **Miczek Z.**, *Zakres procesowego umocowania kuratora ustanowionego w trybie art. 42 k.c.*, PPH 2017/1; **Misztal-Konecka J.**, *O udziale w postępowaniu cywilnym osób, które doznają przeszkód faktycznych w osobistym dokonywaniu czynności procesowych*, PS 2017/11–12; **Mizera M.**, *Zdolność sądowa, interwencja uboczna oraz postępowanie nakazowe i upominawcze w sprawach gospodarczych*, NP 1990/10–12; **Mucha J.**, *Charakter prawny interwencji ubocznej ubezpieczyciela w sprawie o odszkodowanie z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia OC wszczętej przeciwko ubezpieczonemu posiadaczowi pojazdu mechanicznego*, „Prawo Asekuracyjne" 2014/1; Mucha J., *Charakter prawny współuczestnictwa procesowego posiadacza pojazdu mechanicznego i ubezpieczyciela w procesie odszkodowawczym z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej*, RPEiS 2009/1; Mucha J., *Interes publiczny w procesie cywilnym*, „Studia Prawa Publicznego" 2013/1; **Murzydło J.**, *Reprezentacja jednostek samorządu terytorialnego w obrocie cywilnoprawnym*, Sam. Teryt. 2007/7–8; **Myczkowski L.**, *Statut wspólnoty mieszkaniowej*, M. Praw. 2000/1; **Nadobnik A.**, *Charakter współuczestnictwa po stronie pozwanej w sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego*, PPC 2016/4; **Obrębski R.**, *Zarys istoty zdolności procesowej w postępowaniu cywilnym*, PPC 2017/1; Obrębski R., *„Zdolność sądowa" jednostek organizacyjnych osób prawnych w świetle art. 479[7] k.p.c.*, PS 1996/1; Obrębski R., *Zdolność sądowa redaktora naczelnego w sprawach o sprostowanie publikacji prasowej*, PPC 2016/2; Obrębski R., *Zdolność sądowa strony w znaczeniu materialnym* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016; **Osowy P.**, *Interwencja główna*, Warszawa 2017; Osowy P., *Interwencja główna (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 75 k.p.c.) – zarys problematyki* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały Konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze 28–30.9.2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009; Osowy P., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2001; **Pawłyszcze D.**, *Podmioty gospodarcze – zagadnienia procesowe*, cz. 1–2, PPH 1993/9 i 10–11; Pawłyszcze D., *Spółki cywilne – zdolność prawna i sądowa – analiza orzeczeń SN*, PPH 1994/1; **Piasecki K.**, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004; **Pietrzkowski H.**, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012; Pietrzkowski H., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2005; Pietrzkowski H., *Zdolność sądowa według kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; **Pilich M.**, *Zdolność sądowa oddziału przedsiębiorcy zagranicznego na tle prawnoporównawczym*, „Prawo w Działaniu" 2017/31; **Pinkalski Z.**, *Regulacja sądownictwa do spraw własności intelektualnej a konstytucyjne prawo do sądu*, ZNUJ 2020/2; **Piotrowska A.**, *Reprezentacja wspólnoty mieszkaniowej w postępowaniu cywilnym w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016; **Piotrowska S.**, *Zdolność sądowa ambasad*, „ADR. Arbitraż i Mediacja" 2015/4; *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2013, 2017; *Postępowanie cywilne*, red. I. Gil, Warszawa 2017; **Radomski W.**, *Zniesienie postępowania cywilnego*, „Zeszyty Naukowe UMK" 1971/12; **Radwański Z.**, *Podmioty prawa cywilnego w świetle zmian kodeksu cywilnego przeprowadzonych ustawą z 14.02.2003 r.*, PS 2003/7–8; Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007; **Rudnicki S.**, *Komentarz do ustawy o księgach wieczystych i hipotece*, Warszawa 2000; **Rzetecka-Gil A.**, *Glosa do wyroku SN z 19.04.2006 r., II PK 135/05*, LEX 2008; **Sawczuk M.**, *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963; Sawczuk M., *Zdolność sądowa według kodeksu postępowania cywilnego*, NP 1969/11–12; **Sieradzka M.**, *Glosa do uchwały SN z 24.02.2009 r., III CZP 147/08*, LEX 2009; **Skowrońska E.**, *Glosa do uchwały SN z 14.12.1990 r., III CZP 62/90*, PiP 1991/12; **Sokal P.**, *Zdolność sądowa oddziałów przedsiębiorców zagranicznych*, M. Praw. 2012/15; **Sokalski M.**, *Interes prawny jako warunek dopuszczalności interwencji ubocznej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Prawa. Seria Prawo" 2003/8; Sokalski M., *Przesłanki formalne interwencji ubocznej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości" 2005/3; **Sorysz M.**, *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu z zakresu prawa pracy*, St.Pr.PiPS 2013; Sorysz M., *Udział prokuratora w sprawach z zakresu prawa pracy*, St.Pr.PiPS 2014; **Sporek F.**, *Sytuacja prawna lokatorów w postępowaniu eksmisyjnym*, PPE 2003/9–10; **Strzelczyk K.**, *Legitymacja procesowa i współuczestnictwo w sporze o wyłączenie wspólnika spółki z o.o.* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016; **Studzińska J.**, *Interwencja uboczna*

a zasady procesu cywilnego [w:] *Zasady postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016; Studzińska J., *Środki i skuteczność ochrony osób trzecich w postępowaniu rozpoznawczym* [w:] *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Klich, Toruń 2015; **Sychowicz M.**, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra" 1996/7–8; Sychowicz M., *Zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego dotyczące zdolności sądowej*, PS 1992/3; *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 2, cz. 2, *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016; **Szarek R.**, *Glosa do postanowienia SN z 18.12.1997 r., III CKN 473/97*, R.Pr. 1998/6; Szarek R., *Glosa do uchwały SN z 25.04.1996 r., II CZP 34/96*, Sam. Teryt. 1997/6; Szarek R., *Glosa do uchwały SN z 10.02.2000 r., III CZP 29/99*, PS 2001/5; Szarek R., *Reprezentacja Skarbu Państwa w postępowaniu sądowym*, R.Pr. 2000/4; **Szewczyk M.**, *Status procesowy wspólnoty mieszkaniowej*, R.Pr. 1998/6; **Szostak R.**, *Glosa do postanowienia SN z 19.06.2007 r., III CZP 25/07*, ZPD 2007/11; **Szydło M.**, *Charakter prawny oddziałów przedsiębiorców zagranicznych*, „Glosa" 2004/12; **Trojanowski G.**, *Polskie postępowanie cywilne* [w:] *Synteza prawa polskiego od 1989 roku*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013; **Uliasz M.**, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008; **Wagner P.**, *Glosa do orzeczenia SN z 16.04.1991 r., III CZP 23/91*, OSP 1993/2; Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948; **Waligórski M.**, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947; **Węgrzynowski Ł.**, *Charakter współuczestnictwa procesowego członków konsorcjum*, PS 2016/5; **Wilczyńska A.**, *Interes prawny i jego granice w postępowaniu cywilnym*, „Palestra" 2010/9–10; **Wiśniewski P.**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Toruń 2014; **Wiśniewski T.**, *Ochrona prawa własności w drodze interwencji głównej* [w:] *Krytyka prawa. Niezależne studia nad prawem*, t. 1, *Własność*, red. J. Jabłońska-Bonca, Warszawa 2009; Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013; **Włodyka S.**, *Zdolność sądowa i procesowa w nowym ustawodawstwie cywilnym*, PUG 1966/5; **Wręczycka K.**, *Status prawny spółki cywilnej*, Pr. Spółek 1998/7–8; **Zieliński A.**, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2017; **Zieliński M.**, *Powaga rzeczy osądzonej a nadanie klauzuli wykonalności na rzecz współuczestnika jednolitego nie będącego stroną lub interwenienta ubocznego* [w:] *Krytyka prawa. Niezależne studia nad prawem*, t. 6, red. J. Jabłońska-Bonca, M. Skórzewska-Amberg, Warszawa 2014; **Żuk A.**, *Pozywanie spółki jawnej i jej wspólników a właściwość funkcjonalna sądu*, Pr. Spółek 2010/7–8.

DZIAŁ I
Zdolność sądowa i procesowa

Art. 64. [Zdolność sądowa]

§ 1. Każda osoba fizyczna i prawna ma zdolność występowania w procesie jako strona (zdolność sądowa).
§ 1[1]. Zdolność sądową mają także jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną.
§ 2. (uchylony)

1. Pojęcie zdolności sądowej jest związane z uprawnieniem danego podmiotu do występowania w jakimkolwiek sądowym postępowaniu cywilnym jako strona lub uczestnik postępowania. Należy odróżnić ją od legitymacji, która decyduje o zdolności, interesie prawnym strony do występowania w konkretnym procesie ze względu na przysługujące jej lub przeciwko niej prawa podmiotowe. Brak legitymacji pro-

cesowej prowadzi do oddalenia powództwa. Brak zdolności sądowej jest przesłanką odrzucenia pozwu. Zdolność sądowa odpowiada w zasadzie zdolności prawnej, bo tylko wówczas, gdy dany podmiot może być podmiotem praw i obowiązków, powinien mu przysługiwać przymiot strony. Ostatecznie zatem o tym, komu przysługuje zdolność sądowa, decyduje prawo materialne, określające, komu przysługuje zdolność prawna.

2. Zgodnie z art. 64 § 1 zdolność sądową mają osoby fizyczne (każdy człowiek od chwili urodzenia – art. 8 § 1 k.c. – oraz *nasciturus* w ściśle określonych przypadkach, np. art. 446^1, 927 § 2 k.c.) i osoby prawne (art. 33 k.c.). W zdolność sądową, co obecnie wynika wprost z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, zostały wyposażone także wszelkie jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 64 § 1^1; zob. także wyrok SN z 11.10.2013 r., I CSK 769/12, LEX nr 1532958, w odniesieniu do oddziału przedsiębiorcy zagranicznego). Organizacjom pozarządowym przysługuje zdolność sądowa tylko wówczas, gdy mają one osobowość prawną bądź przynajmniej zdolność prawną (zob. uwagi do art. 8 i 61 oraz postanowienie SN z 9.01.2014 r., V CSK 98/13, LEX nr 1424902). Przy obecnym brzmieniu art. 64 nie ma wątpliwości, że zdolność sądowa przysługuje tzw. ułomnym osobom prawnym, np. wspólnocie mieszkaniowej czy spółkom osobowym prawa handlowego.

3. Zdolności sądowej nie ma spółka cywilna, ale mają ją jej wspólnicy. Na podstawie regulacji zawartej w art. 864 k.c. wierzyciel może pozwać za zobowiązania spółki jednego, kilku bądź wszystkich wspólników odpowiadających solidarnie. Zgodnie jednak z art. 778 do egzekucji ze wspólnego majątku wspólników spółki prawa cywilnego konieczny jest tytuł egzekucyjny wydany przeciwko wszystkim wspólnikom.

4. Szczególną osobą prawną podejmującą czynności w procesie przez organy właściwych jednostek organizacyjnych, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest Skarb Państwa. W związku z tym w postępowaniu cywilnym należy przestrzegać zasad wynikających z materialnoprawnej konstrukcji jednolitości Skarbu Państwa jako osoby prawnej:

1) w przypadku gdy dochodzone roszczenie jest związane z działalnością kilku jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa, a wynik postępowania wskazuje na odpowiedzialność tylko jednej bądź niektórych z nich, sąd nie oddala powództwa wobec pozostałych jednostek organizacyjnych, a w sentencji wyroku należy wskazać tylko te jednostki, które ponoszą odpowiedzialność w danej sprawie. W uzasadnieniu wyroku sąd powinien jedynie wyjaśnić, które jednostki i dlaczego nie ponoszą odpowiedzialności (wyroki SN: z 29.07.1970 r., II CR 301/70, OSNCP 1971/3, poz. 55; z 23.01.2003 r., II CKN 1398/00, LEX nr 109414; z 4.04.2018 r., V CSK 328/17, LEX nr 2499979);

2) w sytuacji wskazanej w pkt 1 nie jest dopuszczalne zasądzenie zwrotu kosztów procesu na rzecz tej jednostki organizacyjnej, co do której sąd uznał, że jej działalność nie uzasadnia odpowiedzialności Skarbu Państwa (orzeczenia SN: z 28.01.1970 r., II CR 445/68, OSNCP 1970/10, poz. 190, oraz z 15.10.1971 r., I CR 393/71, Biul. SN 1972/2, s. 25); nie jest także dopuszczalne zasądzenie zwrotu kosztów procesu od jednej jednostki organizacyjnej na rzecz drugiej;
3) między jednostkami organizacyjnymi Skarbu Państwa, od których zasądzono należność, nie zachodzi odpowiedzialność solidarna; do sądu nie należy także ustalenie zakresu odpowiedzialności każdej z jednostek organizacyjnych (wyroki SN: z 27.02.2004 r., V CK 307/03, LEX nr 602087, oraz z 13.04.1983 r., IV CR 66/83, OSNCP 1984/1, poz. 5). Wierzyciel natomiast może domagać się zapłaty od każdej z tych jednostek, oczywiście w granicach zobowiązania;
4) nie jest dopuszczalne postępowanie cywilne pomiędzy dwiema jednostkami organizacyjnymi Skarbu Państwa (postanowienie SN z 17.01.2001 r., IV CKN 1672/00, LEX nr 53118);
5) przekonanie powoda, że odpowiedzialność Skarbu Państwa wiąże się z działalnością innej jednostki organizacyjnej, aniżeli uznał to sąd w wyroku uwzględniającym powództwo, nie stanowi podstawy do zaskarżenia wyroku; natomiast jednostka organizacyjna reprezentująca Skarb Państwa może zaskarżyć wyrok, zarzucając wadliwą reprezentację pozwanego. Wadliwość ta postrzegana jest jako co najmniej uchybienie procesowe, ale może być nawet przyczyną nieważności postępowania (wyrok SN z 29.07.1970 r., II CR 301/70, PiP 1971/12, s. 1084). Jeżeli jednak w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji Skarb Państwa był reprezentowany tylko przez część jednostek organizacyjnych, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, to pominięcie pozostałych jednostek nie może być podstawą do uznania nieważności postępowania z przyczyn wymienionych w art. 379 pkt 2 i 5 (wyroki SN: z 14.04.1999 r., III CKN 1239/98, OSNC 1999/11, poz. 91, oraz z 28.03.2017 r., II CSK 320/16, LEX nr 2288090). Nieważność zachodziłaby wtedy, gdyby od początku procesu reprezentacja Skarbu Państwa była przypadkowa w tym sensie, że wykonywała ją jednostka zupełnie niemająca związku z roszczeniem;
6) wytoczenie powództwa przeciwko Skarbowi Państwa przerywa bieg przedawnienia, choćby powód mylnie wskazał niewłaściwą jednostkę organizacyjną jako reprezentanta Skarbu Państwa (wyroki SN: z 4.06.1970 r., I CR 555/69, OSNCP 1971/4, poz. 67, oraz z 1.10.1975 r., I CR 582/75, LEX nr 7756). Natomiast uznanie roszczenia przysługującego Skarbowi Państwa przerywa bieg przedawnienia tylko wówczas, gdy dokonane zostało wobec jednostki organizacyjnej Skarbu Państwa, która ze względu na przedmiot roszczenia jest upoważniona do reprezentowania Skarbu Państwa;
7) jeżeli powództwo w imieniu Skarbu Państwa wytacza właściwa jednostka organizacyjna, a pozwany ma roszczenie wzajemne do Skarbu Państwa związane z dzia-

łalnością innej jednostki organizacyjnej, to powództwo wzajemne ani potrącenie tych należności nie są dopuszczalne (wyroki SN: z 23.10.2003 r., V CK 387/02, OSNC 2004/12, poz. 196; z 12.10.2000 r., IV CKN 144/00, OSNC 2001/4, poz. 60; uchwała SN z 6.01.1994 r., II UZP 32/93, OSNCP 1994/7–8, poz. 150). Zgodnie z art. 37 ustawy z 16.12.2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 735 ze zm.) potrącenie z wierzytelności Skarbu Państwa przysługującej danemu podmiotowi reprezentującemu Skarb Państwa może być dokonane, jeżeli potrącana wierzytelność wzajemna przysługuje wobec tego samego podmiotu reprezentującego Skarb Państwa. Z wierzytelności Skarbu Państwa nie można potrącić wierzytelności wzajemnej, która była przedmiotem obrotu jako wierzytelność wobec Skarbu Państwa;

8) niezależnie od wielości wskazanych w pozwie i orzeczeniu sądowym jednostek organizacyjnych stroną jest zawsze Skarb Państwa, a nie wskazane jednostki (wyrok SN z 11.05.1999 r., I CKN 1148/97, OSNC 1999/12, poz. 205). Jeżeli zatem w kilku pozwach zachodzą tylko różnice co do oznaczenia jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa, to fakt ten nie zmienia okoliczności, że stroną pozwaną we wszystkich tych sprawach jest tylko i wyłącznie Skarb Państwa (postanowienie SN z 17.04.1974 r., II CZ 10/74, LEX nr 7463), co ma znaczenie dla określenia w późniejszym procesie granic powagi rzeczy osądzonej.

5. Niekiedy ustawodawca przyznaje określonym podmiotom ograniczoną zdolność sądową w tym znaczeniu, że przysługuje ona jedynie w ściśle oznaczonych sprawach. Dotyczy to np. organów Krajowej Administracji Skarbowej (por. wyrok SN z 9.05.2019 r., I PK 245/17, LEX nr 2659383), Prezesa UOKiK, URE, Prezesa UKE, Prezesa Urzędu Transportu Kolejowego – w sprawach regulacyjnych, o jakich mowa w art. 479^{28}, 479^{46}, 479^{57}, 479^{68}, pracodawcy w sprawach z zakresu prawa pracy, w których – zgodnie z art. 460 – zdolność sądowa i procesowa przyznana została pracodawcy bez względu na to, czy posiada on osobowość prawną (por. wyrok SN z 15.05.2019 r., II PK 28/18, LEX nr 2665188, co do braku możliwości występowania Skarbu Państwa jako pracodawcy), organu rentowego i wojewódzkiego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych. W przypadkach, w których taki szczególny podmiot, nieposiadający ogólnie zdolności prawnej, wystąpiłby w sprawie z przekroczeniem kompetencji ustawowych, pozew podlegałby odrzuceniu.

6. Każdy podmiot, również taki, który – zdaniem sądu pierwszej lub drugiej instancji – nie posiada zdolności sądowej, jest legitymowany do zaskarżenia niekorzystnego dla niego orzeczenia, mającego charakter procesowy (tak słusznie SN w postanowieniu z 20.02.2014 r., I CZ 124/13, LEX nr 1438642). O tym bowiem, czy dany podmiot posiada zdolność sądową, powinien ostatecznie zdecydować sąd drugiej instancji w toku instancji bądź Sąd Najwyższy – o ile w danej sprawie przysługuje skarga kasacyjna.

Art. 65. [Zdolność procesowa]

§ 1. Zdolność do czynności procesowych (zdolność procesową) mają osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 64 § 1[1].
§ 2. Osoba fizyczna ograniczona w zdolności do czynności prawnych ma zdolność procesową w sprawach wynikających z czynności prawnych, których może dokonywać samodzielnie.

1. Zdolność procesowa to zdolność do samodzielnego dokonywania czynności procesowych. Nie każda osoba mająca zdolność sądową ma zdolność procesową, tak jak nie każda osoba mająca zdolność prawną ma zdolność do czynności prawnych. Zgodnie z art. 65 § 1 zdolność do czynności procesowych mają osoby fizyczne mające pełną zdolność do czynności prawnych, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 64 § 1[1].

2. Na gruncie postępowania procesowego, odmiennie niż na gruncie prawa cywilnego, nie ma pojęcia ograniczonej zdolności procesowej. Osoba fizyczna, która ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych, ma zdolność w sprawach wynikających z czynności prawnych, których może dokonywać samodzielnie (zob. postanowienie SN z 30.09.1977 r., III CRN 132/77, OSNCP 1978/11, poz. 204, oraz uchwała SN z 21.12.2017 r., III CZP 66/17, OSNC 2018/6, poz. 61, w której stwierdzono, że małżonek częściowo ubezwłasnowolniony nie ma zdolności procesowej w sprawie o rozwód).

3. W przypadku osób prawnych, innych jednostek organizacyjnych oraz organizacji społecznych mających zdolność sądową mamy do czynienia nie z pojęciem zdolności procesowej, ale z działaniem przez prawidłowo ukonstytuowane organy albo przez osoby uprawnione do działania w ich imieniu (art. 67 § 2), przy czym za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. W zakresie określonym ustawą z 15.12.2016 r. o Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 762) za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna.

Art. 66. [Działanie przez przedstawiciela ustawowego]

Osoba fizyczna niemająca zdolności procesowej może podejmować czynności procesowe tylko przez swego przedstawiciela ustawowego.

1. Przedstawicielami ustawowymi małoletniego są przede wszystkim rodzice, którzy zgodnie z art. 98 § 1 k.r.o. reprezentują małoletniego, jeśli przysługuje im wła-

dza rodzicielska. Żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka w sprawach wymienionych w art. 98 § 2 k.r.o. (art. 98 § 3 k.r.o.). W przypadku podejmowania czynności procesowych między dziećmi pozostającymi pod władzą rodzicielską (np. w sprawie o dział spadku) powinni zostać ustanowieni kuratorzy dla każdego z nich z osobna (tak też SN w postanowieniu z 21.12.2010 r., III CZP 114/10, LEX nr 738036).

2. Opiekun reprezentuje dziecko wówczas, gdy rodzice nie żyją lub pozbawieni są władzy rodzicielskiej albo władza ta została zawieszona lub są nieznani (art. 145, 94 § 3 k.r.o.). Opiekun reprezentuje również ubezwłasnowolnionego całkowicie, gdy nie pozostaje on już pod władzą rodzicielską (art. 13 § 2 k.c.). Opiekun podlega szerszym ograniczeniom w zakresie możliwości reprezentacji niż rodzice (art. 159 § 1 k.r.o.).

3. Kurator zostaje ustanowiony w celu reprezentacji w przypadkach wskazanych w ustawie, a zakres jego uprawnień powinien być określony w postanowieniu sądu. Reprezentuje on małoletniego w przypadku wyłączenia reprezentacji rodziców lub opiekunów (art. 99 k.r.o.), ubezwłasnowolnionego częściowo (art. 181 k.r.o., art. 16 § 2 k.c.) bądź dziecko poczęte, lecz jeszcze nienarodzone (art. 182 k.r.o.). Kurator może być także ustanowiony dla osoby, co do której toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie, w przypadku gdy sąd zaniechał doręczania jej pism sądowych, wysłuchania i wezwania (art. 556 § 2 k.p.c.). Kurator taki ma za zadanie ochronę w toku postępowania praw osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie. Nie ustanawia się go dla strony, która ma przedstawiciela ustawowego, np. rodzica, kuratora ustanowionego uprzednio dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, chyba że przedstawiciel ten jest jednocześnie wnioskodawcą w sprawie o ubezwłasnowolnienie.

4. Doradca tymczasowy jest przedstawicielem ustawowym osoby, co do której toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie (art. 549). Osobę taką traktuje się wówczas tak, jakby była ubezwłasnowolniona częściowo.

5. W postanowieniu z 28.05.1982 r., IV CZ 82/82, LEX nr 8426, SN wyraził pogląd, że osoba całkowicie ubezwłasnowolniona nie może sama zaskarżyć postanowienia odrzucającego pozew z powodu braku zdolności procesowej. Pogląd ten należy uznać za błędny, gdyż zwykle do odrzucenia pozwu dochodzi w takiej sytuacji z tej przyczyny, że przedstawiciel ustawowy nie potwierdził czynności osoby pozostającej pod opieką w postaci wniesienia pozwu. Przedstawiciel ten nie będzie zatem zainteresowany wniesieniem zażalenia na postanowienie, które sam wywołał. Pozbawienie osoby ubezwłasnowolnionej częściowo możliwości kontroli instancyjnej w takim przypadku stanowiłoby zamknięcie drogi do sądu. Odmienne, słuszne stanowisko w tej kwestii zajął SN w postanowieniu z 11.12.2015 r., III CSK 15/15, LEX nr 1962526.

Art. 67. [Zdolność procesowa osób prawnych, innych jednostek oraz Skarbu Państwa]

§ 1. Osoby prawne oraz jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 64 § 1[1], dokonują czynności procesowych przez swoje organy albo przez osoby uprawnione do działania w ich imieniu.
§ 1[1]. W zakresie określonym odrębną ustawą za inne niż Skarb Państwa państwowe osoby prawne, osoby z udziałem Skarbu Państwa i osoby prawne z udziałem państwowych osób prawnych czynności procesowe może podejmować Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.
§ 2. Za Skarb Państwa podejmuje czynności procesowe organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. W zakresie określonym odrębną ustawą za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.
§ 3. (uchylony)

1. Obecne brzmienie art. 67 § 1 wskazuje na możliwość podejmowania czynności procesowych przez osoby uprawnione do działania w imieniu innych niż osoby prawne jednostek organizacyjnych mających zdolność sądową i uwzględnia przysługiwanie zdolności sądowej tym jednostkom. Osoba prawna natomiast, zgodnie z art. 38 k.c., działa przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i opartym na niej statucie.

2. Stwierdzenie art. 67 § 2 zdanie drugie, że w zakresie określonym odrębną ustawą o Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej, jest nieścisłe, gdyż Prokuratoria Generalna sama jest jednostką organizacyjną. Organizuje ona zatem zastępstwo procesowe Skarbu Państwa, które wykonują radcowie Prokuratorii Generalnej oraz Prezes bądź wiceprezesi, ewentualnie referendarze (art. 33 ust. 1 u.PGRP). Inaczej przedstawia się sytuacja ze wszystkimi innymi osobami prawnymi i samorządowymi, które dokonują czynności procesowych przez swoje organy (art. 67 § 1). W przypadku wszystkich osób prawnych innych niż Skarb Państwa oznaczenie strony nie powinno zatem zawierać wskazania jednostki organizacyjnej tej osoby. W sytuacji kiedy dane roszczenie związane jest z zadaniami z zakresu administracji publicznej wykonywanymi przez jednostki samorządowe, pozwanym (powodem) powinien być Skarb Państwa reprezentowany przez organ samorządu (zob. postanowienie SN z 3.10.2002 r., I CKN 448/01, OSP 2003/7–8, poz. 99).

3. Przejęcie zastępstwa procesowego Skarbu Państwa przez Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej wyłącza z udziału w sprawie dotychczasowego przedstawiciela Skarbu Państwa (wyrok SA w Gdańsku z 15.11.2011 r., I ACa 700/11, POSAG 2012/1, s. 19–29). Ponieważ wyłączenie to z punktu widzenia prawa procesowego jest bez-

względne i niezależne od woli jednostki organizacyjnej Skarbu Państwa, uchyla jednocześnie obowiązek określony w art. 133 § 3 zdanie drugie, to jest obowiązek jednoczesnego dokonywania doręczeń Prokuratorii Generalnej i jednostce organizacyjnej.

4. W przypadkach wymienionych w art. 7 ust. 2 u.PGRP zastępstwo procesowe Skarbu Państwa przez Prokuratorię Generalną przed sądem powszechnym jest obligatoryjne, chyba że Prokuratoria Generalna – działając na podstawie art. 8 u.PGRP – przekaże to zastępstwo jednostce organizacyjnej reprezentującej Skarb Państwa według reguł określonych w art. 67 § 2 k.p.c. Jeśli takiego przekazania brak, a w sprawie wskazanej w art. 7 ust. 2 u.PGRP Skarb Państwa będzie reprezentowany przez organ państwowej jednostki organizacyjnej, postępowanie dotknięte będzie nieważnością (zob. na ten temat wyroki SN: z 26.03.2014 r., V CSK 234/13, LEX nr 1478718, oraz z 10.01.2013 r., IV CSK 403/12, LEX nr 1308151).

5. W sytuacji gdy stroną procesu jest Skarb Państwa, sąd ma obowiązek zapewnić z urzędu jego prawidłową reprezentację i prawidłowe określenie *statio fisci*. Po jej ustaleniu właściwą jednostkę organizacyjną należy wezwać do udziału w sprawie w miejsce lub obok dotychczasowej jednostki organizacyjnej. Jednostkę organizacyjną, która nie jest właściwym reprezentantem Skarbu Państwa, sąd zwalnia z udziału w sprawie. Czynności te dokonywane są w płaszczyźnie właściwej reprezentacji, a więc na podstawie art. 67 § 2. W tym przypadku nie wchodzą w grę (nawet w drodze analogii) art. 194–198, gdyż nie chodzi tu o zmianę podmiotów występujących jako strony procesu (wyroki SN: z 11.01.1974 r., II CR 685/73, OSNCP 1975/1, poz. 10, oraz z 17.03.2010 r., II CSK 393/09, LEX nr 602681). Prawidłowe oznaczenie Skarbu Państwa jako strony powinno zatem uwzględniać wskazanie jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie. Oprócz tego sąd powinien czuwać nad tym, aby czynności procesowe w imieniu Skarbu Państwa podejmował właściwy podmiot funkcjonujący albo w ramach tej jednostki organizacyjnej, albo w ramach Prokuratorii Generalnej RP (tak słusznie wypowiedział się SN w wyroku z 22.02.2001 r., III CKN 295/00, LEX nr 52382, wskazując, że gdy stroną w procesie jest Skarb Państwa, prawidłowe oznaczenie strony pozwanej powinno zawierać określenie „Skarb Państwa" i wskazywać właściwą państwową jednostkę organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie; organ właściwej jednostki organizacyjnej podejmuje za Skarb Państwa czynności procesowe). Wyjątek stanowią te szczególne przypadki, gdy to samej jednostce organizacyjnej Skarbu Państwa bądź organowi administracji publicznej przysługuje samodzielna zdolność sądowa, np. w postępowaniu przed sądem pracy i ubezpieczeń społecznych w sprawach o roszczenia pracowników ze stosunku pracy (postanowienie SN z 15.12.2009 r., II PZ 23/09, LEX nr 577835; wyrok SN z 15.05.2019 r., II PK 28/18, LEX nr 2665188); Prezes UOKiK w sprawach o ochronę konkurencji i konsumentów, Prezes UKE w postępowaniu regulacyjnym przed Sądem Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

6. Jeśli stroną pozwaną jest Skarb Państwa, w praktyce zaakceptowano sytuację, gdy powód oznacza pozwanego przez wskazanie jego jednostki organizacyjnej, a w odpowiedzi na pozew pozwany określa się jako Skarb Państwa bez sprostowania tego oznaczenia przez powoda. Często sąd również samodzielnie wskazuje, że pozwanym jest Skarb Państwa, traktując właściwe oznaczenie pozwanego jako zabieg czysto techniczny. W postanowieniu z 6.06.2001 r., V CZ 34/01, LEX nr 53102, SN ostatecznie zaakceptował taką praktykę ze względu na szczególny charakter Skarbu Państwa, który jako osoba prawna nie ma swoich organów, a czynności procesowe podejmuje za niego właściwy organ państwowej jednostki organizacyjnej. Sąd nie powinien jednak stosować takiego zabiegu w przypadku, gdy samo żądanie zostało oparte na twierdzeniu, że jednostka wskazana jako strona powodowa bądź pozwana jest podmiotem odrębnym od Skarbu Państwa i jako taka ma odrębną od Skarbu Państwa zdolność sądową w danej sprawie, bądź gdyby na skutek „sprostowania" miało dojść w istocie do zmiany podmiotowej (zob. na temat rozróżnienia przedstawionych sytuacji uchwała SN z 19.04.2001 r., III CZP 10/01, OSNC 2001/10, poz. 147 – odnosząca się do Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska; wyroki SN: z 7.05.2008 r., II CSK 10/08, LEX nr 420377 – dotyczący Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi; z 23.07.2004 r., III CK 266/03, LEX nr 174187 – wydany na tle występowania gminy jako reprezentanta Skarbu Państwa; postanowienia SN: z 4.02.2004 r., I CK 342/03, LEX nr 467459 – dotyczące Krajowej Rady Sądownictwa; z 9.07.2009 r., III CZP 45/09, Biul. SN 2009/9, s. 11 – co do Samorządowego Kolegium Odwoławczego; z 17.11.2005 r., IV CK 313/05, LEX nr 186703 – co do starosty; z 28.01.2004 r., IV CK 183/03, LEX nr 530709 – w odniesieniu do Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa; z 8.01.2003 r., II CK 90/02, LEX nr 77068 – w odniesieniu do Zarządu Melioracji Wodnej; z 3.10.2002 r., I CKN 448/01, OSP 2003/7–8, poz. 99 – co do starosty podejmującego czynności procesowe w imieniu Skarbu Państwa; zob. także postanowienie SN z 6.06.2001 r., V CZ 34/01).

Art. 68. [Obowiązek udokumentowania umocowania]

§ 1.[4] **Przedstawiciel ustawowy, organy oraz osoby wymienione w art. 67 mają obowiązek wykazać swoje umocowanie dokumentem przy pierwszej czynności procesowej.**

[4] Art. 68 § 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 2 w związku z art. 10 Konstytucji RP oraz z art. 144 ust. 3 pkt 21 w związku z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 3 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dniem 11 września 2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dopuszcza ocenę prawidłowości procedury przedstawienia kandydatów na stanowisko Prezesa oraz Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego i powołania ich przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, który prowadzi do wystawienia dokumentu, o którym stanowi ten przepis.

§ 2. Przepisu § 1 nie stosuje się, gdy stwierdzenie umocowania przez sąd jest możliwe na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną, a także gdy czynność procesowa jest dokonywana za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w przypadku gdy przepis szczególny przewiduje, że czynności można dokonać wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. Przedstawiciel ustawowy, organy oraz osoby wymienione w art. 67 mają jednak obowiązek wskazać podstawę swojego umocowania.

1. Konieczność i sposób wykazania swojego umocowania przez przedstawiciela ustawowego nie budzą wątpliwości, jeśli został on ustanowiony przez sąd. Odpowiednim dokumentem jest wówczas odpis postanowienia sądu ustanawiającego daną osobę opiekunem bądź doradcą tymczasowym albo też kuratorem i – w tym ostatnim przypadku – określającego zakres kompetencji przedstawiciela ustawowego. W przypadku natomiast rodziców w praktyce niekiedy błędnie przyjmuje się, że osoba, która występuje przed sądem w imieniu małoletniego jako rodzic, rzeczywiście jest tym rodzicem bez potrzeby wykazania tego faktu. Komentowany przepis nakłada na każdego przedstawiciela ustawowego obowiązek złożenia przy pierwszej czynności procesowej dokumentu wykazującego jego umocowanie do reprezentowania danej osoby. W przypadku rodziców takim dokumentem jest akt urodzenia małoletniego.

2. Wskazanie przedstawiciela ustawowego strony jest elementem formalnym każdego pisma procesowego (art. 126 § 1 pkt 2). Brak ten usuwany jest w trybie art. 130, 130^{1} albo 130^{1a}. W tym trybie nie jest jednak usuwany brak dokumentu wykazującego umocowanie przedstawiciela ustawowego. Przedstawiciel ustawowy strony (niezależnie od tego, czy jest to strona powodowa, czy pozwana) powinien być określony przez powoda już w pozwie, pod rygorem zwrotu pozwu i niepodejmowania w związku z tym dalszych czynności procesowych. Wówczas jednak zażalenie na zarządzenie przewodniczącego o zwrocie pozwu przysługuje samemu powodowi bez konieczności angażowania jego przedstawiciela ustawowego. Jeśli jednak w przypadku zwrotu pozwu powstaną wątpliwości co do sytuacji małoletniego czy pupila, prezes sądu powinien powiadomić o tym fakcie sąd opiekuńczy, który może podjąć określone czynności z urzędu. Jeśli natomiast przedstawiciel ustawowy został w pozwie wskazany, ale nie złożono jednocześnie dokumentu wykazującego ten fakt, to sąd z urzędu powinien ustalić, czy wskazana osoba jest przedstawicielem ustawowym, szczególnie w sytuacji gdy pozew wnosi sam reprezentowany. Kwestia właściwej reprezentacji małoletniego czy pupila musi być bowiem oceniana w świetle art. 70 i 71. Przedstawiciel ustawowy, jeśli nie jest nim rodzic, jest ustanawiany przez sąd opiekuńczy, który może wszcząć postępowanie z urzędu (art. 568 i 570). Z urzędu zatem powinien ustanowić dla osoby fizycznej przedstawiciela ustawowego w osobie opiekuna bądź kuratora, jeśli zachodzą ku temu podstawy. Kwestia natomiast, czy zachodzą ku temu podstawy i czy wobec tego powinien o to wystąpić do sądu opiekuńczego sąd rozpoznający sprawę, wymaga uprzed-

niego zbadania, czy istnieje dokument potwierdzający przedstawicielstwo ustawowe danej osoby, czy dokument ten umożliwia reprezentowanie strony w danym procesie oraz czy osoba wymieniona w tym dokumencie ma rzeczywiście kwalifikacje do pełnienia funkcji przedstawiciela ustawowego (np. czy rodzice pozostają przy życiu, czy postępowanie nie dotyczy takiej sprawy, w której żaden z rodziców czy też opiekun nie może reprezentować strony). Niezależnie od powyższego rygor zwrotu pisma i tak nie mógłby być zastosowany w przypadku pozwanego. Zwrot odpowiedzi na pozew nie usunąłby ze strony obowiązku doręczenia przedstawicielowi ustawowemu ewentualnego wyroku zaocznego, a w tym celu sąd powinien ustalić, czy osoba wymieniona w pozwie jako przedstawiciel ustawowy pozwanego w istocie nim jest.

3. W przypadku osób prawnych oraz innych jednostek organizacyjnych mających zdolność sądową rodzaj dokumentu, za pomocą którego organ bądź inne osoby uprawnione do działania w ich imieniu mogą potwierdzić swoje umocowanie, jest uzależniony od formy prawnej, w której działa w obrocie dana osoba prawna bądź inna jednostka organizacyjna. Zwykle będzie to wyciąg z odpowiedniego rejestru, akt powołania, odpis uchwały itp.

4. W sytuacji gdy strona nie jest reprezentowana przez jednego z pełnomocników określonych w art. 89 § 1 i art. 129 § 2, dokument wykazujący prawidłową reprezentację powinien zostać złożony w oryginale (oryginalnym odpisie wydanym przez wystawcę dokumentu urzędowego) albo też w kopii poświadczonej za zgodność z oryginałem przez notariusza. Pojęcie dokumentu z oczywistych względów co do zasady dotyczy jego oryginału. Wyjątki w tym zakresie umożliwiające posługiwanie się przez strony przed sądem kopiami dokumentów zostały sformułowane w przepisach szczególnych. Należą do nich np. art. 129 § 2, art. 89 § 1 k.p.c. czy też art. 79 pkt 2 pr. not. Żaden przepis nie przyznaje stronie występującej samodzielnie prawa poświadczania odpisów dokumentów za zgodność z oryginałem. Formę i treść dokumentu, z którego wynika reprezentacja strony, sąd powinien zbadać z urzędu, nawet jeśli jest to (a zwykle tak jest) dokument urzędowy. Artykuł 252, dotyczący ciężaru dowodu przy dokumencie urzędowym i ewentualnego obowiązku podniesienia zarzutu przez stronę przeciwną, dotyczy bowiem tylko dokumentów jako środków dowodowych, nie zaś wykazujących prawidłową reprezentację. W przypadku zresztą dokumentów urzędowych, składanych jako środek dowodowy, funkcjonuje przepis bardziej szczegółowy niż art. 129 § 2, tzn. art. 250 § 1, ograniczający formę odpisu dokumentu urzędowego znajdującego się w aktach organu, o którym mowa w art. 244 § 1, wyłącznie do urzędowo poświadczonego przez ten organ odpisu lub wyciągu z dokumentu.

5. Jeśli dokumentem, za pomocą którego ma zostać wykazana prawidłowa reprezentacja strony, jest odpis z Krajowego Rejestru Sądowego, odpis ten powinien spełniać przesłanki określone w art. 4 ust. 3 u.KRS. Zgodnie z nim Centralna Informacja wydaje

odpisy, wyciągi i zaświadczenia oraz udziela informacji z Rejestru, które mają moc dokumentów urzędowych, jeżeli zostały wydane w postaci papierowej lub elektronicznej. Strona może również wylegitymować się pobranym samodzielnie, na podstawie art. 4 ust. 4aa u.KRS, wydrukiem aktualnych informacji o podmiotach wpisanych do Rejestru, które mają moc zrównaną z mocą dokumentów wydawanych przez Centralną Informację, o których mowa w ust. 3, jeżeli mają cechy umożliwiające ich weryfikację z danymi zawartymi w Rejestrze. Powyższe ułatwienie dotyczy jednak wyłącznie informacji aktualnych, ujawnionych w Rejestrze. W razie konieczności udokumentowania stanu przeszłego strona powinna zwrócić się do Centralnej Informacji.

6. Brak dokumentu, o którym mowa w art. 68, należy uznać za brak formalny pisma procesowego, jeśli jego wniesienie jest pierwszą czynnością procesową w sprawie podejmowaną przez stronę. Wykazanie prawidłowej reprezentacji jest wówczas kwestią prawidłowego podpisania, tj. przez osoby uprawnione do działania w imieniu osoby prawnej bądź innej jednostki organizacyjnej, oraz kwestią legitymacji do podjęcia określonej czynności procesowej, np. wniesienia apelacji (zob. uwagi do art. 70).

7. Złożenie dokumentu wykazującego umocowanie do działania przez przedstawiciela ustawowego, organ albo osobę wymienioną w art. 67 nie jest konieczne, gdy stwierdzenie umocowania przez sąd jest możliwe na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną, a także gdy czynność procesowa jest dokonywana za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w przypadku gdy przepis szczególny przewiduje, że czynności można dokonać wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. Przedstawiciel ustawowy, organ oraz osoby wymienione w art. 67 mają jednak obowiązek wskazać podstawę swojego umocowania. Zwolnienie z obowiązku złożenia stosownego dokumentu uzależnione jest od tego, czy sąd ma możliwość stwierdzenia faktu umocowania za pomocą rejestru lub wykazu dostępnego drogą elektroniczną. Chodzi więc o takie rejestry, jak np. Krajowy Rejestr Sądowy, Rejestr Dzienników i Czasopism czy też Centralną Ewidencję i Informację o Działalności Gospodarczej. Stwierdzenie umocowania przez sąd drogą elektroniczną nie będzie możliwe, gdy:

1) sąd nie ma dostępu do rejestru lub wykazu prowadzonego w formie elektronicznej,
2) dany rejestr lub wykaz nie jest prowadzony w formie elektronicznej,
3) umocowanie nie zostało jeszcze ujawnione w rejestrze lub wykazie,
4) umocowanie w ogóle nie podlega wpisowi do rejestru lub wykazu (np. przedstawicielstwo ustawowe wynikające z rodzicielstwa.

Art. 69. [Kurator dla osoby bez zdolności procesowej, bez przedstawiciela ustawowego lub bez organów uprawnionych do jej reprezentowania]

§ 1. Sąd orzekający, na wniosek strony przeciwnej, ustanawia kuratora dla strony niemającej zdolności procesowej, która nie ma przedstawiciela ustawowego, dla

strony będącej osobą prawną, gdy w jej organie zachodzą braki uniemożliwiające jej reprezentację, albo dla strony będącej jednostką organizacyjną, o której mowa w art. 64 § 1[1], gdy brak jest osób uprawnionych do jej reprezentowania. W toku postępowania sąd orzekający w uzasadnionych przypadkach może z urzędu ustanowić kuratora dla osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej, o której mowa w art. 64 § 1[1].
§ 2. Sąd niezwłocznie zawiadamia właściwy sąd rejestrowy o ustanowieniu kuratora dla strony wpisanej do Krajowego Rejestru Sądowego.
§ 3. Kurator ustanowiony na podstawie § 1 jest umocowany do dokonywania wszystkich czynności łączących się ze sprawą.
§ 4. Po otrzymaniu zawiadomienia, o którym mowa w art. 603 § 5, sąd orzekający odwołuje kuratora ustanowionego na podstawie § 1. W miejsce odwołanego kuratora wstępuje kurator ustanowiony na podstawie art. 42 § 1 Kodeksu cywilnego. Czynności odwołanego kuratora pozostają w mocy.
§ 5. Czynności, o których mowa w § 1 i 4, mogą być wykonywane przez referendarza sądowego.

1. Kurator, o którym mowa w komentowanym przepisie, ustanawiany jest przez sąd rozpoznający sprawę. Instytucja kuratora ustanawianego w trybie art. 69 nie ogranicza się obecnie do umożliwienia dokonania czynności procesowej niecierpiącej zwłoki i może być zastosowana dla – ogólnie – zainicjowania procesu cywilnego bądź kontynuowania postępowania do czasu ustanowienia właściwego przedstawiciela bądź likwidacji osoby prawnej (innej jednostki organizacyjnej posiadającej zdolność prawną).

2. Kuratora, o jakim mowa w komentowanym przepisie, ustanawia sąd rozpoznający daną sprawę, w której zaszła taka konieczność. Należy jednak wyraźnie określić moment, w którym ma dojść do ustanowienia kuratora. Ustanowienie kuratora procesowego może nastąpić na wniosek strony przeciwnej do tej, która pozbawiona jest zdolności procesowej lub organów uprawnionych do działania w jej imieniu. Wniosek ten może zostać złożony w momencie wszczęcia postępowania (wówczas wnioskodawcą jest powód) albo w toku procesu (w takim przypadku wnioskodawcą jest strona zainteresowana zakończeniem postępowania – zarówno powód, jak i pozwany). Stronie, która dotknięta jest brakiem zdolności procesowej bądź brakiem w składzie organów, nie przysługuje prawo złożenia wniosku o ustanowienie kuratora procesowego. Inicjatywa w tym względzie przysługuje stronie przeciwnej. Sąd rozpoznający sprawę może również ustanowić kuratora z urzędu, jednak sytuacja taka może mieć miejsce wyłącznie w toku postępowania i tylko w uzasadnionych przypadkach. Ustawodawca nie rozstrzygnął, jakie sytuacje należą do przypadków uzasadnionych. Z pewnością będą to sytuacje, gdy któraś ze stron (ta, która nie może samodzielnie działać albo strona przeciwna) powinna podjąć czynności niecierpiące zwłoki bądź gdy działanie takiej strony jest niezbędne dla

zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania (np. przeprowadzenia określonych dowodów).

3. Komentowany przepis pozwala na ustanowienie kuratora procesowego zarówno dla osoby fizycznej, jak i osoby prawnej bądź innej jednostki organizacyjnej posiadającej zdolność prawną. W przypadku ustanowienia kuratora procesowego dla osoby fizycznej sąd rozpoznający sprawę niezwłocznie powinien powiadomić sąd opiekuńczy o konieczności ustanowienia dla strony właściwego przedstawiciela ustawowego, tj. opiekuna bądź kuratora (może tu wchodzić w grę ustanowienie kuratora na podstawie art. 99, 157, 181, 182, 183, 184 k.r.o. bądź w innych szczególnych sytuacjach uregulowanych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, jeśli jest uzasadnione przedmiotem toczącego się postępowania). Powinność niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego przez sąd rozpoznający sprawę o konieczności ustanowienia przedstawiciela ustawowego dla osoby fizycznej wynika z brzmienia art. 70 § 1 zdanie drugie, stanowiącego, że w wypadkach, w których ustanowienie przedstawiciela ustawowego powinno nastąpić z urzędu (dotyczy to wszystkich przypadków odnoszących się do osoby fizycznej), sąd zwraca się o to do właściwego sądu opiekuńczego. Stąd należy przyjąć, że ustanowienie kuratora procesowego dla osoby fizycznej może mieć miejsce w wyjątkowych wypadkach niecierpiących zwłoki i, co oczywiste, tylko do czasu ustanowienia przez sąd opiekuńczy właściwego przedstawiciela ustawowego. Ze względu na interes osoby reprezentowanej przez przedstawiciela ustawowego (na ogół osoby małoletniej bądź ubezwłasnowolnionej) nie byłoby prawidłowe, aby w toku postępowania reprezentował osobę fizyczną kurator procesowy zamiast opiekuna albo kuratora ustanowionego przez sąd opiekuńczy.

4. W przypadku ustanowienia kuratora dla osoby prawnej albo innej jednostki organizacyjnej wpisanej do Krajowego Rejestru Sądowego sąd rozpoznający sprawę powinien niezwłocznie powiadomić o tym właściwy sąd rejestrowy, który z kolei powinien ustanowić kuratora na podstawie art. 42 k.c., stosowanego zgodnie z art. 33^1 § 1 k.c. nie tylko do osób prawnych, lecz także innych jednostek organizacyjnych wyposażonych w zdolność prawną. Kurator ten przejmuje obowiązki kuratora procesowego ustanowionego na podstawie art. 69 k.p.c. i podejmuje czynności do czasu prawomocnego zakończenia postępowania (przez co należy rozumieć także umorzenie postępowania na skutek likwidacji strony) bądź usunięcia braku w składzie organów.

5. Z uwagi na fakt, że sąd rejestrowy – stosownie do art. 603 § 1 – jest ogólnie sądem opiekuńczym właściwym dla ustanowienia kuratora dla osoby prawnej, zaś w myśl art. 33^1 § 1 k.c. przepisy o osobach prawnych stosuje się odpowiednio do innych jednostek organizacyjnych wyposażonych w zdolność prawną, sąd ten będzie właściwy do ustanowienia kuratora na podstawie art. 42 k.c. zarówno dla podmiotów podlegających wpisowi do KRS, jak i dla podmiotów nieobjętych tym rejestrem.

6. Kurator procesowy umocowany jest do dokonywania wszystkich czynności łączących się ze sprawą. Należy przez to jednak rozumieć jedynie czynności procesowe podejmowane w interesie reprezentowanego (np. zgłaszanie wniosków dowodowych). Kurator nie jest natomiast uprawniony do dokonywania aktów dyspozycji materialnej przedmiotem procesu (zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa). Jeśli dojdzie do próby dokonania przez kuratora tego typu czynności, sąd powinien ją pominąć jako niedopuszczalną i w dalszym ciągu prowadzić postępowanie zmierzające do wydania wyroku (postanowienia co do istoty sprawy) i zakończenia tego postępowania merytorycznym rozstrzygnięciem.

Art. 70. [Uzupełnienie braków, dopuszczenie tymczasowe]

§ 1. Jeżeli braki w zakresie zdolności sądowej lub procesowej albo w składzie właściwych organów dają się uzupełnić, sąd wyznaczy w tym celu odpowiedni termin. W wypadkach, w których ustanowienie przedstawiciela ustawowego powinno nastąpić z urzędu, sąd zwraca się o to do właściwego sądu opiekuńczego.
§ 2. Sąd może dopuścić tymczasowo do czynności stronę niemającą zdolności sądowej lub procesowej albo osobę niemającą należytego ustawowego umocowania, z zastrzeżeniem, że przed upływem wyznaczonego terminu braki będą uzupełnione, a czynności zatwierdzone przez powołaną do tego osobę.

1. Sposób usuwania braków w zakresie zdolności sądowej, zdolności procesowej albo w składzie właściwych organów jest uzależniony od tego, czy dotyczy on strony powodowej, czy pozwanej, osoby fizycznej czy osoby prawnej bądź innej jednostki organizacyjnej, jak również od tego, czy brak ten występuje od początku postępowania, czy też doszło do jego powstania już w toku procesu (na temat sposobu usuwania tych braków zob. uwagi do art. 71).

2. Brak zdolności sądowej występujący u osoby fizycznej od początku procesu ma miejsce wówczas, gdy:
1) pozew został wniesiony przeciwko osobie nieżyjącej;
2) pozew został wniesiony przez osobę nieżyjącą (druga sytuacja może mieć miejsce wówczas, gdy pozew został wniesiony np. przez pełnomocnika, gdy mocodawca zmarł po udzieleniu pełnomocnictwa, a przed datą wniesienia pozwu, albo też gdy powód skorzystał przy wniesieniu pozwu z pomocy osoby trzeciej, która złożyła pozew już po śmierci powoda).

Brak zdolności sądowej istniejący od początku postępowania nie jest możliwy do uzupełnienia i żadne sprostowanie powództwa przez wskazanie następców prawnych strony nie jest dopuszczalne (por. np. postanowienie SN z 28.11.2007 r., V CSK 277/07, LEX nr 623840).

3. Brak zdolności sądowej osoby fizycznej w toku postępowania powstaje na skutek śmierci w czasie trwania postępowania powoda, pozwanego bądź uczestnika postępowania.

4. Brak zdolności procesowej osoby fizycznej od początku postępowania występuje wówczas, gdy osoba fizyczna, która nie ma zdolności procesowej, musi działać w postępowaniu przez przedstawiciela ustawowego. Brak zdolności procesowej sprowadza się do problemu ustalenia bądź ustanowienia przedstawiciela ustawowego osoby fizycznej albo też potwierdzenia czynności przez takiego przedstawiciela. Brak zdolności procesowej osoby fizycznej istniejący od początku postępowania zawsze możliwy jest do usunięcia. Usunięcie tego braku może nastąpić przez:
1) uzyskanie pełnoletności przez małoletniego;
2) uchylenie ubezwłasnowolnienia;
3) wezwanie przedstawiciela ustawowego;
4) zwrócenie się z urzędu przez sąd rozpoznający sprawę do sądu opiekuńczego o ustanowienie przedstawiciela ustawowego;
5) ustanowienie kuratora procesowego (zob. uwagi do art. 69).

Jeśli chodzi o możliwość potwierdzenia czynności procesowych przez stronę niemającą zdolności procesowej, to możliwe są tu dwie sytuacje. Pierwsza, gdy zgodnie z art. 70 § 2 sąd w sposób celowy, mając świadomość braku zdolności procesowej osoby fizycznej, tymczasowo dopuści ją do działania pod warunkiem uzupełnienia braku i potwierdzenia czynności. Sytuacja druga zachodzi wówczas, gdy sąd nie ma wiedzy, że strona podejmująca czynności procesowe nie ma zdolności procesowej, i informację o tym uzyskuje w toku postępowania. W takim wypadku ogólna możliwość potwierdzenia czynności procesowych przez przedstawiciela ustawowego wynika z regulacji art. 401 pkt 2 (zob. uwagi do tego przepisu). Przy założeniu bowiem racjonalności działania ustawodawcy nie może dojść do sytuacji, gdy z jednej strony przepis wyłącza możliwość wznowienia postępowania w razie potwierdzenia czynności dokonanych przy braku zdolności procesowej i braku należytej reprezentacji, a z drugiej brak jest podstawy umożliwiającej takie ogólne ich potwierdzenie.

5. Brak zdolności procesowej osoby fizycznej występujący w toku postępowania ma miejsce w przypadku:
1) śmierci przedstawiciela ustawowego;
2) ubezwłasnowolnienia częściowego albo całkowitego strony;
3) utraty przez przedstawiciela ustawowego zdolności procesowej bądź utraty charakteru takiego przedstawiciela.

Brak ten zawsze może zostać uzupełniony w wyniku ustanowienia przez sąd opiekuńczy przedstawiciela ustawowego, o co sąd rozpoznający sprawę powinien wystąpić.

6. Brak zdolności sądowej jednostek organizacyjnych istniejący od początku postępowania ma miejsce wówczas, gdy:
1) zlikwidowano osobę prawną, organizację społeczną bądź inną jednostkę organizacyjną mającą zdolność prawną (najczęściej do utraty zdolności sądowej konieczne jest wykreślenie z właściwego rejestru);
2) nastąpiła odmowa rejestracji ze strony właściwego organu;
3) wydany został zakaz prowadzenia określonej działalności przez właściwy organ (dotyczy niektórych jednostek organizacyjnych);
4) występuje w obrocie pewien podmiot (zespół osobowy) legalnie istniejący, ale nienależący do kręgu jednostek organizacyjnych mających zdolność sądową, np. urząd gminy.

7. Utrata zdolności sądowej przez jednostkę organizacyjną w toku procesu ma miejsce w razie likwidacji tej jednostki (i wykreślenia z właściwego rejestru), co powoduje, że sprawie nie można nadać dalszego biegu. Nie dochodzi natomiast do utraty zdolności sądowej na skutek ogłoszenia upadłości (postanowienie SN z 9.02.1999 r., I CKN 882/98, OSNC 1999/7–8, poz. 142). Konsekwencje procesowe ogłoszenia upadłości wskazane zostały w art. 144 i 145 p.u., natomiast konsekwencje wszczęcia postępowania układowego określono w art. 276 i 277, zaś postępowania sanacyjnego – w art. 311 pr. restr. Dodatkowo konsekwencje procesowe wszczęcia postępowania upadłościowego lub restrukturyzacyjnego wskazane zostały w art. 174 § 1 pkt 4–6 i § 3 k.p.c. Pozew przeciwko upadłemu wniesiony po ogłoszeniu upadłości o należność dotyczącą masy upadłości podlega odrzuceniu z uwagi na przejściowy brak drogi sądowej, tj. na podstawie art. 199 § 1 pkt 1 (tak słusznie SN w uchwale z 30.03.1992 r., III CZP 22/92, OSNCP 1992/11, poz. 188).

8. Braki w składzie organów jednostki organizacyjnej zachodzą wówczas, gdy skład osobowy tych organów nie pozwala na prawidłową reprezentację, o jakiej mowa w art. 67 § 1. Zachodzi wątpliwość, czy o takim braku można mówić w każdym przypadku, w którym skład organu jest niezgodny z ustawą lub statutem, czy też tylko wtedy, gdy jest to taki brak, który uniemożliwia reprezentację danej jednostki organizacyjnej zgodną z przepisami ustawy lub statutu (tzw. zarząd kadłubowy). W wyroku z 5.11.2010 r., I CSK 63/10, LEX nr 663637, SN uznał, że członkowie nienależycie, w stosunku do wymogów statutu, obsadzonego organu osoby prawnej, określanego mianem kadłubowego, powołanego do jej reprezentacji mogą reprezentować tę osobę mimo jego niewłaściwego składu, jeżeli możliwe jest spełnienie obowiązującego w tej osobie wymogu jej reprezentacji. Stanowisko to wydaje się uzasadnione. Zgodnie bowiem z art. 38 k.c. osoba prawna działa przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i opartym na niej statucie. Tę zasadę odpowiednio należy stosować do innych jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, ale mających zdolność prawną (art. 33^1 § 1 k.c.). Skład organów osoby prawnej powi-

nien zatem być zgodny z przepisami ustawy i oparty na jej statucie. Zgodnie jednak z art. 174 § 1 pkt 2 obowiązek zawieszenia postępowania zachodzi tylko w przypadku, gdy w składzie organów jednostki organizacyjnej będącej stroną zachodzą braki uniemożliwiające jej działanie. Artykuł 379 pkt 2 stanowi z kolei, że nieważność postępowania zachodzi, gdy strona nie miała organu powołanego do jej reprezentowania. Oznacza to, że jeżeli w ogóle organ ten istniał i funkcjonował w składzie umożliwiającym reprezentację jednostki organizacyjnej – nieważność postępowania nie zachodzi. Prawidłowość tej tezy potwierdza również art. 401 pkt 2, pozwalający na wznowienie postępowania tylko wówczas, gdy strona nie była należycie reprezentowana, a nie wówczas, gdy zachodził w ogóle brak w składzie jej organów. Wydaje się zatem, że kadłubowy organ jednostki organizacyjnej funkcjonujący w składzie umożliwiającym jej reprezentację nie jest wprawdzie organem prawidłowo ustanowionym, ale nie uniemożliwia to nadania sprawie dalszego biegu. W wyroku z 30.01.2013 r., V CSK 53/12, LEX nr 1311855, SN wskazał, że braki w składzie właściwych organów zachodzą zarówno wtedy, gdy skład ten jest niezgodny z ustawą lub statutem, jak i wtedy, gdy strona nie ma powołanego organu do jej reprezentowania. W uzasadnieniu powyższego wyroku nie zajęto jednak stanowiska co do tego, czy brak w składzie organów, aby stanowił negatywną przesłankę biegu postępowania, musi być również takim brakiem, który uniemożliwia stronie składanie skutecznych oświadczeń woli lub oświadczeń procesowych.

9. Na brak możliwości nadania sprawie dalszego biegu w przypadku braku w składzie organu uniemożliwiającego jej działanie nie ma wpływu fakt, że zanim ten brak nastąpił, został prawidłowo ustanowiony pełnomocnik strony (zob. wyrok SN z 7.11.2006 r., I CSK 224/06, LEX nr 276251).

Art. 71. [Zniesienie postępowania dotkniętego brakami]

Jeżeli braków powyższych nie można uzupełnić albo nie zostały one w wyznaczonym terminie uzupełnione, sąd zniesie postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte brakami, i w miarę potrzeby wyda odpowiednie postanowienie.

1. Konsekwencją braku zdolności sądowej osoby fizycznej występującego od początku postępowania jest odrzucenie pozwu, stosownie do art. 199 § 1 pkt 3, bez możliwości usunięcia tego braku. Takie rozwiązanie należy przyjąć także wówczas, gdy pozew został wniesiony przez inny podmiot, ale na rzecz nieżyjącej osoby (prokuratora, organizację społeczną). W postępowaniu nieprocesowym odrzucenie wniosku następuje tylko wówczas, gdy brak zdolności sądowej dotyczy wnioskodawcy. Brak zdolności sądowej podmiotu zainteresowanego, wskazanego przez wnioskodawcę, powoduje jedynie brak możliwości wezwania go do udziału w sprawie i obowiązek wskazania jego następców prawnych (zob. postanowienie SN z 10.11.2005 r., III CK 168/05,

LEX nr 186835). Rozpoznanie sprawy przy braku zdolności sądowej jest przyczyną nieważności postępowania na podstawie art. 379 pkt 2 i podstawą skargi o wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 2 (zob. uwagi do tych przepisów).

2. W sytuacji gdy osoba fizyczna traci zdolność sądową w toku postępowania, zasadą jest zawieszenie postępowania na podstawie art. 174 § 1 pkt 1. W razie gdy zostaną wskazani albo zgłoszą się spadkobiercy zmarłego, postępowanie podlega podjęciu na podstawie art. 180 § 1 pkt 1. W sytuacji niewskazania bądź niezgłoszenia się spadkobierców zmarłego w ciągu 5 lat od daty zawieszenia postępowania – postępowanie podlega umorzeniu na podstawie art. 182 § 1. Zachodzą dwa istotne wyjątki od powyższej reguły. Pierwszy przewidziany został w art. 180 § 2, który stanowi, że jeżeli w ciągu roku od dnia postanowienia o zawieszeniu postępowania nie zgłoszą się lub nie zostaną wskazani następcy prawni zmarłej strony, a postępowanie nie zostanie podjęte z udziałem zarządcy sukcesyjnego, sąd może z urzędu zwrócić się do sądu spadku o ustanowienie kuratora spadku, chyba że kurator taki już wcześniej został ustanowiony. Rozwiązanie to zachowane zostało jako wyjątkowe. Może ono mieć zastosowanie wówczas, gdy nie zachodzą w ogóle przesłanki ustanowienia kuratora spadku, określone w art. 666 § 1, a więc gdy czuwanie przez sąd spadku nad całością spadku do czasu jego objęcia przez spadkobiercę nie będzie wystarczającym instrumentem ani też nie wchodzi w grę zarząd sukcesyjny, o jakim mowa w ustawie o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw. Z takim wnioskiem sąd rozpoznający sprawę powinien wystąpić do sądu spadku wówczas, gdy z toczącej się sprawy wiadomo, że niezbędne jest podjęcie czynności zmierzających do ochrony substancji spadku i w związku z tym zachodzi potrzeba poszukiwania spadkobierców strony, np. w magazynach złożone zostały rzeczy ruchome tracące na wartości, a magazyny te mają być w najbliższym czasie rozebrane albo też w sprawie zachodzi podstawa do umorzenia postępowania z opcją zasądzenia zwrotu kosztów procesu na rzecz spadkobierców zmarłej strony. Drugi wyjątek dotyczy sytuacji, gdy proces toczy się o prawa lub obowiązki (sytuacje prawne) ściśle związane z osobą, nieprzechodzące na spadkobierców. Postępowanie podlega wówczas umorzeniu na podstawie art. 355 bez jego uprzedniego zawieszenia, gdyż wydanie wyroku staje się niedopuszczalne ani w stosunku do tej osoby, ani przeciwko spadkobiercom, którzy nie mogą wstąpić w sytuację prawną spadkodawcy (np. powództwo o eksmisję po stronie pozwanej, o rozwiązanie umowy dożywocia, o naruszenie dóbr osobistych w zakresie żądań niemajątkowych). Spadkobiercom strony może wprawdzie przysługiwać własna legitymacja procesowa, jednak w osobnym postępowaniu (zob. na ten temat postanowienie SN z 28.11.2007 r., V CSK 277/07, LEX nr 623840). Rozpoznanie sprawy przy braku zdolności sądowej jest przyczyną nieważności postępowania na podstawie art. 379 pkt 2 i podstawą skargi o wznowienie postępowania zgodnie z art. 401 pkt 2 (zob. uwagi do tych przepisów).

3. Nieuzupełnienie braku zdolności procesowej osoby fizycznej ma miejsce wówczas, gdy wezwany przedstawiciel ustawowy nie potwierdzi dokonanych przez stronę czynności procesowych lub nie potwierdzi ich sama strona po uzyskaniu zdolności procesowej. Odpowiednim postanowieniem, jakie powinien wydać sąd w przypadku niepotwierdzenia czynności dokonanych przez powoda, jest postanowienie o odrzuceniu pozwu (art. 71 w zw. z art. 199 § 1 pkt 3). W przypadku niepotwierdzenia czynności dokonanych z udziałem pozwanego niemającego zdolności procesowej nigdy nie dochodzi do odrzucenia pozwu. Nie przewiduje takiej sytuacji art. 199 § 1 pkt 3. W takim przypadku sąd, stosownie do art. 71, powinien znieść postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością i powtórzyć postępowanie od początku z udziałem przedstawiciela ustawowego pozwanego. Rozpoznanie sprawy z udziałem strony niemającej zdolności procesowej i bez udziału jej przedstawiciela ustawowego jest przyczyną nieważności postępowania na podstawie art. 379 § 1 pkt 2 oraz podstawą wznowienia postępowania zgodnie z art. 401 pkt 2.

4. Konsekwencją utraty przez stronę zdolności procesowej w toku postępowania jest przede wszystkim zawieszenie postępowania z urzędu na podstawie art. 174 § 1 pkt 2. Artykuł 180 § 1 pkt 3 nakazuje podjąć postępowanie z urzędu z chwilą ustanowienia przedstawiciela ustawowego. Sąd rozpoznający sprawę powinien zwrócić się z urzędu do sądu opiekuńczego o ustanowienie takiego przedstawiciela. Nie stanowi o utracie zdolności procesowej i nie jest przesłanką zawieszenia postępowania sytuacja, gdy osoba fizyczna nie została jeszcze ubezwłasnowolniona, ale wydaje się, że zachodzą ku temu przesłanki (tak w postanowieniu SN z 26.08.1970 r., I CZ 84/70, OSNCP 1971/5, poz. 90, oraz w uchwale SN (7) z 12.12.1960 r., I CO 25/60, OSN 1961/2, poz. 32; odmiennie SN w wyroku z 8.04.1970 r., II PR 223/69, LEX nr 6713, oraz w orzeczeniu z 7.10.1955 r., IV CZ 185/55, PiP 1957/3, s. 649). W takim przypadku sąd powinien odroczyć rozprawę do czasu zakończenia postępowania o ubezwłasnowolnienie, a jeśli nie została wszczęta – powiadomić prokuratora o sytuacji strony. Rozpoznanie sprawy z udziałem strony niemającej zdolności procesowej i przy braku przedstawiciela ustawowego jest przyczyną nieważności postępowania (art. 379 pkt 2) oraz podstawą jego wznowienia (art. 401 pkt 2).

5. Brak zdolności sądowej strony niebędącej osobą fizyczną istniejący od początku postępowania prowadzi do odrzucenia pozwu, niezależnie od tego, czy brak ten występuje po stronie powodowej, czy pozwanej (art. 199 § 1 pkt 3). Zasadniczo do odrzucenia pozwu powinno dojść w każdym przypadku, gdy wskazanie strony procesu dotyczy zamiast osoby prawnej – jej jednostki organizacyjnej, która nie nabędzie samodzielnej zdolności sądowej, bądź też podmiotu (zespołu osobowego) legalnie istniejącego, ale nienależącego do kręgu jednostek organizacyjnych mających zdolność sądową. W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje jednak pogląd, że przed odrzuceniem pozwu sąd powinien umożliwić powodowi sprostowanie oznaczenia strony, upewnia-

jąc się, czy stroną tą ma być w istocie podmiot niemający zdolności sądowej. Taki tryb postępowania przyjęty jest powszechnie w odniesieniu do Skarbu Państwa jako osoby prawnej (zob. na ten temat uwagi do art. 67 i powołane tam orzecznictwo). W wyroku z 18.06.1998 r., II CKN 817/97, OSNC 1999/1, poz. 16, Sąd Najwyższy wskazał, że dopuszczalne jest sprostowanie oznaczenia strony w taki sposób, iż wskazany zostaje podmiot mający zdolność sądową, jeśli nie dochodzi w ten sposób do zmiany podmiotowej (podobnie SN w wyrokach z 22.06.2006 r., V CSK 139/06, LEX nr 196953, z 15.12.2017 r., III CSK 350/16, LEX nr 2439952, oraz w postanowieniu z 15.05.2009 r., II CSK 681/08, LEX nr 519307; por. także wyrok SN z 16.06.2016 r., III PK 125/15, LEX nr 2086105). Z intencji powoda musi przy tym niewątpliwie wynikać, kto ma być stroną pozwaną bądź powodową, np. oznaczenie jako strony osoby fizycznej, a nie firmy, pod którą prowadzi działalność gospodarczą, wskazanie gminy zamiast urzędu gminy. W przypadku gdy powód składa stanowcze oświadczenie, że stroną powodową bądź pozwaną ma być podmiot nieposiadający zdolności sądowej – pozew podlega odrzuceniu. W postanowieniu z 24.09.2004 r., I CK 131/04, OSNC 2005/9, poz. 156, SN wskazał, że przesłanką warunkującą uzupełnienie braku w zakresie zdolności sądowej jest zachowanie tożsamości strony dotkniętej tym brakiem. W sprawie będącej przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego powód pozwał okręgową radę adwokacką, która nie ma zdolności sądowej, zamiast Naczelnej Rady Adwokackiej bądź izby adwokackiej. Sąd Najwyższy zasadnie uznał, że był to brak w zakresie zdolności sądowej, który nie mógł być uzupełniony, gdyż okręgowa rada adwokacka nie mogła uzyskać osobowości prawnej. Wskazanie natomiast na późniejszym etapie postępowania Naczelnej Rady Adwokackiej bądź izby adwokackiej doprowadziłoby do naruszenia wymagania zachowania tożsamości strony. Tożsamość strony oznacza bowiem taki stan rzeczy, w którym po uzupełnieniu stroną pozostaje ta sama jednostka wskazana przez powoda.

6. Wątpliwości budzi w praktyce kwestia prawidłowego oznaczenia strony procesu zainicjowanego na podstawie art. 78 ust. 2 i 3 u.g.n. Przepis ten stanowi, że użytkownik wieczysty może złożyć do samorządowego kolegium odwoławczego wniosek o ustalenie, że aktualizacja opłaty rocznej z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości jest nieuzasadniona albo jest uzasadniona w innej wysokości. Wniosek ten składa się przeciwko właściwemu organowi. W przypadku gdy właścicielem nieruchomości jest Skarb Państwa, a reprezentują go starosta bądź prezydent miasta (art. 4 pkt $9b^1$ i art. 11, 12 u.g.n.), stroną ewentualnego przyszłego procesu cywilnego jest Skarb Państwa, choćby postępowanie przed samorządowym kolegium odwoławczym toczyło się jedynie z udziałem organu reprezentującego (por. postanowienie SN z 8.01.2009 r., I CSK 263/08, LEX nr 523626). Użycie w art. 78 ust. 3 u.g.n. słowa „organ" świadczy o niedbałości ustawodawcy i określenie to powinno być traktowane jako pewien skrót myślowy. W przypadku gdy użytkownik wieczysty oznaczy pozwanego przez wskazanie jedynie organu reprezentującego, dopuszczalne jest sprecyzowanie, że stroną pro-

cesu jest w istocie Skarb Państwa reprezentowany przez ten organ. Na skutek takiego sprostowania w przypadku Skarbu Państwa zachodzi w dalszym ciągu tożsamość stron. W tym bowiem przypadku, nawet gdyby strona oznaczyła jako pozwanego prezydenta miasta (który pozostaje w strukturach samorządu terytorialnego, a nie Skarbu Państwa), to oznaczenie takie – jako dokonane zgodnie z art. 78 ust. 3 u.g.n. – nie może wywoływać dla powoda negatywnych konsekwencji procesowych (takie też stanowisko zajął SN m.in. w postanowieniu z 16.01.2014 r., IV CSK 214/13, LEX nr 1444340; zob. na ten temat także postanowienia SA w Katowicach z 20.09.2012 r., I ACz 829/12, LEX nr 1220478, oraz SA w Warszawie z 19.10.2009 r., VI ACz 1537/09, niepubl.; przeciwny pogląd wyraził SN w postanowieniu z 15.05.2009 r., II CSK 681/08, LEX nr 519307).

7. Konsekwencją utraty zdolności sądowej przez jednostkę organizacyjną w toku postępowania jest co do zasady zawieszenie postępowania przez sąd z urzędu na podstawie art. 174 § 1 pkt 1. Jeżeli zlikwidowana jednostka organizacyjna ma następcę prawnego, sąd na podstawie art. 180 § 1 pkt 2 powinien podjąć postępowanie z chwilą jego ustalenia. Jeżeli następca prawny jednostki organizacyjnej nie zostanie wskazany w ciągu roku od daty zawieszenia, postępowanie podlega umorzeniu po upływie tego czasu (art. 182 § 1 pkt 3). Jeżeli zlikwidowana jednostka organizacyjna nie ma następcy prawnego, postępowanie podlega umorzeniu bez konieczności oczekiwania na upływ roku od momentu zawieszenia. Taka sama decyzja procesowa może być podjęta przez sąd, tyle że na podstawie art. 355, jeśli od razu okaże się, że jednostka organizacyjna, która utraciła zdolność sądową, nie ma następcy prawnego. Dalszy przebieg postępowania po zawieszeniu postępowania wskazuje bowiem, że *ratio legis* art. 174 § 1 pkt 1 jest oczekiwanie na zgłoszenie się lub wskazanie następcy prawnego osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej, która miała zdolność sądową, w sytuacji gdy sąd takiej informacji nie ma. Jeśli natomiast pewne jest, że następcy takiego nie ma, postępowanie może być umorzone bez uprzedniego jego zawieszenia. Rozpoznanie sprawy z udziałem strony niemającej zdolności sądowej jest przyczyną nieważności postępowania (art. 379 pkt 2) i podstawą skargi o wznowienie postępowania (art. 401 pkt 2).

8. W przypadku braków w składzie organów jednostki organizacyjnej istniejącej od początku procesu po stronie powodowej należy wyznaczyć powodowi termin ich usunięcia pod rygorem odrzucenia pozwu (art. 70, art. 199 § 2). Jeśli braki w składzie organów nie zostaną uzupełnione w wyznaczonym terminie, sąd odrzuci pozew (art. 199 § 1 pkt 3 w zw. z art. 71). Odmiennie przedstawia się sytuacja, gdy brak w składzie organów jednostki organizacyjnej występuje po stronie pozwanej – wtedy nie może on być przyczyną odrzucenia pozwu. Powód może wystąpić do sądu o ustanowienie kuratora w trybie art. 69. Jeśli organ osoby prawnej zostanie ustanowiony, postępowanie toczy się w dalszym ciągu z jego udziałem. Jeśli natomiast osoba prawna zostanie zlikwidowana, postępowanie podlega umorzeniu na podstawie art. 355 powodu następczego braku zdolności sądowej. W przypadku natomiast, gdy powód nie wystąpi

o ustanowienie kuratora dla pozwanego, postępowanie powinno zostać zawieszone na podstawie art. 177 § 1 pkt 6. Taki sposób postępowania wskazał SN w wyroku z 7.11.2006 r., I CSK 224/06, LEX nr 276251. Umożliwi to umorzenie postępowania po upływie roku od daty zawieszenia. Pogląd ten pozostaje aktualny na gruncie art. 69 w obecnym brzmieniu.

9. W sytuacji gdy brak w składzie organów jednostki organizacyjnej uniemożliwiający jej działanie nastąpi w toku postępowania, obligatoryjne jest zawieszenie postępowania na podstawie art. 174 § 1 pkt 2, chyba że ustanowiono kuratora na podstawie art. 69 k.p.c. lub art. 42 k.c. Ustawa nie wskazuje jednakże dalszej drogi postępowania w przypadku zawieszenia postępowania, a w szczególności nie daje podstaw do umorzenia postępowania po pewnym czasie zawieszenia. Podstawa zawieszenia z art. 177 § 1 pkt 6 nie znajdzie w tym przypadku zastosowania. Po pierwsze, ustawodawca wskazuje inną podstawę zawieszenia, a mianowicie art. 174 § 1 pkt 2. Po drugie, art. 177 § 1 pkt 6 mógłby być zastosowany tylko w przypadku braku w składzie organów po stronie pozwanego, ale już nie powoda. W tej sytuacji, jeśli strona nie podejmuje żadnych czynności odnośnie do usunięcia braków w składzie organów, sąd może z urzędu ustanowić kuratora na podstawie art. 69, podjąć zawieszone postępowanie i kontynuować je z udziałem kuratora. Przepis art. 69 pozwala na ustanowienie kuratora przez sąd rozpoznający sprawę w „uzasadnionych przypadkach", nie precyzując, jakie przypadki są uzasadnione. Ustanowienie zatem z urzędu kuratora na podstawie art. 69 pozostawione jest do swobodnej oceny sądu rozpoznającego sprawę. Podejmując decyzję w tej kwestii, sąd powinien mieć na uwadze przede wszystkim rodzaj i wagę sprawy oraz sytuację stron, z uwzględnieniem wpływu ewentualnego rozstrzygnięcia na ich interes prawny. Jeśli sąd rozpoznający sprawę nie ustanowi z urzędu kuratora w trybie art. 69, z urzędu powinien zawiadomić sąd rejestrowy o potrzebie podjęcia czynności określonych w art. 42 k.c. w zw. z art. 603 k.p.c., ewentualnie o potrzebie zastosowania postępowania przymuszającego, o jakim mowa w art. 24 ust. 1a u.KRS. Konsekwencją takich działań może być wszczęte postępowanie zmierzające do likwidacji osoby prawnej (art. 25 i n. u.KRS). Zgodnie przy tym z art. 603 § 1 i 2 oraz 5 kuratora dla osoby prawnej (co przez art. 33^1 § 1 k.c. należy stosować do innej jednostki organizacyjnej mającej zdolność prawną) ustanawia sąd rejestrowy, w którego okręgu osoba ta ma lub miała ostatnią siedzibę, i sąd ten może wszcząć postępowanie z urzędu, a więc także na skutek zawiadomienia sądu rozpoznającego sprawę. Ponieważ kurator ustanowiony w trybie art. 69 jest umocowany do dokonywania wszystkich czynności łączących się ze sprawą, jego ustanowienie umożliwia podjęcie i prowadzenie postępowania (art. 180 § 1 pkt 3^1). Jeśli natomiast kurator jeszcze przed ukończeniem postępowania doprowadzi do likwidacji jednostki organizacyjnej, dla której został ustanowiony, postępowanie zostanie umorzone na podstawie art. 355. Rozpoznanie sprawy z udziałem strony nieposiadającej organu do reprezentacji jest przyczyną nieważności postępowania (art. 379 pkt 2) i podstawą skargi o wznowienie postępowania (art. 401 pkt 2).

DZIAŁ II
Współuczestnictwo w sporze

Art. 72. [Rodzaje współuczestnictwa]

§ 1. Kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią:

1) prawa lub obowiązki im wspólne lub oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (współuczestnictwo materialne);

2) roszczenia lub zobowiązania jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, jeżeli ponadto właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, jako też dla wszystkich wspólnie (współuczestnictwo formalne).

§ 2. Jeżeli przeciwko kilku osobom sprawa może toczyć się tylko łącznie (współuczestnictwo konieczne), przepis paragrafu poprzedzającego stosuje się także do osób, których udział w sprawie uzasadniałby jej rozpoznanie w postępowaniu odrębnym.

§ 3. Przepis § 2 stosuje się odpowiednio w wypadku współuczestnictwa materialnego, innego niż współuczestnictwo konieczne.

1. Ogólnie rzecz biorąc, współuczestnictwo procesowe dzieli się na współuczestnictwo nazwane (formalne, materialne, materialne jednolite, materialne konieczne) oraz na współuczestnictwo nienazwane (np. konkurencyjne). Poza współuczestnictwem znajdują się inne przypadki wielopodmiotowości, charakteryzujące się tym, że po jednej stronie procesu występuje wprawdzie kilka podmiotów, ale toczące się postępowanie nie dotyczy ich sfery prawnej w całości lub w części, np. gdy do procesu wszczętego przez prokuratora czy organizację pozarządową przyłączyła się osoba, na rzecz której wytoczone zostało powództwo (art. 56 § 1, art. 62), albo gdy po jednej stronie procesu występuje kilku zarządców przymusowych nieruchomości czy wykonawców testamentu (art. 935 § 1 k.p.c., art. 988 § 2 k.c.). Jest to zatem wielopodmiotowość strony w znaczeniu formalnym (podmioty, które w imieniu własnym żądają udzielenia ochrony prawnej praw podmiotowych cudzych) albo wielopodmiotowość strony formalnej i materialnej.

2. Współuczestnictwo materialne zdefiniowane zostało w art. 72 § 1 pkt 1, który stanowi, że kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią:

1) prawa lub obowiązki im wspólne;
2) prawa lub obowiązki oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej;
3) prawa lub obowiązki im wspólne i jednocześnie oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej.

3. W większości wypadków współuczestnictwa materialnego oba elementy występują łącznie, tj. prawo lub obowiązek jest wspólny i jednocześnie występuje ta sama podstawa faktyczna i prawna (podwójnie materialny charakter), np. współuczestnictwo współwłaścicieli w procesie dotyczącym przedmiotu współwłasności.

4. Zobowiązanie solidarne zawsze oparte jest co najmniej na wspólnym obowiązku (postanowienia SN: z 17.12.1971 r., I CZ 166/71, LEX nr 7039, oraz z 7.03.2008 r., III CZ 2/08, LEX nr 494163). Może ono mieć podwójnie materialny charakter, np. odpowiedzialność współdłużników z tytułu umowy pożyczki. Może też być tak, że oparte jest tylko na wspólności obowiązków, bez tożsamości podstawy faktycznej i prawnej, np. odpowiedzialność sprawcy czynu i pasera (art. 441 § 1 k.c.), odpowiedzialność przechowawcy i jego zastępcy (art. 840 § 2 k.c.). Dotyczy to także odpowiedzialności *in solidum* i świadczeń niepodzielnych. Z tych względów stwierdzenie, że w sprawie występuje odpowiedzialność solidarna (*in solidum*), przesądza o możliwości zastosowania przez sąd drugiej instancji art. 378 § 2.

5. Współuczestnictwo oparte wyłącznie na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (bez jednoczesnej wspólności praw lub obowiązków) jest współuczestnictwem najsłabszym o pojedynczo materialnym charakterze, np. dochodzenie świadczeń podzielnych wynikających z tego samego stosunku prawnego (bez węzła solidarności). Jest ono na tyle zbliżone do współuczestnictwa formalnego, że niekiedy zachodzą wątpliwości, jakie w istocie współuczestnictwo zachodzi. Jako przykład takiego współuczestnictwa materialnego można wskazać powództwo pożyczkodawcy przeciwko pożyczkobiorcom o zasądzenie określonej kwoty (świadczenia podzielnego), gdzie w samej umowie pożyczki strony wyłączyły odpowiedzialność solidarną, albo też powództwo kilku osób mających interes prawny w żądaniu stwierdzenia nieważności umowy spółki cywilnej, gdzie powodów nie łączy żaden materialny węzeł prawny.

6. Definicja współuczestnictwa formalnego zawarta jest w art. 72 § 1 pkt 2. Zgodnie z nim kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią roszczenia lub zobowiązania jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, jeżeli ponadto właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, jak też dla wszystkich wspólnie. Jako przykład współuczestnictwa formalnego po stronie czynnej można wskazać powództwo kilku klientów dewelopera o odszkodowania wynikające z poszczególnych umów o wybudowanie lokali mieszkalnych. Przykład współuczestnictwa formalnego po stronie biernej to z kolei powództwo dewelopera przeciwko swoim klientom o należności wynikające z odrębnych umów o wybudowanie lokali mieszkalnych.

7. Dopuszczalność współuczestnictwa formalnego ograniczona jest wymaganiem procesowym tej samej właściwości sądu zarówno pod względem rzeczowym, jak i miejsco-

wym. W przypadku niedozwolonego współuczestnictwa formalnego przewodniczący wyłącza daną sprawę do osobnego postępowania. Sąd rozpoznaje obie sprawy oddzielnie, jeżeli jest dla nich właściwy rzeczowo i miejscowo, bądź przekazuje właściwemu sądowi (sądowi okręgowemu, rejonowemu, innemu sądowi właściwemu miejscowo) tę sprawę, która po wyłączeniu do osobnego postępowania nie należy do właściwości rzeczowej bądź miejscowej tego sądu, do którego wniesiono pozew.

8. Współuczestnictwo formalne w praktyce trudno niekiedy odróżnić od współuczestnictwa materialnego, opartego wyłącznie na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. Należy zatem mieć na uwadze, że u podłoża współuczestnictwa materialnego leży w zasadzie jeden stosunek prawny. W tych sytuacjach natomiast, w których istnieje w ramach współuczestnictwa kilka stosunków prawnych, zawsze będzie występować jedno wspólne żądanie, do realizacji którego te stosunki upoważniają (np. interes prawny kilku niezwiązanych węzłem materialnym osób żądających stwierdzenia nieważności umowy zawartej pomiędzy innymi osobami). Przy współuczestnictwie formalnym zachodzi zawsze kilka stosunków prawnych i kilka podobnych żądań.

9. Współuczestnictwo materialne zachodzi zatem w sytuacji, gdy między stronami procesu istnieje więź materialna, niezależnie od tego, czy zgłaszane żądanie dotyczy świadczenia podzielnego, czy niepodzielnego. Współuczestnictwo materialne zachodzi również wówczas, gdy przedmiotem procesu jest kilka stosunków prawnych, ale istnieje jedno niepodzielne prawo bądź jeden obowiązek. W takiej samej sytuacji, gdy brak jest wspólnego prawa bądź obowiązku (świadczenie podzielne), niewątpliwie zachodzi współuczestnictwo formalne. Nie może być przy tym uznany za więź materialną przesądzającą o współuczestnictwie materialnym sam fakt przynależności określonych osób do pewnej grupy podmiotów (pracowników tego samego pracodawcy, członków spółdzielni mieszkaniowej) bądź częściowo ten sam zespół faktów leżących u podstaw zgłaszanych żądań (np. doznanie szkód w tym samym wypadku drogowym, obowiązek ponoszenia opłat eksploatacyjnych w wysokości określonej w tej samej uchwale). W tym kontekście za współuczestnictwo formalne należy uznać powództwo poszkodowanych bezpośrednio bądź pośrednio jednym czynem niedozwolonym czy też czynem naruszającym dobro osobiste, choć w tym ostatnim wypadku – jedynie co do żądań o charakterze majątkowym (tak SN w wyroku z 16.10.2008 r., III CSK 143/08, LEX nr 470015; w postanowieniach: z 4.09.2008 r., IV CZ 74/08, LEX nr 461739; z 25.05.2010 r., I CZ 22/10, LEX nr 686086; z 23.07.2014 r., V CZ 51/14, LEX nr 1504599; w uchwale SN (7) z 16.10.2009 r., III CZP 54/09, OSNC 2010/3, poz. 34; odmiennie SN w postanowieniach: z 20.01.1977 r., IV CZ 6/77, LEX nr 7903, oraz z 30.04.1966 r., II PR 20/66, LEX nr 13902). Pomiędzy powodami – członkami tej samej spółdzielni mieszkaniowej – nie będzie zachodziło współuczestnictwo materialne w przypadku, gdy wnoszą oni o uchylenie indywidualnych uchwał wykluczających każdego z nich

spośród członków spółdzielni. Nie będzie również współuczestnictwa materialnego pomiędzy członkami spółdzielni mieszkaniowej jako pozwanymi w sprawie z powództwa spółdzielni mieszkaniowej o zapłatę należności z tytułu opłat eksploatacyjnych związanych z używaniem przez każdego z pozwanych lokalu w spółdzielni mieszkaniowej (świadczenie podzielne). Będzie natomiast zachodziło współuczestnictwo materialne pomiędzy powodami – członkami spółdzielni mieszkaniowej – o uchylenie czy stwierdzenie nieważności uchwały organu tej spółdzielni mieszkaniowej dotyczącej wspólnych praw i obowiązków (podmiot niepodzielny).

10. Współuczestnictwo konieczne jest kwalifikowaną formą współuczestnictwa materialnego. Artykuł 72 § 2 definiuje jedynie współuczestnictwo konieczne po stronie pozwanej. Z art. 195 wynika jednak, że współuczestnictwo to może mieć również charakter bierny. Współuczestnictwo konieczne zachodzi wówczas, gdy po stronie procesowej musi występować kilka podmiotów łącznie, ponieważ łącznie przysługuje im legitymacja procesowa i odmienne ukształtowanie stosunku procesowego nie jest dopuszczalne. Ocena, czy w danym przypadku zachodzi współuczestnictwo konieczne wynikające z istoty spornego stosunku prawnego, wymaga odrębnej analizy każdego stosunku prawnego dotyczącego zgłoszonego roszczenia od strony prawa materialnego i rozważenia, czy stroną w procesie muszą być wszystkie osoby tworzące strony stosunku materialnoprawnego lub wszystkie podmioty wspólnego obowiązku, czy też mogą być tylko niektóre z nich (zob. na ten temat wyrok SN z 13.05.2010 r., IV CSK 531/09, LEX nr 678025). Z powyższego wynika, że instytucja współuczestnictwa materialnego koniecznego ma charakter kazuistyczny, niemniej jednak można wyróżnić w jej ramach kilka zasad pomocnych w praktyce:

1) źródłem współuczestnictwa koniecznego może być sama istota stosunku prawnego, gdzie konieczność łącznego występowania uprawnionych lub zobowiązanych wynika z łącznej legitymacji procesowej (po stronie czynnej będzie to np. proces powództwa współwłaścicieli, w którym nie zmierza się do zachowania wspólnego prawa, np. o zobowiązanie pozwanego do zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości na podstawie umowy przedwstępnej, powództwo współwłaścicieli bądź współwierzycieli, gdy którykolwiek ze współwłaścicieli bądź współwierzycieli wyraził sprzeciw co do samodzielnego działania powoda; po stronie biernej będzie to np. proces przeciwko współwłaścicielom rzeczy); zasady dotyczące współwłasności stosuje się odpowiednio do innej wspólnoty praw, np. współnajemców;
2) współuczestnictwo konieczne może wynikać także z przepisu ustawy, który niezależnie od istoty stosunku prawnego wskazuje na konieczność współwystępowania w procesie określonych podmiotów, np. art. 874 k.c. – w sprawie o rozwiązanie spółki cywilnej przez sąd, art. 381 § 2 k.c. – w sprawie o świadczenie niepodzielne przy sprzeciwie jednego z wierzycieli (uchwała SN z 21.04.2004 r., III CZP 15/04, „Wokanda" 2004/5, poz. 8);

3) współuczestnictwo konieczne nie zachodzi przy bardzo silnej więzi wewnętrznej między podmiotami stosunków prawnych, gdy istnieje szczególny przepis, dający poszczególnym podmiotom prawo samodzielnego działania albo ograniczający możliwość wytoczenia powództwa przeciwko niektórym tylko podmiotom, np. gdy proces zmierza do zachowania wspólnego prawa współwłaścicieli, dopóki któryś ze współwłaścicieli nie wyrazi sprzeciwu (art. 209 k.c.) (zob. także wyrok SN z 31.01.2014 r., II CSK 254/13, LEX nr 1458628), w przypadku dochodzenia świadczeń niepodzielnych, dopóki któryś ze współwierzycieli nie wyrazi sprzeciwu (art. 381 § 1 k.c.). W praktyce przyjęło się odpowiednie stosowanie art. 381 § 1 i 2 k.c. w przypadku dochodzenia przez wspólników spółki cywilnej świadczeń zarówno niepodzielnych, jak i podzielnych. Pogląd ten zakwestionował SN w uchwale z 9.02.2011 r., III CZP 130/10, Biul. SN 2011/2, s. 6, wskazując, że wspólnik spółki cywilnej nie jest legitymowany do dochodzenia wierzytelności wchodzącej w skład majątku wspólnego wspólników tej spółki. Sąd Najwyższy wyjaśnił, że po rozwiązaniu spółki cywilnej każdy wspólnik może przed podziałem majątku wspólnego wspólników samodzielnie dochodzić przypadającej mu części wierzytelności, w granicach przysługującego mu udziału w tym majątku. Takiej możliwości nie ma natomiast przy istnieniu współwłasności łącznej w czasie trwania spółki. W przepisach dotyczących spółki cywilnej nie ma postanowień upoważniających poszczególnych wspólników do samodzielnego dochodzenia praw przysługujących spółce. Przepisem takim nie jest, zdaniem Sądu Najwyższego, art. 866 k.c. Nie mają też zastosowania art. 209, 366 ani też 864 k.c. W konsekwencji Sąd Najwyższy uznał, że w przypadku dochodzenia wierzytelności przysługującej spółce cywilnej przed jej rozwiązaniem po stronie powodów zachodzi współuczestnictwo konieczne (podobnie SN w postanowieniach: z 14.11.2014 r., I CZ 69/14, LEX nr 1583213, oraz z 18.04.2018 r., IV CZ 18/18, LEX nr 2498016, a także wyroku z 28.03.2018 r., V CSK 368/17, LEX nr 2499990). Zaprezentowany pogląd nie wydaje się trafny i komplikuje możliwość dochodzenia roszczeń podzielnych przysługujących wspólnikom spółki cywilnej do niepodzielnej ręki. Sąd Najwyższy nie rozważył możliwości odpowiedniego zastosowania w tym przypadku art. 381 § 1 k.c. Skoro bowiem przed rozwiązaniem spółki cywilnej wierzytelność przysługująca wspólnikom wchodzi w skład majątku wspólnego objętego współwłasnością łączną, to dopuszczalne jest potraktowanie jej jak świadczenia niepodzielnego, skoro podzielone, stosownie do udziałów, być nie może. W takiej sytuacji po stronie wspólników spółki cywilnej zachodziłoby współuczestnictwo jednolite niekonieczne, umożliwiające zasądzenie całej wierzytelności na rzecz powoda (powodów) z zaznaczeniem, że zasądzenie następuje do majątku określonej spółki cywilnej. Współuczestnictwo to przekształcałoby się we współuczestnictwo konieczne dopiero na skutek sprzeciwu zgłoszonego przez któregokolwiek ze wspólników na podstawie art. 381 § 2 k.c.;
4) do wyłączenia współuczestnictwa koniecznego dochodzi również wówczas, gdy brak wprawdzie konkretnego przepisu prawa materialnego wyłączającego legity-

mację łączną, ale sama określona instytucja prawa materialnego zawiera przesłanki stosowane indywidualnie wobec konkretnego podmiotu, przesądzające o braku takiego współuczestnictwa. W uchwale z 21.04.2004 r., III CZP 15/04, SN uznał, że w sprawie z powództwa dożywotników o rozwiązanie umowy dożywocia po stronie pozwanych małżonków nie zachodzi współuczestnictwo konieczne, gdyż istnieje możliwość rozwiązania tej umowy na skutek szczególnych okoliczności tylko w stosunku do jednego z małżonków. Podobne stanowisko w odniesieniu do powództwa o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli w przedmiocie przeniesienia własności nieruchomości na skutek odwołania darowizny zajął SN w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z 28.09.1979 r., III CZP 15/79, OSNCP 1980/4, poz. 63. Stwierdzono w niej, że gdy przedmiot darowizny wszedł do majątku objętego wspólnością ustawową, odwołanie darowizny z powodu niewdzięczności może być dokonane w stosunku do jednego małżonka. Następstwem skutecznego odwołania darowizny jest ustanie co do przedmiotu darowizny wspólności ustawowej. Przedmiot ten zostaje wyłączony z tej wspólności i staje się mieniem obojga w ułamkowych częściach. To samo dotyczy sytuacji, gdy uprawnienie do odwołania darowizny powstaje po stronie jednego z małżonków. Odmienne stanowisko wyraził SN w postanowieniu z 15.02.2012 r., I CSK 284/11, OSP 2013/1, poz. 3, który na tle wspólności majątkowej małżeńskiej wskazał, że nie można zrealizować obowiązku przeniesienia własności nieruchomości przez jednego z obdarowanych małżonków, który okazał się rażąco niewdzięczny i tylko wobec niego została odwołana darowizna, ponieważ nieruchomość jest także własnością drugiego małżonka do niepodzielnej ręki. Jeśli więc oboje małżonkowie okazują się rażąco niewdzięczni, to darczyńca może wobec ich obojga odwołać darowiznę i wtedy oboje małżonkowie będą zobowiązani przenieść nieruchomość jako składnik majątku wspólnego na darczyńcę, wtedy też wyjdzie ona z masy majątkowej małżeńskiej. Nie nastąpi wówczas pogwałcenie reguł rządzących współwłasnością łączną ani naruszenie art. 35 k.r.o., ani też art. 42 k.r.o., który to przepis zabrania wierzycielowi małżonka żądać w czasie trwania małżeństwa zaspokojenia z udziału we wspólności majątkowej. Następnie Sąd Najwyższy wyjaśnił, że ze względu na brzmienie art. 898 § 2 k.c. i stosowanie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 i n. k.c.) należy przyjąć, że w razie odwołania darowizny w stosunku do jednego małżonka jako rażąco niewdzięcznego albo w stosunku do obojga małżonków, którym zarzuca się niewdzięczność, ale egzekwowania obowiązków wynikających z oświadczenia o odwołaniu tylko w stosunku do jednego z małżonków, darczyńca ma wyłącznie roszczenie o świadczenie pieniężne, a nie roszczenie o powrotne przeniesienie własności w postaci udziału w dotychczasowej wspólności majątkowej małżeńskiej (art. 405 *in fine*). Połowa wartości darowanej nieruchomości stanowi – co do zasady – wysokość wzbogacenia należnego do zwrotu darczyńcy przez niewdzięcznego małżonka. Wydaje się, że przedstawione stanowisko Sądu Najwyższego jest zbyt daleko idące. Artykuł 42 k.r.o. wprowadza zakaz

zaspokojenia się przez wierzyciela z udziału małżonka. Natomiast oświadczenie o odwołaniu darowizny kształtuje wprost na nowo sytuację prawną darczyńcy i obdarowanego przez wykreowanie obowiązku zwrotu rzeczy, nie zaś zaspokojenia wierzytelności z udziału. Ukształtowanie to powoduje cofnięcie skutków oświadczenia woli darczyńcy co do dokonania darowizny, w tym co do wejścia jej przedmiotu do majątku wspólnego. Konieczność zobowiązania do przeniesienia przez sąd udziału w nieruchomości wynika przy tym jedynie z konieczności zastąpienia formy aktu notarialnego. Należy również mieć na uwadze, że w przypadku zasądzenia od obdarowanego na rzecz darczyńcy wartości udziału w nieruchomości słuszny interes darczyńcy może pozostać bez ochrony. Z uwagi bowiem na zakaz określony w art. 42 k.r.o. (ten sam, na który powołał się Sąd Najwyższy) z góry ograniczona będzie możliwość wyegzekwowania zasądzonej kwoty. Z tych względów słuszniejsze wydaje się stanowisko Sądu Najwyższego zaprezentowane w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z 28.09.1979 r.;

5) współuczestnictwo konieczne nie zachodzi przy braku nierozerwalnej więzi opartej na istocie stosunku prawnego i przy równoczesnym braku przepisu, który wskazywałby na konieczność łącznego występowania podmiotów, np. w przypadku zobowiązań solidarnych. Taki wypadek braku współuczestnictwa koniecznego po stronie powodowej mimo silnej więzi występuje również wówczas, gdy czynność prawna jest bezwzględnie nieważna, gdyż z roszczeniem może wystąpić każdy zainteresowany, bez względu na to, czy zainteresowanymi są również inne osoby (uchwała SN z 7.08.1970 r., III CZP 49/70, OSNCP 1971/3, poz. 42). Współuczestnictwo konieczne występuje wówczas po stronie pozwanej. Brak również współuczestnictwa koniecznego oraz jednolitego po stronie pozwanej w przypadku odpowiedzialności solidarnej bądź *in solidum* (zob. np. wyroki SN: z 9.08.2018 r., V CSK 424/17, LEX nr 2531720, oraz z 7.03.2007 r., II CSK 478/06, LEX nr 278675, a także postanowienia SN: z 23.03.2006 r., II CZ 17/06, LEX nr 515422, oraz z 18.09.2013 r., V CNP 84/12, LEX nr 1402676; odmienne stanowisko zajął SN w uzasadnieniu wyroku z 13.09.2018 r., II UK 259/17, LEX nr 2549419, na tle roszczeń z powództwa pracownika przeciwko spółce cywilnej jako pracodawcy, uznając, że po stronie pozwanej muszą wówczas występować wszyscy wspólnicy spółki). Wynika to z istoty odpowiedzialności solidarnej, polegającej na możliwości dochodzenia przez wierzyciela całości lub części świadczenia od wszystkich dłużników łącznie, od kilku z nich lub od każdego z osobna (art. 366 k.c.). Brak podstaw do przyjęcia współuczestnictwa jednolitego (a zatem i koniecznego) w przypadku, gdy każdy ze współwłaścicieli rzeczy dochodzi roszczeń odpowiednich do ich udziałów we współwłasności (por. postanowienie SN z 3.10.2014 r., V CZ 26/14, LEX nr 1551683). O rodzaju współuczestnictwa decyduje bowiem nie tylko wspólnota praw (bądź jej brak), lecz także rodzaj roszczeń dochodzonych przez współuczestników, a przede wszystkim podzielność bądź niepodzielność świadczenia (roszczenia).

11. Skład osobowy strony powodowej w przypadku występowania po stronie powodowej uczestników tzw. konsorcjum, tj. umowy nienazwanej o współdziałanie (lub podobnie nazwanych), najczęściej zawieranych w postępowaniu zmierzającym do udzielenia i wykonania zamówienia publicznego, zależy od zewnętrznego lub wewnętrznego ukształtowania pozycji uczestnika konsorcjum (zob. na ten temat np. wyroki SN: z 3.04.2018 r., II CSK 452/17, LEX nr 2500409; z 20.11.2014 r., V CSK 177/14, LEX nr 1544407; z 9.07.2015 r., I CSK 353/14, LEX nr 1765999; zob. również postanowienie SN z 6.03.2015 r., III CZP 113/14, LEX nr 1733674).

12. Definicję współuczestnictwa jednolitego zawiera art. 73 § 2. Zachodzi ono wówczas, gdy z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok wydany w sprawie musi dotyczyć niepodzielnie wszystkich współuczestników.

13. Współuczestnictwo jednolite zwykle wynika z samej istoty stosunku prawnego i obejmuje wówczas wszystkie przypadki współuczestnictwa koniecznego. Nie zachodzi natomiast zależność odwrotna, gdyż po stronie powodowej najczęściej istnieje przepis pozwalający na samodzielne dochodzenie roszczeń przez jednego ze współuprawnionych na rzecz wszystkich, np. art. 209, 381 § 1 k.c. W takich sytuacjach współuczestnictwo po stronie powodowej ma charakter jednolity, ale niekonieczny.

14. Nie wydaje się, aby można było uznać, że w tych sytuacjach, w których istnieje przepis rozszerzający moc wiążącą wyroku *erga omnes* bądź na określoną grupę podmiotów, zawsze zachodzi pomiędzy powodami współuczestnictwo jednolite (np. art. 42 § 9 pr. spółdz., art. 254, 427 k.s.h.). Zależy to bowiem od charakteru wewnętrznego stosunku prawnego łączącego te podmioty. Pomiędzy wspólnikami spółki z ograniczoną odpowiedzialnością zachodzi współuczestnictwo jednolite, gdyż działają oni w ramach jednego stosunku prawnego, są związani umową spółki. Pomiędzy członkami spółdzielni mieszkaniowej, którzy wystąpią w procesie o uchylenie, stwierdzenie nieważności bądź ustalenie nieistnienia uchwały organu spółdzielni, zachodzi jedynie współuczestnictwo materialne oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej, o ile uchwała ta dotyczy niepodzielnie wszystkich powodów. Współuczestnictwo materialne wynika bowiem wówczas jedynie z niepodzielności żądania wszystkich powodów. Jeśli z kolei uchwały te dotyczą indywidualnie każdego z powodów, zachodzi pomiędzy nimi współuczestnictwo formalne.

15. Współuczestnictwo jednolite wynikające z istoty spornego stosunku zachodzi w tych przypadkach, w których współuczestnicy są podmiotami stosunku będącego przedmiotem procesu lub stosunku, który jako wewnętrzny wiąże podmioty prawa stanowiącego przedmiot procesu. Jednolitość przy powództwach o ustalenie i ukształtowanie występuje w procesach pomiędzy podmiotami prawa lub stosunku prawnego. Zależnie zatem od tego, po której stronie procesu podmioty te będą występowały

łącznie – tam będzie zachodziło współuczestnictwo jednolite. Nie zachodzi współuczestnictwo jednolite wynikające z istoty spornego stosunku prawnego wobec tych podmiotów, które nie są podmiotami danego prawa lub stosunku prawnego. W procesach o zasądzenie świadczenia natomiast jednolitość związana jest ze współposiadaniem praw bądź z dochodzeniem świadczeń niepodzielnych.

16. Zależności między istnieniem wspólnoty praw pomiędzy określonymi podmiotami a występowaniem współuczestnictwa jednolitego bądź także koniecznego jest niezwykle złożona. Należy zatem wskazać, że wspólnota praw i obowiązków (niezależnie od tego, czy jest to współuczestnictwo konieczne i jednolite, czy też zwykłe) zachodzi:
1) w sprawach o zasądzenie świadczenia w procesach dotyczących współwłasności i innej wspólnoty praw, solidarności, *in solidum*, świadczeń niepodzielnych;
2) w sprawach o ustalenie bądź ukształtowanie w procesach toczących się pomiędzy podmiotami prawa lub stosunku prawnego (np. o rozwiązanie spółki cywilnej). Nie zachodzi natomiast więź materialna, gdy kilka podmiotów łącznie żąda ustalenia (ukształtowania) albo takiego ustalenia żąda się w stosunku do nich łącznie, np. ustalenia, że nie istnieją odrębne umowy najmu (współuczestnictwo formalne), przypadki, gdy legitymacja do wytoczenia powództwa przysługuje każdemu, kto ma interes prawny, i są to osoby, których nie łączy określony stosunek prawny (współuczestnictwo materialne oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej).

17. Wspólnota praw i obowiązków z uwzględnieniem jednolitości i konieczności zachodzi:
1) w sprawach o zasądzenie świadczenia:
   a) w procesach dotyczących współposiadania przez współuczestników praw rzeczowych dotyczących przedmiotu świadczenia lub praw, do których mają zastosowanie przepisy dotyczące współwłasności, czyli wypływające z ochrony mienia w szerokim rozumieniu (współuczestnictwo to ma charakter jednolity i konieczny po stronie czynnej i biernej, z wyjątkami wynikającymi np. z art. 209 czy 381 § 1 k.c.),
   b) w procesach dotyczących zasądzenia świadczenia niepodzielnego (współuczestnictwo to ma charakter jednolity i konieczny po stronie czynnej i biernej, z wyjątkami określonymi w art. 209 i 381 § 1 k.c.),
   c) w przypadku wykonywania praw podmiotowo niepodzielnych – odkupu i pierwokupu (po stronie czynnej i biernej);
2) w sprawach o ustalenie bądź ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa, w sytuacji gdy współuczestnicy są podmiotami stosunku będącego przedmiotem procesu lub stosunku, który jako wewnętrzny wiąże podmioty prawa stanowiącego przedmiot procesu (spółka cywilna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością), współuczestnictwo jednolite zachodzi po stronie biernej lub czynnej w zależności od tego, po której stronie procesu będzie występował więcej niż jeden podmiot, a po stronie pozwanej zachodzi współuczestnictwo konieczne tych wszystkich

uczestników stosunku prawnego, którzy nie występują po stronie powodowej. W sytuacji np. gdy dwóch wspólników wnosi o rozwiązanie spółki cywilnej składającej się z pięciu wspólników, po stronie czynnej zachodzi współuczestnictwo jednolite niekonieczne, a po stronie biernej – jednolite konieczne. Gdyby jeden z powodów nie chciał występować w tej roli, musiałby on brać udział w procesie w charakterze pozwanego.

18. Wspólnota praw i obowiązków z uwzględnieniem jednolitości i konieczności w procesach o ustalenie i o ukształtowanie nie zachodzi:

1) gdy proces zmierza do przekształcenia tylko jakiegoś elementu bądź części stosunku prawnego, np. powództwo darczyńcy o przeniesienie własności nieruchomości na skutek odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności tylko jednego obdarowanego;
2) jeżeli powództwo wytacza uczestnik stosunku prawnego – współuczestnictwo jednolite konieczne występuje tylko po stronie biernej;
3) gdy powodowie nie są podmiotami stosunku prawnego, nie zachodzi pomiędzy nimi więź materialna, o współuczestnictwie materialnym decyduje ta sama podstawa faktyczna i prawna, np. wierzyciele występujący z powództwem o ustalenie nieważności umowy spółki cywilnej.

19. W przypadku współuczestnictwa procesowego dla przyjęcia sprawy gospodarczej muszą zostać spełnione przesłanki podmiotowości przedsiębiorcy w odniesieniu do każdego ze współuczestników. W sytuacji gdy chociażby jeden ze współuczestników procesowych nie jest przedsiębiorcą, niezbędne będzie podjęcie decyzji procesowych zapewniających prawidłowy tok postępowania. Ich treść jest uzależniona od rodzaju współuczestnictwa procesowego. W przypadku współuczestnictwa jedynie formalnego konieczne jest zarządzenie wyłączenia do osobnego postępowania i przekazania do postępowania zwykłego sprawy w takim zakresie, w jakim nie ma ona charakteru sprawy gospodarczej w stosunku do niektórych współuczestników. Sprawa dotycząca współuczestników materialnych (niezależnie od rodzaju tego współuczestnictwa) musi zostać w całości rozpoznana z pominięciem przepisów o postępowaniu odrębnym – gospodarczym, w przypadku gdy nie jest sprawą gospodarczą w odniesieniu do przynajmniej jednego ze współuczestników. Wynika to wprost z art. 72 § 2, zgodnie z którym współuczestnicy materialni (konieczni) muszą występować w jednej sprawie w roli zarówno powodów, jak i pozwanych, a także w przypadku, gdy udział w sprawie niektórych współuczestników uzasadniałby jej rozpoznanie w postępowaniu odrębnym. Z art. 72 § 3 wynika z kolei, że taka sama reguła znajdzie zastosowanie w przypadku każdego innego (niż konieczne) współuczestnictwa materialnego. Użyte w art. 72 § 2 słowo „uzasadniałby" wskazuje, że to współuczestnik, co do którego uzasadnione byłoby postępowanie odrębne, poddaje się przepisom o postępowaniu zwykłym, a nie odwrotnie (zob. także wyrok SN z 27.10.1995 r., I CRN 105/95,

LEX nr 50554 – co do postępowania w sprawach gospodarczych, oraz uchwała SN z 18.03.2008 r., II PZP 1/08, OSNP 2008/17–18, poz. 248 – co do postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy).

Art. 73. [Zasada samodzielności działania; współuczestnictwo jednolite]

§ 1. Każdy współuczestnik działa w imieniu własnym.
§ 2. W wypadku jednak, gdy z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok dotyczyć ma niepodzielnie wszystkich współuczestników (współuczestnictwo jednolite), czynności procesowe współuczestników działających są skuteczne wobec niedziałających. Do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa potrzeba zgody wszystkich współuczestników.

1. Zasadą jest, że każdy współuczestnik procesu działa w imieniu własnym. Dotyczy to jednak współuczestników formalnych i materialnych niejednolitych, a więc i niekoniecznych. Z zasady tej wynika, że działania poszczególnych współuczestników mogą wywierać skutek jedynie w stosunku do tych, którzy czynność procesową podjęli, np. cofnięcie pozwu, wniesienie apelacji, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa, zawarcie ugody, stawiennictwo na pierwszej rozprawie, które uniemożliwia wydanie wyroku zaocznego tylko w stosunku do tego uczestnika, który się stawił. Również zaniechanie dokonania czynności procesowej powoduje negatywne konsekwencje tylko dla tego współuczestnika, który zaniechał czynności (wyjątek przewidziany został w art. 378 § 2).

2. Niezależnie od możliwości samodzielnego działania współuczestników procesowych sąd może oprzeć rozstrzygnięcie na materiale dowodowym zebranym z inicjatywy każdego ze współuczestników. Współuczestnicy procesowi mogą również dokonywać wspólnie czynności procesowych, np. ustanowić jednego pełnomocnika, zgłosić wniosek dowodowy.

3. Współuczestnik sporu może być pełnomocnikiem procesowym innego współuczestnika sporu (art. 87 § 1).

4. W przypadku współuczestnictwa jednolitego (co obejmuje także wszystkie przypadki współuczestnictwa koniecznego) czynności współuczestników działających są skuteczne wobec niedziałających (art. 73 § 2), np. wniesienie apelacji przez jednego ze współuczestników wywołuje obowiązek rozpoznania jej przez sąd wobec wszystkich współuczestników (w tym wypadku nie zachodzi potrzeba stosowania art. 378 § 2), złożenie wniosku o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem przez jednego współuczestnika otwiera drogę do wniesienia apelacji czy skargi kasacyjnej wszystkim współuczestnikom (postanowienia SN: z 28.03.2002 r., I PKN 343/01, Prok. i Pr. -wkł. 2003/1, poz. 43;

z 10.08.2004 r., IV CK 270/04, LEX nr 589988; wyrok SN z 19.03.1997 r., II CKN 31/97, OSNC 1997/8, poz. 116). Wyrok uzyskuje powagę rzeczy osądzonej wobec wszystkich współuczestników jednolitych, także tych, którzy nie zostali w wyroku wymienieni (postanowienie SN z 27.04.1999 r., III CKN 48/99, LEX nr 50726). Współuczestnicy jednolici nie mogą być także świadkami (art. 259 pkt 4). Mogą być przesłuchani w danej sprawie tylko w charakterze strony, o ile z procesowego punktu widzenia są stroną, tj. występują w danym postępowaniu w charakterze strony. Jeśli chodzi o pozostałe rodzaje współuczestnictwa procesowego, to sprawa jest o tyle skomplikowana, że współuczestnik powinien być przesłuchany w charakterze strony co do tych okoliczności, które dotyczą jego sytuacji prawnej. Odnośnie do okoliczności dotyczących innego współuczestnika współuczestnik powinien zostać przesłuchany w charakterze świadka. W praktyce dotyczy to współuczestnictwa formalnego, gdyż w przypadkach współuczestnictwa materialnego okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia sprawy na ogół są wspólne.

5. Charakter współuczestnictwa jednolitego powoduje, że śmierć w toku postępowania jednego ze współuczestników skutkuje zawieszeniem całego postępowania z urzędu tylko w wypadku łączącego ich współuczestnictwa jednolitego (postanowienie SN z 13.11.1974 r., II CZ 195/74, OSPiKA 1976/5, poz. 94). W przypadku pozostałych rodzajów współuczestnictwa w wypadku śmierci jednego ze współuczestników zawieszeniu podlega postępowanie w części dotyczącej tego współuczestnika przeciwko stronie przeciwnej.

6. Przy żadnym rodzaju współuczestnictwa nie ma możliwości samodzielnego dokonywania aktów dyspozycji materialnej przedmiotem procesu (art. 73 § 2). Zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa wymagają zgody wszystkich współuczestników. Oznacza to, że w sytuacji, gdy tylko jeden ze współuczestników np. uznał roszczenie, sąd nie może nadać rygoru natychmiastowej wykonalności nawet wobec tych, którzy oświadczenie o uznaniu złożyli. W sytuacji natomiast, gdy współuczestnicy składają sprzeczne oświadczenia co do okoliczności faktycznych (przyznanie faktów), do sądu należy ocena znaczenia tych oświadczeń dla ustalenia faktów na tle całokształtu materiału dowodowego.

7. Artykuł 73 § 2 stanowi, że czynności współuczestników działających są skuteczne dla współuczestników niedziałających. Problem powstaje w przypadku sprzecznych oświadczeń współuczestników co do czynności procesowych (np. wniesienie apelacji przez jednego, cofnięcie jej przez innego współuczestnika). Nie można wówczas uznać, że cofnięcie zostało dokonane skutecznie. Współuczestnik działający w rozumieniu art. 73 § 2 to ten, który dąży do wydania orzeczenia co do istoty sprawy, bez względu na to, czy w rezultacie okażą się one korzystne, czy niekorzystne dla współuczestników (np. konieczność poniesienia kosztów postępowania w związku z oddaleniem apelacji).

8. Umowy procesowe (np. zapis na sąd polubowny, umowa prorogacyjna, udzielenie pełnomocnictwa) nie są czynnościami procesowymi i nie podlegają dyspozycji art. 73 § 2. Ocena ich skuteczności dla postępowania procesowego uzależniona jest od tego, czy umowy przedprocesowe zawarte zostały przez wszystkich współuczestników. Jeśli chodzi o inne niż jednolite rodzaje współuczestnictwa procesowego, to dla skuteczności tych umów konieczne jest zarówno zawarcie samej umowy przez danego współuczestnika, jak i powołanie się przez niego na umowę w znaczeniu procesowym. W razie zawarcia umowy stanowiącej podstawę udzielenia pełnomocnictwa wywołuje ona skutek tylko dla mocodawcy niezależnie od rodzaju współuczestnictwa procesowego. W sytuacji natomiast, gdy umowa procesowa (prorogacyjna, zapis na sąd polubowny) zawarta została przez wszystkich współuczestników jednolitych, odnosi ona skutek wobec wszystkich, nawet w przypadku podniesienia odpowiedniego zarzutu w procesie tylko przez jednego współuczestnika. Jeżeli umowa taka zawarta została tylko przez niektórych współuczestników jednolitych, zarzut nie odniesienie skutku nawet wobec stron umowy.

9. Czynności przeciwników procesowych wobec współuczestników jednolitych mogą mieć charakter dwojakiego rodzaju, tzn. mogą dotyczyć samego postępowania i być niezależne od zakresu podmiotowego procesu (np. wnioski dowodowe, wniosek o odroczenie rozprawy). Ich dokonywanie nie wymaga określania podmiotu, wobec którego są dokonywane. Nie ma wobec tego znaczenia, czy dany wniosek złożony został przez jednego, czy też wszystkich współuczestników. Istnieje natomiast kategoria czynności procesowych, które są wyraźnie kierowane do strony przeciwnej i dotyczą zmiany w treści czy też w zakresie roszczenia. Muszą one być dokonywane wobec wszystkich współuczestników jednolitych, inaczej doszłoby do naruszenia zasady niepodzielności wyroku. W wyroku z 28.06.2005 r., I ACa 433/05, LEX nr 175200, SA w Poznaniu wskazał, że żądanie uznania umowy za bezskuteczną formułowane na podstawie art. 59 k.c. musi być skierowane przeciwko obydwu stronom umowy, między którymi występuje współuczestnictwo jednolite; zrzeczenie się w tej sytuacji roszczenia i cofnięcie pozwu w stosunku do jednego ze współuczestników jednolitych powoduje, że po stronie pozwanej zachodzi brak pełnej legitymacji biernej i konieczne się staje oddalenie powództwa. Gdyby w takim przypadku apelacja została skierowana przeciwko jednemu tylko współuczestnikowi jednolitemu, podlegałaby odrzuceniu jako niedopuszczalna.

10. W sytuacjach, w których istnieje przepis rozszerzający moc wiążącą wyroku *erga omnes* bądź na określoną grupę podmiotów, nie zachodzi współuczestnictwo jednolite pomiędzy tymi podmiotami po stronie powodowej, którym przysługuje samodzielna legitymacja do dochodzenia roszczenia o charakterze niepodzielnym (np. członkami spółdzielni dochodzącymi uchylenia jednej uchwały). Tacy współuczestnicy mogą dokonywać samodzielnie czynności procesowych. Wyrok uwzględniający powództwo będzie jednak wiązał ich wszystkich (np. art. 42 § 9 pr. spółdz.).

11. Z zasady samodzielności działania poszczególnych współuczestników procesowych oraz z ograniczonego zastosowania instytucji określonej w art. 378 § 2 wynika możliwość zakończenia sprawy i uprawomocnienia się orzeczenia wobec niektórych tylko współuczestników (wyjątek dotyczy oczywiście współuczestników działających w ramach współuczestnictwa jednolitego, a zatem i koniecznego, jak również niepodzielnego przedmiotu sprawy). W przypadku gdy wcześniejsze zakończenie postępowania dotyczy współuczestników odpowiadających solidarnie, wydając późniejszy wyrok uwzględniający powództwo przeciwko dłużnikowi solidarnemu, sąd powinien umieścić w sentencji tego późniejszego wyroku informację, że pozwany odpowiada solidarnie z pozwanym, przeciwko któremu zapadł już wcześniej prawomocny wyrok zasądzający tę samą należność (tak słusznie SN w wyroku z 26.04.2017 r., I CSK 425/16, LEX nr 2331712).

Art. 74. [Samodzielne popieranie sprawy przez współuczestników]

Każdy ze współuczestników sporu ma prawo samodzielnie popierać sprawę. Na posiedzenie sądowe wzywa się wszystkich tych współuczestników, co do których sprawa nie jest zakończona.

1. Komentowany przepis stanowi uściślenie zasady samodzielności działania współuczestników i wskazuje, że w stosunku do niektórych współuczestników sprawa może zakończyć się wcześniej.

2. Samodzielne popieranie sprawy przy współuczestnictwie procesowym formalnym jest skuteczne tylko w stosunku do współuczestnika działającego. W tym wypadku nie stosuje się art. 378 § 2. W sytuacji zatem, gdy jeden ze współuczestników formalnych nie zaskarżył wyroku, wyroku zaocznego, nakazu zapłaty – orzeczenie sądu staje się wobec niego prawomocne, a o dalszych posiedzeniach sądu powiadamiani są tylko ci współuczestnicy, którzy orzeczenie skutecznie zaskarżyli.

3. Przy współuczestnictwie materialnym jednolitym czynność zaskarżenia orzeczenia sądu dokonana przez jednego ze współuczestników odnosi skutek wobec wszystkich. O kolejnych posiedzeniach sądu należy zawiadamiać wszystkich współuczestników.

4. Przy współuczestnictwie materialnym niejednolitym (i niekoniecznym) zasadą są konsekwencje takie same jak przy współuczestnictwie formalnym. Czynność zaskarżenia orzeczenia sądu może odnieść skutek wobec pozostałych współuczestników, jednak tylko na podstawie art. 378 § 2. Odnośnie do powołanego przepisu należy jednak wskazać, że:

1) nie stosuje się go przy współuczestnictwie materialnym opartym wyłącznie na tej samej podstawie faktycznej i prawnej, lecz jedynie przy współuczestnictwie ma-

terialnym niejednolitym i niekoniecznym, ale opartym na wspólnym prawie bądź obowiązku (np. odpowiedzialność solidarna, *in solidum*);
2) nie stosuje się go przed sądem pierwszej instancji, np. przy zarzutach wobec nakazu zapłaty czy sprzeciwie wobec wyroku zaocznego (uchwała SN z 20.05.1966 r., III CZP 24/66, OSNCP 1966/11, poz. 186, oraz wyrok SN z 24.01.2017 r., V CSK 215/16, OSNC 2017/9, poz. 104);
3) art. 378 § 2 może znaleźć zastosowanie tylko wówczas, gdyby rozstrzygnięcie sądu drugiej instancji miało być korzystne także dla tych współuczestników, którzy wyroku nie zaskarżyli (a więc nie wtedy, gdy apelacja miałaby być oddalona bądź doszłoby do zmiany zaskarżonego wyroku i oddalenia powództwa, ale z powodu braku w ogóle podstaw odpowiedzialności współuczestnika, który wyrok zaskarżył).

DZIAŁ III
Interwencja główna i uboczna

Art. 75. [Interwencja główna]

Kto występuje z roszczeniem o rzecz lub prawo, o które sprawa toczy się pomiędzy innymi osobami, może aż do zamknięcia rozprawy w pierwszej instancji wytoczyć powództwo o tę rzecz lub prawo przeciwko obu stronom przed sąd, w którym toczy się sprawa (interwencja główna).

1. Interwencja główna traktowana jest jako przypadek współuczestnictwa nienazwanego. Interwencja główna jest powództwem, którego forma, zakres przedmiotowy i podmiotowy oraz właściwość sądu i czas jego wytoczenia zostały unormowane w sposób szczególny.

2. Przedmiotami interwencji głównej są tylko ta rzecz lub to prawo, o które już toczy się proces pomiędzy innymi podmiotami (nie może ona wykraczać ponad dotychczasowy przedmiot procesu ani dotyczyć innego przedmiotu). Nie musi natomiast obejmować całego przedmiotu dotychczasowego postępowania.

3. Interwencja główna musi zamykać się w ramach podmiotowych dotychczasowego procesu – w przypadku współuczestnictwa procesowego może obejmować mniejszą liczbę podmiotów, ale nie może prowadzić do konieczności wezwania do udziału w sprawie dalszych podmiotów.

4. Podstawa powództwa interwencyjnego może być taka sama jak w pierwszym postępowaniu bądź inna – najczęściej wówczas, gdy interwenient powołuje się na prawo „silniejsze" niż przysługujące stronie pierwszego procesu.

5. Interwencja główna stanowi najczęściej kumulację żądania zasądzenia świadczenia i ustalenia prawa. W sytuacji bowiem, gdy sporna rzecz jest w posiadaniu pozwanego z pierwszego procesu i powód w tym procesie wnosi o jej wydanie, pozew interwencyjny w odniesieniu do stron pierwszego procesu powinien zawierać żądanie wydania rzeczy przez pozwanego, a w stosunku do powoda – ustalenia, że interwenientowi głównemu przysługuje prawo własności lub inne prawo do rzeczy (wierzytelności).

6. Czas do wytoczenia interwencji głównej ograniczony jest z jednej strony – momentem zawisłości sporu (doręczenie odpisu pozwu – sprawa już musi się toczyć pomiędzy stronami), a z drugiej – momentem zamknięcia rozprawy przed sądem pierwszej instancji.

7. Ponieważ interwencja główna jest powództwem, powinna spełniać wszelkie przesłanki formalne pozwu.

8. Sądem właściwym do zgłoszenia interwencji głównej jest sąd, przed którym toczy się wcześniejsze postępowanie. Przepis ten stanowi odstępstwo od wszystkich zasad właściwości miejscowej sądu. Właściwość rzeczowa przy interwencji głównej będzie taka sama, gdyż powództwo interwencyjne musi dotyczyć tej samej rzeczy lub prawa, o które już toczy się postępowanie. Gdyby do rozpoznania interwencji głównej właściwy był sąd rejonowy, natomiast sprawę wszczętą uprzednio rozpoznawałby sąd okręgowy, ten sąd również będzie rozpoznawał interwencję główną.

9. W przypadku wniesienia interwencji głównej sąd rozpoznający sprawę może:
1) zawiesić toczące się uprzednio postępowanie na podstawie art. 177 § 1 pkt 2, gdy rozstrzygnięcie interwencji głównej może uczynić w ogóle bezprzedmiotowym rozstrzygnięcie pierwszej sprawy;
2) połączyć obie sprawy do wspólnego rozpoznania i rozstrzygnięcia na podstawie art. 219, gdyż pozostają ze sobą w związku;
3) rozpoznać obie sprawy osobno, co nie jest wskazane, gdyż może skutkować wydaniem rozbieżnych orzeczeń.

10. W przypadku niedopuszczalnej w danej sprawie interwencji głównej powinna ona zostać wyłączona do osobnego postępowania i rozpoznana jako zwykły pozew.

Art. 76. [Interwencja uboczna]

Kto ma interes prawny w tym, aby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron, może w każdym stanie sprawy aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji przystąpić do tej strony (interwencja uboczna).

1. Interes prawny musi mieć swoje źródło w stosunku prawnym łączącym podmiot zgłaszający interwencję uboczną z jedną ze stron lub obiema stronami toczącego się postępowania. Nie może to być wyłącznie interes majątkowy czy etyczny. Jako przykład można wskazać interwencję współwłaściciela, który zgłasza sprzeciw w trybie art. 209 i przystępuje po stronie przeciwnej, współwłaściciela, który przystępuje po stronie współwłaściciela występującego w roli powoda w procesie zmierzającym do zachowania wspólnego prawa, bądź dłużnika głównego przystępującego po stronie pozwanego poręczyciela albo nabywcę rzeczy lub prawa objętych sporem, który nie wstąpił do procesu w miejsce zbywcy (por. wyrok SN z 24.05.2019 r., I CSK 225/18, LEX nr 2675113).

2. Zgłoszenie interwencji może nastąpić w każdym stanie sprawy, aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji. Niedopuszczalne jest wniesienie interwencji ubocznej w postępowaniu kasacyjnym. Interwenient uboczny nie może również połączyć swojego wstąpienia do procesu z wniesieniem skargi kasacyjnej. Możliwość zgłoszenia interwencji ubocznej odzyskuje on dopiero w razie ewentualnego uchylenia wyroku przez Sąd Najwyższy i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (por. na ten temat postanowienie SN z 4.07.2013 r., I CZ 62/13, LEX nr 1365608). Ograniczenie to nie dotyczy sytuacji, gdy sąd drugiej instancji uchylił wyrok sądu pierwszej instancji i przekazał sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania. Taki wyrok sądu drugiej instancji nie jest prawomocny, a interwenient uboczny może połączyć swoje przystąpienie do sprawy z wniesieniem zażalenia na podstawie art. 394^1 § 1^1. Po stronie powoda interwenient może przystąpić po skutecznym wniesieniu pozwu. Po stronie pozwanego przystąpienie z interwencją ma miejsce na ogół po doręczeniu pozwu, ale nie jest wykluczone po wniesieniu pozwu, np. po udzieleniu zabezpieczenia (zob. na ten temat postanowienie SA w Łodzi z 31.03.1992 r., I ACz 89/92, „Wokanda" 1992/10, poz. 25).

Art. 77. [Wstąpienie interwenienta ubocznego]

Kto ma interes prawny w tym, aby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron, może w każdym stanie sprawy aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji przystąpić do tej strony (interwencja uboczna).

1. Zgłoszenie interwencji ubocznej następuje w formie pisma procesowego podlegającego opłacie ułamkowej w wysokości 1/5 opłaty należnej od pozwu (art. 19 ust. 3 pkt 1 u.k.s.c.). W piśmie tym od razu należy wskazać interes prawny i stronę, do której interwenient zamierza przystąpić (art. 77). Braki interwencji ubocznej, tak jak w przypadku każdego pisma procesowego, oraz przewidziane dla interwencji ubocznej wskazanie interesu prawnego są usuwane w trybie art. 130. Wskazanie interesu prawnego w piśmie, w którym zgłasza się interwencję uboczną, jest konieczne w celu zorientowania się przez strony, czy w stosunku do interwencji ubocznej należy zgłosić opozycję. Pismo to bowiem należy doręczyć obu stronom.

2. Swoje wstąpienie do sprawy interwenient uboczny może połączyć z dokonaniem innej czynności procesowej, np. wniesieniem apelacji. Czynność ta pozostaje skuteczna aż do czasu ewentualnego uwzględnienia opozycji. W takim przypadku czynności interwenienta ubocznego uważa się za niebyłe. Niekiedy oznacza to konieczność podjęcia przez sąd decyzji co do czynności procesowej dokonanej przez interwenienta przy zgłoszeniu interwencji ubocznej (np. odrzucenie apelacji) (zob. także uwagi do art. 76).

Art. 78. [Opozycja]

§ 1. Każda ze stron może zgłosić opozycję przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia jej pisma zawierającego oświadczenie o wstąpieniu, jednak nie później niż przy rozpoczęciu najbliższego posiedzenia z jej udziałem.
§ 2. Sąd oddali opozycję, jeżeli interwenient uboczny uprawdopodobni, że ma interes prawny we wstąpieniu do sprawy.
§ 3. Mimo wniesienia opozycji interwenient uboczny bierze udział w sprawie, dopóki orzeczenie uwzględniające opozycję nie stanie się prawomocne. W razie prawomocnego uwzględnienia opozycji czynności interwenienta ubocznego uważane będą za niebyłe.

1. Pismo zawierające interwencję uboczną doręcza się obu stronom i obu stronom przysługuje prawo wniesienia opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta. Możliwość zgłoszenia opozycji ograniczona jest dwoma terminami. Po pierwsze, strona musi wnieść opozycję w terminie 2 tygodni od dnia doręczenia pisma interwenienta ubocznego zawierającego jego oświadczenie o wstąpieniu do sprawy. Po drugie, opozycja powinna być wniesiona nie później niż przy rozpoczęciu najbliższego posiedzenia z udziałem strony wnoszącej opozycję. Jeśli zatem powyższe posiedzenie odbędzie się wcześniej niż przed upływem 2-tygodniowego terminu, opozycja powinna być wniesiona najpóźniej na posiedzeniu, a jeśli wcześniej upływa termin 2-tygodniowy, możliwość wniesienia opozycji ograniczona jest tym terminem. Przez posiedzenie, o jakim mowa w komentowanym przepisie, należy rozumieć każde posiedzenie sądu z udziałem stron, niezależnie od celu jego wyznaczenia. Określenie, że opozycja powinna być wniesiona nie później niż przy rozpoczęciu najbliższego posiedzenia z udziałem strony wnoszącej opozycję, nie powinno być rozumiane w ten sposób, że strona ta musi być obecna na posiedzeniu. Termin, o jakim mowa powyżej, upłynie także wówczas, gdy strona wnosząca opozycję, powiadomiona o posiedzeniu, nie stawi się na nie.

2. Pomimo zgłoszenia opozycji interwenient bierze udział w postępowaniu do czasu uprawomocnienia się orzeczenia rozstrzygającego opozycję. Dlatego zgłoszenie

opozycji co do zasady nie jest przesłanką odroczenia rozprawy (postanowienie SN z 15.11.2000 r., IV CKN 1328/00, OSNC 2001/5, poz. 73).

3. Rozpoznanie opozycji może nastąpić zarówno na rozprawie, jak i na posiedzeniu niejawnym. Przeprowadzenie rozprawy może być konieczne, gdy przed rozpoznaniem opozycji niezbędne jest wyjaśnienie okoliczności dotyczących interesu prawnego interwenienta z udziałem stron. Jeśli interwencja uboczna zgłoszona została w postępowaniu międzyinstancyjnym, zgłoszoną opozycję powinien rozpoznać sąd drugiej instancji, do którego wniesiona została apelacja.

4. Uwzględniając opozycję, sąd odmawia dopuszczenia osoby trzeciej do udziału w sprawie w charakterze interwenienta ubocznego. W takim przypadku czynności interwenienta dokonane uprzednio uważa się za niebyłe, czemu np. przy apelacji należy dać wyraz, odrzucając ją (postanowienie SA w Gdańsku z 28.10.1999 r., I ACa 636/99, OSA 2002/7, poz. 42). Jeśli sąd dojdzie do przekonania, że interwenient uboczny wykazał swój interes prawny w przystąpieniu do sprawy – oddala opozycję. Na oba postanowienia przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 3).

5. Sąd może z urzędu, nie czekając na wniesienie opozycji, odmówić dopuszczenia interwenienta ubocznego do udziału w sprawie – jeśli już z samej treści pisma interwencyjnego wynika oczywisty brak interesu prawnego. Na postanowienie to nie przysługuje zażalenie (postanowienia SN: z 8.06.1967 r., I CZ 24/67, OSNCP 1968/1, poz. 9; z 5.04.1968 r., I CR 33/68, OSPiKA 1969/3, poz. 66; z 14.10.1992 r., III CZP 126/92, OSP 1993/9, poz. 181). Zażalenie przysługuje bowiem jedynie na postanowienie oddalające opozycję oraz postanowienie niedopuszczające interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji. Jak słusznie wskazał Sąd Najwyższy, badanie przez sąd z urzędu istnienia interesu prawnego w przystąpieniu do sprawy w charakterze interwenienta ubocznego może mieć miejsce w przypadkach absolutnie wyjątkowych (postanowienie SN z 25.11.2010 r., III CZ 50/10, LEX nr 1157559).

6. Podejmując decyzję w kwestii posiadania przez interwenienta ubocznego interesu prawnego, należy pomocniczo kierować się późniejszą, ewentualną możliwością wstąpienia przez niego do procesu na miejsce strony, do której przystąpił, na podstawie art. 83 (zob. uwagi do tego przepisu).

7. Interwenient uboczny, który przystąpił do procesu, nie może cofnąć interwencji, rezygnując ze swojego udziału w sprawie. Takiej możliwości nie przewidują przepisy Kodeksu postępowania cywilnego. Nie jest możliwe zastosowanie w drodze analogii art. 203. Niezależnie od tego, czy interwenient uboczny miał rzeczywiście interes prawny w przystąpieniu do procesu oraz czy strony wniosły w ogóle opozycję przeciwko

wstąpieniu interwenienta, jego czynność procesowa wywołała skutek w postaci uruchomienia konsekwencji z art. 82 i nie mogą one zostać zniweczone przez wystąpienie interwenienta z procesu.

8. Interwencja w ogóle nie jest dopuszczalna w postępowaniu uproszczonym (art. 505^4) oraz nieprocesowym. W tym drugim przypadku zastosowanie może znaleźć art. 510, tj. sąd powinien potraktować interwencję uboczną jako zgłoszenie przystąpienia do udziału w sprawie w postępowaniu nieprocesowym. Interwencja uboczna jest również zakazana w postępowaniu grupowym w odniesieniu do członka grupy, który miałby przystąpić z interwencją po stronie powoda (art. 14 ustawy z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym, Dz.U. z 2020 r. poz. 446).

Art. 79. [Uprawnienia interwenienta ubocznego]

Interwenient uboczny jest uprawniony do wszelkich czynności procesowych dopuszczalnych według stanu sprawy. Nie mogą one jednak pozostawać w sprzeczności z czynnościami i oświadczeniami strony, do której przystąpił.

1. Interwenient uboczny, który nie jest interwenientem ubocznym samoistnym, uprawniony jest do wszelkich czynności procesowych dopuszczalnych według stanu sprawy. Nie mogą one jednak pozostawać w sprzeczności z czynnościami i oświadczeniami strony, do której przystąpił. Zakres uprawnień interwenienta ubocznego niesamoistnego wynika z charakteru tej interwencji oraz z wyraźnego brzmienia przepisów.

2. Norma, że interwenient uprawniony jest do wszelkich czynności procesowych dopuszczalnych według stanu sprawy, oznacza, że może on dokonywać tylko tych czynności, które są dostępne dla strony na danym etapie postępowania (wyrok SN z 14.02.2019 r., IV CSK 100/18, LEX nr 2620250). Interwenient nie może np. podnieść zarzutu nieprawidłowej wartości przedmiotu sporu, jeżeli pozwany już wdał się w spór i sam nie podniósł takiego zarzutu.

3. Zakaz pozostawania w sprzeczności czynności procesowych interwenienta ubocznego z czynnościami procesowymi strony, do której przystąpił, oznacza, że strona może się sprzeciwić czynności interwenienta lub cofnąć jego oświadczenie bądź czynność. Bierna postawa strony, np. zaniechanie wniesienia apelacji, nie oznacza, że czynność dokonana przez interwenienta jest sprzeczna z wolą strony (postanowienie SN z 10.11.1982 r., II CZ 121/82, OSNCP 1983/9, poz. 131, oraz wyrok SN z 7.08.1967 r., I CR 86/67, LEX nr 6202). Jednocześnie sprzeciw nie musi być zawarty w wyraźnym, odrębnym oświadczeniu. Sprzeczne są wszystkie czynności procesowe i oświadczenia interwenienta, jeśli zawierają one treści przeciwstawne wobec treści czynności lub oświadczeń strony. Konieczne jest jej aktywne za-

chowanie się (zob. postanowienie SN z 21.05.2009 r., I PK 10/09, OSNP 2011/1–2, poz. 11, w którym uznano, że nie jest dopuszczalna skarga kasacyjna interwenienta ubocznego niesamoistnego, jeżeli strona pozwana, do której interwenient przystąpił, wnosi o oddalenie skargi, oraz postanowienie SN z 8.05.1998 r., I CKN 658/97, OSNC 1998/12, poz. 218, w którym uznano, że nie jest dopuszczalna kasacja interwenienta ubocznego niesamoistnego występującego po stronie pozwanej, wniesiona od wyroku reformatoryjnego uwzględniającego powództwo w następstwie jego uznania przez stronę pozwaną w postępowaniu apelacyjnym, a także postanowienie SN z 4.10.2012 r., IV CSK 327/12, LEX nr 1232803, gdzie uznano za niedopuszczalną skargę kasacyjną interwenienta ubocznego niesamoistnego wniesioną od postanowienia uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i umarzającego postępowanie na wniosek strony; zob. również postanowienie SN z 27.06.2014 r., V CSK 486/13, LEX nr 1506515, w którym stwierdzono niedopuszczalność skargi kasacyjnej interwenienta ubocznego niesamoistnego, gdy strona, do której interwenient przystąpił, nie zaskarżyła wyroku, a w odpowiedzi na skargę kasacyjną oświadczyła, że sprzeciwia się zaskarżeniu wyroku przez interwenienta).

4. Interwenient uboczny nie może w ogóle dokonywać aktów dyspozycji materialnej przedmiotem procesu ani też wpływać na zmianę jego ram podmiotowych i przedmiotowych, strona natomiast może podejmować takie czynności bez zgody interwenienta.

5. Z niesamoistnej pozycji interwenienta ubocznego wynika, że powinien on zostać przesłuchany w toku procesu w charakterze świadka, w odróżnieniu od interwenienta ubocznego samoistnego, co do którego stosuje się przepisy o współuczestnictwie jednolitym, a zgodnie z art. 259 pkt 4 współuczestnicy jednolici nie mogą być świadkami.

6. Wyrok, jaki zapadł pomiędzy stronami, nie odnosi bezpośredniego skutku wobec interwenienta ubocznego; skutki poprzedniego postępowania ograniczają się do wymienionych w art. 82 (zob. uwagi do tego artykułu).

7. Konsekwencje niesamoistnego stanowiska interwenienta ubocznego uwidaczniają się również w rozstrzygnięciu o kosztach procesu. Nie rozstrzyga się o kosztach procesu pomiędzy interwenientem ubocznym a przeciwnikiem strony, do której interwenient przystąpił, ani też pomiędzy interwenientem ubocznym a stroną, do której przystąpił; sąd może jednak zasądzić zwrot kosztów wywołanych samoistnymi czynnościami procesowymi interwenienta, np. kosztów oględzin dokonanych na wniosek interwenienta; na rzecz interwenienta mogą być zasądzone tylko koszty interwencji (opłata sądowa, wynagrodzenie pełnomocnika) i tylko od przeciwnika strony, do której przystąpił.

8. W przypadku śmierci interwenienta ubocznego niesamoistnego postępowanie nie podlega zawieszeniu; jego spadkobiercy mogą przystąpić do procesu na zwykłych zasadach, jako interwenienci uboczni, o ile wykażą, że mają w tym interes prawny. Odmienne stanowisko zajął SN w uchwale z 28.12.1967 r., III CZP 87/67, OSNC 1968/6, poz. 97, wskazując, że niezależnie od rodzaju interwencji ubocznej w razie śmierci interwenienta ubocznego postępowanie podlega zawieszeniu z możliwością wstąpienia do procesu jego spadkobierców. Stanowisko to należy uznać za trafne jedynie w stosunku do interwenienta ubocznego samoistnego, do którego stosuje się przepisy o współuczestnictwie jednolitym. Interwenient uboczny niesamoistny nie jest natomiast stroną, skuteczność podejmowanych przez niego czynności procesowych jest uzależniona od stanowiska strony i nie może on mieć wpływu na zakończenie czy przekształcenie procesu cywilnego. Należy natomiast zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 182 § 1 pkt 5 postępowanie zawieszone na skutek śmierci strony podlega umorzeniu po upływie 5 lat od daty postanowienia o zawieszeniu z tej przyczyny. Nie jest dopuszczalne przyjęcie, że postępowanie zostanie umorzone w wyniku śmierci interwenienta ubocznego niesamoistnego. Nawet zresztą w przypadku interwenienta ubocznego samoistnego nie może zostać umorzone całe postępowanie w sprawie, a jedynie w części wywołanej wniesieniem interwencji. Z faktu, że ewentualny wyrok odnosi bezpośredni skutek pomiędzy interwenientem a przeciwnikiem strony, do której przystąpił, nie wynika wniosek, że śmierć interwenienta prowadzi do umorzenia całego postępowania.

Art. 80. [Doręczenia i zawiadomienia dla interwenienta ubocznego]

Interwenientowi ubocznemu należy od chwili jego wstąpienia do sprawy doręczać, tak jak stronie, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach sądowych, jako też orzeczenia sądu.

Komentowany przepis potwierdza tezę, że interwenient uboczny niesamoistny nie działa w procesie na prawach strony. Przysługują mu jedynie określone uprawnienia procesowe, których skuteczność jest uzależniona od stanowiska strony. Interwenientowi ubocznemu należy również doręczać zawiadomienia o terminach i posiedzeniach sądowych oraz orzeczenia sądu.

Art. 81. [Interwencja samoistna]

Jeżeli z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok w sprawie ma odnieść bezpośredni skutek prawny w stosunku między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której interwenient przystąpił, do stanowiska interwenienta w procesie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

1. O interweniencie ubocznym samoistnym mówimy wtedy, gdy z samego spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok w sprawie ma odnieść bezpośredni skutek prawny w stosunkach pomiędzy interwenientem a przeciwnikiem strony, do której przystąpił (np. współwłaściciel nieruchomości, który nie wystąpił jako powód w trybie art. 209 k.c., a przystąpił następnie po stronie powoda – innego współwłaściciela – jako interwenient; nabywca rzeczy lub praw objętych sporem, jeśli w trybie art. 192 pkt 3 nie wstąpił do procesu w miejsce zbywcy).

2. Do interwenienta ubocznego samoistnego stosuje się wszystkie zasady odnoszące się do współuczestnika jednolitego. Przede wszystkim czynności interwenienta samoistnego mogą być sprzeczne z czynnościami strony, do której przystąpił, strona nie może sprzeciwić się czynności interwenienta ani jej cofnąć. Również dokonywanie aktów dyspozycji materialnej przedmiotem procesu wymaga zgodnych oświadczeń strony i interwenienta.

3. Ze stanowiska interwenienta ubocznego samoistnego wynika, że powinien on być przesłuchiwany w toku procesu w charakterze strony. Zgodnie bowiem z art. 259 pkt 4 świadkami nie mogą być współuczestnicy jednolici, a do interwenienta ubocznego stosuje się przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

4. Stosowanie do stanowiska interwenienta ubocznego samoistnego przepisów o współuczestnictwie jednolitym oznacza, że interwenient ten może być pełnomocnikiem strony i odwrotnie. Interwenienta obejmują również bezpośrednio skutki wyroku, jaki zapadł pomiędzy stroną, do której przystąpił, a jej przeciwnikiem.

5. Rozstrzygnięcie o kosztach procesu jest takie samo jak wobec strony, do której interwenient przystąpił.

Art. 82. [Niedopuszczalność zarzutu]

Interwenient uboczny nie może w stosunku do strony, do której przystąpił, podnieść zarzutu, że sprawa została rozstrzygnięta błędnie albo że strona ta prowadziła proces wadliwie, chyba że stan sprawy w chwili przystąpienia interwenienta uniemożliwił mu korzystanie ze środków obrony albo że strona umyślnie lub przez niedbalstwo nie skorzystała ze środków, które nie były interwenientowi znane.

1. Skutki określone w art. 82 dotyczą nie tylko interwenienta ubocznego niesamoistnego, lecz także każdego interwenienta. W przypadku interwenienta ubocznego samoistnego wyrok odnosi bezpośredni skutek prawny jedynie w stosunku pomiędzy interwenientem ubocznym a przeciwnikiem strony, do której przystąpił. Nie odnosi natomiast takiego skutku pomiędzy interwenientem ubocznym a stroną, do której przystąpił.

Jeśli zatem na tle zakończonego procesu dojdzie do sporu pomiędzy interwenientem ubocznym a stroną, do której w poprzednim procesie przystąpił, zastosowanie znajdzie w kolejnym procesie między nimi art. 82.

2. Wyjątek od art. 82 stanowi sytuacja, gdy interwenient uboczny bez swojej winy (art. 85) przystąpił do procesu w tak późnym jego stadium, że nie miał już możliwości podjęcia właściwego działania, nie mógł np. zgłosić istotnych wniosków dowodowych z uwagi na prekluzję dowodową. Skutków art. 82 nie stosuje się także, gdy interwenient uboczny miał wprawdzie możliwość podjęcia określonych działań, ale nie wiedział o pewnych środkach dowodowych lub obrony, natomiast strona, wiedząc o nich, w sposób umyślny lub przez niedbalstwo nie skorzystała z nich.

Art. 83. [Wejście interwenienta ubocznego na miejsce strony]

Za zgodą stron interwenient uboczny może wejść na miejsce strony, do której przystąpił.

1. O zasadności zastosowania art. 83 decyduje nie rodzaj interwencji ubocznej, ale stosunki prawne łączące podmioty postępowania.

2. Przy interwencji ubocznej samoistnej art. 83 znajdzie zastosowanie wówczas, gdy już w chwili wytaczania powództwa czynna lub bierna legitymacja procesowa przysługiwała także osobom trzecim, czyli istniało kilka możliwości podmiotowego ukształtowania powództwa (np. art. 209 k.c., wierzytelność solidarna, zbycie w toku sprawy rzeczy lub prawa objętych sporem na rzecz interwenienta ubocznego).

3. W przypadku interwencji ubocznej niesamoistnej art. 83 znajdzie zastosowanie wówczas, gdy stosunki prawne wiążące stronę i interwenienta ubocznego ze stroną przeciwną nie prowadzą do jednolitego rozstrzygnięcia w stosunku do interwenienta ubocznego, ale są jednopłaszczyznowe (np. przysługiwanie legitymacji biernej kilku podmiotom samodzielnie – odpowiedzialność solidarna).

4. Skuteczność zastosowania art. 83 nie jest uzależniona od przysługiwania interwenientowi legitymacji czynnej bądź biernej w danym procesie. Dlatego w następstwie wstąpienia do procesu interwenienta ubocznego w miejsce strony może dojść do następczego braku legitymacji procesowej. Dzieje się tak na ogół w sytuacji, gdy interwenient błędnie mniema, iż przysługuje mu w danej sprawie interes prawny, brak tego interesu nie jest oczywisty, a strony nie zgłoszą opozycji, uniemożliwiając tym samym sądowi odmówienie dopuszczenia interwenienta ubocznego do udziału w sprawie. Taki następczy brak legitymacji procesowej może być sanowany przez zastosowanie dalszych zmian podmiotowych.

DZIAŁ IV
Przypozwanie

Art. 84. [Przypozwanie]

§ 1. Strona, której w razie niekorzystnego dla niej rozstrzygnięcia przysługiwałoby roszczenie względem osoby trzeciej albo przeciwko której osoba trzecia mogłaby wystąpić z roszczeniem, może zawiadomić taką osobę o toczącym się procesie i wezwać ją do wzięcia w nim udziału.
§ 2. W tym celu strona wnosi do sądu pismo procesowe wskazujące przyczynę wezwania i stan sprawy. Pismo to doręcza się niezwłocznie osobie trzeciej, która może zgłosić swe przystąpienie do strony jako interwenient uboczny.

1. Przypozwanie służy do doprowadzenia z inicjatywy strony do wejścia osoby trzeciej do procesu w charakterze interwenienta ubocznego.

2. Procedura przypozwania uruchamiana jest pod warunkiem zagrożenia niekorzystnym rozstrzygnięciem, które musi powodować powstanie roszczenia albo po stronie tego uczestnika, który z przypozwania korzysta wobec przypozwanego (np. pozwany poręczyciel przeciwko niepozwanemu dłużnikowi głównemu), albo też po stronie przypozwanego wobec strony, która z przypozwania korzysta (np. w przypadku zbycia rzeczy lub prawa objętych sporem).

3. Formą przypozwania jest pismo procesowe o szczególnej treści, tj. podające przyczynę wezwania (zależność interesu prawnego osoby trzeciej od korzystnego rozstrzygnięcia toczącej się sprawy dla strony przyzywającej) oraz opisujące stan sprawy (opis umożliwiający przypozwanemu zorientowanie się nie tylko w przedmiocie toczącego się postępowania, lecz także jego przebiegu celem podjęcia decyzji w kwestii przystąpienia w charakterze interwenienta ubocznego). Ścisłe przestrzeganie wymagania zawartego w powołanym przepisie jest niezwykle istotne, a opis sprawy, w której następuje przypozwanie, nie może być ogólnikowy. Należy bowiem pamiętać, że osoba przypozwana, która nie zgłosiła jeszcze interwencji ubocznej, nie jest uczestnikiem procesu i nie ma w związku z tym prawa do przeglądania akt sprawy. Pismo zawierające przypozwanie jest zatem jedynym (oprócz ewentualnie samych stron) źródłem informacji dla osoby trzeciej. Brak opisania stanu sprawy stanowi brak formalny pisma przypozywającego, który podlega usunięciu na podstawie art. 130.

4. Samo przypozwanie nie oznacza automatycznie wejścia osoby trzeciej do procesu w charakterze interwenienta ubocznego. Wstąpienie w charakterze interwenienta ubocznego następuje na ogólnych zasadach (termin zamknięcia rozprawy przed sądem drugiej instancji, prawo złożenia opozycji itd.).

Art. 85. [Niedopuszczalność zarzutu przy przypozwaniu]

Skutki związane z interwencją uboczną określone w art. 82 powstają w stosunku do wezwanego, który nie zgłosił przystąpienia, z chwilą, w której przystąpienie było możliwe.

Zachowanie aktu staranności w postaci przypozwania jest istotne z uwagi na art. 85. Zgodnie z nim skutki wynikające z art. 82 powstają w stosunku do przypozwanego, który nie zgłosił przystąpienia w charakterze interwenienta ubocznego z chwilą, w której przystąpienie było możliwe.

DZIAŁ V
Pełnomocnicy procesowi

Art. 86. [Działanie osobiście lub przez pełnomocnika]

Strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników.

1. Przez stronę w rozumieniu art. 86 należy rozumieć także każdy podmiot, który bierze udział w postępowaniu na prawach strony.

2. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, użycie w treści pełnomocnictwa zwrotu o upoważnieniu pełnomocnika do „zastępowania" strony jest tożsame z upoważnieniem pełnomocnika do reprezentowania strony i oznacza skuteczne udzielenie pełnomocnictwa procesowego (postanowienie SN z 26.10.2011 r., I CZ 102/11, LEX nr 1043969).

Art. 87. [Osoby mogące pełnić funkcję pełnomocnika]

§ 1. Pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny, w sprawach własności intelektualnej także rzecznik patentowy, a w sprawach restrukturyzacji i upadłości także osoba posiadająca licencję doradcy restrukturyzacyjnego, a ponadto osoba sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony oraz osoba pozostająca ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia, współuczestnik sporu, jak również małżonek, rodzeństwo, zstępni lub wstępni strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia.
§ 2. Pełnomocnikiem osoby prawnej lub przedsiębiorcy, w tym nieposiadającego osobowości prawnej, może być również pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego. Osoba prawna prowadząca, na podstawie odrębnych przepisów, ob-

sługę prawną przedsiębiorcy, osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej może udzielić pełnomocnictwa procesowego – w imieniu podmiotu, którego obsługę prawną prowadzi – adwokatowi lub radcy prawnemu, jeżeli została do tego upoważniona przez ten podmiot.
§ 3. W sprawach o ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka i o roszczenia alimentacyjne pełnomocnikiem może być również przedstawiciel właściwego w sprawach z zakresu pomocy społecznej organu jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacji społecznej, mającej na celu udzielanie pomocy rodzinie.
§ 4. W sprawach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego pełnomocnikiem rolnika może być również przedstawiciel organizacji zrzeszającej rolników indywidualnych, której rolnik jest członkiem.
§ 5. W sprawach związanych z ochroną praw konsumentów pełnomocnikiem może być przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należy ochrona konsumentów.
§ 6. (uchylony)

1. Status adwokata i radcy prawnego określają odpowiednio: art. 65 pr. adw., z zastrzeżeniem art. 66, oraz art. 4b tej ustawy, a także art. 23 u.r.p., z zastrzeżeniem art. 24, 25 i 21 ust. 2 tej ustawy. W sytuacji jednak, gdy adwokata bądź radcę prawnego łączy ze stroną stosunek rodzinny określony w art. 87 § 1, to właśnie ten stosunek jest podstawą pełnomocnictwa, nie zaś wykonywanie zawodu adwokata czy radcy prawnego (zob. postanowienia SN: z 14.09.2010 r., II PZ 25/10, LEX nr 661512; z 16.11.2000 r., III CZ 91/00, OSNC 2001/5, poz. 74). Status doradcy restrukturyzacyjnego uregulowany został natomiast w ustawie z 15.06.2007 r. o licencji doradcy restrukturyzacyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 242 ze zm.).

2. Zgodnie z uchwałą SN (7) z 23.09.1963 r., III CO 42/63, OSNCP 1965/2, poz. 22, osoba prawna sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony może być jej pełnomocnikiem procesowym (zob. także uwagi do art. 479^8).

3. Artykuł 87 § 1 znajduje odpowiednie zastosowanie w postępowaniu nieprocesowym (art. 13 § 2). Dlatego w postępowaniu nieprocesowym powinien on być odczytywany z uwzględnieniem specyfiki tego postępowania, w którym nie występują przeciwnicy procesowi ani współuczestnictwo w sporze. W związku z tym za współuczestnika sporu, o jakim mowa w art. 87 § 1, należy w postępowaniu nieprocesowym uznać po prostu współuczestnika postępowania.

4. W art. 87 § 1 wskazano dwie rozłączne podstawy pełnomocnictwa.

5. Pierwsza z nich to zarządzanie majątkiem lub interesami strony, a druga – pozostawanie ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w za-

kres tego zlecenia (tak też SN w wyroku z 18.08.2009 r., I PK 51/09, OSNP 2011/7–8, poz. 100). Zarząd majątkiem i interesami strony nie może polegać na podejmowaniu okazjonalnie pewnych czynności i z pewnością nie może się ograniczać do dochodzenia pewnej wierzytelności. Powinien on mieć charakter trwały i rzeczywisty (tak słusznie SN w uchwale z 21.05.1991 r., III CZP 41/91, OSNCP 1992/2, poz. 28, oraz postanowieniu z 22.10.2015 r., IV CZ 40/15, LEX nr 1943858). Jednakże w postanowieniu z 28.05.2014 r., I CZ 27/14, LEX nr 1521227, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że przez sprawowanie zarządu majątkiem lub interesami strony należy rozumieć stałe sprawowanie zarządu odnoszące się do jakiegokolwiek majątku lub interesu strony, przy czym zarząd ten może wynikać tak z ustawy, jak i z umowy. Umowa-zlecenie natomiast może stanowić podstawę udzielenia pełnomocnictwa procesowego zarówno wtedy, gdy obejmuje dokonanie określonej czynności prawnej, jak i wtedy, gdy obejmuje dokonanie określonej czynności faktycznej lub usługi na rzecz mocodawcy. Zarządzanie zatem to pewien zespół czynności prawnych i faktycznych odnoszących się do pewnego zespołu bądź interesu majątkowego, np. zarządzanie siecią sklepów, nieruchomościami. Nie jest przy tym wykluczone, aby częściowo obie powyższe podstawy pełnomocnictwa pokrywały się. Istotne natomiast jest to, że żadna z tych podstaw nie może ograniczać się do reprezentowania interesów majątkowych wyłącznie przed sądem. Przedmiot sprawy musi bowiem obejmować określoną w umowie zlecenia czynność prawną, faktyczną bądź usługę (por. uchwała SN z 23.09.2010 r., III CZP 52/10, OSNC 2011/5, poz. 51; wyroki SN: z 30.06.2010 r., V CSK 1/10, LEX nr 677906, oraz z 17.09.2015 r., II CSK 783/14, OSNC 2016/7–8, poz. 91; postanowienia SN: z 30.10.2013 r., V CZ 41/13, LEX nr 1388666; z 15.05.2007 r., V CZ 32/07, LEX nr 485996; z 9.09.2011 r., I CZ 53/11, LEX nr 955051). Jest rzeczą oczywistą, że sądowi przysługuje prawo kontroli prawidłowości podstawy pełnomocnictwa celem stwierdzenia, czy zawarcie przez strony umowy zlecenia czy też zarządu majątkiem bądź interesami strony nie prowadzi do obejścia art. 87 § 1. Aczkolwiek z art. 87 § 1 nie wynika wprost, aby przedmiot procesu pozostawał w gestii zarządcy, to jednak w judykaturze słusznie przyjęto, że z istoty zarządu majątkiem i interesami strony, a więc stosunku prawnego pozostającego w sferze praw majątkowych, wynika, iż pełnomocnictwo udzielone na tej podstawie także jest ograniczone przedmiotowo tylko do spraw dotyczących majątku lub interesów powierzonych zarządcy. Istotą tego pełnomocnictwa jest bowiem związek funkcjonalny pełnomocnika z przedmiotem sporu i jego znajomość (tak SN w postanowieniu z 7.11.1984 r., II CZ 105/84, LEX nr 8646, oraz w uzasadnieniu uchwały z 25.07.1978 r., III CZP 43/78, OSNCP 1979/3, poz. 46; zob. także uzasadnienie uchwały z 27.06.2008 r., III CZP 51/08, OSNC 2009/7–8, poz. 104).

6. Również w przypadku drugiej podstawy pełnomocnictwa procesowego decydujący jest związek funkcjonalny pełnomocnika z przedmiotem sporu i jego znajomość. Dlatego w uchwale z 23.09.2010 r., III CZP 52/10, Biul. SN 2010/9, s. 7, SN słusznie wskazał, że umowa-zlecenie obejmująca stałe prowadzenie obsługi prawnej mocodawcy, w tym

reprezentowanie go przed sądem, może być podstawą pełnomocnictwa procesowego tylko wtedy, gdy przedmiot sprawy obejmuje określoną w tej umowie czynność prawną, faktyczną lub usługę (podobnie SN w wyrokach: z 30.06.2010 r., V CSK 1/10, LEX nr 677906, oraz z 17.09.2015 r., II CSK 783/14, OSNC 2016/7–8, poz. 91). Oznacza to, że stosunek zlecenia, o jakim mowa w komentowanym przepisie, obejmuje zarówno umowę-zlecenie na podstawie art. 734 k.c., jak i umowę o świadczenie usług na podstawie art. 750 k.c.

7. Jak słusznie wskazał Sąd Najwyższy, okolicznością doniosłą przy ustanawianiu pełnomocnika, o jakim mowa w art. 87 § 1, nie jest to, czy zlecenie obejmowało zastępowanie zleceniodawcy przed sądem, lecz to, że potrzeba żądania rozstrzygnięcia przez sąd wynika z okoliczności faktycznych objętych udzielonym uprzednio zleceniem lub wiąże się z tymi okolicznościami. Ustalając dopuszczalność (skuteczność) pełnomocnictwa procesowego, sąd przeprowadza zatem dwustopniowy sprawdzian. Po pierwsze, bada, czy stosunek zlecenia jest stały (nawet jeśli zlecenia udzielono na czas określony), a następnie porównuje zakres zlecenia i pełnomocnictwa w celu ustalenia, czy mieści się w nim przedmiot sprawy (wyrok SN z 6.07.2012 r., V CSK 337/11, LEX nr 1228458).

8. Stosunek zlecenia musi być stosunkiem stałym, o czym decydują wzajemnie powiązane ze sobą elementy, tj. czas trwania i powtarzalność czynności stanowiących jego treść (wyrok SN z 12.01.2010 r., I UK 209/09, LEX nr 577814; postanowienie SN z 15.05.2007 r., V CZ 32/07, LEX nr 485996). Oznacza to, że stały stosunek zlecenia, o jakim mowa w komentowanym przepisie, nie może się ograniczać do reprezentowania interesów mocodawcy przed sądami, w tym upoważniać do prowadzenia jednej konkretnej sprawy (wyrok SN z 18.08.2009 r., I PK 51/09; uchwały SN: z 21.02.1992 r., III CZP 4/92, Wokanda 1992/6, s. 4; z 10.05.1994 r., I PZP 21/94, OSNAPiUS 1994/4, poz. 68; z 27.06.2008 r., III CZP 51/08). W razie wątpliwości sąd powinien ustalić, czy umowa-zlecenie ma rzeczywiście charakter stały, jakie czynności wchodzą w jej zakres i są wykonywane przez zleceniobiorcę, tak aby wyeliminować możliwość udzielania pełnomocnictwa na podstawie fikcyjnej w istocie umowy, bo zawartej na użytek konkretnego procesu umów.

9. Pracownik Zakładu Ubezpieczeń Społecznych niebędący radcą prawnym, wykonujący pracę w oddziale Zakładu, może być pełnomocnikiem tego oddziału w sprawach z odwołań od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (zob. np. uchwała SN z 9.02.2012 r., I UZP 10/11, OSNP 2012/23–24, poz. 291).

10. W uchwale SN (7) z 18.06.2019 r., III CZP 101/18, OSNC 2019/11, poz. 106, wskazano, że prokurator powszechnej jednostki prokuratury może być pełnomocnikiem procesowym Skarbu Państwa reprezentowanego przez organ właściwej jednostki organizacyjnej prokuratury. Pogląd ten opiera się na twierdzeniu, że elementy stosunku pra-

cy występujące w stosunku służbowym prokuratora uprawniają go do występowania w roli pełnomocnika procesowego, ponieważ posiada status pracownika strony. Jednocześnie w uzasadnieniu tej uchwały podtrzymano pogląd wyrażony w uchwale SN z 28.11.2012 r., III CZP 75/12, OSNC 2013/4, poz. 48, że pozycja ustrojowa i charakter stosunku służbowego sędziego wykluczają, aby sędzia mógł być pełnomocnikiem procesowym Skarbu Państwa reprezentowanego przez organ właściwego sądu.

Art. 87[1]. [Przymus adwokacko-radcowski]

§ 1. W postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych, a w sprawach własności intelektualnej także przez rzeczników patentowych. Zastępstwo to dotyczy także czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji.
§ 2. Przepisu § 1 nie stosuje się w postępowaniu o zwolnienie od kosztów sądowych oraz o ustanowienie adwokata, radcy prawnego lub rzecznika patentowego oraz gdy stroną, jej organem, jej przedstawicielem ustawowym lub pełnomocnikiem jest sędzia, prokurator, notariusz albo profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych, a także gdy stroną, jej organem lub jej przedstawicielem ustawowym jest adwokat, radca prawny lub radca Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, a w sprawach własności intelektualnej rzecznik patentowy.
§ 3. Przepisu § 1 nie stosuje się także wtedy, gdy zastępstwo procesowe Skarbu Państwa albo państwowej osoby prawnej jest wykonywane przez Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej.

1. W postępowaniu przed Sądem Najwyższym oraz przy podejmowaniu przed sądem niższej instancji czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym wyłączona jest zdolność postulacyjna stron oraz możliwość zastępowania ich przez innych niż adwokat bądź radca prawny pełnomocników (w sprawach własności przemysłowej także przez rzeczników patentowych). Wyjątki w tym zakresie o charakterze podmiotowym wprowadzono w § 2.

2. Zastępstwo, o jakim mowa w art. 87^1 § 1, obejmuje nie tylko konieczność sporządzenia danego środka prawnego, który ma uruchomić postępowanie przed Sądem Najwyższym, przez adwokata lub radcę prawnego, lecz także podejmowanie wszystkich czynności procesowych i występowanie w imieniu strony na ewentualnym posiedzeniu. Czynności dokonane bezpośrednio przez stronę są bezskuteczne (por. na ten temat np. postanowienia SN: z 7.01.2014 r., II PZ 30/13, LEX nr 1436073, oraz z 28.03.2018 r., V CZ 16/18, LEX nr 2495976). Wyjątki o charakterze przedmiotowym zostały w sposób ścisły określone w art. 87^1 § 1 oraz art. 398^{21} i 424^{12} w zw. z art. 398^{21}. Obejmują one postępowanie o zwolnienie od kosztów sądowych oraz ustanowienie

adwokata lub radcy prawnego, a także możliwość cofnięcia skargi kasacyjnej i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku. Powyższe odpowiednio należy stosować do zażalenia skierowanego do Sądu Najwyższego wobec odesłania do art. 398[21]. Oczywiste jest, że wyłączenie zdolności postulacyjnej strony nie dotyczy złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie stronie odpisu orzeczenia wraz z uzasadnieniem, nawet jeśli wniosek taki jest warunkiem koniecznym wniesienia środka prawnego do Sądu Najwyższego. Złożenie takiego wniosku nie może być uznane za czynność procesową związaną z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, gdyż ma dopiero umożliwić stronie podjęcie decyzji w kwestii zaskarżenia orzeczenia sądu niższej instancji (zob. postanowienia SN: z 5.11.2009 r., I CZ 66/09, LEX nr 599747, oraz z 16.05.2006 r., III UZ 6/06, OSNP 2007/11–12, poz. 174).

3. Za postępowanie przed Sądem Najwyższym uważa się: postępowanie kasacyjne (postanowienia SN: z 30.01.2007 r., IV CZ 116/06, LEX nr 609973; z 17.11.2005 r., IV CZ 124/05, LEX nr 186713; z 23.07.2014 r., V CZ 50/14, LEX nr 1504858), postępowanie o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (postanowienia SN: z 20.01.2009 r., II CZ 89/08, LEX nr 527186; z 7.11.2008 r., II CZ 77/08, LEX nr 658178; z 19.12.2007 r., IV CNP 181/07, LEX nr 677773; z 25.10.2007 r., II CNP 159/07, LEX nr 621238; z 17.09.2007 r., III UO 14/07, OSNP 2008/21–22, poz. 332; z 19.06.2007 r., IV CSP 1/07, LEX nr 568331; z 21.03.2007 r., II CNP 19/07, LEX nr 485978; z 24.07.2006 r., I BU 2/06, LEX nr 489027; z 8.10.2014 r., II CZ 54/14, LEX nr 1515453), postępowanie zażaleniowe (postanowienia SN: z 12.03.2009 r., V CZ 8/09, LEX nr 512970; z 15.12.2005 r., I PZ 22/05, OSNP 2006/21–22, poz. 330; z 9.05.2014 r., I PZ 9/14, LEX nr 1475234; z 7.05.2014 r., II CZ 19/14, LEX nr 1475160), postępowanie o przywrócenie terminu wniesienia środka zaskarżenia do Sądu Najwyższego (uchwała SN (7) z 17.02.2009 r., III CZP 117/08, OSNC 2009/7–8, poz. 91; postanowienie SN z 9.10.2014 r., I CZ 66/14, LEX nr 1537553), postępowanie ze skargi o wznowienie postępowania, jeżeli do rozstrzygnięcia o dopuszczalności wznowienia właściwy jest Sąd Najwyższy (zob. uzasadnienie postanowienia SN z 5.05.2009 r., I UO 3/08, OSNP 2011/1–2, poz. 23), postępowanie ze skargi wniesionej na podstawie ustawy z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.), jeżeli do jej rozpoznania właściwy jest Sąd Najwyższy (uchwała SN (7) – zasada prawna – z 16.11.2004 r., III SPP 42/04, OSNP 2005/5, poz. 71). Dotyczy to również skargi nadzwyczajnej uregulowanej w ustawie o Sądzie Najwyższym. Zgodnie z art. 95 pkt 1 u.SN w zakresie nieuregulowanym przepisami ustawy do skargi nadzwyczajnej, w tym postępowania w sprawie tej skargi, stosuje się w zakresie spraw cywilnych przepisy Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące skargi kasacyjnej, z wyłączeniem art. 398[4] § 2 oraz art. 398[9]. Obejmuje to również stosowanie art. 87[1] z wyłączeniem jednak podmiotów uprawnionych do wniesienia skargi nadzwyczajnej, do których

należą Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz, w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (art. 89 § 2 u.SN).

4. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 1 u.PGRP do zadań Prokuratorii Generalnej należy wyłączne zastępstwo procesowe Skarbu Państwa przed Sądem Najwyższym. Przy tym w myśl art. 8 ust. 6 u.PGRP nawet w przypadku przekazania podmiotowi reprezentującemu Skarb Państwa wykonywania zastępstwa (na podstawie art. 8 ust. 1 u.PGRP) zastępstwo przed Sądem Najwyższym wykonuje Prokuratoria Generalna. Żaden inny pełnomocnik nie może zatem reprezentować Skarbu Państwa przed Sądem Najwyższym.

5. Pomimo zmiany stanu prawnego i wejścia w życie ustawy Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej aktualna pozostaje wątpliwość co do zakresu stosowania art. 87[1] k.p.c. i art. 4 ust. 1 pkt 1 u.PGRP. Wątpliwości te istniały już na tle obowiązywania ustawy o Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa. Przepis art. 4 ust. 1 pkt 1 u.PGRP stanowi normę szczególną w stosunku do art. 87[1] § 2 k.p.c. Wobec tego SN (jeszcze na tle podobnie brzmiącego art. 4 ust. 1 pkt 1 u.p.g.s.k.) w postanowieniu z 20.11.2009 r., II CSK 353/09, LEX nr 570127, stwierdził, że uprawnienie do sporządzenia i wniesienia skargi kasacyjnej w imieniu Skarbu Państwa przysługuje Prokuratorii Generalnej w ramach wyłącznego zastępstwa procesowego Skarbu Państwa przed Sądem Najwyższym, nie zaś *statio fisci*. Jak jednak stwierdził SN w postanowieniu z 5.11.2009 r., I CZ 66/09, LEX nr 599747, art. 4 ust. 1 pkt 1 u.p.g.s.k. ogranicza czynności przekazane do wyłącznej kompetencji Prokuratorii Generalnej do „wyłącznego zastępstwa procesowego Skarbu Państwa przed Sądem Najwyższym". Ich zakres jest zatem węższy od ustanowionego w art. 87[1] § 1 k.p.c. zakresu czynności przewidzianych dla profesjonalnego pełnomocnika, które z kolei obejmują również czynności procesowe związane z postępowaniem przed Sądem Najwyższym podejmowane przed sądem niższej instancji.

6. Odmienne stanowisko zaprezentował SN w powołanym wyżej postanowieniu z 20.11.2009 r., II CSK 353/09, wskazując, że art. 87[1] § 3 odnosi się do całej zawartości normatywnej art. 87[1] § 1, co wskazuje, że w sytuacjach objętych hipotezą art. 87[1] § 3 przymus adwokacko-radcowski jest wyłączony w postępowaniu przed Sądem Najwyższym również w zakresie czynności procesowych podejmowanych przed sądem niższej instancji. Drugi z przedstawionych poglądów wydaje się uzasadniony. Uściślenie pojęcia zastępstwa procesowego przed Sądem Najwyższym na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego zawiera art. 87[1] § 1 zdanie drugie, w którym użyto formuły „zastępstwo to dotyczy także…". Ponadto z uwagi na fakt, że regułą jest rozpoznawanie

spraw przed Sądem Najwyższym na posiedzeniu niejawnym, ograniczenie zastępstwa procesowego do występowania wyłącznie przed Sądem Najwyższym czyniłoby możliwość zastosowania przepisu art. 87[1] § 3 iluzoryczną.

7. Również w postanowieniu z 13.03.2012 r., V CSK 244/11, LEX nr 1215160, SN wskazał, że przepis art. 87[1] § 3 należy interpretować w ten sposób, że w sprawach, w których obowiązuje wyłączne zastępstwo Skarbu Państwa przez Prokuratorię Generalną, nie jest dopuszczalne zastępowanie go przez jakikolwiek inny podmiot. Obejmuje to także czynności związane z postępowaniem przed Sądem Najwyższym podejmowane przed sądem niższej instancji, takie jak wniesienie skargi kasacyjnej (tak też SN m.in. w postanowieniach: z 30.01.2014 r., V CSK 227/13, LEX nr 1427289, oraz z 4.09.2014 r., II CSK 616/13, LEX nr 1509141). Przedstawiona linia orzecznicza Sądu Najwyższego zachowuje w pełni aktualność na gruncie ustawy o Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej.

8. Obowiązkowe zastępstwo powoda przez adwokata lub radcę prawnego (chyba że sam powód jest adwokatem lub radcą prawnym) jest również przewidziane w postępowaniu grupowym (art. 4 ust. 4 u.d.r.p.g.).

Art. 87[2]. [Przymus adwokacko-radcowski w sprawach własności intelektualnej]

§ 1. W postępowaniu w sprawach własności intelektualnej obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów, radców prawnych lub rzeczników patentowych. Przepisy art. 87[1] § 2 i 3 stosuje się odpowiednio.
§ 2. Przepisu § 1 nie stosuje się w postępowaniu, w którym wartość przedmiotu sporu nie przekracza dwudziestu tysięcy złotych.
§ 3. Sąd może zwolnić stronę, na wniosek lub z urzędu, z obowiązkowego zastępstwa przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego, jeżeli okoliczności, w tym stopień zawiłości sprawy, nie uzasadniają obowiązkowego zastępstwa. Zwolnienie może nastąpić w każdym stanie sprawy, w tym także na wniosek strony złożony w piśmie procesowym.
§ 4. W sprawach związanych z ochroną praw własności przemysłowej pełnomocnikiem twórcy projektu wynalazczego może być również przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należą sprawy popierania własności przemysłowej i udzielania pomocy twórcom projektów wynalazczych.

1. W komentowanym przepisie wprowadzono z dniem 1.07.2020 r. przymus adwokacko-radcowski w sprawach własności intelektualnej. Sprawy te rozpoznawane są wyłącznie przez Sąd Okręgowy w Warszawie (co do zakresu spraw własności intelektualnej i procedury stosowanej w tych sprawach zob. uwagi do art. 479[89]–479[129]).

2. Przez postępowanie w sprawach własności intelektualnej należy rozumieć nie tylko postępowanie właściwe, wszczęte wniesieniem pozwu, ale również szczególne postępowania wpadkowe, które mają zabezpieczyć prawidłowy tok postępowania, takie jak zabezpieczenie środka dowodowego (art. 479[96] i n.), nakaz wyjawienia lub wydania środka dowodowego (art. 479[100] i n.), wezwanie do udzielenia informacji (art. 479[112] i n.).

3. Obowiązkowe zastępstwo przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego nie obowiązuje, gdy wartość przedmiotu sporu nie przekracza 20 000 zł. W sytuacji jednak, gdy roszczenie majątkowe nieprzekraczające 20 000 zł dochodzone jest łącznie z roszczeniem o charakterze niemajątkowym, przymus adwokacko-radcowski obowiązuje w całym tym postępowaniu. Sformułowanie użyte w art. 87[2] § 2 należy bowiem rozumieć w ten sposób, że strona posiada zdolność postulacyjną tylko w tych sprawach własności intelektualnej, w których wyłącznym przedmiotem postępowania jest roszczenie majątkowe nieprzekraczające 20 000 zł. Wyłączenie to ma zastosowanie również w postępowaniu apelacyjnym – i to także wtedy, gdy przed sądem pierwszej instancji przymus adwokacko-radcowski obowiązywał, a przestał obowiązywać na skutek tego, że wartość zakresu zaskarżenia nie przekracza 20 000 zł. W postępowaniu kasacyjnym obowiązkowe zastępstwo przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego obowiązuje natomiast w każdej sprawie, co wynika z przepisu szczególnego – art. 87[1].

4. Wyjątek wskazany w § 2 komentowanego przepisu stosuje się z mocy samego prawa. Na podstawie art. 87[2] § 3 sąd może natomiast zwolnić stronę, na wniosek lub z urzędu, z obowiązkowego zastępstwa przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego, jeżeli okoliczności, w tym stopień zawiłości sprawy, nie uzasadniają obowiązkowego zastępstwa. Okoliczności te mogą polegać np. na nieskomplikowanym charakterze sprawy albo na tym, że sama strona dysponuje takim wykształceniem czy doświadczeniem zawodowym, które wskazuje na to, że bez uszczerbku dla jej praw do dochodzenia roszczenia bądź obrony udźwignie ciężar samodzielnego prowadzenia postępowania.

5. Odpowiednie stosowanie art. 87[1] § 2 i 3 oznacza, że obowiązkowe zastępstwo przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego jest wyłączone, jeśli strona, jej organ lub przedstawiciel ustawowy spełnia kryteria podmiotowe wymienione w tych przepisach. Oznacza to również, że obowiązkowego zastępstwa nie stosuje się w postępowaniu o zwolnienie od kosztów sądowych bądź ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika.

6. Ustawodawca nie rozstrzygnął o rygorze samodzielnego podejmowania czynności procesowych w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej z naruszeniem obo-

wiązku zastępstwa przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego. Rygor ten będzie zatem uzależniony od rodzaju podjętej czynności. Pismo procesowe bądź środek zaskarżenia złożony z pominięciem profesjonalnego pełnomocnika będzie dotknięty brakiem formalnym usuwalnym w trybie art. 130 (stosowanym wprost lub – w przypadku środków zaskarżenia – odpowiednio), a więc pod rygorem zwrotu pisma (odrzucenia środka zaskarżenia) (tak słusznie Z. Pinkalski, *Regulacja sądownictwa do spraw własności intelektualnej a konstytucyjne prawo do sądu*, ZNUJ 2020/2, s. 154–161). W sytuacji z kolei, gdy strona będzie próbowała zająć samodzielne stanowisko na posiedzeniu sądu, czynność ta zostanie uznana za bezskuteczną.

Art. 88. [Rodzaje pełnomocnictw]

Pełnomocnictwo może być albo procesowe – bądź to ogólne, bądź do prowadzenia poszczególnych spraw – albo do niektórych tylko czynności procesowych.

1. Pełnomocnictwo powinno być skonstruowane w sposób pozwalający na określenie, czy jest ono pełnomocnictwem ogólnym, czy szczególnym (zob. postanowienie SN z 15.06.1999 r., III CZ 43/99, LEX nr 521827). Pełnomocnictwo szczególne przewidziane przez ustawę wymaga przy tym bezwzględnego wskazania, że zostało ono udzielone w tej właśnie sprawie.

2. Pełnomocnictwo upoważniające pełnomocnika do dokonania niektórych czynności procesowych nie jest pełnomocnictwem procesowym, w odróżnieniu od pełnomocnictwa ogólnego oraz szczególnego. Ich rozróżnienie wymaga kazuistycznego podejścia oraz uwzględnienia regulacji art. 65 k.c. w zw. z art. 92 k.p.c. (zob. na ten temat postanowienie SN z 4.09.2008 r., III UZ 6/08, OSNP 2010/3–4, poz. 53). Jeśli pełnomocnik strony upoważniony był do dokonania określonych czynności procesowych, np. wniesienia zażalenia, sąd nie może uwzględnić jego wynagrodzenia za dokonanie tej czynności. Po pierwsze, o kosztach procesu sąd orzeka dopiero w orzeczeniu kończącym sprawę w instancji i o rozliczeniu tych kosztów decyduje co do zasady wynik sprawy, a nie dokonanie pewnej czynności procesowej w toku sprawy. Po drugie, pełnomocnik upoważniony do dokonania określonej czynności procesowej nie jest pełnomocnikiem procesowym w rozumieniu art. 98 § 2. Po trzecie, w wielu wypadkach brak jest regulacji co do wysokości wynagrodzenia za dokonanie określonej czynności procesowej.

3. Za pełnomocnictwo do określonej czynności procesowej należy uznać także pełnomocnictwo upoważniające do tzw. przejrzenia akt, udzielane na ogół w celu zorientowania się przez pełnomocnika, czy w ogóle podejmie się zastępowania strony w danej sprawie. Prawo do przeglądania akt sprawy wynika bowiem z art. 9 § 1 zdanie drugie i jako takie powinno być traktowane jako czynność procesowa.

Art. 89. [Obowiązek dołączenia pełnomocnictwa]

§ 1. Pełnomocnik jest obowiązany przy pierwszej czynności procesowej dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo z podpisem mocodawcy lub wierzytelny odpis pełnomocnictwa wraz z odpisem dla strony przeciwnej. Adwokat, radca prawny, rzecznik patentowy, a także radca Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej mogą sami uwierzytelnić odpis udzielonego im pełnomocnictwa oraz odpisy innych dokumentów wykazujących ich umocowanie. Złożenie dokumentu wykazującego umocowanie lub jego uwierzytelnionego odpisu nie jest wymagane, jeżeli stwierdzenie przez sąd umocowania jest możliwe na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną.
§ 1[1]. Przepisu § 1 nie stosuje się do czynności procesowej dokonanej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w przypadku gdy przepis szczególny przewiduje, że czynności można dokonać wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. W takim przypadku pełnomocnik powołuje się na pełnomocnictwo, wskazując jego zakres oraz okoliczności wymienione w art. 87.
§ 2. W toku sprawy pełnomocnictwo może być udzielone ustnie na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte do protokołu.
§ 3. (uchylony)

1. Dla skutecznego ustanowienia pełnomocnictwa procesowego nie jest wystarczające odebranie oświadczenia od reprezentowanego. Konieczne jest albo złożenie oświadczenia do protokołu, albo złożenie dokumentu pełnomocnictwa w taki sposób, aby sąd mógł zapoznać się z jego treścią (tak słusznie SN np. w wyrokach z 4.04.2019 r., III CSK 160/17, LEX nr 2642743, oraz z 15.03.2018 r., I PK 366/16, LEX nr 2479510). Wyjątek w tym zakresie zawiera § 1[1], dotyczący czynności procesowych dokonywanych w systemie teleinformatycznym.

2. Obecne brzmienie komentowanego przepisu usuwa wszelkie wątpliwości co do formy pełnomocnictwa oraz dokumentów, z których pełnomocnictwo to się wywodzi, np. odpisu z Krajowego Rejestru Sądowego stwierdzającego umocowanie organu osoby prawnej do udzielenia pełnomocnictwa, aktu powołania osoby upoważnionej do udzielenia pełnomocnictwa. Nawet jeśli dokumenty stanowiące podstawę pełnomocnictwa są dokumentami urzędowymi, o jakich mowa w art. 250 § 1, to mogą być one złożone w formie odpisu uwierzytelnionego przez występującego w danej sprawie adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego i radcę Prokuratorii Generalnej. Dokumenty te nie służą bowiem jako środek dowodowy i nie stosuje się do nich ograniczeń wskazanych w art. 250 § 1.

Zgodnie z art. 4 ust. 3 u.KRS Centralna Informacja Krajowego Rejestru Sądowego wydaje odpisy, wyciągi i zaświadczenia oraz udziela informacji z Rejestru, które mają moc

dokumentów urzędowych, jeżeli zostały wydane w postaci papierowej lub elektronicznej. Według jednak art. 4 ust. 4aa u.KRS pobrane samodzielnie wydruki komputerowe aktualnych informacji o podmiotach wpisanych do Rejestru mają moc zrównaną z mocą dokumentów wydawanych przez Centralną Informację, o których mowa w ust. 3. Obecnie zatem celem wykazania prawidłowości udzielonego pełnomocnictwa procesowego pełnomocnik może wylegitymować się wydrukiem uzyskanym z elektronicznej wyszukiwarki podmiotów w Krajowym Rejestrze Sądowym. Z uwagi jednak na fakt, że ustawodawca zrównał pod względem mocy urzędowej z wydrukiem uzyskanym przez Centralną Informację tylko samodzielny wydruk zawierający aktualne informacje, wydruk ten powinien zostać uzyskany w dniu udzielenia pełnomocnictwa. W przypadku przedłożenia informacji wcześniejszej należy wylegitymować się odpisem pełnym. Nie jest natomiast dopuszczalne złożenie informacji późniejszej niż data udzielenia pełnomocnictwa. Wymaga podkreślenia, że pełnomocnik procesowy nie ma obowiązku poświadczania wydruku komputerowego za zgodność z oryginałem, gdyż nie istnieje oryginał, który miałby być odzwierciedlony w wydruku komputerowym. W tym przypadku sam prawidłowo uzyskany wydruk pełni funkcję oryginału dokumentu.

3. Zgodnie z komentowanym przepisem adwokat, radca prawny, rzecznik patentowy, a także radca Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej mogą sami uwierzytelnić odpis udzielonego im pełnomocnictwa oraz odpisy innych dokumentów wykazujących ich umocowanie. Za taki inny dokument wykazujący pełnomocnictwo substytucyjne nie powinien być uznany dokument pełnomocnictwa podstawowego (pierwotnego). Innymi słowy, pełnomocnik substytucyjny nie może potwierdzić za zgodność z oryginałem pełnomocnictwa pierwotnego, gdyż najpierw w sposób niewadliwy musi dojść do powstania stosunku pełnomocnictwa procesowego, aby mogła zostać udzielona substytucja. Z uwagi na sformułowanie „udzielonego im pełnomocnictwa" oczywiste jest także, że pełnomocnik główny nie może potwierdzić za zgodność z oryginałem pełnomocnictwa substytucyjnego. Takie sformułowanie ustawowe narzuca też uciążliwą procedurę potwierdzenia za zgodność z oryginałem odpisu pełnomocnictwa jako jednego dokumentu udzielonego kilku pełnomocnikom – przez wszystkich tych pełnomocników. Odmienny pogląd wyraził SN w postanowieniu z 6.02.2013 r., V CZ 165/12, LEX nr 1311860, stwierdzając, że radca prawny, który uzyskał pełnomocnictwo substytucyjne, jest uprawniony do uwierzytelnienia także pełnomocnictwa głównego udzielonego przez zastępowaną przez niego stronę.

4. Poświadczenie za zgodność z oryginałem zarówno pełnomocnictwa, jak i dokumentów, z których pełnomocnictwo to wynika, musi nastąpić w sposób wskazany w ustawie z 23.10.2009 r. o zmianie ustaw w zakresie uwierzytelniania dokumentów (Dz.U. Nr 216, poz. 1676 ze zm.), a więc na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego w sposób wskazany w art. 4 ust. 1b pr. adw., w art. 6 ust. 3 u.r.p., w art. 9 ust. 3 ustawy z 11.04.2001 r. o rzecznikach patentowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1861 ze zm.) oraz

w art. 31 u.PGRP – przez zamieszczenie podpisu pełnomocnika, daty i oznaczenia miejsca sporządzenia poświadczenia, a na żądanie – również godziny dokonania czynności (zob. na ten temat np. uchwała SN z 30.11.2011 r., III CZP 70/11, OSNC 2012/6, poz. 73). Jeżeli dokument zawiera cechy szczególne (dopiski, poprawki lub uszkodzenia), należy stwierdzić to w poświadczeniu. Jeśli natomiast takich znaków brak, nie jest konieczne stwierdzenie tej okoliczności. Wówczas to przyjmuje się domniemanie, że dokument nie miał żadnych znaków.

5. Nie jest dopuszczalne późniejsze dopisanie brakujących elementów klauzuli uwierzytelniającej ani odnotowanie w protokole faktu uwierzytelnienia, ani też wykazanie tej okoliczności w inny sposób (tak słusznie SN w postanowieniach: z 24.10.2013 r., IV CZ 73/13, LEX nr 1389014, oraz z 6.11.2013 r., IV CZ 99/13, LEX nr 1396471). W przypadku wadliwej klauzuli uwierzytelniającej całą procedurę poświadczania za zgodność z oryginałem należy powtórzyć, wpisując datę powtórnych oględzin dokumentu.

6. Przez złożenie dokumentu wykazującego umocowanie należy rozumieć nie tylko sam dokument pełnomocnictwa, lecz także dokumenty (ciągi dokumentów), z których pełnomocnictwo to wynika, o ile nie pochodzi od osoby fizycznej udzielającej pełnomocnictwa w imieniu własnym. Na ogół będzie chodziło o wykazanie przedstawicielstwa ustawowego bądź prawa reprezentacji danego podmiotu wynikającego z faktu bycia piastunem organu podmiotu uprawnionym do reprezentowania go na zewnątrz. Złożenie dokumentu wykazującego umocowanie lub jego uwierzytelnionego odpisu nie jest wymagane, jeżeli stwierdzenie przez sąd umocowania jest możliwe na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną (np. gdy możliwe jest zidentyfikowanie na podstawie Krajowego Rejestru Sądowego osoby uprawnionej do udzielenia pełnomocnictwa czy też osoby prokurenta).

7. Według komentowanego przepisu pełnomocnik jest obowiązany przy pierwszej czynności procesowej dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo wraz z odpisem dla strony przeciwnej. Wielopodmiotowość po tej stronie postępowania, po której składane jest pełnomocnictwo, nie uzasadnia złożenia dodatkowej liczby odpisów pełnomocnictwa (tak słusznie SN w postanowieniu z 14.03.2017 r., II CZ 167/16, LEX nr 2269189). Obowiązek złożenia odpisów pełnomocnictwa aktualizuje się zarówno wtedy, gdy pełnomocnictwo jest składane poza posiedzeniem sądu, jak i na nim. Powyższe stwierdzenie oznacza oczywiście, że złożenie odpisu pełnomocnictwa jest konieczne wówczas, gdy pełnomocnictwo udzielone zostało w formie pisemnej. Obowiązek ten nie powstaje w przypadku, gdy oświadczenie o udzieleniu pełnomocnictwa składane jest ustnie do protokołu (§ 2).

8. Trudno określić, jakie było *ratio legis* wprowadzenia powyższego rozwiązania. Prawdopodobnie chodziło o zawiadamianie stron o ustanowieniu pełnomocnika w celu

egzekwowania obowiązku wzajemnego doręczania pism procesowych na podstawie art. 132 § 1. Jeśli tak, to przyjęte rozwiązanie nie jest perfekcyjne z uwagi na fakt, że pełnomocnik ma obowiązek złożyć pełnomocnictwo jedynie z odpisem dla strony przeciwnej, natomiast doręczenia w trybie art. 132 § 1 dokonuje się pomiędzy wszystkimi podmiotami biorącymi udział w postępowaniu.

9. Mimo że w art. 89 § 1 zdanie pierwsze mowa jest o stronie przeciwnej, to za taką stronę należy uznać także: wszystkich uczestników postępowania w postępowaniu nieprocesowym, interwenientów ubocznych, którzy przystąpili do strony przeciwnej, prokuratora (art. 60 § 1) i podmioty działające w postępowaniu cywilnym na prawach prokuratora, zainteresowanego i inną osobę, której prawa lub obowiązki zależą od rozstrzygnięcia sprawy w rozumieniu art. 477^{11}, 479^{50}, 479^{61} bądź 479^{72}.

10. Brak odpisu pełnomocnictwa wywołuje różne skutki w zależności od tego, czy pełnomocnictwo zostało złożone samodzielnie, czy też łącznie z pismem procesowym. W pierwszym przypadku dojdzie do wezwania pełnomocnika do złożenia odpisu pełnomocnictwa pod rygorem niedopuszczenia do udziału w sprawie w charakterze pełnomocnika i pominięcia czynności, tj. na podstawie art. 97. W tej sytuacji bowiem nie została jeszcze podjęta przez tego pełnomocnika żadna czynność procesowa, która podlegałaby zatwierdzeniu. W drugim przypadku brak odpisu pełnomocnictwa staje się brakiem formalnym tego pisma procesowego, do którego pełnomocnictwo zostało dołączone. Jego nieusunięcie powoduje zwrot pisma bądź odrzucenie środka zaskarżenia. Taka konsekwencja może jednak nastąpić dopiero wówczas, gdy mocodawca, zgodnie ze stanowiskiem zajętym przez SN w uchwale (7) z 23.01.2009 r., III CZP 118/08, OSNC 2009/6, poz. 76, nie zatwierdzi czynności procesowej wyrażonej w tym piśmie, do którego dołączone zostało pełnomocnictwo. Możliwość zatwierdzenia czynności pełnomocnika przez mocodawcę nie dotyczy jednakże żadnej z tych czynności procesowych, co do których obowiązuje przymus adwokacko-radcowski (art. 87^{1}), ani też czynności wniesienia pozwu, o ile brak ten zostanie zauważony przed nadaniem pismu biegu. W ostatnim przypadku brak bowiem dotyczy pisma wszczynającego w ogóle postępowanie.

11. Pełnomocnik procesowy jest obowiązany dołączyć odpis pełnomocnictwa wyłącznie dla strony przeciwnej. Oznacza to konieczność złożenia tylu egzemplarzy odpisów, ile podmiotów występuje po stronie przeciwnej (z uwzględnieniem reguł wskazanych w art. 141). Nie zachodzi natomiast konieczność dołączenia odpisów pełnomocnictwa dla podmiotów występujących po tej samej stronie procesu co podmiot składający pełnomocnictwo. Przepis art. 89 § 1 stanowi w tym zakresie wyjątek od ogólnej reguły wyrażonej w art. 128 § 1, który nakazuje dołączenie do pisma procesowego jego odpisów i odpisów załączników w takiej liczbie, aby doręczyć je wszystkim uczestniczącym w sprawie osobom (tak też SN w uchwale z 18.06.2019 r., III CZP 101/18, OSNC 2019/11, poz. 106).

12. Podejmowanie czynności procesowych w imieniu strony bez należytego umocowania wywołuje pewne wątpliwości co do skutków takiego uchybienia i możliwości jego konwalidacji. Przede wszystkim należy rozróżnić sytuację, gdy brak prawidłowego pełnomocnictwa występuje na etapie wniesienia pozwu, któremu nie nadano jeszcze biegu, czy też już po nadaniu sprawie biegu. Brak prawidłowego pełnomocnictwa procesowego na etapie wniesienia pozwu i przed nadaniem sprawie biegu jest brakiem formalnym pozwu jako pisma procesowego (art. 126 § 3). W orzecznictwie zasadnie przyjmuje się przy tym, że art. 130 ma zastosowanie, gdy nie zostało załączone do pisma procesowego „pełnomocnictwo dostateczne", co oznacza, że spełnienie warunku formalnego pisma procesowego polegającego na dołączeniu pełnomocnictwa polega nie na załączeniu jakiegokolwiek pełnomocnictwa, ale pełnomocnictwa, z którego wynika umocowanie do wniesienia danego pisma przez pełnomocnika (postanowienie SN z 9.03.2006 r., I CZ 8/06, OSP 2006/12, poz. 141). Brak ten przed nadaniem sprawie biegu usuwany jest w trybie art. 130, bez możliwości zatwierdzenia czynności procesowej wniesienia pozwu przez stronę (w szczególności art. 97 może być stosowany dopiero po wniesieniu pozwu). W przypadku natomiast, gdy brak prawidłowego pełnomocnictwa występował wprawdzie w momencie wniesienia pozwu, ale został ujawniony dopiero po nadaniu sprawie biegu, należy przyjąć taką samą zasadę postępowania jak w przypadku braku prawidłowego pełnomocnictwa w dalszym toku postępowania, np. na etapie wniesienia apelacji czy zażalenia. W takiej sytuacji nie zachodzi już bowiem problem braku formalnego pisma procesowego, ale problem nienależytej reprezentancji, która to wadliwość może zostać usunięta przez zatwierdzenie czynności pełnomocnika przez mocodawcę na podstawie art. 401 pkt 2 *a contrario*.

13. Brak należytego umocowania prowadzi do nieważności postępowania na podstawie art. 379 pkt 2. Wątpliwości dotyczyły natomiast możliwości i sposobu usunięcia takiego braku powstałego czy też zauważonego przez sąd dopiero w toku postępowania. Należy bowiem zwrócić uwagę, że brak pełnomocnictwa również na dalszym etapie procesu może być brakiem formalnym pisma procesowego. Należy podzielić pogląd, że w takich sytuacjach w ogóle nie znajdzie zastosowania art. 97, przewidziany dla przypadków, w których sąd celowo dopuszcza do działania osobę niemogącą na razie wylegitymować się prawidłowym pełnomocnictwem i od razu wyznacza jej termin usunięcia tego braku. Niekiedy w orzecznictwie prezentowany jest błędny pogląd o braku w ogóle możliwości następczego zatwierdzenia przez stronę czynności procesowych dokonanych przez nieprawidłowo ustanowionego pełnomocnika (wyrok SN z 20.08.2001 r., I PKN 586/00, OSNP 2003/14, poz. 335).

14. Dodatkowy problem powstaje w przypadku, gdy brak pełnomocnictwa dotyczy czynności polegającej na wniesieniu środka zaskarżenia w sytuacji, gdy strona ma zdolność postulacyjną. Sprowadza się on do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy sąd, stwierdziwszy, że brak formalny w postaci niewykazania należytego umocowania pełno-

mocnika nie został usunięty, powinien od razu taki środek zaskarżenia odrzucić, czy też wyznaczyć stronie termin, w którym może ona potwierdzić czynność procesową. W przypadku czynności, dla których nie jest wymagany przymus adwokacko-radcowski, Sąd Najwyższy ostatecznie zajął stanowisko, że brak formalny pisma procesowego w postaci nienależytego umocowania pełnomocnika może być usunięty w wyniku potwierdzenia przez stronę dokonanych przez niego czynności. W tym celu sąd powinien wyznaczyć stronie odpowiedni termin na podstawie art. 130 § 1 w zw. z art. 370 (obecnie art. 373) (uchwała SN (7) z 23.01.2009 r., III CZP 118/08; podobne stanowisko co do możliwości zatwierdzenia przez stronę czynności procesowych dokonanych przez nienależycie umocowanego pełnomocnika przy zastosowaniu art. 401 pkt 2 w zw. z odpowiednio stosowanym art. 70 zajął także SN w uzasadnieniu uchwały (7) z 8.07.2008 r., III CZP 154/07, OSNC 2008/12, poz. 133; zob. też postanowienia SN: z 28.08.2008 r., III CZP 22/08, LEX nr 450155; z 29.09.1998 r., II CKN 529/98, LEX nr 1214908; z 18.11.2005 r., IV CZ 112/05, LEX nr 1607511; z 8.12.2016 r., II PZ 23/16, LEX nr 2202496; wyrok SN z 10.08.2000 r., IV CKN 1137/00, LEX nr 530702; uchwała SN z 28.07.2004 r., III CZP 32/04, OSNC 2006/1, poz. 2). Następcze potwierdzenie czynności procesowych może nastąpić także z inicjatywy samej strony, co dokonywane jest w sposób określony w art. 89 § 2 (zob. postanowienie SN z 14.07.2010 r., V CSK 33/10, LEX nr 738138).

15. Szczególna sytuacja zachodzi w tym względzie, gdy brak prawidłowego pełnomocnictwa występował od początku postępowania, jednak nie spotkał się z reakcją przewodniczącego przed nadaniem pismu biegu. W takim bowiem przypadku sankcja zwrotu pozwu nie byłaby już dopuszczalna. Jednocześnie konsekwencją nieważności postępowania jest niedopuszczalność wydania wyroku i konieczność umorzenia postępowania na podstawie art. 355. Może to jednak nastąpić dopiero po odmowie przez powoda zatwierdzenia czynności procesowych (łącznie z wniesieniem pozwu) dokonanych przez pełnomocnika (zob. na ten temat postanowienie SN z 19.03.1969 r., I CZ 106/68, OSNCP 1970/1, poz. 8). Należy jednak zastrzec, że obecnie Sąd Najwyższy w wielu orzeczeniach prezentuje pogląd, iż możliwość potwierdzenia czynności nie dotyczy takiej osoby, która w ogóle nie ma przymiotu pełnomocnika i pełnomocnikiem strony być nie może (tak SN w wyrokach: z 20.08.2001 r., I PKN 586/00, OSNP 2003/14, poz. 335; z 10.08.2000 r., IV CKN 1137/00; z 4.03.2008 r., IV CSK 457/07, LEX nr 457861; z 18.03.2008 r., II CSK 582/07, OSNC-ZD 2009/1, poz. 2; w uchwale z 28.07.2004 r., III CZP 32/04, OSNC 2006/1, poz. 2; w postanowieniach: z 18.02.2005 r., V CK 519/04, LEX nr 1111035; z 29.09.1998 r., II CKN 529/98; z 18.11.2005 r., IV CZ 112/05; odmiennie SN w uchwałach: z 20.12.1968 r., III CZP 93/68, OSNCP 1969/7–8, poz. 129; z 18.09.1992 r., III CZP 112/92, OSNCP 1993/5, poz. 75, oraz w uzasadnieniu wyroków: z 13.03.1991 r., I CR 484/90, OSNCP 1992/7–8, poz. 138, i z 25.02.1999 r., I CKN 1108/97, OSNC 1999/9, poz. 158).

16. Należy wskazać, że stanowisko Sądu Najwyższego może budzić wątpliwości w przypadku, gdy potwierdzenie czynności następuje na podstawie art. 401 pkt 2, nie zaś

na podstawie art. 97 § 2. Przepis art. 401 pkt 2 nie uzależnia bowiem możliwości potwierdzenia czynności rzekomego reprezentanta od tego, czy osoba ta mogła w ogóle pełnić taką funkcję. Stanowisko Sądu Najwyższego komplikuje sytuację szczególnie wówczas, gdy pierwszą czynnością albo jedną z czynności, której dokonuje reprezentant niemogący być w ogóle pełnomocnikiem, jest wniesienie środka zaskarżenia. Wówczas bowiem brak możliwości potwierdzenia czynności byłby równoznaczny z odrzuceniem środka zaskarżenia, co pozbawiałoby stronę prawa do sądu. Takie stanowisko (o braku możliwości usunięcia braku formalnego pisma procesowego polegającego na podpisaniu jej przez osobę, która w ogóle nie może być pełnomocnikiem procesowym) zajął SN w postanowieniu z 9.09.2011 r., I CZ 55/11, LEX nr 1084548. Pogląd ten należy zanegować. Uzasadnione jest przyjęcie, że w razie, gdy jedną z czynności dokonywanych przez nienależycie umocowanego pełnomocnika bądź osobę, która w ogóle nie może być pełnomocnikiem, jest wniesienie pisma procesowego (w tym w szczególności środka zaskarżenia), brak prawidłowego pełnomocnictwa – nieusunięty bądź nieusuwalny – powinien być traktowany jako brak formalny pisma procesowego, którego uzupełnienie następuje na podstawie art. 130 stosowanego samodzielnie bądź w związku z innym przepisem szczególnym, np. art. 373 (takie też stanowisko zajął ostatecznie SN np. w postanowieniach z 6.11.2013 r., IV CZ 99/13; z 28.05.2013 r., V CZ 159/12, LEX nr 1360365; z 4.07.2013 r., I CZ 67/13, LEX nr 1365612; z 2.08.2007 r., V CZ 72/07, LEX nr 619685).

Inną kwestią natomiast jest następnie uznanie przez sąd drugiej instancji, czy postępowanie przed sądem pierwszej instancji dotknięte było nieważnością na podstawie art. 379 pkt 2, jak również czy wada postępowania polegająca na nieprawidłowej reprezentacji zostanie usunięta przez potwierdzenie czynności pełnomocnika przez stronę. Taki sposób postępowania pozwoli na poddanie kontroli instancyjnej prawidłowości postępowania przed sądem pierwszej instancji i – ewentualnie – zniesienie tego postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością. Brak możliwości podpisania przez osobę uprawnioną apelacji wniesionej przez podmiot, który nie może być pełnomocnikiem, spowodowałby usankcjonowanie nieważnego postępowania przez odrzucenie apelacji właśnie z tego powodu, który był przyczyną nieważności. To zaś byłoby sprzeczne z celem wymiaru sprawiedliwości.

17. Jeszcze inaczej przedstawia się sytuacja z wnoszeniem środków prawnych do Sądu Najwyższego (np. skargi kasacyjnej, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia). Tu bowiem, zgodnie z art. 87^1, wyłączona jest zdolność postulacyjna strony. Nie może ona zatem zatwierdzić czynności dokonanych przez pełnomocnika. Dlatego nieusunięcie braku formalnego w postaci nieprawidłowego pełnomocnictwa prowadzi od razu do odrzucenia środka prawnego (zob. uchwała SN (7) z 23.01.2009 r., III CZP 118/08, OSNC 2009/6, poz. 76; postanowienia SN: z 21.09.2011 r., I CZ 59/11, LEX nr 964456; z 30.03.2011 r., III CZ 9/11, LEX nr 1102869; z 16.03.2006 r., III CZ 5/06, LEX nr 584755; uzasadnienia postanowień SN: z 3.07.2008 r., IV CZ 47/08,

LEX nr 637708; z 19.11.1998 r., III CZ 133/98, OSNC 1999/4, poz. 86; z 11.05.1998 r., II UZ 30/98, OSNAPiUS 1999/16, poz. 530; z 7.03.2000 r., IV CZ 12/00, OSNC 2000/9, poz. 165; odmiennie natomiast SN w uzasadnieniu postanowienia z 10.02.2010 r., II PZ 33/09, LEX nr 585790).

18. Ponieważ oświadczenie o zatwierdzeniu czynności podjętych przez nienależycie ustanowionego pełnomocnika kreuje (czy też sanuje) stosunek w istocie pozaprocesowy, istniejący bezpośrednio pomiędzy mocodawcą a pełnomocnikiem, nie może zostać ono złożone przez pełnomocnika procesowego, podobnie zresztą jak wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego (co do tej drugiej kwestii por. wyrok SN z 1.09.2009 r., I UK 94/09, LEX nr 551057).

19. Dokument pełnomocnictwa nie musi zawierać czytelnego podpisu mocodawcy. Podpis ten powinien jednak w wystarczający sposób identyfikować osobę wystawcy (zob. postanowienie SN z 17.08.2000 r., II CKN 894/00, Biul. SN 2000/10, s. 14). Jeśli natomiast sąd (przewodniczący) ma wątpliwości, czy pełnomocnictwo zostało podpisane przez osoby upoważnione do działania w imieniu osoby prawnej, powinien wezwać do wskazania, kto złożył te podpisy, i ewentualnie podjąć dalsze kroki w celu ustalenia, czy są to podpisy tych osób, jeśli zachodzą również co do tego wątpliwości, np. zażądać urzędowego poświadczenia podpisu strony (por. np. wyrok SN z 24.06.2015 r., II CSK 532/14, LEX nr 1753183).

Art. 90. [Podpis na pełnomocnictwie udzielonym przez osobę niemogącą pisać]

Za stronę, która nie może się podpisać, podpisuje pełnomocnictwo osoba przez nią upoważniona, z wymienieniem przyczyny, dla której strona sama się nie podpisała.

Artykuł 90 wskazuje sposób udzielenia pisemnego pełnomocnictwa w przypadku osoby, która nie może się podpisać. Nie jest istotna przyczyna, dla której mocodawca nie może się podpisać (brak umiejętności pisania, zły stan zdrowia fizycznego). Mocodawca taki musi jednak działać ze świadomością dokonywanej czynności procesowej. Należy opowiedzieć się jednoznacznie za poglądem, że osoba upoważniona przez stronę, która nie może się podpisać, o jakiej mowa w komentowanym przepisie, to osoba inna niż pełnomocnik, któremu ma zostać udzielone w ten sposób pełnomocnictwo.

Art. 91. [Zakres pełnomocnictwa procesowego]

Pełnomocnictwo procesowe obejmuje z samego prawa umocowanie do:

1) wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając powództwa wzajemnego, skargi o wznowienie postępowania i postępowania

wywołanego ich wniesieniem, jako też wniesieniem interwencji głównej przeciwko mocodawcy;
2) wszelkich czynności dotyczących zabezpieczenia i egzekucji;
3) udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu;
4) zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa, jeżeli czynności te nie zostały wyłączone w danym pełnomocnictwie;
5) odbioru kosztów procesu od strony przeciwnej.

1. Pełnomocnictwo procesowe co do zasady obejmuje z samego prawa umocowanie do wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając powództwa wzajemnego, skargi o wznowienie postępowania i postępowania wywołanego ich wniesieniem, jak też wniesieniem interwencji głównej przeciwko mocodawcy. Komentowany przepis wymienia skargę o wznowienie postępowania, nie wymienia jednak skargi kasacyjnej, która także przysługuje od prawomocnych orzeczeń. Z tego względu w uchwale (7) z 5.06.2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008/11, poz. 122, SN stwierdził, że pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z samego prawa umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej i udziału w postępowaniu kasacyjnym (podobnie SN np. w postanowieniach: z 8.01.2010 r., IV CZ 103/09, LEX nr 668925; z 3.02.2010 r., II PK 292/09, LEX nr 602251; z 16.11.2009 r., II UZ 38/09, LEX nr 564804; z 9.04.2009 r., I UZ 5/09, OSNP 2010/23–24, poz. 300; z 7.03.2000 r., IV CZ 12/00, OSNC 2000/9, poz. 165; z 24.02.2017 r., IV CZ 121/16, LEX nr 2288100). Dotyczy to pełnomocnika ustanowionego zarówno z wyboru, jak i z urzędu. Natomiast w postanowieniu z 15.04.2016 r., I CZ 19/16, LEX nr 2041111, SN przyjął, że do wniesienia zażalenia do Sądu Najwyższego wystarczy pełnomocnictwo procesowe upoważniające do podejmowania czynności procesowych przed sądem powszechnym.

2. To samo należy odnieść do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku, przy czym w tym przypadku umocowanie do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku nie może wynikać z treści pełnomocnictwa udzielonego w sprawie prawomocnie zakończonej wyrokiem kwestionowanym w skardze (postanowienia SN: z 29.05.2008 r., II CZ 33/08, LEX nr 646337; z 18.04.2007 r., V CZ 26/07, LEX nr 315585; z 23.03.2007 r., V CZ 18/07, LEX nr 274243; z 24.02.2017 r., IV CZ 121/16, LEX nr 2288100; z 29.11.2016 r., I CZ 90/16, LEX nr 2186052; z 30.09.2016 r., I CZ 52/16, LEX nr 2139242). Pełnomocnictwo, o ile udzielone zostało na wcześniejszym etapie postępowania, musi obejmować również umocowanie do wniesienia skargi kasacyjnej i udziału w postępowaniu kasacyjnym. Należy jednak wskazać, że w postanowieniu z 13.05.2009 r., III PZ 3/09, LEX nr 509017, SN zasadnie wywiódł, iż traktowanie pełnomocnictwa, w którym strona upoważniła pełnomocnika do reprezentowania jej w Sądzie Najwyższym, jako niezawierającego umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej byłoby prze-

jawem nadmiernego formalizmu. Skoro pełnomocnictwo obejmuje reprezentowanie mocodawcy w Sądzie Najwyższym, to niewątpliwie wynika z niego, że pełnomocnik może dokonywać wszystkich czynności, które są potrzebne do występowania przed tym sądem, w tym wnieść skargę kasacyjną. Z kolei w postanowieniu z 16.12.2010 r., I CZ 148/10, LEX nr 1147734, Sąd Najwyższy przyjął, że umocowanie do reprezentowania „przed sądami", bez ograniczenia do występowania przed sądami powszechnymi, uprawnia ustanowionego pełnomocnika do występowania w imieniu strony także przed Sądem Najwyższym (podobnie SN w postanowieniu z 13.02.2018 r., II PZ 32/17, LEX nr 2455721). Wydaje się zatem, że w przypadku, gdy treść pełnomocnictwa jest na tyle ogólna, że nie ogranicza działania pełnomocnika do postępowania przed sądami powszechnymi, czy też we wszystkich instancjach, ale nie budzi wątpliwości, że jest ono jednocześnie pełnomocnictwem procesowym, pełnomocnictwo takie uprawnia także do podejmowania czynności w postępowaniu przed Sądem Najwyższym.

3. Problematyczne jest, czy pełnomocnictwo, które zostało ograniczone do działania przed sądem pierwszej instancji, upoważnia pełnomocnika do wniesienia apelacji w imieniu mocodawcy. Za takim poglądem opowiedział się Sąd Najwyższy w postanowieniu z 16.12.2004 r., V CZ 141/04, LEX nr 590011, wskazując, że jeżeli pełnomocnik procesowy jest umocowany do reprezentowania strony przed oznaczonym sądem pierwszej instancji, to znaczy, że jest uprawniony do podejmowania wszystkich czynności procesowych, których ten sąd jest adresatem, a zatem sporządzenie apelacji i jej wniesienie nie jest obwarowane obowiązkiem wykazania się pełnomocnictwem do występowania przed sądem apelacyjnym. Apelacja podlega rozpoznaniu przez sąd apelacyjny i w tym sensie, zdaniem Sądu Najwyższego, jest „przeznaczona" dla sądu apelacyjnego, ale skoro wniesienie apelacji i czynności wstępne przed skierowaniem jej do merytorycznego rozpoznania są udziałem sądu pierwszej instancji, to ich podejmowanie przez pełnomocnika wymaga pełnomocnictwa do reprezentowania strony przed sądem pierwszej instancji (podobnie SN w wyroku z 19.06.2008 r., II PK 345/07, OSNP 2009/21–22, poz. 280, i orzeczeniu z 6.04.1960 r., IV CR 96/60, OSNCK 1961/4, poz. 100). Stanowisko to należy uznać za nietrafne. Sąd Najwyższy niejednokrotnie wyrażał pogląd, że zakończenie postępowania w danej instancji następuje z chwilą wydania orzeczenia kończącego postępowanie w tej instancji (zob. uchwały SN: z 24.01.2007 r., III CZP 124/06, OSNC 2007/6, poz. 91; z 25.10.2006 r., III CZP 74/06, OSNC 2007/6, poz. 90; z 22.11.2006 r., III CZP 86/06, Biul. SN 2006/11, s. 13; postanowienia SN: z 28.06.2006 r., III CZ 36/06, OSNC 2007/1, poz. 19; z 25.10.2006 r., III CZP 73/06, Biul. SN 2006/1, s. 18). Wprawdzie pogląd ten wyrażony został na tle art. 149 ust. 1 u.k.s.c., niemniej jednak zawiera on stwierdzenie dotyczące momentu zakończenia postępowania w danej instancji jako całości. Przy ocenie zakresu pełnomocnictwa decydujące zatem powinno być nie to, przed jakim sądem czynność jest dokonywana, ale to, czy umocowanie pełnomocnika dotyczy postępowania pierwszoinstancyjnego czy drugoinstancyjnego jako całości. Właśnie dlatego, że apelacja podle-

ga rozpoznaniu przez sąd apelacyjny, ten sąd, nie zaś sąd pierwszej instancji, jest adresatem apelacji. Dodatkowo w aktualnym stanie prawnym czynności wstępne związane z apelacją podejmowane są wyłącznie przed sądem drugiej instancji, zarówno w zakresie badania wniesienia apelacji w ustawowym terminie oraz jej dopuszczalności, jak i w zakresie usuwania braków formalnych środka zaskarżenia. Zgodnie przy tym z art. 369 § 3 apelacja może być wniesiona bezpośrednio do sądu drugiej instancji. Jeśli przyjęto by zatem pogląd, że adresatem apelacji jest ten sąd, do którego środek zaskarżenia jest wnoszony, trzeba byłoby wymagać różnego pełnomocnictwa (do sądu pierwszej lub drugiej instancji) w zależności od tego, do którego sądu strona wnosi pismo, mimo że chodzi o ten sam środek zaskarżenia.

4. Warto również przypomnieć, że jeszcze na tle obowiązywania instytucji kasacji, jako środka zaskarżenia przysługującego od określonych nieprawomocnych orzeczeń sądu drugiej instancji, Sąd Najwyższy wskazywał, że pełnomocnictwo upoważniające do zastępowania mocodawcy w postępowaniu przed sądem drugiej instancji nie obejmuje upoważnienia do sporządzenia i wniesienia w imieniu mocodawcy kasacji (np. postanowienia SN: z 7.03.2000 r., IV CZ 12/00; z 19.11.1998 r., III CZ 133/98, OSNC 1999/4, poz. 86; z 11.05.1998 r., II UZ 30/98; z 24.06.1999 r., III CZ 49/99, LEX nr 110601; z 8.04.1998 r., III CZ 41/98, LEX nr 110603). W orzeczeniach tych Sąd Najwyższy wskazywał, że ograniczenie do prowadzenia sprawy w postępowaniu apelacyjnym nie upoważnia do sporządzenia i wniesienia kasacji jako środka odwoławczego adresowanego do Sądu Najwyższego. O ile zatem można zgodzić się, że pełnomocnictwo upoważniające do działania pełnomocnika w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji upoważnia do sporządzenia i wniesienia zażalenia o charakterze wpadkowym, o tyle nie dotyczy to już ani apelacji, ani zażalenia na postanowienie kończące postępowanie w sprawie jako pewną całość. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 18.01.2006 r., II UZ 78/05, OSNP 2007/7–8, poz. 117, słusznie wskazał, że ograniczenie pełnomocnictwa do określonej instancji ogranicza reprezentację tylko do danej instancji. Gdy zatem strona ogranicza zakres pełnomocnictwa tylko do pierwszej instancji, to do postępowania przed drugą instancją, w tym do wniesienia apelacji, konieczne jest dalsze pełnomocnictwo. Sąd Najwyższy wyjaśnił, że apelacji nie można sprowadzić jedynie do czynności procesowej w sądzie pierwszej instancji, gdyż określa ona istotę postępowania apelacyjnego, które kończy orzeczenie sądu drugiej instancji. Skoro w zasadzie jest to postępowanie pisemne i merytoryczne, to nie jest uzasadnione założenie, że ograniczenie pełnomocnictwa do pierwszej instancji pozwala jeszcze wnieść apelację, a przed sądem drugiej instancji to postępowanie ma prowadzić sama strona, która nie jest autorem apelacji. Oczywiste jest natomiast, że pełnomocnik ustanowiony do działania przed sądem pierwszej instancji uprawniony jest do złożenia wniosku o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem (tak słusznie SN w postanowieniu z 21.05.2014 r., II CZ 18/14, LEX nr 1486973). Pisemne uzasadnienie wyroku, o ile zostanie sporządzone, sta-

nowi integralną część orzeczenia, zatem pełnomocnik uprawniony jest do żądania doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem.

5. W praktyce problematyczne jest niekiedy ustalenie na podstawie jedynie treści dokumentu pełnomocnictwa, czy ograniczone ono zostało do działania w postępowaniu tylko przed sądem pierwszej instancji, szczególnie jeśli zostało ono sformułowane przez wskazanie np. „w sprawie toczącej się przed sądem rejonowym (okręgowym)" bądź „w sprawie o sygnaturze…" ze wskazaniem sygnatury akt sądu pierwszej instancji, ale bez zaznaczenia, że upoważnia ono do działania przed sądami powszechnymi czy też sądami obu instancji. Warto zatem wskazać, że w postanowieniu z 28.07.2005 r., I CZ 77/05, LEX nr 187010, SN uznał, iż precyzyjne określenie sądu, wydziału i nadanej sprawie sygnatury może być odczytane tylko jako intencja ograniczenia zakresu umocowania do postępowania pierwszoinstancyjnego. Ze stanowiskiem tym można się zgodzić, jeżeli (tak jak w sprawie rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy) w pełnomocnictwie znalazła się formuła upoważniająca do występowania przed określonym sądem. Jeśli natomiast pełnomocnictwo upoważnia do występowania w sprawie o określonej sygnaturze, należy raczej przyjąć, że zostało ono udzielone w postępowaniu pierwszoinstancyjnym i drugoinstancyjnym.

6. W art. 91 pkt 3 wskazano, że w zakres pełnomocnictwa procesowego z mocy samego prawa wchodzi uprawnienie do udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu. Uprawnienie to nie obejmuje innych pełnomocników procesowych.

7. Zgodnie z art. 25 ust. 3 pr. adw. adwokat może udzielić substytucji. Przepis ten nie precyzuje, komu substytucja może być udzielona, natomiast w myśl art. 91 pkt 3, który dotyczy wszystkich pełnomocników procesowych, pełnomocnictwo procesowe obejmuje z mocy samego prawa umocowanie do udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu. Należy zatem uznać, że adwokat może udzielić pełnomocnictwa substytucyjnego radcy prawnemu (tak też SN w uchwale z 14.10.2005 r., III CZP 70/05, OSNC 2006/7–8, poz. 120, oraz NSA w wyroku z 5.10.2006 r., I GSK 2767/05, LEX nr 276717). Odmiennie, jak się wydaje, wypowiedział się Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 9.03.2006 r., II PZP 12/05, OSNP 2006/13–14, poz. 199, w której przyjął, że z art. 25 ust. 3 pr. adw., uściślającego art. 91 pkt 3, wynika, iż adwokat może udzielić substytucji innemu adwokatowi. W tej samej uchwale Sąd Najwyższy uznał, że adwokat nie może udzielić pełnomocnictwa substytucyjnego aplikantowi radcowskiemu. Nie ma wątpliwości natomiast, że radca prawny może udzielić pełnomocnictwa substytucyjnego zarówno adwokatowi, jak i aplikantowi adwokackiemu (w tym wypadku chodzi o zastępstwo, nie zaś o dalsze pełnomocnictwo), o ile radca prawny jest wspólnikiem w spółce adwokacko-radcowskiej (art. 35^1 ust. 5 u.r.p.). Jak słusznie jednak zwrócił uwagę SN w wyro-

ku z 2.10.2009 r., II PK 105/09, LEX nr 794859, zastępowanie radcy prawnego przez aplikanta nie jest pełnomocnictwem substytucyjnym, gdyż radca prawny może jedynie upoważnić aplikanta do zastępowania go (radcy prawnego) przed sądem, w tym do występowania na rozprawie i składania pism procesowych (odmienne stanowisko zajął SN w wyroku z 16.09.1999 r., II CKN 465/98, LEX nr 512047, stawiając znak równości pomiędzy pełnomocnictwem substytucyjnym i zastępstwem adwokata przez aplikanta, oraz uznając, że aplikant działa jako pełnomocnik obok pełnomocnika głównego). Jak wyjaśnił SN w powołanym wyroku z 2.10.2009 r., II PK 105/09, do kręgu pełnomocników procesowych stron, określonego w art. 87, nie należą aplikanci adwokaccy ani radcowscy. Na udzielenie aplikantowi dalszego pełnomocnictwa nie zezwala także komentowany przepis. Aplikanta radcowskiego nie obejmuje również zakres pełnomocnictwa substytucyjnego wyznaczony w art. 21 ust. 1 u.r.p., a kwestię zasad udziału aplikanta radcowskiego w postępowaniach sądowych reguluje art. 35^1 tej ustawy. Obejmuje ono zastępowanie radcy prawnego m.in. przed określonymi sądami (w tym w sprawach objętych świadczeniem pomocy prawnej z urzędu). Zgodnie natomiast z art. 35^1 ust. 4 u.r.p. aplikant radcowski może sporządzać i podpisywać pisma procesowe związane z występowaniem radcy prawnego m.in. przed sądami – z wyraźnego upoważnienia radcy prawnego, z wyłączeniem apelacji, skargi kasacyjnej i skargi konstytucyjnej. Oznacza to, że aplikant radcowski zastępuje radcę prawnego, będąc jego zastępcą, a nie pełnomocnikiem strony. Podobną uwagę należy uczynić również na tle art. 77 pr. adw., z tym że w tym przypadku uprawnienia aplikanta adwokackiego ograniczają się jedynie do zastępowania adwokata przed określonymi sądami. Zgodnie z art. 35^1 ust. 5 u.r.p., jeżeli aplikant adwokacki zastępuje radcę prawnego, to może to czynić na takich samych zasadach jak zastępowanie adwokata, a więc w zakresie określonym w art. 77 pr. adw.

8. Zakres czasowy uprawnień do zastępowania adwokata bądź radcy prawnego przez aplikantów określony został w art. 77 ust. 1 i 2 pr. adw. oraz w art. 35^1 ust. 1 i 2 u.r.p. Zgodnie z tymi przepisami aplikant po 6 miesiącach aplikacji może zastępować adwokata (radcę prawnego) przed sądami, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami, z wyjątkiem Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu. Prawo do zastępowania adwokata (radcy prawnego) wygasa z upływem roku od daty zakończenia aplikacji wskazanej w zaświadczeniu o odbyciu aplikacji, chyba że okres ten uległ wydłużeniu na podstawie art. 79a pr. adw. (art. 37^1 u.r.p.) do 2 lat.

9. Udzielenie dalszego pełnomocnictwa na podstawie art. 91 pkt 3 powoduje, że substytut staje się dalszym, ale równoprawnym pełnomocnikiem strony (zob. postanowienie SN z 7.11.2006 r., I CZ 78/06, LEX nr 276382, oraz wyrok SN z 13.02.2004 r., IV CK 269/02, LEX nr 151640). Pełnomocnictwo substytucyjne jest traktowane jak udzielone przez samą stronę. Oznacza to nie tylko, że dalszy pełnomocnik może do-

konywać wszelkich czynności procesowych zgodnie z treścią pełnomocnictwa i art. 91, lecz także iż mogą mu być doręczane wszelkie pisma sądowe, nawet jeśli następują one w efekcie realizacji wniosku o doręczenie złożonego przez pełnomocnika głównego, chyba że mocodawca wyraźnie określił, któremu z pełnomocników należy dokonywać doręczeń.

10. Ustawowy zakres umocowania pełnomocnika określony w art. 91 może zostać rozszerzony bądź ograniczony przez mocodawcę. Jeśli chodzi o ograniczenie zakresu pełnomocnictwa, to musi ono wynikać z samego dokumentu pełnomocnictwa (nowego pełnomocnictwa) bądź oświadczenia złożonego do protokołu w trybie art. 89 § 2. Nie może ono przy tym wynikać z jednostronnego oświadczenia pełnomocnika. Rozszerzenie pełnomocnictwa będzie natomiast dotyczyło czynności prawa materialnego innych niż wymienione w art. 91 pkt 4 i wówczas do oceny skuteczności tego pełnomocnictwa należy stosować art. 92 k.p.c. w zw. z art. 95 k.c. (zob. uwagi do art. 92).

11. Ograniczenie pełnomocnictwa nie dotyczy kwestii doręczeń (żądania strony doręczania jej pism sądowych), gdyż art. 133 § 3 jest przepisem bezwzględnie obowiązującym. Strona zatem, chcąc zapobiec doręczaniu pism sądowych pełnomocnikowi, powinna pełnomocnictwo cofnąć (tak SN w postanowieniach: z 9.02.1999 r., I CKN 946/98, LEX nr 521881; z 4.05.1972 r., I PZ 26/72, OSPiKA 1973/4, poz. 79; odmiennie SN w postanowieniu z 8.09.1993 r., III CRN 30/93, OSNCP 1994/7–8, poz. 160, w którym uznał, że pełnomocnictwo może zostać w tym zakresie ograniczone). Strona może natomiast określić, któremu z kilku pełnomocników należy doręczać pisma (zob. wyrok SN z 13.02.2004 r., IV CK 269/02).

12. Pełnomocnik procesowy z mocy ustawy jest uprawniony do dokonywania jedynie tych czynności prawa materialnego, które wynikają z art. 91 k.p.c. (zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa). Nie dotyczy to innych czynności materialnoprawnych, w szczególności oświadczenia o potrąceniu składanego w toku procesu. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się jednak, że przewidziane w art. 96 *in fine* k.c. oświadczenie woli mocodawcy o udzieleniu pełnomocnictwa, tak jak oświadczenie o potrąceniu, może być złożone w sposób wyraźny lub dorozumiany, nawet przez fakt tolerowania przez mocodawcę występowania danej osoby w jego imieniu. Dyrektywa celowego działania mocodawcy w kierunku wygrania procesu pozwala przyjąć, że zakresem umocowania strona objęła także złożenie w jej imieniu określonego oświadczenia woli, jeśli jest to niezbędne w ramach obrony jej praw w procesie (wyroki SN: z 20.10.2004 r., I CK 204/04, OSNC 2005/10, poz. 176; z 4.02.2004 r., I CK 181/03, LEX nr 163977; z 23.02.2017 r., V CSK 305/16, LEX nr 2297423). Nie dotyczy to jednak uprawnienia pełnomocnika procesowego do przyjmowania w imieniu mocodawcy materialnoprawnych oświadczeń kształtujących. W tym przypadku wykładnia celowościowa ustawowego zakresu pełnomocnictwa procesowego sprze-

ciwia się przypisaniu rozszerzonych uprawnień (tak SN w wyrokach: z 12.10.2007 r., V CSK 171/07, LEX nr 485894, oraz z 12.01.2017 r., I CSK 790/15, LEX nr 2216192, na tle złożenia pełnomocnikowi procesowemu oświadczenia o potrąceniu). Z kolei w wyroku z 25.09.2019 r., III CSK 189/17, LEX nr 2734425, SN przyjął, że dokument pełnomocnictwa powinien zawierać jednoznaczne umocowanie do złożenia w pozwie oświadczenia woli o odwołaniu darowizny. W dalszej części powołanego wyroku Sąd Najwyższy uznał jednak, że sąd drugiej instancji powinien dokonać wykładni treści pełnomocnictwa w kierunku ustalenia, czy intencją powódki było również udzielenie pełnomocnikowi procesowemu umocowania do złożenia w jej imieniu oświadczenia o charakterze materialnym. Natomiast przyznanie faktów, o których mowa w art. 229, jest czynnością procesową, której może dokonać ustanowiony przez stronę pełnomocnik procesowy (wyrok SN z 16.01.2009 r., V CSK 231/08, LEX nr 496382).

13. Pełnomocnik może dokonywać wszelkich czynności procesowych mieszczących się w zakresie pełnomocnictwa, odnoszących wówczas skutek bezpośrednio dla reprezentowanego (co do odwoływalności oświadczeń pełnomocnika zob. uwagi do art. 93). Konsekwencje takiego stanu rzeczy zaznaczają się przede wszystkim przy ocenie zasadności wniosku o przywrócenie terminu dokonania czynności procesowej (zob. uwagi do art. 168). Oznacza to również, że ta sama czynność procesowa dokonana przez stronę i jej pełnomocnika, zawarta w dwóch oświadczeniach czy pismach procesowych, pozostaje w dalszym ciągu jedną czynnością procesową (por. postanowienie SN z 5.02.1999 r., III CKN 1052/98, LEX nr 602640). W rezultacie zatem rozpoznaniu podlega wniosek czy środek zaskarżenia strony, nie zaś jej pełnomocnika. Podjęcia decyzji procesowej (wydania orzeczenia) wymaga jedna czynność procesowa. Nie jest również dopuszczalne odrzucenie „jednego z dwóch środków zaskarżenia" z powodu przekroczenia terminu jego wniesienia, jeśli chociażby jeden z nich został wniesiony w terminie (niezależnie od tego, kto go wniósł – strona osobiście czy jej pełnomocnik). Drugi środek zaskarżenia może być wówczas traktowany jako uzupełnienie pierwszego. Powstaje jedynie problem możliwości rozpoznania przez sąd tych zarzutów, które podniesione zostały po upływie terminu wniesienia środka zaskarżenia. Nie będzie to dopuszczalne w przypadku skargi kasacyjnej czy skargi o wznowienie postępowania (na temat apelacji zob. natomiast uwagi do art. 368 i 369). Odmiennie przedstawia się sytuacja, gdy środek zaskarżenia zawarty w drugim piśmie procesowym ma szerszy zakres zaskarżenia niż ten, który został ujęty w pierwszym piśmie. Podlega on wówczas odrzuceniu w tej części, w której wniesiony został po upływie ustawowego terminu do zaskarżenia.

14. Uprawnienie pełnomocnika procesowego, określone w art. 91 pkt 5, z mocy samego prawa obejmuje jedynie odbiór kosztów procesu, nie zaś zasądzonego świadczenia, i wyłącznie należnych od strony przeciwnej, a nie od Skarbu Państwa jako zwrot opłaty czy zaliczki.

Art. 92. [Kryteria oceny umocowania]

Zakres, czas trwania i skutki umocowania szerszego niż pełnomocnictwo procesowe, jak również umocowanie do poszczególnych czynności procesowych, ocenia się według treści pełnomocnictwa oraz przepisów prawa cywilnego.

1. Komentowany przepis zawiera wskazówkę interpretacyjną umożliwiającą ocenę skuteczności dokonywanych w toku postępowania przez pełnomocnika czynności prawnych innych niż wymienione w art. 91 pkt 4 oraz czynności procesowych dokonywanych poza pełnomocnictwem procesowym. Chodzi tu np. o składanie bądź przyjmowanie w imieniu mocodawcy przez pełnomocnika procesowego oświadczeń woli o charakterze kształtującym, np. o potrąceniu, o wypowiedzeniu umowy, o odwołaniu darowizny itp. (zob. także uwagi do art. 91).

2. Do oceny skuteczności czynności podejmowanych w imieniu mocodawcy poza pełnomocnictwem procesowym zastosowanie znajdą przede wszystkim art. 65 k.c. oraz przepisy dotyczące pełnomocnictwa (art. 95–96, 98 i n. k.c.).

Art. 93. [Prostowanie lub odwoływanie oświadczeń pełnomocnika]

Mocodawca stawający jednocześnie z pełnomocnikiem może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika.

1. Komentowany przepis nie przekreśla zasady odwoływalności czynności procesowych i nie oznacza, że mocodawca nie może odwołać czynności procesowej dokonanej uprzednio przez pełnomocnika. Późniejsze odwołanie czynności procesowej dopuszczalne jest dopóty, dopóki czynność procesowa (oświadczenie mocodawcy) nie odniosła skutku, np. cofnięcie wniosku dowodowego przed przeprowadzeniem wskazanego w nim dowodu.

2. Ograniczenie przewidziane w art. 93 dotyczy takich czynności procesowych, które osiągnęłyby skutek niezwłocznie, gdyby oświadczenie pełnomocnika nie zostało w tym samym momencie odwołane przez stronę, np. przyznanie faktów, wniosek o odroczenie rozprawy. Komentowany przepis obejmuje również czynności wywołujące podwójny skutek, np. uznanie powództwa, zrzeczenie się roszczenia, zawarcie ugody, których zniweczenie (gdyby nie rozwiązanie przyjęte w art. 93) wymagałoby skutecznego uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli. Dotyczy to najczęściej braku możliwości odwołania przez mocodawcę w zażaleniu na postanowienie o umorzeniu postępowania, na podstawie art. 93 k.p.c., oświadczenia pełnomocnika złożonego w ugodzie sądowej (postanowienia SN: z 14.01.1998 r., II UKN 595/98, OSNAPiUS 2000/10, poz. 407; z 17.08.2000 r., II CKN 888/00, OSNC 2001/1, poz. 17;

z 20.12.2000 r., I PKN 650/00, OSNAPiUS 2002/16, poz. 383; zob. także postanowienie SN z 13.12.2005 r., II UK 46/05, OSNP 2006/23–24, poz. 370, co do niedopuszczalności odwołania przez stronę w zażaleniu na postanowienie o umorzeniu postępowania oświadczenia pełnomocnika procesowego o cofnięciu odwołania od decyzji organu rentowego).

Art. 94. [Wypowiedzenie pełnomocnictwa]

§ 1. Wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego przez mocodawcę odnosi skutek prawny w stosunku do sądu z chwilą zawiadomienia go o tym, w stosunku zaś do przeciwnika i innych uczestników – z chwilą doręczenia im tego zawiadomienia przez sąd.
§ 2. Adwokat lub radca prawny, który wypowiedział pełnomocnictwo, obowiązany jest działać za stronę jeszcze przez dwa tygodnie, chyba że mocodawca zwolni go od tego obowiązku. Każdy inny pełnomocnik powinien, mimo wypowiedzenia, działać za mocodawcę przez ten sam czas, jeżeli jest to konieczne do uchronienia mocodawcy od niekorzystnych skutków prawnych.

1. Pełnomocnictwo procesowe może zostać wypowiedziane zarówno przez mocodawcę, jak i przez pełnomocnika. Wyjątek dotyczy pełnomocnika z urzędu. W tym przypadku wypowiedzenie pełnomocnictwa może nastąpić wyłącznie przez mocodawcę (zob. wyrok SN z 15.09.2016 r., I CSK 607/15, LEX nr 2153424, a także postanowienia SN: z 3.06.1976 r., III CRN 64/76, OSNCP 1977/1, poz. 14, oraz z 21.04.1999 r., I CKN 1423/98, LEX nr 738070). Wątpliwe jest natomiast, czy ustanowienie pełnomocnika z wyboru może być uznane za wypowiedzenie przez stronę pełnomocnictwa z urzędu. Skoro bowiem komentowany przepis wiąże skutek wygaśnięcia pełnomocnictwa z momentem powiadomienia sądu o tym fakcie, to nie jest dopuszczalne wypowiedzenie pełnomocnictwa w sposób dorozumiany. Sąd może jednak w takiej sytuacji zastosować procedurę określoną w art. 120. Pełnomocnik ustanowiony z urzędu może natomiast skorzystać z trybu przewidzianego w art. 118 § 3.

2. Wypowiedzenie pełnomocnictwa przez mocodawcę odnosi skutek prawny w stosunku do sądu z chwilą zawiadomienia go o tym, w stosunku zaś do przeciwnika i innych uczestników – z chwilą doręczenia im tego zawiadomienia przez sąd. Dotyczy to również wypowiedzenia pełnomocnictwa przez mocodawcę pełnomocnikowi ustanowionemu z urzędu (postanowienia SN: z 9.02.2012 r., III CZ 3/12, LEX nr 1147764; z 19.10.2011 r., II CSK 85/11, LEX nr 1147739; z 3.06.1976 r., III CRN 64/76, OSNCP 1977/1, poz. 14). W celu skutecznego wypowiedzenia pełnomocnictwa konieczne, ale niewystarczające jest zawiadomienie o tym fakcie sądu. Do cofnięcia pełnomocnictwa powinny bowiem znaleźć zastosowanie takie same rygory jak do jego ustanowienia. Skoro adresatem oświadczenia woli w przedmiocie udzielenia pełno-

mocnictwa jest osoba, której mocodawca udziela pełnomocnictwa, to i oświadczenie woli o wypowiedzeniu pełnomocnictwa powinno być adresowane do pełnomocnika, a sąd powinien być jedynie powiadomiony o fakcie jego wypowiedzenia (tak słusznie SN w postanowieniu z 13.09.2017 r., IV CZ 50/17, LEX nr 2390752).

3. Wszystkie czynności dokonane przed datą wygaśnięcia pełnomocnictwa na skutek jego wypowiedzenia (w szczególności doręczenie pism sądowych, np. wyroku z uzasadnieniem, zawiadomienia o terminie rozprawy) są skuteczne nawet wówczas, jeśli w istocie nastąpiło to już po wypowiedzeniu pełnomocnictwa, ale przed zawiadomieniem sądu (postanowienia SN: z 2.07.2002 r., I PZ 58/02, OSNP-wkł. 2002/20, poz. 7, oraz z 14.12.1972 r., III CRN 324/72, LEX nr 7197; wyrok SN z 11.01.1968 r., I CR 12/68, LEX nr 6268). Dla oceny skuteczności doręczenia pełnomocnikowi pisma sądowego istotny jest dzień doręczenia, nie zaś dzień nadania przesyłki przez sąd. Za dzień zawiadomienia sądu o wypowiedzeniu pełnomocnictwa przez mocodawcę należy uznać, stosownie do art. 165 § 2, dzień oddania pisma zawiadamiającego sąd w polskiej placówce pocztowej operatora wyznaczonego w rozumieniu ustawy – Prawo pocztowe bądź złożenia tego pisma w sądzie, albo też złożenia oświadczenia do protokołu. Jeśli doręczenie pisma procesowego miałoby nastąpić po upływie jednego z tych dni (bądź w tym samym dniu), nie mogłoby ono zostać uznane za skuteczne.

4. Adwokat lub radca prawny, którzy wypowiedzieli pełnomocnictwo, obowiązani są działać za stronę jeszcze przez 2 tygodnie, chyba że mocodawca zwolni ich od tego obowiązku. Obowiązek ten istnieje także wówczas, gdy w tym terminie ustanowiony został nowy pełnomocnik (tak SN w postanowieniu z 9.02.2012 r., III CZ 3/12, LEX nr 1147764, oraz NSA w Warszawie w wyroku z 19.05.2009 r., II GSK 958/08, LEX nr 535028). W tym czasie w imieniu strony działa dwóch równorzędnych pełnomocników.

5. Aczkolwiek nie wynika to wprost z art. 94 § 2, to również w przypadku wypowiedzenia pełnomocnictwa przez pełnomocnika wymagane jest powiadomienie sądu i dopiero z tą datą wypowiedzenie odnosi skutek, tzn. zaczyna biec 2-tygodniowy termin, o jakim mowa w tym przepisie (tak słusznie SN w wyroku z 24.02.2006 r., II CK 425/05, Biul. SN 2006/5, s. 13).

6. W razie gdy doręczenie pisma sądowego nastąpiło w dniu, w którym istniał jeszcze stosunek pełnomocnictwa, doręczenie to wywołuje skutki prawne bez konieczności ponowienia pisma, np. zaczyna biec termin wniesienia środka zaskarżenia. Stronę należy wówczas uznać za powiadomioną o terminie rozprawy (zob. również uwagi do art. 175 i 175^1). Wymaga jednak podkreślenia, że w przypadku gdy skutek procesowy zależy od doręczenia pisma sądowego, to następuje on tylko wówczas, jeśli w trakcie trwania stosunku pełnomocnictwa nastąpiło doręczenie, a nie wysłanie